M. MENDELSONS

MARKS TVENS

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Moriss Mendelsons
Marks Tvens

Tvena drosmīgā doma neatlaidīgi izlauž sev ceļu gaismā, jo saprāta balss nav apklusināma, jo brīvais, patiesais, gudrais un dzīvais vārds ir nemirstīgs.

Šajā grāmatā pastāstīts, kā veidojusies trīs ceturtdaļas gadsimta garā (1835 — 1910), sarežģītā un grūtā dzīve dižajam amerikāņu rakstniekam, kurā mēs vēl šodien sajūtam laikabiedru.

Tvena humors arī šodien nav zaudējis savu svaigumu, viņa satīra saglabājusi spējas dzelt tos, kas to ir pelnījuši.

Sērija Ievērojamu cilvēku dzīve
https://disk.yandex.ru/i/x0CBn-8lzIirwA
I**zdevniecība** «**Liesma**» Rīga 1975
«Молодая гвардия» Москва **1964** На латышском языке Издательство «Лиесма» Рига 1975 Серия «Жизнь замечательных лтодеЛ» Перевела с русского И. Калнциема Художник А. Липин
No krievu valodas tulkojusi Ilgo Kalnciema Mākslinieks Aleksejs Lipins
© Tulkojums Ia!vie§u valodā, «Liesma», 1975

-
-
- Tas notika 1963. gada nogalē.
- TVENA BĒRNĪBA UN «TOMA SOJERA PIEDZĪVOJUMI»
- DŽONS KLEMENSS UN VIŅA SIEVA
- MILJONU MILJONI AKRU...
- NO KENTUKI LĪDZ MISūRI
- UZTURS, DRĒBES, BET NE GRAŠA NAUDA
- «PUSZIRGS, PUSALIGATORS»
- MARKA TVENA «UNIVERSITĀTES»
- KA SUŅUS PASARGĀT NO TRAKUMSĒRGAS AUGUSTĀ?
- AUGSTAIS LOČA TILTIŅŠ
- TĀLAJOS RIETUMOS
- NEVADAS «MEŽONĪGAIS HUMORISTS»
- «LĒKĀJOŠĀS VARDES» DZIMŠANA
- UZVARA!
- «Šausmīgs krāpniecisks uzņēmums...»
- JāŠUS UZ VARDES
- «ZAUDĒTS TIKAI GODS, NEKAS CITS»
- DIVI AIZMIRSTI SACERĒJUMI
- «APZELTĪTAIS GADSIMTS»

- «KĀPĒC JūS MANI NEAPSVEICAT?»
- «BEZDARBNIEKI PRASA DARBU, NEVIS ŽĒLASTĪBAS DAVANAS»
- LOCIS VERDZĪBU nepazina
- «TOMA SOJERA PIEDZĪVOJUMI»
- «BET ES NEATZĪSTU, KA ESMU IZDARĪJIS KĻŪDU!»
- KĀJĀM PA EIROPU
- «PAGĀJUSI TIKAI DIVPADSMIT GADI, KOPS ATCELTA VEPDZIBA ...»
- «PRINCIS UN UBAGA ZĒNS»
- CEĻA UZ «HAKLBERiJA FINNA PIEDZĪVOJUMIEM»
- IZLAISTAS NODAĻAS
- LĒNA BRIEDUMA GADI
- «HAKLBERIJA FINNA PIEDZĪVOJUMI»
- «EŅĢEĻA VĒSTULE» ENDRJŪ LENGDONAM
- « AIZSARGVARSTULIS... VAIRS NEDARBOJAS»
- NOSLĒPUMS, KAS SAISTĪTS AR KĀDU RUNU
- JENKIJS NO KONEKTIKUTAS
- SUNS NEKODĪS...
- PAR CILVĒKIEM, KAS SPEJlGI UZ CĒLU PAŠUZUPURĒŠANOS
- VĒLREIZ TOMS UN HAKS
- SIRDS, KAS NEPAZĪST EGOISMU
- ' PA EKVATORU
- JAUNĀKAJĀ, KAPITĀLISTISKAJĀ, ALGOTAJĀ VERDZĪBĀ
- ļaunprātīgie cilvēciņi militārā forma
- AMERIKA «APTRAIPĪJUSI KAROGU»
- SMIEKLI — SPĒCĪGS IEROCIS
- «ES ESMU ANTIIMPERIALISTS»
- DUSMAS PIEAUG...
- «GRANDIOZS STARPTAUTISKS PROCESIJA»
- CIETSIRDĪBA UN CINISMS — «MŪSU LAIKA GARS»
- «PELĒKO ACU GUDRAIS UN VĒRĪGAIS SKATIENS ...»
- AMERIKĀŅU LITERATŪRAS LINKOLNS
- KA RAKSTĪT autobiogrāfiju...
- LAUPĪŠANAS KĀRE SAVU ĻAUNO DARBU IR VEIKUSI
- BIJA VAJADZĪGA ĀRKĀRTĪGI LIELA DROSME..,
- «MANAS SIMPĀTIJAS... PIEDER KRIEVIJAS REVOLŪCIJAI»
- CEĻOJUMS UZ PARADĪZI
- SĀTANA VĒSTULES
- PIECPADSMIT TŪKSTOSI LAPPUŠU...
- VECAIS, SKAISTAIS VĪRS
- DUSMU SPĒKS...
- ZĪMĪGĀKIE NOTIKUMI MARKA TVENA (SEMJUELA KLEMENSA)

- SATURS
- notes
    - 1
    - 2
    - 3
    - 4
    - 5
    - 6
    - 7
    - 8
    - 9
    - 10
    - 11
    - 12

Moriss Mendelsons
Marks Tvens

M. MENDELSONE

MARKS TVENS

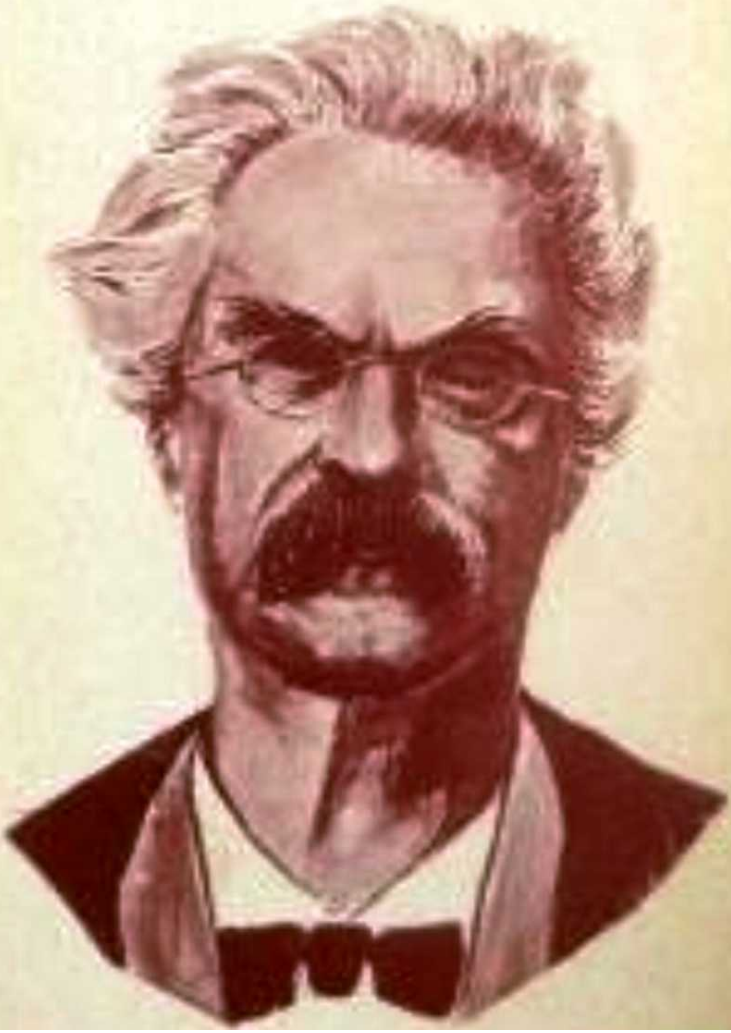

M. MENDELSONS **MARKS TVENS**
М. Мендельсон МАРК ТВЕН

Tas notika 1963. gada nogalē.

Amerikāņu žurnālā *«Hudson Revue»* bija iespiests neliels raksts par Semjuelu Klemensu, kas vairāk pazīstams ar vārdu Marks Tvens. Raksts saistīja tikai nedaudzu Marka Tvena tautiešu uzmanību.

Taču šajā rakstā bija kāds paziņojums, kas, varētu teikt, iezīmēja lielu notikumu Amerikas Savienoto Valstu kultūras dzīvē. Publicētajā rakstā, starp citu, bija pieminēts, ka Klāra Klemensa-Samosuda, Marka Tvena meita, nolēmusi atcelt aizliegumu publicēt sava tēva vēl neiespiestos darbus.

Šis aizliegums bija spēkā ilgu laiku. Tvens nomira 1910. gadā, un kopš tā brīža noteicēja par viņa manuskriptiem bija Klāra Klemensa. Pusgadsimtu viņa ļoti nelabprāt paplašināja tautai pieejamo sava tēva sacerējumu loku.

Paziņojums par aizlieguma atcelšanu ļauj cerēt, ka tuvojas laiks, kad beidzot amerikāņu literatūras klasiķa daiļrade lasītājiem būs pieejama visā pilnībā. Līdz pašiem dziļumiem atklāsies Tvena domas, Tvena mākslas bagātību pūrs.

«Hudson Revue» rakstā pieminētais solījums vēl nav piepildījies. Nav nekādu ziņu par to, ka tiktu gatavots pilnīgs Marka Tvena Kopotu rakstu izdevums. Vēl šodien dažus viņa darbus pazīstam tikai pēc nosaukuma vai atsevišķiem fragmentiem. Tērauda durvis, aiz kurām noglabāti rakstnieka nepublicētie darbi, vēl nav līdz galam vaļā.

Un tomēr pēdējo gadu laikā ievērojami palielinājies iespiestās «tveniānas» apjoms. Mūsu gadsimta piecdesmito un sešdesmito gadu mijā šur tur parādījās līdz šim pilnīgi nepazīstamu vai aizmirstu Tvena stāstu, pamfletu un rakstu publikācijas. Necik sen pirmo reizi bija publicēti tādi nenovērtējami darbi kā ««Darba bruņinieki» —

jauna dinastija» un «Vēstules no Zemes». Kļuva zināmas jaunas nodaļas no Tvena «Autobiogrāfijas», kā ari fragmenti no viņa pamfleta «Grandiozā starptautiskā procesija» un no grāmatas «Ieskats vēsturē jeb Vispārējs vēstures apraksts». No jauna iespiests pamflets «Atklāta vēstule komodoram Vanderbiltam» un vēl viens otrs sacerējums, kas bija pagaisis gandrīz simt gadu vecos žurnālu komplektos.

Tas viss ļauj paplašināt un padziļināt mūsu zināšanas par Tvena daiļradi, par viņa dusmu spēku, atmaskojot imperiālismu, reliģiju, buržuāzisko morāli. Atklājas arī jaunas lappuses dižā humorista un satīriķa biogrāfijā.

Jau sen ir zināms, ka mūža beigās Tvenam daudz kas bija jāraksta it kā tikai sev pašam, ka, dažas savas grāmatas rakstīdams, viņš necerēja iepazīstināt ar tām lasītājus, ka pierakstīja simtiem un simtiem lappušu tikai tāpēc, lai noglabātu savus manuskriptus seifā, kas bija tieši paredzēts «aizliegtajiem» sacerējumiem. v

Tagad ir noskaidrojies, ka pat jaunības gados Tvens vēl vairāk, nekā mēs to līdz šim zinājām, bijis spiests slēpt no lasītājiem savas domas un jūtas. Nereti gadījās arī tā, ka, izkratījis sirdi avīzē vai kādā žurnālā, satīriķis, sagatavojot izdošanai savu darbu kārtējo sējumu, centās «aizmirst» uzrakstīto. Jau mūsu gadsimtā Tvens uzticējis papīram rūgtus vārdus: «Es ... varēšu rakstīt brīvi, atklāti un bez iekšējiem kavēkļiem... ja būšu pārliecināts, ka neviens svešs neredzēs manis uzrakstīto tik ilgi, kamēr būšu iegulies kapā, bezjūtīgs un vienaldzīgs.» Rakstniekam bija iemeslu diezgan tā runāt arī tad, kad vēl nebija pienācis XX gadsimts.

Ievērojamā amerikāņu reālista līdz šim nezināmo darbu jaunākās publikācijas ļauj vēl skaidrāk iztēloties viņa traģēdiju. Viņš ieskatīja par savu pilsoņa pienākumu pateikt miljoniem cilvēku patiesību par dzīvi, bet bieži viņam šāda iespēja bija liegta. Dažu labu savu slepenāko domti par dievu, par privātīpašniecisko Ameriku, par strādnieku šķiras nākotni Tvens uzdrošinājās atklāt tikai nedaudziem izredzētiem draugiem un papīram, zinot, ka tas klusēs.

Fakti, kas kļuvuši zināmi pašā pēdējā laikā, parāda jaunā gaismā arī Marka Tvena dzīvi ģimenes lokā. Jā, mēs zinājām, ka reliģiozā sieva neļāva «Kapteiņa Storm-filda ceļojuma» autoram klaji izteikt savu nicināšanu pret reliģiju. Mums nebija noslēpums, ka Semjuela Kle-mensa ģimenē valdošais gars nereti lika viņam, sagatavojot savas grāmatas iespiešanai, saudzīgāk izteikties par dievu, uz ilgāku laiku atlikt antireliģisku sacerējumu publikāciju, bet no dažu izdošanas atteikties pilnīgi.

Taču šodien mēs beidzot varam kaut cik labāk nekā agrāk saprast, cik dzija plaisa reliģijas jautājumos (un ne tikai reliģijas jautājumos vien) šķīra Tvenu un viņam vistuvākos cilvēkus.

1906. gada jūnija otrajā pusē Marks Tvens sarakstīja «Autobiogrāfijai» piecas jaunas nodaļas, kurās gluži klaji izpaudis savas domas par bībeli un dievu. Bībele, viņš teica, atklāj dieva dabu «ar pilnīgu un nesaudzīgu precizitāti». Dievs ir līdzīgs cilvēkam, «ja vien varam iedomāties kādu cilvēku, tik apsēstu un pārņemtu no jaunām tieksmēm, — tas taču daudzkārt pārsniedz cilvēka iespējas». Šīs nodaļas beidzas ar vārdiem: «Sirds dziļumos mēs esam gatavi, ne sekundi nevilcinoties, nosaukt, par aptau-rētu muļķi jebkuru cilvēku, kurš . . . domā, ka viņš domā, it kā būtu kaut ko parādā dievam, it kā viņam vajadzētu dievam pateikties, godāt viņu un zemoties viņa priekšā.»

Pilnīgi skaidrs, ka to varēja pateikt tikai pārliecināts ateists. Un vienīgajam ģimenes loceklim, kas pārdzīvoja Tvenu — Klārai Klemensai —, rakstnieka asi izteiktie antireliģiskie uzskati nemaz nebija pa prātam. Šai sievietei — tā dēvētās Kristus mācības piekritējai — viņas bezdievja tēva domu gājiens bija tik svešs un pat naidīgs, ka

vairākus gadu desmitus viņa arvien no jauna kategoriski aizliedza iespiest minētās piecas «Autobiogrāfijas» nodaļas.

Kad bija apritējis pusgadsimts, kopš uzrakstītas «dumpīgās» nodaļas, un kāds amerikāņu redaktors kārtējo reizi griezās pie Tvena manuskriptu īpašnieces ar lūgumu atļaut to izdošanu, viņa lūgumu noraidīja, motivēdama ar to, kā redaktors raksta, ka «šo nodaļu publicēšana nāktu par labu un darītu prieku antireliģiskajai Padomju Savienībai». Tikai pēc tam, kad redaktors ar gudru ziņu iebilda, ka tieši aizliegums izdot šīs nodaļas sagādās krieviem «prieku», «Autobiogrāfijas» lappuses, ko Tvens bija uzrakstījis jau gadsimta sākumā, beidzot tika iespiestas. Tas izdarīts tikai 1963. gadā (šīs nodaļas publicētas žurnālā *«Hudson Revue»),*

Marks Tvens joti mīlēja savu sievu un meitas. Pats rakstnieks un tāpat arī viņa laikabiedri ir daudz laba teikuši gan par Oliviju Klemensu, gan par Tvena meitām — agri mirušo Suziju un Džinu, un arī par Klāru. Un tomēr mēs nevaram raudzīties caur pirkstiem uz to faktu, ka Tvens nemitīgajā cīņā pret buržuāziskajā pasaulē valdošajiem aizspriedumiem un aplamajiem priekšstatiem par dzīvi bieži vien nesaņēma atbalstu no paša tuviniekiem.

Tvena drosmīgā doma neatlaidīgi izlauž sev ceļu gaismā, jo saprāta balss nav apklusināma, jo brīvais, patiesais, gudrais un dzīvais vārds ir nemirstīgs.

Šajā grāmatā pastāstīts, kā veidojusies trīs ceturtdaļas gadsimta garā (1835 — 1910), sarežģītā un grūtā dzīve dižajam amerikāņu rakstniekam, kurā mēs vēl šodien sajūtam laikabiedru.

Tvena humors arī šodien nav zaudējis savu svaigumu, viņa satīra saglabājusi spējas dzelt tos, kas to ir pelnījuši.

Tā cilvēka biogrāfija, kurš sarakstījis grāmatas par Tomu Sojeru, Haku Finnu, nēģeri Džimu, Jenkiju un daudziem citiem lieliskiem varoņiem, interesanta ne vien tāpēc, ka Tvens ir milzis pasaules literatūrā. Šis rakstnieks taču nemaz nav tāds cilvēks, kurš visus sava mūža gadus būtu pavadījis, noslēdzies kabineta četrās sienās.

Kādā Tvena vēstulē nepazīstamam korespondentam ir teikts:

«... Kad mēģinu attēlot dzīvi, es pieskaros tiem dzīves novadiem, ko labi pazīstu. Tomēr esmu aprakstījis tikai Misisipi *zēna* dzīvi tāpēc, ka tā mani sevišķi valdzina, nevis tāpēc, ka lielo cilvēku dzīve man būtu sveša. Kara sākumā (runa ir par ASV Pilsoņu karu. — M. *M.)* es divas nedēļas biju *kareivis,* un visu šo laiku mani medīja kā peli. Vai tad es nepazīstu kareivja dzīvi? . . .

Un vēl bez tam es vairākas nedēļas nostrādāju, pārlāp-stodams sudraba rūdu bagātināšanas fabrikā, un iepazinu vispēdējos kultūras sasniegumus šajā jomā ...

Un bez tam esmu bijis zelta meklētājs un protu atšķirt bagātu iezi no tukša, vienkārši uzliekot paraugu uz mēles. Un vēl esmu bijis

kalnracis sudraba raktuvēs un protu atskaldīt iezi, atgrābt to, urbt urbumus un likt tajos dinamītu ...

Un bez tam es četrus gadus biju reportieris un dabūju n'dzēt daudzu notikumu aizkulises...

Un bez tam es vairākus gadus biju locis, braucu pa Misisipi un tuvu iepazinu visdažādākos upju kuģiniekus, šo īpatnējo ļaužu cilti, kurai nav līdzīgas.

Un bez tam es vairākus gadus biju klejojošs avīžnieks un braukāju no pilsētas uz pilsētu . ..

Un bez tam es daudz gadu lasīju publiskas lekcijas un leicu runas visdažādākajos banketos ...

Un bez tam es daudz gadu uzraudzīju kāda manai sirdij dārga izgudrojuma tapšanu, ieguldīju tajā milzu līdzekļus, bet tā arī nenovedu to līdz galam ...

Un bez tam es esmu izdevējs ...

Un bez tam es jau divdesmit gadu esmu rakstnieks un piecdesmit piecus gadus — ēzelis ...

Secinājums ir tāds: tā kā visvērtīgāko kapitālu — kultūru un erudīciju, kas nepieciešama romānu rakstīšanai, dod personiska pieredze, es, kā redzat, esmu gluži labi ekipēts šim arodam.»

Tvena vēstule, kuras fragmentus šeit sniedzam, datēta ar 1891. gadu. Rakstnieks nodzīvoja vēl turpat vai divdesmit gadus. Un pa šiem gadiem viņš pieredzēja vēl ļoti daudz. Ja Tvens mūža nogalē būtu sadomājis papildināt šo vēstuli, kas nosūtīta deviņdesmito gadu sākumā, ar jauniem faktiem, viņš ar pilnām tiesībām varētu uzrakstīt:

Un bez tam es biju bagāts cilvēks un bankrotētājs.

Un bez tam manas dzīves pēdējie gadi bija veltīti sīvai cīņai pret amerikāņu imperiālismu.

Un bez tam es cīnījos pret reliģiskajiem māņiem, pret dievu un pret visiem tiem, kuri, aiz dieva vārda slēpdamies, dara ļaunus darbus ...

Jā, amerikāņu rakstnieka dzīve bija pilnum pilna ar notikumiem, neparasti bagāta ar kontrastiem!

Kaut arī Marks Tvens jau daudz gadu kopš miris, mēs joprojām uzzinām par viņu kaut ko jaunu, pat necerētu. Tāpēc vien ir nepieciešams arvien no jauna papildināt un pārstrādāt viņam veltīto grāmatu.

TVENA BĒRNĪBA UN «TOMA SOJERA PIEDZĪVOJUMI»

Sarunu par Marku Tvenu sāksim ar to, ar ko parasti iesāk visus dzīves aprakstus.

Semjuels Klemenss dzimis 1835. gada 30. novembrī Flo-ridas ciematā Misūri štatā. Bērns vēl bija gluži mazs, kad viņa vecāki pārcēlās uz nelielu pilsētiņu Misisipi upes krastā. Tur, Hanibalā, pagāja nākamā rakstnieka bērnība.

Marka Tvena bērnība . . .

Mēs it kā redzam žilbinošā vasaras dienas mirdzumā varen plato, ūdeņiem bagāto Misisipi. Tās krāšņajā spoguli veras mazītiņa pilsētiņa. Visapkārt dziļš mežu klusums, pār visu nolaidies miers.

Marka Tvena bērnība . . .

Daudziem lasītājiem šie vārdi izraisīs priekšstatu par saulainu, rāmu pilsētiņu, par draisku puišeļu jautro dzīvi.

Liekas, mēs redzam, kā mazais Semjuels Klemenss ar biedriem balsina sētu, paši priecādamies par savu darbu. Tad sākas plūkšanās ar svešo puiku. Bērni, protams, meklē apraktu mantu. Tēlodams upes tvaikoni, iet puisēns vieglā, lēkājošā gaitā. «Tuvāk pienācis, viņš samazina ātrumu, apstājas ielas vidū un nesteigdamies sāk piegriezt pie krasta — uzmanīgi un dziļā nopietnībā, jo atdarina «Lielo Misūri», kura iegrime ir deviņas pēdas. Viņš ir reizē kuģis un kapteinis, un kuģa zvans, un tāpēc viņam jāiedomājas, ka viņš stāv uz kapteiņa tiltiņa, pats dod sev pavēli un pats to izpilda.»

Un tagad mēs redzam zaļo saliņu, kur valda pavasara plauksme un nav neviena no lielajiem. Atcerieties, zēni saēdās smiltīs atrastās bruņurupuča olas, bet pēc tam sāka skraidelēt pa sēkli no viena gala uz otru.

Viņi dzenāja cits citu, «skriedami nometa drēbes un pliki aizskrēja tālu, tālu, līdz sēklim, visu laiku plosīda-

mies un trakodami. Straujā straume viņus dažbrīd pasita ļj.ir zemi, bet tāpēc viņiem bija vēl jautrāk.»

Nevienam nav noslēpums, ka šīs rindas ņemtas no I Vēna grāmatas par Tomu Sojeru. Bet vai tad, tēlodams l oma un viņa draugu piedzīvojumus, autors neaprakstīja savu paša bērnību?! Desmitiem grāmatu un simtiem raktu stāsta par to, kuru no saviem tuviniekiem vai labiem paziņām rakstnieks iemiesojis Sida, krustmātes Pollijas, I laka vai indiāņa Džo tēlos.

Toms Sojers, kuram visapkārt ir Tvena bērnības gadu biedri, kļuvis par paša rakstnieka otru «es».

Jā, Tvena, tāpat kā Toma Sojera bērnība pagāja pie vienas no

pasaulē lielākajām upēm. Nākamais rakstnieks savā dzīvē ir izbaudījis gan bezrūpīgas dienas uz saliņas netālu no Hanibalas, gan pārgalvīgas peldēšanās prieku Misisipi upē slepus no pieaugušajiem, gan nepatiku apnicīgajā skolā, kur skolotājs tik labprāt ķērās pie žagariem, gan aizraujošus piedzīvojumus, gan laimi no tuvības ar dabas skaistumu. Nav noliedzams, ka Toma nevaldāmajā enerģijā, viņa tieksmē pēc plašuma un brīvības, zēna Irauksmainajā iztēlē un stihiskajā demokrātismā, neremdināmajās slāpēs pēc aizraujošas, pilnasinīgas dzīves un viņa ticībā amuletiem, viņa bērnišķīgajos centienos un likstās iedzīvināti paša Semjuela Klemensa daudzveidīgie rakstura vilcieni.

Hanibalas tuvumā, tāpat kā pie Sentpītersbergas, kas ir «Toma Sojera piedzīvojumu» darbības vieta, atradās noslēpumainas alas, kurās varēja apmaldīties, kā tas notika ar Tomu un Bekiju. Un Kardifa kalns, kurš, kā teikts grāmatā par Tomu Sojeru, bija redzams no ikvienas vietas un kurš pavasari slīga kuplos zaļumos, īstenībā bija Holi-deja kalns Hanibalā.

Tvena bērnības poēziju, mežus Hanibalas apkārtnē, plašo Misisipi, dižu un skaistu, šo upi — draugu un mierinātāju, teiksmu glabātāju, maizes devēju, upi, kas aizpildīja gandrīz visus zēna apziņas stūrīšus, neviens nebūtu varējis aprakstīt labāk par «Toma Sojera piedzīvojumu» autoru.

Taču Sentpītersberga un Hanibala tomēr nav viens un las pats. Tāpēc arī krustmātes Pollijas tēls neko daudz vis nevarēs mums pastāstīt par Tvena vecāku dzīvi un raksturu. Arī paša Toma Sojera tēls nebūt nav caur un cauri autobiogrāfisks.

ll

Marks Tvens savu bērnību attēlojis ne tikai «Toma So-jera piedzīvojumos» vien. Nebūs daudz vārda mākslinieku, kuri tik konsekventi kā Tvens atkal un atkal pievērsušies savas dzīves agrīnajiem gadiem. Par rakstnieka bērnību diezgan daudz interesanta mums pastāsta «Hakl-berija Finna piedzīvojumi», «Apzeltītais gadsimts», «Toms Sojers — slepenpolicists» un «Toms Sojers ārzemēs», «Vientiesis Vilsons», «Autobiogrāfija» un pat grāmata par Šekspīra lugu autorību. No Tvena īsajiem un garajiem stāstiem — «Lauku iedzīvotāji 1840—43», «Haks Finns un Toms Sojers pie indiāņiem», «Noslēpumainais svešinieks Hanibalā» — mēs arī, acīm redzot, varētu smelties veselu gūzmu vērtīgu ziņu par Semjuela Kle-mensa dzīvi bērnībā un arī par pašu Ameriku pagājušā gadsimta četrdesmitajos gados, ja vien šie darbi būtu... publicēti. Šodien mums ir zināmi tikai to fragmenti.

Jāsaka tomēr, ka par mazo Tvenu, par viņa vecākiem un zemi, kurā viņš dzimis un uzaudzis, stāsta ne tikai rakstnieka paša darbi vien. Pētniekam, protams, ir pieejams arī cits plašs, kaut gan (to būs

izjutis ikviens biogrāfs) vēl ne tuvu izsmeļošs materiāls: laikabiedru atmiņas un vēsturiski dokumenti.

Tas viss palīdz saskatīt Semjuelu Klemensu un cilvēkus, ar kuriem viņš saskāries, tādus, kādi tie bijuši īstenībā.

DŽONS KLEMENSS UN VIŅA SIEVA

Tvena tēva — provinces jurista un sīktirgotāja Džona Maršala Klemensa ģimenē neviens, protams, netika sevišķu uzmanību pievērsis dzimtas radu rakstiem. Marka Tvena ģenealoģija izpētīta vāji, par attālākajiem senčiem ticamu ziņu ir maz. Toties par dažiem no viņiem bija radušies interesanti un zīmīgi nostāsti. Dedzīgais republikānis Tvens, piemēram, labprāt mēdza stāstīt, ka starp tiem cilvēkiem, kuri XVII gadsimtā angļu revolūcijas laikā piesprieduši nāves sodu karalim Kārlim I, bijis arī kāds Klemenss. Savā «Autobiogrāfijā» rakstnieks lepni atzīmējis, ka šis viņa sencis «darījis visu, kas bija viņa spēkos, lai saīsinātu sava laika kronēto slaistu sarakstu».

Kā Tvena tēvs, tā māte ir izceļotāji no dienvidu štatiem. Viņu vecvecāki un to vecāki bijuši vidējas rocības

plantatori, cilvēki ar slieksmi uz aristokrātismu. Taču Klemensu laulātajam pārim pa lielākajai dajai iznāca dzīvot tā, kā Amerikā dzīvoja vienkāršie fermeri, amatnieki .vai sīktirgotāji.

Džons Klemenss un viņa sieva bija ļoti dažādi cilvēki. Arī viņu sestais bērns Sems mantoja no sava tēva un no savas mātes dažas pretrunīgas rakstura iezīmes. Šī pamatiezīmju nesaderība, par ko Tvenam jāpateicas Džonam Klemensam un Džeinai Klemensai, dažkārt sagādāja viņam ciešanas, bet līdz ar to droši vien darīja bagātāku viņa dvēseli, palīdzēja viņam dziļāk izprast dzīves daudzveidību un sarežģītību.

Visi, kas jaunībā pazinuši sarkanmati Džeinu Lemp-tonu, liecina, ka viņa bijusi viena no Kentuki štata pirmajām skaistulēm. Asprātīga, strauja, iznesīga, viņa pat sirmā vecumā nebija zaudējusi savu neparasto dzīvesprieku. Pagājušā gadsimta sākumā Kentuki jaunatnei bija šāds paradums: veselu nedēļu, no Ziemas svētkiem līdz Jaungadam, izklaidēšanās nolūkā jāšus apciemot fermas citu pēc citas. Jaunekļi un meitenes ieradās kādā mājā, visu nakti izdejojās, «nosnaudās mazliet, paēda brokastis un devās uz citu fermu, kur dejos visu dienu». Kā pēc aculiecinieku vārdiem atstāstīja Tvena vecākais brālis, jaunā Džeina Lemptona ar savu izturību un dzirkstošo dzīvesprieku pārspējusi visus.

Par Tvena mātes daiļumu, dvēseles možumu un līksmo dabu izteikušies visdažādākie cilvēki. To piemin arī viņas slavenais dēls.

Džeinas Klemensas mazmazdēļs atstāsta šādu atgadījumu. Jau vecuma dienās viņa vilcienā nejauši padzirdusi divus nepazīstamus vīriešus strīdamies par to, kur dzimis Marks Tvens: Floridā vai Hanibalā. Džeina Klemensa paziņojusi, ka rakstnieks nācis pasaulē Floridā. Bet viens no strīdniekiem tiepies, ka tā neesot taisnība, Tvens esot piedzimis Hanibalā. Tad Džeina Klemensa sacījusi: «Es esmu viņa

māte. Man gan pienāktos zināt, kur viņš dzimis. Es pati biju tur klāt.»

No savas mātes, kas «visu mūžu saglabājusi mazas meitenes sirdi», Semjuels Klemenss mantojis daudz. Zināmā mērā tieši mātei viņš varēja pateikties par gaišo skatienu uz dzīvi, par viņam raksturīgo humora izjūtu, tieksmi uz prieku un jautrību.

Vēstules, ko Tvens rakstīja mātei savā jaunībā un vīra gados, ir pilnas ar kalambūriem, komiskām mistifikācijām un asprātīgiem teicieniem. Džeinas Klemensas dēls bija pārliecināts, ka viņa tos pratis novērtēt.

Rakstnieka māte bija atsaucīga sieviete. Viņš bieži mēdza stāstīt par mātes mīlestību pret cilvēkiem un dzīvniekiem. «Viņa bija miesās sīka un trausla, taču sirds viņai bija plaša, tik liela, ka tajā rada atsaucību un patvērumu gan citu ļaužu bēdas, gan prieki,» — tā ir teikts Tvena atmiņās. Uzaudzināta ar vergturu uzskatiem, rakstnieks turpina, māte «diez vai apjauta, ka verdzība ir neslēpta, baismīga un nepiedodama cilvēka tiesību uzurpācija». Taču viņa instinktīvi juta, kas ir humanitāte, un raudzīja, kā atvieglināt nomākto un apspiesto ļaužu likteni. Šajā ziņā viņa dažkārt parādīja patiesu vīrišķību.

Džeina Klemensa bija arī veikla stāstītāja. Neapšaubāmi tieši viņu bija domājis Tvens, kad savos aprakstos «ITelfairs Hočkiss» (šie apraksti vēl šobaltdien nav publicēti visā pilnībā, zinām tikai dažus desmitus rindu) izteicās: «Tagad es zinu, ka viņai bija neparastas runas dāvanas; neviens cits no tiem cilvēkiem, kurus man jebkad gadījies sastapt, nespēja viņai līdzināties. Toreiz (tas ir, bērnībā. — M. M.J es to nesapratu. Šķiet, ka vispār nevienam mūsu miestiņā ne prātā nenāca, ka viņa ir patiess brīnums; neviens pat nenojauta, ka viņa ar kaut ko izceļas vidusmēra ļaužu vidū. Divdesmit gadu gaitā tiku iepazinies ar daudziem lieliskiem stāstītājiem un tikai tad es sāku saprast, ka neviens no tiem neprata tik veikli un aizraujoši stāstīt kā šī vienkāršā, nemācītā stāstniece no rietumu miestiņa, šī neievērojamā mazā sieviete, kurai bija cildena dvēsele, plaša sirds un brīnumaina valoda.»

No savas mātes Tvens pārņēmis paradumu runāt ļoti lēni, vārdus stiepjot,, ar laisku un vienaldzīgu sejas izteiksmi. Jau šāds runas veids vien izraisīja smieklus. Bet, kad šis šķietami vientiesīgais cilvēks negaidot pateica asprātīgas domas, tas likās jo sevišķi apbrīnojami un uzjautrinoši.

Džons Maršals Klemenss bija gluži citāda kaluma cilvēks — bargs un mazliet pedantisks. Viņa laulību ar nevaldāmi jautro un pat vieglprātīgo Džeinu Lemptonu nevarēja saukt par laimīgu. Tvena autobiogrāfiskajās piezīmēs atrodamas šādas rindas; «Bērnībā es redzēju, ka mans tēvs un māte... vienmēr bija uzmanīgi viens pret dIru, taču viņu attiecībām trūka siltuma; tajās nekad neˆ varēja manīt ārējus mīlestības izpaudumus. Par to es ne-ļ brīnījos, jo viss mana tēva

izskats un viņa runa pauda pašcieņu, manieres viņam bija skarbas.. . Turpretī māte no dabas bija sirds cilvēks. Man likās dabiski, ka viņas dvēseles siltums nespēj atraisīties tajā noskaņojumā, kas apņēma tēvu.»

Šeit, liekas, ir parādīta mazliet vienpusīga Klemensu ģimenes dzīves aina. Un tas nav nejauši. Teiksim .kaidri — puisēns Sems īsti neizprata tēvu un neizjuta pret viņu sevišķu maigumu. Džons Klemenss nomira, kad zēns bija tikai vienpadsmit gadus vecs. Bet pat tad, kad Semjuels Klemenss bija kļuvis rakstnieks, viņš dažbrīd ne visai objektīvi mēdza izteikties par savu tēvu.

Džona Klemensa rezervētā izturēšanās slēpa patiesu traģēdiju. Pirmkārt viegla nebija viņu ģimenes dzīve. Vecuma dienās Džeina Klemensa bērniem atzinās, ka apprecējusies ar Džonu Klemensu bez mīlestības, apprecējusies, lai aizdotu dusmas kādam cilvēkam, ko mīlēja no visas sirds. Tas bija kāds medicīnas students. Astoņdesmit gadus vecā sirmgalve Tvenam stāstījusi (un viņš tās atmiņas pārstāstījis vēstulē draugam): «Es viņu mīlēju no visas sirds un zināju, ka viņš arī mani mīl, kaut gan par to netika bilsts ne vārds.» Bet tad noticis pārpratums. Students aizbraucis, «bet es», turpinājusi Džeina Klemensa, «lai aizbāztu mutes tenku vācelēm un parādītu viņam, ka man viss ir vienalga, par spīti izgāju pie cita.»

Kopdzīve ar sievieti, kas viņu nemīlēja, lepnajā un patmīlīgajā Džonā Klemensā viesa rūgtumu.ˆ

Meita Pamela tomēr apšaubīja, ka māte stāstījusi patiesību — vecuma dienās Džeina Lemptona tiešām dažbrīd mēdza sarunāt tīrās pasakas. Bet, lai nu būtu kā būdams, Tvena tēvam un mātei raksturi bija tik nesaderīgi, ka īstas saprašanās ģimenē nebija.

Tvens ne vienu reizi vien rakstījis, ka viņa tēvs izskatījies sadrūmis, mūžīgi dusmīgs. Nepublicētajā stāstā «Haks Finns un Toms Sojers pie indiāņiem» ir kāda epizode, no kuras redzam, cik ļoti Haks bijis pārsteigts, vērojot viņam neierasto laipnību un maigumu, ko cits citam izrādījuši kaut kur sastaptās pārceļotāju ģimenes locekļi. Jādomā, Tvens šeit balstījies uz paša bēdīgo pieredzi — arī viņam, tāpat kā Hakam, ārēja mīlestības izrādīšana ģimenes vidū likusies gandrīz vai apkaunojoša.

Un tomēr ir dibināts pamats par to šaubīties: vai nu tā ir, ka Džons Klemenss nespēja just sirsnību un sirds siltumu. Stāstā «Lauku iedzīvotāji 1840—43» ir kāda vieta, kur teikts, ka pirms nāves tēvs atvadījies tikai no Pame-las. Tvens raksta: «Sapratis, ka mirst, viņš no visiem, kas šajā istabā bija nometušies uz ceļiem un raudāja, izraudzījās meitu un ar roku pamāja viņai pienākt tuvāk. Tad viņš apskāva meitu ap kaklu, nomutēja viņu (bez šaubām, pirmo reizi) un pateica: «Ļaujiet man nomirt...»» Pamela stāstījusi savai meitai (un tā necik sen. to darījusi zināmu vienam no Tvena biogrāfiem), ka viņas

tēvs nebūt neesot bijis salts, kādu viņu parasti iztēlojot. Acīm redzot, šis dzīves nomocītais vīrs vecākajai meitai tomēr ļāvis ielūkoties vienā otrā slepenā savas sirds stūrītī.

Džona Klemensa dzīves traģisms neapšaubāmi izrietēja no tā, ka viņš bija neveiksminieks, ka viņam gandrīz nekur neveicās. Liktenis ne vienu reizi vien viņu izjokoja. Turpretī viņa dēls Sems (kaut arī tas izklausās diezgan dīvaini) bērnībā un agrajā jaunībā instinktīvi vairījās no visa, kas varētu beigties neveiksmīgi. Daudzas reizes viņš ar neslēptām dusmām izrāja savu vecāko brāli Orionu, labsirdīgu un godīgu cilvēku, kurš dzīvē nebija pratis neko sasniegt un savā ziņā gājis tēva pēdās. It kā mezdams izaicinājumu liktenim, Orionam un arī tēva piemiņai, Semjuels Klemenss neatlaidīgi, pat augstprātīgi cildināja enerģisku garu.

Jā, dažos sava dzīves ceļa posmos Tvens, protams, gluži neapzināti pieminējis tēvu ar uzsvērtu vēsumu tieši tāpēc, ka Džons Maršals Klemenss tā arī nebija piepildījis nevienu savu ieceri, ka nelaimes tik neatlaidīgi vajājušas viņu visu mūžu, ka viņš atstājis ģimeni nabadzībā.

Vēlāk tomēr rakstnieka apziņā sāka ataust doma, ka visās šajās likstās bija vainojami vispārējie apstākļi, kas viņa dzimtenē noteica vienkārša cilvēka dzīvi. Viņš sāka saprast, ka tēva dzīve savā ziņā bijusi ļoti tipiska, ka tūkstošiem, pat miljoniem cilvēku Amerikā uzbrūk tādas pašas likstas un dzīve paiet tikpat grūti un skumji, viņi redz sabrūkam cerības citu pēc citas un bēdu pilni vēro apkārtējo īstenību. Džona Klemensa liktenis palīdzēja viņa dēlam labāk izprast to, kas norisinās viņa dzimtajā zemē. Nav nejaušība, ka daži tēva rakstura vilcieni un pat fakti no viņa biogrāfijas parādās dažādās Tvena grāmatās.

Džons Maršals Klemenss dzimis XVIII gadsimta pēdējos gados. Bēdas viņa dzīvē ienāca agri. Rakstnieka vectēvs, kura vārds viņam bija dots, aizgāja bojā, Džonam vēl zēnam esot. Pēc patriarhālas paražas Semjuels Klemenss bija palīdzējis celt māju vienam savam kaimiņam, un kāds baļķis uzvēlās viņam virsū un nosita viņu. Tvena vecmāmiņa palika viena ar pieciem bērniem.

Kaut arī XIX gadsimta sākumā Amerikas rietumu novados vēl joprojām spēkā bija patriarhālie tikumi, taču ari jaunajās zemēs arvien vairāk ieviesās buržuāziskā dzīves kārtība. Jau agrā jaunībā Džonam Klemensam bija jāiet peļņā iahrikā. Kad Klemensa atraitne apprecējās otrreiz, viņas vīrs Saimons Henkoks atvēra norēķinu grāmatu sievas bērniem no pirmās laulības. Ir saglabājies šāds dokuments: «Saknona Henkoka pretenzijas pret Maršalu Klemensu, nelaiķa Semjuela Klemensa lietu pārvaldnieku.» Pirmais ieraksts šajā dokumentā ir tāds: «Maršala Klemensa uzturēšana trīs gadu laikā pa divdesmit dolāru gadā — 60 dolāru.»

Drūmā bērnība, smagais darbs, kas iedragāja zēna veselību, jau tolaik viņa nopietno raksturu vērta drūmu.

Klemensam bija tikai nedaudz pāri par divdesmit, kad viņš ieguva advokāta tiesības. Šis slaida auguma vīrs ar lepno stāju, prasīgs pret sevi un citiem, apvaldīts, kaut arī strauja rakstura, bija pārmantojis tos pašus trūkumus un labās īpašības, kādas piemita arī dienvidrietumu štatu kulturālajiem cilvēkiem. Kā tipisks dienvidnieks Tvena tēvs verdzības iekārtu uzskatīja par kaut ko neapstrīdamu.

Taču viņš simpatizēja arī vienam otram apgaismības filozofijas atzinumam, ko bija pārņēmis no Amerikas Neatkarības kara perioda progresīvo darbinieku runām, rakstiem un pamfletiem. Džons Klemenss bija pārliecināts republikānis, dievināja saprātu un nicināja reliģiskas dogmas.

Semjuels Klemenss par savu ticību saprātam un noraidošo attieksmi pret baznīcu zināmā mērā var pateikties tieši tēvam.

Džons Klemenss un Džeina Lemptona salaulājās 1823. gada maijā. Tvens apgalvo, ka viņa vecāki savu kopdzīvi uzsākuši nelielajā Leksingtonas pilsētiņā Kentuki štatā. Viņiem toreiz piederējis neliels zemes gabals un seši vergi nēģeri. Pēc citām ziņām jaunais pāris apmeties uz dzīvi tajā pašā štatā Kolumbijas pilsētiņā. Vai nu Leksingtonā, vai Kolumbijā, bet svarīgs tas apstāklis, ka Kle-mensi šajā pilsētā ilgi nepalika. Turpmāk, visā divdesmit četru gadu ilgajā kopdzīvē, viņi laiku pa laikam pārcēlās no vienas vietas uz otru. Un viņu materiālais stāvoklis arvien pasliktinājās,

MILJONU MILJONI AKRU…

Tvena vectēvs bija pārcēlies no Atlantijas piekrastes rajoniem uz Rielumvirdžīniju. Viņa atraitne ar bērniem nokļuva Kentuki štatā, bet dēls, dodamies arvien tālāk plašajos valsts rietumu apgabalos, beidzot pārcēlās pāri Misisipi upei. Semjuela Klemensa mazdēlam, arīdzan Semjuelam, iznāca — jau gadsimta vidū — aizkulties līdz Nevadai Tālajos Rietumos un pēdīgi līdz Kalifornijai. Tā Klemensi nostaigāja garu ceļu no Atlantijas okeāna līdz Klusajam okeānam.

Atcerēsimies, ka toreiz, kad 1776. gadā trīspadsmit Amerikas koloniju pārstāvji pieņēma Džefersona sastādīto Neatkarības deklarāciju un pasludināja atdalīšanos no Anglijas, jaunās aizokeāna zemes teritorija stiepās tikai kā samērā šaura josla gar Ziemeļamerikas kontinenta Atlantijas okeāna piekrasti. Valsts ziemeļos un dienvidos jau pamatvilcienos bija iezīmējušās Amerikas Savienoto Valstu tagadējās robežas. Turpretī rietumos teritorijai, ko bija aizņēmušas trīspadsmit kolonijas, kļūdamas par «brīvām un neatkarīgām valstīm» (štatiem), vēl atradās milzīgas zemju platības, kuru saimnieki īstenībā bija brīvie indiāņi, kaut arī kartēs šī zeme skaitījās dažādu Eiropas valstu īpašums.

Galvenie Amerikas kontinenta ziemeļu daļas kolonizatori bija angļi. Pirmās pastāvīgās apmetnes aizokeāna zemē viņi nodibināja vairāk nekā simt gadu pēc Amerikas atklāšanas (1492). Franči jau agrāk bija aizgājuši tālāk zemes vidienē un, pieteikdami savas tiesības uz lielāko upju — Sv. Labrenča un Misisipi — baseiniem, pievāca lauvas tiesu no Ziemeļamerikas kontinenta.

īsi pirms amerikāņu Neatkarības kara sākšanās angļiem izdevās sakaut frančus — un Anglijas kronim tika pievienotas visas zemes līdz pašai Misisipi. Tomēr īpašs karaļa dekrēts aizliedza pārceļotājiem apmesties teritorijā no Alegāna kalniem līdz Misisipi upei.

Stāvoklis krasi mainījās pēc Neatkarības kara. Anglijas valdība bija spiesta atdot trīspadsmit suverēnajiem štatiem visas rietumu zemes — līdz pašai Misisipi. 1803. gadā Savienotās Valstis ieguva no Napoleona Luiziānu — plašo teritoriju Misisipi rietumu krastā. Piecpadsmit gadus vēlāk amerikāņi sagrāba savās rokās Floridu. 1835. gadā viņi ieguva meksikāņu provinci Teksasu. Pagāja nedaudz vairāk par desmit gadiem, un laupīšanas karš pret vājo kaimiņvalsti — Meksiku — deva Savienotajām Valstīm jaunu plašu teritoriju, kurā ietilpa Kalifornija.

Mazā valstiņa bija kļuvusi par milzīgu lielvalsti. Draudi, krāpšana, atklāta laupīšana — viss noderēja, lai paplašinātu ASV teritoriju. Pēc tā tiecās ne tikai Dienvidu vergturi, kas vēlējās iegūt jaunas, vēl plašākas plantācijas, bet arī daudzi Ziemeļu buržuāziskie valsts

darbinieki.

Līdz ar neapgūto zemju fonda pieaugumu valsts rietumos krasi izvirzījās jautājums: kam tad tiks šie «brīvie» zemes gabali?

Amerikas republikas vēsture ilgus gadus lielā mērā atspoguļoja plašu tautas masu cīņas par zemi. Šī cīņa izpaudās dažādās formās, tajā piedalījās arī dažādi spēki. Demokrātiskajiem elementiem arvien no jauna nācās uzsākt sīvas cīņas ar dienvidu plantatoriem-vergturiem. Viņu pretinieki nereti bija arī muižnieki, baņķieri un fabrikanti, kas valdīja ziemeļu štatos.

Ļeņins nosauca karu par Amerikas neatkarību par «vienu no tiem lielajiem, patiesi atbrīvošanas, patiesi revolucionāriem kariem, kādu tik maz ir bijis milzīgi daudzo laupīšanas karu vidū . . . Tas bija amerikāņu tautas karš pret laupītājiem' angļiem, kas nomāca un turēja koloniālā verdzībā Ameriku . . .»' Desmitiem tūkstošu fermeru, amatnieku, mednieku un matrožu, kas veidoja amerikāņu armiju, kura daudzus gadus izturēja novārdzinošo karu pret angļiem, vēlējās iegūt ne tikai neatkarību, panākt ne tikai koloniālā režīma likvidēšanu. Daudziem no viņiem šķita, ka, nokratījuši Anglijas kundzību, amerikāņi, balstoties uz vispārējas vienlīdzības principiem, panāks vispārēju labklājību. Un tāpēc visiem gribētājiem

[1] *Ļeņins V. I.* Raksti. Tulk. no 4. izd., 28. sēj., 43. lpp.

jāpiešķir zeme, jo ASV rietumu apgabalos taču neapstrādātas zemes ir vai cik, tās pieliks daudziem miljoniem fermeru.

Taču iluzoriskās cerības, ka jaunā valsts kļūs par ideālu republiku brīviem, turīgiem un laimīgiem fermeriem, drīz vien sabruka. Pēc Savienoto Valstu nodibināšanās tur sākās vēl nepieredzēti plaša spekulācija ar zemi. Tāpat kā visur, paši labākie kumosi tika bagātiem ļaudīm. Duļķainajos ūdeņos labs loms bija visādiem blēžiem, krāpniekiem un avantūristiem. Miljoni akru lieliskas aramzemes uzkrājās Dienvidu un Ziemeļu lielo ze-mesīpašnieku rokās, nekautrīgu politikāņu un veiklu spekulantu rokās. Turpretī nemantīgajiem ļaudīm neveicās. Labākie zemes gabali maksāja lielu naudu. Arī nokļūt Rietumos bija bezgala grūti.

NO KENTUKI LĪDZ MISūRI

Kentuki štats, kurā savu kopdzīvi uzsāka jaunlaulātie Džons un Džeina Klemensi, jau bija pastāvējis vairākus gadu desmitus. Tvena tēvs drīz vien nolēma, ka visas iespējas, ko varētu sniegt šis «vecais» štats, ir pilnīgi izsmeltas. Un Klemensi pārcēlās uz jaunāku štatu — uz Tenesi. Bet Tenesi štata mazpilsēta Geinsboro arī neattaisnoja viņu cerības — tā jau vairākus gadus skaitījās grāfistes centrs, kur labākie zemes gabali un amati jau bija izdalīti. Un Džons Klemenss izlēma, ka jābrauc vien tālāk.

Uzņēmīgais jurists ar ģimeni pārcēlās uz Džeimstaunas pilsētiņu, kuru tikai vēl taisījās padarīt par jaunās, topošās grāfistes Fentresas centru. Tagad jau nu visam vajadzēja iet kā pa sviestu.

Klemensu izraudzījās tiesas amatam. Viņš uzbūvēja pēc tālaika izpratnes lepnu māju, nevis kaut kādu būdu vien un pasludināja, ka ir gatavs pieņemt klientus. Un tieši tad, divdesmito un trīsdesmito gadu mijā, viņam izdevās nopirkt to grandiozo zemes gabalu, uz kuru jau kopš gadiem Klemensi bija likuši visas cerības. Stāstot par «Tenesi zemi», Tvens parasti minēja septiņdesmit tūkstošus akru (apmēram trīsdesmit tūkstošus hektāru).

Un tomēr pēc diviem gadiem Džons Klemenss juta, ka arī Džeimstaunā neiet, kā vajag: klientu bija pamaz, bet zeme nedeva nekādus ienākumus. Ar smagu sirdi jurists l>ija spiests uzsākt sīktirdzniecību. Taču fermeri labāk maksāja par pirkumu nevis naudā, bet graudā — ar speķi, medu, vasku. Šis preces vajadzēja kādam pārdot, lai varētu norēķināties ar vairumtirgotājiem. Bet kas tās pirks šādā nomaļā vietā? Lielākā nelaime bija tā, ka pilsētiņa auga ļoti lēni. Džons Klemenss kala plānus, kā Džeimstaunu izveidot par īstu pilsētu, bet labuma no tiem nebija nekāda. Veikalā joprojām pircēju bija maz, bet zemes cenas kā negribēja, tā negribēja celties.

Vajadzēja Džeimstaunu atstāt. Tvena tēvs nopirka labu zemes gabalu netālu no kāda ciemata, kuram bija garš nosaukums — Vulfa Upes Trīs Pietekas. Tur viņš uzbūvēja nelielu māju no baļķiem, un atkal atklājās, ka ģimenei nav no kā iztikt.

Pēc dažiem mēnešiem Klemensi aizbrauca uz Pelmelu —-tur ģimenes galva dabūja pastmeistara vietu un atvēra ari veikaliņu.

Taču Pelmela bija tikai tāds panīcis miestiņš. Šajā nomaļajā un garlaicīgajā miestā, kur pat visuzņēmīgākajiem drīz vien nolaidās rokas, Klemensi nodzīvoja vairākus drūmus gadus. Džona Klemensa veselība pasliktinājās — viņu mocīja galvas sāpes, bet ietaupījumi dila.

Pelmelas iedzīvotāju lielā nabadzība skaidri apliecināja, ka pat zemes gabala īpašniekam Amerikā grūti tikt pie turības, nodrošināt

savu bērnu nākotni. Smagais dienišķais darbs nespēja izraut no trūkuma.

Un tie, kuri vēl bija veseli, kuri nebija pagalam apkrauti ar rūpēm par dienišķo maizi, kuriem vēl bija sataupījies kāds grasis, kuriem piemita drosme un alkas pēc piedzīvojumiem, sāka domāt, ka glābiņš meklējams vēl tālākos novados — tur, valsts rietumos.

Varbūt viņpus Misisipi gaida veiksme. Varbūt tur izdosies iegūt auglīgu zemes gabalu netālu no upes. Vai arī zem augsnes virskārtas atklāsies derīgi izrakteņi...

Uz Rietumiem!

Šis sauklis bija kā neatvairāms aicinājums tūkstošiem amerikāņu «vecajos» — austrumu štatos un imigrantiem, kas bija ieradušies no aizokeāna zemēm. Jauni cilvēki, pusmūža cilvēki, bet dažkārt pat vecāki ļaudis pameta dzimtās vietas un brauca uz Rietumiem laimi meklēt. Veselas ģimenes devās grūtā ceļā — turp, kur, šķita, pārceļotājus gaida pārtikusi dzīve. Par rietumu apgabaliem klīda veseli nostāsti, būtībā naivi, tādi, kas iedvesa maldinošas cerības. Tur, Rietumos, ikviens varot iekārtot, savu dzīvi, kā pašam patīk, tur visur zeme ir auglīga, tur pārceļotā]iem pašiem ir savi taisnīgi likumi. Tādas valodas atklīda pilsētās un miestiņos austrumu piekrastē, kur labākie zemes gabali jau bija pievākti, kur tik grūti bija nopelnīt lieku dolāru, kur cilvēki tik labi pazina visas bezdarba šausmas. Vai kāds brīnums, ka, paklausot sauklim «uz Rietumiem!», cilvēki atstāja daudzas apdzīvotas vietas, tā ka tās kļuva tukšas.

Ar zirgiem un vēršiem no lietus un svelmīgās saules aizsargātos furgonos, kas ilgus mēnešus kļuva par mājām uz riteņiem, pārceļotāji brauca uz Ohaio un Misūri. Zemes pārdošanas aģenti satracināja prātus. Rožainās krāsās viņi attēloja Ilinoisas vai Indiānas bagātības. Dažbrīd pat radās šaubas: vai tikai šie aģenti ar saldajām mēlēm nav krāpnieki? Viens otrs zināja stāstīt, ka arī Rietumos labākie zemes gabali piederot bagātajiem. Klīda baumas, ka apmuļķotajiem cilvēkiem ar ieročiem rokā jāizcīnot sev kaut vai niecīgs zemes ielāpiņš.

Cilvēki nesaprata, ciktāl viss ir taisnība, ciktāl meli. Viņi reizē ticēja un neticēja. Bet austrumu štatos jau nu klājās gaužām bēdīgi. Un tik vilinoši likās stāsti par rietumu apgabaliem.

Tiem, kas pameta visu, lai dotos uz rietumiem, sekoja arī Klemensu tuvākie radi — Džeinas Klemensas tēvs, viņas krusttēvs un māsasvīrs — Džons Kvorlzs. Jau trīsdesmito gadu sākumā viņi bija aizbraukuši uz jaunnodibināto Misūri štatu, kas atradās rietumos no Misisipi upes. Un Džons Kvorlzs, kurš Floridas pilsētiņā bija atvēris veikalu, aicināja Džonu Klemensu sekot viņa pēdās.

Zaudēt neko nevarēja. 1835. gadā Tvena tēvs devās ceļā. Tas bija pats garākais un pats nedrošākais no visiem viņa līdzšinējiem

ceļojumiem. Džons Klemenss tagad uz visiem laikiem sarāva saites ar Amerikas «vecajiem» austrumu novadiem. Viņš pievienojās parupjo, bezrūpīgo pārceļotāju pulkam. Viņš brauca uz tiem apgabaliem, kur vēl klaiņoja indiāņi, kur civilizācija bija spērusi tikai pašus pirmos soļus.

Marks Tvens ne vienu reizi vien ir mēģinājis attēlot savu vecāku aizbraukšanu no Tenesi štata Pelmelas uz Floridu Misūri štatā. Mums zināmie fakti, kā arī rakstnieka iztēles uzburtās ainas (viņa paša toreiz vēl nebija pasaulē) ļauj iedomāties, kā tas noticis.

Izvadīt Klemensus sapulcējušies visi Pelmelas iedzīvo-l,iji. Ģimenes galvu godbijīgi dēvē par «skvairu», kā lielu zemes īpašnieku. Un Klemenss šo pagodinājumu uzskata par pilnīgi saprotamu — Fentresas grāfistē viņam taču pieder pāri par simt kvadrātjūdžu zemes!

Tomēr kaimiņiem Klemenss to vis nestāsta. Viņš zina, kāda ir Pelmela ar tās trūcīgajām mājelēm un atpalikušajiem ļautiņiem. Pelmelas fermeri, kas uz laiku laikiem paliks šajā lāču kaktā, darba un slimību izvārdzināti, bez cerībām uz nākotni, tikpat nespēs saprast, kādas bagātības slēpj zeme, kas pieder Klemensam. Tajā atrodama ne tikai dzelzs rūda un ogles — droši vien tur ir arī sudrabs. Lai kas atgadītos ar viņu pašu, bet bērniem nākotne būs nodrošināta.

Beidzot viss ir sakārtots, brauciens var sākties. Ratos sēž pats Džons Maršals Klemenss ar sievu, meitas Pamela un Margareta, kā arī mazais dēlēns Bendžamins. Ratiem blakus jāj nēģeriete Dženija un vecākais dēls Orions — viņam jau ir desmit gadu.

No Pelmelas aizbraucot, Klemenss paņēma līdzi mājas iedzīvi, ratus, vairākus zirgus, savu vienīgo verdzeni un pirkuma aktu uz zemes gabalu Fentresas grāfistē. Kad tur atradīs rūdu un ogles, zeme maksās divdesmit, piecdesmit un pat simt dolāru akrs. Starp citu, šobrīd gan neviens par šo zemi nedotu ne centa par akru — tā atradās tālā, neapdzīvotā malā, bija maz auglīga un zemkopjus nekārdināja.

Nokļuvuši līdz Luisvilai, Klemensi pārsēdās kuģī un brauca uz Sentluisu — lielāko centru visa teritorijā aiz Misisipi. No turienes — vēl tālāk, atkal ratos un jāšus.

Aiz Misisipi upes ceļotāji nonāca mežonīgā, tuksnešainā apvidū. Augu valsts te bija krāšņa un bagāta, zemi vēl nebija skāris fermera lemesis. Brauca pa mežu. Tad ceļš veda pa prēriju. Retumis patrāpījās uz ātru roku saceltas ēkas, nesen ierīkotas plantācijas.

Misūri, pats tālākais ASV rietumu štats, vēl bija joti maz apdzīvots. Kas par to, šeit, tieši šeit Džons Maršals Klemenss liks lietā savas spējas un ieņems savām zināšanām atbilstošu vietu!

Kad pārceļotāji pēdīgi bija aizkūlušies līdz Floridas pilsētiņai Misūri štatā, tur viņus laipni saņēma jautrais Džons Kvorlzs. Viņš tūlīt piedāvāja Džonam Klemensam kompanjona vietu savā veikaliņā — viņš tirgojās ar sieru un katūnu, naglām un viskiju, cepurēm un

cukuru.

Studēdams jurisprudenci, Tvena tēvs nebūt nebija sapņojis kļūt par provinces bodnieku. Bet Floridā, tāpat kā Pelmelā, mācītu vīru nevajadzēja. Pilsētiņā bija tikai ap trīs simti iedzīvotāju: Kvorlza piedāvājumu viņš ar pateicību pieņēma.

Klemensu ģimene iekārtojās nelielā koka namiņā, kas izskatījās gauži nepievilcīgs — īpaši rudenī. Šajā mājā 1835. gada 30. novembrī ceļojumā izvārgušajai un rūpju nomāktajai Džeinai Klemensai pirms laika piedzima vēl viens bērns — dēls. Par godu vectēvam viņam ielika bī-beles vārdu Semjuels un otru — Lenghorns.

Sems bija vājš un nīkulīgs. Viņš ar mokām pārcieta bargo ziemu. Kad reiz pēc daudziem gadiem dēls mātei pavaicājis, vai viņa neesot baiļojusies, ka viņš nomirs, vēl zīdainītis būdams, Džeina Klemensa, kas labprāt mēdza pajokot, šķelmīgi atbildējusi: «Nē, es baiļojos, ka tu paliksi dzīvs.»

Tolaik, kamēr bērni vēl bija mazi, Sema mātei ne vienmēr izdevās saglabāt humora izjūtu. Nebeidzamā pārcelšanās uz jaunu vietu, grūtā dzīve nomaļajās mazpilsētās, rūpes par bērniem paņēma visus spēkus. Divus gadus pēc Sema piedzimšanas pasaulē nāca vēl viens dēls — Henrijs — un tagad tam tika veltīta lielākā uzmanība. Bērni bieži slimoja, un māte «dakterēja» tos ar dažādām zālēm. Populāra bija tautas medicīna, bieži izmantoja arī pūšļotāju drapēs un zāles, ko piedāvāja blēdīgi pauninieki. Bērnus ārstēja ar rīcineļļu, kliņģerīšu novilkumu, rabarberu saknēm. Bieži nolaida asinis. Tvena bērnības gados kāda avīzīte, kas iznāca tajā miestiņā, kur viņš dzīvoja, reiz pavēstīja, ka tikai viens no diviem amerikāņiem nodzīvojot līdz divdesmit vienam gadam. Arī Klemensu ģimenē mira bērni. No kaut kādām slimībām nomira māsa Margareta un brālis Bendžamins.

Sems bērnībā bija nervozs. Par laimi, tēvocim Kvor-Izam netālu no Floridas bija ferma. Tur bija brīnum.labs gaiss, turklāt bērnus ļoti labi baroja («cepti cāļi, sivēna gaļa, tītari, pīles, zosis, svaiga briežgaļa, vāveres, truši, fazāni, irbītes, paipalas; sausiņi, karsti griķu plāceņi, karstas bulciņas, karstas maīsa pankūkas; vārītas jaunas kukurūzas vālītes, pupiņas, tomāti, zirņi...» — tā sākas garais saraksts, ar kādiem ēdieniem, kā Tvens atceras, bērni mieloti tēvoča Kvorlza fermā). Slimīgais puišelis pamazam izauga par dūšīgu zeņķi.

Tēvs dienas lielāko daļu pavadīja veikalā. Līdztekus darbam veikalā viņš uzņēmās arī vienu otru juridisku lietu, bet ienākumu tas deva maz.

Pēc kāda laika Džons Klemenss šķīrās no Kvorlza un uzsāka tirgoties pats uz savu roku. Taču arī paša veikals .stāvokli neuzlaboja. Tvena tēvam radās doma izgudrot «mūžīgo dzinēju». Visi viņa pūliņi, protams, bija nesekmīgi. Tad viņš ķērās vēl pie kāda pasākuma, lai veicinātu tās pilsētiņās uzplaukumu, kurā dzīvoja.

Florida atrodas pie Sālsupes, nepilnus simt kilometrus no varenās ūdens artērijas Misisipi. Nelaime tikai tā, ka Sālsupe nebija kuģojama. 1837. gada sākumā Misūri štata likumdevējas iestādes iecēla Klemensu par vadītāju sešpadsmit cilvēku lielai grupai, kurai bija dota atļauja vākt līdzekļus Sālsupes Navigācijas kompānijas dibināšanai. Taču tiem, kuri ticēja mazās upītes nākotnei, nebija naudas, turpretī bagāti ļaudis baidījās ieguldīt līdzekļus tik nedrošā pasākumā.

Radās arī projekts būvēt dzelzceļu no Floridas līdz otrai pilsētiņai, kam bija piešķirts lepns vārds — Parīze. Bet arī šo ieceri neizdevās realizēt. Vēl šobaltdien Flori-dai nav sava dzelzceļa, bet izteicienu «kuģot pa Sālsupi» sāka lietot tādā nozīmē kā «izgāzties».

Kvorlzs, kuram piemita plantatora ķēriens, likvidēja veikalu, kas deva maz peļņas, sapirka vergus un sāka audzēt kviešus un lopus. Turpretī Klemenss vēlreiz nolēma mainīt dzīves vietu.

Drīz visa ģimene ieradās Hanibalā. Lai nu kam, bet šai mazpilsētai paredzama spoža nākotne, tā apgalvoja Džons Klemenss. Planibala atrodas nevis pie kādas neievērojamas pietekas, bet stāv pašas Misisipi krastā. 1839. gadā nākamais rakstnieks pirmo reizi ieraudzīja šo upi, kas vēlāk viņam kļuva tik mīļa.

Misisipi ir galvenā transporta maģistrāle milzīgā valsts teritorijā. Upe sākas no pašas Kanādas robežas. Pieteka Ohaio plūst pa ļoti bagātiem tā saucamo Vidējo Rietumu rajoniem, bet pieteka Misūri aizsniedzas tālu uz ziemeļrietumiem.

Kad vēl nebija parādījušies tvaikoņi, lauksaimniecības produktus no visas upes ielejas veda lejup pa straumi lielās baržās. Pa straumi uz augšu baržas vilka ar tauvām.

Ceļā turp un atpakaļ dažkārt pagāja pavasaris, vasara un rudens. Līdz ar kuģniecības atklāšanu visā Misisipi baseinā sākās spējš lauksaimniecības uzplaukums. Daudzum daudzajām kuģniecības līnijām bija vajadzīgi loči, kapteiņi, matroži. Upe deva darbu un maizi tūkstošiem cilvēku.

Hanibala atrodas apmēram divsimt kilometru uz ziemeļiem no Sentluisas. Tur piestāj visu līniju tvaikoņi, kas apkalpo upes augšgalu.

Hanibala nebūt nebija tik patriarhāla, miegaina un jauka pilsētiņa, kāda attēlota Sentpītersberga «Toma So-jera piedzīvojumos». Pilsētas ielās arvien bija redzami vezumi ar precēm šurpbraucošajiem tvaikoņiem.

Laikā, kad Klemensi ieradās Hanibalā, tur jau bija apmēram tūkstoš iedzīvotāju — un tie strādāja lopkautuvē, viskija fabrikā, dzirnavās, ādu fabrikā, tabakas fabrikā, kokmateriālu zāģētavās, kuģu piestātnē, kalēju darbnīcās, kā arī veikalos un iebraucamās vietās, kas atradās vai nu Galvenajā, vai Otrajā ielā. Drīz vien pilsētiņas iedzīvotāju skaits pieauga divtik liels, bet Sema Klemensa agrajos jaunības gados trīskāršojās.

Tvena bērnībā pa nebruģētajām Hanibalas ielām dzina cūkas uz kautuvi un pūstošu atkritumu smirdoņa bojāja gaisu. Pagājušā gadsimta četrdesmitajos gados Hanibalā regulāri, izcēlās epidēmijas. Infekciju perēklis bija ne tikai lopkautuves, bet arī upīte Berkrīka, pilsētas zēnu iemīļotā peldvieta.

Vasarā Hanibalas ielās putekļi vien griezās. Pavasarī un rudenī pilsētiņa slīka neizbrienamos dubļos. Vietējā avīzīte reiz atzīmēja, ka peļķes laukumā blakus Galvenajai ielai bijušas turpat vai «trīs pēdu dziļumā».

Pat Misisipi ar saviem kuģiem, baržām un plostiem nepalīdzēja Klemensam sasniegt to, ko viņš bija vēlējies. Viņa neveiksmes iesākās ar to, ka spekulants Aira Stauts, kuram viņš bija pārdevis savu īpašumu Floridā un no kura nopirka dažas ēkas Hanibalā, viņu galīgi piekrāpa. Lai sagādātu preces jaunam veikalam, vajadzēja sataisi! parādus.

Kaldams plānus, kā pārvērst neapstrādātās zemes par bagātu maizes klēti, sīkus strautus par kuģojamām upēm, panīkušus miestiņus — par lielām pilsētām, Džons Maršals Klemenss jau ar to vien sagatavoja sev sakāvi, jo «veikalnieku» pasaulē, kur valda krāpšana, kur manīgi blēži aplaupa visus, kas patrāpās priekšā, viņš mēģināja i ikoties godīgi, taisnprātīgi, labprāt uzticējās cilvēkiem tin vairījās no tumšiem darījumiem.

Acīm redzot, Aira Stauls bija vainojams arī citos negodīgajos darījumos, uz kuriem uzķērās lētticīgais jurists, l ai nu kā, bet rakstnieks ne vienu reizi vien nosodoši pieminējis Slautu. Klemensiem Hanibalā piederošie zemes gabali un mājas ik pa laikam pārgāja citu īpašnieku rokās. Džonam Klemensam jo smagi nācās ciest tāpēc, ka cilvēks, par kuru viņš bija galvojis (iespējams, tas pats Aira Stauts), pasludināja sevi par maksātnespējīgu un viss saistību smagums gūlās uz galvotāju. Bija jāpārdod pat mēbeles un saimniecības trauki.

Saglabājušās Tvena tēva vēstules rāda, cik daudz likstu bijis jāpārcieš šim atturīgajam — šķietamajam aprēķina cilvēkam, tāpēc ka viņš bez pamata uzticējies negodīgiem ļaudīm un nebija pratis stingri uzstāties. Pat Tvens, kurš stingri vērtēja savu tēvu, uzzinājis par viņa nostāju kādā gadījumā, piezīmējis: «Nu vai tad viņš nav labsirdīgs un mīksts pēc dabas?!»

Nebeidzamās rūpes par dienišķo iztiku nospieda Džonu Klemensu visu mūžu. Būdams cilvēks ar gaišu galvu, izglītots, viņš neatlaidīgi meklēja, kur varētu likt lietā savas zināšanas, taču veltīgi. Tvena tēvs bija priecīgs par jebkuru amatu tiesu iestādēs, nenoniecināja arī sīktirgotāja nodarbošanos, — ir zināms, ka viņš strādājis arī par amatnieku, — un tomēr nespēja savilkt galus kopā.

Kādā no vēstulēm sievai Džons Klemenss vaļsirdīgi uzticējis viņai savas bažas par to, «pie kā gan varētu ķerties nākamajā pavasarī».

Viņa stāvokļa traģismu skaidri pauž vārdi: «Es vēlos .. . kādu pastāvīgu un aktīvu nodarbošanos, tas pirmkārt; bet otrkārt — es vēlos,» viņš ar rūgtu ironiju piemetina, «lai mans darbs, ja iespējams, tiek apmaksāts.» Orions Klemenss stāsta, ka reiz tēvs atgriezies mājās pēc neveiksmīga brauciena sameklēt darbu. Kad sieva viņam pārmetusi, viņš «ar bezcerīgu sejas izteiksmi» atbildējis: «Bet es taču nespēju kļūt par grāvraci!»

Lai kaut kā palīdzētu ģimenei iztikt, Džeina Klemensa, vēl vīram dzīvam esot, atvēra nelielu pansionātu. Meita Pamela pasniedza mūzikas stundas. Orions agri stājās darbā un tika aizsūtīts uz Sentluisu.

Kādu laiku Džons Klemenss strādāja par miertiesnesi. Kā vietējā avīze pavēsta, viņš sēdējis pie manufaktūras kastes, kas noderēja par galdu, un stingri uzraudzījis kārtību. Viņš bijis, avīze raksta, «nelokāms cilvēks ar apbrīnojami veselu saprātu».

Tomēr ne tiesneša amats, ne citi posteņi, ko Tvena tēvs dažbrīd ieņēma Hanibalā, nespēja dot ģimenei visu nepieciešamo. Tāpēc Džons Klemenss kaldināja visādus plānus par «Tenesi zemju» pārdošanu, čakli pievērsās pašmācībai (īsi pirms nāves viņš, piemēram, bija sācis apmeklēt gramatikas lekcijas, ko lasīja kāds atbraucējs «profesors»), izstrādāja projektus šosejas būvei, kā arī dzelzceļam starp Hanibalu un Misūri piekrastes pilsētiņām, ierosināja mazpilsētu pārvērst par universitātes pilsētu----

Visi šie projekti palika uz papīra.

Klemensa pēdējos mūža gadus sabeidza prāvošanās ar vienu no pretīgākajiem Hanibalas iedzīvotājiem — ar nēģeru tirgotāju Viljamu Bibu. Šis cilvēks visos savos darījumos bija viltīgs un cietsirdīgs. Džonam Klemensam nekādi neizdevās piedzīt no viņa vecu parādu, bet pats Bibs, aizsteidzies kādam priekšā un nopircis Klemensa vekseli, pieprasīja, lai šerifs vekseļa samaksai pārdotu visu viņa ienaidnieka īpašumu. Tas notika 1846. gada beigās, un uz izpildraksta redzams zīmīgs šerifa uzraksts, ka viņam padotās grāfistes robežās nav atrodams nekāds īpašums, kas piederētu Klemensam un ko varētu izūtrupēt.

Apmēram ap to pašu laiku Džona Klemensa kandidatūra tika izvirzīta godpilnam un diezgan ienesīgam amatam grāfistes liesu aparātā. Vēlēšanas bija paredzētas 1847. gada augustā. Spriežot pēc avīžu ziņām, Klemensa kandidatūrai bija plašs atbalsts, un viņa ievēlēšana šķita droša. Taču 1847. gada martā, atgriežoties no kārtējās tiesas sēdes, kurā, acīm redzot, tika izskatīta viņa un Biba lieta, Tvena tēvs saaukstējās un pēc divām nedēļām nomira.

Tā Džons Klemenss neveiksminieks palika arī līdz sava mūža galam, bet virsroku guva Bibam līdzīgi ļaudis.

Tvena tēvs atstāja ģimeni pilnīgi bez iztikas līdzekļiem. «Tenesi

zeme» neko neienesa ne tikai Džonam Kle-mensam, bet arī viņa pēcnācējiem. Orions mēģināja kaut jel ko saņemt par tiem desmit tūkstošiem akru, taču bez panākumiem. Beidzot Klemensi sāka ticēt, ka ar šo zemi saistīta kāda ļauna vara, kas nav ļāvusi skaidrām acīm, bez māņu cerībām raudzīties uz dzīvi.

Ap desmito vienpadsmito dzīvības gadu Sems bija Izaudzis par veselīgu zēnu, par delveri, kuram nieks pārpeldēt Misisipi, aizšmaukt no skolas uz Holidejas kalnu, izmuļķot skolotāju, iekaustīt savu klases biedru.

Krāšņās un mīlīgās dabas jaukums, kuru vēl īsti nebi ja kārusi cilvēka roka, jau no agrās bērnības dienām saviļņoja zēna dvēseli. Cik krāšņa izskatījās upe ar pauguraino Hanibalas piekrasti un plašajām tālēm Ilinoisas pusē! Tvenam uz visu mūžu palika atmiņā ari līksmā dzīve tēvoča Kvorlza fermā, kur puikas gados viņš pavadīja gandrīz ik vasaru.

Pie fermas turpat līdzās bija mežs, mežā dzīvoja rubeņi, fazāni, meža tītari un pīles. Bērni un, protams, arī Sems kopā ar lielajiem naktī gāja medīt jenotus un oposumus. Tomēr bērnus vilināja ne tikai pašas medības. Prieks bija sajust, ka visapkārt ir tik daudz dažādu dzīvu radību, ka tās rosās un sasaucas. Fermā bija govis, zirgi, vistas, suņi un kaķi. Pat zalkši, kas izlīda uz ceļa sildīties saulītē, un sikspārņi sajūsmināja zēnus. Zalkšus viņi mēdza iebāzt krustmātes Patsijas — Kvorlza sievas rokdarbu groziņā. Un kādu seju rādīja Sema māte, kad, dēla pierunāta, iebāza roku tā kabatā un sataustīja tur (ak, šausmas!) sikspārni!

Mīlestība uz dzīvniekiem vienmēr bija viena no galvenajām Tvena rakstura iezīmēm. Kādā viņa grāmatas «Noslēpumainais svešinieks» atmestajā variantā sastopami šādi vārdi: «Dzīvnieki neatkāpās no viņa ne soli — tik ļoti viņš tiem patika; arī viņš izjuta to pašu.» Tvens šeit runā par savu varoni, bet tikpat labi šos vārdus var attiecināt uz viņu pašu. Tvena bērnībā māja bija pilna kaķu. Un ar kādu prieku viņš klausījās dzeņu kalšanā un putnu dziesmās («mežs trīcēja no putnu dziesmām», viņš vēlāk rakstīja)!

Atsaucot atmiņā jaunības dienu notikumus, Tvens mūža nogalē atveidoja poētiskas jūsmas apgarotas ainas. Viņa spalva uzbūra veselas rapsodijas, slavinot dzimtos mežus un prērijas. Tvena rakstības manierē pavīdēja pat kaut kas no Vitmena — Amerikas dižākā dzejnieka. Viņš rakstīja: «Es varu atsaukt atmiņā svētsvinīgo mijkrēsli un noslēpumainību, kāda valdīja biezoknī, meža puķu vieglo aromātu, lietus noskalotās lapotnes spīdumu, krītošo lietus lāšu pakšķēšanu, kokiem lokoties vējā, dzeņa bungošanu un meža fazānu neskaidro rubināšanu tālumā, iztraucēto sīko zvēriņu šaudīšanos biezajā zālē — to visu es varu atsaukt atmiņā, es to redzu kā šodien, un man ir tikpat līksmi kā senāk. Es varu atsaukt atmiņā plašās pļavas, to netraucēto

klusumu; lielo vanagu, kas izplestiem spārniem sastindzis gaisā, un debesu zilumu, kas spīd cauri viņa spārngaliem. Kā šobrīd redzu purpursarkanos ozolus rudens rotā, zeltainās lazdas un kļavas, kas kvēlo sārtās liesmās; es dzirdu, kā zem mūsu soļiem čaukst nobirušās lapas. Es redzu meža vīnogulāja zilos ogu ķekarus, kas iekārušies starp jauno kociņu lapām, es jūtu ogu garšu un smaržu. Es zinu, kādas izskatās meža kazenes, un zinu, kā tās garšo, atceros, kā garšo meža rieksti un dateļplūmes; atceros, kā pār manu galvu gāzās meža riekstu un valriekstu lietus, kad mēs kopā ar cūkām tos uzlasījām salnas rītā un tie, vēja notriekti, bira zemē.»

Fermā bija arī upīte, kurā bērni peldējās visu vasaru, kaut arī tas bija aizliegts un par to draudēja sods.

Bet, protams, peldēšanās Misisipi upē pārspēja visu Semam Klemensam ar peldēšanu negāja viegli. Daudzas reizes viņš slīka. Vēstulē bērnības draugam Tvens atmiņās pārcilāja, kā reiz vētrainā laikā stāvējis uz prāmja un, kad viņa cepuri norāvis vējš, ielēcis ūdenī un nopeldējis bezmaz vairākus kilometrus, iekams to sadzinis rokā.

Daudz prieka bērniem sagādāja makšķerēšana. Jauka vietiņa bija Gleskoka saliņa, tur varēja meklēt smiltīs bruņurupuču olas, no kurām iznāca lieliska ondete, peldēties pliks (to pilsētas tēvi aizliedza pilsētas robežās) un vienkārši gozēties saulē garajās vasaras dienās.

Impulsīvais, draiskulīgais Sems Klemenss, kas alkaini tvēra dzīvi, saskatīja jaukumu arī vēl citur savā apkārtnē. Netālu no Hanibalas atradās ievērības cienīga ala. Klīda nostāsti, ka tajā kādreiz slēpušies laupītāji. Alā varēja apmaldīties un aiziet bojā no bada; reiz kāds indiānis izglābies no bada nāves tikai tā, ka sācis ķert un ēst sikspārņus. Sentluisas pilsētas ārsts, uzvārdā Makdouels, šajā alā bija novietojis vara vanniņu ar spirtu un pārvedis uz turieni četrpadsmit gadus vecas meitenes liķīti (iespējams, paša meitu). Jā, tur bija baigi. Bet zēnus šī ala, ko iedēvēja par Makdouela alu,

ilunāt vilināja. Savā «Autobiogrāfijā» Tvens stāsta, ka i r/, viņš tur apmaldījies kopā ar kādu meiteni.

Starp Sema draugiem ari bija tādi paši piedzīvojumu i ,ii i nebēdņi kā viņš pats. Vils Bouens, nākamā rakst-

.....ka vienaudzis, turējās līdzi visās palaidnībās, pat ja

i.r; varēja bēdīgi beigties. Sems ar Viļu reiz nogrūda no i lolideja kalna milzīgu akmeni. Lejā ripojot, tas sadra-• ,ija varkaļa darbnīcu un, tikai kā par brīnumu, nelienu nesakropļoja. Jau pieauguši būdami, Tvens un liouens labprāt mēdza atcerēties, kā spēlējuši Robiņu lludu, kāvušies ar koka zobeniem un čiepuši augļus vešos dārzos.

Sema tuvs draugs bija arī Džons Brigzs. Tvens mēdza pieminēt ari Norvalu Breidiju, kuru bija iesaucis par < līdu — «Gulivera ceļojumu» varoņa vārdā. Kopā ar Viļu, Džonu un Gulu viņš spēlēja laupītājus, salaida vietiņās viesnīcas istabās kaķus — par lielu nepatiku to

iemītniekiem —, metās pārmācīt savus ienaidniekus, makšķerēja zivis, kāvās, apmeklēja ceļojošo aktieru izrādes.

Semjuelam Klemensam labāk saskanēja ar Brigzu, Houenu un Breidiju nekā ar paša jaunāko brāli Henriju, kas bija lādzīgs pēc dabas un paklausīgs.

Henrijs bija tas, kurš atklāja brāļa viltību, kad Sems, neklausot aizliegumam, bija gājis peldēties un atārdījis mātes cieši aizšūto krekla apkakli, taču aiz izklaidības sašuvis to no jauna ar citas krāsas diegiem. Henrija dēļ tad delveris bija dabūjis pamatīgas sukas. Sems savukārt no trešā stāva loga uzmeta lielu arbūza mizas gabalu brālim uz galvas. Bet tas svieda viņam ar akmeni.

Hanibalā dzīvoja arī kāds ļoti nabadzīgs zēns — Toms lllankenšips. Sems Klemenss un viņa biedri labprāt di audzējās ar Tomu, kaut gan vecākiem tas diez kā nepatika.

Nav šaubu, ka, rakstot «Toma Sojera piedzīvojumus», Tvens izmantojis daudz ko no tā, ko bērnībā pats redzējis un pārdzīvojis. Grāmatā pat atrodami vārdi, kas viņam kopš bērnības bijuši tuvi. Romāna galvenā varoņa vārds, jādomā, aizgūts no Toma Blankenšipa. Haks Finns savu uzvārdu dabūjis no Hanibalas pilsētas dzērāja — Džima Finna. Makdouela ala romānā nosaukta līdzīgā vārdā — par Makdugala alu. Pie viena piezīmēsim, ka Semjuela Klemensa mazās bērnības draudzenes Bekijas Ieceres īstais vārds un uzvārds pārceļojis uz romānu

«Apzeltītais gadsimts», kura galveno varoni sauc par Loru Hokinsu.

Un tomēr stāstā «Toma Sojera piedzīvojumi» atspoguļotas galvenokārt tikai dažas — rakstnieka bērnības gaišākās puses. Jau bērnībā Sems Klemenss būs nojautis, ka daudz kas pasaulē ir skumjš un drūms.

Atcerēsimies, ka Hanibalā pastāvēja verdzība. Tvena jaunībā uz katru septīto pilsētas iedzīvotāju bija viens vergs. Un, kaut arī, kā uzsver visi biogrāfi, Hanibalā verdzība nav izpaudusies tik baismīgās formās kā dienvidu štatos, kur nēģeri strādāja kokvilnas plantācijās, verdzība tomēr ir un paliek verdzība.

Hanibalas vergu tirgotājam Bibam pārdeva pēdējo Klemensu verdzeni — nēģeru meiču Dženiju. Viņš to nosūtīja uz dienvidu plantāciju. «Lauku iedzīvotājos 1840—43» Tvens pastāsta, ka pēc vairākiem gadiem kāds (iespējams, viņš pats) saticis Dženiju uz kuģa, kur viņa strādājusi par apteksni, — nēģeriete «raudāja un sūrojās par savu grūto dzīvi».

Semjuela Klemensa dzimtajā štatā bija apvienojušās Amerikas Rietumu un Amerikas Dienvidu īpatnības. Kaut arī Misūri štats atradās tālu no «vecajiem» dienvidu štatiem, tomēr tajā bija jūtama plantatoru iekārtas ietekme.

Hanibalā gandrīz visi verdzību uzskatīja par kaut ko dabisku un nenovēršamu. Verdzību bija atzinis likums; baznīca un vispāratzītā morāle ieaudzināja cieņu pret vergu īpašnieku. Taču tas fakts, ka šī dāsnā zeme, kur dzimis Sems, tomēr bija verdzības zeme, nevarēja palikt nepamanīts.

Tvens savā «Autobiogrāfijā» raksta: «Skolas gados es neizjutu riebumu pret verdzību. Es neapjautu, ka tas ir kaut kas slikts. Neviens, man dzirdot, to nelika nopēlis; vietējās avīzes nenosodīja verdzību; no baznīcas kanceles mums sludināja, ka dievs verdzību aizstāvot, tā esot svēta ...» Rakstnieks pastāsta, ka bērnībā viņš reiz noskaities uz nēģerzēnu Sendiju, ko viņa vecāki bija pieņēmuši sīkiem pakalpojumiem. Sendijs viņam bija apnicis ar savu dziedāšanu. Un māte, kas arī uzskatīja verdzību par gluži saprotamu lietu, tomēr, būdama jūtīga pēc dabas, teikusi: «Ja nabaga bērns dzied, tas nozīmē, ka viņš aizmirsies... Viņš nekad vairs neredzēs savu

māti; un, ja viņš var dziedāt, viņš nevis jāapklusina, liet jāpriecājas par to.»

Hanibalas piestātnes tuvumā vienmēr gulšņāja nēģeri, gaidot kuģi, kas viņus vedīs «pa upi uz leju», uz Dienvidu kokvilnas plantācijām, Tvens savā «Autobiogrāfijā» atceras, ka viņiem bija «ārkārtīgi skumjas sejas». Desmit gadu vecumā viņš redzēja, ka reiz baltais vergu uzraugs par nieka pārkāpumu iesita vergam ar dzelzs stieni pa galvu. Nēģeris drīz vien nomira ...

Ar nēģeriem saistījās traģiskas un kaunpilnas atmiņas, par kurām pat Tvena pēdējo mūža gadu piezīmēs, kas paver ieskatu daudzos skumjos pagātnes faktos, ir pateikts gaužām maz. Tā rakstnieks it kā starp citu ieminas par kādu nēģeru zēnu, kurš uzņēmies uz sevi Džona Brigza «negodīgu» nodarījumu un ticis pārdots «pa upi uz leju».

Kādreiz Sems redzējis, ka seši vīri pārved izbēgušu nēģeri. Baigi bijis klausīties šā cilvēka vaidos, kad to piekāva līdz nāvei.

Pat bērni spēja saprast, ka nēģera dzīve ir moku pilna. Kuru katru mirkli viņu varēja piekaut vai sakropļot. Ari nēģeris mulats, kam ādas krāsa ir pavisam gaiša, pilnīgi piederēja savam saimniekam. Tas varēja ar viņu izdarīties pēc sava prāta. «Laipnā melno dieva» aizkapa valstību nēģeri nereti iztēlojās kā vietu, kur beidzot varēs atpūsties un justies laimīgi.

Vergu sūrā ikdiena, viņu bailes no nākotnes, nedrošība par rītdienu — tas viss veicināja māņticību. Jāsaka gan, arī balto cilvēku vidū bija izplatīti daudzi aizspriedumi un vismuļķīgākie ticējumi.

Klemensu un Kvorlzu bērniem, kā arī pārējiem Sema biedriem pasaule šķita spoku, noslēpumainu skaņu, burvestības un nāves briesmu pilna. Pūces brēcienam, suņa gaudošanai — visam bija baiga nozīme. Bērni ticēja, ka naktī parādās pārdabiskas būtnes bez rokām, bez kājām, bez galvas. Tumsā vienmēr varēja gadīties, ka tevi kāds

sagrābj aiz rīkles — varbūt tas ir asinskārais «vampīrs». Zēniem šķita, ka zvēru acis naktī zalgo īpašā, nedabiskā spožumā. Miroņu dvēseles klejo apkārt un reizēm iemājo citos cilvēkos. Burvji spēj laupīt cilvēkam miegu un pat dzīvību. Ja naktī pele skrubina jūsu drēbes — jums lemts mirt. Lai pasargātos no visām šīm šausmām, jāņem palīgā talismani, burvju vārdi, īpašas zīmes. Pastāvēja vesela «mācība», kā cīnīties pret bailēm no nezināmā, pasargāties no burvjiem, vampīriem, spokiem. Bērni nešaubījās, ka zaķu ķepiņām, sālij, pipariem, kapsētas smiltīm, miroņu kauliem piemīt burvju īpašības.

Vai tad kāds brīnums, ja Sems ar draugiem ticēja, ka sirmā nēģeriete, kas dzīvoja Kvorlza fermā, ir tūkstoš gadu veca un runājusies ar pašu Mozu, bet plikums viņas galvvidū radies no izbailēm, kad slīcināts Ēģiptes faraons? Visi bija pārliecināti, ka vecā sieva protot «izdzīt velnus».

Dzīve nebija salda, protams, ne tikai nēģeriem, bet arī daudzajiem baltajiem, it sevišķi tiem, ko nievīgi dēvēja par «baltajiem salašņām». Mazajā Hanibalas pilsētiņā nebija izcilu bagātnieku, tur starp nabadzību un dažu cilvēku grezno dzīvi nepastāvēja tie krasie kontrasti, kas Tvenam nedeva mieru viņa mūža nogalē. Bet «demokrātija», ar ko lepojās daudzi rietumu štatu iedzīvotāji, bija buržuāziska demokrātija, un gadu no gada sociālā nevienlīdzība nevis mazinājās, bet pieauga. Reiz kāds ārsts iesniedza Hanibalas iestādēm rēķinu par vienas nabadzīgas ģimenes ārstēšanu, bet «pilsētas tēvi» kategoriski atteicās to samaksāt. Piecdesmito gadu sākumā avīzītē, ko rediģēja Tvena brālis Orions Kiemenss, bija rakstīts par kādu trūcīgu ģimeni, kurā pieaugušajiem un bērniem par visiem kopā bija tikai viena sega. Trūkumā dzīvoja arī Blankenšipu ģimene. Tvena piezīmēs, kas nav ietilpinātas viņa Kopotos rakstos, atrodam šādas rindas: «Blankenšipi. Vecāki — nabadzīgi ļaudis, dzērāji. Meitenes tiek apsūdzētas par prostitūciju — nav pierādīts. Toms — lādzīgs jauns pagāns. Benss — zvejnieks. Bērni neapmeklēja ne skolu, ne baznīcu.» Blankenšipi dzīvoja Klemensiem kaimiņos kādā mājā, kas atgādināja pamestu šķūni.

Hanibalā labprāt mēļoja par upes pirātiem, kas kādreiz darbojušies tajā apkārtnē, piemēram, par Morelu. Viņu laiki bija pagājuši. Taču tādi spekulanti kā Stauts un Bibs «aptīrīja» ļaudis tikpat cītīgi kā Morels. Dažkārt viņi savus upurus arī nobendēja, turklāt bez naža un revolvera palīdzības. Bija gadījums, kad vietējais bagātnieks ķērās arī pie pistoles. Viņš nošāva sev nevēlamu cilvēku un nesaņēma par to nekādu sodu. Apstākļi, kādos aizgāja bojā «tēvocis Sems» — vecais Smarrs, iegula Tvena atmiņā uz visiem laikiem. Smarrs, kā nopratinā-

šanā (ko vadīja tiesnesis Klemenss) izteicās kāds liecinieks, «bija tikpat godīgs cilvēks ka ikkurš cits štatā.» Viņš nebija nevienam

bīstams, bet atklāti izpauda savu nosodījumu par vietējo bagātnieku apšaubāmo reputāciju. Viņš apvainoja blēdībās Airu Stautu un vēl otru turīgu veikalotāju — Viljamu Ousliju, kurš, kā Smarrs dažkārt reibulī klaji paziņoja, esot aplaupījis divus viņa draugus.

Nolēmis atriebties, Ouslijs paņēmis pistoli un, sastapis uz ielas Smarru, no četru soļu attāluma divas reizes izšāvis uz viņu. Tvens stāsta, ka mirējam uz krūtīm uzlikuši vecu bībeli, kas, neļaudama brīvi elpot, vēl palielinājusi nelaimīgā mokas un paātrinājusi agoniju. Semam tolaik bija deviņi gadi. Tāpat kā citiem Hanibalas iedzīvotājiem, viņam šī slepkavība ilgi neizgāja no prāta. Reizēm naktīs viņam šķita, ka aiztrūkst elpa zem smagās grāmatas sloga.

Ousliju tiesāja tikai veselu gadu vēlāk. Bagātība un sakari palīdzēja viņam izvairīties no cietuma. Tiesa noziedznieku attaisnoja, un draugi viņu ar gaviļu saucieniem pārveda mājās no kaimiņu pilsētiņas, kur notika tiesas process. Tvens savos «Lauku iedzīvotājos 1840—43» stāsta, ka sabiedriskā doma piespiedusi Ousliju drīzumā atstāt Hanibalu. Tomēr ir ziņas, ka pat septiņus gadus vēlāk viņš tur gluži mierīgi kārtojis savus tirdznieciskos darījumus.

Tvena bērnības un jaunības gados tas nebija vienīgais slepkavības gadījums Hanibalā. Pilsētai bija diezgan ievērojama upes osta, tūkstošiem pārceļotāju no turienes devās tālāk uz rietumiem, uz Kluso okeānu, un tajā vienmēr valdīja saspīlēts, nervozs gars.

Pārceļotāju plūsma uz Tālajiem rietumiem Hanibalā it sevišķi pastiprinājās četrdesmito gadu beigās, kad pēc kara ar Meksiku amerikāņu pārvaldīšana nonāca milzīgas teritorijas kontinenta rietumu apgabalos un tika atklāti slavenie Kalifornijas zelta lauki. Jāpiebilst, ka Hanibala bija ne tikai svarīga starpstacija ceļā uz Kaliforniju, bet arī pati deva labu tiesu izceļotāju uz Tālo rietumu novadiem. 1849. gada aprīlī vietējās avīzes rakstīja, ka Hanibalas ielas pieblīvētas ar ratiem, kuros pārceļotāji cer nokļūt līdz Kalifornijai. Starp aizbraucējiem, kas devās uz Rietumiem, bija ap astoņdesmit Hanibalas pilsoņu. Aizbrauca vietējais ārsts, aptiekārs, skolotājas virs, avīzes redaktors. Piecdesmito gadu sākumā Madonas grāfistē, kurā ietilpa arī Hanibalas pilsētiņa, iedzīvotāju skaits samazinājās par vairākiem simtiem — tie emigrēja uz Kaliforniju,

Hanibalā palielinājās noziedzību skaits. Sems Kle-menss ne reizi vien tika redzējis, ka iedzīvošanās kāre un alkoholiskie dzērieni, ar kuriem pārcejotāji centās apslāpēt bailes no nezināmās nākotnes, dažu labu padarīja niknam zvēram līdzīgu. Gandrīz vai ar ikkatru tvaikoni — bet Hanibalas piestātnē katru dienu noenkurojās savs pusducis upju kuģu — pilsētā ieradās blēži, zagļi, krāpnieki, kas vietējos «kafijas namos» meklēja naudīgus vientiesīšus.

Hanibalā varēja sastapt jaunus cilvēkus, kas staigāja pa ielām ar pistolēm rokā un labprāt izmēģināja roku šaušanā. Sems redzēja,

piemēram, kā viens no brāļiem Gaidiem ar celi atspiedās savam vectēvam pret krūtīm, kamēr otrs mēģināja vecīti nošaut. Bet šāviens negāja vaļā. Kādreiz, visu dienu pavadījis laukā aiz pilsētas, Sems vakarā ielavījās tēva kantorī (toreiz tēvs strādāja tiesu iestādē) un mēness gaismā saskatīja uz grīdas cilvēka apveidu — tas bija kāds nogalinātais ar dziļu brūci krūtīs. Viņu te bija ienesuši no ielas.

Sems jau bija četrpadsmit gadus vecs, kad pats savām acīm pieredzēja, kā Lindlijs, «nepazīstamais cilvēks no Ilionoisas» (tā bija teikts rakstiņā, kas drīzumā parādījās avīzē un ko, iespējams, bija sacerējis pats nākamais rakstnieks), un «nepazīstamā» draugi iebruka mājā,' kur dzīvoja veca sieviete ar meitu. Aizstāvot meitu, vecā sieva paņēma šauteni un nošāva Lindliju.. Apmēram tajā pašā laikā Sems redzēja, kā «jaunu pār-ceļotāju uz Kaliforniju» dzērumā nodūra viņa paša biedrs.

Misisipi ūdeņi bieži vien izskaloja krastā nepazīstamu cilvēku līķus. Upju kuģu kapteiņi nemēdza apturēt tvaikoni, ja kāds pārvēlās pāri bortam. Nevarētu teikt, ka pie Misisipi cilvēka dzīvībai bija liela vērtība.

Tās kroplīgās un derdzīgās parādības, kādas bija raksturīgas Hanibalas iedzīvotāju ikdienā, atstāja pēdas arī bērnu pasaulītē. Nevienā no Tvena publicētajām grāmatām par Tomu un Haku neatrodam bērna tēlu, kurš kaut cik līdzinātos nēģeru tirgotāja Biba dēlam. Bet Henrijs Bibs tiešām ir dzīvojis Hanibalā. Viņš bija tunga cilvēka dēls un visur plātījās ar savu lepno uz-v ilku un kamaniņām, kas atvestas no pašas Sentluisas. lii-i, protams, ne jau tādēļ vien rakstnieks vēstulēs bērnības draugam Bouenam un stāstā «Noslēpumainais .inieks Hanibalā» (kas vēl nav publicēts) ļauj vaļu •i.ivam naidam pret Henriju Bibu. Sim mazgadīgajam iii'lietim mājās bijusi maza kautuve, un viņš tur dīrājis kucēnus un kaķēnus.

Visi šie fakti krājās Sema apziņā un nedeva viņam mieru. Sapņos viņš redzēja nogalinātus cilvēkus un sali laizītus dzīvniekus.

Vispār Sema bērnību aptumšoja nakts murgi. Daļēji 1111 vainojama arī tā reliģiskā audzināšana, kādu viņš laja ieguvis mājās.

Džeina Klemensa neatbalstīja sava vīra noraidošo attieksmi pret reliģiju. Viņas dēlam Semam vēl nebija astoņi gadi, kad māte kļuva prezbiteriāniete. Pati būdama laipna un labsirdīga, viņa tomēr ticēja, ka dievs Ir cietsirdīgs un atriebīgs. So ticību viņa centās iepotēt arī saviem bērniem, pat tādam nelabojamam resgalim ka Sems. Ģimenē bieži sarunās pieminēja elles mocības, kas sagaida grēciniekus pēc nāves.

Viss, kas norisinājās Sema apkārtnē, viss šausmīgais mazās pilsētiņas dzīvē, šķita, notiek ar dieva ziņu. Providence to visu izdomājusi tieši tāpēc, lai pievērstu zēnu labākai dzīvei. Naktīs bērnu sagrāba bailes no nāves, viņš jutās pakļauts kādai būtnei, no kuras

jāiz-hidzas piedošana par visādiem «grēkiem».

Bija kāds gadījums, atmiņas par kuru ilgi mocīja St'mjuelu Klemensu.

Reiz iereibis klaidonis paprasīja viņam sērkociņus, ko ,iekūpināt, pīpi. Jauneklis (Semam jau bija septiņpadsmit gadu) viņam iedeva kastīti. Bet tad klaidoni saņēma ciet un ietupināja mazajā pilsētiņas cietumā. Viņš «uzdedzināja salmus, uz kuriem gulēja, un sadega ar visu cietumu. īstenībā Sems tur nebija vainojams. Taču lūtīgā sirdsapziņa, ko bija sakairinājušas prezbiteriāņu pamācības, ilgi viņu tirdīja. Jau ar nakts iestāšanos Sems sāka justies neomulīgi.

Hanibala nebija idilliska pilsētiņa. Arī Tvena bērnība nebija idilliska.

Ne jau tādēļ vien Tvens vēlākajos gados ar siltām, maigām jūtām pieminējis savu bērnību, ka bērnība vienmēr šķiet laimīgs laikposms, bet apkārtējā dzīves īstenība rakstniekam deva maz prieka. īsi pirms Pilsoņu kara Hanibalā tiešām varēja saskatīt īsti pievilcīgus vaibstus.

Mūža novakarē, kad Amerika jau bija iegājusi imperiālisma stadijā, Tvens, atcerēdamies tālo pagājību, visai pareizi atzīmēja, ka pagājušā gadsimta vidū Rietumu apmetnēs vēl varēja manīt vienu otru patriarhā-lisrna iezīmi. Ar prieku rakstnieks stāstīja par vienkāršajiem tikumiem, kas pastāvēja līdz pat «zelta drudža» sākumam.

«Manos jaunības gados,» viņš rakstīja, «es neatceros mūsu pusē neko tādu kā... naudas vai bagātnieku dievināšanu.» Naivie pantiņi un dziesmas, kas tolaik bija modē jauniešu vidū, ne ar vārdu nepieminēja naudu. Laupītāji un pirāti, Tvens stāstīja, «līdz ceļiem bradāja pa asinīm», bet savus varoņdarbus veica, lai «palīdzētu dzīves pabērniem, nevis raustu naudu». Varoņi «precējās aiz mīlestības, nevis lai tiktu pie naudas un stāvokļa».

Jaunībā Tvens bija sastapis diezgan daudz krietnus spēcīga rakstura cilvēkus. Viņš tika dzirdējis arī par patiesiem, nevis izdomātiem varoņdarbiem dzīves pabērnu labā. Reiz, upē zvejodams zivis, Toma Blanken-šipa vecākais brālis Bensons (vai vienkārši Benss) atklājis izbēgušu nēģeri. Pēc likuma viņam par to vajadzēja ziņot varas iestādēm. Izbēguša verga aizstāvim draudēja publisks nosodījums, turpretī nēģera notveršana celtu viņu godā. Turklāt par nēģeri bija paredzēta naudas balva. Bensam, kas nāca no ģimenes, kuras locekļi, pēc «smalko» ļaužu uzskatiem, ir caur un cauri samaitāti, bija iemeslu diezgan, lai izdotu bēgli. Un tomēr viņš to neizdarīja. Benss palīdzēja nēģerim slēpties purvā, nesa viņam pārtiku. Taču izbēgušajam vergam sadzina pēdas, sāka viņu gūstīt. Glābdamies no vajātājiem, nēģeris noslīka.

Sems Klemenss par to uzzināja ne tikai no citu stāstiem. Reiz, kad viņš kopā ar draugiem upē peldējās, no ūdens pacēlās slīkonis. Līķis, acīm redzot, bija paslīdējis zem ūdenszālēs iestrēgušiem baļķiem —

Misisipi straumē tādu ir daudz — un pēc tam uzpeldējis virspusē. Zēni aiz šausmām metušies bēgt.

Par to, ka šis atgadījums ir patiess, liecina aizrādījums Hanibalas avīzē «*Journal*» 1847. gada 19. augusta, rajā teikts, ka atrastā līķa pazīmes «saskan ar izbēgušā nēģera aprakstu, kas bija izsludināts skrejlapas.._.».

Pilsētiņā bija arī apzinīgi abolicionisti, kas stāvēja un krita par savu pārliecību. Vienā no saviem darbiem Tvens stāsta par abolicionista Hardija notiesāšanu ar nāvi par to, ka tas palīdzējis nēģerim bēgt no verdzības. Kad policists mēģinājis aizturēt melno bēgli, Har-dijs šo likuma sargu nošāvis.

Nāves sodu noskatīties sabrauca fermeri no visa apgabala. Daži šo braucienu uzskatīja par tīro izpriecu; viņi ēda pīrāgus un dzēra stipru sidru. Bet izrēķināšanās ar Hardiju daudzus padarīja domīgus. Simpātijas pret vergiem Hanibalā nebūt neizzuda. Gluži otrādi, verdzības apkarošanu sāka atbalstīt arī pārējie pilsētas iedzīvotāji. Vairāki vietējie amatnieki un strādnieki — kalējs, iespiedējs, maiznieks un citi — nodibināja slepenu verdzības pretinieku biedrību. Arī kalējs gāja bojā — viņu pakāra. Mirstot viņš izsaucās: «Nāvi tirāniem!» Aboli-cionistu biedrība joprojām pastāvēja. Arī Tvena brālis Orions pievienojās verdzības pretiniekiem.

Lai gan Semu Klemensu un viņa tuvākos draugus

doma par palīdzību izbēgušam nēģerim, šķiet, varēja

tikai šausmināt (nēģeris taču bija vērtīgs īpašums, un tātad tas, kurš palīdz nēģerim aizbēgt, gluži vienkārši ir «zaglis»), tomēr zēni, kaut arī zināja par Bensa rīcību, viņu nenodeva. Jau tolaik zobgalim Semam bija modusies neskaidra nojausma, ka verdzības pamata ir kāda netaisnība.

Kopš agras bērnības viņš tuvu sagājās ar neģeru bērniem, tie bija uzticami biedri medību gaitās, peldēšanās reizēs un dažādās palaidnībās. Tēvoča Kvorlza fermā

bija arī pieaugušie nēģeri, pret kuriem Semam radās patiesas simpātijas.

Vergi tur mitinājās, kā atzīmējis Tvens, trīs vai četrās mazās, nabadzīgās būdiņās, tā saucamajā «nēģeru galā». Un Sems allaž tiecās turp, jo «nēģeru galā» viņu gaidīja īsta draudzība un jautras dēkas.

Krietns bērnu draugs bija nēģeris tēvocis Dens, lielisks stāstītājs un padomdevējs kļūmīgā reizē. «Es atceros,» teikts «Autobiogrāfijā», «vakarus tēvoča Dena virtuvē, kāda tā bija viņos laimīgajos vakaros manā bērnībā; kā šobrīd redzu melnos un baltos bērņukus, saspiedušos pulciņā pie pavarda, uguns atspulgus uz viņu sejiņām, uz sienām šaudīgās ēnas, kas liekas gaišas pret alai līdzīgo tumsu virtuves dziļumā; dzirdu, kā tēvocis Dens stāsta savas brīnišķīgās pasakas ...»

Kopš bērnu dienām Semjuelam Klemensam bija mīļas nēģeru

dziesmas, kurās viņš klausījās dziļi saviļņots un pats dungoja tās visu mūžu. Viena no viņa meitām kādreiz ieminējusies, ka, tēvam dziedot, nēģeru dziesmas izskanējušas kā dvēseles sāpju kliedziens.

Ar kādu maigumu Tvens ir notēlojis nēģerieti krust-māmiņu Filisu vēl līdz šim nepublicētā stāstā, kurš, bez šaubām, radies bērnības atmiņu iespaidā! Krustmāmiņai Filisai stāja kā grenadierim. «Bet, kaut arī melnādaina, viņa ir labsirdīga līdz pēdējai cīpsliņai. Tā ir viņas brīnišķīgās rases iedzimta privilēģija un priekšrocība. Viņa ir neizsīkstošas jautrības un dzīvīguma pilna; ir tāds prieks būt ar viņu kopā! Viņas smiekli, šie gaišie smiekli, šie uzmundrinošie, rosinošie smiekli ik brīdi gatavi plūst pār viņas lūpām; kā zvaniņš skan šie smiekli, kas nāk no visas sirds. ..»

UZTURS, DRĒBES, BET NE GRAŠA NAUDA

Pēc Džona Maršala Klemensa nāves vajadzēja iztikt ar to mazumiņu, ko Pamela nopelnīja ar mūzikas stundām. Nedaudz sūtīja Orions, kurš strādāja Sentluisā par burtlici.

Tvens stāsta: «. . . Pēc tēva nāves mani tūlīt izņēma no skolas un nodeva mācībā pie mistera Amenta — Ha-nibalas avīzes «Kurjers» redaktora un īpašnieka.»

Ir ziņas, ka zēns neregulāri apmeklējis skolu līdz četrpadsmit gadu vecumam, reizē mācoties un strādājot.

Šemam Klemensam iznāca iepazīt daudzas skolas Ha-nibalā. Tās visas bija privātās mācību iestādes, kurās viena vai divu skolotāju vadībā bērni guva viselementārākās zināšanas.

Astoņu gadu vecumā Sems mācījās skolā, ko uzturēja kāds īrs, uzvārdā Kross, kas nozīmē «niknais». Skolnieks Klemenss sadzejoja šādu divrindi:

Uzvārdā Kross un raksturā ļauns,
Skolotājs īrs ir spītīgs kā auns.

Sema draugs Džons Brigzs sadūšojās šo divrindi uzrakstīt uz tāfeles un par to saņēma bargu sodu. Vārsmu autoru neatklāja.

Krosa skolā valdīja stulba iekalšana. Ir saglabājušies daži fragmenti no Tvena stāsta, kurā aprakstīta tieši tāda skola. Stāsta varoņi: nebēdnis Toms Sojers, viņa centīgais brālis Sids un Bekija Tečere.

Vislabāk Tvenam atmiņā saglabājusies Dousona skola, kur skolotājs bērniem lika ņemt par paraugu savu paša dēlu. Šo paraugzēnu skolēni neieredzēja. Kādā no Marka Tvena nepublicētajiem darbiem attēlota komiska skolas dzīves aina. Skolēni «sačukstas, plūcas, piekauj cits citu, ķer mušas, ķiķina». Kad ienāk skolotājs, visi apklust. Un tad viņš izrīko: «Sāciet mācīties,» — bet pats aiziet uz savu istabiņu. Atkal «puikas un meitenes plūcas, kniebj cits citam, dur ar kniepadatām — kāds zēns uzsēdās virsū adatai, iebļāvās «oi» un iekrāva pa ausi savam kaimiņam. Apmētājas ar sakošļāta papīra lodītēm, šaudās ar gaisa bisēm utt. Ķer mušas. Viens otrs no labākajiem skolēniem pusbalsī mācās.»

Dousona skolā, tāpat kā pie Krosa, bērniem vajadzēja mehāniski iekalt gramatikas likumus un vispār mācīLies lādu vielu, kuras jēgu tie nespēja aptvert. Tāpēc nav brīnums, ka bērni pa stundu laiku mainīja nazīšus, putnu olas, makšķeru āķus. Kādreiz Dousons notvēra Semu Kle-mensu un viņa draugu Viļu Bouenu pie aizraujošas rotaļas: pārdalījuši ar līniju grafīta tāfeli, zēni centās ar kniepadatām iedzīt uti

pretinieka nodalījumā. Dousons neprata novērtēt šās spēles jaukumus un abus tās dalībniekus nopēra.

Garlaicīga iekalšana, skolotāju nebeidzamās vienmuļās pamācības un ik brīdi ķeršanās pie žagariem — tas viss nedarīja skolu mīļu. Un tomēr Sems Klemenss iemācījās pareizi rakstīt un izpelnījās pat skolas čempiona nosaukumu diktātu rakstīšanā.

Džozefs Aments, «Misūri Kurjers» izdevējs, pie kura mazais Sems Klemenss tika nodots mācībā, bija veikls darbonis un demokrātiskās partijas dedzīgs piekritējs; šī partija jau bija izvērtusies par vergturu iekārtas galveno atbalstītāju.

Savā «Autobiogrāfijā» Tvens bērnības gadus lielākoties atceras ar iecietīgu smaidu, ar gaišu humoru. Taču, tiklīdz runa ir par Amentu, humoram vairs nav vietas.

Tipogrāfijas māceklis Klemenss, strādādams pie Amenta, saņēma «uzturu, drēbes, bet ne graša naudā». Tādi bija parastie noteikumi. Drēbes Amenls deva vecas, savas izvalkās, gluži nepiemērotas pēc lieluma, bet «ēdiens mācekļiem bija ļoti vienveidīgs, un galvenais — tā vienmēr bija par maz».

Ar īgnumu Tvens atceras Amenta radinieci, ļoti skopu sievieti. Naidīgums pret tipogrāfu un viņa radinieci visai klaji izpaudās Semjuela Klemensa dzēlīgajās piezīmēs, ko viņš publicēja Hanibalas avīzēs pēc tam, kad bija aizgājis no «Kurjera». Tas jūtams arī daudz vēlāk uzrakstītajos, bet nepublicētajos stāstos.

Viens no Tvena rokrakstu glabātājiem atzīst, ka šajos stāstos parādīts sadrūmušas Kalvina mācības sekotājas tēls — izkaltusi sieviete «ar garu un smailu degunu un plānām, bālām lūpām». Tvens turpat attēlojis arī dāmu, «šķērmu kā etiķis», ar «ļaunu mēli» un «sātana» raksturu. Iespējams, ka abām varonēm bijis viens prototips — Amenta ļaunā radiniece.

Atnents nebija parūpējies arī pagādāt gultu savam māceklim — Semam bija jāguļ tipogrāfijā uz grīdas. Bada spiests, par spīti Amentu modrībai, zēns čiepis no pagraba saknes.

Puisēns skumis pēc mātes, pēc mājām, ilgojies paēst pilnu vēderu. Necik sen Tvena māsasmeita, atstāstot savas mātes Pamelas vārdus, pavēstījusi vienam no rakstnieka biogrāfiem, ka «tēvocis Sems, tipogrāfijā nodots, juties ļoti vientuļš». Reiz, vēlu vakarā pārnākuši mājās, Klemensi atklāja, ka viņš aizbēdzis no Amenta. Zēns bija aizmidzis uz grīdas. Acīm redzot, šis ieradums palicis vēl no tipogrāfa mājām.

Pieaugušo cilvēku dzīve, ko puisēns Sems vēroja ar savām zilpelēkajām acīm, tolaik nav bijusi diez cik pievilcīga.

Un tomēr raksturīgais dzīvesprieks un kūsājošā enerģija neļāva Semjuelam Klemensam nokārt degunu. Viņš moži raudzījās pasaulē, priecājās kā prazdams un jūsmīgi apbrīnoja bezrūpīgus, vienmēr uz

jokiem gatavus cilvēkus — tādus kā viņa draugs — jauns tipogrāfijas strādnieks.

Pēc mācībām tipogrāfijā Sems steidzās uz upi nopeldēties vai pastaigāties ar draudzenēm.

Semam patika dejot. Hanibalā bieži rīkoja dejas. Dejoja skolās, tukšos šķūņos, brīvā dabā — ja vien atradās kāds, kas spēlēja vijoli.

Bez šaubām, jauno hanibaliešu dzīvē bija savi prieki.

Piecdesmito gadu sākumā Orions Klemenss, paklausot mātes padomam, nolēma izdot pats savu avīzi.

Ap to laiku Hanibalā, kuras iedzīvotāju skaits tikko sasniedza trīs tūkstošus, jau iznāca vairākas avīzītes, galvenokārt nedēļas izdevumi. Parasti tās bija nelielas lapeles, slikti iespiestas, uz slikta papīra (dažviet tipogrāfijas krāsa nebija saredzama, dažviet uztriepta tik biezi, ka tekstu nevarēja salasīt). Nereti visu avīzes izlaidumu sagatavoja viens cilvēks.

Naudas pat tik niecīgas avīzītes izdošanai Orionam nebija, bet kādas nedēļas lapiņas redaktors tik dedzīgi vēlējās traukties uz Kaliforniju zeltu meklēt, ka bija ar mieru lēti pārdot savu tipogrāfiju.

Sākumā bija domāts, ka Sems pie brāļa nestrādās: zēns nepacietīgi gaidīja mācekļa laika izbeigšanos, kad skopajam Amentam būs jāsāk maksāt viņam alga. Taču pēc dažiem mēnešiem Sems (tāpat kā jaunākais brālis Henrijs) jau strādāja Oriona tipogrāfijā. Kaut arī šā ģimenes uzņēmuma vadītājs solīja maksāt, taču algu Sems tā arī nesaņēma.

Oriona savdabīgā rakstura galvenie vilcieni ap to laiku jau bija skaidri. Viņš bija neparasti patiess, cēlsirdīgs un godīgs, bet arī ļoti neorganizēts un izklaidīgs cilvēks, kas viegli pakļaujas citu ietekmei. Orions Klemenss bija savdabis. Likās, vienu otru savu garīgo īpatnību viņš bija pārņēmis no tiem savādniekiem, kādi lielā skaitā sastopami angļu literatūrā. Viņš ar kaut ko atgādināja gan Adamsu, vienu no Fīldinga «Džozefa Endrjusa» varoņiem, gan Goldsmita Primrozu un arī Di-kensa labsirdīgos dīvaiņus. Pasaulē, kur notika sīva cīņa par eksistenci, Tvena vecākais brālis nespēja iejusties. Amerikāņu dzīves īstenībā nesavtīgi cilvēki ar atklātu sirdi nevarēja pretendēt uz «laimīgām beigām». Orions Klemenss bija dzimis neveiksminieks.

Marks Tvens mīlēja savu brāli, ļoti uzmanīgi vēroja viņu un vēlāk skubināja Orionu pēc Ruso parauga uzrakstīt patiesu savas dzīves stāstu, par saviem sapņiem un neveiksmēm. Un tomēr viņš, it sevišķi jaunībā, dusmojās par Oriona donkihotiskajām ērmībām, rāja viņu, dažkārt pat izsmēja. Tvena biogrāfi parasti piemin Ori-onu ar izsmieklu. Un tomēr viņš Klemensu ģimenē bija vienīgais, kurš vēl pirms Pilsoņu kara apzinīgi, lai arī ne vienmēr konsekventi nosodīja verdzību. Visu savu dzīvi viņš sapņoja — protams, ar mazizglītota provinciāla naivumu —, kā pārveidot. Amerikas tikumus, dedzīgi

uzstājās pret kātoju baznīcu, vairākkārt pieslējās «ķecerīgajām» protestantisma mācībām, atbalstīja visdažādākā veida demokrātiskus pasākumus.

Savā avīzē Orions publicēja anekdotes un fragmentus no romāniem — gan no lētajiem sentimentālajiem romāniem, gan no Dikensa darbiem; drukāja vietējās dzīves jaunumus un politiskas ziņas. Tāpat kā citi redaktori, viņš deva lasītājiem izklaidējošu lasāmvielu un sniedza vienu otru informāciju. Tomēr tādam cilvēkam kā Orions Klemenss tas vien likās par maz — viņš uzskatīja par savu pienākumu cīnīties par progresu. Viņa avīzē bija jūtamas simpātijas pret fermeriem un amatniekiem, paliesa piesliešanās buržuāziskās demokrātijas principiem.

Oriona Klemensa uzņēmums neplauka: avīzes abonenti nebija naudīgi. Viņi labāk norēķinājās ar redaktoru nevis skaidrā naudā, bet ar kāpostiem vai malku. Ne vienmēr izdevās laikus nomaksāt procentus bagātajam fermerim, no kura Orions bija aizņēmies naudu tipogrāfijas pirkšanai. Redaktors vairākas reizes mainīja avīzes nosaukumu, gan paaugstināja, gan pazemināja abonementa maksu. Viņam jau bija padomā izlaist savu lapu trīs reizes nedēļā, bet drīz viņš-redzēja, ka tas nebūs pa spēkam. Viņš sūtīja vēstules populāriem rakstniekiem, aicinādams tos par līdzstrādniekiem. Nekas nelīdzēja! Par tiem niecīgajiem līdzekļiem, ko ienesa avīze, Klemensu ģimene nevarēja eksistēt.

Un tomēr jaunais burtlicis Sems čakli pildīja savus pienākumus brāļa tipogrāfijā, būdams lepns par savu amata prasmi, par to,-ka prot salikt tekstu gandrīz bez kļūdām.

Liekas, Tvens sāka publicēties jau tolaik, kad strādāja par mācekli pie Amenta. Nekāda īpaša talanta tur nevajadzēja. Laikrakstu redaktoriem allaž trūka materiālu. Viņi labprāt darbojās ar šķērēm — pārdrukāja no citām avīzēm interesantākos ziņojumus vai stāstus. Ja kāds kaimiņš pienesa redaktoram gabalu kāzu pīrāga vai sauju dārza zemeņu, tūdaļ par to tika pavēstīts avīzes slejās. Orions Klemenss pat iedalīja vietu Hanibalas skolnieču klases sacerējumiem. Ja radās draudi, ka numurā tomēr vēl paliks tukša vieta, dienas gaismā tika izvilkti veci, sen izlietoti sludinājumi — un redaktors ar tiem aizpildīja slejā tukšumu.

Vai tad kāds brīnums, ka Aments bija ar mieru «Mi-sūri Kurjerā» laist pie vārda arī savu mācekli Semu? Jaunais Klemenss, jādomā, tur publicēja vienu otru rakstiņu par vietējiem notikumiem. Nekādu honorāru viņš, protams, par to nesaņēma.

Orions savā laikrakstā, acīm redzot, Sema rakstus ievietoja biežāk nekā Aments. Ir pamats domāt, ka tieši Sems bija autors 1851. gadā publicētajam rakstam, kurā pastāstīts par ugunsgrēku, kas izcēlies blakus tipogrāfijai *«Western Union»* (tā tolaik saucās Oriona Klemensa

avīzīte). Rakstiņā bija minēts, kad un kur ugunsgrēks noticis, bet pēc tam autors zobgalīgā tonī pastāstīja par kāda tipogrāfijas mācekļa izturēšanos. Uzzinājis par ugunsgrēku, tas nolēmis veikt «cēlu darbu»: paķēris slotu un netīru dvieli un aizbēdzis ar tiem, lai paglābtu tos no uguns. «Viņš atgriezās pēc stundas gandrīz bez elpas. .. domādams, ka kļuvis slavens ar savu rīcību ...» — bet ugunsgrēks tikmēr jau bijis nodzēsts.

Tā bija neliela humoreska.

Semjuels Klemenss rakstīja arī īstas reportāžas. Viņš neatturējās arī no sentimentālu dzejolīšu publicēšanas. Interesanti piebilst, ka viņa paši pirmie sacerējumi, tie, kas iespiesti laikrakstos vai žurnālos un ir saglabājušies, bijuši humoristiski. Tāds bija rakstiņš par ugunsgrēku. Tāds bija arī stāstiņš «Dendijs nobiedē skvoteruV Gadu vēlāk tas tika ievietots žurnālā «Ceļasoma», kas iznāk tālajā Bostonā. Šis stāsts parakstīts ar iniciāļiem S. L. K., darbība notiek Hanibalā, un nav šaubu, ka tā autors ir Semjuels Lenghorns Klemenss.

Visās tā laika fotogrāfijās Sems izskatās nopietns. Bet humors viņam lauztin lauzās uz āru. Viņš nespēja dzīvot bez jokiem, vienmēr bija gatavs smieties un priecājās, ja izdevās sasmīdināt citus. Viņu kaitināja, ka Orionam trūka humora izjūtas. Māte šajā ziņā bija tuvāka Semam, viņa gan prata novērtēt joku.

Tajos gados jauneklis instinktīvi centās mazāk domāt par sūro dzīves patiesību, kuras spilgts piemērs bija viņa tēva traģiskais liktenis. Tas, protams, nenozīmē, ka viņš neredzēja neko ap sevi, neredzēja, cik grūta, bieži pat mokoši grūta dzīve ir gan nēģeriem, gan vairumam balto cilvēku dzimtajā Hanibalā. Tvena autobiogrāfiskās piezīmes — un to ir vairāki sējumi — liecina, ka viņa bērna dienu un jaunekļa gadu iespaidi — ir gaišie, ir drūmie — atstājuši neizdzēšamas pēdas apziņā. Sirds, kas alka smieklu, sevišķi jūtīgi uztvēra sāpes, ciešanas, ļaunumu. Un varbūt tieši tāpēc, ka dzīve agri pavēra viņa priekšā savas tumšās puses, nākamais rakstnieks toreiz tik spītīgi apliecināja savu ticību laimīgai nākotnei, tik ļoti tiecās pēc smiekliem.

«PUSZIRGS, PUSALIGATORS»

«Lauku iedzīvotājos 1840—43» Tvens atceras, ka viņa jaunības dienās Hanibalas pilsoņi lasījuši Valtera Skota, Kūpera, Bairona un Dikensa grāmatas. Jāsaka gan, tikpat iecienīti bija arī tolaik modē nākušie «dāvanu» almanahi, kuros bija daudz reliģisku, sentimentālu pantiņu un pilnīgi neticamu stāstu.

Semjuelam Klemensam nepatika Kūpers un Skots; viņš neizrādīja arī lielu interesi par angļu dzeju.

Skolas gados vai noteikti drīz vien pēc tam, kad vairs nemācījās pie Dousona, viņa rokās nonāca Servantesa «Dons Kihots», kā arī dažas Svifta, Goldsmita un Dikensa grāmatas (atsevišķas nodaļas no Dikensa «Saltā nama» pat lika publicētas Oriona Klemensa avīzē).

Svifta satīra Tvenam bija tuva visā dzīves laikā. No Goldsmita darbiem viņam visvairāk patika tie, kuros spēcīgāk izpaudās satīriskās tendences. Sentimentāli idilliskie momenti angļu rakstnieka daiļradē viņu kaitināja. Ļoti īpatnēja bija Tvena attieksme pret Dikensu: viņš, bez šaubām, ļoti cienīja dižā angļu reālista darbus, daudz tika mācījies no viņa un tomēr atzina, ka Dikensa humors nav pietiekami ass.

Puisēnu Semu Klemensu, šķiet, visvairāk valdzināja gluži citāda rakstura sacerējumi. Tie nebūt nebija klasiķu darbi. Tie netika izdoti greznos vākos. Skolotāji tos neieteica, kritiķi tos necildināja.

Tā bija vienkāršās tautas humoristika.

Upes piestātnē, gaidot kuģi, pie bodīšu durvīm Galvenajā ielā, kur bieži pulcējās ļaudis atpūsties un papļāpāt, ģimenes lokā, kad beigusies darba diena, Hanibalā no mutes mutē gāja stāsti un jocīgi notikumi, ko radījusi lautas fantāzija.

Kopš senseniem laikiem indiāņiem Amerikā ir daudz lielisku teiku par savas tautas varoņdarbiem. Par vergu traģisko likteni vēsta smagi piemeklēto Amerikas nēģeru lolklora. Pasakās un dziesmās viņi cildina vislabākos, visbezbailīgākos tautas brāļus, kuri nav baidījušies stāties pretim saviem mocītājiem.

Varoņtēma sakuplojusi arī balto amerikāņu tautas daiļradē. Ir zināmas daudzas leģendas, kurās apdziedāti cīnītāji par brīvību, vājo un apspiesto aizstāvji, dabas pakļāvēji, pusdievi, kuri pārveidojuši zemes vaigu.

Milža Pola Benjana vai, piemēram, nēģeru spēkaiņa Džona Henrija tēlos anonīmie stāstītāji iemiesojuši tautas brīvības mīlestību, ticību tautas spēkiem, alkas pēc vispārībai derīga darba.

Benjana gars vēl dzīvo vairākos dižā amerikāņu dzejnieka Valta Vitmena darbos, bet Džona Henrija tēls ievilcis metus Amerikas nēģeru jaunākajā poēzijā.

Par Polu Benjanu stāsta, ka viņš varējis l'ikt upēm tecēt un

pārvērst auglīgu zemi tuksnesī. Ja Benjana grib — izrok veselu jūras līci, ja grib — pārceļ kalnu citā vietā, kur sadomājis ierīkot sev novērošanas punktu. Benjans ir varens kā pati Rietumu daba. Teikās par Benjanu sastopam arī komisma iezīmes. Taču pirmām kārtām Benjans iemieso to cilvēku pārgalvību, kuri drosmīgi ielaužas visattālākajos milzu valsts nostūros, tur, kur ienācējus sagaida briesmīgi sniegputeņi un smilšu vētras.

Amerikāņu tautas poēzijā nozīmīga ir tieši varoņtēma. Taču par vēstītāju folkloru to vis nevar teikt.

Amerikāņu folklorā ir pārsvarā humora un pat zobgalības caurausti stāsti, nevis leģendas, kurās slavina varoņdarbus. Pseidoheroikai amerikāņu folklorā, šķiet, ierādīta tieši ievērojamāka vieta nekā patiesai heroikai.

Daudzu Eiropas zemju tautas daiļrade sakņojas sirmā senatnē. Jaunajās aizokeāna zemēs folklora (un katrā ziņā šejienes balto iedzīvotāju folklora) sākusi attīstīties buržuāziskajā valsts iekārtā. Amerikā, kur spēcīgi izpaudās individuālisma gars, tautā visbiežāk radušies

zobgalīgi nostāsti par patmīļiem un blēžiem, par viltus varoņiem, kas plātās ar darbiem, kurus nemaz nav spējīgi veikt.

Starp citu, nevarētu vis teikt, ka amerikāņu humoristiskā folklora vienmēr ir apzināti atmaskojoša. Komisko stāstu negatīvajos varoņos šis tas licies pievilcīgs kā stāstītājiem, tā arī klausītājiem. Pārāk veikli šie blēži ļ prata pūst miglu acīs, pārāk izveicīgi šie viltnieki lauciniekus tina ap pirkstu!

Vēl bērnībā un jaunībā no mātes, tēvoča Kvorlza, skolas biedriem, draugiem tipogrāfijas mācekļiem un dažkārt pat no pirmajiem pretimnācējiem, no nēģeriem un pārceļotajiem Semjuels Klemenss dzirdēja daudz komisku nostāstu. Tajos darbojās veikli blēži, upes matroži — dūru cīņu varoņi, provinces politikāņi, kas nav J uz mutes krituši, kā arī «antiņi», kas gudrībā var stāties : līdzās augstām personām. Domājams, no Kvorlza Tvens pirmo reizi dzirdējis, piemēram, stāstu par to, kā divi 1 provinciāļi saderējuši, kuram varde uzlēks augstāk, un kā viens no derētājiem pamatīgi piekrāpis otru.

Misisipi krastos bija pazīstami nostāsti par matrozi un strūdzinieku Maiku Finku. Tas dažkārt izrīkojās ļoti ne-žēlīgi, slikti izturējās pret savu sievu, un tomēr daudzi ; jūsmoja par viņa nevaldāmo dabu.

Ko tikai nestāstīja par viņu! . . .

Vispār valsts rietumu apgabalos labprāt mēdza «sadze- ļ jot» tādas lietas, ka «smalkajiem frantiem» no austrumu štatiem mutes bija vaļā aiz brīnumiem. Stāstītāji centās i cits citu pārspēt ar sevišķi neticamiem, tiešām graujo- j šiem, pat absurdiem notikumiem. Pārspīlējumi sekoja pārspīlējumiem bezgalīgā virtenē.

Finku, tāpat arī Benjanu, nereti attēloja pārcilvēciski ļ lielu. Bet Finkā — milzī bija kaut kas smieklīgs. Sis mat- j rozis taču ir cilvēks ar diezgan zemu morālo līmeni, ne- -I kaunīgs un plātīgs; tūlīt redzams, ka viņa stāsti par va- 1 roņveikumiem ir nereāli. Finkā un viņam līdzīgu cilvēku \ attēlojumos skaidri jaušamas zobgalīgas intonācijas. Tā, J piemēram, par Finka meitu stāstīja, ka viņa varot vienā ļ laikā svilpot, kliegt un ēst, jo viņai tik liela mute.

Gadsimta vidū par amerikāņu komiskas folkloras vis- ļ iecienītāko varoni kļuva Krokets. Stāsti par viņu visvai- ļ rāk bija izplatīti valsts rietumu štatos, tai skaitā arī Misūri štatā.

«Krokeliānas» ziedu laiki, lāpāt kā visas amerikāņu komiskās folkloras uzplaukums iekrita tieši tajos gados, kad puisēns Semjuels Klemenss no Hanibalas pilsētiņas sāka ciešāk ielūkoties dzīvē.

Deivids jeb Deivs Krokets bija, tā sakot, Marka Tvena tuvs kaimiņš — viņš dzimis rietumu Tenesi tālajās nomalēs. Cilvēks ar tādu vārdu tiešām ir dzīvojis. Pagājušā gadsimta divdesmitajos gados Deivids Krokets bija labi pazīstams kā likumdošanas palātas loceklis Vašingtonā un komiķis ekscentriķis.

Sākumā Krokets atbalstīja prezidentu Endrū Džeksonu, kuru simtiem tūkstošu amerikāņu fermeru uzskatīja par cīnītāju pret baņķieru un fabrikantu mēģinājumiem sagrābt valsts varu savās rokās. Par to Kroketu izsmēja Džeksonam naidīgā prese. Vēlāk Krokets sāka uzstāties pret Džeksonu, un viņam diezgan daudz nepatikšanu sagādāja avīzes — Džeksona atbalstītajās.

Sadarbībā ar žurnālistu Čiltonu Krokets sev sacerēja «Autobiogrāfiju», ar tās palīdzību viņš domāja no jauna atgūt zaudēto vienkāršo amerikāņu uzticību. «Autobiogrāfijā» bija daudz izdomājumu, pat melu.

Krokets nereti izmantoja pārspīlētu lielīšanos, lai iznicinātu savu politisko pretinieku pārākumu. Viņa pretiniekam ir apburošs smaids. Neko darīt. . . Viņš, Krokets, protams, ir neglīts, un viņa smaids ir drausmīgs. Bet, tikko viņš pasmaida, skatoties uz kādu zvēriņu mežā, tas nokrīt beigts. Reiz vakara mijkrēslī Krokets ieraudzījis kokā zvēriņu un pasmaidījis. Zvēriņš diez kāpēc nelicies traucēties. Tad Krokets sācis baismīgi smieties. Zvēriņš nav pakustējies kokā. Izrādās, Krokets par zvēriņu noturējis kādu zaru. Tuvāk apskatot, viņš redzējis, ka zaram pilnīgi nolobījusies miza. Zars bijis gluži kails — tik varens spēks bijis Kroketa smaidam.

Par Kroketu, vēl viņam dzīvam esot, dažādas avīzes — gan draudzīgi, gan naidīgi noskaņotās — rakstīja daudz komisku muļķību. 1832. gadā, piemēram, bija iespiests šāds zobgalīgs rakstiņš: «Prezidents pilnvarojis Deividu Kroketu no Tenesi štata uzkāpt Alleganu kalnos, saķert komētu, kad tā tuvosies Zemei, un noraut tai asti, lai komēta nenosvilina visu pasauli.»

Trīsdesmito gadu vidū Krokets nomira. Tūlīt cits pēc cita saradās «Kroketa almanahi», kuros bija ievietoti nu jau pavisam muļķīgi un smieklīgi stāsti par šo «varoni».

Līdz ar to Kroketa tēls iegāja tautā — komiskais nostāstus par viņu labprāt mēļoja matroži uz baržām, mednieki atpūtas brīžos vai pat fermeri saviem kaimiņiem.

Krokets, tāds, kādu viņu iedomājās miljoniem amerikāņu, skaidri parādās atbildē uz vienkāršu jautājumu: «Un kas tu tāds esi?» Krokets atbild, ka viņš ir «pus-zirgs, pusaligators», var «pārlēkt pāri Ohaio upei» un «jāj uz zibens».

«Deiva Kroketa almanahā», kas izdots drīz pēc «pulkveža» (kā viņu dažkārt sauca) nāves, ievietota runa, ko Krokets esot teicis saviem kolēģiem pārstāvju palātā. Šajā runā pavīd satīras elements. «Kongress saviem locekļiem izsniedz bez maksas limonādi, bet izdevumus par to ieskaita ailē «kancelejas piederumi»!» Krokets izsaucas. «Ierosinu, lai mums izsniedz viskiju un lai nosauc to par «kurināmo».»

Iekams viņš nāk klajā ar šo zobgalīgo priekšlikumu, Krokets stādās priekšā kongresa locekļiem savā parastajā komiski lielīgajā manierē. Viņam, Kroketam, esot visnevaldāmākais zirgs, visskaistākā māsa, visneglītākais suns un vistrāpīgākā bise visā apgabalā. «Mans tēvs var piekaut Kentuki štatā jebkuru cilvēku, bet es varu piekaut savu tēvu. Es varu runāšanā pārspēt jebkuru citu pārstāvju palātā, pat ja viņš būtu iesācis runāt divas stundas pirms manis.» Krokets skrien ātrāk, nirst dziļāk un iznāk no ūdens sausāks par kuru katru puisieti šaipus «lielā dīķa» (tas ir, Atlantijas okeāna).

Kroketa tēls ieguva arvien milzīgākus, dažkārt pat kosmiskus mērogus; šā «varoņa» lielība zaudēja pēdējās saites ar realitāti. Kroketam piedēvēja spēju izšķilt no rokas uguni, pacelt tvaikoni plecā, izdzert Misisipi sausu, lai dzesētu slāpes. Viņš dzer «karaļūdeni», tas ir, skābju maisījumu, viņš spēj norīt cilvēku veselu pat neaizrijies, ja vien tam cilvēkam nav atšāvušās ausis un «galva saziesta ar matu eļļu».

Nav viegli' noteikt, kas īsti — pats Krokets, lauku zobgaļi vai profesionālie humoristi no Tenesi štata Nešviias, kur izdeva sevišķi daudz «Kroketa almanahu», — atbildīgi par vienu vai otru «kroketiānas» elementu. Lai nu būtu kā būdams, «kroketiskais» humors ir «baigais humors», kā izsakās paši amerikāņi. Tā pamatā komiskas hiperbolas, muļķību savārstījums, neapvaldīta groteska.

Reizēm stāstos par Kroketu kaut kas atgādina arī Polu Benjanu. «Kroketiānai» netrūka arī poēzijas.

Kādreiz ļoti aukstā ziemā Zeme piesalusi pie savas ass, bet Saule iesprūdusi starp diviem ledus gabaliem. Daba viss sastindzis. Bet Krokets neļāvis Zemei un Saulei aiziet bojā. Viņš tūlīt ķēries klāt un atbrīvojis Zemi no gūsta. Zeme nokrekšķējusies un atkal sākusi

griezties. «Arī Saule uzsāka savu ceļu visā spožumā,» stāsta Krokets, «apsveikdama mani ar tik spēcīgu pateicības viesuli, ka es nošķaudījos. Ko tad vairāk, aizkūpināju pīpi pie Saules cekula, pārmetu lāci pār plecu un devos mājup. Un pa ceļam rādīju ļaudīm, kāda izskatās spirgta dienas gaisma — kabatā man taču bija rītausmas kriksītis.»

Amerikas rietumu apgabalos virtuoza lielība bija lielā cieņā. Ar bravūrīgiem izsaucieniem dažs labs centās apslēpt bailes no pretinieka, bailes no dzīves. Gļēvuļi deva priekšroku vārdu divkaujai, nevis īstai spēku pārbaudei. Dažkārt lielībai piemita apzināti humoristisks raksturs. Joks palīdzēja cilvēkiem bezbailīgi skatīties nelaimei acīs, uzmundrināja viņus grūtā brīdī.

Misisipi krastos dažkārt notika veselas sacensības lielībā.

Viens matrozis ieteicas:

— Es esmu cilvēks, es esmu zirgs, vesels pajūgs, es varu nostiept gar zemi kuru katru visā Kentuki, dievs sodi, dieva vārds!

Otrs:

— Es esmu puszirgs, pusaligators, es varu nogāzt gar zemi jebkuru cilvēku Misisipi novadā!

Vēlāk pats Marks Tvens «Dzīvē pie Misisipi» atveidojis Misisipi matrožu tēlaino valodu, kad vīri, plātīdamies ar iedomāto spēku, ķeras pie vistrakākajām hiperbolām un, līdzīgi Kroketam, savā iztēlē paceļas kosmosa plašumos, kur tad veic savus «varoņdarbus».

Viens no matrožiem sauc: «Es pakasu galvu ar zibeni un ieaijāju sevi ar pērkonu! ... Es apklāju sauli ar plaukstu — un uz zemes iestājas nakts; es nokožu pa gabalam no mēness un paātrinu gadalaiku maiņu; ja es nodrebināšos*— kalni sabirzīs. Skatieties uz mani caur ādas gabaliņiem — nemaz nemēģiniet skatīties ar neapbruņotu aci!»

Tajos gados, kad parādījās Semjuela Klemensa pirmie spalvas mēģinājumi, attīstījās ne tikai amerikāņu komiskā folklora vien. Tieši tad Amerikā kļuva arvien vairāk populāri daudzi profesionāli literāti ar saviem humoristiskajiem sacerējumiem, kuros izpaudās kaut kas tipiski amerikānisks.

Protams, arī pirms Tvena Amerikā bija ne mazums humora. Ironija caurauž tautas leģendas un dziesmiņas, komiskās poēmas un pamfletus no amerikāņu neatkarības cīņu laikiem. Ar satīru pret angļu kolonizatoriem cīnījās revolucionārais dzejnieks un publicists Filips Freno. Satīras ieročus viņš (un vēl otrs revolucionārais dzejnieks — Barlo) lietoja pēc Savienoto Valstu nodibināšanās, apkarojot reakcionārus valsts iekšienē.

Pirmo izcilo amerikāņu novelistu Vašingtonu Irvingu raksturo meistarīgs joks un smalks, kaut gan ne visai dziļš humors. Komisma elementi atrodami N. Hotorna darbos. Pat Edgara Po drūmajā daiļradē var sastapt humora dzirkstis.

Un tomēr līdz XIX gadsimta četrdesmitajiem gadiem amerikāņu literatūra nebija sevišķi bagāta ar oriģinālu, sulīgu, īsti nacionālu humoru.

Gadu desmitos, kuriem sekoja karš starp Ziemeļiem un Dienvidiem (šajā laikposmā krasi pastiprinājās tautas cīņa par zemi un pret verdzību), ASV humoristiskā literatūra uzšāvās augstu kā raķete.

Tās straujais uzplaukums stipri vien bija saistīts ar demokrātisku tendenču attīstību valstī, ar to, ka pastiprinājās interese par Amerikas vienkāršo, it kā ne ar ko neievērojamo ļaužu dzīvi..

Pagājušā gadsimta trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados Ņujorkā, Bostonā un dažās citās pilsētās parādījās humoristiski žurnāli, turklāt diezgan lielā tirāžā. Izdevēji sāka pārplūdināt valsti ar joku stāstu krājumiem un «komiskiem almanahiem». Humors nostiprinājās arī presē. Arvien vairāk vietas avīžu slejās aizņēma joki, anekdotes, feļetoni un humoristiski stāsti.

Bez šaubām, šim humoram bija daudz primitīvu un vulgāru iezīmju. Pēc «solīdo» pilsoņu un it īpaši pēc kritiķu domām, humoristiskie žurnāli un brošūras galvenokārt bija domātas tumsonīgajiem provinciāļiem, lauku nejēgām. Raibie vāki un apšaubāmās kvalitātes zīmējumi, pelēkais papīrs un sliktais iespiedums neradīja uzticību pret šo literatūru. Taču šis anekdotes, komiskie skeči un stāsti vienādi vai otrādi pauda dzīves patiesību.

Humoristi parādīja vienkāršo fermeru un amatnieku ikdienu, labprāt attēloja pļāpīgas tantiņas un vientulībā ierāvušos, aprobežotus viensētniekus, delverīgus puišeļus un večukus ar viņu dīvainībām.

Parodijās, komiskos skečos, stāstos un avīžu feļetonos arvien biežāk pavīdēja satīras elementi. Rakstnieki izsmēja alkatīgos bagātniekus, negodīgos politikāņus, blēžus, augstprāšus, liekuļus, cilvēkus ar aristokrātiskām pretenzijām utt.

Hupera, Longstrīta, Smita, Derbija, Halibortona, Šilla-bera, Viceras un daudzu citu humoristu darbus Semjuels Klemenss iepazina «komiskajos almanahos», humoristiskajos žurnālos, tādos kā «Laika Gars» vai «Ceļasoma», un avīzēs.

Tāpat kā visi redaktori, Orions Klemenss apmaiņā pret savu avīzi saņēma daudz dažādu izdevumu. Izdevumos, kas no dažādām vietām nonāca Hanibalā, burtlicis Klemenss pirmām kārtām meklēja rokā anekdotes, humoristiskas vēstules un sadzīves ainas. Tās parasti bija rakstītas lauzītā, izkropļotā valodā, par kuru vien jau varēja smieties vai vismaz vajadzēja smieties.

Stāvot pie burtenes, Semjuels Klemenss droši vien dažu labu reizi nopūlējās ap «majora Džeka Doninga» — vientiesīga un reizē viltīga fermera «dokimentiem» (tieši tā tie arī saucās) un ap jenkija Sema Slika smieklīgajiem stāstiem.

Donings par Vašingtonas augstu stāvošajām personām runā gluži

tā, it kā tie būtu viņa paziņas no laukiem. Šā tēla autors Siba Smits izsmej apšaubāma godīguma likumdevējus un liekulīgus politikāņus. Pauninieks Sliks, ko radījusi humorista Halibortona fantāzija, staigā no ciema uz ciemu, no mājas- uz māju, novērodams, kā ļaudis dzīvo, kā viņi strīdas un draudzējas, viņš pazīst to vājības un trūkumus.

Rakstniece Vičera izveidojusi atraitnes Bedotas — amerikāņu provinces iedzīvotājas tēlu, kuras dzīves saturs ir sava novada sīkie notikumi. Viņai stipri līdzīga misis Par.tingtona — humorista Šillabera radītais tēls. Sai tantiņai, kuru nepārtraukti apbēdina draiskulis Aiks, ir zināma līdzība ar krustmāti Polliju, ko visi pazīst pēc Marka Tvena stāsta «Toma Sojera piedzīvojumi».

«Rietumu» rakstnieku daiļradē bija vairāk izdomas, humoristiskas fantastikas nekā Sillabera un citu ASV austrumu štatu humoristu stāstos. Zināmā mērā tas bija zeltraču, meža cirtēju vai matrožu humors, viņi ik brīdi gatavi pazoboties par «austrumu novadu» augstprāšiem, kuri lepojas ar savām manierēm, ar savu «civilizētīhu», taču nav ne graša vērti salīdzinājumā ar «īstiem vīriešiem» un tic visādām pasakām.

Daudz komismā bija arī teātra izrādēs, kuras Sems Kle-menss jaunībā dabūja noskatīties. Laiku pa laikam Hani-balā ieradās ceļojoši aktieri ar klasisku repertuāru. Taču jaunajam burtlicim Semam visvairāk atmiņā iespiedās tās izrādes, kurās baltie aktieri tēloja nēģerus. Tās bija komiskas izrādes. Šāds «nēģeru» teātris ASV bija radies neilgi pirms Tvena dzimšanas un ātri kļuva ļoti populārs. Aktieri ar melni izkrāsotām sejām parodēja, kā nēģeri strīdas, izsmēja pastāvošās modes, dziedāja, bārstīja jokus. Viņu pūles sasmīdināt skatītājus nezināja mēru. Tā bija pati īstākā klaunāde. Tvens atceras: «Toreiz bija modē augstas apkaklītes, un aktieri iznāca uz skatuves ar apkaklītēm, kas paslēpa gandrīz visu galvu...» Rakstnieks atstāsta komisku dialogu, kas publikai sevišķi paticis. Aktieris stāsta par vētru, ko viņš piedzīvojis. Viņam jautā: vai tad viņš un viņa ceļa biedri nenomira bada, kad izbeidzās pārtikas krājumi?

— Mēs ēdām olu kulteni.

— Jūs ēdāt olu kulteni? Bet kur jūs ņēmāt olas?

— Nu, vētras laikā mūsu kuģis nezināja, kur dēties.

Joki un kalambūri lika smieties miljoniem Tvena laikabiedru. Jokus milēja Linkolns.

Šādu humoru jau no bērnības uzsūca sevī ari nākamais rakstnieks.

MARKA TVENA «UNIVERSITĀTES»

Arī pēc tam, kad jaunais Sems Klemenss aizgāja no Amenta, viņam neklājās viegli. Bieži vien uzliesmoja sarūgtinājums pret Orionu, kurš, kļuvis par faktisko ģimenes galvu, nekādi nevarēja apmierināt tās minimālās vajadzības. Redaktoru Klemensu mūžīgi nomāca rūpes par nesamaksātiem parādiem. Viņš nekad droši nezināja pateikt, kur ņems naudu pārtikai un īres maksai.

Tvena jaunība — pirmām kārtām tie ir gadi bez savām mājām (viņš pats teicis, ka agri sācis «ēst svešu maizi»), gadi, kas pagāja svārstībās, meklējot īstu nodarbošanos, un šaubās par rītdienu. Tomēr viņš juta, kas tas ilgi tā neturpināsies. Nē, Semjuels Klemenss nav tāds kā viņa nepraša brālis! Viņš mācēs aizstāvēt sevi, viņš iekaros sev dzīvē vietu.

Semam vēl nebija astoņpadsmit gadu, kad viņš aizbēga no Oriona. Sentluisas pilsētā, kur dzīvoja Pamela ar vīru, jauneklis sameklēja darbu, iekrāja nedaudz naudas un devās uz Atlantijas okeāna piekrastes rajoniem apskatīt valsts lielākās pilsētas: Ņujorku, Filadelfiju, Vašingtonu. Kad izdevās dabūt darbu kādā tipogrāfijā, viņš dažas nedēļas pastrādāja un pēc tam devās tālāk. Jaunā provinciāļa uzmanību saistīja viss, viss viņam likās interesants: izstāde Ņujorkā, vēsturiskās celtnes Filadelfijā, kur pārstāvji no amerikāņu kolonijām bija pieņēmuši vēsturisko lēmumu uzsākt cīņu par neatkarību, avīžnieku bezmaksas bibliotēka, — Sems tur labprāt pavadīja savas brīvās stundas.

Ņujorkā Semam izdevās apmeklēt īstus teātrus. Vēstulē uz mājām viņš ar naivu sajūsmu aprakstīja, cik ļoti viņam patikusi aina, kurā gladiators mirst, «izbaudot cietsirdīgu prieku par apmierināto atriebības kāri».

Klejojumu laikā paplašinājās jaunekļa redzes loks, viņš juta, ka tuvāk iepazinies ar kultūru. Vēstulēs uz mājām izskan optimisms, pat pašpārliecība. Kā vienmēr, polemizējot ar Orionu, kuram bija tieksme uz gaušanos, Sems raksta savam vecākajam brālim, ka «cilvēkiem būs ilgi jāgaida, pirms man zudīs dūša vai uznāks bailes no bada».

Tomēr viņš ilgojas pēc mājām. Acīm redzot, Semjue-lam Klemensam svešumā nemaz nebija tik laba dzīve, ja jau viņš beidzot bija ar mieru atkal stāties darbā pie Oriona, kas no Misūri štata bija pārcēlies uz Aiovas štatu. Cerības, ka brālis viņam sistemātiski maksās algu, joprojām bija ļoti niecīgas.

Tipogrāfijā, kuru Orions bija nodibinājis Kiokukas pilsētiņā, darbi nevedās. Semjuels dusmojās uz brāli un sūdzējās par viņu mātei, kura arī pēc Oriona apprecēšanās dzīvoja pie viņa un stipri ietekmēja visu Klemensu dzīves ritumu.

Atkal Sems pa dienu centīgi strādāja tipogrāfijā, bet vakarus pavadīja pārrunās ar draugiem vai devās uz satikšanos ar jaukām meitenēm. Jaunajam burtlicim drīzumā apritēs divdesmit gadu. Viņš māk dziedāt, labprāt izgudro jocīgus nostāstus, mīl izjokot Henriju vai burtliču mācekļus un joprojām ir pilnīgā neziņā par to, kas viņu sagaida pat tuvākajā nākotnē.

Visādā ziņā Semjuels Klemenss ir pārliecināts par to, ka mācīties nu gan viņam vairs nevajadzēs. Taču viņš daudz lasa, lasa visu, kas gadās, bez izvēles: gan nopietnas grāmatas, gan anekdošu krājumus, gan humoristiskus žurnālus, gan grāmatas par aizraujošiem ceļojumiem.

Kādā no izlasītajām grāmatām bija aprakstīts amerikāņu ceļotāju Linča un Herndona brauciens uz Amazones augšteci. Tur aug reti sastopamas eksotiskas kultūras, par kurām pasaules tirgū maksā lielu naudu. Tas, kuram izdosies turp nokļūt, ātri tiks bagāts. Kādēļ gan burtlicim Klemensam nedoties pa šo drošinieku pēdām?! Varbūt šis ceļojums apslāpēs nemieru, kas reizi no reizes viņā pamostas. Galu galā viņam taču jāatrod sava īstā vieta dzīvē!

Aizraujošs .ceļojums un bagātība . . . Kas vēl cilvēkam vajadzīgs?! Sems kopīgi ar diviem draugiem norunāja doties uz Amazones upi. Trūka tikai līdzekļu ceļam.

Kādā jaukā dienā, stāsta Tvens, vējš atpūta pie mājas, kurai viņš gājis garām, kādu papīrīti. Izrādījās, ka tā ir piecdesmit dolāru banknote. Tagad vairs nebija ko gaidīt. Semjuels Klemenss tūlīt atstāja Kiokuku.

Tā iznāca, ka viņš ceļā devās viens. Atrastās naudas tikpat nebūtu pieticis braucienam uz Dienvidameriku. Jaunā burtliča ceļā uz Amazoni pirmais etaps bija amerikāņu pilsētiņa Cincinati. Te viņš gatavojās pārlaist ziemu, pēc tam pa Misisipi doties uz Jaunorleānu un no turienes uz gala mērķi.

Sākās darbs vēl vienā tipogrāfijā. Atkal dzīve svešā maizē, atkal pamestības sajūta. Jāsaka gan, ka arī neveiksmju nomocītā Oriona mājā dzīve nebija bijusi pārāk jautra.

Semjuels Klemenss, kā vienmēr, vēro un uzklausa ļaudis, mācās dzīves universitātēs. Cincinati viņa uzmanību saista darba biedrs, skots Makfārleins. Viņš mīl pafilozofēt, taču viņa filozofija ir drūma. Cilvēkam, spriež Makfārleins, ir ļoti daudz kopīga ar dzīvnieku. Cilvēki ir pat sliktāki par dzīvniekiem, tie ir ļoti ļauni radījumi. Klemenss cilvēkos saskatīja ko citu — labo un gaišo. Taču viņš augstu vērtēja Markfārleinu par to, ka šim burtlicim bija daudz nopietnu un gudru grāmatu. Sems lasīja.

1857. gada pavasarī viņš devās ceļā uz Amazoni. Līdz Jaunorleānai gāja mazs tvaikonis «Pols Džonss». Taču, kad tvaikonis beidzot no Cincinati nonāca līdz Misisipi galējam dienvidu punktam

(vispirms brauciens noritēja pa pieteku Ohaijo, pēc tam — no Keiro pilsētas — pa «upju tēvu»), izrādījās, ka Semjuels Klemenss ir pārdomājis un uz Dienvidameriku doties negrib. Viņš negrib būt par ceļotāju. Viņu tagad aizrāvis pavisam kas cits. Viņš būs locis.

Vai tas kāds brīnums, ka jauneklis, kurš uzaudzis pie Misisipi, vēlējās kļūt par loci?! Un vai gan pasaulē ir cienījamāka profesija kā šī, kas cilvēku padara par saimnieku uz augstā loča tiltiņa?!

KA SUŅUS PASARGĀT NO TRAKUMSĒRGAS AUGUSTĀ?

Tvenam patika apgalvot, ka viņš kļuvis par rakstnieku gadījuma dēļ. Un vispār viņa dzīve, Tvens mēdza teikt, esot viena vienīga gadījumu virkne. Jaunais cilvēks, kurš pēc ilgiem darba gadiem tipogrāfijā bija nolēmis apgūt loča profesiju, toreiz pat nedomāja veltīt savu dzīvi literatūrai. Semjuelam Klemensam bija jāiztur daudz jaunu pārbaudījumu, iekams pienāca laiks, kad viņš beidzot sāka pelnīt dienišķo maizi ar rakstniecību. Tas jau bija Ziemeļu un Dienvidu kara laikā.

Taču atcerēsimies, ka vēl pirmskara gados Sems ne vienu reizi vien jau bija skatījis iespiestas paša sacerētās rindas.

Sešpadsmit gadus vecā Semjuela Klemensa stāsts «Dendijs nobiedē skvoteru» bija publicēts 1852. gadā žurnālā, kuru izdeva Bendžamins Šillabers, viens no austrumu štatu populārākajiem humoristiem.

Stāsts vēstī par notikumiem pirms vairāk nekā desmit gadiem, kad Hanibala bija vēl pavisam maza kurināmā apgādes stacija. Reiz no tvaikoņa krastā nokāpa kāds frants ar «satriecošām Ūsiņām» un, gribēdams paspīdēt to dāmu priekšā, ar kurām viņš bija flirtējis uz klāja, devās klāt pirmajam skvoteram —meža cirtējam, iepriekš apbruņojies ar nazi un pistolēm.

— Nu es tevi beidzot esmu atradis! — izsaucās frants. — Es tevi meklēju jau veselas trīs nedēļas. Lūdz dievu! No tevis iznāks lieliskas durvis šķūnim, un atslēgas caurumu izurbšu es pats.

Tālāk notiek kaut kas pilnīgi negaidīts. Skvoters mierīgi paskatījās uz frantu. ar tā pistolēm, atvēzējās un iemeta lielībnieku upē.

— Paklau, tu, nākamreiz, kad tev sagribēsies urbināt atslēgas caurumus, neaizmirsti savus vecos paziņas! — skvoters nokliedza pakaļ apkaunotajam dendijam.

Stāsts beidzas ar vārdiem: «Dāmas vienprātīgi nolēma, ka nazis un pistoles jāpiešķir uzvarētājam.»

Stāsta demokrātiskā jēga ir acīm redzama — vienkāršs meža cirtējs no Rietumiem ir drosmīgāks, cēlāks un neapšaubāmi stiprāks par tukšo frantu no «vecajiem» štatiem. Pamēģini tikai viņu aiztikt! Sveikā cauri netiksi.

Jaunā Klemensa stāsts nevarēja pretendēt uz oriģinalitāti. Avīzēs, kas iznāca Hanibalai tuvākajās pilsētiņās, necik ilgi pirms «Dendija» publicēšanas bija iespiestas humoreskas par tādu pašu tēmu. Iespējams, ka jaunais autors ņēmis par pamatu skeču, kas bija publicēts 1849. gadā avīzē *«Herald»,* kura iznāca kaimiņu pilsētiņā Blu-mingtonā. Taču Klemensa stāstā salīdzinājumā ar pirmavotu ir

redzams viens otrs uzlabojums. Viņam precīzi ir norādīta darbības vieta, ticamāk motivēta franta rīcība un skvoters parādās nevis kā cilvēks ar «apbrīnojami muļķīgu seju», bet kā varens mežstrādnieks.

Oriona Klemensa stingrā gaume neļāva Semam vecākā brāļa avīzē *«Journal»* regulāri ievietot rakstiņus, kas viņam pašam bija visvairāk pa prātam. Taču kādreiz redaktors aizbrauca dienesta darīšanās un bija spiests atstāt savā vietā jaunāko brāli. Oriona Klemensa prombūtnes laikā iznāca daži avīzes numuri, kuros vairs nebija jūtama viņa stingrā ietekme.

Jaunais redaktors pirmām kārtām uzsāka strīdiņu ar Hanibalas otras avīzes redaktoru. Viņš paziņoja, ka viņa sāncensis preses druvā gribējis beigt dzīvi pašnāvībā mīlas likstu dēļ, bet kauna pilnā kārtā nobijies. Bija publicēts pat zīmējums (klišeju bija izgriezis pats Semjuels Klemenss ar kabatas nazīti), kas attēloja «pašnāvnieku» bailīgi ar koku mērām dziļumu strautiņam, kurā viņš grasījās slīcināties. Sems nepalaida garām izdevību pakaitināt arī savu veco pretinieku Amentu, Viņš aprakstīja tā mazdūšīgo, vīrietim nepiedienīgo izturēšanos ugunsgrēka laikā Hanibalā.

Kādā no avīzes *«Journal»* 1852. gada septembra numuriem bija iespiests rakstiņš ar neiedomājami sarežģītu un komisku pseidonīmu «V. Epaminondass Adrastus Blabs». Rakstiņā bija stāstīts par to, kā autoram izdevies ar Mi-sūri štata pārstāvju palātas lēmuma palīdzību mainīt savu uzvārdu, pie tam «štatam tas izmaksāja tikai dažus tūkstošus dolāru». Šim jokam ir jau satīras nokrāsa. Sem-juels Klemenss izsmej štata likumdevējus, starp "kuriem ir daudz verdzības iekārtas balsta — demokrātiskās partijas locekļu. Iespējams, ka te atspoguļojas Oriona ietekme, jo viņš arvien biežāk pauda savu nelabvēlīgo nostāju pret verdzību.

Kad 1853. gada pavasarī Orions devās jaunā izbraukumā, viņa. brālis iespieda avīzē vairākus izaicinošus jokus. Sociāla pieskaņa tajos nav atrodama — Sems Klemenss vienkārši dzina jokus, uzjautrinājās.

Avīzē parādījās virsraksts: «Briesmīgs notikums! 500 cilvēku nogalināti un pazuduši bez vēsts!»

Zemāk sīkiem burtiem bija iespiests:

«Protams, šo virsrakstu mēs salikām, cerēdami to izmantot. Taču, tā kā nekas tāds vēl nav noticis, mēs teiksim: (Turpinājums sekos).»

Sems sacerēja parodijas par aritmētikas uzdevumiem. «Ja astoņi cilvēki raka zemi divpadsmit dienas un nekā neatrada, cik dienas jārok divdesmit diviem cilvēkiem, lai viņu darba rezultāts būtu divas reizes augstāks?»

Lasītājiem un žurnālistiem, kas noraizējušies par dzīvnieku trakumsērgas briesmām vasaras mēnešos, jaunais humorists dod izsmejošu padomu: «Kā suņus pasargāt no trakumsērgas augustā? Nocērtiet tiem galvas jūlijā!»

Varbūt lasītājs grib zināt, kā apturēt pasprukušu zirgu? Ļoti vienkārši. «Pametiet tam zem kājām tukšu miltu mucu. Šim nolūkam der arī zaļi lietussargi, taču tos ne vienmēr var nopirkt.» Sems sacer daudz līdzīgu joku. Viņš iespiež pašsacerētas sentimentālas dzejas, bet raksta arī parodijas par sentimentālo poēziju.

Vēstules, kuras Semjuels Klemenss pēc aizbraukšanas no Hanibalas reizēm sūtīja Orionam publicēšanai, galvenokārt bija humoristiskas. Dažreiz tajās paspīdēja ari satīras dzirkstis.

Jauneklis, piemēram, stāsta, ko redzējis ASV galvaspilsētā Vašingto'nā. Semjuels Klemenss netiecas uz dziļiem prātojumiem, viņa mērķis it kā būtu tikai uzjautrināt draugus. Liekas, ka viņš risinātu dzīvu stāstījumu, improvizētu. Ar humora pilnu izmisumu viņš apraksta savus neveiksmīgos mēģinājumus iekļūt pārpildītā omnibusā. Bet turpat tālāk dzēlīgi apraksta senatorus kā cilvēkus, kas «par kripatiņu slavas un astoņiem dolāriem dienā dalās ar tautu savā gudrībā un zināšanās». Pārstāvju palātas locekli tēloti pavisam necienīgi. Palātas priekšsēdētājs, kas, drūmi klusēdams, lepni sēž savā vietā negantajā apkārtējā troksnī, autoram atgādina «lauvu, kas iesprostots pērtiķu būrī, lauvu, kas, apzinoties savu pārākumu, nicinājumā novēršas no viņu pjāpām».

Aprakstot izstādi Ņujorkā, Semjuels Klemenss kā īstens amerikāņu žurnālists nelaiž garām izdevību paspīdēt ar rekorda skaitļiem. Viņš lepni paziņo, ka Kristāla pils apmeklētāju skaits sasniedz sešus tūkstošus dienā. Tas taču ir divtik, cik visā Hanibalā iedzīvotāju, Ieejas maksa dod tādus un tādus ienākumus, observatorijas augstums ir tāds un tāds. Ņujorkas ūdensapgāde ir apbrīnas cienīga, ik dienas patērētā ūdens daudzums ir...

Savas klaidonīgās vai pa pusei klaidonīgās dzīves trijos gados Sems tika iespiedis apmēram desmit vēstuļu. Jādomā, ka viņš strādāja pie tām ar patiku. Viņš stāsta par to, kas saista viņa interesi, un stāsta tā, kā pašam patīk, neievērodams nekādus likuma kanonus. Viņa korespondences rakstītas vienkārši un neviltoti. Autors bieži izsakās avīžnieku ierastajā žargonā. Reizēm vēstulēs pavīd nedaudz pretenciozi izteicieni, kas aizgūti no «solīdās» literatūras.

Jaunā Klemensa vēstulēs un humoreskās var manīt talanta iezīmes, taču būtībā tie visi bija sīkumi. Tie liecināja tikai par jaunekļa zinātkāri un par to, ka viņš nepārtraukti uzņēma sevī dzīves iespaidus un necieta garlaicību.

AUGSTAIS LOČA TILTIŅŠ

Marks Tvens turpināja mācības savās «universitātēs».

Tie bija bargi gadi ASV vēsturē. Tuvojās cīņa starp Ziemeļiem un Dienvidiem.

Divdesmit gadus vecajam Semjuelam Klemensam bija

luvs Amerikas rietumu vienkāršo fermeru un amatnieku ;,i.ihiskais demokrātisms. Ar patiesu saviļņojumu jauneklis kādā no savām vēstulēm uz mājām piemin dzirdētos saukļus par godu brīvībai. Nedaudz vēlāk Semjuels Kle-inenss (iespējams, te jūtama viņa tēva ietekme) iedrošinājies pieminēt Tomasa Pelna — revolucionāro masu vadoņa «bezdievīgos» sacerējumus, kuru autors XVIII gadsimta beigās bija viens no kreisā novirziena vadītājiem Amerikas neatkarības piekritēju nometnē, bet pēc Savienoto Valstu nodibināšanas jaunajā, buržuāziskajā valstī lika apsmiets un vajāts. Jau tajā laikā nākamais rakstnieks ar zināmu skepsi ielūkojās dzimtās zemes politiskajā dzīvē.

Un tomēr verdzības pastāvēšana Hanibalā un visā Mi-sūri, kā arī vairāk uz dienvidiem lokalizētos štatos diez vai vedināja Semjuelu Klēmensu uz ilgām pārdomām. Reizēm par indiāņiem un Amerikā ieceļojušiem imigrantiem viņš izteicās nebūt ne bez nicīga smīna.

Vēlāk rakstnieks sevi pašu deviņpadsmit divdesmit gadu vecumā raksturoja kā nejēgu, muļķi, neciešamu cilvēku, egoistu.

Agrā jaunībā Semjuels Klemenss tiešām ne visai labi izprata to, kas notiek pasaulē un viņa dzimtajā zemē. Viņš patiešām bija zināmā mērā egoistisks, ietiepīgs un pašpārliecināts. Tāpat kā tūkstošus citu viņa vecuma amerikāņu — un ne tikai tos vien —, viņu tajā laikā galvenokārt nodarbināja profesijas meklējumu problēma.

Jauneklis, kuram 1857. gada pavasarī pēkšņi radās pārliecība, ka jākļūst par loci uz Misisipi, nekad nevarēja aizmirst sava tēva traģisko likteni, — un tagad viņš redzēja, ka tāds pats liktenis draudēja viņa vecākajam brālim Orionam.

Kļuvis par loci, viņš, Sems, šasniegs pilnīgi visu, ko vien var vēlēties. Kopš bērnības viņam un viņa draugiem tika iegalvots, ka augstāks stāvoklis kā tvaikoņa locim nav iedomājams. Šie ļaudis, kas vada kuģus pa untumaino, mainīgo upi, patiesi ir neatkarīgi! Pat kapteinim nav tiesību iejaukties viņu rīcībā.

Turklāt loči ir turīgi ļaudis. Visā Misisipi ielejā laikam gan neviens nesaņem tik lielu samaksu. Pat vislabākais burtlicis vai avīžnieks ne tuvu nevar mēroties ar loci.

Misisipi locim toreiz patiešām Amerikas darba cilvēku vidū bija īpaša vieta. Viņš nelīdzinājās nabadzīgajam j fabrikas strādniekam vai zeltraciin, kura likteni pilnīgi noteica gadījums, kurš bija pakļauts visādām likstām un mokām, līdz atnāks veiksme (un ja nu tā vispār

neatnāk?!). Viņš saņēma regulāru un neparasti lielu algu. Viņš dzīvoja diezgan komfortablos apstākļos, un viņa darbs bija jrat aizraujošs.

Privileģētais stāvoklis, kādā atradās loči Pilsoņu kara priekšvakarā, bija, protams, īslaicīgs un izskaidrojams ar īpašiem toreizējiem apstākļiem. Upe šajos apvidos pagaidām bija vienīgais lētais transporta veids lieliem attālu-miern. Misisipi vēl nebija apgādāta ar kuģu vadīšanai i nepieciešamajiem signāliem. Pieredzējušus ločus, kas pa-] zina upi, varēja saskaitīt uz pirkstiem.

Misisipi loču mākslas meistari bija pratuši monopolizēt savu stāvokli un enerģiski un drosmīgi aizstāvēja savas j privilēģijas.

Pagāja tikai daži gadi, un karš darīja galu loču amata «zelta laikiem». Tie izbeidzās ne tikai tādēļ, ka pa kara laiku regulāra tvaikoņu kustība vairs nebija iespējama. Drīz vien Ziemeļi panāca uzvaru gandrīz visā Misisipi upes ielejā, un tvaikoņi no jauna devās ceļā. Bet pēc kara gar visu upi izveidoja signālu sistēmu, un brīnumdari loči vairs nebija vajadzīgi. Viņu monopols bija sagrauts. Arī dzelzceļi sekmīgi konkurēja ar upju transportu.

Par loča amata — nē, nevis amata, bet mākslas labajām un ļaunajām pusēm Semjuels Klemenss neatlaidīgi domāja visu garo ceļu no Cincinati līdz Jaunorleānai. Tvaikonis «Pols Džonss», uz kura viņš bija nokļuvis, virzījās lēni. Taču jaunais cilvēks, kas gatavojās braukt uz Dienvidameriku, negarlaikojās. Kā vienmēr, viņu priecēja iespēja parunāties ar jauniepazītiem ļaudīm, izprašņāt viņus par šo un to, paklausīties kādu vēl nezināmu stāstu par Finku vai Kroketu, pārmīt kādu joku. Bija patīkami arī vienkārši atpūsties uz klāja. Pēc ilgās un drūmās ziemas, pavadītas pie burlenes darbā, kas vairs neiepriecināja, bet bija kļuvis tikai par līdzekli, kā nopelnīt naudu ēdienam un dzīvoklim, bija tik patīkami lūkoties j uz garām slidošajiem zaļajiem krastiem, smaidošo upes spoguli. Cik labi bija nekur nesteigties un sildīties laipnajā pavasara saulē!

Pastaigājoties pa «Pola Džonsa» klāju, Semjuels Kle-menss vērīgāk ielūkojās, kā tad īsti vada kuģi cilvēks uz loča tiltiņa, kas pacēlās augstu virs klāja. Locis droši ļ.iva kuģim tuvoties gan vienam, -gan otram krastam, mierīgi vadīja kuģi pat pilnīgā tumsā. Likās, ka jebkuru mirkli pašā tvaikoņa priekšgalā iznirs krasts un tūlīt būs katastrofa, kuģa un varbūt arī cilvēku bojāeja.

Sems saprata, ka kļūt par loci nav tik vienkārši. Locim līdz pēdējam sīkumam jāpazīst visa Misisipi vai vismaz tā upes daļa, kur ir visdzīvākā satiksme, — no Sentlui-;,is līdz Jaunorleānai. Bet attālums starp šīm pilsētām ir apmēram divi tūkstoši kilometru.

Pienāca diena, kad kalsnējais pasažieris ar patīkamo seju un kastaņbrūno (vai, pareizāk, rūsgano) matu ērkuli iedrošinājās tuvoties loča svētnīcai.

Jaunais cilvēks griezās pie loča Horasa Biksbija arjau-tājumu, vai

tas nebūtu ar mieru iemācīt viņam loča amatu. Biksbijs atteicās: noņemšanās ar mācekļiem ir piņķerīga, turklāt neatmaksājas.

Taču uzsāktās sarunas laikā izrādījās, ka Klemensam un Biksbijam ir kopīgi paziņas. Tālāk izrādījās, ka rud-malainajam jaunajam cilvēkam piemīt teicamas morālas īpašības — viņš nedzer, nespēlē azarta spēles un pat ne-košļā tabaku, kaut gan smēķēt smēķē.

Galu galā Biksbijs bija ar mieru pieņemt mācekli. Taču, patiesību sakot, tas maksās lielu naudu. Vai jaunais cilvēks varēs sagādāt piecsimt dolāru?

Par šādu summu tajā laikā varēja nopirkt nelielu fermu. Klemensa priekšlikumu pieņemt kā samaksu apmēram divi tūkstoši akru «Tenesi zemes» locis noraidīja.

Viņam vajadzīga tikai skaidra nauda.

Jaunorleānā Semjuels Klemenss uzzināja, ka tvaikoņa, ar kuru viņš varētu doties uz Amazoni, tur nav un tuvākajā laikā tāds nav gaidāms. Ar to pašu tvaikoni «Pols Džonss» viņš atgriezās Sentluisā. No māsasvīra Sems aizņēmās simt dolāru un šo naudu iemaksāja Horasam Biksbijam.

Tādējādi Tvens atkal kļuva par mācekli, šoreiz par loča mācekli, «kucēnu». Protams, algu viņš nesaņems. Pēc pastāvošās kārtības kuģa pavāram jāēdina kā locis, tā viņa māceklis. Taču ne jau pa stāvēšanas laiku. Tātad vajadzēs drusku piepelnīties, lai varētu nopirkt ēdamo

dienā& starp reisiem. Nekas, māceklis Klemenss ir ar mieru arī tā.

Locis, kura rokās nokļuva nākamais rakstnieks, bija izcils cilvēks. Lielākā daļa upes, pa kuru viņš gadu no gada vadīja tvaikoņus, plūda caur vergturu štatiem. Biks-bijs tomēr bija verdzības iekārtas pretinieks. Kad sākās Pilsoņu karš, šis vīrišķīgais cilvēks vadīja kara kuģus pret dienvidniekiem.

Lai kļūtu par loci, vajadzēja zināt no galvas Misisipi krastus ar visiem to līkumiem, smalki pazīt upes dibenu, katru sēkli, gandrīz vai katru upē iegāzušos koku. Misisipi vajadzēja pazīt gan pilnīgā tumsā, gan mēness naktīs, kad viss izskatījās rēgains un nereāls. Pie tam vajadzēja paturēt prātā, ka Misisipi ir nepastāvīga un kap-līza upe. Tur, kur nesen bija sala, šodien jau plešas ūdens klajums, šaurumi starp salām pēkšņi kļuva neizbraucami, krasti nobrūk. Dažreiz Misisipi pēkšņi izlauž sev jaunu gultni, par daudziem kilometriem saīsinot savu ceļu.

Loča darbā bija nepieciešama izcila atmiņa un gatavība riskēt. Semjuels Klemenss nekad ne domāt nedomāja, ka locim jāglabā prātā tāds daudzums faktu. Upe viņa atmiņā ierakstīta kā uz garas lentas. Turklāt ierakstīta vairākas reizes — atsevišķi augšup un atsevišķi lejup pa straumi, atsevišķi dienā un atsevišķi naktī. Bez tam upe mainās arī dažādos gadalaikos.

Semjuelam Klemensam vēl pagaidām trūka neatlaidības un

pacietības, kaut arī viņš prata ielikt darbā visus spēkus, ja tas bija vajadzīgs. Viņš mēdza viegli aizrauties un ātri atsalt. Taču tagad bija vajadzīga neparasta izturība. Mācību līdzekļu un grāmatu nebija. Un tas jau arī novecotu vēl pirms iespiešanas. Ne jau velti loči, ja kādu iemeslu dēļ zināmu laiku nebija strādājuši, atkal un atkal devās braucienos pa upi, lai uzzinātu, kādas pārmaiņas notikušas, kāds ir gultnes dziļums pie tādas un tādas plantācijas un ko upe izstrādājusi pie Riekstu pagrieziena.

Piebāz tikai galvu pilnu ar visām šīm loču gudrībām, Sems mēdza teikt, tad būs jāstaigā ar kruķiem, citādi nevarēs panest savu paša gālvu.

Biksbijs bija apzinīgs un prasmīgs skolotājs. Pirmām kārtām viņš pacentās izdzīt uzpūtību pašpārliecinātajam un, jāsaka, paslinkajam audzēknim. Un palūk — Semam jau radās piezīmju grāmatiņas, kurās viņš ierakstīja ziņas par upi. Lai izietu pa tādu un tādu pagriezienu, jāizlaiž kuģis gar tādu un tādu sēkli un tik un tik pēdu augstāk jāpagriež uz tādu un tādu pusi.

Pamazām upes krastu kontūras sāka iegulties Klemensa atmiņā. Tagad ne nakts, ne migla, ne mēness gaisma nevarēs viņu maldināt. Biksbijs mācīja savu «kucēnu» nepaļauties uz mānīgām ārējām pazīmēm — jāzina, kāda ir Misisipi īstenībā. Un loča māceklis pamazām sāka skaidri iztēloties upes zemūdens saimniecību: sēkļus, nogrimušos kokus, baļķus, bojā gājušo kuģu atliekas.

Viņš iegaumēja visas salas un visas caurteces. Viņam izstrādājās tā īpašā izjūta, kura pēc upes virsmas atspīduma ļauj pateikt, tieši kas atrodas zem ūdens.

Un tomēr briesmas uzglūnēja locim gandrīz vai uz katra soļa. Lai cik pieredzējis un gudrs bija Biksbijs, taču pirmajā braucienā ar viņu Semjuels Klemenss pieredzēja, kā «Pols Džonss» uzsēdās uz akmeņiem. Un cik reižu Ho-rasam Biksbijam tik tikko izdevās izvairīties no avārijas!

Bieža un briesmīga parādība uz upes bija sprādzieni uz tvaikoņiem. Kuģi tika būvēti par lētu naudu, no nederīgiem materiāliem. Klīda valodas, ka ar kukuļu palīdzību tvaikoņu īpašniekiem viegli izdodas apiet pat tās skopās prasības, ko valsts kontroles orgāni noteikuši tvaikoņu katlu kvalitātei. īpaši bieži sprādzieni notika tvaikoņu ātruma sacensībās. Tvaikoņu kompānijas rīkoja ātruma sacensības ne tik daudz sportiskos nolūkos, bet vairāk tādēļ, lai reklamētu savus tvaikoņus un atkarotu konkurentiem pasažierus. Vēlāk Tvens «Apzeltītajā gadsimtā» aprakstīs katastrofu, kas radusies sacensību rezultātā, — par tvaikoņu katastrofām viņš zināja ne tikai pēc nostāstiem. Sprādziena rezultātā bija gājis bojā viņa jaunākais brālis Henrijs, un viņš pats tikai gadījuma dēļ šai brīdī atradās uz cita kuģa.

Tas notika tā. Biksbijam dažreiz nācās uz laiku nodot savu mācekli draugu gādībā. Labi vēl, ja gadījās tikpat krietns, lai arī ātrs cilvēks, kāds bija pats Biksbijs. Bet locis ar sliktu raksturu varēja padarīt savam «kucēnam» dzīvi par elli — māceklim taču vajadzēja izpildīt jebkuru «saimnieka» rīkojumu.

Kad Biksbijs iekārtoja Klemensu uz viena no vislielākajiem Misisipi tvaikoņiem — uz «Pensilvānijas», «kucēns» ar to ļoti lepojās. Bet izrādījās, ka «Pensilvānijas» vecākais locis Brauns ir ļauns, sīkumains, atriebīgs cilvēks. Viņš tirdīja mācekli, izmantojot savu neierobežoto patvaļu, bet Semjuels Klemenss, kā viņš atcerējās pēc daudziem gadiem, varēja tikai rosināt savu iztēli, izdomājot Braunam visbriesmīgākos atmaksas veidus. Pie stūres Sems bija izdarīgs un padevīgs māceklis.

Uz «Pensilvānijas» brauca arī Henrijs Klemenss — Tvena jaunākais brālis. Kādu laiciņu viņš bija dzīvojis Sentluisā, taču tur nebija darba. Tvaikoņa kapteinis bija ar mieru iekārtot Henriju par klerku. Tie laiki, kad Sems bija draiskulis, bet Henrijs — paklausīgs paraugzēns, sen bija pagājuši. Brāļi bija sirsnīgi pieķērušies viens otram.

Locis Brauns savu nepatiku pret vecāko Klemensu attiecināja arī uz Henriju.

Reiz zēnam uzdeva Braunam paziņot, lai aptur tvaikoni pie kādas plantācijas. Brauns vai nu nedzirdēja, vai arī izlikās nedzirdam, un tvaikonis pagāja piestātnei garām.

Kapteinis pieprasīja paskaidrojumus. Brauns paziņoja, ka Henrijs viņam nekā nav teicis. Sems apliecināja, ka uzdevums ticis izpildīts.

Izraisījās strīds. Tas kļuva arvien niknāks. Semjuelam Klemensam sen bija krājušās dusmas uz Braunu. Viss beidzās ar to, ka māceklis izdarīja nedzirdētu pārkāpumu — piekāva loci. Pa to laiku tvaikonis bija atstāts straumes varā . . .

Likās, ka viss ir zaudēts. Garie mācību mēneši tagad būs vējā. Vēl vairāk, lai arī cik pamatots būtu bijis uzbrukums locim no morālā viedokļa, vainīgo noteikti arestēs un nosūtīs uz cietumu.

Semam par brīnumu nekas tamlīdzīgs nenotika. Kapteinis pietiekami labi pazina Braunu. Taču, pats par sevi saprotams, strādāt kopā Brauns un Klemenss vairs nevar. Pagaidām māceklim jāpāriet uz citu tvaikoni.

Kad tvaikonis «Leiši», uz kura tagad atradās Semjuels Klemenss, tuvojās Grīnvilai, pienāca ziņa par katastrofu uz «Pensilvānijas». Katastrofa bija notikusi pirms divām dienām, bija sprāguši četri no astoņiem katliem, un bojā aizgāja daudz cilvēku. Lai gan vietējā avīze ziņoja, ka Henrijs Klemenss ir sveiks un vesels, viņa vecākais brālis bija noraizējies. Pēc laiciņa kādā citā avīzē viņš izlasīja, ka brālis tomēr ir cietis katastrofā.

Smagi ap sirdi bija Semjuelam Klemensam tajās garajās stundās, kamēr «Leiši» palēnām tuvojās Memfisai, —

katastrofa bija notikusi netālu no šīs pilsētas. Taču Mem-fisā bija vēl ļaunāk. Henrijs gulēja barakā uz grīdas, viņam bija apdedzinātas plaušas un viss ķermenis. Viņš bija izturējies varonīgi. Sprādziens bija iemetis jaunekli upē, taču viņš peldējis atpakaļ uz kuģi, lai palīdzētu glābt smagi ievainotos. Krastā Henrijs bija zaudējis samaņu.

Semjuelu Klemensu mocīja sirdsapziņas pārmetumi — viņš taču bija iekārtojis Henriju uz nelaimīgās «Pensilvā-nijas»! Pie tam viņš pats katastrofas brīdī atradās citur — pilnīgā drošībā.

Jaunus sirdsapziņas pārmetumus viņam sagādāja tas, kas notika sešas dienas pēc katastrofas: Henriju mocīja sāpes; un pēc kāda studenta mediķa padoma Sems viņam iedeva naža galu morfija; Henrijs iemiga un tai pašā naktī nomira.

Sema kuplo matu cekulā parādījās sirmas stīgas.

Henriju Klemensu apglabāja Kanibālā, kur bija pagājusi viņa bērnība.

Pēc bērēm ģimenes locekļi atkal devās katrs uz savu pusi. Loča māceklis bija priecīgs, ka var atgriezties pie Biksbija.

Mācekļa laiks tuvojās beigām. Pēc dažiem mēnešiem Semjuels Klemenss ieguva loča tiesības. Tā bija laimīga diena viņa dzīvē. Tagad viņš bija līdzīgs starp līdzīgiem, viņam bija lieliska profesija. Ne jau velti jaunā loča vēstulēs piederīgajiem tik bieži jautās lepnums. Viņam dzīvē bija veicies. Viņš vada *«City of Memphis»* — vislielāko tvaikoni uz Misisipi līnijas. Viņš ir spēka un enerģijas pārpilns. Un kas gan ir cilvēks bez enerģijas? Tāds nekā nav vērts, gluži nekā ...

Nav viegli noskaidrot, cik liela loma šim jaunajam locim bijusi ASV loču slēgtās arodbiedrības izveidošanā un nostiprināšanā. Šī arodbiedrība tika nodibināta īsi pirms Pilsoņu kara un izcīnīja daudz sīvu sadursmju ar tvaikoņu īpašniekiem. Lai nu kā, bet rakstnieks visu mūžu lepojās ar to, ka ir bijis tādā organizācijā, kas prasmīgi aizstāvēja darbaļaužu tiesības cīņā ar uzņēmējiem.

Loču valdīšanas laiks uz Misisipi nebija ilgs. TačuSem-juelam Klemensam laimējās būt kopā ar saviem biedriem ločiem šīs valdīšanas ziedu laikos.

Gadi, kurus Tvens pavadīja uz loča augstā tiltiņa, viņam daudz deva kā rakstniekam. Semjuels Klemenss iepazina dzīvi. Jāsaka, vēl nekad agrāk viņam nebija gadījies sastapt tik daudz visdažādāko profesiju ļaužu kā uz upes tvaikoņiem. Pēc daudziem gadiem Tvens izteicās (viņam raksturīgajā komiskajā veidā pārspīlējot), ka, strādājot par loci, viņam nācies personiski ļoti tuvu iepazīt gandrīz vai visus cilvēku tipus, kādi vien ir literatūrā.

Uz tvaikoņiem var sastapt medniekus no fermeru neapgūtajiem Kentuki rajoniem, jenkijus no Jaunās Anglijas, «džentlmeņus» —

plantatorus no dienvidu štatiem, dāmas ar jūtīgu dvēseli un tvaikoņa prostitūtas, mutes bajārus un meļus, nēģeru tirgoņus un klaidoņus. Dažreiz turpat *uz* tvaikoņa sarīko spožas kāzas. Spēlē mūzika, visi dejo.

Klemenss iepazīstas ar kapteiņiem, bocmaņiem, matrožiem, pārceļotājiem. Katram ir savs dzīves stāsts. Jaunais locis patur atmiņā gan patiesus atgadījumus no dzīves, gan anekdotes, jokus un leģendas.

Reizēm uz tvaikoņa apmetas kādas sektas piekritēji, kas dodas uz nomaļām vietām, lai nebūtu ik dienas jā-sastopas ar «ķeceriem». Tālu valsts rietumos viņi uzsāks dzīvi pēc mācības, ko tiem sludinās jaunie «dieva vietnieki zemes virsū» — fanātiskie un reizē blēdīgie «pravieši». Sektanti izskatās noliesējuši un izmocīti. Pasažieri cenšas šiem ļaudīm apiet ar līkumu, jo no viņiem nāk nelaba smaka.

Nekur citur nevar dzirdēt tik daudz stāstu, tik daudz izdomas un melu kā uz upju tvaikoņiem, kur laiks velkas tik gausi un vairumam ļaužu nav nekā ko darīt. Te no mutes mutē iet nostāsti par upju pirātiem, asinsatriebību, veiklām blēdībām, dārgmetālu atradumiem Kaiifor-nijā un Nevadā, mormoņu — daudzsievības sektas locekļu — paražām. Te var uzzināt par vergu sacelšanos, par cilvēkiem, kas apvienojas kolonijās, lai veidotu dzīvi pa jaunam, uz patiesas līdztiesības pamatiem, pēc ideāla parauga. Daudz tiek spriests arī par pašreizējiem notikumiem politikā — par dienvidnieku cīņu ar jenkijiem senātā un pārstāvju palātā, Ziemeļu fermeru iemīļotā llinoisas štata jurista un oratora Eiba Linkolna runām, plantatoru vergturu draudiem izveidot no dienvidu štatiem patstāvīgu valsti.

Šajos gados Klemenss maz laika varēja atlicināt literāram darbam. Uz Oriona lūgumiem sūtīt vēstules ievietošanai avīzītēs, kuras viņš centās izdot, Sems parasti atbildēja ar atteikumu.

Taču no sardzes brīvajās stundās jaunais locis vienmēr bija gatavs pastāstīt kādu anekdoti tā, ka klausītāji beidzās vai nost aiz smiekliem. Ar savu gauso runas veidu viņam it sevišķi padevās tēlot pamuļķīgu šķelmi, kurš it kā nemaz neapjauš, cik komisks ir viņa stāstītais notikums.

Klemensa nostāsti bija izturēti rietumu apgabalu tautiskā humora garā. Tajos mudžēt mudžēja komiskas aplamības. Reiz, runājot par attapību katastrofas laikā, viņš pastāstīja it kā paša piedzīvotu interesantu notikumu. Kāda ugunsgrēka laikā ceturtā stāva logā parādījies vecs vīrs. Kāpnes tik augstu nav sniegušās, un neviens nav zinājis, ko darīt, — vecajam draudējusi nāve. Taču viņš — Sems — nav apmulsis, pametis augšup virves galu un, kad vecais to noķēris, licis apsiet to ap vidu. «Vecais to izdarīja, un es novilku viņu lejā.»

Klausītāji kratās smieklos, taču Semjuels Klemenss rāda tādu seju, it kā neredzētu šai stāstā nekā smieklīga. Viņš līdz galam notēlo izvēlēto vientieša lomu.

Pa to laiku Tvena «kroketiānas» kolekcijai un stāstiem par Maiku Finku, kā arī citiem karstgalvjiem no Misisipi nāca klāt vēl jauni. Kamēr tvaikonis stāvēja Senlluisā un Jaunorleānā, Semjuels Klemenss apmeklēja bibliotēkas un dabūja izlasīt milzum daudz feļetonu un joku. Nereti viņam patrāpījās Irvinga un Po stāsti.

Šais gados Semjuels Klemenss publicēja dažas humoreskas.

Kļuvis par pilntiesīgu loci, viņš uzskatīja par savu pienākumu avīzē *«Crescent»,* kas iznāca Jaunorleānā, izsmiet veco loci Aisaiju Sellersu, kura aizbildnieciskais tonis avīžu rakstiņos bija pamatīgi apnicis viņa jaunajiem kolēģiem.

Šis Sellerss parasti savos rakstos pareģoja gaidāmās navigācijas apstākļus un deva ločiem nelūgtus padomus. Klemenss uzstājās ar dzēlīgu parodiju. Rakstiņā, ko bija parakstījis «seržants Fatoans», viņš komiskā nopietnībā paziņoja, ka ūdens līmenis Misisipi celsies tik augstu, ka

janvāra vidū sasniegs vietējās viesnīcas jumtu. Tāpat kā vecais locis, viņš gluži nevietā te piepina notikumus, kuri it kā risinājušies pirms pusgadsimta, bet pēc tam sāka pat stāstīt par to, ko pats piedzīvojis... XVIII gadsimta vidū.

«Dzīvē pie Misisipi» Tvens sīki apraksta, kā radies raksts, kurā izsmiets Sellerss. Viņš citē fragmentu no kādas korespondences, kuru, pēc viņa vārdiem, uzrakstījis locis un kurš bijis par ieganstu parodijai. Rakstiņš sākas visai svinīgi: «Jaunorleānas pilsoņu labā es paziņoju savu viedokli...» Tūlīt pēc tam Tvens nožēlnieka toni izsakās, ka viņa parodija «dziļi ievainojusi krietnā cilvēka sirdi» un ka «kapteinis Sellers parādījis man godu, kopš šīs dienas mani dziļi ienīzdams».

Tvena stāstā par notikumu ar Sellersu ir daudz izdomas. «Dzīves pie Misisipi» autors rīkojās ar faktiem visai brīvi. Bagātā iztēle lika viņam «saasināt» vienu otru situāciju, apveltīt Sellersa (un arī savu) tēlu ar tādām īpašībām, kādu nebija oriģinālam.

Rakstu, ko Tvens piedēvē Sellersam, viņš tādā veidā, kādā to atstāstījis Semjuels Klemenss, patiesībā nebija publicējis. Ir tiesa, ka avīzes *«True Delta»* 1859. gada 7. maija numurā bija ievietots raksts ar Aisaijas Sellersa parakstu un tajā, starp citu, teikts, ka ūdens līmenis Misisipi cēlies augstāk nekā jebkad kopš 1815. gada. Taču Semjuels Klemenss atkārtoja šo rakstiņu ar tādiem paš-sacerētiem papildinājumiem, ka iznāca pavisam cits raksts. Tā, piemēram, vārdus: «Jaunorleānas pilsoņu labā es paziņoju savu viedokli...» — kurus Semjuels Klemenss izmantoja kā tramplīnu sevišķi ļaunām ņirgām, izrādās, nemaz nebija teicis Sellerss.

«Dzīvē pie Misisipi» Tvens izsakās, ka rakstiņš par .Sellersu bijis viņa pirmais publicējums avīzē. Patiesībā līdz tam laikam viņš jau bija publicējis daudz avīžu materiālu.

Beidzot jāsaka — un tas ir visinteresantākais, — ka nepamatots ir

arī Tvena apgalvojums, it kā savu pseidonīmu Marks Tvens viņš būtu patapinājis no Sellersa.

«Dzīvē pie Misisipi» rakstnieks stāsta, ka pēc Sellersa nāves bijis «jaunizcepts žurnālists» un «konfiscējis vecā upes kuģinieka pseidonīmu». Vēstulē, kas nosūtīta avīzei *«Daily Alta»* 1877. gada jūnijā, Tvens arī apgalvo, ka «Marks Tvens» esot kapteiņa Aisaijas Sellersa pseidonīms. «Viņš nomira 1863. gadā, un, tā kā šis paraksts viņam vairs nebija vajadzīgs, es to paķēru, neprasot atjauju īpašnieka mirstīgajām atliekām.»

Tvena daiļrades pētnieki Amerikā, ne visai sen pārskatot vecus Jaunorleānas avīžu komplektus, sev par brīnumu atklāja, ka pseidonīmu «Marks Tvens» Sellerss nekad nav lietojis. Tāds pseidonīms vispār tā laika avīzēs nav atrasts.

Visvairāk ticams, ka asprātīgo pseidonīmu «Marks Tvens» Semjuels Klemenss nav aizņēmies ne no viena, to izdomājis pats rakstnieks. Vispār zināms, ka izteicienu *«mark twain»* — «atzīmē divi» Misisipi kuģinieki lieto, lai atzīmētu divas jūras asis (divpadsmit pēdas) dziļu farvateru. Šāds dziļums ir pietiekams pašiem lielākajiem upju tvaikoņiem. Vairākus gadus strādājot uz Misisipi par loci, Klemenss, protams, vārdus *«mark twain»* dzirdējis tūkstošiem reižu, un šis izteiciens dziļi iespiedās viņa atmiņā. Kādēļ tad viņš piedēvēja savu pseidonīmu Sellersam? Dot pilnīgi pamatotu atbildi uz šo jautājumu pagaidām nav iespējams. Atgādināsim tikai,- ka Semjuela Klemensa parodijās par Sellersa rakstiem minēts «seržants Fatoms». Un vārds «fatom» *(«fathom»)* nozīmē jūras asi. Iespējams, ka vārds «Fatoms» pēc vairākiem gadiem žurnālista Semjuela Klemensa apziņā pārveidojās par terminu «divi fatomi», tas ir, «divas jūras asis» jeb *«Mark Twain»*. Gala iznākumā viņš pseidonīmu «Marks Tvens» nevilšus piedēvēja Sellersam, lai gan pats Sellerss sevi nekad nebija dēvējis ne par «Fatomu», ne «Tvenu».

Lai arī kā būtu, taču vecā loča uzvārds, tā cilvēka uzvārds, kuru Semjuels Klemenss izsmējis vienā no savām agrīnajām parodijām, iemūžināts amerikāņu literatūrā. Sellersˆ vārdu Tvens piešķīris diviem saviem varoņiem: romānos «Apzeltītais gadsimts» un «Amerikas

pretendents».

Pastāv pieņēmums, ka bez parodijas par Sellersu Tvens, strādājot par loci, publicējis arī desmit vēstules, kurās izzobojis karadienestu. Šī vēstuļu sērija parādījās avīzē *«Crescent»* īsi pirms Ziemeļu un Dienvidu kara sākuma. Pats Marks Tvens tās nekad nav pieminējis. Tomēr, kā domā daži amerikāņu literatūras zinātnieki, kuri speciāli pētījuši minēto problēmu, nav šaubu, ka šo vēstuļu autors ir Tvens.

SemjueJa Klemensa humoristiskās vēstules, ko publicēja avīze *«Crescent»* 1861. gada pirmajos mēnešos, parakstītas komiski pretenciozi: Kvintuss Kurliuss Snodgrass. Uzvārdu Snodgrass Tvens

izmantojis arī agrāk, piemēram, pēc aizbraukšanas no Kiokukas viņš nosūtīja Oriona avīzei dažas vēstules, kurās atainots pamuļķīga laucinieka Tomasa Džefersona Snodgrasa tēls. Tvena agrīno «Snodgrasa laika» vēstuļu humors ir parupjš. Viņa muļķīgais varonis aplūko lielus vēsturiskus notikumus no neaptēsta provinciāļa viedokļa. Tā, piemēram, par Jūlija Cēzara noslepkavošanu stāstīts šādi: «Beidzot bija pienācis laiks atcelt misteru Cēzaru no amata . . .» Teātrī vulgārais Snodgrass uzceļ kājas uz margām. Viņš atrod pamestu bērnu un grasās iemest «šo draņķa radījumu āliņģī».

Jaunais Snodgrass turpretī uzstājas kā kultūras pazinējs. Semjuels Klemenss sniedz komisku tēlu, parādīdams cilvēku, kas cenšas «eleganti» rakstīt, mīl pafilozo-fēt, sliecas uz retoriku. Ļoti iespējams, ka vēstuļu autors patapinājis Snodgrasa vārdu un dažas šā tēla īpašības no Dikensa «Pikvika kluba piezīmēm».

Snodgrasa vēstulēs izsmieta karavīru dresūra dienestā. Autors ņirgājas par esošajām kara mākslas mācību grāmatām. Tās parodējot, viņš paziņo, ka īstam kareivim «visas ikdienišķās dzīvības funkcijas» jāreducē līdz ātru grūdienveida kustību sistēmai. Snodgrass neslēpj augstās domas par savu personu, deklarējot, piemēram, ka tā karaspēka daļa, kurā viņš dienējis, izpelnījusies atzinību «tikai jūsu drauga — vēstuļu autora labas personiskās uzvedības rezultātā». Viņš dod neskaitāmi daudz padomu kareivjiem, izmantojot situācijas komisku pārspīlējumu, raksturīgu zemāko slāņu tautas humoristiskajai literatūrai. Tā, piemēram, Snodgrass brīdina — ja kareivis uzspraudīs savu kaimiņu uz durkļa, tas «var novest pie nevēlamām sekām».

Dažā ziņā Kvintuss Kurtiuss Snodgrass uzvedas kā pamuļķis, taču nereti viņš ir smalks novērotājs un viņa izteicieni ir sarkasma pilni. Aprakstot grezni aizcirtušos virsniekus, viņš liek saprast, ka par šiem skaistuļiem kareivji var neraizēties. Kauju karstumā taču tie vienmēr atrodas «tālu aizmugurē», kur viņiem «gluži nekas nedraud». Ar blēdīgu smaidu Snodgrass izsaka domu, ka kaujā jārūpējas ne tik daudz par kareivja dzīvību, kā par viņa apģērbu. Lai taču kareivji tērpjas vienkāršāk, jo būs nepiedodami, ja lodes sabojās labu formas tērpu.

Snodgrass visai zemu vērtē kaujas slavu. Viņš dod padomu kareivim pirmām kārtām rūpēties par «sevi pašu», par savas ādas glābšanu. Visdrošsirdīgākajiem kareivjiem, viņš izsmejoši saka, jāatrodas pēdējās rindās, tur viņi varēs ar durkļiem stumt uz priekšu nedrošākos, lai «glābtu rotas godu».

Tvena vēstulēs nepavld pat doma par to, ka kareivji cīnās par svētu lietu. Virsnieki vēstuļu autorā rada vienīgi dusmas.

Atgādināsim, ka Snodgrasa uzbrukumi karaklausībai izteikti Ziemeļu un Dienvidu kara priekšvakarā. Šīs vēstules uzrakstītas un publicētas Dienvidos, verdzības piekritēju citadelē. Gribot negribot

jāsecina, ka Semjuels Klemenss neatbalstīja to dienvidnieku noskaņojumu, kuri tieši tai laikā gatavojās karagājienam uz Ziemeļiem, lai saglabātu verdzību.

Tas tomēr nenozīmē, ka Snodgrasa tēla radītājs apzināti būtu bijis verdzības pretinieks. Kādā vēstulē ironiski raksturots Linkolns, kurš tikko bija ievēlēts par prezidentu. Snodgrass atstāsta, kā viņš ar draugu pulciņu viesojies pie Linkolna, un attēlo prezidentu kā slikti audzinātu cilvēku.

Lielajam amerikāņu rakstniekam demokrātam, kas «Haklberija Finna piedzīvojumos» un daudzos citos darbos bargi nosodījis nēģeru verdzību, protams, nebija pamata lepoties ar savu nožēlojamo humoresku par Lin-kolnu. Vai tikai te nav meklējams attaisnojums tam, ka Tvens uzskatīja par labāku nepieminēt visu to rakstu sēriju, kas parakstīti ar pseidonīmu Kvintuss Kurtiuss Snodgrass?

1861. gada aprīlī, kad nodārdēja asiņainā Ziemeļu un Dienvidu kara pirmie šāvieni, jaunais locis bija sasniedzis savas dzīves divdesmit sesto gadu.

Tvena literārās darbības bilance pirmskara gados nav liela. Horass Biksbijs liecina, ka brīvajā laikā Sems «allaž kaut ko rakstīja». Taču gandrīz visiem komiskajiem skečiem, ko viņš uzrakstījis piecdesmitajos gados, nav liela mākslinieciska vērtība. Tāpat kā visi tā laika populārākie humoristi, Tvens labprāt mēdza izmantot komisko pārspīlējumu. Bet izveidot pārliecinošus cilvēku raksturus viņš vēl neprata.

Daudzus gadus vēlāk rakstnieks apgalvo: «Ja es$_r$ kā nākas, iedziļinos savā biogrāfijā, tad man jāsaka tā, ka literatūra nekad nav mani saistījusi, es nekad neesmu vēlējies ar to nodarboties, un tikai gadījuma dēļ man ir nācies ņemt rokā spalvu, lai strādātu literāru darbu.»

Pašos pamatos šie vārdi, protams, ir joks. Taču vismaz pirmskara gados Tvena domas nesaistījās ar literatūru kā varbūtēju profesiju.

TĀLAJOS RIETUMOS

Bija iestājies izšķirošs bridis cīņā starp verdzības sistēmu un brīvā darba sistēmu. Pretrunas starp dienvidu vergturiem un valsts ziemeļu daļu, kur pārsvarā bija demokrātiskas tendences un arvien stiprāka kļuva buržuāziskā iekārta, ilgus gadus ietekmēja Amerikas Savienoto Valstu vēsturi. Ekonomiskajā ziņā atpalikušie vergturu Dienvidi kavēja valsts ražošanas spēku augšupeju, neļāva uzplaukt rūpniecībai un vienlaikus pretendēja uz «brīvajām zemēm», par kurām sapņoja miljoniem vienkāršo fermeru. Dienvidnieku rokās vēl atradās liela politiskā vara, un Ziemeļu ietekmīgās buržuāziskās aprindas ieturēja ar tiem kompromisa politiku, vienošanās politiku. Tomēr Amerikas progresīvie ļaudis, pirmām kārtām strādnieki un fermeri, arvien skaidrāk apzinājās to, ka asiņaina sadursme ar plantatoriem ir nenovēršama.

Pēc Linkolna ievēlēšanas par prezidentu vairāki dienvidu štati paziņoja, ka nolēmuši atšķirties no ASV un dibināt jaunu valsti. Tas bija izaicinājums. Nepagāja necik ilgs laiks, kad jau atskanēja pirmie šāvieni. Pacēla balsi Ābrams Linkolns, «krietnais Eibs», kā viņu mēdza dēvēt; viņš bija nācis no fermeriem un pievienojās progresīvo buržuāzijas slāņu un daudzējādā ziņā arī plašu demokrātisko masu interesēm un svārstībām.

Sākumā šī balss bija nedroša un bez ciešas pārliecības, vēlāk tā ieguva aizvien lielāku pārliecību un kļuva par karojošās buržuāziskās demokrātijas balsi. Nesalīdzināmi lielāku autoritāti kā līdz šim plašos tautas slāņos ieguva abolicionisti — pārliecināti cīnītāji pret verdzību, kā ari paši konsekventākie demokrāti — Marksa un Engelsa draugi, sociālistisko ideju piekritēji.

Misisipi kuģinieku vidū varēja sastapt gan ļaudis no Ziemeļiem, gan arī cilvēkus, kuru dzīve dziļi sakņojās vergturu Dienvidos. Biksbijs jau tūlīt asi nosodīja Dienvidu vergturu štatus un izteica vēlēšanos darbos palīdzēt Ziemeļiem. Viņa bijušo skolnieku Klemensu māca šaubas.

Nē, viņš vēl nav izšķīries par savu nostāju. Viņš padomās ...

Zīmīgi, ka 1860. gada prezidenta vēlēšanu laikā locis Klemenss neatbalstīja ne Linkolnu, ne arī Dienvidu štatu atdališanās idejas piekritējus. Ir zināmi dati par to, ka neilgi pirms kara viņam bijusi asa sadursme ar Viļu Bouenu, jo tas izteicies par Dienvidu izstāšanos no Savienotajām Valstīm.

Pēdējā reisa laikā augšup pa upi uz Sentluisu tvaikonis, ar kuru brauca Klemenss, nokļuva apšaudes joslā. Navigācija bija jāpārtrauc. Loča ierastā mierīgā dzīve bija beigusies.

Nedēļu pēc tam, kad dienvidnieki pirmo reizi bija atklājuši uguni

pret ziemeļniekiem, Semjuels Klemenss uz visiem laikiem šķīrās no loča profesijas.

«Ar Ziemeļiem vai ar Dienvidiem?» — par šo jautājumu kopa ar Klemensu domāja tūkstošiem dzimtā štata iedzīvotāju.

Misūri štatā tikai nelielai iedzīvotāju daļai piederēja vergi, kas strādāja plantācijās. Nebija brīnums, ka tas kopā ar citiem štatiem, kuri atradās uz verdzības un «brīvā darba» robežas, atteicās pievienoties šķeltniekiem dienvidniekiem. Misūri likumdevēja sapulce balsoja par uzticību ASV.

Sentluisā, uz kurieni aizbrauca Klemenss, varu savās rokās paturēja verdzības pretinieki. No šejienes bija paredzēts iesaistīt operācijās upju kara floti, kas pa Misisipi varēja nokļūt dienvidu štatos. Armijai bija vajadzīgi pieredzējuši loči, kas pazina upi.

Semjuels Klemenss bija prasmīgs locis, taču dienēt Ziemeļu valdības karaspēkā viņam negribējās. Vairākas dienas viņš slapstījās, līdz beidzot aizbēga uz Hanibalu, lai gan piederīgie šo pilsētiņu sen bija atstājuši.

Hanibala atrodas štata ziemeļu daļā, taču šai pilsētiņai, lauksaimniecības apgabala centram, bija vairāk kopīga ar vergturu Dienvidiem nekā Sentluisai, kurā strauji attīstījās rūpniecība, dzelzceļi un kura pastāvīgi uzturēja

sakarus ar austrumu piekrastes lielākajām pilsētām. Pilsētiņā, kurā Tvens bija aizvadījis savu bērnību, tāpat arī dažās citās Misūri apdzīvotās vietās vergturu atbalstītāji vāca spēkus cīņai pret ziemeļiem. Viņiem likās, ka dienvidnieku armija drīzumā sagrābs Sentluisu un virzīsies uz ziemeļiem, un tad visas vietējās bruņotās nodaļas pievienosies vergturu armijai.

Tomēr nedrīkstēja aizmirst, ka otrpus upes, Hanibalai kaimiņos, atradās «brīvais» Ilinoisas štats, bet nedaudz lejāk pa Misisipi — Senlluisa. Dienvidnieku atbalstītājiem vajadzēja pulcēties slepus.

Cita pēc citas komplektējās nodaļas no jauniem cilvēkiem, kuri gatavojās aizstāvēt štatu «tiesības» pret centrālās valdības «uzurpāciju», nosargāt vergturu Dienvidu ierasto dzīves kārtību. Pat daži «baltie nabaglau- ii dis», kuriem nepiederēja nedz vergi, nedz arī kāds zemes gabals, trūkumcietēji, kuri pēc dienvidu paražām tika iedalīti pārijos, devās aizstāvēt sociālo sistēmu, kas viņus pašus apspieda.

Sems un viņa biedri naktī pa vienam ierādās norunātajā vietā aiz pilsētas, no turienes «bataljons» — desmit, divpadsmit cilvēku — devās uz sapulcēšanās punktu. Gāja visu nakti. Tas bija nogurdinoši, taču Sāļās upes vergturi, pie kuriem viņi beidzot nokļuva, saņēma «slaveno Dienvidu tradīciju» aizstāvjus ar atplestām rokām. Viņus labi pabaroja un iekārtoja uz naktsguļu.

īpaši neiedziļinājies lietas būtībā, Sems kopa ar bērnības

draugiem kļuva par Ziemeļu pretinieku. Viņu pat iecēla par dienvidnieku armijas leitnantu, taču karadarbībā viņš tikpat kā nemaz nedabūja piedalīties. Dienvidu piekritēju Misūri bruņotie spēki bija slikti organizēti. Tikko paklīda baumas par Ziemeļu karaspēka tuvošanos, sākās atkāpšanās, brīvprātīgie muka uz visam pusēm. Semjuels Klemenss saslima ar furunkulozi, izmežģīja kāju un kārtējā pārgājiena laikā atpalika. Paziņas piemetināja viņu savā fermā.

Kādu laiku viņš palika šai fermā. Tiklīdz tuvumā parādījās valdības karaspēka daļas, Semu paslēpa. Tomēr, kaut arī saimnieki bija viesmīlīgi, mūžīgi tur palikt nevarēja. Karš tikko bija sācies, taču Rietumos un, starp citu, arī Misūri štatā pārspēks acīm redzami bija Ziemeļu pusē.

Semjuels Klernenss nolēma, ka jāmēģina nokļūt pie ģimenes.

Orions joprojām dzīvoja Aiovas štatā. Viņš bija kluss cilvēks, spēcīga rakstura ļaudis bieži pakļāva viņu, taču savas pārliecības pamatos viņš palika nelokāms. 1860. gada vēlēšanās Orions Klernenss bija aktīvi uzstājies par Linkolna kandidatūru, un, kad sākas karš, viņš apņēmīgi atbalstīja Ziemeļus cīņā pret vergturu Dienvidiem. Orions Sentluisā bija iepazinies ar juristu Edvardu Beitsu, kurš kļuva par vienu no ministriem jaunā prezidenta kabinetā.

Orionam Klemensam jau ilgāku laiku nebija pastāvīga ienākumu avota. Viņš ar prieku pieņēma Beitsa priekšlikumu doties uz Tālajiem Rietumiem par tā saucamās Nevadas «teritorijas» sekretāru.

Sems ieradās pie Oriona un atzina savu vainu. Viņš vajrs negrib atbalstīt Dienvidus un nezina, ko tagad iesākt. Ziemeļnieku acīs taču Semjuels Klernenss ir ienaidnieka armijas virsnieks, bet dienvidniekiem — dezertieris. Orions nolēma ņemt jaunāko brāli sev līdzi uz Nevadu. Semam jākļūst par jaunās «teritorijas» sekretāra sekretāru.

No Sentluisas Orions un Sems ar tvaikoni pa Misūri upi devās uz Sentdžozefu — šiem Tālo Rietumu vārtiem. 1861. gada jūlija beigās brāļi — «teritorijas» sekretārs un viņa personiskais sekretārs — bez noteiktiem pienākumiem un bez algas (kaut arī Semjuelu Klemensu oficiālos dokumentos dažreiz dēvēja par «Nevadas valsts sekretāra palīgu») izbrauca no Sentdžozefas uz Karson-sitiju. Aiz muguras nākamajam rakstniekam palika Misisipi ieleja, kur viņš bija dzimis un audzis un kur, kā pašam agrāk likās, bija atradis savu dzīves aicinājumu.

Ceļš no Sentdžozefas līdz Karsonsitijai Nevadas štatā ir apmēram pusotras reizes garāks par attālumu no Sentluisas līdz Jaunorleānai. Izrādījās, ka Orions un Sems ir vienīgie pasažieri diližansā, — tas bija pilns ar pasta maisiem; uz šiem maisiem ceļotāji arī iekārtojās.

Bija biīnum jaukas dienas. Prērijā pludoja smaržu viļņi. Sems jau tūlīt atgādināja zeltraci vai Tālo Rietumu fermeri; viņš bija tērpies

apbružātā, noputējušā tērpā, galvā viņam bija cepure ar platām malām. Aiz jostas aizbāztas pistoles.

Klemensi brauca pa mežonīgām vietām, kas tikai nesen bija atkarotas indiāņiem, pa ceļiem, kur varēja pārsteigt laupītāju uzbrukums. Jāsaka gan, ka dažās vietās ceļi bija nodoti vakardienas bandītu ziņā, kuri ar visdažādākajiem līdzekļiem spēja nodibināt «kārtību» un izrēķināties ar laupītājiem, ja tie iedrošinātos traucēt ceļiniekus.

Divas diennaktis ceļotāji pavadīja mormoņu galvaspilsētā Soltleiksitijā un pēc deviņpadsmit dienām sasniedza savu ceļa mērķi.

Tikai dažus gadus pirms Tvena ierašanās Nevadā bija atklāts zelts un sudrabs. Tūlīt sākās jauns «drudzis», līdzīgs tam, kurš četrdesmito gadu beigās bija pārņēmis Kalifornij u.

Dārgmetālu rūdas atklāšanas un ieguves vēsture Nevadā pauž par daudzu zeltraču pionieru traģisko bojāeju, par laupītāju sadursmēm, bandītu uzbrukumiem, laupīšanām un slepkavībām, par retiem veiksmes gadījumiem un neskaitāmām dzīves katastrofām. Nevadā, tāpat kā Kalifornij ā, tūkstošiem veselu un spēcīgu cilvēku aizgāja bojā no dažādām likstām un slimībām, viņus salauza dzīves grūtības mežonīgajos nostūros, bet galvenokārt — sāncenšu alkatība un bagātnieku necilvēcība.

1849. gadā divi brāļi Groši pameta tēva mājas ASV austrumu daļā un devās uz Kaliforniju cerībā atrast tur zeltu un iedzīvoties bagātībā. Kalifornij a tā arī nedeva brāļiem gaidīto veiksmi. Piecdesmito gadu sākumā viņi nokļuva tuvīnajā Nevadas «teritorijā» (par «teritoriju» Nevadu sauca, kamēr tai vēl nebija piešķirtas štata tiesības). Vairākas reizes apbraukājuši Nevadu, brāļi atrada tur sudraba rūdu. Tas notika neilgi pirms Ziemeļu un Dienvidu kara.

1857. gadā brāļi Groši mitinājās būdā, kurā bija neliela ierīce rūdas pārstrādāšanai. Viņi nešaubījās par to, ka viņu iecirknis Nevadā slēpj daudz sudraba, taču atradņu izpētei un rūdas apstrādei vajadzēja arvien vairāk naudas. Drīz vien draugi un paziņas, kas bija ar mieru ieguldīt savus pieticīgos līdzekļus viņu uzņēmumā, savus ietaupījumus bija iztērējuši. Viens no brāļiem nejauši ar lauzni savainoja kāju. Līdz tuvākajam ārstam bija gandrīz divi simti kilometru, ātri nokļūt turp nebija iespējams, un slimais nomira no stinguma krampjiem. Otrs brālis nolēma atgriezties Kalifornijā. Kalnos putenī viņš nosaldēja kājas.

Kāds zeltracis piedāvājās ar vienkāršu nazi tās amputēt, jo bija sākusies gangrēna. Mirstošajam cilvēkam nebija drosmes uzticēt sevi tādam ķirurgam, un viņš ari aizgāja bojā.

Brāļu Grošu pamestajā būdā iekārtojās kāds Komstoks. No brāļu atstātajiem papīriem viņam izdevās uzzināt, kur atrodas viņu atrastā rūdas dzīsla.

Drīzumā vienai no visbagātākajām Nevadas atradnēm piešķīra nosaukumu «Komstoks». Pa to laiku nostāsti par brāļu Grošu atklājumiem bija atvilinājuši uz šo pusi tūkstošiem jaunp laimes meklētāju. Sākās sīva cīņa par zeltu un sudrabu.

Pašā Pilsoņu kara priekšvakarā Nevada pamazām izvērtās par vienu no dārgmetālu ieguves svarīgākajiem centriem Amerikas Savienotajās Valstīs. Asiņainās sadursmes valsts dienvidaustrumu rajonos neapslāpēja zelta un sudraba drudzi Nevadā. Gluži otrādi, tieši tajā laikā Nevadas «bums» sasniedza nepieredzētus apmērus.

Tuksnesī un pustuksnesī, kur gandrīz nekas neauga, saradās ciemati ar steigā sabūvētiem koka nameļiem. Redzamu vietu jaunajos ciematos uzreiz ieņēma traktieri, teātri un priekamājas.

Kad Klemensi ieradās Karsonsitijā, «teritorijas» galvenajā pilsētā, tajā bija apmēram divi tūkstoši iedzīvotāju.

Orions un Semjuels Klemensi apmetās pansijā, kas bija domāta jaunatbraukušajiem centrālās varas pārstāvjiem. Ieradās arī «teritorijas» gubernators Najs ar vairākiem palīgiem. Pirms iecelšanas jaunajā amatā Najs bija ieņēmis Ņujorkas pilsētas policijas priekšnieka posteni, kā arī vadījis kampaņu Sjuarda kandidatūras izvirzīšanai prezidenta amatam. Linkolna kabinetā Sjuards kļuva par valsts sekretāru un panāca, ka Naju ieceļ par gubernatoru.

Najs devās uz Nevadu ne jau veselības uzlabošanas nolūkos. Jaunā «teritorija» likās daudzsološa vieta. Drīz Nevada kļūs par štatu un izvirzīs divus senatorus. Najs tieši to arī gribēja — kļūt par ASV senāta locekli. Dzīvos viņš, protams, valsts galvaspilsētā — Vašingtonā. Najam nebija nekāds noslēpums, ka senāta locekļi, ietekmēdami likumdošanas gaitu dažādu uzņēmēju interesēs, līdz ar to var panākt sava mantas stāvokļa efektīvu uzlabošanu.

«Saprātīgiem ļaudīm» lielas iespējas pavērās arī pašā Nevadā. Visu «teritoriju» un it īpaši KarsonsitijU ar tās nožēlojamām mājelēm bija pārņēmis iedzīvošanās gars.

Karsonsitijas centrālais laukums vienmēr bija ļaužu pilns. Tā šķita, ka šajā novadā glabājas aprakti dārgumi, un pēc tiem tiecās atbraucēju alkatīgie skatieni. Šo cilvēku vidū bija arī veikli avantūristi, izbēguši noziedznieki, kā arī tie, kas centās pamuki no kara.

Mūža beigās Tvens kategoriski nosodīja Kalifornijas zelta drudža ietekmi uz savu līdzpilsoņu dzīvi. Bet jaunībā, kad viņš pats nokļuva otrajā Kalifornijā —Nevadā, nākamais rakstnieks nebija noskaņots (vismaz pirmajā laikā) atrauties no dārgmetālu meklējumiem. Iespēja iedzīvoties lielā naudā sagrozīja viņam galvu. Azarts, kas toreiz bija pārņēmis tik daudzus amerikāņus, iekveldināja arī Semjuelu Klemensu.

Iedzīvošanās drudzis Nevadā bija sasniedzis savu kulmināciju. Katru mēnesi, gandrīz vai katru dienu radās baumas (lielākoties bez

jebkāda pamata) par jaunām, tikko atklātām bagātīgām sudraba un zelta dzīslām. Ziņojumi par tām nokļuva pat avīzēs. Sensācijas dēļ, kā ari ieinteresēto personu dāvanu ietekmēta, prese labprāt izpūta šādas ziņas, bieži vien no mušas iztaisīdama ziloni. «Zeltu tur grābj veseliem groziem,» kāda avīzīte rakstīja par jaunu zelta atradņu rajonu.

Alkas pēc naudas valdīja Vošo (tā saucās zelta un sudraba ieguves centrs Nevadā). Tās noteica pašu veiksmīgāko «teritorijas» iedzīvotāju morālo seju.

Feļetonists Dens de Kvils, ar kuru Tvens vēlāk iedraudzējās, reiz bija iespiedis sarkastisku Vošo iedzīvotājā lūgšanu, kurā tas vēršas pie «mūsu tēva» — Mamona. «Lūgšanā» ir šādi vārdi: «... Lai nāk dividendes un aug akciju cenas Kalifornijā un Vošo ... piedod mums mūsu blēdības, bet mēs ceram izrēķināties ar tiem, kas mūs apšmaukuši.»

Nevadā par tiem, kas devās meklēt zeltu, teica, ka viņi aizgājuši «paskatīties uz ziloni», tas ir, uz kaut ko brīnumainu. Nebija pagājis pārāk ilgs laiks pēc Semjuela Kle-mensa ierašanās Karsonsitijā, kad arī viņam uznāca vēlēšanās «paskatīties uz ziloni».

Vienā no pirmajām vēstulēm mātei viņš aizrautīgi raksta, ka esot tādi iecirkņi, kur pēda zemes maksā pieci tūkstoši dolāru skaidrā naudā. Protams, citi iecirkņi neesot ne desmit centu vērti. Pa pilsētu visu laiku pārvadājot rūdu un sudraba stieņus.

Mājā, kurā dzīvoja Klemensi, bez gala apsprieda dažādu spekulatīvu mahināciju izredzes, pārrunāja pēdējos jaunumus par iecirkņu un akciju cenām. Karsonsitijā bija laba tiesa mākleru un cilvēku, kas svinīgi dēvējās par «spekulantiem». Pilsētas izziņu grāmatā par 1861. gadu «spekulantu» tituli, piemēram, bija piešķirti diviem Kle-mensu pansijas līdziedzīvotājiem.

Semjuels Klemenss iegādājās nelielu skaitu dažādu iecirkņu akciju. Tomēr viņš gribēja tikt pie bagātības pirmām kārtām pats ar savu darbu. Kāpēc gan viņš nevarētu kļūt par zelta meklētāju?

Sudrabs un zelts, protams, nemētājas pa zemes virsu. Zelta meklētāji zināja, ka vispirms jāatrod ar minerāliem bagāts iecirknis un jāiegūst uz to tiesības, pēc tam jāiegulda daudz darba, kā arī naudas, lai tiktu līdz dzīslai, kas satur dārgmetālu. Sudraba dzīslas atrodas sevišķi dziļi, un tās ietver cieti ieži. Tie ir jāsasmalcina, tas atkal prasa naudu un pūles.

Kamēr Orions, kā paradis, godīgi pildīja «teritorijas» sekretāra funkcijas (gubernatoram Najam likās, ka viņš pārāk piesienas «speciālajiem» rēķiniem un izdevumiem), viņa jaunākais brālis vēroja visu, kas notika apkārt. Vēstulēs māsai un mātei viņš stingri apgalvo, ka tuvākajos mēnešos abi ar brāli kļūs bagāti.

Pa to laiku Pilsoņu karš ievilkās garumā. Ziemeļiem draudēja briesmas. Pirmajā laikā Ziemeļu armijas galvenajās frontēs cieta

sakāvi. Desmitiem tūkstošu strādnieku un fermeru, kas bija uzvilkuši formas tērpus, krita no lodēm, gāja bojā no epidēmijām un gūstekņu nometnēs.

Nevar teikt, ka šis karš neatbalsotos arī Tālajos Rietumos. Arī tur noritēja sava veida cīņa starp ziemeļniekiem un «šķeltniekiem», tas ir, dienvidniekiem. Kad Dienvidu piekritēji jauno pilsētiņu Humbolta kalnos nosauca par Diksi, ar to apliecinādami savu uzticību dienvidnieku pasākumam (par «Diksi zemi» ASV palaikam dēvē dienvidu štatus), zelta meklētāji, kas palika uzticīgi Savienotajām Valstīm, sasauca masu mītiņu un pēc ilgiem un dedzīgiem strīdiem panāca, ka pilsētiņu pārdēvēja par Jūnionvilu — Savienības pilsētu. «Teritorijas» gubernators Najs, lai gan bija zvērējis uzticību Linkolnam, tomēr nereti iecēla dažādos amatos acīm redzamus

Vašingtonas valdības pretiniekus. Toties Orions Kle-menss, būdams principiāls cilvēks, atcēla no posteņiem dažus Dienvidu piekritējus.

Vienkāršie zeltrači un tādi godīgi cilvēki kā «teritorijas» sekretārs, kaut arī centās nepalaist garām izdevību iedzīvoties bagātībā, tomēr neaizmirsa, cik cildena ir Ziemeļu cīņa, deva pretsparu dienvidniekiem un labprāt, iemaksāja naudu Ziemeļu armijas slimo un ievainoto kareivju palīdzības fondā. Turpretī daudzi profesionāli politikāņi un lielie uzņēmēji nodarbojās tikai ar «naudas taisīšanu».

Kamēr valsts austrumu daļā lija asinis, tādi cilvēki kā Nevadā plaši pazīstamais jurists Bills Stjuarts, kas pārstāvēja lielo šahtu un bagātināšanas fabriku īpašnieku intereses, centās pievākt prāvāku lomu. Pa kara gadiem Stjuarts kļuva par miljonāru. Bet, kad Nevadas «teritorija» ieguva štata tiesības, viņš tika izvirzīts par senatoru.

Gubernatora Naja «brigādē» (tā Semjuels Klemenss bija nosaucis bijušā policejmeistara roklaižu grupu, kuri atbrauca uz Nevadu kopā ar viņu) ari bija ne mazums vīru, kas veikli izmantoja kara laika apstākļus, lai iedzīvotos turībā.

Ar «brigādes» locekļiem sacentās uz Nevadu atsūtītie tiesneši — nejēgas un kukuļņēmēji. Galvenais tiesnesis Terners, kuru Tvens ne vienu reizi vien izsmēja presē, un viņa kolēģi svarīgās lietās pieņēma lēmumus tikai pēc tam, kad bija saņēmuši vairākus tūkstošus lielu atlīdzību. Ar īpašu mākleru starpniecību tika izvirzīti darījuma noteikumi, un pēc tam persona, kas bija devusi kukuli, ar zināmām bažām gaidīja lēmumu — Nevadā taču nebija nemaz tik daudz «godīgu» tiesnešu, tas ir, tādu, kuri nepiekrāpa cilvēkus, kas viņus bija uzpirkuši. Vispār varas iestādes tirgojās ar visu, ko vien varēja. Nevadas biznesmeņiem, tāpat arī oficiālām personām lielus ienākumus, piemēram, deva atļauju izsniegšana privāto ceļu būvei. Šādu ceļu būvētājiem bija tiesības pieprasīt maksu no katra pajūga un katra kājnieka. Tādas atļaujas tika izdotas simtiem.

Protams, ari austrumu štatos uzņēmēji pārāk neierobežoja savu alkatību. Ja vien radās izdevība nogrābt krietnu naudas žūksni uz Ziemeļu armijas rēķina,, to parasti nelaida garām.

Bijušais burtlicis Čārlzs Farrars Brauns, kas jau bija paspējis gūt ievērību' ar savām komiskajām «lekcijām» un stāstiem, ko parakstīja ar vārdu Artemuss Vords, kara gados uzrakstīja humoresku «Romāns •— Viljams Barkers, jaunais patriots». Viljams Barkers mīl kādu meiteni; viņas tēvs paziņo «jaunajam patriotam», ka tas nedabūs meitas roku, kamēr nesasniegs tādu pašu bagātību un stāvokli sabiedrībā, kāds ir viņai. Jaunais cilvēks nozūd. Pēc sešiem mēnešiem viņš ierodas atkal. Tagad viņš ir bagāts — viņš piegādā armijai vēršgaju.

— Es uzpirku visus izbrāķētos kavalērijas zirgus... — paskaidro Barkers.

Vecais sajūsmā atdod jaunizceptajam bagātniekam savu meitu līdz ar svētību:

— Esiet laimīgi, mani bērni! Un, lai arī kāds būtu mūsu liktenis, mums visiem jāatbalsta valdība.

Drīz pēc ierašanās Nevadā Semjuels Klemenss devās ceļojumā uz lielisku priežu mežu apvidu pie Taho ezera. Viņš kopā ar biedru bija nolēmis iesniegt pieteikumu uz šiem neizpētītajiem zemes gabaliem. Ceļinieki gāja kājām. Mežu biezokņos pie ezera ar tā bezgala dzidro ūdeni bija tik labi, gaiss bija tik skurbinošs, ka Semam gandrīz aizmirsās nāciena nolūks. Kilometriem tālu nebija nevienas dzīvas dvēseles.

Lai saglabātu spēkā savu pieteikumu, Sems un viņa kompanjons sāka celt vieglu mājiņu un Ieaut ko līdzīgu sētai. Kādu vakaru ugunskura dzirksteles izraisīja grandiozu ugunsgrēku, kas iznīcināja celtnes un milzīgu meža platību.

Taču Semjuels Klemenss nezaudēja dūšu. Viņš parūpējās par jauniem pieteikumiem. Zīmīgi, starp citu, ka «teritorijas» sekretāra jaunākais brālis nesteidzās atgriezties Karsonsitijā. Viņam patika klaiņot pa meža biezokņiem, tālu no ļaudīm un to rūpēm.

1861. gada beigās Nevadā sāka daudz runāt par visbagātāko dārgmetālu rūdu rajonu — Humboltu.

Semjuels Klemenss, divi juristi un kalējs nolēma, nezaudējot laiku, doties turp, lai pievāktu labākos iecirkņus. No visas kompānijas tikai viens — kalējs Tillu zināja, kāda izskatās dārgmetālu rūda.

Jaunais rajons atradās vairāk nekā trīssimt kilometru no Karsonsitijas, ceļš uz turieni bija grūts un bīstams. Indiāņi dažkārt mēdza stāties pretī uzņēmīgajiem ļaudīm, kas ielauzās viņu zemē. Ar valdības karaspēka palīdzību indiāņus izskauda, tomēr nebija izslēgta varbūtība, ka ceļā sagaidāms uzbrukums.

Par spīti sliktajiem ceļiem un sniegputeņiem, ceļinieki beidzot laimīgi nokļuva Humboltā, taču tur viņus gaidīja vēl nopietnākas

grūtības.

Daudzsološu iecirkņu it kā netrūka, bet, lai kaut ko sasniegtu, vajadzēja neatlaidīgi un ilgi strādāt ar lauzni un lāpstu. Kompanjoni zaudēja dūšu. Klemenss atgriezās Karsonsitijā bez dārgmetāliem un bez naudas. Tiesa, bija nākušas klāt jaunas pajas uz zemi.

Bijušā loča un viņa brāļa pieteikumu, paju un akciju skaits arvien palielinājās, taču nekādus ienākumus tās nedeva.

Semjuels Klemenss, starp citu, bija iecirkņa *«Horatio and Derby»* līdzīpašnieks. Bija cerības, ka viņa kompanjons Houlends nākamajā vasarā tiks līdz dzīslai un uz mājām viņi dosies kā bagātnieki. Tomēr bagātiba vēl nerādījās. Sāka rasties šaubu pilnas pārdomas. Kādreiz Sems rakstīja savai māsai Pamelai: «Vai tad Tu nezini, ka pagaidām es tikai runāju un runāju, bet nekā neesmu pierādījis? Vai tad Tu nezini, ka es šeit tikai tērēju naudu, bet neko neesmu nopelnījis? Vai tad Tu nezini, ka es nekad neesmu turējis rokās zelta vai sudraba stieni, kas piederētu man pašam?»

1862. gada februārī Klemenss devās uz Auroru — vienu no sudraba ieguves centriem Nevadā — pie Hou-lenda, lai pārbaudītu, kādā stāvoklī ir viņa, kā arī Ori-ona kapitālieguldījumi. Mitināties nācās niecīgā mājelē. Jumts tecēja, un bija auksti.

Ziemu Aurorā nestrādāja. Tikai tad, kad nokusis sniegs, varēs ķerties pie lāpstas, izmantot lauzni un spridzekļus. Brīvo laiku Klemenss aizpildīja, rakstot vēstules piederīgajiem. Dažas no tām Orions nodeva vietējām avīzēm publicēšanai. Materiālu, ko sūtīja Semjuels Klemenss, labprāt iespieda avīze *«Territorial enterprise»,* kas iznāca turpat Nevadā, pilsētiņā Virdžīnijas Sitijā.

Tuvojoties pavasarim, vērsās plašumā spekulācija ar pajām, pastiprinājās ažiotāža. Aprīlī Sems rakstīja piederīgajiem, ka viņa iecirkni Kalii'ornijā vērtētu uz trīsdesmit vai pat piecdesmit dolāru par pēdu zemes, taču vēstule beidzās ar lūgumu atsūtīt kaut drusku naudas. Gandrīz visu ziemu Aurora bija nošķirta no citiem Nevadas apgabaliem, un miltu cena pacēlās līdz simt dolāriem par maisu. Tā jau var atstiept kājas...

Klemensa iecirknis nebija attaisnojis cerības. Nekādi neizdevās uziet dzīslu. Vispār neveicās nekas. Pat jūnijā šajā nolādētajā malā sniga sniegs. Strādāt ar lauzni bija neiedomājami grūti. Lai kaut kā izvilktu dzīvību, Semju-els Klemenss nolēma salīgt par vienkāršu strādnieku bagātināšanas fabrikā. Taču šis darbs viņam nebija pa spēkam. No bada Semu paglāba kāds viņa draugs.

Bijušo loci sāka pārņemt izmisums.

Un tad viņš griezās pie vecākā brāļa ar lūgumu iekārtot viņu kādā darbā pilsētā. Viņš ir ar mieru kļūt par klerku un vest uzskaiti kalnrūpniecības kompānijās. Viņš arī būtu ar mieru rakstīt korespondences jebkurai avīzei jebkurā pilsētā. «Saki avīžu

redaktoriem,» viņš raksta Orionam, «ka es esmu gatavs sūtīt tik daudz vēstuļu avīzei, cik vien viņiem vajag, un visu par desmit dolāriem nedēļā — no kaut kā taču man jāpārtiek ... Ja viņi vēlas saņemt vēstules no šejienes, kurš gan vāks materiālu no rīta līdz vakaram par lētāku maksu kā es?»

NEVADAS «MEŽONĪGAIS HUMORISTS»

Avīze *«Territorial enterprise»* jau pazina Klemensu kā asprātīgu vēstuļu autoru. Parasti viņš tās parakstīja ar pseidonīmu «Džošs». Daudzi raksti un humoreskas, ko Tvens publicējis šajā avīzē, nav saglabājušies (redakcijas komplekts sadega ugunsgrēkā, kas — jau pēc Pilsoņu kara — iznīcināja visus avīzes arhīvus). Taču daži Tvena sacerējumi bija pārdrukāti Sanfrancisko un citu pilsētu avīzēs un žurnālos. Pie tam vēl ģimenes arhīvos atrasti atsevišķu Tvena tālaika rakstu izgriezumi. Tas viss ļauj mums spriest par Semjuela Klemensa — Nevadas «mežonīgā humorista» daiļradi.

Starp pašiem agrīnākajiem Tvena sacerējumiem, kas publicēti avīzē *«Territorial enterprise»,* bija joku stāsts par lektoru, kas slimo ar «esināšanu» (viņa lekciju nebija iespējams iespiest visā pilnībā, jo burtenē pietrūka «e» un «s» burtu), un parodija par arhipatriotisko runu, kas noturēta par godu ASV Neatkarības dienai.

Tieši tai laikā, kad Semjuels Klemenss, lai izbēgtu no bada, bija nodomājis uz laiku kļūt par žurnālistu, avīzes

«Territorial enterprise» līdzstrādnieks Viljams Raits, kas lietoja skanīgu pseidonīmu Dens de Kvils, bija saposies aizbraukt uz «štatiem», lai varētu atkal baudīt kulturālu dzīvi Atlantijas piekrastes pilsētās. Raita prombūtnes laikā kādam vajadzēja viņu aizvietot. Redaktors piedāvāja Klemensam Raita vietu. Viņš saņems divdesmit piecus dolārus nedēļā.

Avīze «*Territorial enterprise»* bija Nevada izdotais pirmais preses orgāns; tā parādījās divus ar pusi gadus pirms Pilsoņu kara. Pilsētiņā, kur sākumā šī avīze iznāca, tolaik vēl trūka buržuāziskās civilizācijas otra atribūta — cietuma. Stāsta, ka arestētie pa nakti pieķēdēti pie «Ter-*ritorial enterprise»* iespiedmašīnas, lai tie nevarētu aizbēgt.

Pa kara gadiem Nevadas iedzīvotāju skaits pieauga tik ātri, ka 1862. gadā Virdžīnijas Sitijas pilsētā vien jau iznāca četras avīzes, *«Territorial enterprise*» starp tām bija visrosīgākā un populārākā. To lasīja arī Kalifornijā.

Klemensam vajadzēja aizvietot Raitu reportiera pienākumos. Taču avīzei bija vajadzīgs ne tikai reportieris. Tā nevarēja eksistēt bez anekdotēm, jokiem, humoristiskiem stāstiem, feļetoniem. Likās, ka Džošs būs īstais kandidāts arī štata humorista postenim.

Virdžīnijas Sitijas pilsētiņa, kur iznāca *«Territorial en-terprise»,* bija «Komstoka» atradņu centrs. Avīzes redaktors Džozefs Tomsons Gudmans bija kādreizējais burtlicis un zelta meklētājs. Viņš labi pazina Tālo Rietumu gaumi.

Ko tur teikt, Nevadas iedzīvotājiem nekādā ziņa nebija raksturīgs dvēseles miers. Mūžīgi viņus grauza rūpes un raizes. Šos ļaudis vilināja

viss, kas ļāva viņiem kaut mazliet atpūsties, aizmirsties. Nelielajā Virdžīnijas Sitijas pilsētiņā kādu laiku darbojās četri teātri. Turp labprāt brauca uzstāties daiļlasītāji, it sevišķi ar humoreskām.

Nevadā cienīja humoru, asus, pat rupjus un zaimojošus jokus.

Kas var būt jocīgāks kā piemuļķot tikko ieradušos iebraucēju. Jau omnibusā, kas devās uz Tālajiem Rietumiem, konduktors bailīgajiem pasažieriem iegalvoja, ka omnibusu sabiedrība ir bagāta un, «ja jūs nogalinās, tā bez kaulēšanās samaksās tieši tik, cik jūs esat vērts». Atbraucējiem piebāza pilnu galvu ar nostāstiem par fantastiskiem un muļķīgiem piedzīvojumiem jaunajās zemēs — par lāci, kuram mutē iešauts naglu lādiņš (un tas dabūjis caureju), par putniem, kas ceļā sastopami tādā vairumā, ka jāņem palīgā cirvis, lai iztīrītu ceļu. Iecienītas bija asprātības par krodziniekiem, kuri savā krogā izmanto div-stobreni: ar šāvienu no viena stobra paziņo, ka pusdienas gatavas, bet no otra izšauj, lai iekasētu samaksu no ēdājiem. Ārkārtīgā nopietnībā stāstīja par cilvēku, kurš kopmītnē nakšņojis uz apakšējām nārām un pēkšņi saslimis. Izrādījies, ka viņam ar sudrabu nosprostotas visas poras. Tad šis cilvēks atcerējies, ka augšā, virs viņa, gulējis nesen bagātībā iedzīvojies sudraba raktuvju īpašnieks.

Daudz humora bija arī Nevadas avīzēs. Gandrīz katrā *«Territorial enterprise»* numurā varēja atrast komiskas ainiņas, kurās bija pazobots kāds lasītājiem pazīstams cilvēks. Diezgan populāras bija literāras divkaujas ar konkurējošām avīzēm. Dažreiz karš uzliesmoja arī starp pašas *«Territorial enterprise»* diviem līdzstrādniekiem. Žurnālisti apmētāja viens otru ar bezjēdzīgiem apvainojumiem, nevairoties ne no kādiem pārspīlēti komiskiem apmelojumiem. Dažreiz tas beidzās ar īstu divkauju. Avīzes tirāža no tā tikai cēlās.

Nevadas avīzes humors patiešām bija «mežonīgs», rupjš un skaļš. Tālajos Rietumos humoristi neņēma vērā, ka smieklīgajam ir arī estētiskas robežas. Slepkavības, kroplības, līķu trūdēšana — viss noderēja par komisko stāstu materiālu.

Daudzi amerikāņu humoristi pievērsās morāla rakstura problēmām. Par mērķi savām asprātībām viņi izvēlējās sadzīves netikumus un ļaundarības politiskajā laukā. Prezidentam Linkolnam, kas ļoti mīlēja tautas humoru, pašam piemita izcila asprātība, un viņš to vērsa pret saviem politiskajiem pretiniekiem. Vēl tai laikā, kad risinājās cīņa pret kūdītājiem, kuri centās uzkurināt karu ar Meksiku, Linkolns pastāstīja raksturīgu notikumu par kādu fermeri no Ilinoisas štata. Tāpat kā Meksikas zemju tīkotāji, šis fermeris noliedza, ka viņš iekārotu svešu zemi. «Es neesmu alkatīgs,» teicis fermeris, «es gribu tikai to zemi, kas ir kaimiņos manējai.»

Vairums Nevadas avīžu humoristu pārāk daudz nedomāja par taisnīgumu un morāli. Labdarības cildināšana ... bet pats jēdziens «labdarība» reizēm taču varēja likties smieklīgs. Viņu galvenais

uzdevums bija par katru cenu izklaidēt un sasmīdināt lasītājus. Tomēr arī viņi bieži izsmēja liekulību, mīkstčaulību, biznesmeņu un politikāņu netīros darījumus.

Uzzinājis par Gudmana priekšlikumu, Semjuels Kle-menss to nepieņēma uzreiz: bija pārāk rūgti pašam sev atzīties, ka izputējušas cerības uz miljoniem, kurus vajadzēja iegūt no Nevadas kalnu dzīlēm. Visi viņa ietaupījumi bija izsīkuši, no Oriona naudas arī nekas nebija palicis pāri. Mēnešiem ilgi viņš bija dzīvojis draņķīgā būdā ar cauru jumtu, badinājies, nervozējis, strādājis pāri saviem spēkiem, nebija lasījis grāmatas. Un viss par baltu velti!

Naudas nebija pat braucienam uz Virdžīnijas Sitiju.

Semjuels Klemenss nolēma doties turpu kājām. Ceļā varēs nesteidzoties pārdomāt, ko viņam devusi dzīve Tālajos Rietumos.

Varbūt vajadzētu atgriezties pie Misūri? Nē, viņš padzīvos vēl kādu gadu Nevadā — šajā lielu iespēju un laimīgu nejaušību zemē. Gan jau laime pievērsīs savu vaigu arī viņam. Viņa lādē ir diezgan daudz vērtspapīru ... Bet pagaidām, ja nu nav citas izejas, nākamais bagātnieks kļūs par avīžnieku.

Patiesību sakot, domāt par literāro darbu bija patīkami.

Karstā vasaras dienā *«Territorial enterprise»* redakcijas telpās ieklumzāja tipisks zeltracis — kājās garie zābaki, mugurā izbalējis rupja auduma krekls. Varēja redzēt, ka viņš tikko veicis garu ceļu. Zeltracis bija paņēmis līdzi visu savu iedzīvi — dažas segas. Tas bija Džošs.

Jaunajā reportiera amatā Semjuelam Klemensam, dzenoties pēc jaunumiem, bija jāielūkojas visos savas nemierīgās pilsētas stūrīšos.

Visu laiku bija jātur vaļā acis un ausis. Ja uz ielas atskanēja šāviens, Klemenss tūliņ pat skrēja ārā uzzināt, vai nenotiek kas interesants. Lūk, noblīkšķ uzreiz pieci šāvieni. Divi cilvēki ir nogalināti.

Virdžīnijas Sitijā, kur tāpat kā visā Vošo ļaudis, cits citu pagrūžot nost, neatturami dzinās pēc bagātības, šāvieni atskanēja bieži. Arī slepkavības notika bieži. Nereti tās palika nesodītas; katrā ziņā visi pie tām bija pieraduši un daudz neko nebrīnījās.

Ja kādu cilvēku nakti biljarda istabā nošāva, viņa līķis vāļājās pie biljarda galda stundām ilgi, līdz beidzot ieradās izmeklētājs. Biljarda spēlmaņi turpināja dzenāt bumbas, it kā nekas nebūtu noticis. Viņiem nācās tikai platāk likt kājas, izvēloties pozīciju pie galda, lai neuzkāptu līķim virsū.

Virdžīnijas Sitijā bija daudz spēļu zaņķu un publisko namu. Iedzīvotāju vidū bija ne mazums blēžu, narkotiķu, «dzīvās preces» tirgoņu, prostitūtu, bandītu, izspiedēju un huligānu, kas to tik vien gaidīja, lai varētu laist darbā nazi.

No rīta līdz vakaram Semjuels Klemenss sacerēja hronikai rakstus

par rīkļurāvējiem, teātra uzvedumiem, laupīšanām, Bībeles biedrības sēdēm, ballēm, «Komstoka» spožajām perspektīvām, par gaidāmo cenu celšanos pajām un vietējo sabiedrību akcijām, par sāncenšu nogalināta bandīta lepnajām bērēm, par «teritorijas» likumdevēja orgāna sēdēm.

Taču reportiera darbs ātri vien kļuva apnicīgs. Daudz interesantāk bija sacerēt humoreskas.

Sākumā Klemenss labprāt atdarināja Denu de Kvilu — savu priekšteci avīzes humoristiskajā nodaļā. De Kvils taču arī bija audzināts pēc «rietumu» humora tradīcijām. Sis kārtīgais un precīzais reportieris, kas bija guvis ievērību ar saviem rakstiem par kalnrūpniecību, ar prieku pārvērtās par «mežonīgā humora» meistaru. Viņam patika komiskā fantastika, viņš sacerēja parodijas un jokus bezgalīgos daudzumos. Dens rakstīja par pārakmeņojušos milzi, kas atrasts dzērveņu sulas straumē, un par šahtām, kurās balstu vietā izmantojot vistu kaulus. Humoristikas sfērā viņa specialitāte bija pseidozinātniskais stāsts. Viņš bija sagudrojis «zinātnisku» aprakstu par «klejojošiem akmeņiem», kurus «magnētiskais spēks» velkot uz Paranagatas ielejas centru, un bija laimīgs, kad uzzināja, ka vācu zinātnieki šo dumjo stāstu noturējuši par tīru patiesību. Viņš radīja «mūžīgā dzinēja» projektu, pie tam šī projekta apraksts bija tik ticams, ka tālajā Bostonā kāds inženieris ņēmās aprēķināt Dena de Kvila «mašīnas» jaudu. Viņš tika aprakstījis arī galvassegu, kas nodrošina pret karstumu: reiz šī aparāta izgudrotājs jūlija tveicē devies cauri tuksnesim ar savu izgudrojumu uz galvas; pēc kāda laika viņš tur atrasts gluži pārsalis.

Londonas avīzē *«The Times»* parādījās raksts, kas nopietni ierosināja apgādāt ar šādu «atvēsinošu» galvas-.segu angļu karaspēku kolonijās.

Viens no pirmajiem avīzes *«Territorial enterprise»* jaunā līdzstrādnieka Semjuela Klemensa sacerējumiem arī bija joks — mistifikācija. Ļaunodamies uz vietējo tiesas ierēdni, autors izdomāja stāstu par to, kā šis ierēdnis vadījis izmeklēšanu sakarā ar atrastajām pārakmeņota aizvēsturiskā cilvēka atliekām. Tika aprakstīts «pārakmeņotā cilvēka» roku stāvoklis. Autors atzīmēja, ka labās rokas pirksti bijuši izplesti. Ja rakstu lasīja uzmanīgi, varēja saprast, ka «pārakmeņotais cilvēks» vienkārši rāda ierēdnim garu degunu. Taču parodija bija uzrakstīta tik veikli, ka daudzu avīžu redaktori to noturēja par interesantu zinātnisku apcerējumu un ievietoja arī savās avīzēs.

Nedaudz vēlāk Klemenss publicēja vēl vienu parodiju, kas arī tika uzņemta visā nopietnībā. Avīze *«Territorial enterprise»* cik spēka propagandēja Vošo kalnrūpniecību. Tā izpaudās Nevadas žurnālistu «vietējais» patriotisms. Pie tam vēl Virdžīnijas Sitijas kalnrūpniecības sabiedrību vadītāji labprāt apbalvoja preses pārstāvjus ar akcijām. Tas

viss notika naivā atklātībā. Lai aizstāvētu Nevadas intereses, vajadzēja nozākāt Kalifornijas konkurentus.

1863. gada oktobrī *«Territorial enterprise»* bija iespiests paziņojums par šausmīgu slepkavību, kas notikusi netālu no Karsonsitijas priežu mežā. Slepkava nogalinājis deviņus bērnus, sievu noskalpējis un sev pārgriezis rīkli. Slepkavība izdarīta prāta aptumšošanās brīdī. Cēlonis: slepkava nav iegādājies «Komstoka» firmas akcijas, bet ieguldījis visu savu naudu Kalifornijas uzņēmumos un, protams, ticis izputināts.

Šai rakstā pavīdēja sociālas satīras iezīmes, taču pamatā tas tomēr bija joks un pa daļai arī reklāma Nevadas uzņēmumiem.

Vietējiem iedzīvotājiem varēja ienākt prata, ka Em-pairsitija un Dečnika, starp kurām it kā atradusies slepkavas būdiņa, ir viena un tā pati vieta un nekāda priežu meža tur nav. Taču Kalifornijas avīzes noticēja ziņojumam un to pārdrukāja.

Nākamajā dienā pēc raksta publicēšanas *«Territorial enterprise»* parādījās šāda piezīme: «Ņemu visus savus ļ vārdus atpakaļ. Marks Tvens.»

Taču, kad Kalifornijas un citu štatu avīzes sacēla troksni un sāka apvainot raksta autoru, ka tas apzināti gribējis maldināt lasītājus, Tvens bija no tiesas sarūgtināts. Kā liecina Dens de Kvils, viņš neesot varējis gulēt, grozījies un vaidējis.

Un tomēr mistifikācijām joprojām bija ievērojama loma jaunā žurnālista daiļradē.

Reportieris Raiss no avīzes *«Virginia City Union»* iedrošinājās kritizēt viņa rakstus par vietējo likumdošanas palātu. Raiss apgalvoja, ka *«Teriitoiial enterprise»* reportieris kļūdoties. Viņš taču esot pavisam zaļš iesācējs, kas nezina parlamenta likumus.

Raisam bija taisnība. Bet Semjuels Klemenss nolēma vērst pretinieka ieročus pret viņu pašu. Kārtējā korespondencē viņš bez sirdsapziņas pārmetumiem paziņoja, ka paša Raisa raksti esot sīku kļūdu pilni un tiem nemaz nevarot ticēt. Šo rakstu autors esot «neuzticams». Turpmāk Semjuels Klemenss dēvēja Raisu tikai šajā vārdā. Viņš radīja «neuzticamā» žurnālista komisku tēlu, kuram maz kas bija kopīgs ar patiesajām Raisa rakstura īpašībām. Klemenss publicēja rakstus par «neuzticamā» sliktajām manierēm, aprakstīja viņa rijību, atstāstīja, kā reiz pēc banketa vajadzējis nopirkt zārku un guldīt tajā šo dzērāju — «neuzticamo», jo tas bijis bez samaņas. Tomēr šo humoresku autors netaupīja arī pats sevi. Tvens pats pārvērtās par stāstījuma komisko varoni. Reiz humorists pavēstīja, ka «neuzticamais» dzēris tik daudz, ka «zaudējis jebkuru sajēgu par pieklājību. Iedomājieties,» viņš turpināja, «es atklāju, ka atrodos vienā gultā ar «neuzticamo», pie tam es pat nebiju novilcis zābakus.»

Protams, Raiss nepalaida garām izdevību izsmiet Tvenu. Kādreiz saslimis, Semjuels Klemenss palūdza «neuzticamajam» uzrakstīt viņa

vietā feļetonu. Otrā rītā avīzē ar Marka Tvena parakstu parādījās raksts, kas saucās «Atvainošanās». Tajā bija teikts, ka autors atzīst savus grēkus un atvainojas personām (visas bija minētas vārdā), ko viņš ir izsmējis. īpaši vainīgs Tvens jūtoties, rakstā bija teikts, «neuzticamā» priekšā, kuru viņš tik bieži apvainojis. Vispār rakstā no vienas vietas bija izteikti pašpārmetumi.

Nākamajā *«Terrilorial enterpiise»* numurā parādījās Tvena atsaukums, kurā «neuzticamais» tika kārtējo reizi izsmiets un apsaukāts.

Ari citi žurnālisti nereti saņēma literāras pļaukas, par kurām lasītājiem bija ko nenosmieties. Šadas klaunades Tvens ne vienu reizi vien sarīkoja kopā ar Denu de Kvilu. Pēc atgriešanās no austrumu štatiem šis bezgala labsirdīgais cilvēks apmetās dzīvot kopā ar Semjuelu Klemensu un kļuva viņa labākais draugs. Taču personiskā draudzība joku mīļotājiem de Kvilam un Tvenam netraucēja apmētāt vienam otru ar dubļiem presē. Tas taču viss bija domāts publikai, lasītājiem par uzjautrināšanu. Jokdara profesija prasīja upurus.

Semjuels Klemenss nebija akls un labi zināja, cik daudz netīra ir Vošo pilsētiņā, cik drūma un skumja dzīve ir daudziem viņa līdzpilsoņiem. Pēc diviem trim gadiem, atrodoties Havaju salās, Tvens ar skumjām un pat šausmām pieminēja Nevadu. Savā piezīmju grāmatiņā viņš toreiz ierakstīja: «Laimīgā apmierinājuma zemē (runa ir par Havaju salām. — M. M.) neatrast raižu izmocītas, satrauktas, drūmas sejas — ak dievs, cik maz te līdzības ar Kaliforniju un Vošo!»

Un tomēr dzīvesprieks un dabiskās alkas pēc smiekliem ļāva aizmirst visu. Te izpaudās arī žurnālista Kle-mensa ne visai augstais idejiskais briedums. Tai laikā tūkstošiem ļaužu Nevadā vēl ticēja veiksmei, kura — velns lai parauj! — galu galā taču nevar nenākt. Zelt-raču ciemati auga ne dienām, bet stundām, pārvēršoties par netīrām, ļaužu pārpilnām pilsētām.

Pagāja nedaudz gadu, zelta un sudraba krājumi Vošo dzīlēs bija izsmelti, zeltrači apmiruši vai aizlaidušies uz malu malām, un Virdžīnijas Sitija kļuva par gandrīz izmirušu pilsētu ar pussabrukušām mājām. Tāda tā ir arī šodien. Tādu to redzēja padomju rakstnieki un žurnālisti, kas pirms dažiem gadiem apmeklēja ASV.

Taču Pilsoņu kara laikā Tvens un viņa draugi savā trokšņainajā Virdžīnijas Sitijā priecājās kā varēdami, dziedāja, blēņojās, āzēja lasītājus un cits citu.

Diezgan populāri Virdžīnijas Sitijas jauno žurnālistu aprindās bija tā saucamie praktiskie joki. Tā bija sava veida «izāzēšana». Kad *«Territoria] enterprise»* redaktors Gudmans devās atpūsties uz Taho ezeru, viņa pagaidu aizstājējs Marks Tvens humora pēc izlaida avīzes speciālnumuru (vienā vienīgā eksemplārā), tā materiāls nenovēršami radīja Gudmanā neizpratni un pat niknumu. Dažs labs no avīzē

ievietotajiem ziņojumiem nesaskanēja ar Gudmana politisko pozīciju, par citiem avīzi varēja apvainot apmelošanā. Saņēmis šo avīzi, redaktors nekavējoties atgriezās Virdžīnijas Sitijā. Avīzes parastajā numurā viņš, protams, nekā «kriminmāla» neatrada.

īpatnējs «praktisko joku» meistars bija Tvena draugs — burtlicis Stīvs Gilliss, jautrs blēņdaris, kurš lauvas tiesu savas enerģijas izlietoja, meklēdams iespēju izsmieties par kādu cilvēku. Būdams labs biedrs, viņš tomēr nežēloja pat labākos draugus, lai tikai lieku reizi varētu uzjautrināties. Stīva izturēšanās bija Tālo Rietumu rupjā, nereti aizskarošā «mežonīgā humora» sevišķi raksturīga izpausme. Stīvs Gilliss bija tas, kas slēpa Kle-mensa rokrakstus un sveci, pie kuras Klemenss pa vakariem mēdza strādāt. Tā bija viņa izdoma — nospēlēt grezna smēķēšanas piederumu komplekta pasniegšanu Semam.

Šādus komplektus parasti dāvināja kolektīvi. Sem-juelam Klemensam godināšana patika ne mazāk kā viņa draugiem. Taču viņš, zvērināts pīpmanis, vienmēr tika piemirsts.

— Vai tad es neesmu pelnījis šādu komplektu? — Sems žēlojās Stīvam.

Stīvs Gilliss ķērās pie darba. Tika izraudzīta komisija dāvanas pasniegšanai. Semam deva mājienu sagatavot pateicības runu. Pienāca svinīgā diena. Aizkustinātais Sems dedzīgi pateicās draugiem un cienāja viņus ar šampanieti. Līksmība turpinājās visu nakti.

Otrā rītā atklājās, ka komplekts nav īsts, ka Semam pasniegta nožēlojama ģipša imitācija no veikala skatloga, kur tā bija izlikta reklāmai. Nedaudz vēlāk Semam uzdāvināja labus smēķēšanas piederumus. Taču klusībā viņu krimta aizvainojums. Jāsaka, ne jau visus jokus, kas bija mērķēti uz Tvenu, viņš uzņēma ar pienācīgu humora izjūtu. Šim jokdarim bija viegli ievainojama dvēsele.

Diezgan stipri, piemēram, Tveņu aizkaitināja Dena rakstiņš, kurā tika izsmiets viņa deguns, kas bija uztūcis boksa nodarbību rezultātā. Tvena draugs aprakstīja, kā šī fenomenāli lielā deguna īpašnieks ieradies kādā ciematā un tur viena večiņa palūgusi atļauju pieskarties degunam, lai pārliecinātos, ka tas ir īsts. Viņas vēlēšanās tikusi izpildīta, un viņa paziņojusi līdzpilsoņu pulciņam, ka tas bijis «laimīgākais brīdis» viņas dzīvē. Izlasījis

Dena de Kvila nevainīgo joku, Tvens dusmīgi aizrādījis, ka viņš tur neredzot «ne velna no asprātības».

Redaktors Gudmans uzskatīja, ka jaunais Tvens ne tuvu netiek līdzi talantīgajam un centīgajam de Kvilam. Taču Marka Tvena popularitāte auga. Viņa rakstus arvien biežāk pārdrukāja citas avīzes Nevadā un pat Ka-lifornijā.

Protams, vairums lasītāju nezināja *«Territorial enter-prise»* feļetonistu īstos vārdus un uzvārdus. Avīžu humoristi savā nosliecē uz klaunādi gandrīz vienmēr lietoja pseidonīmus, pie tam visādā ziņā

uzkrītošus un neparastus, dažreiz pat izteikti komiskus. Tas izskaidrojams ar to, ka Tālo Rietumu humoristi pa lielākajai daļai bija ne tikai savu sacerējumu autori, bet, tā sakot, arī darbojošās personas. Katrs no viņiem it kā spēlēja noteiktu lomu, veidojot tēlu, raksturu. Sim (parasti komiska vientieša) tēlam tad arī tika piešķirts humorista izvēlētais vārds. Tā Raits bija kļuvis par komisko personāžu Denu de Kvilu, bet Klemenss — par jokmīli Tvenu.

Kādreiz Semjuels Klemenss uzstājās ar vārdu Snod-grass. Nevadā viņš sākumā bija Džošs. Bet 1863. gada februārī *«Territorial enterprise»* lappusēs pirmo reizi parādījās paraksts — Marks Tvens, kas Klemensam atgādināja mīļoto upi Misisipi.

Dažus reportiera rakstiņus viņš, tāpat kā agrāk, parakstīja ar iniciāļiem SLK.

*

. . . Nevada gatavojās kļūt par štatu. Tagad Linkolna valdībai būs divas papildu balsis senātā. Un gubernatoram Najam radās iespēja īstenot vienu no mērķiem, kuru dēļ viņš bija devies uz tālo malu, — viņš kļuva par senatora kandidātu no Nevadas štata.

«Teritoriālo» likumdošanas sapulci slēdza. Tika noorganizēta parodija — «trešā palāta». Šim nolūkam speciāli noīrētā zālē «gubernators» Tvens uzstājās ar asprātīgiem Nevadas politisko darboņu raksturojumiem.

Protams, nekādi nevar apgalvot, ka Marks Tvens jau toreiz būtu apzinājies buržuāziskās demokrātijas aprobežotību un viltu, uz kuru tā balstījās, ka viņš skaidri saskatīja tipisko buržuāzisko politikāņu plēsonību un pašapmierinātību. Lielum lielais vairums mums pazīstamo

Tvena darbu, kas rakstīti tajos gados, neizceļas ar satura dziļumu. Tālaika sociālā īstenība tajos maz kritizēta. Taču Tvens nevarēja neredzēt, cik egoistiski un garā truli cilvēki ir tādi cilvēki kā Stjuarts un Najs. Viņš saskatīja, ka likumdevēju orgānos to locekļu, tiesnešu u. c. vidū vēršas plašumā kukuļņemšana, krāpšana, ieraušanas kāre. «Trešajā palātā» Tvens ne tikai bārstīja asprātības, bet arī izsmēja politikāņus. Dažkārt viņa runās var uztvert attālu līdzību ar sarkastiskajiem vārdiem, ko Svilta milžu karalis teicis Guliveram.

Kad uz Nevadu atbrauca talantīgais humorists Brauns, kas bija pieņēmis sava galvenā varoņa — Artemusa Vorda vārdu, Tvens uzreiz sadraudzējās ar viņu. Vir-džīnijas Sitijā Vords ar lieliem panākumiem nolasīja komisku lekciju. Patiesību sakot, tā nebija lekcija vārda parastajā nozīmē. Rakstnieks uzstājās ar komisku monologu, tēlojot Vorda lomu.

Tāpat kā daudzi citi amerikāņu humoristi, Brauns lietoja drošu paņēmienu: vajadzēja tikai rakstniekam vai «lektoram» izlikties par pamuļķīgu, ērmotu cilvēku, kurš mūžīgi kaut ko dara aplam, — un

auditorijas jautrie smiekli bija nodrošināti.

Publika sāka smieties, tikko Vords parādījās uz skatuves. Viņš patiesi izskatījās pārlieku muļķīgs! Sis ērmotais tēls — mantrausīgs ceļojoša retumu muzeja īpašnieks — vienmēr izraisīja nicinājumu un pārākuma izjūtas. Vordam uz skatuves visu laiku bija saskābis un melanholisks ģīmis. Viņa runas bija smieklīgas, taču, kad publika smējās, viņš lūkojās gluži izbrīnījies — viņš, acīm redzot, neapzinājās, ka sarunājis kaut ko jocīgu. Ar tikpat trulu sejas izteiksmi viņš reklamēja savu zvērnīcu, kurā bija dažādi «morāli dzīvnieki», kā arī vaska figūru muzeju, kurā izstādītas «vairākas statujas, kas attēlo dažādus izslavētus pirātus un slepkavas, kuriem maz līdzīgu un kuri paliek nepārspēti».

Vorda — «lektora» uzstāšanās stipri vien sliecās uz klaunādes pusi. Tā, piemēram, viņš noturēja garu runu, piebārstītu ar «gudriem» izteicieniem un «zinātniskiem» terminiem, taču būtībā tas bija viens vienīgs vārdu savārstījums.

Vords-Brauns bija gados tikai nedaudz vecāks par Tvenu, bet jau paspējis kļūt par populāru «lektoru» un

rakstnieku, kura grāmatai iznākuši divi izdevumi. Tvens vērīgi un ar lielām simpātijām sekoja Vorda un citu humoristu daiļradei. Viņi bija Tvenam tuvi ar savu darbu raksturu. Viņš labprāt lasīja, piemēram, Loku, kurš arī bija sev izveidojis tēlu — masku. Uzstājoties par «lektoru», Loks, tāpat kā Brauns, tēloja pretīgu un smieklīgu večuku Petroleumu V. Nesbiju. Stāsta, ka Vorda un Nes-bija piedzīvojumi esot smīdinājuši pašu Linkolnu. Kara laikā Braunam, Lokam un citiem humoristiem dažkārt izdevās atrast īstos vārdus, kas bija nepieciešami Ziemeļu interešu aizstāvēšanai; viņi atmaskoja gļēvuļus, nodevējus un ierāvējus, kas atbalstīja prezidentu tikai tāpēc, lai dabūtu labu vietu.

Marks Tvens tagad jau smalki pārvaldīja amerikāņu humorista amatu, zināja tā īpatnības. Viņš prata savirknēt asprātības, padarīt ticamus nebijušus notikumus, tēlot vientiesi, kas visu dara ačgārni. Avīzes *«Terrilorial enterprise»* feļetonists labprāt lietoja visfantastiskākās' hiperbolas un pārspīlējumus padarīja gluži absurdus. Tvens sacerēja komiskus viesnīcu «noteikumus», kuros lika norādīts, ka pirms gulētiešanas iemītniekiem jānovelk zābaki, «ja vien viņi ir spējīgi to izdarīt», un ka «nakts murgi tiek iznomāti par lētu naudu». Viņš izdomāja stāstu par nelaimes gadījumu, kas it kā noticis ar Denu de Kvilu, kad tas auļojis zirgā ar «ātrumu simt jūdzes stundā». Dena cepure, raksta Tvens, izvilkta no viņa plaušām «gluži samīcīta», bet viena viņa kāja «ietriekta ķermenī gandrīz līdz pašai rīklei».

Savus panākumus humora sfērā tai laikā Marks Tvens diez vai vērtēja zemu, tomēr bija gatavs arvien vēl mācīties. Jaunais žurnālists labprāt pieņēma padomus no Vorda — pirmā atzītā rakstnieka, kuru

bija iepazinis tuvāk. Tomēr vienā ziņā Tvens noteikti atteicās iet savu kolēģu pēdās. Viņš netaisījās kropļot vārdus komiska efekta labad. Smitam vai Louelam (slavenās pret verdzību vērstās poēmas «Biglova piezīmes» autoram) neprecīzi izteicieni, nepareiza vārdu rakstība zināmā mērā atspoguļoja amerikāņu malienas nemācīto ļaužu valodas kļūdas. Taču daudziem citiem humoristiem pareizrakstības kropļojumi un nepareizas idiomas kalpoja tikai smīdināšanai. Pats Vords izteicies, ka viņa lasītājus vairāk uzjautrina ekscentriskā frazeoloģija nekā humoresku saturs.

Semjuels Klemenss piecpadsmit gadu vecumā

Māja Floridā, kur dzimis Marks Tvens

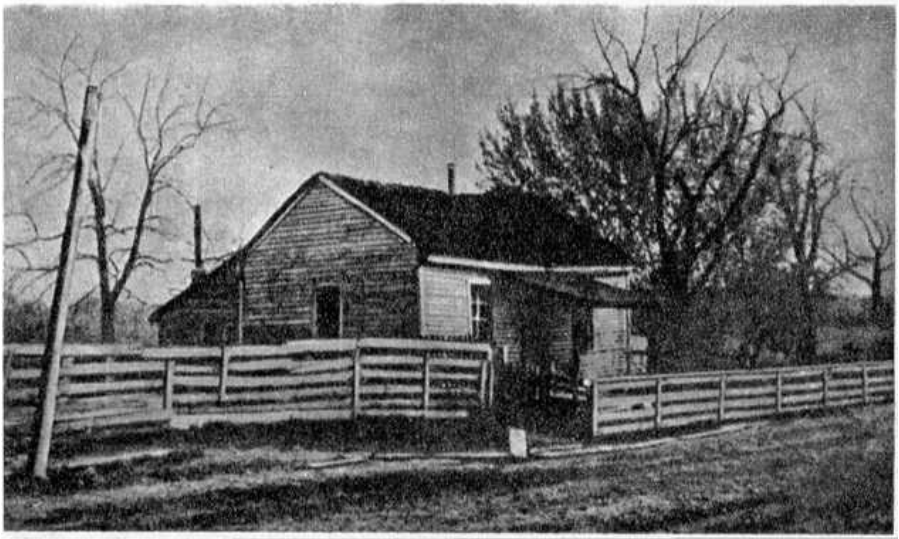

Semjuels Klemenss — Iocis

Skats uz Misisipi. Locis Biksbijs

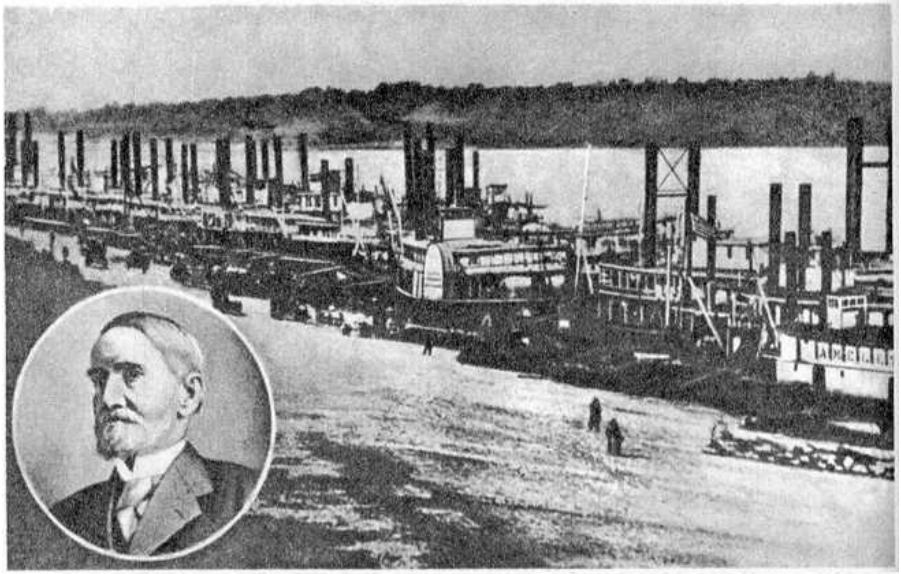

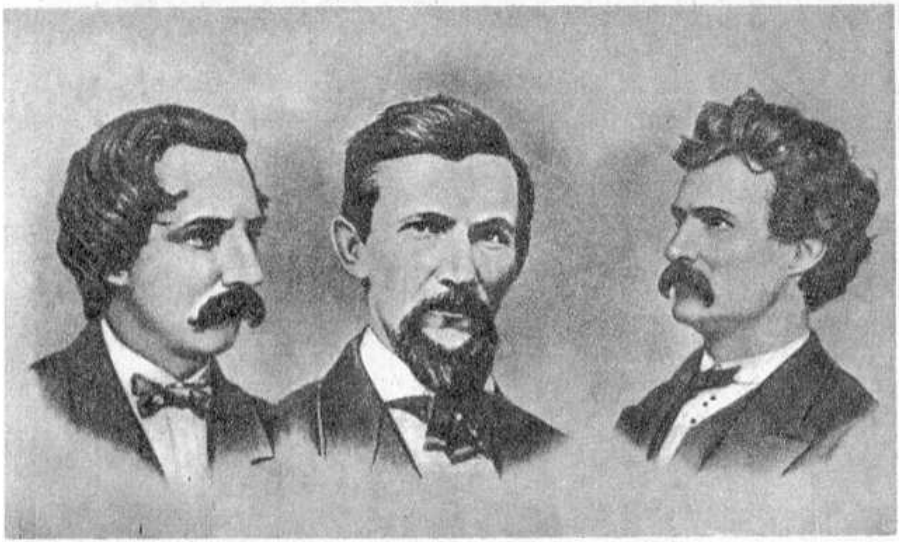

Artemuss Vords, Dens de Kvils, Marks Tvens

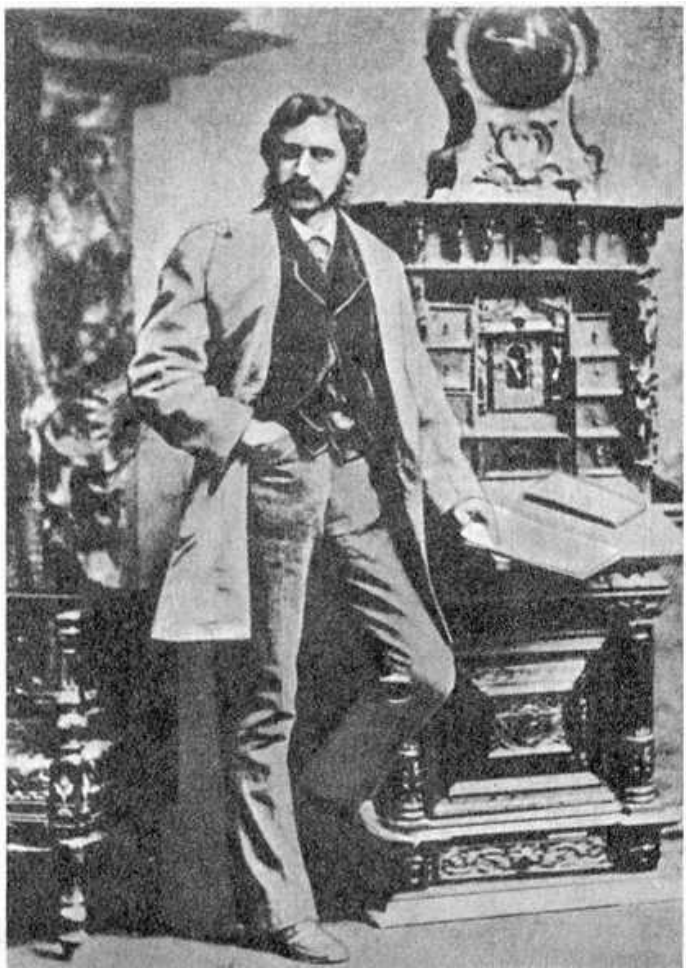

Brets-Härts

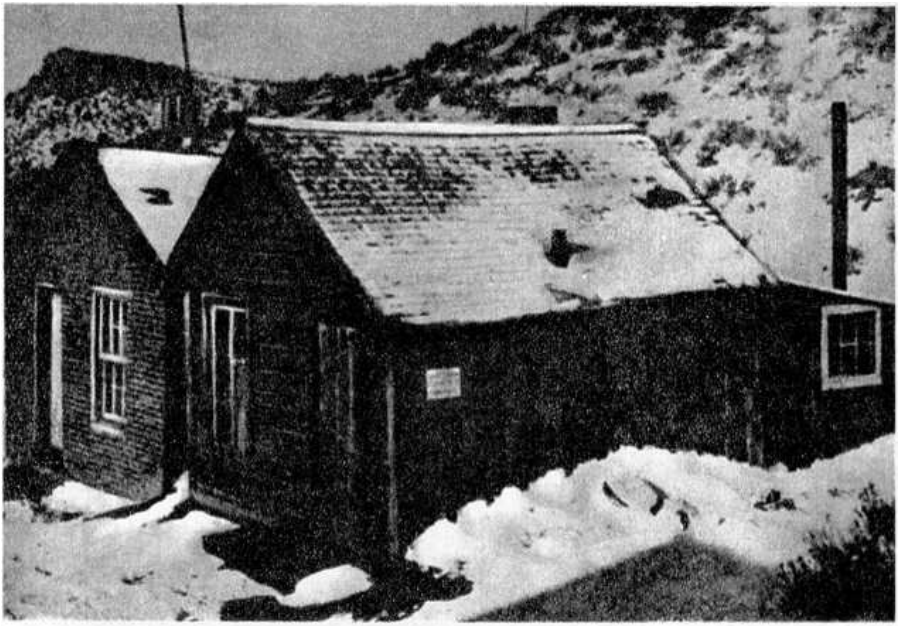

Būdiņa Nevadā, kur dzīvoja Semjuels Klemenss

Ziemas skats Nevadā

Olivija Lengdone-Klemensa

Marks Tvens jaunībā

Populārie amerikāņu lektori XIX gs. beigās. Marks Tvens attēlots āksta tērpā

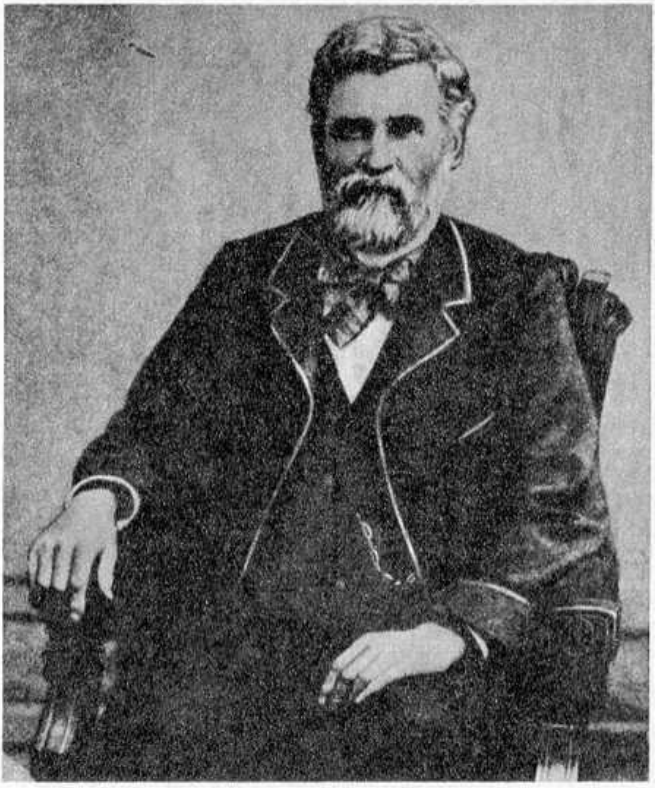

Orions Klemenss

Marka Tvena māja Hartfordā

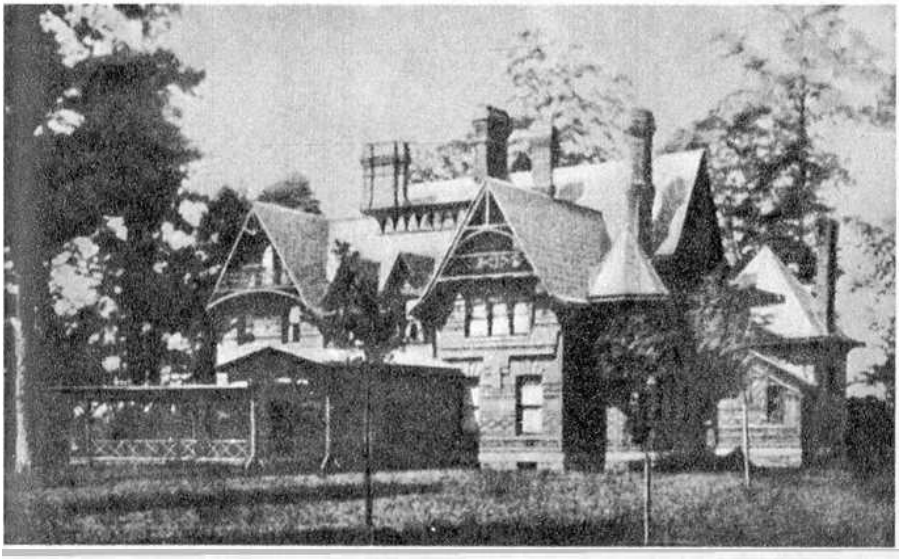

Marka Tvena meitas: Klāra, Džīna un Suzija

Herieta Bičere-Stova

Tvens negribēja kropļot valodu, lai izdabātu lasītājiem, kas kāroja rupjas izpriecas. Viņš nedarīs kā citi humoristi, kas raksta «es sariešu», ja ir domāts «es ar' iešu».

Vords atlicināja laiku, lai izlasītu dažas Tvena humoreskas, un izteicās par tām labvēlīgi. Sekojot viņa padomam, «mežonīgais humorists» no Nevadas tuksnešiem, kā Tvenu dažreiz dēvēja avīzēs, nosūtīja dažus stāstus kādam Ņujorkas žurnālam; tos iespieda. Bet tas arī viss — Tvens bija pārāk noslogots ar kārtējo darbu Nevadā, lai domātu par sadarbību ar austrumu štatu žurnāliem.

Ziemeļu un Dienvidu karš jau tuvojās kritiskajam brīdim. Linkolns — beidzot! — bija izlēmis ķerties pie nēģeru atbrīvošanas. Nevadā vāca naudu medicīniskajai palīdzībai ievainotajiem.

Dodoties jaunā ceļojumā, Gudmans atstāja Tvenu par savu vietnieku. Pagaidu redaktors ņēmās kritizēt ļaudis, kas nelabprāt ziedoja savu grasi Sanitārajam fondam. Viņš nosodīja arī otras vietējās avīzes redaktoru Leirdu, kas bija ņēmis savā aizstāvībā personas, pret kurām uzstājies Tvens.

Leirds parādā nepalika. Marku Tvenu apsaukāja par «meli, kucēnu» u. tml. Šādu apvainojumu tā atstāt nevarēja. Stīvs Gilliss ņēma lietu savās rokās. Viņš lika priekšā izsaukt apvainotāju uz divkauju. Tvens Gillisa priekšlikumu uzņēma bez sevišķas sajūsmas. Taču vairs nevarēja atteikties aizstāvēt savu godu, jo apvainojums bija

skaidri redzams pat svešiem cilvēkiem. Tika nosūtīts izaicinājums. Leirds nesteidzās atbildēt. Sašutumā Tvens nosūtīja otru izaicinājumu. Beidzot tika noteikta divkaujas diena.

Nav iespējams pilnīgi droši noskaidrot, kā notikumi risinājušies tālāk. Pats Tvens vairākas reizes stāstījis (un viņa versiju apstiprinājis Stīvs Gilliss), ka noteiktajā stundā pretinieki bijuši savās vietās. Ja ticam Tvenam un Gillisam, tālāk viss norisinājies apmēram šādi.

Laukumā, kas bija izvēlēts goda aizstāvēšanai, Tvens ieraudzīja Leirdu ar sekundantiem. Leirds vingrinājās šaušanā. Arī Tvens visu nakti bija mācījies šaut ar pistoli. Stīvs nolēma dot Semam pēdējos norādījumus. Viņš raidīja šāvienu uz kādu putneli. Pienāca Leirds un viņa sekundanti. Šāviens bija pilnīgi norāvis putnelim galvu.

— Kurš šāva? — jautāja viens no sekundantiem

— Sems, — atbildēja Gilliss.

— Ar šo cilvēku duelēties nedrīkst. Tā būtu pašnāvība, — Leirdam paziņoja viņa sekundants.

Virdžīnijas Sitijas konkurējošo avīžu redaktori nolēma atteikties no visiem apvainojumiem, ko viņi viens otram bija izteikuši.

Pilnīgi iespējams, ka šis amizantais stāsts radies rakstnieka humorista un viņa nevaldāmi jautrā drauga iztēlē. Pastāv hipotēze, ka starpgadījums nokārtots citādā — ne tik interesantā veidā.

Bet Semjuelu Klemensu gaidīja divkauja arī ar kādu Ketleru. Iemesls atkal bija tas, ka Tvens, acīm redzot, nepamatoti kritizējis dažas personas, kuras vāca naudu Sanitārajam fondam. Par gaidāmo divkauju uzzināja varas iestādes. Tvens stāsta, ka toreiz spēkā stājies likums, kas paredzējis ieslodzījumu cietumā pat par izaicinājumu uz divkauju. Varas iestādes meklēja piemērotu gadījumu, lai parādītu visiem pilsoņiem, ka likumi tiks stingri ievēroti. TādēJ Klemenss un Gilliss jau ar pirmo diližansu devās uz Kaliforniju. Patiesību sakot, Semjue-lam Klemensam vispār bija apnikusi dzīve Nevadā, un viņš priecājās, ka var no turienes aizbraukt.

«LĒKĀJOŠĀS VARDES» DZIMŠANA

Kalifornijas štata Sanfrancisko pilsētā Tvens dabūja darbu avīzē *«Call»,* Viņš apmetās dzīvot kopā ar burtlici Stīvu, kurš joprojām nepagurdams izdomāja visdažādākos piedzīvojumus. Viņi dzīvoja līksmi, dažu labu reizi izjokoja kaimiņus, strīdējās un tomēr nevarēja šķirties.

Tagad Marks Tvens bija tikai vienkāršs reportieris. No policijas iecirkņa uz ugunsgrēka vietu, no viena pilsētas gala uz otru, medījot materiālu, — tā pagāja reportiera diena. Naktī vajadzēja apskraidīt vairākus teātrus un dot rakstiņus par izrādēm. Nogurdinošs, vienmuļš darbs.

Ieskatījies vērīgāk, Tvens redzēja, ka šajā lielajā pilsētā desmitiem tūkstoši cilvēku nīkuļoja, domājot tikai par to, kā nopelnīt maizes kumosu. Bagātnieki cēla lepnus namus, braukāja greznās karietēs. Policija, mērs, pil-

sētas un štata varas orgāni rēķinājās ar katru viņu vēlēšanos. Bet vienkāršie darbarūķi dzīvoja mūžīgās bailēs palikt bez eksistences līdzekļiem. Ķīnieti imigrantu varēja ar suņiem norīdīt — neviens viņu neaizstāvēja. Marks Tvens uzrakstīja par to rakstu, taču to neiespieda. Citos rakstos viņš mēģināja nostāties pret policiju, pret pilsētas tēviem — arī tos nepieņēma. Darbs avīzē kļuva par nepatīkamu slogu. Beidzot arī avīzes *«CaJl»* saimnieki nolēma atbrīvoties no reportiera Tvena. Viņš iesniedza atlūgumu. Tvens, Virdžīnijas Sitijas labākais žurnālists, Sanfrancisko pilsētā bija palicis bez darba.

Palīgā nāca *«Territorial enterprise»* redaktors Cud-mans. Marks Tvens kļuva par viņa avīzes Sanfrancisko korespondentu. Tagad viņš varēja rakstīt tīru patiesību par šajā pilsētā valdošo korupciju — *«Territorial enterprise»* taču iznāk Nevadā — štatā, kas sīvi konkurē ar Kaliforniju.

Tvenu uzaicināja strādāt žurnālā «Kalifornietis», kura redaktors bija viņa jaunais draugs — Frensiss Brets-Hārts. Sanfrancisko žurnālisti, kurus neapmierināja reportiera darbs vien vai anekdošu sacerēšana, publicēja «Kalifornietī» vai žurnālā «Zelta ēra» viencēlienus, rakstus, dzejoļus, stāstus, kas bija domāti prasīgākam lasītājam. Marks Tvens žurnālā ievietoja dažas parodijām līdzīgas humoreskas. Viņu un Bretu-Hārtu uzskatīja par «daudzsološiem». Tomēr Bretam-Hārtam bija lielāka pieredze. Viņam bija arī augstāks kultūras līmenis. Hārta redaktora zīmulis tika izraibinājis ne vienu manuskriptu vien plebejiskajam humoristam Tvenam, kurš vēl arvien priekšroku deva komiskai ekscentriādei, jocīgām blēņām.

Dzīve Sanfrancisko jau sāka pamazām ieiet sliedēs, kad visu atkal izjauca gadījums. Kādu nakti nevaldāmais Stīvs Gilliss iesaistījās

kautiņā un sakropļoja krodzinieku. Stīvu arestēja un apsūdzēja par slepkavības mēģinājumu. Lai draugu izpestītu, Tvens galvoja par viņu. Gilliss vēja ātrumā pazuda no pilsētas un neieradās uz tiesas sēdi. Tad policijas priekšnieks ņēma priekšā galvotāju. Nācās laisties lapās arī Tvenam.

Par laimi, Stīva brālim Džeimsam Cillisam, vecam zelt-racirn, piederēja būdiņa kalnos. Viņš piedāvājās iekārtot Semu pie sevis.

Dzīve Gillisa būdiņā bija mierīga un jauka. Vecais Džims skaloja smiltis pamestās zelta raktuvēs. Tajā apvidū bija palikuši tikai savādnieki — neveiksminieki, kas nezaudēja cerības atrast dažus tīrradņus un nodrošināt sev vecumdienas.

Džimam bija viena otra laba grāmata, un izrādījās, ka viņš ir lielisks stāstītājs. Lietainos vakaros Sems mēdza klausīties Džima un viņa draugu stāstus. Gilliss bija nepārspējams «rietumu» notikumu zinātājs.

Šajās nedēļās, būdams brīvs no avīžniecības darba žņaugiem, Tvens jo sekmīgi mācījās dzīves skolā, arvien dziļāk iepazīstot vienkāršo amerikāņu — zeltraču un strādnieku pasauli. Viņš atkal veldzējās pie tautas humora avota.

Starp medniekiem, fermeriem, zeltračiem populārs bija, piemēram, nostāsts par slaveno atbalsi. Stāstītājs nokļuvis kādā apvidū, kur varēja redzēt lielu kalnu. Līdz kalnam bijis tik tālu, ka skaņai ceļā turp un atpakaļ pagāja sešas stundas. Un, lūk, lai neaizgulētos, vajadzējis tikai pirms gulētiešanas iesaukties: «Laiks celties!» — un atbalss no rīta pamodinājusi tieši īstajā brīdī.

Klemenss atkal kļuva par zelta meklētāju. Viņš stiepa ūdeni rūdas skalošanai. Likās, nupat, nupat paspīdēs tīrradnis, taču laiks gāja, bet. zelta kā nebija, tā nebija.

Beidzot, noguruši tērēt spēkus bez kādas jēgas, Džims un viņa kompanjoni pameta iecirkni likteņa varā. Vēlāk viņi dabūja zināt, ka zem plānā tukšas rūdas slāņa bijis zelts. To atrada un pievāca citi.

1865. gada aukstajā ziemā sasildīties varēja tikai krodziņā, kur bieži mēdza iegriezties vecs locis no Ilinoisas upes, vārdā Bens Kuns. Monotonā balsī viņš stāstīja garu garos atgadījumus. Kādreiz klausītāju pulciņš dabūja dzirdēt par notikumiem ar vardi, — Kuns prata novērtēt uzmanīgus klausītājus, bet pelēcīgā diena vilkās tik lēni, ka tik un tā nebija ko darīt. Kādam cilvēkam, vārdā Kol-mans, reiz bijusi dresēta varde. Kolmans saderējis ar kādu svešinieku, ka viņa varde spēj uzlēkt augstāk par jebkuru citu. Kad Kolmans izgājis no istabas, svešinieks sabarojis viņa vardi ar skrotīm. Protams, ka varde vairs nav varējusi pakustēt ne no vietas, un svešinieks vinnējis derības.

Stīva lietas Sanfrancisko beidzot nokārtojās, un Sems varēja tur atgriezties. Atsākās *«Territorial enterprise»* korespondenta un

«Kalifornicša» līdzstrādnieka nemierīgā dzīve.

Ņujorkā drīz vien vajadzēja iznākt jaunam Artemusa Vorda humoristisko stāstu krājumam. Pēc viņa priekšlikuma grāmatas izdevējs lūdza Tvenu atsūtīt kaut ko ievietošanai šajā krājumā. Marks Tvens uzrakstīja stāstu par lēkājošo vardi. Taču «Varde» nokļuva Ņujorkā ar nokavēšanos — grāmata bija jau gandrīz gatava. Tad izdevējs rokrakstu piedāvāja žurnālam «Sestdienas prese». Humoreska «Džims Smailijs un viņa lēkājošā varde» tajā tika iespiesta 1865. gada novembrī. Semjue-lam Klemensam bija trīsdesmit gadu.

Arī pirms tam stāsts par vardi vairākkārt bija parādījies presē dažādos variantos. Nēģeri bieži mēdza stāstīt par viltnieku, kas piemānījis lielības maisu. Par vardēm ar skrošu pilnu vēderu bija dzirdēts pie Misisipi. Tas bija kalnraču un meža cirtēju iemīļots temats. Taču austrumu piekrastes lielajās pilsētās par vardi nekā nezināja.

Tvens pašu stāstītāju — Saimonu Vileru bija padarījis par vienu no darbojošām personām. Resnais plikgalvis, ērti iekārtojies nabadzīgā krodziņā pie krāsns pamestā kalnraču ciematā, rāmā garā sāk savu stāstu. Viņa mierīgajā sejā atspīd labsirdība. Šis vecais, vienkāršais kalnracis, ko dzīve aizmirsusi tālajā zemes nostūrī, ir priecīgs par iespēju ar kādu papļāpāt. Īstenībā tas ir viņa vienīgais prieks. Mūsu priekšā ir reāls cilvēks, patiess raksturs. Stāsta pamatā ir anekdote, taču lasītājs uzreiz sajūt, ka stāsta «Slavenā lēkājošā varde no Kalaverasas» (tā Tvens vēlāk nosauca stāstu) burvība slēpjas ne tik daudz jocīgajā notikumā ar vardi kā Tālo Rietumu tipisko iedzīvotāju raksturu atainojumā.

Vilera jocīgā īpatnība ir tā, ka viņš nespēj domāt loģiski un secīgi, viņam ir tieksme pārlēkt no viena temata uz otru. Un stāsta varonim raksturīgā brīvā asociāciju plūsma ļauj autoram stāstījumā iesaistīt vēl vienu patiesi atveidotu tēlu — Džimu Smailiju, kurš labprāt mīl noslēgt derības.

Šmailija tēlā dzīvi un komiski atainots azarta gars, kas Tālajos Rietumos noteica tik daudzu kalnraču rīcību. Smailijam, raksta Tvens, «viss bija tīrais nieks, viņš bija ar mieru derēt vienalga uz ko — šitāds drosminieks! Mācītājam Vokeram reiz apslima sieva, sagulēja ilgi, un visas zīmes jau rādīja, ka nebūs dzīvotāja; un te nu reiz rīta pusē parādās mācītājs, un Smailijs tūlīt šim klāt un

prasa, kā viņai ar veselību; šis nu saka, ka viņai stingri vien labāk, lai pateicība dievam par tā bezgalīgo žēlsirdību, — iet jau uz labo pusi, un ar dieva palīdzību kļūs vēl vesela; bet Smailijs bez apdoma sper vaļā: «Nu, bet es lieku divi ar pusi pret vienu, ka pagalam būs.»»

Tvena humors stāstā par vardi reizēm pēc formas ir parupjš, taču pamatā tas ir maigs un cilvēcīgs. Rakstnieka skatiens ir vērīgs un reālistisks. No plaši pazīstamā joka viņš izveidojis spilgtu tautas dzīves

ainu.

No stāsta «Slavenā lēkājošā varde no Kalaverasas» skaidri redzams, ko domājis Tvens, uzsvērdams atšķirību starp amerikāņu «humoristisko» — viņa terminoloģijā — stāstu un eiropiešu «asprātīgo» jeb «komisko» stāstu. Rakstnieks atzīmē, ka «humoristiskais» stāsts var būt ļoti garš un stāstītājam ir atļauts pēc patikas novirzīties no temata. Turpretī «komiskajam» jeb «asprātīgajam» stāstam jābūt īsam un kodolīgam.

Kādreiz Tvens uzrakstīja: «Asprātība un humors — ja arī starp tiem ir atšķirība, tad tikai laika ziņā — tie ir kā zibens un elektriskā gaisma. Abi ir no vienas un tās pašas matērijas, taču asprātība ir spilgts, acumirklīgs un nebūt ne nekaitīgs uzliesmojums, turpretī humors ākstās un tīksmināš ar sižeta samezglojumiem.»

Būtībā par humoristiskiem Tvens nosauc stāstus, kas veltīti pirmām kārtām tēlu atklāsmei, cilvēku raksturu plašam atveidojumam. «Asprātīgajā» stāstā galvenais ir žilbinošs joks, negaidīts pavērsiens, anekdotiska situācija.

Tvenam vistuvākais ir «humoristiskais» stāsts, kurā galvenā persona ir pats stāstītājs. Viņš bieži uzstājas vientieša lomā, pakāpeniski atklājot savu raksturu, savu patieso būtību. Rakstnieks uzsver, ka šādā stāstā autors saplūst ar varoni. Stāstītājs bieži izliekas «nemanām, ka viņa vēstījumā būtu kas smieklīgs». Kā aizrādījis Tvens, «humoristiskā» stāsta efekts atkarīgs no tā pasniegšanas veida, bet «asprātīgā» stāsta efekts — no satura. «Humoristiskā» stāsta atveidošanai vajadzīga augsta meistarība, turpretī «komisko» jeb «asprātīgo» stāstu, apgalvo Tvens, var atstāstīt jebkurš.

Stāsts par vardi — tas, protams, ir tipisks humoristiskais stāsts tādā nozīmē, kā to saprot Tvens.

«Lēkājošā varde» uzreiz kļuva populāra. Stāstu pārdrukāja vairākas avīzes. Kādas Sanfrancisko avīzes Ņu-

jorkas korespondents atzinās, ka viņam reizes piecdesmit aptaujājušies par jocīgā stāsta autoru. «Visi ir vienās domās, ka šodien tas ir pats labākais stāsts.»

Taču Tvens toreiz neizprata sava stāsta nozīmīgumu. «Mījā māmuļa un māsa,» teikts kādā vēstulē 1866. gada sākumā, «es tiešām nezinu, ko lai rakstu, manā dzīvē ir tik maz notikumu. Es gribētu atkal būt locis un vadit kuģus pa Misisipi. Patiešām — viss, izņemot loča amatu, ir niecīgs un nevērtīgs. Iedomājieties tikai, tu, cilvēks, esi uzrakstījis labu tiesu, par ko tev nav jākaunas, bet šie kungi tur Ņujorkā izvēlas pašu sliktāko stāstu...»

UZVARA!

Pa to laiku karš jau bija beidzies. Ziemeli guva virsroku. 1865. gada pavasarī dienvidnieku karaspēks atzina sevi par uzvaīētu.

Daudzi vienkāršie amerikāņi Pilsoņu kara iznākumu uzņēma ar dalītām jūtām.

Viņi dedzīgi priecājās par uzvaru pār cietsirdīgo un sīksto ienaidnieku — vergturiem. Tie, kas verdzību uzskatīja par «strādnieka dabisku un normālu stāvokli» (kā pirms kara izteicās kāda no dienvidu avīzēm), protams, bija naidīgi noskaņoti pret visiem tautas centieniem, tās sapņiem par turīgu un brīvu dzīvi. Un tāpēc tagad, kad plantatori bija sakauti, vienkāršajiem ļaudīm bija pamats līksmot.

Miljoniem Tvena līdzpilsoņu pat sāka likties, ka tagad viņiem visi ceļi uz laimi ir vaļā. Vēl taču pavisam nesen, kara gados, beidzot bija pieņemts likums par «homsiediem», saskaņā ar kuru katrs par nelielu maksu varēs iegādāties zemes gabalu kaut kur Amerikas rie tumos.

Taču vērīgi ļaudis nevarēja neredzēt, ka Ziemeļu un Dienvidu kara gados ASV bagātnieki kļuvuši vēl bagātāki, bet nabagie būtībā tā arī palikuši nabagi. Baņķieris Džejs Kuks kara laikā bija sarausis desmitiem miljonu dolāru. Tad pat tika arī likti pamati tūlīt pēckara gados skaļi izslavēto miljonāru Vanderbilta, Fiska, Gūlda, Kārnegija, Morgana, Armora un Rokfellera kapitāliem.

Līdzko vergturu Dienvidi, kas kavēja valsts ekonomisko attīstību, bija pieveikti, neredzētos tempos tika izvērsta dzelzceļu būve un strauji pieauga dzelzs rūdas, ogļu, zelta un sudraba ieguve. Veikli darboņi iedzīvojās mantā, kā vien varēja, gan pielabinot, gan iznīcinot nepakļāvīgos. Valdība uzsāka sadalīt valsts zemes kompānijām, kas būvēja dzelzceļus. Beigu beigās viņu rokās nokļuva daudzi miljoni akru aramzemes, kas bija apsolīta nabadzīgajiem bezzemniekiem. Amerikāņu kapitālisti būvēt dzelzceļus sadzina desmitiem tūkstošu ķīniešu un balto imigrantu un lika tiem strādāt no agra rīta līdz vēlai naktij. Fabrikanti un baņķieri krāpa gan nedraugus, gan draugus, pārvilka savā pusē sekretārus, mērus, policijas priekšniekus. Jaunie likumprojekti un likumi par centralizēto banku sistēmu, par īpašuma tiesību aizsardzību, par augstiem protekcionisma tarifiem — tas viss bija izdevīgi kapitālistiem.

Daudzi no viņiem vēl neprata rakstīt bez kļūdām, taču viņu ķeburainais paraksts izlēma likteņus veselām darbaļaužu armijām.

Ne jau velti kādā nt> strādnieku masu mītiņiem tika pieņemta šāda rezolūcija: «Mēs esam priecīgi, ka Dienvidu dumpīgā aristokrātija ir sagrauta . .. Tomēr mēs gribam, lai visi zinātu, ka turpmāk Amerikas darbaļaudis prasīs viņu darba radīto bagātību taisnīgāku sadali un lielāku vienlīdzību, izmantojot tiesības, ko nodrošina tie brīvie

institūti, kurus strādnieku šķiras zieds aizstāvējis daudzās asiņainās cīņās.»

Markam Tvenam bija lemts savā daiļradē atspoguļot gan uzvarētāju līksmo prieku, gan vienkāršā amerikāņa vilšanās rūgtumu par dārgi pirktās uzvaras augļiem.

Tā iznāca, ka pirmajā pēckara gadā Tvena daibos izpaudās ne tik daudz gaišas cerības, cik drūms noskaņojums. Viņš tolaik dzīvoja Sanfrancisko, lielā pilsētā, kas bija uzņēmusi sevī visas kapitālistiskās iekārtas tumšās puses.

Arī personiskajā dzīvē Markam Tvenam un viņa brālim toreiz neklājās spoži. Orions atkal bija bez darba. Tiklīdz Nevada bija kļuvusi par štatu, «teritorijas» sekretārs uz ilgu laiku tika nostumts malā. Bet Semjuelu Klemensu, kā viņš pats sajuta, gaidīja tikai nogurdinošā avīžnieka darba skumjā perspektīva.

Varbūt atsākt loča darbu? Nē, tas vairs nav iespējams: viņš jau četrus gadus nav kuģojis. Paaugušies jaunie. Misisipi krastus arvien ciešāk apņem dzelzceļu tikls. Pa visu upi izvietoti gaismas signāli.

Kara pēdējā gadā Tvens uzrakstīja «Stāstu par slikto zēnu, kuru dievs atstāja nesodītu». Tā ir parodija par svētdienas skolas pamācībām, par stāstiņiem, kuros krietnais uzvar un netikums tiek sodīts.

Tvena stāstā netikums jūtas tīri omulīgi. Rakstnieks parāda, ka dzīvē viss notiek pavisam citādi nekā moralizējošās grāmatelēs. Kad «draņķīgais puika nospēra pieliekamā kambara atslēgu un, tur ielīdis, saēdās ievārījumu»/ viņu nebūt «nepārņēma šausmas un nekāda iekšējā balss viņam nečūkstēja: «Vai tad drīkst neklausīt vecākiem?»» Zēns Dzims uzvedās ļoti slikti, taču liktenis viņu par to nesodīja.

Reiz Dzims uzrāpās svešā dārzā ābelē, lai sazagtos ābolus. «Bet zars nelūza. Dzims nenokrita, nesalauza roku, viņu nesakoda fermera lielais suns, un viņš pēc tam negulēja ilgas dienas slims, nenožēloja savu nedarbu un nelabojās. Nekā tamlīdzīga! Viņš salasīja tik daudz ābolu, cik gribējās, un laimīgi nošļūca no koka zemē. Un sunim, kad tas metās zēnam virsū, viņš ielaida pa galvu ar azotē noglabāto akmeni.»

Vērīgi lasot, skaidri var saredzēt, ka autors neaušojas, viņš nemēģina vienkārši izklaidēt lasītāju. Viņš tēlo reālo dzīvi. Neticiet tiem, kas apgalvo, ka pasaulē valda taisnība, saka Tvens. Kad Džims nozaga skolotājam kabatas nazīti, bet pēc tam mēģināja novelt vainu uz krietno zēnu Džordžu, nabaga atraitnes dēlu, šis ļaunais nodoms viņam izdevās lieliski. Amerikāņiem no mazām dienām māca, ka ļaundariem beigās vienmēr iziet slikti, bet krietnums svin uzvaru. Taču īstenībā parasti uzvaru svin ļaunums. Džordžu gaidīja sods, taču šai brīdī, Tvens raksta, vis neparādījās «sirms, dzīvē neiedomājams tiesnesis un cēli nepasludināja: «Neaiztieciet šo cildeno zēnu! Lūk, kur,

bailēs trīcot, stāv vainīgais!» Nē, nekas tamlīdzīgs nenotika.»

Parādījis svētulīgās literatūras liekulību, Tvens iet tālāk. Viņš piepeši atklāj lasītājam šīs daudznozīmīgās satīras otro plānu. Rakstnieks turpina: «. .. Džims pērienu nedabūja, un godājamais tiesnesis nenolasīja pamācību līdz asarām aizkustinātajiem skolēniem, nepaņēma

Džordžu aiz rokas un neteica, ka šāds zēns pelnījis apbalvojumu un tādēļ viņš aicina to pārcelties dzīvot pie sevis (uzmanīgi ieklausāmies Tvena tālākajos vārdos. — *M. M.),* slaucīt kanceleju, kurināt krāsnis, būt par izsūtāmo zēnu, skaldīt malku, apgūt tiesību zinības un palīdzēt viņa sievai mājas darbos, bet visu pārējo laiku tas varēs spēlēties, saņemt četrdesmit centus mēnesī un dzīvot laimē.» Tā «labdarījumu» uzskaite pēkšņi gūst sarkastisku nozīmi — neticami labdarīgais tiesnesis patiesībā, izrādās, ir gluži ticams ekspluatators.

Rakstnieks stāstu beidz ar jaunu, negaidītu pavērsienu «Tā viņš izauga, šis Džims,» raksta Tvens, «apprecējās, sagādāja sev veselu kaudzi bērnu un kādā jaukā naktī sašķaidīja tiem visiem galvas ar cirvi.» Groteska te kalpo par līdzekli lielam vispārinājumam. Izrādās, ka izaudzis liels, «sliktais zēns» ne tikai noslepkavoja visus savus piederīgos, bet arī ar visādām blēdībām un krāpšanām «iedzīvojās mantā un tagad viņš, visnekrietnākais un rūdītākais nelietis savā ciematā, bauda vispārēju cieņu un ievēlēts par vienu no štata likumdošanas vīriem».

Tādā kārtā šie joki «rietumu» stilā, pēc formas parupji un līdzīgi tiem, ar kuriem savus klausītājus labprāt pacienāja Nevadas avīžu vieglprātīgie humoristi, kļūst par līdzekli, lai atsegtu dzīves būtisko pusi. Tvens ar savu stāstu, kas uzrakstīts kara pēdējā gadā, parāda, ka mūslaiku Amerikā virsroku patur slikti cilvēki.

Mūsu priekšā ir jau cits Tvens, ar dziļāku skatienu, kritiskāk noskaņots.

Gadus piecus vēlāk viņš uzrakstīja tematiski tuvu stāstu par «labo zēnu, kuram dzīvē neveicās». Šī humoreska saturā nav tik bagāta kā stāsts par slikto zēnu, taču arī šeit. Tvens izsmej svētulību un liekulību. Būtībā viņa «labais zēns» ir mazs godkārīgs aprēķinātājs, kas dižojas ar saviem tikumiem.

Tomēr atgriezīsimies pie Ziemeļu un Dienvidu kara beigu gada. Tvens toreiz uzrakstīja ne tikai «Stāstu par slikto zēnu», bet arī virkni citu mazāk spilgtu darbu, kuriem tomēr netrūkst atmaskojošas nokrāsas.

Nākamajā gadā parādījās feļetons «Ar ko nodarbojas policija?». Tas ir ironisks stāstījums par Sanfrancisko pilsētas policijas «varoņdarbiem» un reizē ar to stāsts

par neaizsargātā cilvēka likteni kapitālistiskā pilsētā. «Vai tad mūsu policija nav cēlsirdīga?» vaicā rakstnieks. Veikalnieks ielauzis

galvaskausu nelaimīgam klaidonim, bet policisti cietušo iespundējuši cietumā. Ar ļaunu smīnu Tvens izsakās: «Vai tad tas ir slikti, ka policisti iemetuši pusdzīvo cilvēku kamerā, pat nepasaucot ārstu aplūkot viņa brūci? Viņi vienkārši uzskatīja, ka to pagūs izdarīt vēl otrā dienā, — ja tikai nabadziņš līdz nākamajai dienai izdzīvos! Vai tad slikti, ka cietumsargam netikās traucēt sakropļoto cilvēku, kad pēc divām stundām atrada to bez samaņas? Kāpēc lai viņš būtu modinājis arestēto — tas taču gulēja, bet cilvēki ar ielauztu galvaskausu mēdz gulēt tik saldā miegā... Un tādēļ, kaut arī nepazīstamais pēc četru stundu spirdzinoša miega cietuma kamerā septiņos no rīta nomira un galva viņam izrādījās «pāršķelta divās daļās kā ābols» (tā fiksēts sekcijas protokolā), kāda velna pēc jūs uzbāžaties ar apvainojumiem policijai? Mūžīgi jūs bāžat degunu, kur nevajag!»

Rakstnieks arvien vērīgāk ielūkojās dzīvē. Viņš sacerēja jaunus rakstus, izdomāja anekdotes, groteskus jokus, parodijas par moderno romantisko literatūru, taču bija nemierā ar sevi, ar savu darbu, ar Sanfrancisko pilsētu, gandrīz vai ar visu Ameriku.

Toreiz Tvens vēl nesaprata un, protams, nevarēja saprast, kas gaida viņa dzimteni nākamajos gadu desmitos pēc kara. Taču viņš bija reāli domājošs, godīgs cilvēks ar skaidru un veselīgu saprātu un gribēja redzēt īstenību tādu, kāda tā ir.

Pilsoņu kara gadi, kas apvienoja amerikāņu tautas labākos spēkus cīņā par dižiem buržuāziski demokrātiskiem uzdevumiem, bija atstājuši uz Tvenu lielu iespaidu. Tie laiki, kad Semjuels Klemenss varēja svārstīties starp uzticību Dienvidiem un simpātijām pret Ziemeļiem, bija iegrimuši nebūtībā. Pa kara laiku šis, pavirši skatoties, vieglprātīgais joku mīļotājs no Virdžīnijas Sitijas daudz ko bija mācījies. Viņš labi saprata, ka vergturu Dienvidiem Pilsoņu karā bija reakcionāra loma, ka nēģeru verdzībai bija jātiek iznīcinātai. Tvens ilgojās pēc taisnīgas, demokrātiskas iekārtas, lai gan skaidri nezināja, kādai tai vajadzētu būt. Viņš prasīja labāku dzīvi vienkāršajiem cilvēkiem, kaut gan viņa priekšstati par tādu dzīvi bija visai miglaini. Lai nu kā, bet viņš negribēja

samierināties ar acīm redzamu negodīgumu, krāpšanu, vienkāršā cilvēka tiesību uzurpāciju.

Tvenam arvien biežāk radās doma, ka nebūtu slikti doties kaut kur kalnos, mežos, paklaiņāt vienatnē, tālāk no cilvēkiem.

Sanfrancisko ar Havaju salām savienoja regulāra tvaikoņu satiksme. T.ur ir mežonīga un skaista daba, brīnišķīgs klimats. Un ļaudis tur dzīvo citādi nekā Kalifornijā.

Varbūt doties turp?

Drīz viena no Kalifornijas avīzēm nosūtīja Tvenu uz Honolulu kā savu korespondentu. Viņš ieradās uz salām 1866. gada pavasarī, gadu pēc kara beigām. Un, jāsaka, pirmo reizi pa ilgiem laikiem humorists

Tvens jutās laimīgs. Te viņam patika viss: mūžam zilās debesis, zaļumos slīgstošā apkārtne, noslēpumainie vulkāni, dziedošās meitenes. Te nekad nenovīst lapas un debesis nekad neraud...

Tvena buržuāziskie biogrāfi — amerikāņi raksta par panākumiem, ko rakstnieks guvis, uzturoties Honolulu. Viņš bija pirmais žurnālists, kas intervēja grupu amerikāņu, kuri bija izglābušies pēc tvaikoņa bojāejas. Viņš uzrakstīja savu korespondenci vienā naktī un paspēja to nogādāt uz tvaikoņa, kas otrā rītā devās uz Sanfrancisko. No Sanfrancisko paziņojums pa telegrāfu tika noraidīts uz visām valsts malām.

Laikā, ko Marks Tvens pavadīja Havaju salās, viņš guva arī citus panākumus, par kuriem tiek rakstīts daudz mazāk. Dažas nedēļas, ko viņš pavadīja tālu no Amerikas, palīdzēja rakstniekam skaidrāk nekā agrāk apzināties, kas tieši viņam nepatika dzimtajā zemē.

Tvens nebūt neidealizēja valsts varu salās. Viņš nosodīja karaļus, garīdzniekus un feodālos valdniekus par cenšanos paverdzināt zemniekus. Taču vienkāršo, atklāto iedzimto iedzīvotāju dzīvē viņš saskatīja daudz pievilcīga. Un, salīdzinājis stāvokli, kas bija radies ASV, ar dzīvi Havaju salās, viņš nonāca pie diezgan bēdīgiem secinājumiem par Savienotajām Valstīm. Dažus gadus vēlāk publicētajā rakstā «Kāpēc mums vajag anektēt Havaju salas» Tvens par to runā bez jebkādiem aplinkiem. Ironisks ir kā virsraksts, tā arī viss šī raksta saturs.

«Mums jāanektē Havaju salas!» izsaucas Tvens. «Mēs varam aplaimot saliniekus ar mūsu gudro un labsirdīgo

valdīšanu.» Ko tad īsti pēckara gadu Amerika spēj dot «brīnumaino salu», kā rakstnieks tās reiz nosaucis, iedzīvotājiem? «Mēs varam ieviest pie viņiem jaunu modi,» viņš raksta, «uz zagļiem, sākot no sīkiem kabatas zaglē-niem un beidzot ar municipalitātes laupītājiem un valsts naudas izšķērdētājiem, — un parādīt viņiem, cik tas ir aizraujoši, kad šādus cilvēkus arestē, nodod tiesai, bet pēc tam atlaiž uz visām četrām debess pusēm — vienus par naudu, citus «politisko sakaru» dēļ.. , Mēs varam nodibināt pie viņiem dzelzceļa sabiedrības, kas uzpirks likumdevējas iestādes kā vecus apģērbus un samals zem vagonu riteņiem labākos Havajas pilsoņus, bet pēc tam sūrosies, ka nogalinātie noķēpājuši sliedes.»

Tvenam rodas nojausma, ka faktiski Savienotās Valstis jau ir anektējušas, sagrābušas Havaju salas.

Ar skumju pilnu sirdi Tvens atgriezās mājās. Priecīgā jutoņa, kurā viņš bija dzīvojis starp havajiešiem, izzuda. Viņa piezīmju grāmatiņā mēs atrodam šādus vārdus, kas rakstīti pēc atgriešanās Sanfrancisko: «Atkal mājās. Nē, nevis mājās, bet atkal cietumā — lielā brīvības sajūta ir zudusi. Pilsēta ir tik pieblīvēta, tik apnicīga ar savu nemieru, saviem darbiem un veikala darīšanām.»

Amerikā trīsdesmit gadus vecais žurnālists Marks Tvens atkal jutās kā uz sēkļa izmests. Ko lai tagad iesāk: atkal ķerties pie reportiera dienas darba? Doma par to bija nomācoša. Būtu labi doties, viņš prātoja, pasaules apceļojumā uz ilgiem, ilgiem mēnešiem! Taču tas bija tikai sapnis. Tvens bija gandrīz nolēmis uzrakstīt grāmatu par Havaju salām, izmantojot savas korespondences. Bet kas gan to iespiedīs? Lai nopelnītu dienišķo maizi, steidzīgi nācās meklēt kādu nodarbošanos.

Un tad radās doma pēc Vorda un citu «lektoru» — humoristu parauga nolasīt «lekciju».

Tas, protams, bija diezgan riskants pasākums. Kas gribēs maksāt dolāru, kaut vai piecdesmit centus, lai paklausītos kaut kāda žurnālista stāstījumu par salām?

Tvens sacerēja dažas afišas komiskā stilā. Tikai tā varēs pievilināt publiku. Vienā no paziņojumiem bija teikts, ka lektors Tvens ilustrēs Sendviča jeb Havaju salu agrāko iedzīvotāju — cilvēkēdāju paražas, «aprijot bērnu skatītāju acu priekšā, ja vien kāda lēdija būs tik laipna ziedot savu mazuli šim mērķim»,

Citā afišā pēc norādījumiem, kur, kad un par kādu tematu notiks lekcija, lieliem burtiem bija iespiests:

LIELISKS ORĶESTRIS ATRODAS PILSĒTA,
un sīkiem —
taču nav uzaicināts.
BRIESMĪGI MEŽA ZVĒRI
un sīkiem burtiem —
tiks rādīti citā kvartālā.

KRĀŠŅĀ UGUŅOŠANA bija paredzēta sakarā ar lekciju, bet no šīs domas mēs atteicāmies...

Afišas beigās bija teikts, ka durvis vērs septiņos, bet «nepatikšanas» sāksies astoņos.

Šai vakarā lektoram Tvenam patiešām nācās izturēt konkurenci ar tādām vispāratzītām atrakcijām kā plēsīgi zvēri un uguņošana. Viņam jāprot aizraut klausītājus, lai tie nemanītu orķestra trūkumu. Vai viņš pratīs izklaidēt publiku?

Izrādījās, ka viņš to prot. Zāle bija pilna — Klusā okeāna piekrastē tomēr jau pazina humoristu Tvenu. Daudz ko viņš bija pārņēmis no Vorda uzstāšanās veida. Tāpat kā Vords, Tvens bārstīja asprātības ar naivu un pat vienaldzīgu sejas izteiksmi. Viņa jautrā klaunāde būtībā bija ļoti satīriska. Kādā 1867. gada amerikāņu avīzē nesen atrasts teksts Tvena lekcijai par salām. Avīzes ziņojums rāda, ka «mežonīgais humorists» atklājis saviem klausītājiem daudzus faktus, kuriem vajadzēja ierosināt pārdomas. Pirms astoņdesmit gadiem, saka Marks Tvens, Ha-vaju salu iedzīvotāju skaits bija četrsimt tūkstoši. «Tad ieradās baltie cilvēki. Viņi atnesa civilizāciju un dažas citas slimības,

un tagad vietējie iedzīvotāji ātri izmirst un izzudīs pavisam no zemes virsas pusgadsimta laikā. Civilizācija dāvājusi iedzimtajiem diloni; nav tālu tas laiks, kad viņi atstās šo pasauli pavisam. Un, kad nu iedzimtie būs aizvākušies, mēs ieņemsim viņu vietu,» sarkastiski turpina Tvens, «kā likumīgi mantinieki. Tagad tur dzīvo trīs tūkstoši balto, galvenokārt amerikāņi,

un viņu skaits arvien palielinās. Viņi pārvalda visus kapitālus, kontrolē visu tirdzniecību, un viņiem pieder visi jūras tvaikoņi.»

Dažus gadu desmitus vēlāk Marks Tvens pārliecinājās, ka viss, kas sešdesmito gadu otrajā pusē norisinājās Ha-vaju salās, bija tikai sava veida priekšspēle, maza un delikāta priekšspēle tam, ko amerikāņu imperiālisti īstenoja Filipīnu salās un citās zemeslodes daļās gadsimta beigās.

Tātad Markam Tvenam bija radusies jauna profesija. Viņš bija kļuvis par «lektoru». Vēlāk Tvens ne vienu reizi vien uzsvēris, ka «lekciju lasīšana» un vienkārši «lasīšana» ir divas pilnīgi atšķirīgas lietas. Ja daži rakstnieki, piemēram, Dikenss, publiski uzstājoties, izteiksmīgi nolasīja savu darbu fragmentus, tad «lektora» uzdevums bija pavisam citāds. Viņš ir aktieris ar noteiktu lomu uz estrādes. Viņš nelasa, bet norunā komisku monologu.

Kad Tvens ieradās Virdžīnijas Sitijā, Gudmans viņam ieteica papildināt lekciju ar vēl vienu komisku elementu. Tvens iesāka savu uzstāšanos šādi: paceļas aizkars, «lektors» kā savās mājās sēž pie klavierēm un dudina dziesmiņu par zirgu, vārdā Metuzāls. Pēkšņi pamanījis, ka aizkars pacelts, viņš ir ļoti izbrīnījies. Skatītāji smejas. Un tad sākas lekcija par Havaju salām.

Uzstājoties dažādās pilsētās, Tvens turēja padusē «lekcijas» rokrakstu, taču nekad tajā neieskatījās. Ar laiku rokraksts nodriskājās, izbužinājās, nu jau tā izskats vien sacēla smieklus. Klausītājiem likās jocīga arī «lektora» runas maniere, vārdu stiepšana.

Tikai tagad Marks Tvens beidzot izšķīrās braukt uz austrumu štatiem. Varbūt Ņujorkā viņš varēs izdot grāmatu vai uzstāties ar «lekcijām».

Uz tvaikoņa, kurš devās no Sanfrancisko uz Nikarag-vas pāržmaugu, Tvens iepazinās ar kapteini Veikmanu, lielu bībeles pazinēju un dieva zaimotāju. Veikmana ironiskā nostāja pret reliģiju humoristam bija pa prātam. Arī viņš pats izturējās pret baznīcu bez jebkādas pietātes.

No Nikaragvas pāržmaugas Tvens brauca uz Ņujorku ar citu kuģi. Braucienā bija jāpārdzīvo baigi brīži. Otrā dienā pēc kuģa iziešanas jūrā divi pasažieri saslima ar holeru un nomira. Pēkšņi sabojājās mašīnas, un kuģis ilgi nevarēja nokļūt līdz tuvākajai ostai. Kuģa ārsts Tvenam atzinās, ka medikamentu viņam faktiski neesot.

Grūtais un bīstamais ceļojums Tvenam tomēr beidzās laimīgi.

Viņš ir Ņujorkā. Savienoto Valstu lielākās pilsētas izdevēji viņu nesaņēma ar atplestām rokām. Solīda firma, kurai viņš piedāvāja savu stāstu krājumu, atteicās no tā: Nevadas «mežonīgā humorista» vārds nebija tik pazīstams austrumu štatos, lai būtu vērts riskēt. Galu galā tā taču ir Ņujorka, nevis Rietumi ar savu zemo kultūru. Kāds no Tvena draugiem nolēma riskēt un iespieda Tvena grāmatu. Nozīmīgākais krājumā, protams, bija Tvena labākais stāsts — par lēkājošo vardi. Un tomēr grāmatu gandrīz nepamanīja.

Atkal vajadzēja atgriezties pie avīžnieka darba un pie «lekcijām». Pēc uzstāšanās Ņujorkā Marks Tvens devās uz dzimto pusi. Tur viņš uzzināja, ka Orions joprojām nav ticis uz zaļāka zara. Māte dzīvoja pie māsas Pame-las Sentluisā.

Uzturoties šai pilsētā, Tvens ievēroja interesantu reklāmu: kāda firma nolēmusi organizēt neparastu ceļojumu. Tā nofraktējusi speciālu tvaikoni «Kvēkersitija», un ar to uz Vidusjūru dosies turīgi ļaudis, kas vēlas apskatīt Eiropu un «svētās vietas». Ceļinieki šķērsos okeānu bez jebkādiem darījumu nolūkiem — vienkārši izpriecas dēļ Tika ziņots, ka uz «Kvēkersitijas» ir rezervētas kajītes daudzām ievērojamām personām — slaveniem garīdzniekiem, pazīstamiem žurnālistiem. Ekskursanti varēs apskatīt Itāliju, Grieķiju, Franciju, pilsētas pie Melnās jūras, Palestīnu utt.

Pavērās it kā iespēja īstenot seno sapni par ceļojumu uz tālām zemēm uz ilgu laiku. Protams, Tvenam nebija naudas braucienam — biļete taču maksā vairāk nekā tūkstoš dolāru. Taču viņam radās doma: kādēļ gan kāda avīze nevarētu sūtīt viņu braucienā ar «Kvēkersitiju» kā speciālo korespondentu? Lai tikai apmaksā biļeti. Kali-fornijas avīzes «Alta» īpašniekus Tvena priekšlikums apmulsināja — izdevumi bija pārāk lieli. Lai gan, jāsaka, žurnālists Tvens braucienā uz Havaju salām sevi parādījis no labās puses. Pēc dažām dienām avīzes «Alta» Ņujorkas nodaļas vadītājs saņēma telegrammu: «Nosūtiet Marku Tvenu ekskursijā uz svēto zemi un apmaksājiet biļeti.»

Tagad rakstnieks dzīvoja tikai brauciena gaidās. Laiks vilkās ilgi. Lai kaut kā savilktu galus, nācās rakstīt korespondences tai pašai «Aitai». Tas bija nepatīkams darbs, un pašam Tvenam viņa raksti likās muļķīgi un neinteresanti. Viņam jau bija apnicis rakstīt parastos reportiera ziņojumus. Viņš grib darbu, kas sagādātu patiesu prieku. Vēstulēs piederīgajiem Tvens par sevi runā ar nicinājumu. Viņš gūs mieru tikai tad, kad «Kvēkersi-tija» izies jūrā.

Slavenības, kas bija minētas ekskursijas organizētajās firmas paziņojumos, pēdējā brīdī atteicās no brauciena. Acīm redzot, tas bija parastais reklāmas triks.

Izrādījās, ka Tvens, pašam negaidot, ir viens no ievērojamākajiem pasažieriem. Starp ekskursantiem bija daudz garīdznieku, kas devušies ceļā, kā viņi apgalvoja, tikai tāpēc, lai apmeklētu «svētās vietas»,

Tvens uz «Kvēkersitijas» atrada vēl arī citādus ļaudis: žurnālistus un uzņēmējus.

Izveidojās jautra vīriešu kompānija. Tai pievienojās arī kuģa ārsts. Kompānijas dvēsele bija Marks Tvens. Kā jau vīriešiem pienākas, lielāko daļu laika draugi pavadīja smēķējamā istabā. Kad kuģis «Kvēkersitija» piestāja kādā ostā, viņi pirmie devās garās pastaigās, nebaidoties no grūtībām un briesmām. Šī pulciņa jautrība apņēma visu kuģi.

Tomēr Tvens nevarēja un nebija noskaņots tikai izklaidēties. Viņam bija pienākums strādāt. Ceļojuma laikā viņš nosūtīja avīzei «Alta» vairāk nekā piecdesmit garu vēstuļu. Bez tam dažas vēstules parādījās Ņujorkas avīzē *«T ribune»*.

Kādreiz Tvens no Ņujorkas, Vašingtonas un Filadelfijas bija rakstījis vēstules avīzēm, ko izdeva Orions Kle-menss. Kāds desmits viņa vēstuļu bija iespiestas avīzē *«Crescent»*. Vēstules' avīzēm viņš sūtīja arī no Sanfrancisko, kā arī no Havaju salām. Šis žanrs bija viņam tuvs un patīkams. Tam Īrija neapšaubāmas priekšrocības: vēstuļu — humoristiska rakstura ceļojuma piezīmju un aprakstu autors taču nav spiests stāstīt lasītājam sīki un precīzi par visu, ko uzzinājis un redzējis. Cilvēki, kurus interesē fakti, lai pievēršas citiem avotiem. Korespondentam humoristam ir tiesības jebkurā brīdī no informācijas, reportāžas pāriet uz brīvu stāstījumu par saviem iespaidiem, savām izjūtām, pat fantāziju. Viņam ir tiesības spriest gan par šo, gan par to, izmantojot jebkuru

ieganstu vai pat bez tā. Viņam dota iespēja (patiesību sakot, tas ir pat pienākums) iestarpināt šajās vēstulēs visdažādākās parodijas, komiskas ainiņas, anekdotes, jokus.

Tvenam bija ne mazums priekšteču šajā žanrā. Zināmā mērā viņš attīstīja tālāk XVIII gadsimta angļu humoristu (īpaši Sterna un Goldsmita), kā ari agrīnā Dikensa un dažu citu Anglijas laikabiedru tradīcijas. Viņš balstījās arī uz amerikāņu rakstnieku un žurnālistu — piemēram, Irvinga — pieredzi. Taču Amerikas Savienotajās Valstīs tieši Tvens pacēlis vēstuļu — ceļojuma aprakstu mākslu līdz lielās literatūras līmenim.

Ceļojums nebūt nenoritēja, kā bija izplānots, un nebija tik mierīgs, kā solīja tā organizētāji. Grieķijā tūristus neielaida karantīnas dēļ. Taču drosminieku pulciņš iekļuva Atēnās nelikumīgi. Vasaras karstums bija padarījis ceļu no Beirutas uz Jeruzalemi stipri grūtu. Ceļinieki gluži pamatoti baidījās no briesmīgajām lipīgajām slimībām, galvenokārt no holeras.

Taču viss beidzās labi.

Ar alkainu ziņkāri Tvens aplūkoja visu, kas pavērās viņa acu priekšā Eiropas zemēs, Azoru salās, Tuvajos Austrumos. Katru dienu viņš rakstīja par Vecās Pasaules brīnumiem. Stāstīja par Gibraltāru,

par Vezuva diženumu, par Atēnām, Milānu, Parīzi, Smirnu, par ekskursantu tikšanos ar krievu caru Jaltā. Viņš vēstīja par daudz ko apzinīgi, kā labs avīžnieks, kurš prot pamanīt spilgtas detaļas un redzēto ietērpt precīzos un izteiksmīgos vārdos.

Taču Marks Tvens bieži vien apzināti sabiezina krāsas, iepin vēstījumā komiskas epizodes «mežonīgā humora» garā. Jau pirmajās vēstulēs lasītājus sasmīdināja stāsts par to, kā amerikāņi jautri ieturējuši pusdienas kādā restorāniņā, bet pēc tam tos pārņēmušas šausmas, ieraugot satriecoši lielo rēķinu. Draugi jau nolēmuši, ka viņi ir izputināti, taču izrādījies, ka portugāļiem (tas noticis Azoru salās) ir ļoti sīkas naudas vienības — reisi — un patiesībā rēķins nemaz nav tik liels.

Vēstules no «Kvēkersitijas» rakstījis literāts, lepns uz savu zemi, kas tikko izcīnījusi lielu vēsturisku uzvaru. Tvens toreiz ne mirkli nešaubījās par buržuāziskās demokrātijas pārākumu pār feodālo un pusfeodālo iekārtu, kas toreiz vēl valdīja daudzās Eiropas valstīs. Tāpēc viņš nepalaiž garām izdevību pazoboties par pagātnes paliekām,

par muižniecību un katolisko^ baznīcu. Viņš jut naidu pret atpalicīgo, smacīgo atmosfēru, kada valdīja daudzās Eiropas nomalēs un Austrumu zemēs.

Bet līdz ar to vēstulēs no «Kvekersitijas» dažreiz jūtama pašpārliecināta amerikāņu buržuā augstprātība un platība. Brīžiem Tvens diezgan zobgalīgi izsakas par Vecās Pasaules vienkāršo tautu, jauni izsmejot, piemēram, nabadzības radīto netīrību. Vēstulēs var atrast arī diezgan atpalikušus spriedumus par franču tautas revolucionāro darbību. Rakstnieks pozitīvi atsaucas par Napoleonu III.

Reizēm Marks Tvens ar godbijību, pat sajūsmu runā par vēsturiskajiem pieminekļiem un mākslas darbiem, ar kuriem ekskursanti iepazinušies Eiropā un Āzijā. Pie tam viņš komiski parodē mākslas šedevru trafaretos aprakstus, kādus devis viens otrs amerikāņu ceļotājs, izsmej nekompetentu cilvēku pārspīlēto sajūsmu, sentimentalitāti, samākslolību, visādas pretenzijas.

Taču daudzās vietās vēstulēs jūtama diezgan skeptiska attieksme pret lielākajiem vispasaules kultūras pieminekļiem. Tvens raksta, ka viņš neatbalstot vispārējo cieņu pret klasisko mākslu. Renesanses laikmeta dižie gleznieciības meistari izraisot viņā protestu un sašutumu. Rakstnieks savu nostāju attaisno ar to, ka šie mākslinieki attēlojot aristokrātus, esot tiem pieglaimojušies. Tvens, acīm redzot, nav pareizi izpratis mākslu, patieso vēsturiskumu.

Dažās vēstulēs jūtama pat ņirgāšanās par mūžseno kultūru.

Tvena attēlotā vīriešu sabiedrība uz kuģa «Kvēkersi-tija» bija ieņēmusi diezgan vaļīgu toni attieksmē pret Eiropas mākslu un Eiropas vēstures pieminekļiem. Šie zobgaļi izdevīgā reizē mēdza izāzēt gidus muzejos un gleznu galerijās un visādi demonstrēja savu nevēlēšanos

apbrīnot pat to, kas pelnīja apbrīnu. • Reizēm viņi izlikās par «jūsmīgiem idiotiem», kas pilnīgi nav spējīgi saprast pagātnes dižo cilvēku nozīmi.

Vēstuļu autors jautri smejas kopā ar saviem varoņiem. Viņš atļaujas uzstāties ar «vismežonīgākajiem» jokiem, pie tam savā vārdā.

Nekad es vēl nebiju juties tik laimīgs, izsaucas, piemēram, Marks Tvens, kā «vakar, kad uzzināju, ka Mikelan-dželo ir miris».

Visās šādās izdarībās, protams, ir laba tiesa tukšas

klaunādes. Ceļotāji no «Kvēkersitijas» kopā ar Tvenu bieži aušojas un smejas, īpaši nepadomājot par saviem jokiem. Taču šiem jokiem bija arī vēl cits saturs. Izturoties ar nicinājumu pret Eiropas kultūru, amerikāņu «vientieši» bieži tādā veidā mēģināja (kaut arī pašiem neapzinoties) apliecināt ne tikai savu līdzvērtību ar Veco Pasauli, bet arī pārākumu pār to.

Lasītāja priekšā ir grupa amerikāņu «vandāļu», kas nav pārāk noskaņoti atzīt, ka viņi varētu būt Eiropai par kaut ko pateicību parādā. Jā, Ameriku atklājis eiropietis — Kolumbs. Taču «vientieši» izliekas, it kā pat nebūtu dzirdējuši tādu vārdu. Cenšoties vismaz ar kaut ko ieinteresēt amerikāņus, gids muzejā rāda viņiem vēstuli, ko rakstījis (padomājiet tikai!) pats Kolumbs. Tālāk norisinās visai raksturīga smieklīga aina. Jaunie ļaudis kādu laiku vēro vēstuli, pēc tam viens no viņiem apjautājas — kas tad īstenībā to rakstījis? Kolumbs? Bet rokraksts taču ir atbaidošs. Viņam nav svarīgi, kas to rakstījis, — Amerikā pat pusaudži prot rakstīt glītāk.

Un te, lūk, Kolumba krūšutēls.

«Doktors paskatījās caur lorneti, ko bija iegādājies tieši tādiem gadījumiem.

— Un ... kā jūs nosaucāt to džentlmeni?

— Kristofors Kolumbs! Dižais Kristofors Kolumbs!

— Kristofors Kolumbs... *Dižais* Kristofors Kolumbs. Bet ar ko tad viņš slavens?

— Viņš atklājis Ameriku! Atklājis Ameriku! Velns parāvis!

— Atklājis Ameriku? Tas ir kāds pārpratums. Mēs nupat atbraucām no Amerikas un nekā neesam dzirdējuši par to . ..»

Tālāk lasām:

«— Un no kā viņš miris?

— Nezinu. Nevaru pateikt.

— Varbūt no bakām?

— Es nezinu, kungs! Es nezinu, no kā viņš miris.

•— Bet varbūt no masalām?

— Viss var būt, viss var būt... Es nezinu ... Droši vien no kaut kā miris.

— Bet vai viņa vecāki dzīvi?»

A, tā ir mūmija?! Kā sauc to džentlmeni? Vai viņš ir francūzis?

Ēģiptietis? Miris pirms trim tūkstošiem gadu? Kā jums patīk šī gida nekaunība — likt mums priekšā iis

tik nostāvējušos līķus! Ja jums ir svaigs liķis — stiepiet to šurp!

Jā$_r$ Tvena vēstulēs no Eiropas stipri jūtama amerikāņu buržuāziskās demokrātijas idejiskā aprobežotība, kāda tā bija sešdesmito gadu beigās. Jāpiemin, piemēram, arī tas, ka savās vēstulēs Tvens atļāvies diezgan nedraudzīgā tonī izteikties par Amerikas vissenākajiem iedzīvotājiem — indiāņiem. Paies tikai daži gadi, un viņš drosmīgi deklarēs savu solidaritāti ar «seno indiāni». Taču pagaidām Tvena izteicieni par indiāņiem skan gluži citādi.

Tas viss nav noliedzams. Un tomēr nedrīkst aizmirst, ka vēstulēs izpaužas ne tikai zināmie buržuāziskie iedīgļi Tvena tālaika pasaules uzskatā, bet arī viņa demokrātisms.

Rakslnieks ne vienmēr gatavs solidarizēties ar «vientiešiem». Viņš nežēlīgi izsmej dažus no saviem tautiešiem, ne reizi vien zaudē pacietību, vērojot, cik nekaunīgi uzvedas mantīgie amerikāņi. Viņā rada sašutumu provinciālisms un trulums, kas piemīt lielākajai daļai ceļotāju, kuri brauc ar «Kvēkersitiju».

Ceļojums beidzās. Marka Tvena vēstules bija padarījušas viņu populāru. Ja agrāk Marks Tvens bija «Tālo Rietumu» mēroga humorists, tad tagad viņu lasīja desmitiem tūkstošu cilvēku visās zemes malās. Tvena popularitāte Savienotajās Valstīs jau bija tik liela, ka viņu atcerējās vecais paziņa no Nevadas laikiem — senators Stjuarts. Nav ko runāt, šis Tvens prot rakstīt... Stjuarts nolēma, ka nebūtu par ļaunu.šādu cilvēku dabūt par savu sekretāru. Darba nebūs daudz. Tvenam atliks pietiekami daudz laika žurnālistikai.. .

Marks Tvens, protams, ļoti labi zināja, kāds cilvēks ir Stjuarts, jurists miljonārs, liekas, visviltīgākais un veiklākais darbonis visā Nevadā. Un tomēr viņš piedāvājumu pieņēma. Tagad, kad brauciens ar «Kvēkersitiju» bija beidzies, atkal radās problēma — ko darīt tālāk? Pie Stjuarta vismaz būs pastāvīgi ienākumi. Žurnālists tūlīt devās uz Vašingtonu un sāka iepazīties ar noteikumiem dienestā pie Stjuarta, kas bija kļuvis par vienu no ASV galvaspilsētas politiskajiem dūžiem.

Marka Tvena sekretāra darbība neturpinājās ilgi. Viņš ātri pārliecinājās, ka, dzīvodams Vašingtonā, Stjuarts nav kļuvis labāks. Vispār galvaspilsētā valdīja korupcija, darījumi tika slēgti pie viskija glāzes. Tvens nolēma, ka

starp Vašingtonas politiskajiem darboņiem vispār nav cilvēku ar izcilām valstsvīru dotībām.

Tvena un Stjuarta neilgās sadarbības rezultātā 1868. gadā radās stāsts «Kad es kalpoju par sekretāru».

Tas rakstīts pirmajā personā. Marks Tvens ir ne tikai stāstītājs, bet arī galvenais varonis. Viņš, protams, ir «vientiesis». Pareizāk sakot, uzdodas par vientiesi. Divus mēnešus Tvens ieņēmis «silto vietiņu» pie

senatora, bet bijis spiests aiziet. Senators viņam uzdevis atbildēt uz dažādu vēlētāju vēstulēm. Visi tie ir blēdīgi vai arī vienkārši ērmoti un uzmācīgi ļaudis. Sekretāra pienākums bija «izgudrot izmanīgāku atbildi», neapvainojot vēlētājus un tai pašā laikā atkratoties no viņu pretenzijām. Taču sekretārs nelīdzinās senatoram — viņš ir godīgs cilvēks. Stāsta varonis burtiski izpilda sava šefa norādījumus. Nav sekretāra vaina, ja katru reizi viņš liek nokļūt šim liekulim smieklīgā un grūtā situācijā.

Stāsts beidzas ar raksturīgu komiskā pārspīlējuma paraugu. Senators zaudē pacietību un uzsauc savam sekretāram: «Vācieties! Lai jūs te vairs kāju nespertu!»

Tvens turpina: «Es šos vārdus uzņēmu kā slēptu mājienu, ka mani pakalpojumi vairs nav vajadzīgi, un iesniedzu atlūgumu. Es nekad vairs nestrādāšu par senatora personisko sekretāru. Vai tad var izdarīt pa prātam tādiem cilvēkiem? Viņi ir neizglītoti un rupji. Viņi nemāk novērtēt otra cilvēka darbu.»

Tvens jūt, ka stjuartu pasaule ir melīga un ļauna pasaule.

Tieši tajā laikā liktenis Tvenam pasniedza negaidītu dāvanu. Viņš saņēma vēstuli no kāda Blisa — izdevniecības vadītāja Konektikutas štata Hartfordas pilsētā. Vēstulē bija izteikta vēlēšanās kādu mistera Semjuela Klemensa grāmatu izdot lielā tirāžā. Firma bija gatava piedāvāt diezgan izdevīgus noteikumus. Turpmāko pārrunu gaitā noskaidrojās, ka Bliss nodomājis grāmatu pārdot., organizējot parakstīšanos ar speciālu aģentu palīdzību, un ka grāmatai jābūt ar «humoristisku noslieci».

Radās doma Blisa vajadzībai izveidot grāmatu, ņemot par pamatu vēstules no «Kvēkersitijas».

Tvens uzskatīja sevi par lietišķu cilvēku un domāja, ka viņu ir grūti piekrāpt. Sīs domas pārņemts, viņš bieži uzķērās uz veiklu darboņu makšķeres. Bliss un citi uzņēmēji labi zināja, kur ir vājās vietas šim fantazētājam,

cilvēkam ar atklāto dvēseli, viņi labi zināja, ka Tvens ir ātras dabas un tādēļ jo vieglāk ievainojams.

Naivā viltībā Semjuels Klemenss paziņoja izdevējam, ka viņam ir labs avīžu materiāls, bet viņš ķersies pie vēstuļu pārstrādāšanas, lai varētu tās publicēt atsevišķā grāmatā, tikai tad, ja pārliecināsies, ka tas ir izdevīgi. Bliss prata iestāstīt savam korespondentam, ka viņam tiks dota brīnišķīga iespēja kļūt bagātam. Vēlāk Tvens ne vienu reizi vien sūrojās par izdevēja skopulību.

1868. gada janvārī rakstnieks ķērās pie darba. Daudzas vēstules nācās mest ārā, daudzas — pārveidot; ne mazums lappušu tika uzrakstītas no jauna. Uz tvaikoņa «Kvēkersitija» Tvens bija iepazinies ar kāda provinces izdevēja sievu misis Fērbenksu, kas labprātīgi uzņēmās šefību pār talantīgo žurnālistu un bieži deva viņam padomus

nolīdzināt, mīkstināt te vienu, te otru vietu vēstulēs, lai izdabātu «respektablajiem» lasītājiem. Gatavojot izdošanai grāmatu, kurai Tvens deva nosaukumu «Vientieši aizrobežu zemēs», viņš bieži pieminēja sava dievbijīgā kritiķa padomus. Arī Bliss sāka izteikt savas prasības grāmatas autoram.

Daži izdevēja firmas akcionāri, iepazinušies ar materiālu, sāka bažīties, ka grāmatai par «svētajām vietām» ir nepieļaujami vieglprātīgs raksturs. Viņi savā _ mūžā bija izdevuši ne vienu vien reliģioza satura grāmatu. Kaut nu tikai viņus tagad neapvainotu par dieva zaimošanu! Taču Bliss labi saprata, ka tieši nebēdnīgais humors grāmatai «Vientieši aizrobežu zemēs» pievilinās lasītājus. Viņš akcionāriem paziņoja — ja viņi atteiksies, viņš izdos grāmatu pats un visu peļņu iebāzīs savā kabatā. Tas apklusināja skeptiķus.

«Šausmīgs krāpniecisks uzņēmums...»

Sūtīdams vēstules no «Kvēkersitijas», Marks Tvens neparedzēja, ka tās būs sākums lielai grāmatai. Un viņam neienāca ne prātā, ka šo sacerējumu laidīs klajā liela izdevniecība, kura daudzas reizes publicējusi reliģiska satura darbus.

Jaunībā no tēva pārņemtā un no grāmatām iegūtā kritizējošā nostāja pret reliģiju, tāpat arī iedzimtais veselais saprāts, kas liedza akli pieņemt baznīcas mācības,

vēstulēs izpaudās visai nepārprotamā kārtā. Tas viss atspoguļojās — gan nedaudz mazākā mērā — arī grāmatā «Vientieši aizrobežu zemēs».

So paskaidrojumu dodam sakarā ar visai reāliem apstākļiem. Nesen no jauna publicētās sākotnējās vēstules, kuras rakstītas ceļojuma laikā pa austrumu puslodi, rāda, ka dažs labs no «dieva zaimojošiem» izteicieniem, ko atļāvies Tvens korespondents, grāmatā nav ievietots. Stāstot par savu uzturēšanos Itālijā, Tvens, piemēram, raksturojis kādu baznīcu, ko viņam gadījies redzēt, par «šausmīgu krāpniecisku uzņēmumu», kuru apkalpo «trīssimt aptūkušu garīdznieku kārtas vazaņķu». Grāmatā «Vientieši aizrobežu zemēs» šī spilgtā piezīme nav sastopama. Ir tikai teikts, ka Florences katedrālē «skaitās trīssimt garīdznieku, kas dzīvo labklājībā un laimē».

Un tomēr «Vientiešos» baznīcas tēviem ir krietni sadots. Tā, aprakstot bagātības, kas savāktas Eiropas kato-listiskajās baznīcās, Tvens ar neslēptu sašutumu tām pretstatā parāda tautas nabadzību. Kad amerikāņu tūristi «iegāja pa augstājām durvīm» jezuītu baznīcā, viņu priekšā atklājās, «šķiet, visas zemes bagātības. Milzu kolonnas, katra iztēsta no vesela marmora kluča, no augšas līdz apakšai noklātas ar sarežģītiem serpentīna ornamentiem; tāda paša dārga materiāla lasāmie galdiņi, kuru skaistās krokās krītošie akmens pārklāji izskatās tik viegli kā stellēs izausti; galvenais altāris ar mirdzoši pulētu apdari un sētiņu no austrumu ahāta, jašmas, serpentīna un citiem dārgiem akmeņiem, kuriem mēs pat nosaukumus lāgā nezinām; un visur dārgas lazurīta plāksnes tādā daudzumā, it kā šai baznīcai būtu pašai savas akmeņlauztuves. Visas šīs greznības vidū altāra piederumi no zelta un sudraba šķiet lēti un ikdienišķi. Pat grīdas un griesti tur ir veselas kņazistes vērtībā.»

Šī apraksta tonis vien liecina, ka autors ne tik daudz priecājās par redzēto dārgo priekšmetu skaistumu, kā bēdājās par to, ka tas viss atrodas mācītāju, nevis tautas īpašumā. Un tālāk Tvens uzdod jautājumus, uz kuriem atbilde viņam pašam ir skaidra. «Kāda tad ir jēga,» iesaucas šis reāli domājošais un neparasti konsekventais amerikāņu demokrāts, «ļaut šīm bagātībām te stāvēt bez kāda labuma,

kad puse iedzīvotāju sitas vai nost, lai kaut kā nopelnītu dienišķo maizi? Vai ir saprātīgi, ka simtiem miljonu franku visā Itālijā ieguldīts nevajadzīgā baznīcu

spožumā, ja valdība, lai neaizietu postā, tautu spaida ar nodokļiem?»

Stāsti par «brīnumiem», kas saistās ar dažādu svēto vārdiem, izraisa Tvenā dzēlīgu zobgalību. Kādā grāmatā izlasījis, ka svētā Kalista katakombās «svētā Filipa Neri sirds, tā iedegās dievišķā mīlestībā, ka pārplēsa viņa krūtis», Tvens nemaz nedomā labsirdīgi pasmieties. Viņš painteresējas par to, ko svētais Filips... «ēdis pusdienās».

Uzzinājis, ka Jāņa Kristītāja pīšļus interesenti var skatīt divās dažādās baznīcās, Marks Tvens dzēlīgi komentē: «Mums bija grūti noticēt, ka Jānim Kristītājam bijuši divi komplekti pīšļu.»

Un tālāk seko dusmīga piezīme, ka vispār «pārāk .. . daudz... relikviju». «Mums parāda,» turpina grāmatas «Vientieši aizrobežu zemēs» autors, «gabalu īstā krusta ikvienā vecā baznīcā, kurā iegriežamies, un arī tā naglas. Neņemos pilnīgi droši apgalvot., bet domāju, ka mēs redzējām ne mazāk kā mucu šo naglu. Un ērkšķu kronis? Daļa no viena glabājas Parīzē Senšapela baznīcā, daļa no otra — Parīzes Dievmātes katedrālē. Bet no svētā Dioni-sija kauliem, kurus tikām redzējuši, vajadzības gadījumā varētu, manuprāt, salikt viņa skeletu divos eksemplāros.»

Izmētājis pa visu grāmatu krietni daudz šādu nesaudzīgu spriedumu, satīriķis mēģina vietām kaut cik mīkstināt radušos iespaidu. Viņš raksta, ka «tagad patiesības labad esmu spiests» pateikt «kaut ko labu» par mācītājiem un baznīcām. Tālāk seko stāsts par «dievbijību», ko holeras epidēmijas laikā parādījis dominikāņu ordenis. Un tomēr uz kāda kuģīša sastaptais mūks Tvenam ir tikai viens no «resnajiem baskājainajiem blēžiem».

Pat Palestīnas «svētajās vietās» jaunais žurnālists nevar (un negrib) atmest pierasto skeptisko intonāciju. Evaņģēlija leģendas viņš pārstāsta gan ar slēptu, gan ar pilnīgi klaju izsmieklu. Pastāstījis, ka Kristus nolādējis Kapernaumu un divus ciematus «par to, ka pēc visiem lielajiem brīnumdarbiem, kas te veikti, tie nav nožēlojuši grēkus, un pareģojis tiem bojāeju», Tvens piebilst: lai gan «tagad tie guļ drupās par prieku svētceļniekiem», pareģojumam «tur nav nekādas daļas». Kristus izdaudzinātie ceļojumi īstenībā bijuši ļoti īsi. Viņš «nodzīvojis visu dzīvi, sludinājis savu mācību un darījis brīnumus vidēji liela Amerikas apgabala robežās»... saka

rakstnieks bez jebkādas bijības. «Cik ļoti tas nogurdina, ka ik pēc divām trim jūdzēm jāizlasa atkal simtiem vēstures lappušu — jo īstenībā visas slavenās vietas Pales-tīnā atrodas tuvu cita citai.»

Ar neslēptu izsmieklu Tvens raksta, ka «ikvienai ur-dziņai», kas

burbuļo «svētajās vietās», «piešķir skanīgu nosaukumu» un pēc tam izlej «savus slavinājumus» uz papīra. «Ja savāktu vienkop visus pantus un pārējās blēņas, kas veltītas šejienes avotiem un apkārtnes ainavām, sanāktu solīds sējums — ārkārtīgi vērtīgs materiāls krāsns iekuriem.»

Pats grāmatas «Vientieši aizrobežu zemēs» autors pat «slaveno Galilejas jūru» uzskata tikai par «duļķainu peļķi».

Satīriķa dzēlīgās antiklerikālās replikas bija vērstas galvenokārt pret katoļu baznīcu, taču viņš nedomāja taupīt arī protestantu mācītājus — savus tautiešus.

Jau feļetonā «Svarīga sarakste», kas iespiests Pilsoņu kara pēdējā gadā, prezbiteriāņu, metodistu, uniātu garīdznieki tēloti kā aprēķinātāji veikalnieki, izmanīgi spekulanti. Ja pārlasa korespondences no Palestīnas, skaidri jūtams, cik daudz slēptas antipātijas un ar pūlēm apvaldītu dusmu izraisīja «viņu svētības» taisnprātīgajam, godīgajam, visādu pretenziju nīdējam Semjuelam Klemensam.

Viena no smieklīgākajām vietām grāmatā «Vientieši aizrobežu zemēs» ir apraksts par svētceļnieku nenotikušu braucienu pa Galilejas jūru: «Jau kopš mazotnes šie ļaudis mācīti godāt, pat dievināt svētās vietas, kas tagad atklājās viņu laimē starojošajiem skatieniem... Stāvēt šeit, redzēt to visu savām acīm, peldēt pa šiem svētajiem ūdeņiem, skūpstīt svētīto zemi, kas plešas visapkārt, — tas bija viņu sapnis, bet gadi aizgāja cits pēc cita un atstāja .neizdzēšamas pēdas viņu sejās un sarmu matos.»

Parodiski pacilātais rakstnieka tonis liek gaidīt, ka sekos kaut kas komisks. Šīs nojautas piepildās. Svētceļnieki trokšņaini izsaka gatavību maksāt jebkuru cenu par izbraucienu laivā pa «svēto jūru». Taču, kad laivas īpašnieki pieprasa «divus napoleondorus», gaišums sejās satumst un iestājas klusums.

— Pārāk dārgi, pietiks ar vienu!

Šī izsauciena sekas Tvens attēlojis ar to lielisko at-

maskošanas niknumu, kas raksturīga viņa labākajiem satīriskajiem darbiem. No katras frāzes te dveš pretī sarkasms.

«Es tā arī nekad neuzzināšu, kā tas notika, — man vēl šobrīd šermuļi iet pār kauliem, iedomājoties, cik ātri šeit rodas brīnumi: vienā acumirklī «kuģis» jau atradās divdesmit soļu no krasta un attālinājās kā šausmu pārņemts! Bet astoņi nelaimīgie stāv krastā — iedomājieties tikai! Tāds trieciens ... tāds trieciens ... pēc tik neprātīgas sajūsmas!

... Un tūlīt ari mūsu pulkā sacēlās vaimanas un zobu griešana. Piedāvāja divus napoleondorus, pat vairāk... lūgdami aizbraucošos laiviniekus atgriezties. Bet tie mierīgā garā brauca projām un nelikās vairs zinis par svētceļniekiem, kas visu mūžu bija sapņojuši par to dienu, kad slīdēs pār Galilejas jūras svētajiem ūdeņiem un viļņu

čukstos saklausīs dievišķu vēsti; tā dēļ viņi bija braukuši tūkstošiem jūdžu — un tagad izrēķināja, ka brauciens laivā maksā pārāk dārgi? Nekaunīgie muhamedāņi! Tā domāt par cēlajiem citas ticības aizstāvjiem!»

Nē, to vis nevar teikt, ka Tvens devās uz Palestīnu, lai apliecinātu protestantisma pārākumu pār katoļu pārliecību. Viņa skaidrais prāts neatzina nekādus melnsvārčus. Ikvienā reliģiskas liekulības izpausmē viņš jauta kaut ko «krāpniecisku».

JāŠUS UZ VARDES

Kamēr «Vientieši aizrobežu zemēs» izdevniecībā izgāja cauri visiem nepieciešamajiem etapiem, Tvens uzstājās ar komiskām lekcijām un aizbrauca uz Sanfrancisko, lai no avīzes «Alta» izdevējiem izprasītu tiesības pārdrukāt viņu avīzē iespiestās vēstules. Ceļā uz Kaliforniju viņš atkal nokļuva uz tvaikoņa, kura kapteinis bija viņa jaunais draugs Veikmans. Droši vien tieši tad arī Tvens no kapteiņa dzirdēja saistošu un būtībā antireliģisku nostāstu par ceļojumu uz debesīm. Tas likts pamatā stāstam «Kapteiņa Stormfīlda ceļojums uz paradīzi». Sis stāsts parādījās presē tikai pēc četrdesmit gadiem.

Tvens kļuva aizvien pazīstamāks kā jokdaris, kas prot sasmīdināt pat visdrūmākos cilvēkus. Viņš bieži uzstājās banketos un vēl biežāk lasīja humoristiskas «lekcijas» par dažādiem tematiem vai arī bez kāda noteikta temata, bet bagātīgi piesātinātas ar asprātībām un jokiem. Kādā paziņojumā bija uzskaitīti trīsdesmit astoņi temati, kas tiks aplūkoti Tvena «lekcijā», bet pēc tam bija teikts, ka «katram no tiem būs pievienotas rūpīgi pārdomātas asprātības».

Tvena «lekciju» klausītāji saņēma krietnu humorā devu, pat neiegājuši zālē. Reiz Sanfrancisko pilsētas ielās parādījās intriģējoša lapiņa. Tā sākās ar ievērojamāko pilsoņu pieprasījumu lektoram Tvenam ātrāk aizvākties no pilsētas. Tālāk bija iespiesta Tvena atbilde viņa vajātājiem. Pēc tam sekoja draudīgs brīdinājums ar daudzu organizāciju parakstiem — nerīkot lekcijas. Nobeigumā savu vārdu bija teicis pats policijas priekšnieks: «Labāk lasieties projām!»

Visas lapiņas, protams, sacerēja Tvens. Vakarā zāle bija stāvgrūdām pilna.

Afišās Tvenu reizēm attēloja jāšus uz vardes. Kādā žurnālā, kur bija iespiesti pazīstamāko lektoru portreti, viņš bija uzzīmēts klauna tērpā ar zvārguļiem.

Smējās klausītāji, uzjautrinājās arī lasītāji. Tvens sacerēja arvien jaunus stāstus, pārpilnus ar komiskām, groteskām situācijām. Viņš virknēja jokus citu pēc cita tādā tempā un ar tādu meistarību, ka klausītājs vai lasītājs drīz vien pagura aiz svētlaimes un visi stāstītāja sagudrojumi un ērmības viņam sāka likties jocīgi. Rakstnieks asprātīgi jauca lielo ar mazo, cēlo un zemisko, spēlējās ar vārdiem, parodēja. Lieliski pārzinādams visus savas profesijas noslēpumus, viņš prata jau iepriekš sagatavot klausītājus smieklīgām stāsta beigām un saglabāt nopietnu sejas izteiksmi pa visu garā priekšvārda laiku līdz komiskajam beigu akordam.

Tvens nebaidījās no ekscentriādes.

Viņš rakstīja gan par «ugunsvēmēju pūķi, kurš... sagādāja vairāk nepatikšanu kā nodokļu piedzinējs», gan par to, ka, būvējot Visumu

vai māju steigā, pēc tam noteikti attapsies, ka esi aizmirsis uztaisīt kādu sēkli vai būcenīti slotām.

Tvena tālaika humora specifiskās īpatnības spilgti izpaužas viņa plaši pazīstamajā stāstā «Mans pulkstenis».

Stāsta tematu nevar saukt par oriģinālu. Rakstnieks atstāsta, kā viņa «lieliskais jaunais pulkstenis'pusotra gada gājis neatpaliekot un nesteidzoties» un kā reiz viņš to aizmirsis vakarā uzvilkt un iegriezies «labākajā pulksteņu veikalā», lai nostādītu pulksteni pēc pareiza laika. Tālāk, protams, pulksteņmeistars sāk ap pulksteni darboties — un tas sabojājas.

Līdzīgu stāstu būtu varējis izdomāt jebkurš humorists. Viņš arī būtu parādījis, ka pulksteņmeistars darbodamies arvien vairāk sabojā pulksteni, tā ka tas iet sliktāk un sliktāk.

Tvens uzsāk stāstu mierīgi un atturīgi. Taču drīz vien mēs sastopam fantastiski komiskus pārspīlējumus. Pēc vienas nedējas pulkstenis «drudžaini steidzās, un tā pulss sasniedza simt piecdesmit ēnā». Jau šis juceklis vien, šis nesalīdzināmo jēdzienu salīdzinājums, izraisa smieklus. Tālāk smieklīgo aplamību skaits aug. Pēc diviem mēnešiem pulkstenis «bija atstājis tālu aiz sevis visus pilsētas pulksteņus un vairāk kā par trīspadsmit dienām apsteidzis kalendāru». Pēc tam pulkstenis sāka atpalikt — un stāstītājs «nemanot atpalika no laika un atjēdzās pagājušajā nedēļā». Pulkstenis turpina atpalikt, un Tvena hiperbolas kļūst īsti «kroketiskas», lai gan ir psiholoģiski smalkākas. «Drīz es sapratu, ka viens pats klimstu kaut kur aizpagājušās nedēļas vidū, turpretī visa pasaule tālu man priekšā jau nozudusi skatienam. Es jau pieķēru sevi, ka sāku izjust tādas kā neapjaustas simpātijas, tādu kā biedrisku noslieci pret faraona mūmiju muzejā, it kā man gribētos ar šo faraonu papļāpāt, patenkot par aktuāliem tematiem.»

Humoreska nobeidzas ar raksturīgu grotesku frāzi. Stāstītājs sadusmojies uz pulksteņmeistaru un saka: «Es sašķaidīju viņam galvaskausu un apglabāju uz sava rēķina.»

Jā, šādu humoru nevar sajaukt, piemēram, ar angļu humoru.

Lai gan Tvena daiļrade pēc sava rakstura vēl bija ļoti tuva tādu rakstnieka laikabiedru un priekšteču kā, piemēram, Dena de Kvila vai Vorda daiļradei, taču jau bija skaidrs, ka grāmatas «Vientieši aizrobežu zemēs» autors ir nesalīdzināmi talantīgāks.

Tvens priecājās par savu prasmi likt cilvēkiem smaidīt un no sirds smieties. «Grumbas drīkst liecināt tikai par bijušajiem smaidiem,» rakstnieks kādreiz lika teicis.

Jautrībnieku kompānijai, kam bija tik liela loma pārējo pasažieru vidū uz «Kvēkersitijas», bieži pievienojās gadus astoņpadsmit vecs jauneklis — Čārlzs Lengdons Tēvs bija sūtījis jaunekli garā cejojumā, lai viņš, iekams stājas darbā, apskatītu pasauli un iepazītu cilvēkus.

Džerviss Lengdons, viens no Ņujorkas štata Elmairas pilsētas bagātākajiem pilsoņiem, dēlam atstās ogļraktuves un lielu vairumtirdzniecības uzņēmumu.

Kā jau katrs labi audzināts vīrietis no Elmairas «labākajām» ģimenēm, Čārlijs sajūsminājās par «īstiem» vīriešiem, bet neaizmirsa arī savas ģimenes tradīcijas, ka nedrīkst neko pārņemt no šīs rupjās vīriešu pasaules.

Kopā ar Tvenu, protams, bija jautri. Viņa profesija taču ir uzjautrināt, smīdināt ļaudis. Tādēļ nebūtu slikti parādīt Tvenu piederīgajiem. Māsai Olivijai jeb Livijai, slimīgai un skumjai meitenei, patiktu paklausīties, kā Tvens, jocīgi stiepjot vārdus, stāsta kādu — protams, gluži pieklājīgu — anekdoti. Tas pat celtu Čārlija autoritāti piederīgo acīs. Vai redzat, kāds draugs ir jaunajam Lengdonam — pazīstamais humorists Tvens!

Pēc atgriešanās dzimtenē vairāki draugi, kas bija kopā uz «Kvēkersitijas», sarīkoja iedzeršanu, viņiem pievienojās arī Čārlijs, kas bija atbraucis uz Ņujorku kopā ar tēvu un Oliviju. Čārlijs nolēma iepazīstināt Tvenu ar piederīgajiem. Tvens labprāt bija ar mieru: viņš atcerējās Olivijas piemīlīgo sejiņu no miniatūras, kuru jauneklis ceļojuma laikā viņam parādīja.

Lengdonu ģimenē Oliviju uzskatīja par vārgulīti, kurai visi zemes prieki ir tāli, — pirms dažiem gadiem, krītot uz ledus, viņa bija stipri sasitusies un ilgi gulēja slima.

Tvena pirmā tikšanās ar trauslo un maigo Liviju notika 1867. gada decembrī.

Šķiroties Čārlijs Lengdons ielūdza savu interesanto, kaut arī, jāsaka, ne visai labi audzināto draugu kādreiz apciemot viņus Elmairā. Taču šis dīvainais cilvēks, kurš bija tik ekscentrisks, ka pat dusmoties uz viņu bija grūti, nolēma neatlikt satikšanos ar Čārlija māsu līdz braucienam uz Elmairu. Apmēram pēc nedēļas Jaungada dienā vienpadsmitos no rīta viņš devās vizītē pie paziņām, kur tai laikā atradās mis Olivija Lengdone, un, neievērojot vispārpieņemto pieklājību, palika tur līdz pusnaktij.

Kad 1868. gada pašā sākumā Tvens kopā ar Oliviju klausījās Dikensa izpildījumā fragmentu no «Dāvida Koperfīlda», viņš laikam gan visvairāk domāja par meiteni, kas sēdēja viņam līdzās. Tvens bija aizrāvies, taču neaizmirsa, ka viņa un viņas tēvs ir citas pasaules cilvēki.

Bagātā ogļu tirgotāja meitai Olivijai Lengdonei tiešām bija tāla tā dzīve, kas ritēja aiz Lengdonu lielās mājas sienām Elmairā. Turīgo ļaužu Elmaira pēc viņas pārliecības aptvēra visu to labāko, ko vien var dot civilizācija. Reliģija, mērena jautrība vakaros pie draudzenēm, bagāto kvartālu tīrās ielas, nevainojami korektās manieres — bez visa tā dzīvot nav iespējams.

Tvens saprata, ka Olivija nepievērsīs viņam uzmanību, kamēr viņš nekļūs pieņemams Elmairai. Olivija dzīvē visu saņēma gatavu. Ierastā kārtība viņai neradīja nekādas šaubas. Vai tad var apšaubīt dieva eksistenci, ja dakteris Ņūtons tikai ar lūgšanu vien piecēla Oliviju no smagas slimības gultas? Kā var jautāt: pūlēties vai nepūlēties iegūt bagātību, ja Olivijas paziņu vidū nekad nav bijuši trūcīgi ļaudis? Nav jau noteikti jābūt tik bagātam kā viņas tēvam, taču savrupmāja, daži kalpotāji, ekipāža — bez visa tā, protams, dzīvot nevar.

Tvens pārsteidza Oliviju ar to, ka bija neparasts. Viņai, tāpat kā Čārlijam, Tvens varbūt arī patika, taču viņš, bez šaubām, bija svešas pasaules cilvēks.

No visas ģimenes tikai bagātajam ogļu tirgotājam bija nācies zināmā mērā sadurties ar to dzīves pusi, ko tik labi pazina Klemenss, — ar nabadzību, smagu darbu, neveiksmēm, cīņu par vietu zem saules. Un Džerviss Lengdons pievērsa žurnālistam Tvenam uzmanību — šis cilvēks tālu tiks, viņš ir humorists ar neikdienišķām spējām un prot cilvēkiem patikt.

Jau gandrīz deviņus mēnešus Tvens nebija redzējis Oliviju. Čārlijs vēlreiz aicināja viņu atbraukt uz Elmairu.

Nodevis iespiešanai «Vientiešus», Tvens atlicināja laiku, lai aizbrauktu pie Lengdoniem. Protams, viņu mājā stingri jāievēro etiķete. Cārlijs ir gandrīz divas reizes jaunāks par Semu, taču, pirmo reizi sastopoties ar to savās mājās, viņš rūpīgi pārbaudīja drauga tualeti.

Tvens pavadīja Elmairā nedēļu. Aizbraukšanas dienā viņš atzinās jaunajam Lengdonam, ka ir iemīlējis Li-viju. Čārlijs bija šokēts... Līdz šim laikam viņš nebija ticējis, ka Klemenss varētu likt kādas cerības uz viņa māsu.

— Klausieties, Klemens, — paziņoja Čārlijs bez kādām ceremonijām, — vilciens atiet ipēc pusstundas. Jūs vēl varat paspēt uz to. Kādēļ gan gaidīt līdz vakaram? Brauciet tūlīt pat!

Klemenss atcerējās, ka viņš ir jokdaris, un neapvainojās. Protams, viņam te nav ko darīt. Vienīgais cilvēks, kas viņam devis tiesības atrasties šai mājā, Čārlijs, tagad liek viņam priekšā aizbraukt. Tomēr Klemenss nolēma palikt līdz vakaram. Bet nejauši gadījās, ka vakarā kariete, kurā viņš un Čārlijs brauca uz staciju, Tvenam par laimi apgāzās. Viņš izlikās, ka ir smagi cietis. Tvenu aiznesa uz māju, un viņš pavadīja pie Lengdoniem vēl dažas dienas.

Semjuels Klemenss iemīlēja Oliviju Lengdoni. Iemīlēja patiesi un karsti. Iemīlēja ar tāda cilvēka kvēli, kurš tikai tagad, patiesību sakot, sāka tuvoties garīgam briedumam un bija saglabājis jaunekļa jūtu svaigumu.

Taču Olivija Semjuelam Kl'emensam likās nesasniedzama būtne.

Kļūt par ienesīgas avīzes redaktoru, varbūt pat līdzīpašnieku,

apmesties komfortablā mājā, palīdzēt mātei, iekārtot beidzot arī Orionu — tas bija godpilns ideāls. Un ja vēl kopā ar tevi būs mīļota sieva, Livija, — vai var iedomāties augstāku laimi?!

Likās, ka tie visi ir tikpat tukši sapņi kā cerības atrast sudraba dzīslu Nevadā. Pa to laiku Čārlijs sāka izturēties pret Tvenu ar atklātu naidu — šis cilvēks no «mežonīgajiem Rietumiem» izstiepj nagus pēc viņa māsas. Olivija izturējās tikpat nosvērti un korekti kā agrāk. Nevarēja zināt, ko viņa domā. Jāsaka gan, ka Semjuela Klemensa slimības laikā Olivija bija ļoti uzmanīga pret viņu. Jautājumu par precībām izlemt varēja, protams, tikai tēvs.

Tvenam nebija nekāda darbības plāna. Bet kaut kā pats no sevis iznāca, ka veiksmīgā humorista augošā popularitāte un līdz ar to ienākumu palielināšanās stiprināja Džervisa Lengdona cieņu pret Semjuelu Klemensu.

Kāda liela lekciju aģentūra piedāvāja Tvenam turneju. Samaksa — simt un vairāk nekā simt dolāru par katru «lekciju». Viņš var uzstāties vai katru vakaru, bet «lekcijām» jābūt pēc iespējas smieklīgām. Tvens pēdējā laikā uz estrādes vairs nejutās visai labi — viņam taču par naudu bija jāākstās publikas priekšā kā nerram. Tomēr priekšlikumu viņš pieņēma.

Sākās lielā turneja. Tvens tagad pelnīja ļoti daudz naudas. Viņa grāmata bija iespiešanā. Reiz, atrazdamies netālu no Elmairas, Tvens iegriezās pie Lengdoniem un lūdza Olivijas roku. Džerviss Lengdons bija pārsteigts. Nē, Klemenss neder par znotu. Jautāja mis Olivijai l.engdonei. Viņa apstiprināja, ka nemaz nedomā kļūt par mistera Klemensa sievu.

Taču viņu arvien vairāk un vairāk saistīja šis neparastais un jaukais cilvēks.

«Lekciju» panākumi auga. Avīzes arvien biežāk rakstīja par Tvenu, citēja viņa asprātības. Pēc kāda laika Tvens atkal parādījās Lengdonu mājā.

Džerviss Lengdons iztaujāja Semjuelu Klemensu par viņa pagātni, par ģimeni. No kā varētu ievākt ziņas par pretendentu uz viņa meitas roku? Tvens atsaucās uz pazīstamiem Sanfrancisko garīdzniekiem. Lengdons tiem aizrakstīja.

Atkal «lekcijas». Bija saņemta grāmatas korektūra Blisa aģenti visās valsts malās gatavojās pieņemt parakstīšanos. Grāmatas cena — vairāk nekā trīs dolāri; tas taču nav kaut kāds romāns, bet grāmata par ceļojumu.

1869. gada sākumā Lengdons saņēma atbildes no Sanfrancisko. Jā, šie garīdznieki pazina jautro un spējīgo jaunekli Klemensu. Viņš ir daudzsološs, taču nav respektabls. Nē, tas nav īstais vīrs mistera Lengdona — Elmairas pilsētas bagātnieka meitai.

Džerviss Lengdons nebija vienis pratis ar garīdzniekiem un

Cārliju. Viņš ir tālredzīgāks par tiem. Klemenss ir tikai sava ceļa sākumā, un ar katru dienu viņa zvaigzne atspīd arvien spožāk. Vajag tikai drusku viņam palīdzēt, novirzīt viņu pa īsto ceļu. Sis cilvēks sevi vēl parādīs. Džerviss Lengdons ir ar mieru atdot savu meitu, kas uzaugusi vienā no Elmairas bagātākajām mājām, žurnālistam, kurš raksta ar pseidonīmu Marks Tvens.

Lengdons jau sen bija sapratis, ka Livija iemīlējusi Semu Klemensu.

Elmaira, protams, nebūt nedomāja uzņemt savā sabiedrībā šo cilvēku tādu, kāds viņš bija, visu dzīvi pavadījis kopā ar fermeriem, nēģeriem, burtličiem, kalnračiem, Tvenu vajadzēja noslīpēt, aplauzt viņam asos stūrus.

Jau kopš pirmās tikšanās Elmairā Semjuels Klemenss un viņa nākamā sieva bija pasākuši sarakstīties. Tvens vērsās pie Olivijas Lengdones ar maigiem un aizkustinošiem, nereti pat sentimentāliem vēstījumiem.

Vienā no savām pirmajām vēstulēm viņš pateicas Olivijai par apņemšanos lūgt katru dienu par viņu dievu un apsolās mainīt savu uzvedību, lai kļūtu šo lūgšanu *cienīgs*. Stāstot Olivijai par to, kādas pūles viņš pieliek, lai kļūtu «labs kristietis», Tvens reizē ar to laiku pa laikam cenšas līgavu uzvedināt uz domām, ka viņas ticībā diezgan daudz kas ir apšaubāms. Viņš, piemēram, raksta Olivijai garu vēstuli par astronomu atklājumiem, par zvaigžņu pasaules gigantiskajiem mērogiem un pie reizes liek viņai saprast, cik naivi ir mietpilsoniskie priekšstati par Visumu un būtībā arī par dievu.

Kad sāka nākt «Vientiešu» slejas, līgavainis un līgava kopīgi ķērās pie korektūru lasīšanas. Blakus maigajai, trauslajai Livijai Sems jutās neveikls, lempīgs, neaptēsts. Divdesmit trīs gadus vecās nepieredzējušās meitenes aizrādījumi tika pieņemti bez ierunām. Vietas, kas varētu nepatikt Elmairas stingri reliģiozajai augstākajai sabiedrībai, tika vēl papildus izlabotas.

Tvens ar visu būtni bija atdevies mīlestībai uz savu līgavu. Kļuvusi Tvena sieva, Olivija Klemensa vienmēr dēvēja savu sirdī jauno vīru par «jaunekli». Bet Marks Tvens pēc daudziem gadiem piezīmju grāmatiņā ierakstīja šādu aforismu, kas radies no paša laimīgās pieredzes: «Uzskata, ka mīlestība augot ļoti ātri, taču tas nebūt tā nav. Neviens cilvēks nespēj saprast, kas ir īsta mīlestība, kamēr nenodzīvo laulībā ceturtdaļgadsimta.»

Bufalo pilsētā Ņujorkas štata rietumu daļā bija pārdodama viena no trim avīzes «Ekspresis» pajām. Pajas īpašnieka pienākums bija arī rediģēt dažas avīzes nodaļas. Pasākums, likās, solīja diezgan labus pastāvīgus ienākumus.

Miermīlīgs Bufalo pilsonis, provinces literāts, labs ģimenes galva — vai tad pēc tā Klemenss nebija tiecies savos klaiņojumos pa

Ameriku? Tvens nepalaida garām radušos iespēju iegādāties paju. Līdzekļus šim nolūkam aizdeva Lengdons.

1869. gada augustā Tvens jau ķērās pie darba Bufalo. Viņš uzrakstīja lasītājiem humoristisku uzrunu, kurā solīja neizdarīt nekādas reformas un neieviest nekādus jauninājumus, kā arī vispār necelt nemieru. Viņš uzvedīsies miermīlīgi, izvairīsies no lamu vārdiem, izņemot vienīgi tos gadījumus, kad gribot negribot jāzaudē savaldīšanās. Viņš nevar nelamāties, piemēram, runājot par īres maksu un nodokļiem.

Vasarā beidzot nāca klajā grāmata «Vientieši aizrobežu zemēs». Pirmā tirāža bija divdesmit tūkstoši, bet jau gada beigās bija pārdots vairāk nekā trīsdesmit tūkstoši eksemplāru.

Grāmatas popularitāte auga. Avīzes ievietoja cildinošas atsauksmes. Rakstnieks Viljams Gouelss, solīda buržuāziska žurnāla «*Atlantic*» redaktors, nosauca Tvenu par vienu no labākajiem Tālo Rietumu humoristiem. «Vientieši aizrobežu zemēs» iepatikās pašiem ievērojamākiem ASV pilsoņiem. Aplam daudz joku jau nu bija šai grāmatā.

Laulību ceremonijai bija jānotiek 1870. gada februārī.

Dažas dienas pirms kāzām Tvens aizrakstīja vecajiem draugiem: viņš gribēja dalīties ar tiem savā priekā.

Pēc Elmairas turīgo iedzīvotāju izpratnes kāzas bija vienkāršas — piedalījās ne vairāk kā simts viesu. No Hartfordas uz kāzām ieradās Tvena jaunais draugs — garīdznieks Tvičels. Sis jaunais atlēts bija populāras Hartfordas baznīcas pārzinis. Viņam piemita humora izjūta.

Lekciju turnejas laikā Tvens bija griezies Bufalo pie kāda paziņas ar lūgumu sameklēt viņam ar sievu pieklājīgu mitekli. Kad jaunais pāris ieradās Bufalo, viņus gaidīja liela, ērta māja ar grezni mēbelētām istabām. Liels bija Semjuela Klemensa un nekā nezinošo piederīgo izbrīns un prieks, kad Džerviss Lengdons izņēma no šķirstiņa pirkuma aktu un pasniedza to savam znotam. Izrādījās, ka māja, mēbeles, trauki, paklāji, svečturi, ekipāža — viss ir Lengdona kāzu dāvana jaunajam pārim. Pat kalpotājus viņš jau bija laikus sameklējis.

Tādējādi Semjuelam Klemensam tagad vajadzēja pelnīt tik daudz, lai spētu uzturēt māju, kalpotājus un ekipāžu. Olivijai Klemensai jājūtas gluži kā dzimtajā Elmairā.

Likās, ka beidzot sākusies īstā dzīve. Vēl nesen Tvens zem kājām nejuta stingru pamatu. Viņu — provinces žurnālistu, cilvēku bez noteiktas nodarbošanās un nodrošinātiem ienākumiem, neveiksmīgo Nevadas zelta un sudraba meklētāju — liktenis jebkurā mirklī varēja iznīcināt. Viņam bija pat kauns no piederīgajiem un paziņām: vairāk nekā trīsdesmit gadu vecumā cilvēkam nav īsta darba, pieklājīgu ienākumu, sava kaktiņa.

Bet tagad viss bija citādi, Tvenam ir solīds stāvoklis laikrakstu

pasaulē — viņš nav vis kaut kāds algots žurnālists, kuru ik brīdi var padzīt. Viņa akcijas, tā sakot, ceļas. Viņam pieder lepns nams,

Daudz prieka deva dzīve ar mīļoto sievu. Drīz pēc kāzām Tvens satika savu veco draugu no Nevadas laikiem — Houlendu, pastāstīja, cik laimīgs jūtoties, un ar ierasto zobgalību piebilda: «Ja precēti ļaudis vienmēr ir tik laimīgi kā es šajās dienās, tad varu tikai nožēlot, ka esmu velti zaudējis trīsdesmit dzīves gadus. Ja varētu dzīvi sākt no jauna, es apprecētos zīdaiņa vecumā, tad nebūtu velti jāizšķiež laiks zobu nākšanai un trauku dauzīšanai.»

Tvens centīgi darbojās laikraksta «Ekspresis» redakcijā. Viņš bija uzņēmies arī humora nodaļas rediģēšanu žurnālā «Galaktika».

Taču izdevējs Bliss arvien vairāk uzstāja, lai rakstot vēl vienu grāmatu, vienalga par kādu tematu, lai tikai varētu šo grāmatu izplatīt ar parakstīšanos. Tvens solījās par to padomāt. Kāpēc gan nevarētu sacerēt parodiju nostāstam par Noasa dzīvošanu šķirstā? Viņš aprakstīs Noasa un tā saimes locekļu dzīvi gluži šālaika garā. Amerikā streiko strādnieki. Nebūtu peļami aprakstīt, kā šķirsta būvētāji rīko streiku, pieprasīdami algas paaugstināšanu ...

Tāds temats diez vai sajūsminās Blisu un pārējos Amerikas izdevniecību sabiedrības akcionārus. Parodēt bībeli? Rakstīt par streikiem? Nu, vai tad tā var! .. .

Radās vēl viens piedāvājums. Lasītājiem bija iepatikusies grāmata par Tvena ceļojumu uz Eiropu. Ja nu aprakstītu ceļojumu uz Dienvidāfriku un piedzīvojumus dimantu laukos? Protams, Tvenam pašlaik nav iespējams braukt uz Āfriku. Bet tad lai uz turieni brauc spējīgs žur-

nālists — viņa draugs, un Tvens pēc šī žurnālista piezīmēm sarakstīs grāmatu.

Bliss bija ar mieru, un Tvens viņam rakstīja: «Es izstiepu savas alkatīgās rokas pēc cilvēka, kurš šim nolūkam noderētu labāk nekā jebkāds cits visā Amerikā. Pēc divām nedēļām es uz sava rēķina sūtīšu viņu uz Dienvidāfrikas dimanta rajoniem.» Nodoms tomēr neizdevās: Tvena aizrunātais žurnālists nejauši sadūrās ar dakšiņu un nomira no asins saindēšanās.

Darbs «Ekspresī» Tvenu vairs neapmierināja. Bija apgrūtinoši diendienā komentēt vietējas nozīmes notikumus. Dažkārt Tvenam izdevās uzrakstīt vienu otru gluži labu feļetonu, piemēram, par drausmīgo stāvokli Bufalo pilsētas kapsētā. Un tomēr vairs negribējās rakstīt arvien no jauna par problēmām, kuras interesē nelielas un diezgan garlaicīgas pilsētiņas iedzīvotājus. Bez tam Tvena līdzdalība avīzē «Ekspresis» nedeva gaidītos materiālos labumus. Avīzes tirāža nepalielinājās. Šķiet, Tvenu bija piekrāpuši, pārdodot viņam paju par divdesmit pieciem tūkstošiem dolāru.

Tāpat arī ģimenes dzīvē viss negāja gludi. Olivija bija noteikusi

savas prasības. Vīram vajadzēja atmest, ieradumus, kas iemantoti viņa miglainajā pagātnē, kura Oliviju biedēja. Viņam vajadzēja iemācīties uzvesties kā džentlmenim, un tas nozīmēja pirmkārt to, ka vajadzēja «džentlmeniski» izturēties pret reliģiju. Tvena dzīvē gūtā pieredze, viņa dvēseles atklātība un, beidzot, veselais saprāts — viss sacēlās pret šo prasību. Bībele... bībele taču pilna ar muļķībām. Tvens zina, cik lieli attālumi šķir zvaigznes. Bībeles dievam tāda pasaule ir pārāk liela. Bībeles dievs — tas ir pārceļotāju saujiņas dievs, atriebīgs, nikns un pat vieglprātīgs. Tā Tvens bija izteicies vienā no saviem rakstiem septiņdesmito gadu sākumā.

Tomēr viņš negribēja Liviju biedēt ar ķecerīgām domām. Šo rakstu Tvens nepublicēja. Viņš nesāka strīdēties ar karsti mīļoto sievu. Viņš darīs tā, kā viņa atzīs par labu. Pie pusdienu galda Tvens skaitīja lūgšanas, vakaros klausījās bībeles lasīšanā.

Dažus mēnešus pēc Semjuela Klemensa precībām ar Oliviju Lengdoni nomira viņas tēvs. Livijai, kas fiziski nebija visai stipra, tas bija liels trieciens. Drīz pēc tam Olivijas draudzene, kuru Klemensi bija uzaicinājuši padzīvot pie viņiem, saslima ar tīfu un nomira viņu mājā. 1870. gada nogalē Olivijai Klemensai piedzima vārgs bērniņš. Mātes un dēla dzīvība bija apdraudēta. Tvens krita vai no kājām, kopdams slimniekus. Bērns ilgi nenodzīvoja.

Dzīve Bufalo pilsētā kļuva nepanesama. Tagad ar šo pilsētu saistījās smagas atmiņas. Un vispār Bufalo tomēr bija tikai province.

Lai ciešāk piesaistītu izdevīgo autoru, Bliss aicināja Klemensu uz Hartfordu. Tur varēs lieliski iekārtoties. Hartforda, neliela pilsētiņa Konektikutas štatā, atrodas pusceļā no Ņujorkas — ASV lielākā rūpniecības un tirdzniecības centra — uz Bostonu, Masačūsetsas štata lielāko pilsētu, kas tolaik arī bija gandrīz vai Amerikas kultūras dzīves centrs. Konektikutas štats, tāpat kā Masačūsetsas štats, ietilpst tā saucamās Jaunanglijas teritorijā.

Savā laikā Jaunanglijai bija svarīga loma ASV neatkarības karā un cīņās ar Dienvidu vergturiem. No Jaunanglijas štatiem nākuši Amerikas ievērojamākie politiskie darbinieki.

Deviņpadsmitā gadsimta pirmajās divās trešdaļās Jaun-anglija bija daudz devusi valsts literatūras attīstībā. Masačūsetsas pilsētas Seilema un Bostona saistītas ar ievērojamā amerikāņu romantiķa N. Hotorna vārdu. Masa-čūsetsā dzīvojis arī tāds slavens literāts kā R. Emersons — dzejnieks un filozofs.

Bez tam Jaunanglija bija viens no svarīgākajiem centriem, kurā izveidojās abolicionisma literatūra, pret verdzību vērsta literatūra. Dzejnieki Dž. Louelss, Dž. Vitjers un H. Longfello, tāpat «Krustēva Toma būdas» autore H. Bīčere-Stova — tie visi cēlušies no Jaunanglijas.

Labākie Jaunanglijas rakstnieku darbi sarakstīti gadu desmitos,

kas iekrita pirms kara starp Ziemeļiem un Dienvidiem. Šie rakstnieki gan izteica savu protestu — romantiskā plāksnē — pret aprēķina garu un savtīgumu, kas piemīt amerikāņu biznesmenim, gan cildināja buržuāziski demokrātiskos ideālus, kas saistīti ar cīņu pret verdzību. Dažkārt viņu sacerējumos parādījās ir viens, ir otrs.

Pēckara gados Jaunanglija savas izcilās pozīcijas amerikāņu kultūras dzīvē drīz vien sāka zaudēt un pirmām kārtām Ņujorkai par labu. Demokrātisma patoss, kas līdz šim tik daudziem Jaunanglijas rakstnieku darbiem bija piešķīris kaismi un spēku, pēc kara sāka apsīkt. Jaun-anglijas kultūras darbinieki arvien vēl pretendēja uz vadošo vietu literatūrā visā valstī. Emersons, Longfello, Louelss un Holmss, tāpat kā agrāk, ar pārākuma apziņu saņēma jaunos literātus, kuri ieradās viņus godināt. Taču viņu darbiem vairs nebija kādreizējā valdzinājuma: iedvesmas avoti bija izsīkuši. So rakstnieku diženumā tagad jau bija manāms sastingums. Viņi bija kļuvuši par «braminiem», kā viņus nereti arī dēvēja, par literatūras aristokrātiem, kas kļuva arvien vairāk un vairāk konservatīvi.

Izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis — sakari ar Bostonu un Ņujorkas tuvums — padarīja Hartfordu par daudzu amerikāņu rakstnieku rezidenci. Tur dzīvoja slavenā Bīčere-Stova. Tur dzīvoja rakstnieks Čārlzs Vorners, kas mūslaikos ir gandrīz aizmirsts, bet toreiz bija ļoti populārs. Tur septiņdesmito gadu sākumā apmetās uz dzīvi arī Marks Tvens.

Taču Hartforda pirmām kārtām bija nevis literātu, bet bagātnieku pilsēta. Šeit atradās uzņēmumi, kas piederēja pazīstamajiem ieroču fabrikantiem — Koltam un Hatlingam. Hartfordā arī koncentrējās lielas apdrošināšanas un izdevniecību sabiedrības.

Tvens bija pārsteigts par krāšņajām un greznajām savrupmājām Hārtfordas ielās, par visur valdošo pārticības garu. Viņš kādreiz izteicās, ka Hartforda sastāvot nevis no maziem namiņiem, kas spiežas cits pie cita kā kāršu kavā, bet no «kolosāliem privātiem hoteļiem, kuri rindojas platās un taisnās ielās piecdesmit līdz divsimt jardu[1] attālumā cits no cita. Katra māja atrodas apmēram vienu akru[2] liela zaļa maura vidū...»

Visur ir skaisti koki un puķu dobes.

Rakstniekam nebija noslēpums, kas tieši ļāvis hartfor-diešicm padarīt savu pilsētu tik pievilcīgu. «Hartfordas dolāri,» viņš raksta, «ieguldīti pusē no visiem Amerikas bagātākajiem uzņēmumiem.» Tvens zobgalīgi vaicā: «Bet kur Hartfordā mājo nabagļaudis?» — un atbild, ka tie, jādomā, sadzīti kādā «šīs paradīzes kaktā, kuru es vēl neesmu dabūjis redzēt».

Dzīve Hartfordā prasīja prāvus līdzekļus. Bet Tvens jau rakstīja jaunu grāmatu pēc Amerikas izdevniecību sabiedrības pasūtījuma. Grāmatā bija paredzēts sakopot aprakstus par Tvena piedzīvojumiem

Tālajos Rietumos. Bez tam rakstnieks juta sevī izgudrotāja dzirksti. Varbūt tieši izgudrojumi dos viņam labus ienākumus? Tiesa gan, šimbrīžam viņa darbošanās šajā novadā aprobežojās ar diezgan neciliem panākumiem: viņš bija izgudrojis automātisku slēdzēju vestēm un saņēmis patentu par albumu avīžu izgriezumu ielīmēšanai.

Tvens nopirka Hartfordā lielu zemes gabalu un uzsāka celt māju ar deviņpadsmit istabām (un piecām vannas istabām). Mēbeles vien viņam izmaksāja divdesmit tūkstošus dolāru. Kamēr māju cēla, ģimene apmetās lielā savrupmājā, ko īrēja no Bīčeres-Stovas māsas.

Pēdīgi grāmata par Nevadu un Kaliforniju bija pabeigta, tā pazīstama ar nosaukumu «Bez ceļasomām». Marks Tvens tajā galvenokārt aprakstījis reālus faktus no savas dzīves — no brauciena uz Nevadu līdz pirmo «lekciju» lasīšanai pēc atgriešanās no Havaju salām. Mēs lasām, kā brāļi Klemensi pēc ilga ceļojuma diližansā Ierodas Karsonsitijā — dārgmetālu mednieku pilsētā. Tālāk stāstīts par jaukajām dienām, kas pavadītas pie Taho ezera. Tvens apraksta, kā viņš saslimis ar «sudraba drudzi» utt. Grāmatā ir daudzas smieklīgas epizodes, asprātīgi joki.

Sčijā grāmatā Tvens stāsta patiesību. Tomēr ne visu. Brīžiem viņš parāda Nevadas «buma» aizkulises, attēlo Amerikas dzīves tās puses, kuras pazina tikai nedaudzi lasītāji. Kad atradņu rajonā «ieradās jaunatnācējs, nevienam nebija daļas par to, vai viņš ir gudrs, godīgs, čakls; interesējās tikai par vienu: vai viņam ir «savs mironis» (tas ir, vai viņš kādu nositis. — M. *MJ?* Ja nebija, viņu tūlīt pieskaitīja pie neievērojamu cilvēku kategorijas. Ja atbilde bija pozitīva, laipnību, ar kādu jaunais tika uzņemts, noteica miroņu skaits viņa rēķinā.»

Tvens, kā viņam tas parasts, humoristiski pārspīlē. Tomēr viņa tēlotajā ainā daudz kas ir patiesība. Ka tas tiešām tā, liecina kāda viņa piezīme, kurā vairs nav ne miņas no komisma. «Kad mūsu bums bija pašā spēkā,» viņš saka, «kuplos ziedos saplauka netikums. Krogi bija stāvgrūdām pilni, nemaz nerunājot par policijas iecirkņiem, spēļu ellīlēm, publiskajiem namiem un cietumiem ...»

Satīriska pieskaņa jūtama vairākas šā darba nodaļās. Un tomēr ne jau tās noteica grāmatas raksturu. Grāmatā «Bez ceļasomām» lielākoties skan jautri, dažkārt pat bezbēdīgi smiekli. Lepodamies ar saviem izturīgajiem novadniekiem, Tvens pa daļai pat idealizē viņus. «. . . Kas tie bija par trakulīgiem cilvēkiem! Viņi, tā sakot, peldēja zeltā, apskurbinājās ar viskiju, kautiņiem un plītēšanu — un ar visu to bija neizsakāmi laimīgi,» Jā, azarta un iedzīvošanās kāres atmosfēra, kādā bija jādzīvo desmitiem tūkstošu zelta meklētāju, kurus uz Tālajiem Rietumiem atvilinājušas bagātības alkas, zināmā mērā ir pārspīlēta.

Dzīve Tālajos Rietumos bija daudz rupjāka un briesmīgāka, izmisums daudz dziļāks, nekā to lasām Tvena aprakstos.

•Humorā, kas piesātina visu grāmatu, viegli samanāms kaut kas Tvenam īpatnējs. Rakstnieks sablīvē komiskas bezjēdzības veseliem blāķiem. Vēlēdamies dot īstu priekšstatu par to, cik spēcīgs vējš pūš Nevadā, Tvens stāsta, ka vējš dzina «sev pa priekšu milzīgu putekļu mākoni, tik augstu kā Savienotās Valstis, stāvus saceltas». Tālāk lasītājs uzzina, ka «milzīgais putekļu aizkars bija pilnum pilns ar priekšmetiem — dzīviem un nedzīviem —, kuriem, patiesību sakot, nevajadzētu atrasties gaisa telpā; tie šaudījās šurp un turp, paņirbēja drīz te, drīz tur, gan iznirdami, gan pazuzdami mutuļojošos putekļu vālos». Seko šo priekšmetu uzskaite: «... cepures, vistas un lietussargi vandījās augstu debesīs, mazliet zemāk — segas, skārda izkārtnes, vērmeļu puduri un jumta lubiņas; vēl zemāk — kājslauķi un bizoņu ādas; pēc tam — liekšķeres un ogļu spainīši; vienu stāvu zemāk — stiklotas durvis, kaķi un zīdaiņi; vēl zemāk — izkaisītas malkas grēdas, vieglās ekipāžas un rokas ratiņi; bet pašā apakšā, tikai trīsdesmit četrdesmit pēdas no zemes, trakoja klejojošu jumtu un tukšu klajumu viesulis.»

Tvens Savienotajās Valstīs nebija vienīgais un pat ne pirmais rakstnieks, kura daiļrade sniedz dzīves ainas no mazajiem kalnraču ciematiem Tālajos Rietumos.

Ap to laiku, kad nāca klajā Marka Tvena grāmata, Frensiss Brets-Hārts jau bija iemantojis diezgan lielu popularitāti. Viņa oriģinālākajos stāstos parādīta Kali-fornija «zelta drudža» periodā. Brets-Hārts tēlo zelta meklētāju ikdienu, sniedz vienkāršo kalnraču tipus, kā arī parāda prostitūtas, blēžus un bandītus, kuru tajos novados bija ļoti daudz. Viņa nopelns ir tas, ka viņš pratis atklāt vienkāršā un rupjā cilvēka plašo sirdi, humānismu, gatavību nesavtīgi palīdzēt citiem. Par to, kā zināms, Brelu-Hārlu cienīja Černiševskis, nosaukdams viņu par «neparasti cēlas dvēseles» cilvēku.

Taču Bretam-Hārtam salīdzinājumā ar Tvenu ir daudz šaurāks jaunrades un idejiskais diapazons. Ne velti tas pats Černiševskis runā par «nepietiekamu paša iespaidu un pārdomu krājumu» Bretam-Hārtam.

Breta-Hārta un Tvena draudzība, kas nodibinājās jau Sanfrancisko, kādu laiku turpinājās arī Jaunanglijā. Tvens un Hārts reiz pat uzrakstīja kopīgi vienu lugu. Tās varonis A Sins grib atšķetināt noslēpumu, kas saistīts ar slepkavību; pēdīgi izrādās, ka slepkavība nemaz nav notikusi. Luga bija īsts izklaidēšanās gabals un rakstīta naudas dēļ, bet tā tomēr naudu neienesa.

Tas laiks, kad Brets-Hārts bija pazīstama žurnāla redaktors, bet Tvens bikls skolnieks, jau bija aiz muguras. Tvenam raksturīgā plašu tautas slāņu dzīves pazīšana jau sāka nest augļus. Viņa meistarība auga.

Nesen Amerikas Savienotajās Valstīs tika publicētas Tvena

piezīmes par Breta-Hārta stāstiem; tās attiecās uz septiņdesmito gadu sākumu. Tvens jau toreiz saredzēja vājās puses Harta darbos: zināmu samākslotību dialogos, vienu otru nedabiskumu sižeta veidošanā. Tvens redzēja, ka Breta-Hārta varoņi nereti runā viņiem neatbilstošā kulturālu cilvēku valodā.

Jau tolaik Markam Tvenam piemita prasme novērot dzīvē vissīkākās detaļas, dziļi ielūkoties dažā labā īstenības stūrītī, precīzi un spilgti atveidot Amerikas dažādo novadu cilvēku sarunu valodu, kaut arī tie piederēja pie visdažādākajiem iedzīvotāju slāņiem.

Un tomēr Tvena kaimiņi Hartfordā, viņa «lekciju» klausītāji un aicinātie viesi banketos, kuros viņš noturēja tā dēvētās pēcpusdienas runas, — viņi-visi uzlūkoja Tvenu, «Vientiešu aizrobežu zemēs» un «Bez ceļasomām» autoru, pirmām kārtām par jautrāko cilvēku starp jautrajiem, par tādu, kas ar dzīvi apmierināts. Kad šis jokdaris uzstājās klubos, ikvienu viņa frāzi saņēma ar smieklu šaltīm. Daudziem likās, ka Tvens izraisa tikai bezrūpīgus smieklus.

Pat pirmajās divās Tvena lielajās grāmatās sastopami satīras elementi. Taču tajā pašā laikā, sešdesmito un septiņdesmito gadu mijā, tika uzrakstīti stāsti, kuros satīra ir noteicošā. Par šiem stāstiem nebūt nevar teikt, ka tie pauž bezrūpību.

Tvena noveli, kurā stāstīts par kādu jaunu cilvēku, kas aizbrauc uz Tenesī štatu un iestājas darbā par redaktora palīgu avīzē «Džonsona Apgabala Rītausma un Kaujas Sauciens», pazīst miljoni lasītāju. «Žurnālistika Tenesī štatā» ir ļoti jocīgs sacerējums. Ar apbrīnojamu efektu rakstnieks tajā izmanto daudzus humoristiskus paņēmienus, ko pārņēmis no saviem priekšgājējiem.

Žurnālisti no Tenesī ir trokšņaini un kauslīgi ļaudis. Viņi visvairāk norūpējušies par to, kā morāli un fiziski iznīcināt cits citu. Stāsts pārsātināts ar komiskām hiperbolām. Kad žurnālisti ķērās pie darba, «sākās tāda plūkšanās un tāds slaktiņš, ko nespēj aprakstīt neviena cilvēka rakstāmspalva, kaut arī tā būtu no tērauda. Cilvēki šāva, dūra, cirta, spridzināja, meta cits citu pa logu laukā.»

Pārspīlējums raksturīgs visiem satīriķiem. Bet Tvens jau no paša savas literārās darbības sākuma piešķir komiskiem pārspīlējumiem gigantiskus, dažkārt pat kosmiskus apjomus. Viņa hiperbolas pārsteidz, var pat likties bezjēdzīgas, murgainas, tomēr tajās atspoguļota dzīves patiesība.

Stāstā «Žurnālistika Tenesī štatā», tāpat arī citos darbos Tvens ķeras pie metaforu materializācijas un ar to mūs sasmīdina. Ja kāds tiek «samizots», tad «kaujas laukā» paliek pāri «asiņains līķis». Rakstnieks amizanti apspēlē kontrastu starp augstajām pretenzijām un dzīves zemo prozu. Un līdz ar to viņš atver lasītājam acis uz reālām sakarībām dzīvē. Žurnālisti apliecina gatavību «sēt taisnību, izskaust maldus, audzināt, izkopt un pacelt sabiedrības morālo toni», bet viņu

nodarbošanās galvenais instruments ir meli un rupjas lamas.

Stāsta «Žurnālistika Tenesī štatā» varonis ir vientiesīgs cilvēciņš. Komiski ir tas, ka viņam iznāk visvairāk nepatikšanu. Mums jāsmejas ne tikai par pārspīlējumiem, bet arī par situāciju degradāciju; un tādu stāstā ir ļoti daudz. Redaktoram duelējoties ar kādu pulkvedi, stāstītājam «sadragā plaukstas locītavu». Viņš iesaucas «Tad es teicu, ka iešu labāk pastaigāties, jo šī ir viņu personiska lieta un, pēc manām domām, ir netaktiski jaukties pa vidu. Taču abi džentlmeņi noteikti lūdza mani paliki un apgalvoja, ka es viņus nebūt netraucēju.»

Jā, šis komisko pārpratumu, asprātību un jocīgo pretstatījumu birums nav bez nodoma. Trīs gadu desmitus pēc Dikensa «Mārtiņa Čezlvita» Tvens parādīja, ka Amerikas buržuāziskajās avīzēs joprojām valda tie paši mežonīgie tikumi, ka prese jau nu nekādā gadījumā nestāv tikumības un žēlsirdības pusē.

Stāstā «Kā mani vēlēja par gubernatoru» tikpat groteskā plāksnē attēlotas izkurtējušās pirmsvēlēšanu paražas, kādas pastāv Savienotajās Valstīs. Pat stāsts «Kā es rediģēju lauksaimniecības avīzi», kurš pirmajā brīdī šķiet tikai smieklīgu bezjēdzību savārstījums, īstenībā ir satīra. Stāsta varonis, «antiņš», ieteic «sēt» griķu pankūkas, ķirbi nosauc par «apelsīnu dzimtas varietāti» un pavēstī, ka govis «met apspalvojumu». Un visa šī klau-nāde ļauj viņam gudri secināt: «Es jums teikšu tā: četrpadsmit gadu jau strādāju par redaktoru, bet pirmo reizi dzirdu, ka cilvēkam kaut kas ir jāzina, lai varētu rediģēt avīzi... ja es būtu pilnīgs nejēga un nekauņa... es sen būtu kļuvis slavens ...»

Ekscentriāde Tvena daiļradē tagad arvien biežāk kalpo noteiktiem mērķiem, palīdz izdibināt apslēptas īstenības parādības un atmaskot sociālo ļaunumu. Arvien biežāk ar Tvena «antiņu» muti runā tautas gudrība.

Pilnīgi skaidrs, ka «vientieši», kurus autors tēlojis savos satīriskajos stāstos, daudzējādā ziņā nepavisam nelīdzinās varoņiem stāstā «Vientieši aizrobežu zemēs», lai arī cik trāpīgi daži no viņiem spriedelēja par to, ko redzējuši.

Visā savā turpmākajā literārajā darbībā Tvens arvien no jauna, balstīdamies uz bagātajām folkloras tradīcijām, pievērsies smieklīgo «antiņu» tēliem no tautas vidus. Rakstniekam tas nav ne ārišķīgs komisks paņēmiens, ne literārs triks. Parādīdams zemas kārtas «antiņu» pretstatā buržuāziskās sabiedrības virsotņu «gudriniekam», Tvens to dara ar dziļu nozīmi.

Valdošās šķiras uzskatīja tautas masu pārstāvjus vienīgi par muļķiem un stulbeņiem. Rakstnieks demokrāts asprātīgi parāda, cik nepareizs un sagrozīts šāds uzskats — «antiņi» no tautas vidus dažu labu reizi ir daudz gudrāki un talantīgāki par tiem, kuru rokās ir vara.

Tvens savā daiļradē atklājis arī to, ka cīņā ar sabiedrības virsotnēm vienkāršie ļaudis nereti spiesti blēdīties, *izlikties*

vientiesīgāki nekā ir īstenībā, lai tādējādi labāk aizsargātos un dotu negaidītu pretsparu spēcīgajam ienaidniekam. Gatavība paklausīt padomiem, ko izteica sieva, kas uzaugusi bijības un cieņas garā, tomēr neaizkavēja Tvenu uzstāties pret politiķi, kurš skaitījās visvairāk pērkamais kopš valsts pastāvēšanas laikiem, — pret slaveno Tvīdu. Runa ir par feļetonu «Pārlabotais katķisms», kas bija iespiests 1871. gadā Ņujorkas avīzē «Tribīne».

Feļetons konstruēts jautājumu un atbilžu veidā. Jautātājs ir skolotājs «jaunākās morālās filozofijas» skolā (tādā kā svētdienas skolā):

«Kas ir cilvēka dzīves galvenais mērķis?

Atbilde. Kļūt bagātam.

Kādā ceļā?

Atbilde. Negodīgā, ja izdodas; godīgā, ja citādi nevar.

Kas ir dievs, patiesais un vienīgais?

Atbilde. Nauda — tas ir dievs. Zelts, banknotes, akcijas — dievs tēvs, dievs dēls un dievs svētais gars, viens trejos veidos; patiesais un vienīgais dievs, visaugstākais un visvarenākais dievs, un Viljams Tvīds ir viņa pravietis . ..»

Tālāk kā «divpadsmit apustuļi» uzskaitīti Tvīda tuvākie līdzdarboņi.

Tajos pašos gados Tvens vairākas reizes uzstājās ar runām, aizstāvot dažādu tautību cilvēkus, kurus Amerikas šovinisti pakļāva vajāšanai un pazemojumiem.

Vispār jāatzīst, ka pārmetumu par nedraudzīgu attieksmi pret indiāņiem, ko izteica Tvenam kā stāsta «Vientieši aizrobežu zemēs» autoram, var attiecināt arī uz grāmatu «Bez ceļasomām». Arī šajā darbā sastopam visai rupju zobošanos par pirmajiem amerikāņiem sarkanādai-najiem. Acīm redzot, Tvens zināmā mērā pārņēmis šos uzskatus no tiem pārceļotajiem uz ASV rietumiem, kuriem kopš bērna kājas bija iepotēts naids pret Amerikas plašo zemju īstenajiem saimniekiem. Šādu rakstnieka nostāju nevar attaisnot (interesanti atzīmēt, ka viņš ne reizi vien pārmetis Kūperam indiāņu raksturu «izskaistināšanu»), Taču jāpiebilst, ka Tvenam — vismaz brieduma

gados — gandrīz nekad nebija aizspriedumu pret kādām citām rasēm vai nācijām.

Ar kvēlu simpātiju un mīlestību rakstnieks runā par nēģeriem. Pēckara gados jebkāda veida diskriminācija, kas vērsta pret nēģeriem, sacēla viņā aktīvu protestu.

Vienā no savām vēstulēm 1869. gadā Tvens silti pastāsta par draudzīgu sastapšanos ar nēģeru tautas atbrīvošanas kustības izcilo darbinieku nēģeri F. Duglasu. «Šodien es sastapu Fredu Duglasu: likās, viņš ļoti priecājās, mani redzot, — bet es tiešām priecājos, ka satiku viņu, jo patiesi sajūsminos par viņa vīrišķību.» Desmit gadus vēlāk

rakstnieks aizstāvēja Duglasu, kad viņu gribēja atlaist no niecīgā amata, ko viņš ieņēma kādā valsts iestādē.

Dzīvodams Tālajos Rietumos, it sevišķi Sanfrancisko pilsētā, Tvens dabūja pārliecināties, par kādiem pārijiem Amerikā kļuvuši ieceļotāji no Ķīnas. Tvenarn ir daudz stāstu, kas pauž patiesu cieņu pret ķīniešiem un nicinājumu pret tiem, kas viņus vajā. Ne reizi vien viņš atceras paša redzētos uzbrukumus ķīniešiem.

Stāstā «Uztraucoša zēna vajāšana» teikts, ka Amerika «kļuvusi par patvērumu visu zemju nabadzīgajiem un apspiestajiem cilvēkiem». Bet šie vārdi ir pilni sarkasma, īstenībā ķīnietim Amerikas Savienotajās Valstīs «nav nekādu tiesību... viņa dzīvība un brīvība nav plika graša vērta». Ķīniešus neviens nežēlo, «kad rodas izdevība viņiem pāri darīt, un itin visi — atsevišķas personas, sabiedrība un pat valsts pārstāvji — apvaino un apspiež šos miermīlīgos un trūcīgos svešzemniekus».

Ķīniešu vajāšanas tēmai rakstnieks pievēršas arī stāstā «Goldsmita draugs atkal svešā zemē». Līdz šim stāsts bija publicēts tikai saīsināts, — tā pilns teksts ļauj spriest par to, cik tālu pat jaunības gados Tvens aizgājis savās dusmās pret netaisnību. Amerikāņu humorists attīstījis tālāk tos pašus motīvus, kas bija XVIII gadsimta angļu rakstnieka Olivera Goldsmita satīrā «Pasaules pilsonis jeb Londonā dzīvojoša ķīnieša filozofa vēstules saviem draugiem Austrumos».

Tvena varonis ķīnietis A Sun-si vēstulēs stāsta par dzīvi Amerikā. «Neatkarības deklarācijas» simtgades priekšvakarā Tvens izsmej uzskatu, ka ASV ir «brīvu cilvēku zeme» un «drosmīgu ļaužu tēvija».

«Labais amerikānis», kas apmaksājis stāsta varoņa braucienu uz Ameriku, paņem ķīlā viņa sievu, dēlu un divas meitas. Ķīniešus ceļā uz Ameriku «nomierina» ar verdošas sutas strūklu, un daudzi tiek applaucēti vai samīti.

«Es esmu apspiesto un pazemoto paspārnē, ko mums dāvājušas debesis!» iesaucas A Sun-si. Bet tālāk mēs lasām: «Tajā pašā brīdī, kad man šī iepriecinošā doma ienāca prātā, vairāki jauni cilvēki sāka uz mani rīdīt niknu suni. Es centos aizsargāties, bet neko nevarēju izdarīt . . . Divi cilvēki pelēkos mundieros (šeit viņus sauc par polismeņiem) brītiņu paskatījās uz mani un mierīgi gāja tālāk.» Galu galā «polismeņi pateica, ka es esmu arestēts, un lika iet viņiem līdzi. Es vienam pavaicāju, par ko mani arestē, bet viņš iebelza man ar rundziņu un lika «turēt žaunas».»

Izsmiedams reakcionārus, kuri brēca par «dzeltenajām briesmām», kas it kā draudot Amerikai, Tvens kādreiz izteicās: «Zelts — tās ir jūsu «dzeltenās briesmas».»

Šajos gados Tvens sarakstījis vēl vairākus citus satīriskus darbus. Starp tiem minams sašutuma pilns raksts par modē nākušo sludinātāju Talmadžu, kurš nolēmis aizliegt «smirdīgajiem» strādniekiem apmeklēt baznīcas, kas domātas bagātajiem.

Tvenarn izdevās ievīt satīriskus akcentus arī savās «pēcpusdienas runās» un pat svētdienas skolas uzrunās. Reiz viņš svētdienas skolas skolēniem pastāstīja par to, cik svētīgs tikums ir pastāvība. Labiem bērniem un labiem lielajiem cilvēkiem, Tvens pamācīja, vienmēr jāizdara darbs līdz galam. Vecos laikos, kad mazi puikas vienmēr bija labi mazi puikas, kāds strādnieks kalis klintī spridzināmo lādiņu. Lādiņš sprādzis pirms laika, un strādnieks uzsperts gaisā. Viņš lidojis arvien augstāk un augstāk, kļūdams arvien mazāks un mazāks, līdz izgaisis skatienam. Bet tad viņš parādījies atkal: sākumā tik liels kā putns, tad kā kaķēns, tad lcā suns, tad kā bērns; un beidzot, nolaidies zemē vecajā vietā, it kā nekas nebūtu noticis,' strādājis tālāk — tā, lūk, ir pastāvība! «Tur ir panākumu atslēga,» Tvens ar viltīgu smaidu piebilda. Taisnība gan, saimnieks īsti nenovērtēja savu strādnieku un, izmaksādams viņam algu, atvilka par tām minūtēm, ko strādnieks bija pavadījis gaisā.

Nepareizi tomēr būtu domāt, ka toreiz, savas literārās darbības pirmajā periodā, Marks Tvens jau būtu pilnīgi vilies buržuāziskajā demokrātijā un sācis apkārtējo īstenību uztvert kā sev svešu un naidīgu.

Savā rakstā «Statistika un socioloģija» Ļeņins nosauc amerikāņu kapitālismu 1860. — 1870. gadā par progresīvu, pirmsmonopolistisku kapitālismu atšķirībā no vēlākā laika reakcionārā, monopolistiskā kapitālisma.

Tvens, tāpat kā daudzi viņa tautieši, septiņdesmito gadu sākumā vēl domāja, ka, balstoties uz pastāvošo, tas ir, kapitālistisko iekārtu, var veidot labu dzīvi visai nācijai. Vajag tikai, pēc viņa domām, neļaut vaļu tādiem cilvēkiem kā Tvīds un Stjuarts, vajag ieviest vairāk taisnības likumos un stingri tos ievērot. Rakstniekam tuvi bija buržuāziski demokrātiskie ideāli un līdz ar to miljoniem vienkāršo amerikāņu ilūzijas.

Taču viss dzīves veids pēckara Amerikā bija tāds, ka ar katru gadu ilūzijas izgaisa arvien jūtamāk.

«ZAUDĒTS TIKAI GODS, NEKAS CITS»

Laba tiesa Tvena līdzpilsoņu uzskatīja, ka viņu dzimtene iesoļojusi tādā kā zelta laikmetā. Nekad vēl visā ASV vēsturē tik strauji nebija attīstījusies rūpniecība un transports, nekad vēl nebija radītas tik lielas materiālās vērtības.

Jau sešdesmitajos gados rūpniecības produkcijas vērtība divkāršojās. Strauji kāpa augšup arī strādnieku nodarbinātības līkne. Kara gados sāka būvēt, pirmo dzelzceļa līniju no Atlantijas okeāna līdz Klusajam okeānam. Būvi pabeidza 1869. gadā. Desmitiem miljonu akru zemes nonāca dažādu uzņēmēju rokās. Ziemeļu buržuāzijai sākās straujš uzplaukuma periods. Kapitālistiskās iekārtas uzvara, tās triumfs bija redzams visur. Šķita, ka darba pietiek visiem. Valsts tapa bagātāka.

Un tieši tad, tūlīt pēc kara, valstij pāri vēlās nepieredzēts krāpšanu un korupcijas vilnis. Līdz gadsimta beigām ogļu ieguve, tērauda, čuguna un dažādu mašīnu ražošana Amerikā palielinājās desmit un divdesmit reižu vai pat vairāk. Bet kurš pateiks, cik reižu tajos pašos gados aiz okeāna pieauga krāpšana, laupīšana, ieraušana, morālais pagrimums, valsts aparāta korupcija, darba cilvēka barbariska ekspluatācija?

Jau Pilsoņu kara gados izveicīgi cilvēki pārdeva valdībai izbrāķētu militāru uzkabi, piegādāja bojātus pārtikas produktus, vecus apavus un nederīgus kuģus, ar kukuļiem atpirkās no nodevu maksāšanas. Tagad, kad patriotisma lozungi jau piederēja pagātnei, vairs nebūt nevajadzēja kautrēties. Valdības asignējumu miljoni pārceļoja blēdīgo biznesmeņu kabatās. Lielie kapitālisti aplaupīja savus vājākos brāļus un neganti konkurēja savā starpā. Kad bija pabeigta pirmās transkontinentālā dzelzceļa līnijas būve, kāds senators publiski paziņoja, ka «nacionālais triumfs un gaviles pārvēršas sarūgtinājumā un kaunā, jo... ik soli šajā grandiozajā būvē pavadīja kukuļņemšana un blēdības».

Kā pēckara tikumu spilgtu piemēru var minēt Eri dzelzceļa būvi, kas izvērtās par kolosālu ienākumu avotu grupai nekaunīgu maiodieru-kapitālistu. Šeit jāmin, piemēram, tāda epizode. Lai sagrābtu kaimiņu dzelzceļu, kapitālists Džeimss Fisks savervēja grupu bandītu, sasēdināja viņus vilcienā un nosūtīja uz apstrīdamo teritoriju. Viņa pretinieki rīkojās tāpat. Abi vilcieni sadūrās.

Bandīti, kuri pēc sadursmes bija palikuši dzīvi, vēl ilgi cīnījās.

Tas pats Fisks lielīgi izteicies: «Zaudēts tikai gods, nekas cits.»

Par Amerikā valdošo kārtību Tvens varēja spriest arī pēc faktiem, kas attiecās uz dažām viņam labi pazīstamām personām.

Senators Stjuarts, pie kura rakstnieks kādu laiku strādāja par

sekretāru, kā izrādījās, bija iesaistīts liela mēroga blēdībās. Ar Stjuarta ziņu tika izplatīta leģenda par bagātībām, kas it kā glabājoties raktuves «Mazā Emma» dzīlēs Jūtas štatā. Pēc tam kad Anglijā par vairākiem miljoniem dolāru bija pārdotas «Mazās Emmas» akcijas, atklājās, ka raktuves īstenībā ir bezvērtīgas. Afēra sacēla troksni visās kapitālistiskajās valstīs, bet Stjuarts joprojām rausa bagātības.

Zīmīga epizode notika Nevadās štatā, tai bija tiešs sakars ar laikrakstu *«Territorial enterprise».*

1872. gadā Kalifornijas finansu aprindu pārstāvis V. Šerons izteica vēlēšanos ieņemt senatora posteni no Nevadas štata. Avīzes redaktors, Tvena draugs Gudmans, savā korespondencē raksturoja baņķieri kā cilvēku, no kura Nevadā bīstas, kuru neieredz un nicina. Rakstā bija arī pieminēta Serona «neapvaldītā laupītkāre». Senatora kandidāts izgāzās.

Tad Seronam palīgā nāca Kalifornijas banka. Tika nodibināts speciāls fonds, lai nopirktu *«Territorial enter-prise»,* un laikraksts pārgāja vairāku lielu kapitālistisku koncernu īpašumā ar Kalifornijas banku priekšgalā. Gud-manu atcēla no amata, un jaunais redaktors bija piekāpīgāks. Baņķieri ziedoja vairākus simtus tūkstošus dolāru, lai uzpirktu personas, no kurām tieši atkarīga senāta locekļu izvirzīšana no Nevadas štata, un nākamajās vēlēšanās Serons kļuva par senatoru.

Miljonāri, kas bija sarausuši naudu ar tumšām mahinācijām, kļuva pazīstami visā valstī. Bez jau minētā Fiska tādi bija Hils, Gūlds, Karnegi, Vanderbilts un Drjū. No visiem, šķiet, Vanderbiltam bija paši lielākie kapitāli. Starp citu, Rokfellers jau bija sagrābis naftas rūpniecību, bet Morgans gatavojās kļūt par dzelzceļu un rūpniecības uzņēmumu «apvienotāju».

Jaunie miljonāri šķiedās ar naudu, pārsteidza ar savu māju un kariešu greznību. Viņi apguva māku plaši dzīvot, pieprasīja ievestos vīnus, elegantas sievietes, visskaistākos tepiķus, vislabākās kvalitātes kristālu, dārgus izstrādājumus no zelta.

Strādnieku kvartālu iemītniekiem Amerikas pilsētās bija citāda dzīve — drūma, neveselīga, bez jebkāda ārēja izskaistinājuma. Vīrieši, sievietes un pat bērni strādāja fabrikās un rūpnīcās divpadsmit un četrpadsmit stundas diennaktī. Bet bagātnieki rīkoja banketus, kuros viesi aizsmēķēja papirosus no degošām simtdolāru banknotēm. Avīzēs parādījās ziņojumi par pusdienām zirgos (zirgus dzirdīja ar šampanieti un izbaroja tiem puķes), par pusdienām, kur blakus viesiem pie galda sēdēja pērtiķi, bet no milzu pīrāgiem izkāpa kailas koristes. Jaunbagātnieki pirka kaklarotas simtiem tūkstošu dolāru vērtībā, pārveda uz Ameriku no vecām Eiropas pilīm kamīnus un pat veselas istabas, nedaudzu viesu izklaidēšanai nolīga aktieru trupas un orķestrus.

Drudžaina dzīšanās pēc bagātības, pēc bagātības par katru cenu

valdīja gan Ņujorkā, gan Vašingtonā un Sentluisā. Briestin brieda un auga Čikāga. Amerikā pat. gaiss šķita piesātināts ar naudas smaku. Dažs labs pārstāvis no vecajām dzimtām, no kurām savā laikā bija nākuši politiskie darbinieki, literāti un izcili juristi, ar nožēlu konstatēja, ka tagad spējīgiem jauniem, ļaudīm no labām ģimenēm galvenais darba lauks bija uzņēmumu dibināšana, komerciāla darbība. Nekad agrāk viesnīcu zeltmirdzošajos gaiteņos neapgrozījās tādi ļaužu pūļi, nekad vēl Amerikā nebija tik daudz kārdinājumu.

Tieši tajos gados iznāca Valta Vitmena grāmata «Demokrātiskās tāles», kurā viņš agrāk par visiem ASV lielajiem rakstniekiem kategoriski nosodīja pēckara Amerikas valdošās šķiras izkurtējušo dzīves veidu. Dzejnieks redzēja, ka Amerikas republika pārvērš mežonīgās stepes auglīgās fermās, ierīko dzelzceļus, būvē kuģus un mašīnas. Bet, veltījis visam tam pelnītus sajūsmas vārdus, viņš vienmēr no jauna atkārtoja, ka «cilvēka sirds nedrīkst apmierināties ar to vien». Nikni atmaskodams «augstāko aprindu spekulantus un nekauņas», Vitmens nonāca pie atziņas, ka buržuāziskā Amerika piedzīvojusi bankrotu literatūrā, kā arī morālā un sociālā plāksnē.

Marks Tvens bija daudz jaunāks par Vitmenu. Vēlāk nekā šis dižais dzejnieks viņš saprata nēģeru atbrīvošanās cīņas diženumu. Tomēr Vitmena demokrātiskie centieni un humānisms daudzējādā ziņā sasaucās ar Marka Tvena demokrātismu un humānistiskajiem uzskatiem.

DIVI AIZMIRSTI SACERĒJUMI

«Pārlabotā katķisma» divpadsmit apustuļu vidū minēts «pilnīgi godājamais apustulis» Jēkabs Vanderbilts, «svētais Pāvils Gūlds, ne reizi vien šaustīts un ar savām rētām slavens», kā arī «karojošais apustulis» Pēteris Fisks.

Tiem, kas lasīja avīzi, kurā parādījās šī satīra, nebija noslēpums, ko tieši Tvens domājis. Svētajam Pāvilam, Pēterim un Jēkabam bija doti lielāko amerikāņu kapitālistu uzvārdi. Fisks, Gūlds un Vanderbilts jau bija paguvuši kļūt slaveni ar savām blēdīgajām mahinācijām, kas saistītas it īpaši ar Eri dzelzceļa sabiedrību. No visiem «laupītājiem baroniem», kuri tūlīt pēc Ziemeļu un Dienvidu kara beigām sāka aplaupīt valsts kasi un vienkāršos amerikāņus,' šī trijotne, šķiet, bija pati nekaunīgākā.

Marka Tvena daiļrades nozīme neatklājas visā pilnībā, ja kaut brīdi aizmirstam to svarīgo apstākli, ka viņš ienāca literatūrā tūlīt pēc Ziemeļu uzvaras Pilsoņu karā.

Tagad vairs nekas netraucēja amerikāņu rūpniekus un finansistus milzīgiem gabaliem notiesāt sabiedrības pīrāgu, uzkrāt miljonus, dibināt savas dzelzceļa, rūpniecības un banku impērijas.

Un Marks Tvens neaprobežojās ar to vien, ka nosodīja pēckara Amerikā radušos ieraušanas kāri, mantrausības un bezgodības atmosfēru. Viņš vērsa savas satīras ieroci tieši pret biznesa galvenajiem pīlāriem. Skatieties, viņš it kā teica saviem lasītājiem, te tie ir — visspēcīgākie un visbīstamākie plēsoņas!

Bet vai amerikāņu buržuāziskā demokrātija pieļāva Tvenam doties cīņā pret lielākajiem sava laika kapitālistiem kā līdzīgam ar līdzīgiem?

Pirmajā brīdī atbilde var būt tikai pozitīva. Nelielais pamflets «Pārlabotais katķisms», kurā dzēlīgi izsmiets ir Vanderbilts, ir Gūlds ar Fisku, taču bija iespiests vienā no galvenajiem Amerikas laikrakstiem. Tvenam neviens neaizliedza ar izsmieklu attēlot Fisku par autoru, kas sacerējis «Laupīšanas mākslu», bet Guldu — par grāmatas «Kā apzagt akcionārus» sarakstītāju.

Bet ir kāds interesants apstāklis. Nevienā Marka Tvena darbu krājumā — un savas dzīves laikā viņš izdeva vairākus desmitus krājumu, turklāt tiem pievienojās jauni desmiti pēdējos piecdesmit gados — nav atrodams «Pārlabotais katķisms». Rodas iespaids, ka pēc šīs satīriskās miniatūras publicēšanas Tvens bija spiests to tūlīt aizmirst. «Pārlabotais katķisms» ne reizi — atkārtojam, ne reizi! — nav pārdrukāts nevienā ASV izdotajā grāmatā.

Ir zināms, ka avīžu rakstiem nav ilgs mūžs. Nav šaubu, ka drīz pēc šā ievērojamā sacerējuma publicēšanas tas pagaisa no rakstnieka

tautiešu atmiņas.

Tikai 1955. gadā (četrdesmit piecus gadus pēc Tvena nāves) «Pārlaboto katķismu» par jaunu iespieda kādā Amerikas žurnālā, kas domāts lingvistikas speciālistiem. Tā kā arī pēc šīs publikācijas satīra nav iegājusi Tvena Kopotos rakstos, tad pilnīgi droši var teikt, ka vienkāršais amerikānis — Tvena cienītājs līdz šim laikam to nav lasījis. Padomju lasītāji varēja iepazīties ar «Pārlaboto katķismu» pirms dažiem gadiem izdotajos Marka Tvena Kopotos rakstos (krievu valodā) — ar metienu trīssimt tūkstoši eksemplāru.

Kāpēc gan Tvena pamflets tika «aizmirsts»? Kāpēc amerikāņu redaktori un literatūrzinātnieki, kas ar lielu centību izdod par jaunu pat visvājākos Tvena agrīnos feļetonus, daudzu desmitu gadu laikā pagājuši garām šim lieliskajam Tvena satīras paraugam? Kā tas izskaidrojams?

Atbildi atrast nav grūti.

Protams, sava nozīme bija tam, ka «Pārlabotajā katķismā» Tvens parodē «svētos rakstus» (pamfleta pamatā ir «īss Vestminsteras katķisms»). Jo vairāk šķobījās pēckara Amerikā tikumiskie pamati, jo vairāk varu savās rokās pārņēma visdažādākās sugas reliģiskie liekuli un fanātiķi.

Taču lielāka nozīme, šķiet, bija tam acīm redzamajam faktam, ka «Pārlabotā katķisma» autors izgāja cīņā nevis pret kaut kādiem sīkiem politiskiem gariņiem, bet pret pašu Tvīdu, Ņujorkas — lielākās ASV pilsētas galvu, pret ietekmīgās Tamaniholas «saimnieku», kura rokās satecēja svarīgākie valsts politiskās dzīves pavedieni.

Pagāja tikai daži gadi, un Tvīds nokļuva aiz restēm (šis «kukuļu karalis» nepavisam nerēķinājās ar elementārāko pieklājību), bet pamflets «Pārlabotais katķisms» tā arī palika ēnā.

Domājams, ka galvenais iemesls bija rakstnieka pārdrošība. Tvens nebaidījās klaji mest izaicinājumu ietekmīgiem, vārdā nosauktiem kapitālistiem, kuri pārstāvēja dinastiju, kas bija droši nostiprinājusies Amerikā.

Politikāņi nāca un gāja, bet nekronētie monarhi, piemēram, tādi kā Vanderbilts, desmitiem un desmitiem gadu sēdēja tronī, izrīkodamies ar valsts bagātībām pēc sava ieskata. Un viņi nebūt netaisījās ļaut lielu vaļu kritiski noskaņotiem literātiem ...

Par to, ka jau toreiz,, tikai dažus gadus pēc Pilsoņu kara beigām, Tvens dabūja izjust, kāda vara ir slepenajai cenzūrai, kuru ASV noteic «naudas maisi», skaidri parādīja kāda cita viņa darba liktenis. Šis darbs sarakstīts mazliet agrāk nekā «Pārlabotais katķisms».

1869. gadā žurnālā *«Packard's Monthly»* parādījās «Atklāta vēstule komodoram Vanderbiltam» ar parakstu «Marks Tvens». Žurnāls drīz beidza pastāvēt, un šis sacerējums it kā uz visiem laikiem izgaisa no ļaužu atmiņas. Autors to ne reizi nepārdrukāja. Biogrāfi daudzus gadu

desmitus to netika pieminējuši. «*Packard's Monthly*» nepāršķirstīja pat vislielākie pedanti speciālisti. Tikai pēc vairāk nekā deviņdesmit, gadiem, kopš satīriķis bija rakstījis «Atklāto vēstuli», šis sacerējums atkal nāca gaismā. Pavisam nesen, sešdesmito gadu sākumā, kāds amerikāņu «tveniānas» apkopotājs ievietoja «Atklāto vēstuli komodoram Vanderbiltam» Tvena aizmirsto darbu krājumā. Iepriekš bija šāds paziņojums: «Es esmu laimīgs, ka esmu pirmais, kurš šo darbu ievietojis kādā grāmatā, vismaz pirmais, kurš to publicējis angļu valodā. Tas man ir jāpiebilst, jo iespējams, ka «Atklātā vēstule komodoram Vanderbiltam» jau izgājusi tautā kādā no Tvena Kopotu rakstu sējumiem, kuri izdoti Padomju Savienībā.» Krājuma sastādītāja minējums bija pamatots — šis darbs tiešām bija ievietots dižā amerikāņu rakstnieka Kopotu rakstu divpadsmitajā sējumā krievu valodā.

Bet ko tad Tvens pateicis savā aizmirstajā vēstulē, kas adresēta multimiljonāram? «Atklātā vēstule komodoram Vanderbiltam», tāpat kā «Pārlabotais katķisms», ir ļoti dzēlīga satīra. Tajā nesaudzīgi atmaskotas «likumīgās» krāpšanas un laupīšanas.

Autors «Vēstuli» iesāk ar stāstu par to, kādā veidā amerikāņu prese parasti tēlo Vanderbillu un viņam līdzīgos bagātniekus. Lielos kapitālistus ASV ielenc sīki cilvēciņi, kas slavina «milzīgo bagātību», plaši iztēlo «gluži parastus ieradumus, vārdus un rīcību tā, it kā .. . miljoni tiem piešķirtu nopietnu nozīmi». Ar neslēptu ironiju Tvens, vērsdamies pie Vanderbilta, raksta: «Jūs droši vien neieredzat avīzes. Man šķiet, jūs pat neiedrošināties ieskatīties kādā — aiz bailēm ieraudzīt līdz nepieklājībai jūsmīgās slavas dziesmas sakarā ar kādu jūsu soli — vai nu visparastāko, vai tādu, par kuru vajadzētu kaunēties.»

Un tālāk, izmantodams par tramplīnu Amerikas avīžu sajūsminātās atsauksmes par Vanderbiltu, satīriķis tēlo šā miljonāra īsto seju. «Kādā jaukā dienā,» Tvens raksta, «kāds no jūsu «padotajiem» veltī divas trīs avīžu slejas, lai visos sīkumos aprakstītu jūsu «pacelšanos» no nabadzības līdz bagātībai un apbrīnotu jūs, it kā jūs būtu vispilnīgākā un visskaistākā dieva radība, un ar to viņš, pats to neapjauzdams, rāda, cik neizsakāmi zemiskam jābūt cilvēkam, lai sasniegtu to, ko esat sasniedzis jūs. Pēc tam kāds cits jūsu «padotais» apraksta, kā jūs vizināties pa parku; nicīga sejas izteiksme, nodurta galva...

Viss jūsu izskats skaidri pauž: «Lai neviens nemaisās manā ceļā, bet, ja arī patrāpīsies un es viņu notriekšu zemē, sakropļošu, — nav nekāda nelaime, atpirkšos.»»

Vēl viens žurnālists, pienācīgi apjūsmojis Vanderbilta apbrīnojamo izveicību, paziņo, ka tolaik, kad šim kapitālistam piederējuši Kalifornijas līnijas tvaikoņi, viņš licis pārvadāt dažus

simtus cilvēku vairāk, nekā likums pieļauj. «Jūsmīgie cienītāji,» Tvens turpina, «stāsta par jums arī citu ko, taču mēs to noklusēsim, šie nolikumi jums tikai dara kaunu... Jā, jūsu varoņdarbi liecina, kā bagātība padara cilvēkus cietsirdīgus .. .»

Pretsvarā visiem tiem meliem, ko amerikāņu prese pieradusi izplatīt par Vanderbiltu, «Atklātās vēstules» autors runāja taisnību, tīro taisnību. Sī taisnība lielākoties bija izteikta ironiskā formā. Jo pārliecinošāk skanēja Tvena atmaskojums, jo skaudrāk tas ķēra necienīgo cilvēku, kas tomēr bija pieradis, ka pat viņa visnekrietnākie darījumi presē tika cildināti, ka pat «nedzirdētas banalitātes» tika pasludinātas par «gudrības un asprātības kalngaliem».

Tvens uzstājas komiskā lomā kā patiess Vanderbilta draugs, kas cer, ka viņa aizbilstamais labosies. «Izdariet kaut ko tādu, kas varētu iešķilt cildenuma dzirksti jūsu cienītāju sirdīs!...» viņš izsaucas. «Lai jūsu darbu gružos paspīd kaut vai viena vienīga kripatiņa tīra zelta... Lūdzu jūs, esiet drošāks, paveiciet kaut vienu uzslavas cienīgu darbu! Saņemiet dūšu — un augstsirdīgi, cēli, drosmīgi ziedojiet četrus dolārus kādam lielam labdarības pasākumam! Es zinu, tas sadragās jūsu sirdi. Bet nekas, jums tikpat vairs nav atlicis ilgi dzīvot, un labāk ir nomirt pēkšņā nāvē cēlsirdības uzplūduma brīdī nekā dzīvot vēl simt gadu, paliekot tam pašam Vanderbiltam.»

Protams, īstenībā komisks kļūst «Atklātās vēstules» pretīgais varonis. Daudzos Tvena darbos smiekli noder par līdzekli, kas pauž viņa mīlestību pret dzīvi, viņa simpātijas pret vienkāršo cilvēku, kluso darba darītāju. Humorists Tvens vēlas palīdzēt būtībā labiem cilvēkiem kļūt vēl labākiem. Turpretī «Atklātajā vēstulē komodoram Vanderbiltam» mūsu priekšā ir atmaskotājs. Un šeit komiskais atklāj, cik dziļa plaisa ir starp kapitālistiskās sabiedrības grezno ārējo apvalku un tās nepievilcīgo saturu.

Jau 1869. gadā Tvens nojauta, ka vanderbiltu apetītei

nav mēra. Ar dzēlīgu ironiju viņš izsaucas: «Nabaga Vanderbilts! Man tiešām jūs žēl, goda vārds! ... Jūs lienat vai no ādas laukā, liedzat sev netraucētu miegu un dvēseles mieru, atsakāties no daudz kā, mūžīgi dzīdamies pēc naudas. Es vienmēr jūtu līdzi tādiem nabagiem kā jūs, kurus nomocījuši viņu «nabadzība»... Jums ir septiņdesmit miljonu, bet jūs katrā ziņā gribat piecus simtus, un tas jums sagādā patiesas ciešanas... Jūsu nelaimīgā nabadzība mani tā nospiež, ka, gadītos man jūs šobrīd satikt, es labprāt iemestu jūsu bundžā desmit centus un teiktu: «Dievs lai jums ir žēlīgs, jūs, nelaimīgais bēduli!»»

Tvena sarkasms arvien pieaug. «Iegaumējiet, es neko nesaku par jūsu dvēseli, Vanderbilt!» viņš izsaucas. «Nesaku, jo man ir dibināts pamats domāt, ka dvēseles jums nav. Neviens lai mani nemēģina pārliecināt, ka cilvēks ar jūsu nepieredzēto komerciālo ķērienu, ja vien viņam būtu dvēsele, laistu garām tik ārkārtīgi izdevīgu darījumu ar

dievu to kungu: jūs taču varētu sev nodrošināt miljoniem gadu mūžīga miera un svētlaimes paradīzē, maksājot ar tādu nieku kā viens desmits uz zemes bezgrēcīgi nodzīvotu gadu!»

Nē, bezgrēcīga dzīve Vanderbiltam nav iespējama. Ikviena viņa rīcība, ikviens solis — noziegums. Negaidiet no viņa «humanitāti, vīrišķību, godu un cieņu komerciālos darījumos». Visā pamfletā izbārstīti pilnīgi nepārprotami, līdz galējībai vaļsirdīgi novērtējumi par kapitālista patieso būtību. Vanderbilts — «brēcoša nelietība», pārdabiska sīkstulība, nelikumība, «netīri» miljoni, blēdīgi triki, viltus un ļauns prieks, nekrietnība, cilvēka necienīgi vārdi un darbi.

Vai tad brīnums, ka Vanderbiltam nebija pa prātam atklātā vēstule, ko viņam veltīja Tvens? Vai tad brīnums, ka tā nepatika arī citiem amerikāņu kapitālistiem? Autors taču skaidri liek saprast, ka viņš Vanderbiltu neuzskata par izņēmumu, par kādu retu briesmoni. Vanderbilts, pēc Tvena vārdiem, stāv «Amerikas finansu aristokrātijas priekšgalā», viņā iemiesotas tās galvenās iezīmes un īpašības. Viņš ir tipisks.

Vēl nav visos sīkumos zināms, kādas metodes izmantoja amerikāņu finansu aristokrātija, lai tik lielisks Tvena antiburžuāziskās satīras paraugs kā «Atklātā vēstule komodoram Vanderbiltam» ierindotos «aizmirstajos» sacerējumos. Bet tagad mēs labāk nekā līdz šim saprotam, cik daudz niknuma pret kapitālistiem Marks Tvens izjuta jau savas radošās dzīves rītausmā, jau tajā laikā, kad gandrīz visi viņu uzskatīja vienīgi par jautru jokdari, par lādzīgu balamuti.

«APZELTĪTAIS GADSIMTS»

Līdz šim Tvens bija juties ne tik daudz rakstnieks kā žurnālists. Tiesa, viņš gan bija uzrakstījis daudzus stāstus, taču patstāvīgi ķerties pie romāna neuzdrošinājās.

Hartfordā Tvena jauno draugu pulkā bija jau pieminētais Čārlzs Vorners — redaktors, novelists, autors, kas sarakstījis grāmatas par ceļojumiem. Vornera literārās dotības bija visai viduvējas. Arī viņa dzīves uzskati liecināja par šaurību, aprobežotību. Viņš kritizēja pērkamos senatorus, bet bija pārliecināts, ka Savienotajās Valstīs nabadzības cēlonis parasti ir «cilvēku vājības un noziedzība». Un tomēr, par spīti viņam piemītošajām buržuāziski demokrātiskajām nosliecēm, Vorners dzīves nogalē izteica savu neapmierinātību ar to, ka Amerikā pastiprinās monopoliju vara, sākas imperiālisma uzplaukums.

Septiņdesmito gadu sākumā Vorners Tvenam šķita literārā brieduma iemiesojums, un viņš gribēja izmantot Hartfordas kaimiņa pieredzi radošajā darbā.

Tvens un Vorners nolēma kopīgi uzrakstīt grāmatu par tālaika Ameriku, par uzņēmēju un politikāņu tikumiem, par sliktu un labu cilvēku cīniņiem pēc bagātības. Tas tad būtu Tvena pirmais romāns. Tika nolemts tam dot nosaukumu «Apzeltītais gadsimts».

Romāna pirmās nodaļas apņēmās uzrakstīt Marks Tvens.

Un tā 1873. gada februārī viņš sēdās pie galda, lai pēc kopīgi uzmestā plāna ieskicētu grāmatas sākumu. Tvens jutās ļoti pacilātā noskaņā. Jau pirmā darba diena bija loti veiksmīga. Pat četrus gadus vēlāk vēstulē savam draugam Gouelsam rakstnieks ar lepnumu atceras šo neparasti veiksmīgo radošā darba dienu. Visa grāmata tika uzrakstīta loti īsā laikā.

Romāna pirmās vienpadsmit nodaļas, ko rakstīja Tvens, stāsta galvenokārt par fermeri Hokinsu — nabadzības izvārdzinātu cilvēku. Hokinss dzīvo kādā niecīgā ciematā Tenesī štata austrumu daļā. Ap viņu viss ir nolaists un

nabadzīgs. Izbradāts pagalms, netīrība. Hokinss saprot, ka viņš ar ģimeni te nekā laba nesagaidīs. Radinieks Sel-lerss aicina Hokinsu pārnākt dzīvot uz jaunu štatu — uz Misūri. Tur fermeriem klājoties daudz labāk. Un Hokinss pamet ierasto vietu.

Jau ceļā viņam klājas grūti. Tvens stāsta par briesmīgām slimībām, kas pļauj kā lielus, tā mazus, stāsta par «bada ieleju», kurai Hokinsi brauc cauri.

Beidzot Hokinsi nonāk Misūri štatā. Tomēr viņu cerības uz labāku dzīvi nepiepildās. Ciemats, kurā viņi ierodas, izskatās gauži nožēlojams. Hokinsa sievai beidzot jāatzīstas, ka mājās nav ne kumosa

maizes.

Kādreiz Hokinss gadījuma dēļ bija nopircis TenesI štatā milzīgi lielu zemes gabalu, vairākus tūkstošus akru. Viņš cer, ka TenesI zemē atrodamas ogles un dzelzs rūda. Taču Hokinsam nav vēlēts kļūt bagātam. Nomirstot viņš atstāj sievai un bērniem tikai šo neauglīgo zemi — ne uz kādiem citiem reāliem ienākumiem viņiem nav ko cerēt.

Hokinsa tēls ir viens no veiksmīgākajiem MarkaTvena daiļradē. Hokinss — cilvēks ar traģisku likteni — kaut kādā ziņā atgādina Džonu Maršalu Klemensu. Patiesībā viss notikums ar «TenesI zemi» gandrīz pilnīgi paņemts no Klemensu ģimenes hronikas. Taču Tvens nestāsta tikai par sava tēva likteni vien. Hokinsa dzīves stāsts ir ļoti tipisks.

Simtiem tūkstošiem vienkāršo amerikāņu līdzīgi Hokinsam visu dzīvi sapņo par laimi, pārticīgu dzīvi; viņu dvēselēs vibrē tā pati sāpīgā vilšanās stīga.

Viens no romāna spilgtākajiem tēliem ir Selerss. Šis fantasts spekulants mūždien noņemas ar projektiem, kā iedzīvoties bagātībā, viņš nekad nenokar degunu, bet kā netiek, tā netiek uz zaļāka zara. Sellerss plātās ar savām neesošajām muižām un kapitāliem, pūš saltus melus, melo aizrautīgi, apmānot ir sarunu biedrus, ir pats sevi. Un tomēr nabadzība ir un paliek nabadzība. Lai arī kādas diētiskās īpašības Sellerss piedēvē ūdenim un kāļiem, kas ir ģimenes pusdienu vienīgā neiztrūkstošā sastāvdaļa, viņa sievas acis šīs skopās maltītes laikā vienmēr pieplūst ar asarām. Sellersa mājās nav malkas. Viņš ieliek krāsnī aizdegtu sveci, lai izskatītos, ka krāsns kuras, taču istabā kā bijis, tā ir auksts.

Tvens izsmej Sellersu un reizē arī jūt viņam līdzi. Šajā groteskajā tēlā komiskā gaismā parādīta tā nevaldāmā iniciatīvas uguns, kas «apzeltītā gadsimta» apstākļos kvēloja sirdīs tūkstošiem amerikāņu. Protams, parastie biznesmeņi nebūt nebija tik labsirdīgi un nesavtīgi uzmanīgi pret draugiem kā Sellerss. Viņš ir bagātības alku iemiesojums, bet vēl vairāk — mantrausības postošā gara upuris.

Kad Tvens pabeidza pirmās romāna nodaļas, līdzautori tās izlasīja un apsprieda savu sievu klātbūtnē, pēc tam Vorners ķērās pie grāmatas nākamā plašā nodalījuma. Ikviens no līdzautoriem īstenībā izstrādāja romānā savu sižeta līniju.

«Apzeltītā gadsimta» turpmākajās nodaļās Tvens galvenokārt izsmēja un atmaskoja bezgodīgus, zemiskus un nekrietnus cilvēkus, Vorners turpretī pievērsās «pozitīvajiem varoņiem». Kādus viņš tos iedomājās? Romānā figurē amerikāņi, kuri, tāpat kā Sellerss, vēlas tikt pie mantas, tomēr neaizraujas ar tukšiem murgojumiem un paši ir nevainojami, kristāltīri un godīgi. Viņu vidū galvenais ir Filips Sterlings. Viņš negrib kļūt par spekulantu un blēdi, kuri kāro pēc vieglas peļņas. Filips neatlaidīgi meklē ogles. Kaut arī brīžiem jākaujas

ar trūkumu, beigās viņam tomēr uzsmaida laime. Ogļu iegulas atrastas, viņš ir bagāts. Filipam līdzīga ir viņa līgava. Viņa ir turīga tēva meita, bet vēlas pati strādāt un studēt medicīnu. Arī viņas dzīve ieiet laimīgās sliedēs.

Vorners centīgi strādāja pie savām nodaļām, taču spilgtus tēlus nespēja radīt. Un, protams, ne vien tāpēc, ka nebija tik talantīgs, bet arī tāpēc, ka tāds tikumīgs Filips un viņa līgavas tēls neatbilda dzīvē sastopamiem. Viņi tēloti bāli, bezkrāsaini, neizteiksmīgi. Redzams, ka pat autoru garlaikojuši viņa nevainojamie buržuāziskie varoņi.

Daudz interesantākas ir Tvena rakstītās romāna nodaļas, kurās attēloti Amerikas veikalnieku dzīves reālie apstākļi: «Tenesī zeme» grāmatā darbojas kā virzītājspēks, kas noteic sižeta pavērsienus. Biznesmeņi sadomā šo nevienam nevajadzīgo zemi pārdot valstij. Piekukuļojot ASV kongresa locekļus, viņi cer saņemt par to daudz naudas. Briest liela afēra. Daudzās romāna nodaļās darbība notiek valsts galvaspilsētā. Mūsu priekšā atklājas politikāņu, uzņēmēju, žurnālistu pasaule. Gandrīz visi šie cilvēki ir bezgoži, ierāvēji, zagļi.

Stāsts par to, kas notika ar naudu, kuru beidzot saņēma par «Tenesī zemi», ir dzēlīgas ironijas piesātināts. Šīs zemes īpašnieki taču neko nedabūja — viss bija izdāļāts politiķiem un žurnālistiem.

Grāmatā ievietots sīks pārskats par izsniegtajiem kukuļiem. Pārstāvju palātas līdzekļu piešķiršanas komitejā katram loceklim izmaksāts desmittūkstoš dolāru. Senāta komitejas locekļiem — tikpat daudz. Komitejas priekšsēdētājam, protams, jādod drusku vairāk. Dārgāk izmaksā arī viens otrs «augstas morāles» likumdevējs. Tad vēl jāmaksā tām personām, kas likumdevējus saaģitēja balsot par likuma projektu «Tenesī zemes» iepirkšanai. Bez tam — dārgas pusdienas, dāvanas un kukuļi sīkajiem provinces likumdevējiem. Tad vēl reklāmas izdevumi, ieskaitot rakstu, ko reliģiskas noslieces avīzei uzrakstījis valdības ierēdnis, kas pēc sava dienesta stāvokļa atrodas tik augstu kā Himalaji, un arī «ziedojumi».

Protams, arī prese negrib palikt tukšā. Autori tēlo ne vien tiešo, bet arī netiešo uzpirkšanu, parāda, kā ar daiļu sieviešu palīdzību «pielaužˮ pat visnepieejamākos. Romānā attēlota melu un nodevības atmosfēra.

Grāmatas svarīgākā persona ir senators Dilvortijs. Vornera sacerētajām ainām, kurās darbojas idilliski uzņēmēji, trūkst dzīvības dzirksts, turpretī tēlojumi, kuros parādās Dilvortijs, ir pilni patiesības. Senatora groteskais tēls ņemts no dzīves. Kaut kas šajā «varonī» atgādina īstu lālaika politisko darboni — Kanzasas senatoru Pom-roju, kura skandalozie izlēcieni bieži tika pārspriesti avīžu slejās. Taču Dilvortijs nav Pomroja kopija. Tas ir tips, vispārināLs reālistisks raksturs. «Sliktais zēns» no Tvena vecā stāsta tagad parādīts pilnīgi konkrēts, atklāts ar tā dzīves materiāla palīdzību, ko sniedz

«apzeltītais gadsimts». Dilvortijs tiešām ir veikls tālaika krāpnieks, «sliktais zēns», nu jau pieaudzis cilvēks.

Tvena satīrā ieaudušās arī jaunas krāsas salīdzinājumā ar «Stāstu par slikto zēnu, kuru dievs nesodīja». Tāpat kā «sliktais zēns», Dilvortijs iet uz augšu, mīdīdams kājām visus morāles likumus. Turklāt viņš ir, arī liekulis, kas jo sparīgi aizstāv šos likumus. Senators, Tvens raksta, «apmeklēja baznīcu, visiem par priekšzīmi izcēlās lūgšanu sanāksmēs, visādi atbalstīja žūpības apkarošanas biedrības; aplaimoja ar savu ierašanos pilsētas labdarības dāmu šūšanas pulciņus un pat, adatu rokā paņēmis, izmēģināja dažus dūrienus kalikona kreklā, kas paredzēts kādam tumšam Dienvidjūras pagānam, — un ar šo rīcību apbūra visas dāmas, kas apģērba gabalu, kuram senators : avu roku pielicis, uzskatīja gandrīz vai par svētumu».

Tvena komisms tagad ir daudz žultaināks nekā jebkad. Dilvortija runa svētdienas skolā — tas ir cukursalds melu paraugs. Uzrunādams savus «mazos draugus», vērsdams uz viņiem «starojošu» skatienu, smaidīdams «tēvišķīgu smaidu», viņš saka: «Es te sēdēju nupat un jautāju sev: kur es atrodos? Varbūt esmu kādā tālā ķeizarvalstī un manā priekšā ir mazi prinči un princeses? Nē! Varbūt atrodos vienā no manas tēvzemes lielajām pilsētām, kur atvesti no visas mūsu valsts labākie, izraudzītie bērni, lai saņemtu apbalvojumus un prēmijas? Nē! Vai varbūt esmu nonācis kādā nezināmā pasaules daļā, kur visi bērni ir tīrais brīnums, par kādu neesam vēl nekad dzirdējuši? Nē! Kur tad es esmu? Kur?»

Krietnā Nobla («Cēlā») mēģinājums atmaskot senātā Dilvortiju kā blēdi neizdodas. Nobls pārliecinās, ka senātā lielum lielais vairums sēž tādi paši dilvortiji.

Tātad — Amerikā iestājies nevis «zelta», bet «apzeltītais gadsimts». Valsts politiskā un «veikalnieciskā» dzīve balstās uz meliem.

Priekšvārdā, kas uzrakstīts Sviltam radniecīgos toņos, autori sarkastiski saka:

«Lasītājs pārliecināsies, ka mūsu grāmatā attēlota izdomāta sabiedrība; lielākās grūtības, ar ko bija jāsastopas rakstniekiem šajā mākslinieciskās izdomas novadā, bija tās, ka trūka spilgtu, pārliecinošu piemēru. Valstī, kurā nepazīst ieraušanas drudzi, kurā neviens neizjūt alkas pēc bagātību saraušanas, kur nabagļaudis ir vientiesīgi un apmierināti ar savu likteni, bet bagātnieki devīgi un godīgi, kur sabiedrībā valda pirmatnējie šķīstie tikumi, bet ar politiku nodarbojas vienīgi spējīgi un savai zemei uzticīgi ļaudis, — tādā valstī, protams, nav un nevar būt vielas tādam stāstam, kādu esam sacerējuši, ņemot par pamatu pētījumus mūsu iedomātajā valstī.»

«Apzeltītais gadsimts» apliecina, ka satīriskais moments Tvena daiļradē, ja salīdzina viņa pirmās lielās grāmatas un pat agrīnos

atmaskojošos stāstus un pamfletus, ir padziļinājies. Zīmīgi, ka rakstnieks tagad pirmo reizi ķēries pie garā stāsta un romāna. Marks Tvens tēlo jau daudz vairāk izvērstas dzīves ainas. Viņa darbos iemirdzas jaunas krāsas. Tas viss iezīmē Tvena daiļrades attīstībā jaunu — otro periodu. «Apzeltītais gadsimts» pavēra ceļu tādiem ievērojamiem garajiem stāstiem un romāniem kā «Toma Sojera piedzīvojumi», «Haklberija Finna piedzīvojumi» un «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā».

Tvens — demokrāts un humānists — nesamierinās ar Dilvortija pasauli, viņš drosmīgi nosauc «zeltu» par spī-duļiem, dubļus — par dubļiem.

Bet aplami būtu domāt, ka rakstniekam gluži svešas viņa līdzautora Vornera ilūzijas. «Apzeltītā gadsimta» (Londonas izdevumā, kas parakstīts 1873. gadā) priekšvārdā Tvens raksta: «Amerikā gandrīz katram cilvēkam ir savs ilgu sapnis, savs izlolots plāns, ar kura palīdzību viņš cer izvirzīties augstāk sabiedrībā vai gūt materiālu labumu. Un šo visur iekļūstošo spekulācijas garu mēs esam mēģinājuši parādīt... Tā ir raksturīga iezīme, reizē laba un ļauna, kas piemīt gan atsevišķiem indivīdiem, gan nācijai kopumā. Laba — tāpēc ka neļauj sastingt uz vienas vietas.. . Ļauna — tāpēc ka izvēlētais mērķis bieži vien ir slikti izraudzīts... Tomēr katrā ziņā ir labāk, ja tautai tāda iezīme piemīt, pat ja tās dēļ dažreiz nāktos ciest, nekā pavisam iztikt bez tās.»

Tvens nespēja iedomāties, ka no «sastingšanas uz vienas vietas» var izvairīties arī citādā ceļā, nevis ar buržuāzisko komerciālo darbību vien. Sociālisma idejas viņš neizprata.

Šis neizturētais un pretrunīgais romāns, kurā sastopam gan satīrisku grotesku, gan psiholoģisma elementus, gan melodrāmu, romāns, kas pauž rakstnieka protestu pret ASV buržuāziskās demokrātijas praksi un līdz ar to arī viņa buržuāziski demokrātiskos aizspriedumus, šis «Apzeltītais gadsimts» tomēr iezīmē svarīgu posmu Tvena — satīriķa tapšanā.

«KĀPĒC JūS MANI NEAPSVEICAT?»

«Apzeltītais gadsimts» atstāja lielu iespaidu uz rakstnieka laikabiedriem gan Amerikā, gan aizrobežu valstīs. Par šo grāmatu ieinteresējās Saltikovs-Ščedrins, un to tūlīt krievu tulkojumā publicēja žurnālā «Otečestvennije zapiski».

Tvena slava izplatījās visā pasaulē. Kad Tvens aizbrauca uz Angliju, viņa grāmatām un «lekcijām» tur bija gandrīz tikpat lieli panākumi kā Savienotajās Valstīs.

Ar līdzīga veida «lekcijām» angļus savā laikā bija iepazīstinājis Vords. Klausītāji zināja, ka gaidāma īpatnēja komiska izrāde. Viens no Vorda labākajiem priekšnesumiem bija šāds. Viņš sāk stāstīt aizraujošu romantisku notikumu. Mūzikas pavadījums top arvien skaļāks un beidzot pilnīgi nomāc Vorda vārdus. Redzams tikai, kā viņš kustina lūpas. Tad mūzika pēkšņi apraujas un noskan stāstītāja gala vārdi: «... un viņa bezsamaņā iekrita Redžinalda rokās.»

Anglijā mēri, tiesneši, aristokrātisko klubu pastāvīgie apmeklētāji un lepno pusdienu viesi Tvenu uzņēma pat siltāk nekā Vordu. Viņi neņēma Jaunā Tvena piezīmi, kāpēc viņam ir lēts lietussargs, jo tādu anglis nekad ne-zagšot. Kaut arī Tvena uzstāšanās notika bez mūzikas pavadījuma, arī viņš centās savas «lekcijas» teatralizēt, piemēram, iesākumā viņš iznāca uz estrādes it kā administrators, lai paziņotu, ka. .. lektors nav ieradies. Vēlāk izrādījās, ka lektors jau ir tepat.

Kādā reizē, būdams Anglijā, Tvens Londonā uzstājās katru dienu. Uz provinci viņš nemēdza braukt, jo, kā izteicās vēstulē Tvičelam, tur «nevar atrast pietiekami lielas telpas».

«Lekciju» panākumi sagādāja zināmu apmierinājumu. Un tomēr Tvens jutās nomākts, ka ik vakaru vajadzēja pārvērsties par klaunu, kā viņš mēdza teikt. Uzstāties ar «lekcijām», protams, vajadzēja pirmām kārtām materiālo apsvērumu dēļ.

Dzīve Hartfordā arvien vairāk atklāja savas ēnas puses. Viesi apnika. Obligātā piedalīšanās izmeklētās sabiedrības izpriecās sāka kļūt par apgrūtinājumu. Reiz Tvens rakstīja kādam draugam: «Strādāt? īstenībā tas nav iespējams. Taisnību sakot, auglīgi strādāt es varu tikai tajos trīs vai četros mēnešos, kad esam izbraukuši vasaras atpūtā. Gribētos, kaut vasara nebeigtos septiņus garus gadus.»

Lielākās grūtības bija tās, ka plašās Hartfordas mājas uzturēšanai izgāja ļoti daudz naudas. Izrādījās, ka šobrīd ir nereāli plāni, kurus Tvens savā laikā pārrunāja ar brāli Orionu — kā iekārtot dzīvi pēc apprecēšanās (tad viņš

būs materiāli nodrošināts un vairs nerakstīs naudas dēļ, tad viņš strādās tikai pie tā, kas viņu interesēs visvairāk). Romānu «Apzeltītais gadsimts» izpirka ļoti labi, taču naudas arvien pietrūka. Laikiem Tvena

ģimene bija ' spiesta pamest Hartfordu un pārcelties uz dzīvi Eiropā, jo pat viņam, tik veiksmīgam rakstniekam, nepietika līdzekļu, lai dzīvotu «Hartfordas stilā».

Nav brīnums, ka tāpēc arvien no jauna vajadzēja atgriezties pie «lekcijām».

Tvens bieži izteica cerību, ka beidzot nokratīs «lekciju jūgu». Reiz, atbildot uz aicinājumu nolasīt «lekcijas», viņš rakstīja: «Kad es atkal piekritīšu bļaustīties ļ lētāk kā par piecsimt dolāriem, tad droši vien būšu krietni j izbadējies. Bet es vairs ne par kādu naudu neesmu ar mieru dzesēt muti.» Kādu citu reizi Tvens telegrafēja sa-vam antreprenierim: «Kāpēc Jūs mani neapsveicat? Pēc ceturtdienas uzstāšanās esmu nolēmis uz visiem laikiem pamest lekciju estrādi.»

Un tomēr «muti dzesēt» vajadzēja tāpat kā agrāk.

«BEZDARBNIEKI PRASA DARBU, NEVIS ŽĒLASTĪBAS DAVANAS»

Romāns «Apzeltītais gadsimts» bija pabeigts, pirms 1 iestājās ASV vēsturē slavenā 1873. gada krīze. Šī krīze jo spilgti parādīja, ka kapitālisma likumi un tā izraisītās ciešanas un zaudējumi ir spēkā ne tikai vecajās Eiropas valstīs, tādās kā Anglija, bet arī jaunajā, pašpārliecinātajā un neparasti strauji plaukstošajā aizokeāna republikā.

1873. gada septembrī, kad Tvena un Vornera grāmata jau bija nonākusi pie izdevējiem, bankrotēja banka «Džejs Kuks un kompānija». Kuks ASV Pilsoņu kara periodā bija viens no finansu dūžiem. Bankrots sekoja bankrotam. Rūpnīcas un fabrikas slēdza. Bezdarbs auga augumā. Tagad skaidrāk nekā jebkad varēja redzēt, ka ASV «zelta gadsimts» īstenībā bijis tikai apzeltīts, ka zem spožās čaulas slēpās morāls pagrimums, bada drausmas vienkāršam amerikānim, nežēlīga ekspluatācija. Amerikas strādnieki izgāja demonstrācijās ar lozungu: «Bezdarbnieki prasa darbu, nevis žēlastības dāvanas,» — bet viņiem nedeva ne darbu, ne žēlastības dāvanas. Izvārgušos,

izsalkuma mocītos cilvēkus izklīdināja jātnieku policija. Avīzēs par viņiem ievietoja apmelojuma rakstus.

Krīze un tai sekojošais depresijas periods turpinājās daudzus gadus. 1877. gadā Amerikā bija trīs miljoni bezdarbnieku. Izmantojot strādnieku grūto stāvokli, uzņēmēji nemitīgi pazemināja darba algu. Nebija pagājis pat ne desmit gadu kopš Ziemeļu un Dienvidu kara beigām, kad simtiem tūkstošu strādnieku jo spēcīgi dabūja izbaudīt to bezgalīgo bēdu un moku postu, ko vienkāršam cilvēkam uzkrauj «normāla» buržuāziska iekārta. «Paraugieties uz mūsu dzelzceļiem tūkstošiem jūdžu garumā,» raksta kāds laikabiedrs, «uz mūsu neskaitāmi daudzajām rūpnīcām un fabrikām, ogļraktuvēm un kalvēm, uz mūsu neizmērojamo bagātību. To visu viena gadsimta laikā radījis strādnieku darbs. Bet vai viņi dabū kādu daļu no visām šīm pašu radītajām skaistajām lietām? Strādniekam nepieder nekas. Viņam nepieder ne dzelzceļi, ne fabrikas, ne kalves, ne ogļraktuves. Kapitāls to visu ar viltu pievācis sev.»

Lokauti un strādnieku tiesāšana it kā par «sazvērestību» pret valsts varu bija ikdienišķa parādība. Septiņdesmito gadu otrajā pusē Amerikas valdošā šķira bailēs no strādnieku augošajām dusmām vērsās pret viņiem ar teroru. Vairāki ogļraču arodbiedrības vadītāji tika nepatiesi apsūdzēti un pakārti. Apmēram ap to pašu laiku Pitsburgā un citos Amerikas rūpniecības centros apspiest streikojošos strādniekus sūtīja karaspēku. Ģenerāļi, kas Pilsoņu karā bija izcēlušies

ar uzvarām pār vergturiem, tagad raidīja svina lietu pret amerikāņu proletāriešiem. Kareivis, kas piedalījies streikotāju apšaušanā Pitsburgā, sarunā ar kādas Ņujorkas avīzes korespondentu izteicās: «Es dienēju armijā, kad karojām pret dienvidu dumpiniekiem, esmu pieredzējis sīvas cīņas... Bet tik baigu nakti kā šī nekad neesmu piedzīvojis, un nedod dievs tādu vēl kādreiz piedzīvot.»

Pavirši uzskatot, krīze un šķiru cīņas saasināšanās Savienotajās Valstīs Tvenu gandrīz nemaz neskāra.

Lai cik saērcināts rakstnieks brīžiem bija par Hart-fordā pieņemtajām paražām un tikumiem, viņš tomēr apzinājās, ka viņa ģimenei šajā skaistajā pilsētā ar lieliskajām savrupmājām un ēnainajām ielām klājas labi. Un arī viņš pats septiņdesmitajos gados jutās laimīgs un līksms daudz biežāk nekā turpmākajos trīsdesmit gados.

Bēdas, kas pirmajos laulības gados aptumšoja rakstnieka dzīvi, bija aizmirstas. Olivijas veselība vairs nelika baiļoties. Dūšīgi auga mazās meitiņas, kas dievināja savu mīļo tēvu, kurš mācēja stāstīt tik aizraujošus notikumus. Ir saglabājusies kādam no draugiem rakstīta vēstule, kurā Tvens puspajokam dēvē sevi par pasaulē vislaimīgāko cilvēku.

1875. gadā Tvenam apritēja četrdesmit gadu. Vēl pirms neilga laika viņš grozījās savu draugu vidū, kuri dzīvē jau bija paguvuši nostāties uz kājām. Tagad viss bija citādi. Kad Tvens ataicināja pie sevis ciemos Denu de Kvilu, lai palīdzētu viņam uzrakstīt grāmatu par Nevadu, tad Dens, kuram Gudmans bija pareģojis dzīvē vairāk veiksmes nekā «sliņķim» Tvenam, nevarēja atjēgties no brīnumiem par greznību Klemensu mājā.

Savrupnams, ko Tvens bija uzcēlis, izrādījās viens no ērtākajiem un patīkamākajiem visā Hartfordā. Tvens, bez šaubām, jau tika pieskaitīts pie pilsētas ievērojamākajiem pilsoņiem. Reportieri viņu ķertin ķēra — vēlējās uzzināt viņa domas, vienalga, par ko. Tvena izgudrotās anekdotes, kā arī tādas, kas viņam tika piedēvētas, tika pārstāstītas no mutes mutē.

Septiņdesmitajos gados «Apzeltītā gadsimta» autors sarakstīja daudzus darbus par sadzīves tematiem; visus tos caurvij labsirdīgs humors. Stāstos «Makviljamsi un difterija», «Saruna ar intervētāju», «Sarauj, puikas, sarauj!» un citos darbos Tvens labsirdīgi izzobo sīkos trūkumus, kādi piemīt īstenībā lādzīgiem cilvēkiem. Daudzas humoreskas uzrakstītas vienā rāvienā — anekdoti taču neviens nestāsta ar turpinājumu otrā dienā.

Varētu domāt, ka tajos gados Tvens vismīļāk būtu paglābies no laikmeta asajām problēmām omulīgā pasaulītē, pievēršoties nevainīgiem jokiem, smieklīgām parodijām un atmiņām par veciem laikiem.

Patiesība ir tāda, ka pēc «Apzeltītā gadsimta» Tvens sarakstījis vairākus liela apjoma darbus nevis par tālaika, bet par pirmskara Ameriku. «Vecie laiki pie Misisipi» stāsta par tiem gadiem, kad autors strādāja par loci. Vēl senāku materiālu rakstnieks izmantojis stāstā «Toma So-jera piedzīvojumi».

Astoņdesmito gadu sākumā nāca klajā Tvena garais stāsts «Princis un ubaga zēns», kura darbība notiek nevis Amerikā, bet viduslaiku Anglijā.

Noteikt, kāda bija Tvena attieksme pret amerikāņa islenību šajā viņa dzīves un daiļrades periodā, nav nemaz tik viegli. Daži literatūras zinātnieki uzskata, ka Tvens tolaik vienkārši nav domājis par notiekošo. Citi mēģina uzskatīt septiņdesmito gadu Tvenu par domālāju, kas lieliski sapratis, kāda situācija izveidojusies ASV, taču centies glabāt savus īstos uzskatus stingrā noslēpumā.

Tvena darbi, kas uzrakstīti tajā laikā (un starp šiem darbiem ir īsti šedevri), nepārprotami parāda, ka patiesībā rakstnieku dziļi satrauca viss, kas notika dzimtajā zemē, ka viņš neatlaidīgi centās izprast dzīvi. Taču viņa uzskati bija sarežģīti. Tvenam nebija līdz galam pārdomātas pamat nostājas, viņš pakļāvās dažādām ietekmēm. Rakstnieka pasaules uzskatu ietekmēja Amerikas darba tautas plašo slāņu, tālaika demokrātisko masu attieksme pret īstenību. Tāpat kā miljoni ASV fermeru, kas Tvenam bija īpaši tuvi kopš jaunības laikiem, tāpat kā liels vairums idejiski nenobriedušu amerikāņu strādnieku, viņš svaidījās pretrunīgu jūtu, noskaņu un ideju lokā.

Pēc saviem sabiedriski politiskajiem uzskatiem Tvens bija demokrāts, pirmām kārtām buržuāziskais demokrāts. Viņa priekšstati par demokrātiju, protams, nebija un nevarēja būt zinātniski pamatoti.

Savā rakstā «Pitirima Sorokina vērtīgās atzīšanās» Ļeņins atzīmē, ka visās valstīs gadu simtiem un desmitiem ilgi saglabājusies «ticība, ka «demokrātijai» *vispār* ir universāla, visu glābjoša iedarbība»[3] un reizē arī neizpratne par to, ka «demokrātija» vispār patiesībā «ir *buržuāziska* demokrātija, kas savā derīgumā, savā nepieciešamībā ir vēsturiski ierobežota .. .»[4].

Tvens arī sapņoja par kaut kādu abstraktu demokrātiju, kurai kaut kādā veidā (kā īsti, viņš nevarēja iedomāties) jāpadara vienkāršā cilvēka dzīve priecīga un laimīga. Arī viņš, protams, nepavisam neizprata Amerikā pastāvošās buržuāziskās demokrātijas būtību.

Cik daudz neskaidrību, juceklību un pat dziļu maldu bija Tvena spriedumos, redzams no kāda viņa maz pazīstama stāsta.

1875. gadā žurnālā «*Atlantic*» parādījās neliels Tvena darbs ar nosaukumu «Apbrīnojamā Honduras republika». Sai stāstā-pamfletā runa ir par to, kādā veidā fantastiskā Honduras republika sasniegusi labklājību.

Izrādās, ka Hondurā noteikts labs vēlēšanu likums. Saskaņā ar šo

likumu katram valsts iedzīvotājam, lai arī cik nabags un neizglītots viņš būtu, ir balsstiesības. Taču dažiem cilvēkiem vēlēšanās ir nevis viena, bet daudz vairāk balsu. Pēc jaunā likuma, zemākā izglītība dod tiesības uz divām balsīm, vidējā — uz četrām, augstākā —• uz veselām deviņām. Visplašākās iespējas paveras bagātajiem. īpašums trīs tūkstoši sako vērtībā dod tiesības uz papildu balsi, katri piecdesmit tūkstoši sako dod bagātniekam vēl vienu balsi.

Tvens pats juta, ka šajā stāstā ir kaut kas antidemokrātisks, svešs visai viņa dzīves filozofijai. Stāstu viņš publicēja anonīmi un nekur to nepārdrukāja.

Taču līdzīgus — būtībā antidemokrātiskus — uzskatus Tvens reizēm pauda arī turpmāk daudzu gadu gaitā. 1877. gadā viņš, piemēram, rakstīja savas senās paziņas Fērbenksas meitai, ka republikāniskajai valsts sistēmai, kas balstās uz vispārēju vēlēšanu tiesību principa, «jāiz-zūd, jo tās pamatā ir jaunums, jo tā ir vāja, nekrietna un tirāniska».

Lai arī cik bezjēdzīgi un klaji reakcionāri ir šādi iz-leicieni, tie jāuztver ne tik daudz kā Hartfordas finansu «aristokrātijas» uzskatu ietekme uz Tvenu, bet kā savdabīga atbalss paša rakstnieka skumjām domām par amerikāņu «demokrātijas» nepilnību.

Tvenu satrauca tas, ka Tvīdam līdzīgie demagogi un politiskie spekulanti sistemātiski uzpirka vēlētāju balsis, piespiežot nabadzīgos un tumsonīgos ļaudis atbalstīt viņus vēlēšanās. Viņam likās, ka tvīdiem var atņemt viņu varenību, nododot lielāko balsu vairumu tādiem cilvēkiem, kas nav uzpērkami. Tvenā vēl neizraisīja protestu pastāvošās īpašuma attiecības.

Zināma loma bija arī rakstnieka naivajai ticībai, ka izglītība pati par sevi jau padara cilvēku taisnīgu.

Tvenam piemītošais demokrātisms un veselais saprāts tomēr lika rakstniekam mainīt savu nostāju. Viņš saprata, ka visos šais apstākļos galu galā vainojami nevis vienkāršie ļaudis, lai arī cik neizglītoti tie būtu, bet tie, kuru rokās ir vara.

Septiņdesmito gadu vidū ASV svinīgi tika atzīmēta ievērojama diena — amerikāņu Neatkarības kara simtgade. Taču šīs jubilejas tuvošanās nebūt nenoskaņoja Tvenu uz slavas dziesmām pašreizējiem laikiem.

Pēc «Apzeltītā gadsimta» rakstnieks sacerēja vairākus nelielus darbus, kas liecināja par to, ka satīras dinamīts, kura netrūka šajā romānā, nebūt vēl nav izlietots.

Tvens, piemēram, nosūtīja avīzei *«Daily Graphic»* vēstuli, kurā Amerikas seja kā spogulī atainojas avīžu virsrakstos. Lūk, daži avīžu ziņojumu virsraksti, ko citē rakstnieks:

PANIKA VOLSTRĪTĀ.

ARESTĒTS STREIKOTĀJS, KURU APSŪDZ SLEPKAVĪBĀ.

KU-KI.UKS-KLANA IZDARĪTĀS SLEPKAVĪBAS.
SATRIECOŠA NELAIME!
DĒLS NOGALINĀJIS TĒVU!
VIESNĪCĀ IELENKTA OGĻRAČU GRUPA.

Nē, Savienoto Valstu seja, kas parādījās šo virsrakstu spogulī, nepavisam nebija pievilcīga. Pirms brauciena uz Eiropu Tvens rakstīja *«Daily Graphic»* redaktoram: «Visas korespondences ar šiem virsrakstiem datētas ar vakardienu — 16. aprīli (sk. Jūsu avīzi!), un, goda vārds, šie visparastākie gadījumi pasniegti kā dienas jaunumi! «Ak,» es nodomāju, «tā taču aiz garlaicības var nomirt! Vai mūsu progresīvā nācija aizmigusi, vai?»»

Rakstnieks parakstās:

«Svinīgā klusuma, vispārējā sastinguma un mūsu zemi pārņēmušās dziļās letarģijas nomocītais,

Jums padevīgais

Semjueis Klemenss (Marks Tvens).»

Rakstnieks it kā vienkārši pajoko. Taču viņa vārdi ir slēptu bažu pilni. Minētajos un citos — tiem līdzīgos virsrakstos rod atspoguļojumu amerikāņu dzīve. Tvens redzēja, ka ASV aug noziedzība, pastiprinās šķiru sadursmes, arvien nekaunīgāk darbojas Ku-Kluks-Klans.

Humorists, kas savu radošo darbību uzsācis avīzē un uz visu mūžu saglabājis siltas atmiņas par *«Territorial enterprise»,* tagad bija spiests domāt, ka presei ir negatīva loma valsts dzīvē. Tai pašā 1873. gadā, kurā rakstīta vēstule avīzes *«Daily Graphic»* redaktoram, Tvens

uzstājās žurnālistu klubā Hartfordā ar runu par presi. Viņš bārsta asprātības, joko, taču reizē ar to bargi nosoda amerikāņu avīzes. «Man liekas,» izsaucas Tvens, «ka tikumība Savienotajās Valstīs krītas tādā pašā proporcijā, kādā aug avīžu skaits. Jo vairāk avīžu, jo zemāki tikumi... Nācijas sabiedrisko domu — šo bargo spēku — Amerikā rada mazizglītotu, pašapmierinātu nejēgu banda ... avīzes pārvērtušās, burtiski, par lāstu Amerikai un, tā vien skaties, pazudinās visu valsti.»

1876. gadā, kad apritēja simt gadu kopš «Neatkarības deklarācijas» pasludināšanas, Tvens uzrakstīja savu «Vēstuli «Svētā Patrika bruņinieku» ordenim». Tā ir satīra-mistifikācija. Tvens lieto alegoriju. Viņš izliekas, it kā runātu par svēto Patriku, kas dzīvojis Īrijā mūsu ēras VI gadsimtā un kļuvis slavens ar to, ka padzinis no turienes pūķus. īstenībā «Vēstulē» runa ir par tālaika Ameriku.

Vēl būdams Stjuarta sekretārs, Tvens galvaspilsētā tika saelpojies uzpirkšanas un krāpšanas saindēto gaisu. «Apzeltītajā gadsimtā» atmaskojumu bija nesalīdzināmi vairāk kā stāstā «Kad es kalpoju par sekretāru». «Vēstulē «Svētā Patrika bruņinieku» ordenim» Tvens vēl nesaudzīgāk atsedz valsts aparāta trūkumus Savienotajās Valstīs. Rakstnieks parāda, ka Vašingtonu pilnīgi pārņēnujsi korupcija. Kaut

arī Tvens izjuta personiskas simpātijas pret Pilsoņu kara varoni Grantu, kas kļuvis par prezidentu, viņš nepalaida garām neievērotu to, ka kukuļņemšana izplatīta pašās augstākajās sfērās, ka Grānta kara ministrs tieši 1876. gadā iesniedzis atlūgumu, lai izvairītos no atbildības par kukuļņemšanu, ka uzpērkami bija ari pārējie ministri, likumdošanas orgānu locekļi un citi.

Un Tvens ne tikai skatās dzīvē skaidrām acīm. Viņš grib iznīdēt tās neģēlības, kas iznirušas tautas priekšā pēc Pilsoņu kara. «Vēstulē» skan aicinājums padzīt no Amerikas korupcijas pūķus, iznīcināt ļaundarību vaininiekus. Svētais Patriks redzēja, ka Īrija, raksta Marks Tvens, domādams ar to, protams, Ameriku, «bija bagāta republika, un meklēja, kur varētu noderēt viņa spēki. Viņš matīja, ka republikas prezidentam ir ieradums paglābt valstsvīrus no pelnītiem sodiem, un viņš pacēla savu nūju un nozilināja prezidentu tā, ka tas nomira. Viņš dabūja zināt, ka kara ministrs dzīvo neiedomājami taupīgi — gada laikā iekrājis divpadsmit tūkstošus dolāru no savas astoņu tūkstošu dolāru algas —, un nosita viņu. Viņš dabūja zināt, ka iekšlietu ministrs mēdz apraudāt katru sālītās liellopu gaļas mucu, kas paredzēta nosūtīšanai mežoņiem, un pēc tam šo gaļu piesavinājās, — un nožmiedza arī iekšlietu ministru ... Viņš noskaidroja ... ka . . . kongresam nav... cita dieva kā politiskā partija; ka tā redzes loks ir ļoti šaurs un vispār nav iespējams atrast cēloni un attaisnojumu šāda kongresa pastāvēšanai. I'āpēe viņš apsita kongresa locekļus visus līdz pēdējam.»

Pārsteidzošs ir Tvena niknums, viņa asais stils. Viņš ir gatavs noslaucīt 119 zemes virsas jebkuru Vašingtonas iemītnieku, kas aptraipa demokrātijas būtību. Bet runa taču ir par valsts aparāta svarīgākajiem ritenīšiem un svirām. Nav nekāds brīnums, ka «Vēstule «Svētā Pat-1 ika bruņinieku» ordenim» pieder pie tiem darbiem, kuri līdz pat šai dienai ASV nav plaši pazīstami.

LOCIS VERDZĪBU nepazina

Garais stāsts «Toma Sojera piedzīvojumi» iznāca tajā pašā gadā, kad sarakstīta «Vēstule «Svētā Patrika bruņinieku» ordenim». Nedaudz agrāk parādījās tēlojumi «Vecie laiki pie Misisipi», Vai tiešām šo divu siltuma, gaismas, cilvēciska prieka pārpilno darbu autors ir tas pats Tvens, kurš nosaucis avīzes par «Amerikas lāstu» un radījis «Vēstuli «Svētā Patrika bruņinieku» ordenim»?

Grūti rakstniekam nācās nostaigāt ceļu līdz grāmatām «Vecie laiki pie Misisipi» un «Toma Sojera piedzīvojumi».

Romāns «Apzeltītais gadsimts» jau bija izpārdots, taču nekādu noteiktu plānu par jaunu lielu darbu Markam Tvenam vēl nebija. Viņš tikai ņēma dalību sava romāna izveidošanā par lugu. Lugas varonis kļuva Sellerss — nelabojamais fantazētājs. Grāmatas satīriskā puse inscenējumā bija notušēta.

Taču dzīves skarbā īstenība arvien no jauna sevi atgādināja. Reiz labsirdīga veca nēģeriete ar traģisku atklātību pastāstīja Tvenam par savu ģimeni. Viņi visi — vīrs, sieva un septiņi bērni — tikuši pārdoti dažādiem saimniekiem. No visas ģimenes viņai izdevies sameklēt tikai vienu dēlu. Pamatojoties uz nēģerietes stāstu, rakstnieks radīja savu reālistisko «Patieso notikumu».

Daudzo gan ar humoru piesātināto, gan satīrisko un traģisma pilno darbu vidū, kurus Tvens sāka rakstīt tajos gados, bija luga par nevaldāmiem lauku puišeļiem. Rakstnieks gribēja pastāstīt par vienkāršu, godīgu cilvēku ikdienas dzīvi mazā miestiņā pie Misisipi. Šai darbā figurē krustmāte Vinija un draiskulis, vārdā Toms. Darbs netika pabeigts.

Tā nu bija iznācis, ka rakstnieka domas tagad diezgan bieži atgriezās pie viņam labi pazīstamajiem Misisipi ielejas apdzīvotājiem.

1874. gada vasaras mēnešus Klemensi pavadīja Olivijas radinieku fermā. Tvenam patika strādāt no visām pusēm iestiklotajā lapenē. Tur bija kluss, no turienes pavērās brīnišķīgs skats uz ieleju. No rīta līdz kādiem pulksten pieciem pēcpusdienā viņš strādāja, bet vakarā lasīja uzrakstīto priekšā piederīgajiem. Tad arī droši vien radās Tvena lēmums uzrakstīt stāstu par Mi-sūri palaidnieka Toma Sojera piedzīvojumiem. Vilināja perspektīva ļauties atmiņām par saulainajām dienām pie Misisipi, par pirmskara gadu mierīgo mazo pilsētiņu. Tvens juta, ka lugā nebūs iespējams šo dzīvi parādīt tik konkrēti un sulīgi. Šim nolūkam nepieciešams stāsta vai romāna plašums.

Tomēr drīz vien darbs ar stāstu nonāca strupceļā. Tai laikā rakstniekam vēl nebija skaidra priekšstata par to, kāda tā grāmata īsti būs — vai stāsts bērniem vai arī satīrisks darbs pieaugušajiem par mietpilsoņu pasaulīti, par dzīves ierašām, kuras vērts pazobot. 1875.

gada jūlijā, griežoties pie sava drauga Gouelsa ar lūgumu izlasīt vienu no grāmatas variantiem, Tvens viņam rakstīja: «Tā nav grāmata bērniem, nepavisam nē. To lasīs tikai pieaugušie. Tā rakstīta tikai pieaugušajiem.» Pusgadu vēlāk vēstulē tam pašam Gouelsam viņš aizrāda, ka grāmata «domāta zēniem un meitenēm».

Acīm redzot, šīs šaubas zināmā mērā kavēja darbu. Pats Tvens daudzus gadus vēlāk stāstījis, kā, viņam strādājot pie «Toma Sojera piedzīvojumiem», «grāmata spēji un noteikti apstājās un atteicās virzīties uz priekšu kaut vai par sprīža tiesu». Viņš to izskaidro šādi: «... mans rezervuārs bija izsīcis, tas bija tukšs, materiāla krājums bija iztukšots, stāsts nevarēja virzīties tālāk bez materiāla, to nevarēja radīt no nekā... es nonācu pie liela atklājuma — ja rezervuārs izsīcis, vajag tikai atstāt lo mierā, un tas pamazām piepildīsies, kamēr tu guli, kamēr tu strādā pie citiem sacerējumiem ...»

Iekams «rezervuārs» piepildījās, kā nākas, Tvens uzrakstīja «Vecos laikus pie Misisipi» — «Dzīves pie Misisipi» pirmo daļu.

Arī šī grāmata netapa uzreiz.

Rakstnieku, kurš, pēc daudzu domām, bija gluži apmierināts ar dzīvi, kaut kas nomāca. Viņš skuma, ķērās te pie viena, te pie otra temata. Darbs neveicās.

Būdams maigas un aizrautīgi jautras dabas, ātrs, taču nespēdams ilgi dusmoties uz cilvēkiem, kuros ir kaut drusciņa no labā, Tvens alka pēc smiekliem un būtu varējis izstarot veselu lēveni saulaina humora. Taču tālaika Amerika, kur valdīja mūžīga nedrošība par nākotni, kur nebeidzamās rūpes darīja cilvēkus nelaimīgus, sarūgtināja viņu. Dzīve nebija tāda, kādu viņš to gribēja redzēt, — brīva dzīve, kas sniedz cilvēkiem apmierinājumu.

Rakstnieks bieži klejoja pa mežiem kopā ar Tvičelu un aizrautīgi stāstīja viņam par pagātni, par Misisipi.

Tieši tolaik pienāca Gouelsa uzaicinājums uzrakstīt kaut ko žurnāla *«Atlantic»* kārtējam numuram. Tvens nolēma atteikties. Viņam nepavisam neveicas ar rakstīšanu. Viņš nezina, ko lai saka lasītājiem.

Reiz pastaigas laikā Tvičels ieteicās: kādēļ gan Tvens nevarētu uzrakstīt žurnālam *«Atlantic»* par to, kas visvairāk patlaban nodarbina viņa prātus, —• par Misisipi, par loča darbu? Tvenam šī doma iepatikās. Viņš tūlīt paziņoja Gouelsam, ka priekšlikumu pieņem.

Tvens nolēma nekā neizdomāt. Viņš rakstīs nevis romānu, bet aprakstus. Viņš savāks pat vissīkākās atmiņu drusciņas par darbu uz Misisipi. Viņš radīs patiesu stāstu par pagājušo.

Aprakstus ievietoja žurnālā *«Atlantic»* 1875. gadā.

«Vecajos laikos pie Misisipi» stāstīts galvenokārt par to, kā Semjuels Klemenss mācījās loča amatu. Tvens aprakstīja savas jaunības laiku Hanibalu. Pastāstīja par tikšanos ar Biksbiju, par to, kā viņš pamazām apguva grūto un skaisto mākslu — vadīt tvaikoņus.

Rakstnieks atcerējās arī savu ķīviņu ar Braunu un tvaikoņa katastrofu, kurā gāja bojā Henrijs.

Tvens ar prieku stāstīja par vecajiem laikiem pie Misisipi. «Es taču esmu tāds cilvēks,» Tvens ar smaidu stāsta Gouelsam, «ka vienā mirklī varētu pamest rakstniecību loča amata deļ, ja tikai kundze būtu ar to mierā.»

Aprakstus caurauž humors. Semjuels Klemenss, šis «kucēns», kas mācās par loci, bieži līdzīgs tradicionālajam vientiesim. Visu viņš dara nevietā, viņš ir naivs un lempīgs. Taču lasītājs zina, ka būtībā viņš ir jauks zēns un visādā ziņā vēl spēs parādīt savu apķērību, savu meistarību. Rakstnieks liek lasītājiem smieties, taču šais smieklos ir daudz siltuma.

Biksbijs cenšas piespiest savu mācekli iegaumēt nosaukumus visiem tiem zemesragiem, sēkļiem un ciematiņiem, kuriem garām pa Misisipi iet tvaikoņi. Kad pienāk laiks pārbaudīt «kucēna» zināšanas, izrādās, ka tam ne prātā nav nācis atcerēties visus šos svarīgos datus. Biksbijs jautā:

— Paklau, bet kādēļ tad, pēc tavām domām, es tev saucu priekšā tos zemesragus?

Apraksta varonis atbild kā īsts «vientiesis»:

•— Nu... nu... es domāju, ka jūs to sakāt, lai man pakavētu laiku.

Kādā no grāmatas nodaļām Tvens attēlo Misisipi dabas apbrīnojamo skaistumu, bet pēc tam piebilst, ka locim, sardzē stāvot, upes romantika un skaistums vairs neeksistē.

Tas, protams, tā nav. Aprakstos skaidri redzam, cik ļoti locis Klemenss izjutis Misisipi romantisko burvību. Reizē ar to Tvens lasītājam liek sajust arī darba, loča radošā darba romantiku. Lielā mērā tieši tas ari noteic «Veco laiku pie Misisipi» pievilcību.

Rakstnieks rūpīgi iepazīstina lasītāju ar loča amata vissīkākajiem noslēpumiem, ļaujot ļaudīm, kam šī profesija pilnīgi sveša, līdzi «kucēnam» lepoties par locim nepieciešamo zināšanu apjomu, par šo Misisipi burvju drošsirdību un meistarību.

Cik pacilāti Tvens, piemēram, apraksta loča Biksbija mākslu tumsā izvadīt tvaikoni caur bīstamo šaurumu pie Cepuru salas.

Tvens ar sajūsmu stāsta par loču izveidoto asociāciju, kura aizstāvēja viņu intereses.

Kāds amerikāņu vēsturnieks pavēsta, ka to nodaļu Tvena grāmatā, kur aprakstīta loču arodorganizācija, ASV strādnieki uzņēmuši ar lielu prieku.

Poetizējot pagājušo laiku ločus un, bez šaubām, pa daļai izskaistinot viņu dzīvi, Tvens vai nu tieši, vai aplinkus pauda ne visai labvēlīgu, brīžam pat atklāti nedraudzīgu nostāju pret pašreizējo laikmetu. «Vecajos laikos pie Misisipi» ir kaut kas tāds, kas Tvenu daļēji tuvina dažiem gadsimta vidus amerikāņu rakstniekiem.

ASV literatūrā pagājušajā gadsimtā redzamu vietu ieņem vesela plejāde talantīgu rakstnieku romantiķu. Tā, piemēram, Dž. F. Kūpera darbos slavināta plašā Amerikas zeme, kas bagāta ar mežiem, zvēriem, kur ir auglīgi tīrumi un dzīvo drosmīgi ļaudis. Taču līdz ar to gan Kūpera, gan Hotorna, Melvila un citu amerikāņu romantiķu pašos labākajos, emocionāli piesātinātākajos un mākslinieciski izteiksmīgākajos darbos jūtama neapmierinātība ar buržuāziskā progresa sasniegumiem.

Slavenais Kūpera romānu varonis, brīvais mednieks Na-taniels Bampo, pēc Gorkija izteiciena, ir «neizglītots pus-mežonis, kuram tomēr pilnībā piemīt patiesi kulturāla cilvēka pašas labākās īpašības: nevainojams godīgums attieksmē pret cilvēkiem un cilvēku mīlestība, ko nekas nespēj iedragāt». Bampo cēlsirdība dota kā pretstats mantraušu zemiskumam.

Melvila romānos Klusā okeāna salu romantizētie iedzīvotāji arī doti kā pretstats negodīgajiem un liekulīgajiem civilizētās pasaules pārstāvjiem. Melvils savā grāmatā «Taipi», piemēram, slavināja mežoņus, kas nepazīst privātīpašumu, un tāpēc viņiem nepiemīt ASV lielo tirdzniecības un rūpniecības pilsētu netikumi. Un tomēr šie pirmatnējie cilvēki ir pēc savas izpratnes laimīgi.

Minēto prozaiķu — it īpaši Kūpera daiļrade lielākā vai mazākā mērā jaušamas reālisma iezīmes, taču pirmām kārtām viņi tomēr ir romantiķi. Viņu daiļrade veidojās gados, kad kapitālisma un tā radīto sabiedrisko pretrunu būtība ASV vēl nebija atklājusies visā pilnībā. Taču šos rakstniekus apvienoja centieni buržuāzisko ierāvēju pasaulei pretstatīt cilvēkus ar tīrām sirdīm. Dažu amerikāņu romantiķu darbos ieskanas arī sociāli utopiski motīvi, tie pauž sapni par sabiedrību, ko uz brālīgas vienības un savstarpējas palīdzības pamaLiem ceļ ļaudis, kuriem pilnīgi svešas savtīgas tieksmes.

Marka Tvena daiļrade attīstījās nedaudz vēlākā laikā. Viņš sarakstīja savas grāmatas jau pēc Pilsoņu kara, kad kapitālisma ēnas puses ar katru gadu kļuva aizvien skaidrākas visiem, kas bija spējīgi raudzīties uz dzīvi ar

skaidrām acīm. Tvena grāmatās — un par to būs runa vēl tālāk — pārsvarā ir reālisms. Tomēr dažos savos darbos viņš lielākā vai mazākā mērā attīsta amerikāņu romantisma tradīcijas. To var attiecināt arī uz «Vecajiem laikiem pie Misisipi».

Tvens tieši tāpēc romantizēja Misisipi loču darbu, ka viņu ne visai apmierināja «apzeltītā gadsimta» Amerika.

Par to, ka, aprakstot dzīvi pie Misisipi agrākajos gados, Tvens zināmā mērā polemizē ar pašreizējo laikmetu, pavisam skaidri liecina kāda zīmīga vieta viņa grāmatā par pagājušo laiku ločiem. Rakstnieks apgalvo, ka loča profesija viņam mīļāka par visām citām savām profesijām. «Cēlonis,» viņš turpina, «ir vienkāršs: locis tajās dienās bija

pasaulē vienīgais cilvēces pārstāvis, kuru nekas nesaistīja un kurš bija absolūti neatkarīgs... avīzes redaktors nevar būt neatkarīgs, viņš strādā tikai ar vienu roku, otru roku redaktoram piesējusi aiz muguras viņa partija un avīzes parakstītāji. Arī garīdznieks nav brīvs: viņš nevar runāt visu, ko domā, jo viņam jārēķinās ar draudzes uzskatiem; visāda veida rakstnieki ir publikas vergi — rakstīt mēs rakstām atklāti un bezbailīgi, taču pirms iespiešanas «pielabojam» savas grāmatas. Patiešām: katram vīrietim, katrai sievietei, katram bērnam ir saimnieks, un visi mokās verdzībā. Bet tajās dienās, par kurām es rakstu, locis uz Misisipi *verdzību nepazina.»*

Tvens sapņo par dzīvi, kurā nebūtu verdzības.

Starp citu, jāatzīmē, ka «Vecajos laikos pie Misisipi» utopijas pieskaņa tomēr jūtama diezgan vāji. Lai gan Tvena grāmatā par loču priekpilno darbu ir daudz vērtīga, tai pietrūkst poētiska vispārinājuma plašuma. Tajā nav apzinātas pievēršanās taisnīgākai un humānākai pasaulei, kā tas spēcīgi jūtams Vitmena daiļradē, it īpaši viņa dzejās, kuras tapušas gandrīz vienā laikā ar «Vecajiem laikiem pie Misisipi» (piemēram, poēma «Noslēpumainais taurētājs»).

«TOMA SOJERA PIEDZĪVOJUMI»

Uzrakstījis grāmatu par ločiem, Tvens varēja atkal ķerties pie «Toma Sojera piedzīvojumiem».

Stāsts drīz vien bija pabeigts un nāca klajā. «Toma Sojera piedzīvojumos» Tvens sevi parāda kā piedzīvojumu literatūras meistaru. Grāmata ir piesātināta ar humoru, tas izraisa gan smaidu, gan arī skajus smieklus. Tai pašā laikā lasītājs pārliecinās par to, ka stāsta autors ir apbrīnojams cilvēku psiholoģijas pazinējs, sadzīves ainu meistars un smalks liriķis — viņa darbs ir dzeja par dabu un cilvēkiem.

Jautājums, kas Tvenu nodarbināja — kam tad galu galā domāti «Toma Sojera piedzīvojumi» — bērniem vai pieaugušajiem —, guva negaidītu atrisinājumu. Tā ir grāmata bērniem, bet tā iemantojusi arī pieaugušo lasītāju dedzīgas simpātijas. Katrs zinās nosaukt gadījumus, kad pieaugušajiem domātās grāmatas kļuvušas par bērnu vismīļākajām grāmatām (atcerēsimies kaut vai klasiskos romānus, ko sarakstījuši Svifts par Guliveru un Defo par Robinsonu Krūzo). Tvens sarakstījis citāda rakstura darbu. «Toma Sojera piedzīvojumi» ir viena no tām retajām, dziļi mākslinieciskajām grāmatām pasaules literatūrā, kas tuvas jebkura vecuma lasītājam.

Grāmata saista jauno lasītāju uzmanību ar apbrīnojami aizraujošu stāstījumu par brīnišķīgiem notikumiem Sent-pītersbergas iedzīvotāju dzīvē. Tvena darbā parādās viņam raksturīgā dzīvā iztēle, māksla veidot dinamisku sižetu. Viņš liek lasītājam ar pukstošu sirdi sekot notikumu risinājumam.

Un cik daudz gan stāstā ir patiesas jautrības, kas liek priecāties visiem, kam vien ir humora izjūta!

Krustmāte Pollija grib sodīt Tomu par kārtējo palaidnību. «Žagari jau nošvīkstēja gaisā — likās, ka nelaime neies secen.

— Ai, krustmāt, kas jums tur aiz muguras?!

Krustmāte pagriezās un sarāva svārkus uz augšu, lai pasargātos no briesmām, bet puika acumirklī ņēma kājas pār pleciem, uzrāpās uz augstās sētas un — pazuda.»

Baznīcā spredikļa laikā ieskrējis pūdelis. Bet Tomam līdzi ir vabole. Pūdelim «galva pamazām liecās lejup un nokārās uz krūtīm, apakšžoklis pieskārās ienaidniekam, un — vabole tajā iekodās. Pūdelis spalgi iekaucās, sāka purināt galvu, un vabole divus soļus tālāk nokrita atkal uz muguras. Tuvumā sēdošie baznīcēni raustījās aizturētos smieklos, daudzi aizklājā sejas ar vēdekļiem un mutautiņiem, un Toms bija bezgala laimīgs.»

Pēc tam pūdelis, «pilnīgi aizmirsis vaboli, uzsēdās tai virsū. Atskanēja mežonīgs sāpju kauciens, pūdelis aizdrāzās pa sāneju un,

vienā laidā kaukdams, sāka šaudīties pa baznīcu; šķērsām gar altāri aizdrāzās uz otru sāneju, kā bulta aizjoņoja līdz durvīm, tad atpakaļ; viņš kauca, ka visa baznīca trīcēja, un, jo vairāk plosījās, jo viņa sāpes pavairojās; beidzot suns pārvērtās it kā par spalvainu komētu, kas joņoja un zibēja gaismas stara ātrumā.. . Visi baznīcēni tagad sēdēja piesarkušām sejām, slāpdami no aizturētiem smiekliem. Pat spredi̧kis bija pārtraukts.»

Bet Tvens ne tikai izklaidē lasītāju. Stāstā nav tik daudz kalambūru, komisku mistifikāciju un parodiju kā dažos viņa agrīnajos darbos. Taču arī tagad smiekli palīdz rakstniekam reālistiski atainot amerikāņu dzīves dažādās puses.

Reālisms skaidri izpaužas pirmkārt tajās stāsta epizodēs, kurām piemīt klaji satīrisks raksturs. Tvens atzinis, ka tad, kad bija galīgi nolēmis veltīt stāstu bērniem, viņš mīkstinājis tajā dažas sevišķi asas satīras vietas.

«Puišeju plūkšanos es saīsināju līdz vienai rindkopai; no visas runas svētdienas skolā atstāju tikai divus pirmos teikumus, lai nejustu satīru, jo grāmata domāta bērniem; es notušēju visus pārāk asos izteicienus, lai nekas neaizvainotu lasītājus.»

Protams, ir būtiska atšķirība starp labsirdīga humora apdvesto runu, kuru svētdienas skolā notur tiesnesis — burvīgās meitenītes Bekijas tēvs —, un rūdītā nelieša Dilvorlija pašapsūdzību tādā pašā skolā romānā «Apzeltītais gadsimts».

Un tomēr «Toma Sojera piedzīvojumos» sastopama satīra.

Tvens ar izsmieklu tēlo baznīcas kalpus, atmasko svētdienas skolas liekulību. Viņš parāda, ka Senlpītersbergā ir ne mazums divkošu. Duglasa atraitne «visu laiku lūdz dievu, jupis viņu rāvis», ar to nokaitinādama Haku. Dievkalpojuma laikā baznīcā trūkst īstas godbijības, koristi pastāvīgi irgojas, un neviens nespēj sekot līdzi garlaicīgajam spredi̧kim. Zēni iemaina pret makšķeru āķiem bijetes, kas saņemtas par bībeles pantiņu iekalšanu. Galu galā Tomam, kurš nevar nosaukt nevienu no divpadsmit apustuļiem, bet ir pamanījies iemainīt vajadzīgo biļešu skaitu, par priekšzīmīgām evaņģēlija zināšanām pasniedz bībeli.

Rakstnieks izsmej arī apnicīgo morāli salkani sentimentālajos dzejolišos un stāstiņos, ar kuriem skolēni tik svinīgi uzstājas skolas sarīkojumos. Toms Sojers skolu salīdzina ar cietumu. Mēs uzzinām, ka skolotājs ar nežēlīgu baudu soda bērnus par niecīgākajiem pārkāpumiem.

Jā, stāstā sastopamas arī lappuses, kur Tvens uzstājas kā satīriķis. Taču «Toma Sojera piedzīvojumu» pamatno-skaņu tās nenosaka.

Lai arī cik asi Tvens izsmej «Toma Sojera piedzīvojumos» aprakstītās pilsētiņas iedzīvotāju vājības, garīgo aprobežotību, trulumu un svētulību, tomēr par šo kluso nostūri viņš runā ar siltu

smaidu. Kaut gan krustmāte Podija prasa no Toma to, kas ir pretrunā ar viņa dzīvo raksturu, kaut gan viņas aizraušanās ar patentētām zālēm un pamācībām ir smieklīga, taču viņas dvēsele ir skaidra un gaiša. Un, par spīti savām šaurajām interesēm, Toma Sojera pilsētiņas iedzīvotāji nav nemaz tik slikti cilvēki. Kad zēni noslēpjas uz salas un rodas aizdomas, ka viņi ir gājuši bojā, mazajā pilsētiņā vairs nav nekādas jautrības. Un, kad pazuda Toms un Bekija, nemiers pārņēma visu pilsētu.

Ar siltu humoru stāstā tēloti daudzi sīki notikumi mazās pilsētiņas iedzīvotāju ikdienā: draudzes locekļu paražas, sieviņu tenkas; grāmatā atrodam veselu katalogu māņticību, kas izplatītas Misūri pilsētiņās un ciematos.

Tomēr grāmatas reālistiskais saturs nav meklējams tikai satīriskajās ainās un sadzīves tēlojumos. Tvens kā reālists visspēcīgāk parādās tajās vietās, kurās atklāj mums Toma Sojera un viņa draugu sirdis.

Toms Sojers ir īsts dzīvs puika. Mēs skaidri iztēlojamies Tomu un priecājamies, sastopot viņu arvien no jauna. Mēs saprotam viņa nebēdnības un saprotam Tomu arī tajās reizēs, kad viņam līst asaras, raugoties uz krustmāti Podiju, kas lūdz dievu par viņu. Toma sirdī mājo prieks un sarūgtinājums, skumjas un jautrība, neapmierinātība ar skolu, dažādiem aizliegumiem un pamācībām, bet reizē ar to viņš ir draiskulīgs — kā jau vesels bērns ar nevaldāmu iztēli. Ar psiholoģisku smalkumu Tvens tēlo, cik ļoti Tomam patīk gremdēties sevis žēlošanā. Ļoti raksturīga ir arī viņa nevaldāmā enerģija.

Toms Sojers vēl ir zēns. Taču cik spilgti izgaismojas gan bērnu, gan pieaugušo pārdzīvojumi tajās epizodēs, kurās viņš ir galvenā persona!

Tomam Sojeram patīk meitenīte Bekija. Viņš visu laiku to meklē, taču Bekija vēl nav atnākusi uz skolu. Lūk, beidzot «pazibēja vēl vieni svārciņi, un Toma sirds spēcīgi salēcās. Nākošajā mirkli viņš jau bija sētā un sāka plosīties kā indiānis: kliedza, smējās, dzinās pakaļ zēniem, lēca pār žogu, nebēdādams, ka var nolauzt kaklu, meta kūleņus, stāvēja uz galvas — ar vārdu sakot, darīja visus iespējamos varoņdarbus un paslepšuš visu laiku vēroja Bekiju — vai viņa to redz? Bet šķita, ka viņa to visu nemaz neievēro, viņa pat ne reizi nepaskatījās uz Toma pusi. Vai tiešām Bekija nemaz nenojauš, ka viņš ir šeit? Toms turpināja savas izdarības viņai gluži tuvu. Skrēja viņai apkārt, kareivīgi aurodams, norāva kādam zēnam cepuri, uzsvieda to uz jumta, iedrāzās zēnu barā, izsvaidīdams viņus uz visām pusēm, nokrita visā garumā zemē tieši Bekijas priekšā, gandrīz apgāzdams viņu. Bekija pagriezās, nicīgi savilka degunu un teica:

— Fu! Daži iedomājas, ka viņi ir varen interesanti... pastāvīgi kaut ko tēlo ...

Toma vaigi svila. Viņš piecēlās un aizvilkās projām — satriekts un pazemots.»

Sī zēna tēlā savijas smieklīgais un aizkustinošais un, jāsaka, visbiežāk pavīd tieši komiskais. Tvena reālismu humors nebūt netraucē. Gluži otrādi, tas palīdz viņam dziļāk atklāt bērna dvēseli, saskatīt un parādīt tās veselo, tīro un skaisto būtību.

Tvens labi apzinājās, cik liela loma ir humoram patiesas dzīves īstenības atklāsmē. Viņš rakstīja:

«Dzīvotspējīgs būs tikai tas humors, kas radies uz dzīves patiesības pamatiem. Var jau sasmīdināt lasītāju, taču tā ir tukša niekošanās, ja darbs nedibinās uz dziļu cilvēkmīlestību.

Daudzi nesaprot, ka tādēļ humoristam ir jāprot saskatīt, analizēt un saprast tikpat labi kā nopietnu grāmatu autoriem.»

Reālistiskās noslieces, kas rakstnieka daiļradē bija jūtamas jau stāstā «Slavenā lēkājošā varde no Kalaverasas», tagad tik ļoti bija padziļinājušās, ka būtībā mēs sastopamies ar pavisam jaunu Tvenu.

Grāmatas reālistiskais nozīmīgums ir nepšaubāms. Un tomēr tas vien nenosaka Tvena sarežģītā un daudznozīmīgā stāsta raksturu. Ja pārlasām grāmatu vēlākos gados, nevis agrajā jaunībā, kad pirmo reizi iepazīstamies ar «Toma Sojera piedzīvojumiem», tad sākam saprast, ka šim stāstam (un pat vairāk nekā «Vecajos laikos pie Misisipi») piemīt romantisma nokrāsa.

Mūža beigās, domās atgriezies pie bērnības un jaunības «zudušās pasaules», Tvens rakstīja, ka viņš atgādina Ādamu, «kurš atkal atgriezies savā pa pusei aizmirstajā paradīzē un nevar saprast, kā gan tuksnesīgā pasaule viņpus paradīzes vārtiem varējusi viņam jel kad likties tīra un dai|a.»

«Toma Sojera piedzīvojumos» bērnība patiešām tēlota kā paradīze, un «paradīzes» burvība šeit īpaši uzsvērta tieši tāpēc, ka Tvens jau sajuta, cik drūma un «tuksnesīga» ir pieaugušo cilvēku pasaule «viņpus paradīzes vārtiem».

Viena no grāmatas pirmajām nodaļām sākas šādi: «Saule pacēlās pāri rāmajai pasaulei un staroja, it kā svētīdama miermīlīgo pilsētiņu.» Būtībā visu grāmatu uztveram kā lirisma piesātinātu stāstu par laimīgo pilsētiņu.

«Toma Sojera piedzīvojumi,» teicis pats Tvens, «tā ir himna, tas ir kā baznīcas korālis, kas uzrakstīts tā, lai radītu laicīgu noskaņu.» Stāstā tēlota brīnišķā, pirmatnējā daba. Un, kad skola, baznīca, apnicīgā moralizēšana padarījusi bērniem dzīvi Sentpītersbergā pavisam garlaicīgu, viņi aizbēg uz «neapdzīvotu» salu, kas atrodas pavisam tuvu pilsētai.

Interesanti, ka šur tur Tvens parāda pretstatu starp gaišo patriarhālās bērnības pasauli dabas klēpī un civilizēto pasauli, kaut arī dara to pa pusei humoristiskā veidā. Plostu, ar kuru zēni aizbrauc līdz

Dženksona salai, aiznes straume, un Tvens raksta, ka «zēni par to pat priecājās, jo tas it kā sadedzināja tiltus starp viņiem un civilizāciju».

Rakstnieks arī tieši nosoda civilizāciju, kas dibināta uz bagātības un naudas varu. Toms un Haks, kurš ņem dalību visos grāmatas varoņa piedzīvojumos, sākumā priecājas par to, ka viņi atraduši paslēpto naudu, taču pēc tam Haks saka: «Zini, Tom, nekā laba no tās bagātības nav. Bagātība ir viena garlaicība un rūpes, garlaicība un rūpes.»

Galu galā tas pats Haks atsakās no bagātības un «nolādētajām, smacīgajām mājām», dodams priekšroku dzīvei mežā un uz upes.

Zīmīgi, ka šos vārdus saka tieši klaidonis Haks, ar kuru bērniem, kas apmeklē skolu, aizliegts pat sarunāties. Haka tēls šajā stāstā iemieso brīvās dzīves romantisko ideālu, kas tik dārgs zēniem, kurus nomocījušas stingrās uzvedības normas un lielo cilvēku reliģiozā svētulība. Haks Tvena attēlojumā ir brīvs un laimīgs, jo var staigāt driskās. Viņam ir viss, kas nepieciešams pilnīgai laimei, jo viņam nevajag «ne mazgāties, ne vilkt mugurā tīras drēbes». Viņš tiešām ir īsts «romantisks klaidonis».

«Toma Sojera piedzīvojumi» ir slavinājums brīvajai zēnu draudzei, stāsts par skaisto katra cilvēka dzīvē, par dabisko vienkāršību, kāda piemīt, bērnībai, kuras burvība nekad nezūd.

Sājā gaišajā vēstījumā sastopamas ainas, kurās stāstīts par varmācīgu nāvi, par ļaundarībām, piemēram, aina kapsētā. Ierodas ļaudis ar lāpstām un izrok zārku. Pēc tam ļaunais indiānis Džo nogalina ārstu. Stāsta beigās iet bojā pats Džo. Sājos briesmu attēlojumos tiešām ir kaut kas no reālās dzīves, no patiesiem notikumiem pagātnē, kad Amerikas rajonu kolonizēšanā bija jāsaduras ar likumu bezspēcību un notika asiņainas cīņas par eksistenci. Tomēr šos aprakstus, kas stāsta otrajā daļā seko cits citam, drīzāk gan ir ierosinājusi «aizraujošā» bērnu literatūra. «Toma Sojera piedzīvojumos» ļaunie cilvēki ir notēloti tik melnās krāsās, ka tūlīt atšķiras no pārējiem. Grāmatas laimīgās beigas — bērni atrod apslēptu mantu — nāk kā dabisks atrisinājums visiem sarežģītā sižeta iepriekš pieņemtajiem pavērsieniem un atbrīvo bērna dvēseli no tām stindzinošajām šausmām, par kurām bija stāstīts iepriekš.

Vērīgs lasītājs, protams, atcerēsies, ka Sentpītersberga ir vergturu pilsētiņa. Tvens, piemēram, mums pavēsta, ka vecais lādzīgais velsietis aiz laipnības nosūtīja savus trīs vergus sargāt Duglasa atraitnes māju. Bet par visu baismīgo, kas saistās ar verdzību, stāstā nekas nav ruinēts. Vienīgi Haks — nabadzīgais atkritējs Haks izmet piezīmi, kas nedaudz parāda melnādaino cilvēku likteni. Izpļāpājies Tomam, ka viņš ēd kopā ar nēģeri, Haks piebilst: «Tikai tu, lūdzams, nevienam nestāsti. Ko visu nedara, kad vēders tukšs!»

Īpatnējais reālisma un romantisma sakausējums «Toma Sojera

piedzīvojumos» daudzējādā ziņā nosaka grāmatas mākslinieciskо savdabību.

Pretstatā mākslīgi uzspodrinātajam un trūdējuma pārņemtajam gadsimtam rādīta brīnišķīga, poētiska prieka, laimes un daiļuma pilna pasaule, kas it īpaši uzplaukst Džeksona salā, kur Toms ar draugiem pavadīja daudzas līksmas stundas.

Gadsimta nogalē Tvens rakstīja, ka labprāt patvertos Džeksona salā no «dzīves kņadas». «Es tā domāju,» viņš piebilda, «ka visiem mums ir kaut kur Džeksona sala, pēc kuras mēs ilgojamies paguruma brīžos.»

Tvena aizraujošie smiekli un atjautība, reālisma pārbagātība un stāsta romantiskais jaukums — tas viss padara «Toma Sojera piedzīvojumus» par mīļāko grāmatu bērniem un pieaugušajiem visās pasaules daļās, par vienu no tām grāmatām, kuru lasot vienmēr atplaukst priecīgs sraaids.

«BET ES NEATZĪSTU, KA ESMU IZDARĪJIS KĻŪDU!»

Lai cik lielā cieņā Tvens bija kļuvis lasītāju vidē, Bos-tonas literāti — «bramini» izturējās pret viņu ar vāji slēptu naidīgumu. Gouelss stāsta, ka reiz abi ar Tvenu apmeklējuši Longfello, taču dzejnieks nav izrādījis nekādu interesi par grāmatas «Vientieši aizrobežu zemēs» autoru. «Nezinu,» Gouelss raksta, «kāpēc mūsu rakstnieki un zinātnieki neizrādīja Klemensam tādas simpātijas, kādas veltīja Bretam-Hārtam, kad viņš te ieradās no Kalifornijas.. .» Laikam jau pārāk skaidri izpaudās šī humorista un satīriķa vienkāršā izcelsme un paradumi.

Kad Gouelss pūlējās tuvināt Tvenu Jaunanglijas slavenībām literatūras jomā, notika atgadījums, kas ļoti sarūgtināja Tvenu.

Žurnāla *«Atlantic»* redakcija rīkoja banketu par godu vecajam dzejniekam Džonam Vitjeram, cīnītājam par nēģeru atbrīvošanu. Jāsaka tomēr, ka pat Vitjera nostāja pēckara gados kļuva arvien vairāk konservatīva. Viņaprāt, verdzības apkarošanas uzdevumi jau bija paveikti, bet jaunās sociālās problēmas, kas tolaik izvirzījās amerikāņu tautai, dzejnieks neatzina.

Goda mielastā bija uzaicināts arī Longfello, Emersons un Holmss. Tvenu palūdza uzstāties ar runu, ar vienu no tām «pēcpusdienas runām», kas jau bija kļuvušas populāras. Rakstnieks rūpīgi pārdomāja savas runas tekstu.

Viņš bija nodomājis salīdzināt kultūras pasauli Bostonu un tās izsmalcinātos rakstniekus ar zeltraču, ogļraču un klaidoņu pasauli, ar ļaudīm, kuri dzīvo ārkārtīgi grūtos apstākļos un pēc savas dabas ir neaptēsti, bet asprātīgi. Tvens stāstīja par sarunu starp trim klaidoņiem, kuri sev bija piešķīruši. . . Longfello, Emersona un Holmsa vārdus. Misters Emersons bijis sarkanmatains «sīks vīrelis», Holmss — «resns kā bumba ... un viņa dubultzods nokārās līdz vēderam», Longfello atgādinājis «profesionālu bokseri».

«Viņi bija pilnā...» Klaidoņi, protams, tērzēja pašu ierastajā valodā — kā cilvēki, kuriem nav bijusi saskare ar kultūru, un tomēr viņi citēja fragmentus no to rakstnieku darbiem, kuru vārdus bija izvēlējušies.

Goda mielasta dalībniekus sagrāba šausmas par šādu godājamu rakstnieku «nozākāšanu». Tvens jau tūlīt, pašā runas sākumā, nojauta auditorijas neapmierinātību, taču apstāties vairs nebija iespējams. Kad viņš beidza, zālē valdīja klusums, pēc tam kāds no klātesošajiem sāka histēriski smieties.

Tvens bija sakauts. Viņam lika noprast, ka viņš ir rupjš, neaptēsts provinciālis. Mājās atgriezies, rakstnieks nosūtīja uz Bostonu atvainošanās vēstules. Uz tām viņš saņēma augstprātīgi laipnas

atbildes. Taču vieglāk no tā nekļuva.

Tagad Tvens biežāk nekā līdz šim piekrita uzklausīt «īsti kulturālu» cilvēku spriedumus. Vēstulē Gouelsam Tvens kādreiz izteicies, ka visiem viņa sacerējumiem nepieciešami labojumi. Olivija Klemensa vērīgi uzraudzīja, lai neparādītos iespiesti tādi izteicieni kā «pie velna», «velna būšana» un tamlīdzīgi. Viņa neapmierinājās ar to vien, ka no rokrakstiem izņēma atsevišķus sulīgus izteicienus. Daži rakstnieka sacerējumi, kuros viņa necienīgā nostāja pret reliģiju izpaudās pārāk neslēpti, arvien vēl glabājās aiz atslēgas. Ne velti Tvena meita Suzija kādreiz izteikusies: «Starpība starp māmuļu un tēvu ir tā, ka māmuļa mīl morāli, bet tēvs — kaķus.»

Jā, ārēji Tvens it kā buja samierinājies ar mājas cenzūru, nožēloja Vitjeram par godu rīkotajā banketā teikto runu un pat vēlēja tuviniekiem biežāk apmācīt viņu literātu vidē pieņemtajās manierēs, tāpat kā pilsētas metie-ris pamāca nejēgu provinces burtlici. īstenībā tomēr rakstnieks arvien spēcīgāk izjuta savu taisnību. Tiesa,

Tvens ir provinciālis, tiesa, viņš nav apmeklējis Harvar-das universitāti. Viņš mācījies dzīves skolā kopā ar pavisam vienkāršiem ļaudīm. Bet varbūt tas nemaz nav nosodāmi? Gouelss atceras, kad bija pagājis kāds laiks pēc I vēna uzstāšanās ar runu par «klaidoņiem» Longfello, bmersonu un Holmsu (kad visām aizskartajām personām jau bija aizsūtītas atvainošanās vēstules), ka Marks Tvens «ar viņam raksturīgo kaismi» iesaucies: «Bet es neatzīstu, ka esmu izdarījis kļūdu!»

Daudzu gadu gaitā Tvens atkārtoti domās pārcilāja savu toreizējo runu banketā par godu Vitjeram. Dažbrīd viņam likās, ka uzstāšanās bijusi netaktiska. Taču biežāk viņš to atcerējās ar lepnumu, pārliecībā, ka rīkojies pareizi.

Marks Tvens visu mūžu respektēja savas sievas domas, tomēr viņš sāka izjust protestu pret reliģiskajām ierašām, kuru ievērošana Klemensu ģimenē tika uzskatīta par likumu, kā arī pret Olivijas mēģinājumiem nogludināt viņa satīras asumu un izņemt no viņa grāmatām vienkāršo ļaužu teicienus.

Tvens draudzējās ar mācītāju Tvičelu un, ceļodams kopā ar viņu pa Eiropu, dažkārt pievienojās viņam lūgšanas reizēs. Taču viendien viņš sacīja savam draugam: «Džo, es teikšu, ko domāju. Jūsu reliģija man ir sveša. Es tikai centos izlikties, ka tas tā nav. Reizēm, uz kādu brīdi, es gandrīz kļuvu ticīgs, bet ticība mani atkal atstāja.»

No tālaika pazīstamajiem amerikāņu rakstniekiem Tvens vistuvāk sagājās ar Gouelsu un Bīčeri-Stovu. Gouelss bija cēlies no demokrātisko ļaužu vides. Daudz ko viņš bija pārmantojis no «bostoniešiem», atdarināja viņu cienīgumu, un vairums amerikāņu rakstnieku viņu atcerējās galvenokārt sakarā ar uzstāšanos, kurā viņš aizstāvēja literatūras tiesības tēlot dzīves īstenību mīkstinātu un pat

piepušķotu. Tomēr Gouelss spēja izjust Tvena demokrātiskā patosa diženumu. Par spīti savai buržuāziskajai aprobežotībai, Gouelss augstu vērtēja drauga dotības patiesi un godīgi attēlot vienkāršos amerikāņus. Dažkārt viņš Tvenam deva padomus šo to nogludināt viņa darbos, taču rakstnieka demokrāta daiļrades vispārējā reālistiskā ievirze viņam patika.

Gouelsa garais dzīves un daiļrades ceļš bija pretrunu pilns. Ne reizi vien Gouelss uzstājās kā konservatīvo literatūras tradīciju glabātājs, un tomēr viņš bija lielākais Turgeņeva un Tolstoja daiļrades propagandētājs Savienotajās Valstīs, nosodīja nāves soda piespriešanu amerikāņu proletariāta vadoņiem cīņā par astoņu stundu darba dienu, uzstājās pret imperiālismu, sarakstīja vairākus vērtīgus daiļdarbus, dodot savu ieguldījumu amerikāņu reālisma attīstībā.

Herieta Bīčere-Stova bija daudz vecāka par Tvenu. Jau tāpēc vien viņu draudzība Hartfordā nevarēja būt tik cieša kā Tvena draudzība ar Gouelsu. Tomēr Bīčere-Stova bieži viesojās Tvena mājās.

Pret Bīčeri-Stovu Tvens izturējās brīvi un nepiespiesti, bieži vien ar to šausmināda klīrīgo Oliviju Klemensu.

Kādreiz, kad Bīčere-Stova posās kaut kur aizbraukt, Tvens iegriezās pie viņas jau no paša rīta, lai atvadītos. Kad rakstnieks pārnāca mājās, viņa sievu sagrāba šausmas: viņš nebija aplicis ne apkaklīti, ne kravati.

Neko neteicis, Tvens iesaiņoja apkaklīti un kravati un paciņu nosūtīja Bīčerei-Stovai ar šāda satura pavadrakstu: «Lūdzu, pieņemiet pie Jums vizītē ieradušās manas personas papilddaļas.»

Bīčere-Stova, acīm redzot, atrada Tvenā kaut ko sev radniecīgu.

Sī dižā rakstniece, kuras daiļradē izpaudās Amerikas abolicionisma kustības morālais spēks, neieslīga šaurā pašapmierinātībā, kā viens otrs pazīstams Jaunanglijas rakstnieks. Viņa nejutās šokēta par Tvena vienkāršo izcelsmi. Viņai patika šī humānā, demokrātiskā un asprātīgā rakstnieka darbi. Daudzas reizes viņa, piemēram, tika pārlasījusi «Princi un ubaga zēnu».

Mūža nogalē, jau būdama garīgi slima, Bīčere-Stova reizēm mēdza aizstaigāt uz Tvena mājām, nepievēršot nevienam uzmanību, un drīz vien klusi aizgāja, kā nākusi.

KĀJĀM PA EIROPU

Stāsts «Toma Sojera piedzīvojumi» jau tūlīt pēc iznākšanas tika atzīts par lielisku grāmatu bērniem. Vienīgi kādi sausiņi pedagogi un bibliotekāri izteica bažas, ka Toma un viņa biedru piedzīvojumi varētu rādīt nevēlamu paraugu amerikāņu zēniem un meitenēm.

Tvenam gribējās turpināt stāstu par zēniem Misisipi krastos, pastāstīt par pusaudžiem, kas dzīves īstenību iepazinuši labāk nekā Toms. Par jaunās grāmatas varoni kļuva Haks. Tvens uzrakstīja vairākas epizodes grāmatai par Haklberija Finna piedzīvojumiem, taču darbs lāgā neveicās.

Grāmata par Haku tika atlikta uz ilgu laiku.

Tā starp citu Tvens sacerēja kaut ko, kas nebija domāts publicēšanai. Tā bija iedomāta karalienes Elizabetes saruna ar viņas laika slavenākajām personām, ieturēta XVII gadsimta sākuma literatūras stilā. Ar bezbēdīgu jautrību Tvens pieskaras frivoliem tematiem, kuru pieminēšana vien Viktorijas laika Anglijā un Bostonas aprindās saceltu paniku.

Tvena ģimene posās braukt uz Eiropu, un Tvens nolēma kājām apceļot Eiropas zemes, lai par to sarakstītu grāmatu — humoristiskas ceļojuma piezīmes. Tobrīd šis literatūras žanrs, liekas, padevās rakstniekam visvieglāk.

Doma par šādas grāmatas izdošanu vilināja it sevišķi tāpēc, ka gribējās aizbraukt pēc iespējas tālāk no Hart-fordas ļaudīm un vairāk pabūt vienatnē ar sevi. Tvens ierakstīja savā piezīmju grāmatiņā, ka tagad cilvēki «nerunās par mani nekā slikta, jo zinās, ka es to nesadzirdēšu un nejutīšos sāpināts ... Tāpēc arī mēs nerunājam Jaunu par mirušajiem.» Jautrais humorists bija pasācis ne visai glaimojoši izteikties par cilvēkiem.

Jau atrazdamies Heidelbergā, Tvens vāca materiālu jaunajai grāmatai: pierakstīja interesantus atgadījumus, atzīmēja redzētos dabas jaukumus.

Pēc tam Tvens ar savu draugu Tvičelu kājām devās kalnos.

Kad bija uzkrājusies laba tiesa materiālu un vajadzēja sēsties pie rakstāmgalda, Tvens pēkšņi apzinājās, ka ir noguris, ka rakstīt negribas. Viņam gluži vienkārši bija kļuvis pretīgs šis būtībā piespiestais ceļojums. Turklāt ir pazudusi piezīmju grāmatiņa ar ierakstiem, un tagad var aizrakstīt izdevējam «un ieteikt viņam kādu citu tematu». Taču sasodītā piezīmju grāmatiņa atradās...

Minhene, Parīze. Aukstums, garlaicība, nebeidzama, nogurdinoša noņemšanās ar grāmatu. Iepriecinājumu deva tikai viena otra interesanta satikšanās, piemēram,

ar Turgeņevu, ar kuru Tvens bija iepazinies jau agrāk Londonā.

Beļģija, Holande, Anglija. Jaunas tikšanās ar slavenībām. Goda mielasti. Nebeidzams lietus, auksts laiks. Ne-[1] daudzi vārdi piezīmju grāmatiņā: «Sarunājos ar diženo Darvinu...»

Klemensi atgriezās Amerikā. Viņu mājā Hartfordā atkal pulcējās viesi. Saimnieki bija līksmi un viesmīlīgi. Bet, lai uzturētu šo bagāto māju, Tvenam vajadzēja nomocīties ar grāmatu, kas pašu neinteresēja. Bija tāda sajūta, it kā viņš būtu notiesāts mūža katorgas darbos pie rokraksta «Kājām pa Eiropu». Viņš juta, ka šoreiz uzmetumiem pietrūkst tā domu svaiguma, kāds bija «Vientiešiem aizrobežu zemēs».

Tāpat kā «Vientiešos», Tvens jaunajos aprakstos izsmēja feodālisma paliekas un tradīcijas, kādas vēl pastāvēja Eiropā.

Tomēr viņš vairs tā nelepojās ar savas «veselīgi domājošās» dzimtenes pārākumu.

Rakstot grāmatu «Kājām pa Eiropu», Tvens izmantoja visu savu «rietumu» skolas humorista pieredzi. Grāmatā ir daudz klajas klaunādes, parodiju, smieklīgu mistifikāciju. Sastopamas arī satīras pazīmes. Tvens neatsakās no izdevībās iesist ar knipi pa degunu ASV kongresa locekļiem, parāda viņus kā muļķus un blēžus. Viņš izsmej plā-tīgos amerikāņu ceļotājus, parodē nojēgumu par bagātību (kā bagātības simbolu, viņš uzrāda. .. kūtsmēslus). Šāds bagātības iztulkojums Tvenam sastopams ne reizi vien. Tā «Eskimosu meitenes romānā» bagātības simbols ir zvejas āķi, kam civilizēta cilvēka uztverē ir niecīga vērtība. Liekas, visspilgtākās lappuses grāmatā «Kājām pa Eiropu» ir tās, kurās Tvens atkal atceras pagājušos laikus, pie Misisipi aizvadītos dzīves gadus. Tajās ir diezgan daudz precīza raksturojuma un īsti poētiska tēlojuma.

Par to, ka rakstnieka demokrāta idejiskā attīstība reizēm virzījusies līčločiem, liecina arī tas, ka aprakstu krājumā «Kājām pa Eiropu» atrodamas vietas, kur jūtama reakcionāro ideju ietekme. Atkal te pavīd zobgalīgas atsauksmes par indiāņiem. Tāpat kā grāmatā «Vientieši aizrobežu zemēs», rakstnieks negatīvi novērtējis franču tautas revolucionārēs cīņas.

«PAGĀJUSI TIKAI DIVPADSMIT GADI, KOPS ATCELTA VEPDZIBA ...»

Īstenībā grāmata «Kājām pa Eiropu» bija uzrakstīta jau pēc 1877. gada notikumiem (grāmata iznāca 1880. gadā).

Raksturodams streiku kustību, kas izvērsās aizokeāna zemē 1877. gadā, Engelss rakstīja: «Vēsts par Amerikas strādnieku streikiem mani ļoti iepriecināja... Pagājuši tikai divpadsmit gadi, kopš atcelta verdzība, un kustība jau sasniegusi tādu spīvumu!»'

Kad septiņu gadu laikā strādniekiem ceturto reizi apcirpa algas, viņi cēlās cīņai pret dzelzceļu magnātiem. Streikā piedalījās daudzi desmiti tūkstoši. Izmisumā iedzītie cilvēki bija spiesti pamest darbu, kaut arī Amerikas pilsētu ielās bariem klaiņoja bezdarbnieki.

Reakcionārā prese par streikiem rakstīja tādā garā, ka nezinātājam varēja rasties iespaids, it kā Čikāgā, Pits-burgā un citos Amerikas rūpniecības centros nodibinātas komūnas pēc Parīzes parauga. Sakarā ar streiku cīņu Pitsburgā Ņujorkas avīze *«World»* ziņoja: «Pilsēta ir pilnīgi tādu ļaužu varā, kurus pārņēmis komunisma velnišķīgais gars.» — «Čikāga ir komunistu rokās,» rezumēja laikraksts *«New York Times».* Daudzas buržuāziskās avīzes alka, lai tiktu izlietas strādnieku asinis, jo viņi bija iedrošinājušies prasīt dzīves apstākļu uzlabošanu. Kaut gan Tvens mēdza dēvēt amerikāņu avīzes par «melu fabrikām», taču histēriskās klaigas par briesmām, ka «revolucionāri» taisās sagraut Amerikas republikas pirmpamatus, zināmā mērā satrauca arī viņu.

Pagāja vairāki gadi, iekams rakstnieks saprata, ka taisnība ir strādnieku pusē, bet valdošās aprindas, kā vienmēr, liekuļo un apmelo.

Kaut arī rakstnieks tajā laikā izjuta bailes no strādnieku revolucionārās kustības, viņš tomēr neatlaidīgi centās izprast, kur ir taisnība. Par to liecina viņa stāsts «Lielā revolūcija Pitkernā», kas publicēts īsi pirms grāmatas «Kājām pa Eiropu» klajā nākšanas. Šajā stāstā pamfletā izmantots Sviftam raksturīgs paņēmiens: Tvens parāda, kā niecīgā visuma stūrītī radies kaut kas līdzīgs lielai valstij. [5]

Pitkernieši dzīvoja vienā mierā. Bet tad salā apmetās amerikānis Betervorts Steivlijs — «apšaubāmais ieguvums».

Tvens sīki paskaidro, kāpēc amerikānis iesaukts par «apšaubāmo ieguvumu». Sis Steivlijs taču bija intrigants un svētulis un par katru cenu tīkoja sagrābt varu. Rakstnieks ar sašutumu attēlojis tādu cilvēku, kurš izmanto reliģiju savu ieraušanas mērķu sasniegšanai. Tiklīdz amerikānis «bija sapazinies ar visiem iedzīvotājiem — un tas, protams, prasīja tikai dažas dienas laika —, viņš centās ar viltu un glaimiem iemantot viņu uzticību. Viņš kļuva ļoti populārs, uz viņu

noraudzījās ar lielu godbijību, jo viņš jau tūlīt pašā sākumā pameta visas laicīgās lietas un ar visu sirdi nodevās reliģijai. No rīta līdz vēlam vakaram lasīja bībeli, skaitīja lūgšanas un dziedāja garīgas dziesmas vai izlūdzās svētību. Neviens neprata tik veikli, tik ilgi un tik labi skaitīt lūgšanas kā viņš.» Pēc tam amerikānis «sāka paslepen izsēt neapmierinātības sēklu iedzīvotāju sirdīs» un nozaga no valsts arhīviem kādu aktu, lai varētu apsūdzēt galveno tiesnesi nodevībā un sagrābt, varu.

Un tad Pitkernā notiek valsts apvērsums. Tiek izveidota regulāra armija un flote. Tiek ieviesti muižnieku tituli, uzsāktas sarunas ar «ārzemju lielvalstīm par uzbrukuma, aizsardzības un tirdzniecības līgumiem», iecelti «vairāki ģenerāļi un admirāļi, kā arī vairāki kambarkungi, sta](meistari un lordi kambarkungi».

Bet tautai klājas arvien grūtāk. Tā dzīvo nabadzībā. Vienkāršie ļaudis saceļas pret amerikāņu diktatūru.

Vairākas stāsta lappuses skaidri liecina, ka Tvens skeptiski raudzījies uz neilgi pirms tam notikušo Vācijas apvienošanos. Rakstnieks nepriecājas par progresu, kas var veicināt militārisma pieaugumu. Viņš liek pitkerniešu mutē šādus vārdus: «Cilvēki no apvienošanās nebūs paēduši, bet mēs mirstam badā... Visi ir armijā, visi ir flotē, visi — valsts dienestā, visi staigā mundieros, visi slaistās apkārt, visi cieš badu, un nav neviena, kas koptu laukus...» Taču valstij, kurā «mundieroti» ļaudis apspiež tautu, rakstnieks var likt pretī tikai patriarhālas dzīves ideālu. «Lielajā revolūcijā Pitkernā» stāstīts par to, ka pēc amerikāņu diktatūras nodibināšanās salā «uzradās» sociāldemokrāts. Un turpmāk Tvens nopeļ ne tikai amerikāni «imperatoru», bet arī «sociāldemokrātu».

Stāsta autora pozīcijas aprobežotība ir acīm redzama. Taču, pārlasot «Lielo revolūciju Pitkernā», jādomā ne tik daudz par rakstnieka demokrāta uzskatu vēsturiski nosacīto šaurību, kā par viņa apbrīnojamo gaišredzību. Kad šā gadsimta trīsdesmitajos gados Sinklers Luiss uzrakstīja romānu, kam bija licis ironisku virsrakstu «Pie mums tas nav iespējams», romānu, kurā stāstīts par to, kādas sekas būs demagogu fašistu darbībai Amerikā, viņam droši vien bija prātā Tvena stāsts — pamflets. Tvena Batervorts Steivlijs taču jau pagājušajā gadsimtā izmantoja dažus no tiem paņēmieniem, ar kādiem bija bruņojušies XX gadsimta fašistiskie darboņi.

«PRINCIS UN UBAGA ZĒNS»

Kad Tvens ar atvieglojuma sajūtu bija pabeidzis grāmatu «Kājām pa Eiropu», viņu gaidīja vēl divas plašas tēmas. Rakstāmgaldā glabājās iesākts «Haklberija Finna piedzīvojumu» manuskripts. Turpat atradās arī pirmie uzmetumi stāstam par princi un ubaga zēnu. Darbs pie grāmatas par Haku joprojām neveicās. Toties stāsts «Princis un ubaga zēns» virzījās raiti uz priekšu un samērā drīz tika pabeigts.

Doma uzrakstīt stāstu par to, kā princis kļūst par ubagu, bet ubags par princi, Tvenam radās pēc tam, kad viņš izlasīja kādu bērnu grāmatu. Rakstnieku demokrātu vilināja nodoms parādīt, kā ubags pārvalda valsti, bet princis dabū iepazīt tautas dzīvi.

Stāsta darbība, kā zināms, norisinās Anglijā tālā pagātnē. Tvens atkal vēršas pret viduslaiku atpalicību, pret feodālā absolūtisma patvaļu. Viņš ir noskumis par tautas beztiesību. «Princis un ubaga zēns» ir skaista, aizraujoša pasaka par taisnības tēmu.

Tvena piederīgajiem iepatikās jaunā darba iecere. Katru vakaru rakstnieks pa dienu uzrakstīto lasīja priekšā sievai un meitām. Kad grāmata nāca klajā, Tvena draugi to uzņēma ar sajūsmu.

«Princī un ubaga zēnā» stāstīts par to, kā mazs patmīlīgs un savtīgs princis, kas nekā nezina par tautas grūto likteni, nokļūst pašā dzīves burzmā. Izlutinātā zēna priekšā atklājas tautas nožēlojamais stāvoklis, nebeidzamais trūkums. Viņš sāk apzināties valsts likumu bardzību un netaisnību.

Briesmīgs ir zemnieku liktenis — viņi ir nekautrīga despotisma upuri. Fermeris Jokels, kļuvis klaidonis, stāsta citiem tādiem pašiem klaidoņiem kā viņš par to, kas ar viņu atgadījies. Kad Jokels dzīvoja pārticis, viņam bija «mīļa sieva un bērni. Tagad,» viņš saka, «man nekā nav... Sieva un bērni ir miruši; varbūt viņi ir paradīzē, varbūt ellē, bet ka paldies dievam, nav vairs *Anglijā!* Mana labā, krietnā, vecā māte, lai nopelnītu maizes kumosu, kopa slimniekus, viens sirdzējs nomira, dakteri nezināja pateikt, no kā, — un manu māti sadedzināja uz sārta kā raganu, bet mani bērni skatījās, kā viņu sadedzina, un raudāja. Anglijas likums! Paceliet kausus! Visi reizē! Dzīvāk! Uzdzersim par žēlsirdīgiem Anglijas likumiem, kas atpestīja manu māti no angļu elles! Tencinu, brāliši, tencinu jūs visus! Mēs ar sievu nu gājām no mājas uz māju, dāvanas lūgdami, izsalkušos bērnus līdzi vilkdami; bet Anglijā badu ciest ir noziegums, un mūs tvarstīja un piekāva trijās pilsētās . ..

Uzdzersim vēlreiz par žēlsirdīgiem Anglijas likumiem!»

Tvena sarkasms dzeļ. Gandrīz visu stāstu caurauž ironija.

Kad ubaga zēns Toms Kenti pirmoreiz sastopas ar princi Eduardu, viņi viens otru nemaz īsti nespēj saprast. Eduards, piemēram, domā,

ka ikvienam, pat nabadzīgā zēna māsām ir kalpones.

«— Kā tad, saki, lūdzams, — princis jautā Tomam, — viņas iztiek bez kalponēm? Kas viņām palīdz vakarā noģērbties? Kas apģērbj, kad tās pieceļas?»

Un Toms Kenti atbild:

«— Neviens, ser. Vai jūs gribat, lai viņas vakarā noģērbjas un guļ bez drēbēm kā meža zvēri?

— Bez drēbēm? Vai tad viņām tikai viena kārta drēbju?

— Ak, jūsu augstība, kam gan viņām vairāk? Viņām taču viens pats ķermenis.»

Tvens asprātīgi un ļoti spilgti parāda, par kādu absurdu pārvēršas ierastas lietas, ja uz tām raugās ar citas šķiras acīm.

Karaļa galms — tā ir bezjēdzīgu ceremoniju un nevajadzīga greznuma pasaule. Kad ubagam, kas kļuvis par princi, ievajadzējās pakasīt degunu, viņš satrauca visus galminiekus. Un atkal Tvens pārspīlē, izmanto komiskas

hiperbolas, lai izceltu, cik neīsti ir attēlotie paradumi. Lūk, kāda ir šī aina «Princī un ubaga zēnā». Toms saka:

«— Lūdzu, atvainojiet, milordi, bet man šausmīgi niez deguns. Ko šeit ir pieņemts darīt šādā ārkārtējā gadījumā? Lūdzu, sakiet ātrāk, es vairs nespēju ilgāk gaidīt!

Neviens nepasmaidīja. Gluži otrādi: visiem bija skumjas, apjukušas sejas, visi apmulsuši pārmija skatienus, it kā vaicādami cits citam padomu ... Ak vai! Anglijā nebija lorda, kura sevišķais mantotais pienākums būtu pakasīt karalisko degunu. Pa to laiku asaras izplūda no saviem krastiem un tecēja lejā pa Toma vaigiem. Deguns kņudēja arvien stiprāk un nekavējoši prasīja palīdzību, un beidzot daba izlauzās cauri galma etiķetes šķēršļiem, un Toms, domās izlūgdamies piedošanu par nepiedienīgo rīcību, atviegloja klātesošo nomāktās sirdis, pats ar savu roku pakasīdams degunu.»

Marks Tvens dzēlīgi izsmej muižnieku kārtas pieņemtās etiķetes. Viņš norāda pēc apgaismotāju parauga, ka visi cilvēki no dzimšanas ir vienādi. Ja princis un ubaga zēns «iznāktu priekšā kaili», neviens taču nevarētu pateikt, kurš no viņiem ubags, kurš valdnieks. Un tāpēc jo muļķīgākas ir galma paražas: piemēram, ģērbšanās ceremonija. Tvens to apraksta tā:

«Vispirms galma virsstaļļmeistars paņēma kreklu un nodeva to lordam pirmajam jēgermeistaram, tas nodeva lordam otrajam kambarkungam, tas savukārt Vindzoras meža galvenajam mežkungam, tas — lordam trešajam virskambarkungam, tas — karaliskajam Lenkasteras hercogistes kancleram, tas — karaliskajam garderobmeista-ram, tas — Norojas ordeņa kapitula priekšniekam, tas — Tauera komandantam, tas — lordam pils virsuzraugam, tas — galvenajam karaļa salvetes mantotajam sējējam, tas — lordam

lieladmirālim, tas — Kenterberijas arhibīskapam, un, beidzot, arhibīskaps pasniedza to lordam pirmajam kambarkungam, kurš kreklu saņēma un ar savām rokām uzvilka Tomam. Nabaga zēns bija gluži pārsteigts; viņš atcerējās, ka tāpat no rokas rokā staigā ūdensspaiņi, kad dzēš ugunsgrēku.»

Rakstnieks vēro karaļa galmu ar ubaga acīm — tāda ir viņa īstā nostāja. Un Toms Kenti pauž paša Tvena domas, kad neapzināti zobgalīgi (Tvenam šī zobgalība, protams, ir apzināta) cenšas pierādīt galminiekiem, ka karaļi ir liekēži un var iztikt bez pilīm un kalpotājiem. Vajag,

viņš saka, «noīrēt mazāku namiņu un atlaist lielāko dalu mūsu kalpotāju, jo tie tikpat nekur neder, pinas tikai pa kājām un apkauno mūs, uzbāzdamies ar pakalpojumiem, kas varbūt vajadzīgi vienīgi lellēm, kam nav ne smadzeņu, ne roku, ar kurām sev palīdzēt».

Arī šajā darbā Tvens iestarpina vienkāršo ļaužu izteicienus, pat parupjus jokus. Un atkal «mežonīgais humors» bieži vien palīdz atklāt cēlas humānas un demokrātiskas idejas. «Princī un ubaga zēnā» ir, piemēram, kāds grotesks tēls — «peramais zēns», kurš ekstravagantos izteicienos pateicas Tomam par solījumu slikti mācīties, jo tad tiks saglabāts viņa . .. amats. «Mani baro mana mugura! ...» zēns izsaucas. «Ja tā nesaņems sitienus, es nomiršu badā.»

Par visiem tuvāks un mīļāks Tvenam ir Toma Kenti tēls. Tas ir cilvēks, kas cēlies no tautas, pazīst vienkāršo ļaužu dzīvi un nabadzību, viņš droši uzstājas pret liekulīgiem paradumiem un panāk morālu uzvaru ar savu taisnīgumu, patiesīgumu un skaidro prātu. Kļuvis par karali, ubaga zēns Toms parāda gudrību un cildenumu, kas nav ne galminiekiem, ne «dzimušajiem» karaļiem. Taisnīgi, ar patiesām cilvēcības jūtām Toms izšķir visus valstiskos jautājumus.

«Lai no šī brīža karaļa griba kļūst par žēlsirdības likumu, nevis asiņainu likumu!» izsaucas Toms Kenti. Un pavalstnieki līksmi piebalso viņa vārdiem. «Gals asiņainajai valstij!» viņi sauc.

Lasot «Princi un ubaga zēnu», kā jauns, tā vecs ar sirdi un prātu pievēršas ne tikai tam zināmā mērā nosacītajam vēstures periodam, kas attēlots stāstā, bet arī savam laikam. Tāpat kā Indriķa VIII karaļvalstī, arī buržuāziskajā pasaulē valda tas pats asiņainais likums, kaut arī XIX gadsimtā ne vienmēr tā varai bija tik klaji nežēlīgas formas kā Anglijā kapitāla pirmatnējās akumulācijas laikmetā. Amerikā aristokrātija nav radusies mantošanas ceļā. Bet vai bagātnieku pilīs nebija tāda pati bezjēdzīga greznība un klīrība kā karaļa rezidencē?! Vai Amerikas Savienotajās Valstīs trūcīgajiem iedzīvotājiem nesagādā ciešanas bada dzīve un varas iestāžu nežēlība?! Rakstnieka dzimtenē miljonāru dzīvi no nabagļaužu dzīves šķir bezdibenis.

Tvens sāk skaidrāk saredzēt ļaunumu, viņš to saredz pat tur, kur

agrāk nebija pamanījis. Pasakai «Princis un ubaga zēns» kā visām pasakām ir laimīgas beigas. Nejauši ieņemto troni Kenti atdod atpakaļ Eduardam, bet pats paliek viņa mīlulis. Turpretī princis, kļuvis par karali Eduardu VI, valdīja «neparasti» žēlsirdīgi un lēnprātīgi. Vispār stāsta lielākajā daļā princis tēlots kā zēns, kas spēj just līdzi tautas ciešanām. Tomēr rakstnieks liek viņam teikt dažus zīmīgus vārdus, kas daudz vairāk nekā stāsta beigu Irāzes liecina par karaļa varas pārstāvju palieso dabu. Kad pūlis nepatiesi apvaino mazo Eduardu zādzībā, viņš uzsauc savam glābējam Mailsam: «Es tev pavēlu, sacērt visus šos neliešus gabalos!»

«Princī un ubaga zēnā» ieskanas, kaut arī klusinātos toņos, tēma par bagātības un glaimu ļauno ietekmi pat uz vislabākajiem cilvēkiem.

Sākumā Toms Kenti galmā nejutās labi. Viņš negribēja būt ne princis, ne karalis. Taču pamazām vien, Tvens raksta, «Toms ar patiku piedalījās padomes sēdēs troņa zālē un izlikās, it kā darītu ko vairāk nekā tikai atkārtotu lorda protektora priekšā teiktos vārdus». Rakstnieks savā varonī atklāj arvien vairāk un vairāk negatīvus vilcienus. Izrādās, arī vienkāršas kārtas cilvēks spēj pakļauties sliktam morālam paraugam. Kļuvis par karali, Toms Kenti «priecājās par saviem greznajiem apģērbiem un šūdināja vēl jaunus klāt. Viņš nolēma, ka ar četri simti sulaiņiem viņa augstībai nepietiek, un trīskāršoja šo skaitu. Galminieku glaimi viņa ausīs skanēja kā salda mūzika.»

Un tomēr stāstā «Princis un ubaga zēns» galvenais motīvs ir — tautas diženums, vienkāršo cilvēku spēks un dzīves gudrība.

Stāsts «Princis un ubaga zēns» ir viscaur kompozicio-nāli pārdomāts un asprātīgs. Tajā ir daudzas lieliskas epizodes, kas apliecina Tvena bagāto izdomu. Neizsmeļamas iespējas autoram paver jau galvenā sižeta ievirze — prinča un ubaga samainīšanās ar apģērbu. Un cik asprātīgi risināts notikums ar valsts zīmogu, ar kuru Toms dauzīja riekstus!

CEĻA UZ «HAKLBERIJA FINNA PIEDZĪVOJUMIEM»

Sākuma nodaļas grāmatai par Haku Finnu vēl joprojām stāvēja neaiztiktas. Tikai septiņdesmito un astoņdesmito gadu mijā Tvens atkal ķērās pie šī romāna. Acīm redzot, toreiz viņš uzrakstīja jaunas nodaļas, bet grāmatu pabeigt viņam neizdevās. To viņš paveica tikai dažus gadus vēlāk, 1883. gadā.

Stāstam «Princis un ubaga zēns» ir būtiska nozīme Marka Tvena daiļradē. Sim mākslas darbam piemīt liela un savdabīga māksliniecīska vērtība. Turklāt, rakstot šo stāstu, Tvens guva rūdījumu, kas palīdzēja pabeigt «Haklberija Finna piedzīvojumus» — pašu ievērojamāko viņa romānu, šedevru, kas iezīmē veselu laikposmu amerikāņu literatūrā.

Varētu minēt vēl dažus darbus — mazākus un ne tik nozīmīgus —, kas arīdzan uzskatāmi savā ziņā kā etapi Tvena grāmatas tapšanā par Haku no Misisipi.

Ir ziņas, kas norāda, ka jau pirms 1880. gada Tvens sācis rakstīt lugu par Tomu un Haku, taču drīz vien pametis šo nodomu. Pametis uz kādu laiku. 1883. — 1884. gada ziemā rakstnieks atkal strādājis pie lugas, kuras centrā bija tie paši varoņi. Lugas manuskripts vēl nav publicēts, un tāpēc nevar spriest, cik daudz šā materiāla Tvens izlietojis romānā par Haku.

Uz astoņdesmito gadu sliekšņa rakstnieks ķērās pie romāna, kurā bija paredzējis attēlot kāda Misisipi krastu ciematiņa nolaidīgos iedzīvotājus. Romāns netika pabeigts, bet dažas tā līnijas ir izvērstas «Haklberija Finna piedzīvojumos».

Šeit jāpiebilst, kā 1884. gadā Tvens bija arī sadomājis rakstīt romānu par Sandviča (Havaju) salām. Tajā būtu atainoti iespaidi, kas radušies pēc brauciena turp sešdesmito gadu vidū. Tvens, starp citu, gribēja parādīt romānā havajiešu kādreizējo drūmo dzīvi pagātnē, kā arī pastāstīt par ietekmi, kāda bijusi «ārišķīgajam kristiānismam», kas radies uz pagānisma «drupām».

1881. gadā «Jaunanglijas biedrības» banketā Filadelfijas pilsētā Tvens teica runu, kas pazīstama ar nosaukumu «Plimutas akmens un tēvi svētceļnieki». Šajā runā, tāpat kā vairākos rakstnieka darbos, tukša klaunāde apvienota ar satīru, zobgalība — ar sociālu atmaskojumu. Šāds dažādu krāsu mistrojums konkrētajā gadījumā izskaidrojams ne tikai ar Tvenam raksturīgajiem idejiski māksliniecīskajiem paņēmieniem. Ar humoru apmulsinot savus klausītājus, orators lika viņiem pašiem nemanot norīt rūgto malku.

Bankets, kurā piedalījās turīgie pilsoņi, bija sarīkots, lai svinīgi

atzīmētu kārtējo gadadienu, kopš 1620. gada decembrī viņu senči puritāņi, «tēvi svētceļnieki» pie Pli-inutas akmens izkāpa Amerikas krastā. Tvens par puritāņiem izsakās diezgan necienīgi, it kā apšaubīdams, vai vispār ir pamats tādām svinībām. Tiešām, viņš iesāk runu ar viegliem jokiem, un komiskais šeit ir tas, ka rakstnieks notikumu, kuram pievērsta klausītāju uzmanība, aplūko kā nejaušību, nenozīmīgu gadījumu. Atļaujiet pavaicāt, Tvens ar uzspēlētu nopietnību apprasās, vai tad tas bija kas sevišķs, ka tēvi svētceļnieki izkāpa malā. «Šie svētceļnieki taču mētājās pa okeānu trīs vai četrus mēnešus. Bija pats ziemas vidus, pie Koda zemesraga briesmīgs aukstums. Ko gan citu viņi varēja iesākt, ja ne izkāpt malā?»

Bet pēc vairākiem tādiem kalambūriem orators pāriet pie savas runas kodola. Pavisam negaidot viņa runā ieskanas neviltots niknums. Viņš atceras, ka svētceļnieki pastrādājuši briesmīgas ļaundarības — apkāvuši indiāņus, nospieduši verdzībā nēģerus, dedzinājuši uz sārta sievietes. Un Tvens lepni pasludina sevi par visu noziedzībās bojā gājušo upuru garīgo pēcnieku.

Rakstnieks, kas ne reizi vien visai neiecietīgi izteicies par indiāņiem, tagad izsaucas: «Mans pirmais amerikāņu sencis, kungi, bija indiānis, senais indiānis! Jūsu senči noplēsa viņam dzīvam ādu, un es paliku bārenis.» Viņš turpina: «Manas pirmmātes bija arī visas Salemas raganas. Jūsu radu ļaudis sakūra viņām īstu pirti! ... Pirmais vergs, ko jūsu senči atveda no Āfrikas uz Jaunangliju, bija mans radagabals...»

Nekad vēl Marks Tvens tik kategoriski un asi nav apliecinājis savu gara tuvību ar visiem tiem cilvēkiem, kas viņa dzimtenē mocīti, vajāti un apspiesti.

Astoņdesmito gadu sākumā Tvens nolēma savus aprakstus «Vecie laiki pie Misisipi» papildināt ar jaunu materiālu, lai izveidotu lielu grāmatu. Tādā nolūkā vajadzēja aizbraukt uz dzimto pusi, vēlreiz apmeklēt Misisipi. Tāpat kā toreiz, kad Tvens vāca materiālu grāmatai «Kājām pa Eiropu», rakstnieks priecājās arī, ka radusies iespēja izrauties no Hartfordas vides, pavērot brīnišķīgos dabas stūrīšus, ieelpot svaigu gaisu, nokratīt domas par ikdienas rūpēm.

Amerikas dzīves īstenība arvien mazāk sajūsmināja rakstnieku. Savienotajās Valstīs bija uzpeldējuši jauni miljonāri — zemes īpašnieki, kuru gruntsgabalos atrasta nafta, ogles vai sudrabs, dzelzceļu būvētāji, baņķieri, lopkautuvju īpašnieki, viens otrs sevišķi apdāvināts izgudrotājs. Bet Tvens zināja, ka fermeriem un strādniekiem dzīve nav salda.

Turpat divu gadu desmitu laikā, kopš tika pieņemts likums par zemes īpašumiem (homstediem) — ka valsts rietumos nelieli zemesgabali pārdodami fermeriem par nominālu cenu, privātpersonu rokās nonāca tik milzīgas valsts zemes platības, ka šajā teritorijā

varētu izvietot vairākas Eiropas valstis. Taču «brīvo» zemju īpašnieki kļuva lielākoties nevis sīkie fermeri, bet spekulanti, dzelzceļu būves sabiedrības, pat Anglijas aristokrāti.

Ar katru gadu Amerikas Savienotajās Valstīs jūtamāki kļuva banku un dzelzceļa monopoliju spaidi. Fermeri sāka zaudēt neatkarību, kas viņiem bija tik dārga. Un tieši astoņdesmito gadu sākumā Markss rakstīja, ka Amerikā strādnieku šķiras ekspluatācija attīstījās «ātrāk un daudz ciniskākā formā nekā jebkurā citā valstī».[6] Tagad, kad uz amerikāņu kapitālistu rokām sārtojās strādnieku asinis, buržuāziskās iekārtas apoloģētiem arvien grūtāk bija runāt par ASV kā par valsti, kurā visiem «vienādas iespējas».

Vēl bija dzīvs Valts Vitmens. Tāpat kā līdz šim, viņš dzīvoja trūkumā, bija spiests atsacīties no visnepieciešamākā. Kopš 1873. gada viņš bija paralizēts un reizēm izmantoja labdaru palīdzību. Starp tiem amerikāņu kultūras darbiniekiem, kuri sniedza palīdzīgu roku sirmajam Vit-menam, bija arī Marks Tvens.

«Toma Sojera piedzīvojumu» autora dzīve veidojās citādi nekā lielākajam Amerikas dzejniekam. Tvens, kuram piederēja viena no skaistākajām savrupmājām Hartfordā, bija turīgs cilvēks. Kādreiz Klemensi sarēķināja, ka viņu gada izdevumi jau pārsniedz to summu, ar kādu labprāt būtu padižojies raktuvju īpašnieks Lengdons, Olivijas Kle-mensas tēvs.

Tolaik Tvens vēl biežāk nekā citus gadus ieguldīja naudu dažādos izgudrojumos. Viņš finansēja jauna tipa tvaika ģeneratora būvi, iegādājās pulksteņu fabrikas akcijas. Sad un tad viņu ievēlēja par vienas vai otras firmas valdes locekli. Starp citu, gandrīz visi šāda veida

pasākumi sagādāja Tvenam vienīgi raizes. Reiz viņš rakstīja mātei: «Dzīve man tagad nav nekāds joks. Gandrīz visu laiku es jūtos kā izmocīts, notramdīts. Un viss lielākoties tāpēc, ka man pārāk daudz pienākumu un rūpju...»

Jāpiebilst, ka Tvena interesi par viņa finansētajiem izgudrojumiem izraisīja ne tik daudz alkas kjūt bagātam, kā patiesa vēlēšanās veicināt tehnikas progresu.

Sevišķi daudz pūļu un līdzekļu prasīja burtu saliekamā mašīna. Viņš priecājās par katru jaunumu tehnikā. Viens no pirmajiem Amerikā viņš iegādājās rakstāmmašīnu, ievilka savā mājā telefonu, sāka lietot pildspalvu.

Amerikā dažs labs literāts gatavs uzskatīt Marku Tvenu par principiālu industrijas ienaidnieku, kurš jaunlaiku Ameriku labprāt būtu mainījis pret patriarhālu, agrāru zemi, brīvu no fabrikām un mašīnām, no visa, kas saistīts ar tehniku. Taču šāds uzskats ir maldīgs. Maz pazīstamā vēstulē Vitmenam Tvens ar lepnumu nosauc tos izgudrojumus, kas ieviesušies cilvēku ikdienā dzejnieka garās dzīves

laikā, — sākot ar tvaika veseri un tvaikoni un beidzot ar fonogrāfu un elektrisko spuldzi. Tāpat kā Toms Sojers, Tvens nevēlētos ilgi dzīvot Džeksona salā, atrauts no civilizācijas.

Bet astoņdesmito gadu sākumā viņš izjuta lielu atvieglojumu un gaišu prieku, braucot ar tvaikoni pa Misisipi, garām mežiem apaugušiem krastiem, zaļumos slīgstošām fermām, plantācijām un ciematiem.

Kad rakstnieks pirmoreiz pēc ilgiem gadiem atkal uzkāpa uz kuģa, viņu tūdaļ pazina. Bet viņš nevēlējās nosaukt savu vārdu, un locis pēc veca paraduma sastāstīja viņam trakas lietas par Misisipi un beidzot atstāja viņu pie stūres rata. Kādreizējais locis Klemenss pārdzīvoja vairākas satraucošas minūtes.

Pēc tam sekoja mierīgas dienas uz tvaikoņa. Ne reizi vien Tvens sagaidīja saullēktu kopā ar ločiem. Upe nebija zaudējusi savu burvību. Loči stāstīja tos pašus vecos nostāstus par lielībniekiem, nepārspējamiem Misisipi mēlnešiem. Tvens, protams, uzkāpa arī uz tā kuģa, ko vadīja Biksbijs. Kaut kur uz upes viņš sastapa kuģi ar nosaukumu «Marks Tvens».

Gluži negaidot rakstnieku pārņēma lielas skumjas. Pagātne zudusi uz visiem laikiem. Hanibalā Tvens sastapās ar bērnības draugiem, tagad jau pieaugušiem vīriem.

Tvens rakstīja, ka viņš katru rītu pamodies kā puika («sapnī visas sejas bija atguvušas jaunības vaibstus»), bet gulēt gājis kā simtgadu vecs sirmgalvis, jo dienā ik uz soļa saticis savus novecojušos draugus.

Rakstnieks ar izbrīnu pārliecinājās, ka pazīstamās bērnu dienu vietas ir aizlaistas un panīkušas. Taisnība, alas, kurās viņš, zēns būdams, tika klejojis, tagad pārvērstas par ienesīgām kaļķakmens raktuvēm, taču dzīve Ha-nibalā no tā nav kļuvusi labāka. Pilsētiņas iedzīvotāji šķita garlaicīgi ļaudis — izskatījās tādi kā nolaidušies. Daudzi izjuta dziļu vilšanos. Hanibalieši velti bija gaidījuši, ka upe viņu dzīvē ienesīs pārmaiņas. Viņi, lauksaimniecības apgabala niecīgā centra iedzīvotāji, bija it kā sarāvušies mazāki, kļuvuši nenozīmīgi šajā milzīgajā, rosmes pilnajā zemē. Nebija ne apmierinājuma, ne pārtikušas dzīves, ne ticības rītdienai, kaut gan, likās, vīra gados tas viss būs sasniegts. Ko tur teikt, vara nebija to cilvēku rokās, kuri turējās pie zemes. Noteikšana pār visu bija dzelzceļa sabiedrībām, labības noliktavu īpašniekiem, spekulantiem.

Tvens to visu labi redzēja, jo arī pats bija pārmainījies.

Mājās Tvenu gaidīja jaunas mocības literārajā jomā. Pirmo daļu «Dzīvei pie Misisipi» viņš bija rakstījis ar prieku, bet tagad vajadzēja sadzīt rindas, lai grāmatas apjomu pielāgotu ASV izdevēju noteiktajiem standartiem.

Dzirkstošā un gaišā pasaule, kas attēlota grāmatas «Dzīve pie Misisipi» pirmajās nodaļās, otrajā daļā sabrūk. Tvens tajā apraksta

nupat pabeigto braucienu ierastajā ceļojuma piezīmju manierē. Tēlojumi par jauniem ločiem uz Misisipi, par Hanibalas apmeklēšanu mijas ar anekdotēm, izziņas materiālu vai aprakstiem par asinsatriebību, ko vēl piekopj Dienvidu plantatori.

Dažās nodaļās, it īpaši tajās, kurās Tvens kavējas atmiņās par Hanibalas pagātni, tēlojums sasniedz augstu mākslinieciskumeistarību. Dažbrīd turpretī autors pieskaras tematiem, kas viņu neinteresē. Un tas tūlīt ir jūtams.

1883. gada janvārī Tvens rakstīja saviem izdevējiem, ka viņa sieva «vēl nav ķērusies pie grāmatas rediģēšanas un, protams, neatļaus sūtīt Jums ne rindiņas korektūras, kamēr nebūs izlasījusi visu, un varbūt pat aizliegs grāmatu izdot».

Tvenam apritēja četrdesmit astoņi gadi. Savā piezīmju grāmatiņā viņš ierakstījis šādus vārdus: «Cilvēks, kurš līdz četrdesmit astoņu gadu vecumam kļūst par pesimistu, zina pārāk daudz; tas, kurš paliek optimists pēc četrdesmit astoņiem gadiem, zina pārāk maz.»

Tāpat kā līdz šim, rakstnieks priecājās par dzīvi ģimenes lokā, viņš bija labs tēvs un iejūtīgs vīrs. Vēstules sievai un meitām arvien bija pilnas jocīgiem izdomājumiem, labsirdīgas ķircināšanās. Zinādams, cik Livija jūtīga pret visādiem etiķetes pārkāpumiem, Tvens, piemēram, rakstīja viņai, ka nesen esot parādījies augstākajā sabiedrībā frakā, kurai liels plīsums mugurā. Tiesa, Tvens «nomierināja» sievu, baltā odere, kas spīdējusi cauri, bijusi aizkrāsota ar tumšu tinti.

Tvens joprojām daudz jokoja. Taču sirdī viņam, šim laimes luteklim (kā daudzi domāja), briestin brieda neapmierinātība ...

IZLAISTAS NODAĻAS

Par to, cik neapmierināts Tvens bijis ar Amerikas dzīves īstenību, it sevišķi ļauj spriest lasītājiem neizpaustās nodaļas grāmatā «Dzīve pie Misisipi».

Kad otrā pasaules kara laikā baņķiera nams «Dž. Pīr-ponts Morgans», kura īpašumā bija nonācis «Dzīves pie Misisipi» manuskripts, atļāva to publicēt visā pilnībā, pirmoreiz kļuva zināms, ka izdevēju cenzūra šim Tvena darbam nodarījusi daudz vairāk ļauna, nekā līdz šim domāja. Grāmatas rediģēšanas gaitā no tās bija izmestas ne tikai atsevišķas rindkopas, bet pat vairāku lappušu lielas nodaļas.

Rakstnieks grūtu sirdi bija ļāvis izkropļot «Dzīvi pie Misisipi». Viņš ar sarūgtinājumu stāstīja saviem draugiem par lo, kā cīnoties par šo grāmatu, un par «tukšumiem», kas radušies viņa sacerējumā. Taču izdevēji bija nobažījušies par Tvena kritiskajiem spriedumiem, kas vērsās pret ASV, un pieprasīja arvien jaunus īsinājumus.

Starp tā saucamajām izlaistajām nodaļām ir kāda par angļu rakstnieces Trollopas grāmatu. Sī nodaļa veltīta viņas braucienam uz ASV vēl pagājušā gadsimta pirmajā pusē. «Dzīvē pie Misisipi» XXIX nodaļā ievietots izraksts no Trollopas ceļojuma piezīmēm, kurā stāstīts par sliktajām amerikāņu manierēm pie pusdienu galda kādā viesnīcā. Šo fragmentu Tvenam izdevās saglabāt iespiestā veidā grāmatā. Taču viņam nejāva izteikt savu pievienošanos rakstnieces domām.

Bet īstenībā «Dzīvē pie Misisipi» sākotnējā tekstā ir teikts: «Par tādām patiesīgām ainām mūsu tauta apbēra nabaga vaļsirdīgo misis Trollopu ar jo sevišķi izteiksmīgiem lamu vārdiem un apvainojumiem. Bet viņa tikai bija pateikusi taisnību — un mūsu sašutušie ļaudis to zināja. No visiem tūristiem,» tālāk teikts šajā izmestajā grāmatas nodaļā, «man sevišķi simpātiska ir misis Trol-lopa. Viņa šeit atrada «civilizāciju», kuru tu, lasītāj, nespētu izturēt, — tu pat vispār neuzskatītu to par civilizāciju! Turpretī misis Trollopa runāja par šo civilizāciju vienkārši un patiesi — bez izpušķojuma un saldiem vārdiem, pie tam runāja godīgi, bez jebkāda ļaunuma un bez naida. Reizēm viņas balsī ieskanas sašutums, taču tas ir pilnīgi attaisnojams — kad ir runa par verdzību, pardau-zonību, par «bruņnieciskām» slepkavībām, liekuļotu dievbijību un dažādām citām nebūšanām, ko tagad visi neieredz, tāpat kā viņa toreiz.»

Tvens arī pats gribēja runāt pilnīgi godīgi, «bez izpušķojuma un cukursaldiem vārdiem». Bet ne vienmēr viņam tas bija ļauts. Par to gluži nepārprotami liecina no «Dzīves pie Misisipi» izmestās nodaļas.

Vienā no tām pilnīgi skaidri atklāti tie cēloņi, kuru dēļ rakstnieks tik kategoriski aizstāvēja pret uzbrukumiem ir misis Trollopu, ir citus ceļotājus, kuri, pēcTvena vārdiem, noplēsa «to plāniņo pieklājības

drīksniņu», kas Savienotajās Valstīs apslēpa «pusbarbarismu, kurš uzdevās par augstu civilizāciju». Tāpēc ka daudzi trūkumi, kādi piemita amerikāņiem XIX gadsimta sākumā, nebija izskausti arī tolaik, kad Tvens rakstīja «Dzīvi pie Misisipi».

«Vecajai, pagātnē aizgājušajai Amerikai,» mēs lasām vienā no «izlaistajām nodaļām», «bija raksturīgas dažas parādības, fakti un iezīmes, kas... atklājās visā valstī. Tā, piemēram, visi lepni vicināja amerikāņu karogu, visi lielījās, visi uzpūtās lepnībā. Ja ticam, ko sacījuši mūsu dižbļāvēji senči, tad mūsu zeme bijusi vienīgā brīvā zeme no visām, kur kādreiz saule lēkusi, mūsu civilizācija — vispārākā no visām civilizācijām ...

Avīzes parasti bija pilnas ar lamu vārdiem, saturā rupjas, lielīgas, analfabētiskas, neciešamas — un tas ir visai zīmīgi.

Ikviens, kas gribēja būt labi ieredzēts līdzpilsoņu vidū, demonstrēja savu dievbijību un vienmēr turēja krājuma svētulīgus izteicienus.»

Stāstījumā visur lietota pagātnes forma. Tas viss ir «bijis», Autors pat beidz nodaļu ar vārdiem: «.. .tā Amerika jau ļoti sen klusi aizgājusi. . .»

Taču nākamā «izlaistā nodaļa» sākas gluži citādā tonī. «Šīs aizgājušās Amerikas raksturīgās iezīmes vēl nav izzudušas arī mūsu dienās,» Tvens deklarē. Rodas iespaids, ka, pabeidzis kārtējo nodaļu, viņš labi padomāja un nolēma, ka ir nepieciešams jūtami padziļināt to priekšstatu par sava laika Ameriku, kuru tikko attēlojis. Bet varbūt viss bija citādi — Tvens tīšuprāt ļāva saprast, it kā runa ir tikai par pagātnes grēkiem, lai sagatavotu negaidītu un efektīgu uzbrukumu pašreizējiem sabiedrības trūkumiem.

Rakstnieks attēlo, kādi bijuši vecie laiki. Toreiz «Vašingtonā kupli zēla kukuļņemšana, spekulācija un visādas blēdības», toreiz kongress bija «zagļu perēklis un kaut kas līdzīgs garīgi atpalikušo patversmei». Jā, tā tas bija «aizgājušajā» Amerikā. Tolaik pat melsa, piemēram, ka «kongress nav nekas vairāk kā kapsēta».

Un tad pēkšņi paspīd Tvena satīras rapieris. Seko papildinājums: «Tagad vārdi kļuvuši par realitāti. Mums jau ir šī unikālā nekropole.»

Un tālāk ...

«Viņās tālajās dienās,» autors raksta, «atsevišķiem pilsoņiem nebija nekādas nozīmes.» Bet tad seko precizējums: «Mūsu laikos nekas nav mainījies.»

Kā tas Tvenam bieži mēdz būt, viņa sašutums pieaug ar katru nākamo rindu, viņš arvien skaidrāk saskata ļaunumu, arvien niknāk to šausta. Rakstnieks arvien biežāk no pagātnes pāriet uz tagadni.

Pati spēcīgākā vieta šajā nodaļā veltīta ironiskam salīdzinājumam par korupciju vecajā Amerikā un Amerikā gadsimta nogalē. Lūk, pirmās rindas no sava veida «himnas» kukulim, īsta sarkasma

eksplozija: «Korupcija, kā mēs redzējām, bijusi pazīstama jau viņos vecajos laikos, taču šī māksla vēl atradās embrionālā stadijā. Vai gan tas, kurš vecos laikos deva kukuli, saprata, kādas iespējas viņam paveras? Tikai mūsu dienās mēs esam izpratuši cilvēka pagrimšanas īsteno dzijumu. Mūsu priekšteči bija tādās domās, ka varasvīri uzpērkami tikai ar naudu. Kādam neievērojamam sīkam valsts ierēdnīlim, gadījās, maksāja līdz simt dolāriem. Mūsu dienās mēs viņu nopērkam un apliekam viņam vara kaklasiksnu ar numuru un palamu ...»

Tā rakstīja Tvens «Dzīvē pie Misisipi». Taču izdevējiem nebija pa prātam šīs lieliskās satīras lappuses. Viņi izņēma no grāmatas šāda veida asprātīgus spriedumus, un pie viena vajadzēja izņemt arī to nodaļu, kurā bija teikts, ka tā Amerika «ļoti sen klusi aizgājusi».

LĒNA BRIEDUMA GADI

Daudz laika bija pagājis, kopš Tvens sāka rakstīt grāmatu par Haka un viņa drauga — izbēgušā nēģera Džima braucienu ar plostu pa dižo Misisipi upi. Un nu romāns bija pabeigts.

«Haklberija Finna piedzīvojumi» ir gluži jauna veida sacerējums kā Tvena daiļradē, lā arī visā amerikāņu literatūrā.

Tvens meistara briedumu sasniedza pavēlu. Kad nāca klajā «Toma Sojera piedzīvojumi», viņam bija četrdesmit gadu. Grāmatu par Haku viņš pabeidza īsi pirms savas dzīves piecdesmitajiem gadiem. Interesanti atzīmēt, ka arī Valta Vitmena meistarība attīstījās diezgan gausi — pirmo dzejoļu grāmatu viņš publicēja trīsdesmit sešu gadu vecumā.

Vitmena un tāpat arī Tvena talanta lēnais nobriedums bija raksturīgs visai ASV literatūrai, it sevišķi reālistiskajai literatūrai.

Amerikāņu literātu daiļrade pirmoreiz saistīja plašas lasītāju auditorijas uzmanību tikai XVIII gadsimta otrajā pusē. Visa tauta bija cēlusies cīņā pret angļu kundzību, un tādos apstākļos radās apgaismojoša literatūra ar spilgti izteiktu demokrātisku un revolucionāru noslieci. Kā šādas literatūras pārstāvji galvenokārt minami V. Frank-lins, T. Džefersons, T. Peins un F. Freno. Talantīgā dzejnieka Freno daiļradē spēcīgi ieskanas pilsoniski motīvi, pārējo autoru darbi bija publicistiska rakstura.

Visā pagājušā gadsimta pirmajā pusē ASV literatūrā noteicošais vārds piederējis romantiķiem. Lieli amerikāņu romantisma darbi parādījās arī vēl piecdesmitajos gados. Tieši romantiķi bija tie, kas pirmoreiz tuvināja amerikāņu poēziju, amerikāņu romānu un amerikāņu noveli ne tikai tā dēvētās Jaunās pasaules lasītājiem vien. Atgādināsim tomēr, ka dažos Kūpera un citu romantiķu darbos parādījās arī reālistiskas iezīmes, kas ļāva nojaust jaunas tendences ASV literatūrā.

Abolicionisma kustība, kustība pret nēģeru verdzību stipri ietekmēja visas amerikāņu literatūras attīstību kopumā un jo sevišķi reālisma attīstību.

Idejas par cīņu pret nēģeru verdzību bija iejūsmoju-šas tādus rakstniekus kā Herietu Bīčeri-Stovu un Valtu Vitmenu, tāpat arī Džeimsu Louelu, Ričardu Hildretu, Džonu Vitjeru un dažus citus dzejniekus un prozaiķus. Viņu darbos romantisma tradīcijas, kas bija pārņemtas no Irvinga, Kūpera, Po, Melvina un Hotorna, vienādi vai otrādi tika pārkausētas reālistiskā tēlojumā.

Atcerēsimies, ka «Vecajos laikos pie Misisipi» un «Toma Sojera piedzīvojumos» diezgan skaidri bija jūtama Tvena tuvība romantiķu literārajam mantojumam. Un tomēr vēl kopš jaunības gadiem viņš bija

krasi nostājies pret romantismu, Tvens izzoboja romantiķus —kā angļus, tā amerikāņus — pat savās agrīnajās avīžu parodijās. «Toma Sojera piedzīvojumos» viņš zobojās par sentimentāli romantiskajiem dzejoļiem un stāstiem. Romānā par Haklberiju Finnu arī labu daļu aizņem romantiskās mākslas un «kapsētas poēzijas» zobgalīgs notēlojums. Tvens nievājoši izsakās par romantiski noskaņotām jaunavām, kas lej asaras, mēnesī raudzīdamās, atspiežas pret kapakmeņiem, piedraud mesties no tilta ūdenī. Protests pret liekuļotu dzīves romantizēšanu, kā redzēsim, ir viens no vadmotīviem romānā «Jenkijs no Konektikutas kāraļa Artura galmā».

Tvens parodēja arī angļu dzejnieku Kolridžu un amerikāni Longfello. Taču jo sevišķi bieži viņš uzbruka Valteram Skotam. Valtera Skota daiļradē Tvens nesaredz nekā cita, vienīgi viduslaiku idealizēšanu, un ir gatavs piedēvēt lielajam angļu rakstniekam ārkārtīgi negatīvu ietekmi ne tikai uz ASV literatūru, bet gandrīz vai uz visu valsts politisko struktūru, it sevišķi dienvidu štatos. «Dzīvē pie Misisipi» Tvens raksta, ka Valters Skots divu trīs paaudžu laikā sajauca visiem prātus «ar saviem viduslaiku romāniem. Vēl tagad Dienvidi nav atspirguši no viņa grāmatu iemidzinošās ietekmes.» Valtera Skota «sadomātajiem» varoņiem ar viņu «muļķīgajiem», kā viņš izsakās, varoņdarbiem amerikāņu rakstnieks pretstata XIX gadsimta «veselīgo praktisko garu» ar papīrfabriku un lokomotīvju smārdu. Viņš šausta «valterskotisko» slimību, kas, viņaprāt, izpaužas kā pārsmalcināta valoda, romantisks «puiciskums», «aizraušanās ar visādām blēņām».

Marks Tvens apzināti izvirzīja sev un saviem laikabiedriem uzdevumu — radīt reālistisku literatūru, darbus, kas attēlotu īsto dzīvi un reālus raksturus. Ir zināmi vairāki Tvena raksti un atsevišķi aforismi, kuros skaidri un nepārprotami izteikts viņa reālista kredo. Vispār Tvena spriedumi par literatūras jautājumiem ir daudz interesantāki un vērtīgāki, nekā tas šķiet buržuāziskajiem literatūras vēsturniekiem, kas parasti iztēlo Tvenu par improvizatoru, kurš nav mācējis literārajā procesā ievīt nekādu racionālu elementu un kurš nepavisam nespēj izprast savu daiļradi un vispārējus ar literatūru saistītus jautājumus.

Protams, Marks Tvens nebija ne literatūrzinātnieks, ne arī profesionāls kritiķis. Viņa vērtējumos ir daudz komiskas ekscentrikas un galējību. Tā, piemēram, viņš gluži nepamatoti asi izteicies par Kūpera daiļradi. Taču Tvena uzskatiem par literatūru bija pamatā neiecietība pret ikvienu neīstumu mākslā un noteikta prasība pēc konsekventi reālistiska dzīves atainojuma.

Kritizētājs reālisms Amerikā radās vēlāk nekā lielākajās Eiropas valstīs. Atcerēsimies, ka jau pagājušā gadsimta pirmajā pusē Krievijā parādījās Puškins un Gogo-!is. Francijai jau bija Stendals un Balzaks, Anglijai — Dikenss un Tekerejs.

Kritizētāja reālisma vēlāka rašanās Savienotajās Valstīs izskaidrojama ne tikai ar jaunās republikas zināmu atpalicību kultūras jomā. Negatīvu ietekmi uz amerikāņu literatūras un vispār mākslas attīstību atstāja buržuāziski puritāniskās tradīcijas. Zināma loma bija arī tam apstāklim, ka pagājušā gadsimta pirmajā pusē sociālās pretrunas buržuāziskajā vergturu Amerikā vēl nebija nobriedušas, — visupirmais vēsturiskais uzdevums šai valstij bija cīņa pret verdzību, bet abolicionisma kustība vēl nebija sasniegusi masu raksturu.

Reālistiskais virziens tomēr iekaroja noteiktas pozīcijas ASV literatūrā četrdesmitajos un jo sevišķi piecdesmitajos gados, tas ir, tieši Pilsoņu kara priekšvakarā. Tomēr amerikāņu kritizētājs reālisms galīgi nostiprinājās tikai pēckara gados, kad kapitālisms aizokeāna zemē devās uz priekšu septiņjūdžu soļiem un valsts sabiedriskajā dzīvē izšķirošu nozīmi ieguva šķiru sadursmes starp buržuāziju no vienas puses un augošo strādniecību, kā arī fermeriem no otras puses.

Tvens spilgtāk nekā jebkurš cits XIX gadsimta rakstnieks atainoja kapitālisma pretrunu pastiprināšanos Amerikas Savienotajās Valstīs un to izraisītos konfliktus. Tomēr reālisma iezīmes piemita arī citu tālaika amerikāņu rakstnieku daiļradei.

Sie rakstnieki bija Viljams Dins Gouelss, Edgars Hou, kura plašāko reālistisko darbu — «Stāsts par mazu pilsētiņu» — Tvens novērtēja ļoti atzinīgi, Albions Turžē, Henrijs Džeimss, Hemlins Garlends, Džons de Forests, bet vēlāk — Harolds Frederiks, Henrijs Fullers, Stīvens Kreins un citi.

Labākie XIX gadsimta beigu posma amerikāņu pro-zaiķi ar dažādu spēku un dziļumu attēloja ASV darbaļaužu rūgto vilšanos par Pilsoņu kara gala iznākumu. Viņi saskatīja ierāvēja buržuja egoismu un gara niecību. Daži no šiem rakstniekiem ar sāpēm nolūkojās uz nēģeru ciešanām, jo tie joprojām palika pusvergi, viņi ar satraukumu apjauta fermeru smago likteni pēckara Amerikā un dažkārt pat atsaucās uz proletariāta cīņas notikumiem.

Taču visiem šiem rakstniekiem bija jāizlauž sev ceļš, cīnoties ar veselu armiju romānistu, kas par savu galveno uzdevumu uzskatīja izklaidēt lasītāju, bieži vien notēloja buržuāzisko iekārtu no apoloģētiskām pozīcijām vai arī klaji sludināja reakcionāras idejas. Nāca klajā desmitiem un simtiem grāmatu, kurās darbojās idilliskas amerikāņu meitenes, kas iekaro eiropiešu aristokrātu sirdis. Silvestrs Džeds pat notēloja amerikāņu fabrikas strādnieces gandrīz vai par princesēm. Tvenam labi pazīstamais dzejnieks Tomass Oldričs uzrakstīja romānu, kurā darbojās no Dienvideiropas ieceļojuši baismīga izskata bruneti, kas centās — ak šausmas! — iepotēt revolucionāras idejas amerikāņu strādniekiem, kuri ar savu dzīvi bija pilnīgi apmierināti.

Pie sociālā romāna nodibinātājiem Savienotajās Valstīs

pieskaitāms Turžē, kurš ne tikai skarbi nosodīja vēl pēc Pilsoņu kara saglabājušos vergturu tikumus, bet prata saskatīt arī dažu labu tumšo pusi buržuāzisko Ziemeļu dzīvē.

Raksturīgu ceju savā jaunradē, kas dažā ziņā līdzīga Tvena daiļradei, nogāja de Forests, rakstnieks, kas tomēr nebija tik talantīgs kā Tvens. Pirms Pilsoņu kara viņš bija sarakstījis grāmatu par ceļojuma iespaidiem Eiropā un ar lepnumu izcēla Ameriku pāri Vecajai pasaulei. Kara gados un tūlīt pēc kara de Forests apliecināja Ziemeļu cildeno taisnību (viņa labākais darbs: «Mis Revenela pāriet Ziemeļu pusē»). Romānā «Krietnais Džons Veins», kas iznāca drīz pēc «Apzeltītā gadsimta», viņš attēloja ASV kongresa locekli kā blēdi un zagli.

Garlends sarakstījis vairākas talantīgas noveles, kurās parāda patiesus, visai bezcerīgus amerikāņu fermera dzīves apstākļus. Par mazu agrārciematiņu nožēlojamo dzīvi rakstījis Hou.

Tajos gados, kad uzplauka Tvena talants, ievērojamu vietu amerikāņu literatūrā ieņēma Henrijs Džeimss, kas sarakstījis daudzus lielus romānus, kuros amerikāņu rantjē un eiropiešu aristokrātu iekšējā pasaule it bieži atspoguļota reālistiski precīzi. Dažās Džeimsa grāmatās tomēr diezgan stipri izpaužas dekadentiskas tendences. Garīgi aprobežoto augstāko aprindu pārstāvju psiholoģijas it sīki notēlo jumi, kādi Džeimsam bieži sastopami, mūsdienās aizokeāna zemē estetizējošu buržuāzisko literatūras zinātnieku vidē ir lielākā cieņā nekā vislabākās lappuses Tvena darbos. Tas norāda, ka dažam labam mūslaiku ASV literatūras pētniekam piemīt specifiskas noslieces. Taču, bez šaubām, arī Henrijs Džeimss devis noteiktu ieguldījumu amerikāņu kritizētāja reālisma attīstībā.

Ja Viljams Gouelss septiņdesmitajos gados un astoņdesmito gadu sākumā vēl atradās tajā stadijā, ko kāds amerikāņu literatūras vēsturnieks apzīmējis par «konservatīvu apmierinājumu» ar īstenību, tad vēlāk (it sevišķi pēc kapitālistu izrēķināšanās ar amerikāņu strādnieku kustības vadītāju Pārsonu un citiem astoņdesmito gadu otrajā pusē) viņš sarakstīja vairākus romānus, kuros, kaut arī nedaudz mīkstinātā veidā, parādīts konflikts starp darbu un kapitālu Amerikas Savienotajās Valstīs. Nebūt ne visi Gouelsa sacerējumi pieskaitāmi pie «traģēdijām ūdens glāzē», kā tos nosauca pazīstamais amerikāņu rakstnieks reālists Frenks Noriss. Pēc tam kad, Pārsons un trīs viņa biedri tika apmeloti slepkavībā un notiesāti, Gouelss rakstīja, ka «Amerika notiesājusi ar nāvi četrus cilvēkus par viņu pārliecību. Tas ir izdarīts, bet vēl ir priekšā vēstures spriedums. . .» Tādi Gouelsa romāni kā «Ceļinieks no Altrurijas» rāda, ka viņam bija skaidrs, kāds būs šis spriedums.

Cīņā par reālismu Tvenam bija daudz līdzgaitnieku.

Jāpiebilst, ka vēl nav īsti novērtēta to amerikāņu rakstnieku

daiļrade, kuri darbojušies XIX gadsimta beigās (ar maz izņēmumiem). Literāti, kas «apzeltītā gadsimta» apstākļos rakstījuši atmaskojoša satura romānus, stāstus, noveles un dzejoļus, reti nokļūst buržuāzisko literatūras vēsturnieku uzmanības lokā. Bet, atkarībā no tā, kā pētniekiem izdodas nokratīt aizmirstības putekļus no tālaika amerikāņu prozaiķu grāmatām, arvien skaidrāk kļūst redzams, cik plaša īstenībā ir bijusi ASV reālistiskās literatūras raža pagājušā gadsimta beigās.

Tvens ar savām grāmatām nav bijis vienpatnis. Bet nav arī divu domu, ka «Haklberija Finna piedzīvojumu» autors bija XIX gadsimta visievērojamākais amerikāņu reālists. Viņš bija vistalantīgākais starp saviem laikabiedriem Amerikas prozaiķiem, un viņa spēks izpaudās kā spējas dziļi izprast savas tautas dvēseli.

Tvens nebija pieslējies sociālistiskajiem centieniem, kas bija populāri amerikāņu darbaļaužu lielākajā daļā, šiem centieniem, kuri, jāpiebilst, bieži vien izpaudās visai miglainās un turklāt daudzveidīgās un sarežģītās formās, taču viņš ļoti labi pazina plašu ļaužu slāņu dzīvi, it sevišķi fermeru dzīvi un simpatizēja viņu priekiem un mokošajām bažām. Tieši tāpēc Tvena brieduma gadu daiļrade ir caurcaurēm humānistiska un ļoti demokrātiska. Tāpēc tā ir samērā brīva no naturālisma iezīmēm, kas sastopamas gandrīz visu amerikāņu reālistu darbos gadsimta beigās.

Tvens pārņēma reālistiskās tradīcijas no Bīčeres-Stovas un vienkāršās tautas humoristiem, attīstīdams tās tālāk. Jau sava daiļrades ceļa pašā sākumā viņš parādīja, ka ir reālists. Par to liecina «Slavenā lēkājošā varde no

Kalaverasas», «Žurnālistika Tenesī štatā», «Apzeltītais gadsimts». Reālistisks pamats ir arī «Toma Sojera piedzīvojumiem».

Jaunu — vēl augstāku brieduma kvalitāti Tvena reālisms sasniedz astoņdesmitajos gados un pirmām kārtām grāmatā «Haklberija Finna piedzīvojumi».

Sākas trešais — priekšpēdējais periods rakstnieka daiļrades attīstībā. Šis periods, kas iekrita tieši imperiālisma priekšvakarā, iezīmējās ar Tvena ievērojamāko reālistisko romānu tapšanu — tika uzrakstīta ne vien grāmata par Haku, bet arī «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā». Tajā pašā laikā radušies arī garie stāsti «Amerikas pretendents», «Vientiesis Vilsons», «Toms Sojers ārzemēs» un romāns par Žannu d'Arku.

«Haklberija Finna piedzīvojumus» Anglijā publicēja 1884. gada, beigās, un Amerikā tie iznāca 1885. gada sākumā. 1886. gadā Čikāgā norisinājās vēsturiski notikumi, kuri liecināja par vēl nepieredzētu naidīgu attiecību saasināšanos ASV starp strādniekiem un kapitālistiem. Taču liela mākslinieka demokrāta intuīcija palīdzēja Tvenam jau astoņdesmito gadu pirmajā pusē nojaust, cik strauji

vienkāršo amerikāņu vidū pieaug tā neapmierinātība ar dzīves īstenību, kuru vairums citu redzamāko ASV rakstnieku saskatīja tikai vēlāk.

«HAKLBERIJA FINNA PIEDZĪVOJUMI»

Romāns par Flaku sākas kā dabisks turpinājums grāmatai par Tomu Sojeru. Hakam nepatīk stingrā dzīves kārtība, kādu no viņa prasa krietnā un līdzjūtīgā Dug-lasa atraitne, kas pieņēmusi zēnu audzināšanā, viņš nespēj iejusties tās mājā. Nepagurstošais Toms atkal uzņemas noorganizēt jaunus piedzīvojumus.

Grāmatas pirmajās nodaļās lasītājs sastop labsirdīgu humoru un vieglu satīru, gluži kā «Toma Sojera piedzīvojumos». Romānā atrodam arī smieklīgas parodijas par piedzīvojumu romāniem un jau pazīstamo gaiša prāta pretstatījumu garlaicīgu svētuļu reliģiskajiem aizspriedumiem.

Taču drīz kļūst skaidrs, ka «Haklberija Finna piedzīvojumi» krasi atšķiras no stāsta par Toma Sojera piedzī-voj umiem.

Haks un Toms tagad daudz mazāk līdzinās viens otram nekā iepriekš. Toma izdarības vēl joprojām atgādina izpriecas, mīļas un naivas rotaļas. Ne velti Tvens visu laiku uzsver, ka Toma fantāzijas galvenokārt smeltas no grāmatām. Visiem šiem bezbailīgajiem un asinskārajiem laupītājiem, starp kuriem viņš labprāt vēlētos dzīvot, nepavisam nav vietas īstā dzīvē. Toms dzīvo izdomu pasaulē. Viņam, piemēram, tīrais nieks iztēloties, ka skolnieku bariņš pastaigā mežā ir bagātu arābu karavāna. Viņš pārmet Hakam, ka tas nezina, kā grāmatās pieņemts uzvesties laupītājiem. Bet šajā grāmatā Toms nobāl. Centrālais tēls šeit ir Haks.

Haks ir spilgts, dzīvs, ticams. Viņa izjūtas ir sarežģītas un dziļas. Haka centieni izriet no patiesām attiecībām cilvēku starpā. Viņš vēlas dzīvot brīvībā, tā, lai viņu neierobežo, netirda. Tas ir pilnīgi reālistisks tēls.

Arī apkārtējā dzīve, ar kuru Hakam jāsaduras, notēlota reālistiski.

Sākot ar romāna piekto nodaļu, kurā stāstīts, ka pilsētiņā atgriežas Haka tēvs, vēstījumu apņem barga un pat drūma noskaņa.

Bez jebkādas romantiskas nokrāsas attēlota jau grāmatas varoņa pirmā sastapšanās ar tēvu. «Toma šojēra piedzīvojumos» Haka tēvs, pieminēts tikai garām ejot, šķita vienīgi jocīgs klaidonis. Tagad visā nopietnībā parādīta šī klaidoņa un žūpas loma zēna dzīvē.

Dzīvodams Duglasa atraitnes mājā, kur viņu daudz kas kaitināja, Haks tomēr bez sajūsmas atcerējās savu līdzšinējo dzīvi kopā ar tēvu. Doma, ka tēvs varētu arī atgriezties, viņu pat šausmināja. Zēns neticēja, ka uz visiem laikiem ticis no viņa vaļā. Un nebija maldījies.

Haks tā stāsta par tēva ierašanos: «Es aiz sevis aizvēru durvis. Tad pagriezos, skatos — tur viņš sēž! Man parasti no viņa bija bailes, viņš man tik bieži ģērēja ādu. Šķiet, es arī tagad biju izbijies, bet tad sapratu, ka tā vis nav, tas ir, sākumā, protams, man elpa aizrāvās aiz

pārsteiguma — tāpēc ka viņš ieradās negaidīti, bet es saņēmos un jutu, ka par bailēm nevar būt ne runas.»

Bet lasītājs jau ir no tiesas satraukts. Šo briesmīgo cilvēku, kuru Tvens parāda, mēs redzam pilnīgi skaidri. Šim riebīgajam žūpam mati melni — «pavisam bez sirmuma», bet platmale ar iebuksnīto dibenu atgādina parastu kastroli ar vāku. Seja viņam balta kā «zivs vēders».

Visasiņainākās vietas «Toma Sojera piedzīvojumos» nav tik baismīgas kā tās epizodes «Haklberija Finna piedzīvojumos», kur attēlota zēna dzīve kopā ar tēvu.

Tēvs liek Hakam apmesties pie viņa. Vecais Finns vienmēr ir pilnā. Viņam uznāk dzēruma trakums, un Hakam katra stunda, kas jāpavada kopā ar tēvu, ir īstas mocības. «Tēvs mežonīgi lēkāja šurp un turp,» zēns stāsta, «un brēca: «Čūskas!» Viņš vaimanāja, ka čūskas viņam lodājot pa kājām... Es nekad nebiju redzējis cilvēkam tik mežonīgu skatienu... Drīz viņš atkal nometa segu,» Haks turpina, «un uzlēca kājās kā pustraks, ieraudzīja mani un metās man pakaļ. Viņš mani trenkāja pa visu istabu, turēdams rokā saliecamo nazi, sauca mani par Nāves eņģeli, kliedza, ka nogalināšot mani, tad es vairs nenākšot viņam pakaļ.Es lūdzu, lai viņš nomierinās, sacīju, ka tas esmu es, Haks, bet viņš smējās vien, tik briesmīgi smējās! ... Ļoti drīz viņš iemiga. Tad es paņēmu veco krēslu ar ielūzušo sēdekli, uzkāpu uz tā, cik vien klusi varēju, un nocēlu no sienas bisi. Iegrūdu tajā slauķi, lai pārbaudītu, vai nav pielādēta, tad atbalstīju bisi uz kāļu mucas, bet pats nosēdos aiz mucas, pagriezu bisi pret tēvu un sāku gaidīt, kad viņš modīsies.»

Ne ar vārdu zēns nepiemin, ka mīlētu tēvu. Arī lasītājs neizjūt žēlumu pret veco vazaņķi. Un Tvens ticami parāda, kāpēc tas ir tā — Haka tēvs ir ne tikai dzērājs, kurš iekausta savu dēlu, viņš turklāt ir arī nēģeru nīdējs. Šis ubags ir pārliecināts, ka ASV valdība vēl par mīkstu apietas ar nēģeriem.

Kā liels cilvēks Haks līdz galam izdomā un visos sīkumos izpilda savu bēgšanas plānu. Beidzot viņš ir brīvs. Divatā ar nēģeri Džimu viņi ievada upē plostu un laižas pa straumi uz leju.

Džimam ir dibināts iemesls pamest Sentpītersbergu. Viņš dabūjis zināt, ka saimniece taisās viņu pārdot uz tālo Dienvidu plantāciju. Džims un Haks gudro ar plostu aizpeldēt līdz tai vietai, kur Misisipi upē ietek Ohaio, kas plūst no «brīvajiem» štatiem. Tur Džims kļūs brīvs. Bet naktī plosts pabrauc garām Ohaio ietekai. Pret straumi braukt ar plostu nav iespējams, bet krastā izbēgušu nēģeri tūlīt notvers, un ceļotājiem gribot negribot jādodas arvien tālāk iekšā Dienvidos, kokvilnas plantāciju apgabalos, kur pastāv nežēlīga verdzība.

Grāmatā atrodamas arī aplamības. Džimam nebija jābrauc līdz Ohaio ietekai, lai nokļūtu tādos štatos, kur nav verdzības. Viņam tikai

vajadzēja pārcelties pār Misisipi tajā vietā, kur atrodas Toma un Haka pilsētiņa, un viņš nokļūtu «brīvajā» štatā Ilinoisā.

Taču lasītājs, dzīvodams līdzi «Haklberija Finna piedzīvojumiem», parasti to visu nemaz nepamana. Un lasītājam taisnība vien ir. Nosacītību, kas parādās romānā, attaisno viss tā saturs — tā taču savā ziņā ir grāmata par vergturu Ameriku, un rakstnieks stāsta visu patiesību par verga likteni Dienvidos.

«Haklberija Finna piedzīvojumi» nāca klajā divus gadu desmitus pēc nēģeru atbrīvošanas no verdzības. Taču melnādainie iedzīvotāji Dienvidos (un ne tikai Dienvidos vien), tāpat kā līdz šim, bija ekspluatējamu, atkarīgu, diendienā pazemojamu «puscilvēku» stāvoklī. Tvens to saprata. Tāpēc grāmatas lappuses, kurās stāstīts par vergu dzīvi, pauž neviltotu sašutumu.

Vairāki vergi pārdoti nēģeru tirgotājiem. Tie aizveda «divus dēlus pa upi uz augšu, uz Memfisu, bet viņu māti — pa upi lejup, uz Jaunorleānu». «Manuprāt,» Haks saka, «nēģeriem sirds lūst aiz žēlabām.»

Kā Dienvidos izturējās pret nēģeriem, rāda arī maksimāli īsais un izteiksmīgais dialogs starp Haku un līdzjūtīgo fermera Felpsa sievu. Haks ieminas, ka uz kuģa eksplodējusi cilindra galva. Sieviete prasa:

«— Žēlīgais dievs! Vai kādu ievainoja?

— Nē, mem, nevienu! Kāds nēģeris nogalināts...

— Tad jums laimējies, bet dažreiz gadās arī, ka cilvēkus ievaino.»

Lai atmaskotu verdzību, Tvens galvenokārt cenšas parādīt, cik bagāta dvēsele ir cilvēkam ar melno ādas krāsu, cenšas atklāt patiesi cilvēciskas jūtas nēģera sirdī.

Džims ir brīnum jauks, viņš ir spējīgs uz pašuzupurēšanos un varonīgu rīcību. Lai iegūtu brīvību, šis izbēgušais nēģeris uzņemas ārkārtīgi lielu risku un visādas mocības. Viņš atvieglo savam jaunajam draugam dzīvi uz plosta, pats uzņemdamies grūtības. Viņš riskē ar savu dzīvību, lai palīdzētu ievainotajam zēnam.

Džims ir sirdscilvēks, un tāpēc viņš jūtas tik ļoti sāpināts, kad Haks, kā pieņemts starp baltajiem, sāk «melot un izmujķot veco Džimu».

Ar kādu sirds siltumu un cilvēcību uzrakstīta aina, kurā stāstīts, kā Džims atceras savu ģimeni, ko aizbēgdams pametis! Haks saka: «Nolikos gulēt, un Džims mani nemodināja, kad pienāca mana kārta stāvēt sardzē. Viņš bieži tā darīja. Kad atmodos rītausmā, viņš sēdēja, galvu noliecis uz ceļiem, kunkstēja un raudāja. Parasti es tādās reizēs nelikos viņu redzam. Es zināju, kas viņam kaiš. Viņš atcerējās savu sievu un bērnus, skuma pēc mājām, jo nekad vēl savā mūžā nebija šķīries no savējiem...»

Un tālāk Tvens ieliek Haka mutē vārdus, kas pilni sarkasma. Zēns atzīst, ka Džims mīlējis savus bērnus tāpat kā «baltie savējos», un

piebilst: «Varbūt tas liekas savādi, bet tomēr tā ir!»

Tālāk seko nēģera stāsts par to, kā viņš nodarījis gauži savai mazajai meitiņai, — stāsts, ko nav iespējams lasīt bez dziļa aizkustinājuma.

«Šoreiz man ir sevišķi grūti tālab,» saka Džims, «ka nupat dzirdēju krastmalā kaut kur aizcērtamies durvis vai tamlīdzīgu troksni un atcerējos, kā reiz nodarīju pāri savai mazajai Lizabetai. Viņai toreiz bija četri gadiņi, viņa saslima ar šarlaku un smagi slimoja, bet tad atveseļojās. Un kādu dienu, kad viņa stāvēja man blakus, es viņai teicu: «Aiztaisi durvis.» Viņa nepakustējās, stāvēja, kā stāvējusi: skatās uz mani un smaida. Man sanāca dusmas, es teicu vēlreiz labi skaļi: «Vai nedzirdi? Aiztaisi durvis!» Bet viņa tikai stāvēja un smaidīja. Es kļuvu vai traks aiz dusmām un uzbļāvu: «Nu tad es tevi piespiedīšu klausīt!» Un iegāzu viņai tādu pļauku, ka viņa nokrita gar zemi. Tad es iegāju otrā istabā, pakavējos tur minūtes desmit un nācu atpakaļ; skatos, durvis vēl arvien ir vaļā, meitiņa stāv pie pašām durvīm, galvu nodūrusi, un raud, un te uzreiz — durvis bija veramas uz ārpusi — uzbrāzās vējš un — blākš! — aizcirta tās tieši meitenei aiz muguras, bet viņa pat nesarāvās. Man aizsitās elpa, es pat nevaru izteikt, kā jutos tajā brīdi. Klusītēm piezagos — pats trīcēju no galvas līdz kājām, — piezagos uz pirkstgaliem, lēnām atvēru durvis viņai aiz muguras, piesardzīgi pabāzu galvu pa durvju spraugu un pilnā balsī iekliedzos. Bet viņa pat nepakustējās! Ai, Hak, kā es tad sāku raudāt! Paņēmu viņu uz rokām un iesaucos: «Ak tu, mana nabadzīte! Lai dievs tas kungs piedod vecajam Džimam, bet viņš pats to sev nemūžam nepiedos!» Viņa bija kļuvusi kurla, Hak, pavisam kurla, un es tik ļauni pret viņu izturējos!»

Cik šausmīgi, ka īstam cilvēkam — un Dzims tas tiešām ir — jābūt vergam! Pie tāda secinājuma Tvens noved lasītāju.

«Toma Sojera piedzīvojumos» un arī «Haklberija Finna piedzīvojumos» darbība norisinās desmit, piecpadsmit gadus pirms Pilsoņu kara. Grāmatas galvenie varoņi ir vieni un tie paši — un viņi nav kļuvuši vecāki. Taču, lasot un pārlasot romānu par Haku, redzam, ka daudzas reālās dzīves iezīmes, kas bija raksturīgas Amerikai pagājušā gadsimta vidū un ko stāstā par Tomu rakstnieks palaidis garām neievērotas, šajā darbā atainotas jo spilgti. Šajā grāmatā izpaužas arī Tvena nostāja pret amerikāņu buržuāzisko dzīves īstenību XIX gadsimta beigās. Tā parādās gan vispārējā asi kritiskajā noskaņā šajā romānā par tālajiem pirmskara laikiem, gan dažās tā ievērojamāko tēlu būtiskajās iezīmēs.

Pilsētiņā, kurā norisinās pirmās grāmatas notikumi, daudzējādā ziņā valda pārticība un jauka dzīve. Taču tagad Amerika atsedz lasītājam savas ēnas puses.

No bērnības pazīstamo mazo zemkopības ciematiņu iedzīvotājus

Tvens tagad skala ar tāda cilvēka acīm, kurš nespēj aizmirst pēdējā laika iespaidus un domas. It sevišķi labi viņš atceras visu, ko redzējis vēl nesen savā braucienā pa upi. Amerikas vienkāršo ļaužu piemānītās cerības, kapitālisma ietekmes pieaugums lauksaimniecībā, strādnieku grūtā dzīve un viņu cīņa pret apspiedējiem, šaubas par buržuāzisko demokrātiju — tas viss nepieredzēti spēcīgi atspoguļojās Tvena tēlotajās dzīves ainās, piešķīra jaunajai grāmatai gluži citas krāsas.

Atcerēsimies saulaino Sentpītersbergu un salīdzināsim to ar pilsētiņu, kurā nokļuva Haks un kurā viņš pieredzēja dažu labu svarīgu notikumu. Šī mazā pilsētiņa, kaut gan atrodas ļoti jaukā vietā, attēlota vistumšākajās krāsās. Tur viss liecina par nabadzību, panīkumu, uzvēdī skumjas. «Gandrīz visi veikali un nami bija veci, izkaltuši un nez kad krāsoti; aiz vecuma tie tikko turējās kopā. Mājas stāvēja kā uz koka kājām, trīs četru pēdu augstumā no zemes, lai upe palu laikā tās neapplūdinātu. Pie mājām bija dārziņi, bet tur gan neauga nekas cits kā tikai velnābols un saulespuķes, uz pelnu čupām mētājās noplīsuši stulmeņi un puszābaki, sadauzītas pudeles, lupatas un saspaidītas, sarūsējušas skārda bundžas. Žogi, šā tā sanagloti no dažāda lieluma dēļiem, bija sašķiebušies uz visām pusēm, bet vārtiņi karājās tikai vienā cilpā, un tā pati bija darināta no ādas.»

Tēlojot vienkāršos amerikāņus no Misisipi ielejas, autors it kā nostāda tos spoža prožektora gaismā, kas ļauj saskatīt viņiem visas krunciņas, visas kroplīgās rakstura iezīmes. Tvens mums atkal un atkal atkārto: sliņķi, dīkdieņi. «Zem nojumes,» stāsta Haks, «uz tukšām preču kastēm augu dienu kvernēja šejienes dīkdieņi, graizīdami sprungulīšus ar saviem Barlova kabatas nažiem; viņi košļāja tabaku, žāvājās un staipījās — ar vārdu sakot, tie visi bija nekur nederīgi salašņas. Viņiem visiem bija galvā dzeltenas salmenīcas laba lietussarga lielumā, bet nevienam neredzēja ne svārkus, ne vestes, cits citu viņi sauca vienkārši par Bilu, Baku, Henku, Džo un Endiju, runāja, slinki stiepdami vārdus, un nemitīgi lādējās. Gandrīz pie katra staba slaistījās kāds dīkdienis, sabāzis rokas bikšu kabatās; viņš izvilka tās tikai, lai pakasītos vai iedotu kādam tabakas zelēkli.»

Pilsētiņas iedzīvotāji ir visai aprobežoti. Blēži «karalis» un «hercogs», tāpat arī ceļojoši krāpnieki sludinātāji viņus viegli apved ap stūri.

Ja grāmatā par Tomu Sojeru notēloti labsirdīgi, darbīgi, kaut arī mazliet vientiesīgi ļaudis, tad «Raka Finna piedzīvojumos» redzam pavisam ko citu. Notrulušie «Haka Finna pilsētiņas» iedzīvotāji ir ne tikai slinki, ne tikai viegli iespaidojami, viņi ir arī cietsirdīgi. Viņus, raksta Tvens, «nekas nevarēja... tā aizraut un iepriecināt kā suņu plēšanās, vai arī kad aplaistīja kādu pieklīdušu suni ar terpentīnu un to aizdedzināja»... Viņi katrā laikā gatavi piedalīties izbēguša nēģera gūstīšanā.

«Haklberija Finna piedzīvojumos» ir baismīgas un ar savu reālisma spēku neaizmirstamas lappuses, kurās stāstīts, kā dienvidnieks «aristokrāts» Šerberns nošauj nabadzīgo večuku Bogsu, īstenībā nekaitīgu cilvēciņu. Sī epizode romānā, bez šaubām, sasaucas ar to notikumu, kad Hanibalas tirgotājs Ouslijs nošauj Smarru.

Haks stāsta:

«Es atskatījos, lai redzētu, kas ir tas saucējs, un tas bija tas pats pulkvedis Šerberns. Viņš nekustēdamies stāvēja ielas vidū, un rokā viņam bija divstobru pistole ar uzvilktiem gaiļiem — viņš netēmēja, bet vienkārši turēja stobrus gaisā paceltus. Tajā pašā mirklī es ieraudzīju skrienam šurp jauniņu meiteni, tai līdzi skrēja divi vīrieši. Bogss un viņa draugi atskatījās, lai palūkotos, kas viņu sauc, un, tiklīdz ieraudzīja pistoli, abi draugi atlēca sānis, bet pistole lēni nolaidās, tā ka abi stobri ar uzvilktajiem gaiļiem notēmēja uz veco. Bogss pacēla abas rokas gaisā un iesaucās:

— Ak kungs! Nešaujiet!

Bang! — noskanēja pirmais šāviens, un Bogss streipuļodams sāka ar rokām tvarstīt gaisu. Bang! — noskanēja otrais šāviens, un viņš, plaši atmetis abas rokas, smagi un neveikli sabruka. Jaunā meitene iekliedzās, pieskrēja tēvam klāt un nokrita pie viņa raudādama un vaimanādama.

— Viņš to nogalinājis, viņš to nogalinājis!»

Pēc tam kad bija noticis šis noziegums, ļaudis barā traucās uz Šerberna māju, lai izrēķinātos ar viņu. Bet pulkvedis iznāca ar divstobreni rokās uz verandas jumta, viens pats pret visu pūli, un piespieda to atkāpties.

Serberns uzrunā sapulcējušos.

«Vai tad es jūs nepazīstu?» viņš saka. «Kā savus piecus pirkstus. Esmu piedzimis un uzaudzis Dienvidos, dzīvojis Ziemeļos, tāpēc vidusmēra cilvēku smalki pazīstu. Vidusmēra cilvēks vienmēr ir gļēvulis... Jūsu avīzes tik bieži dēvē jūs par drošuļiem, ka jūs sev šķietat drosmīgāki par visiem citiem, bet īstenībā jūs esat tādi paši gļēvuļi, ne par matu labāki... Visnožēlojamākais pasaulē — tas ir pūlis... Tad nu ievelciet savas astes, ejiet mājās un nolieniet kaktos.»

Kā redzat, šis Dienvidu «aristokrāts» un cietsirdīgais slepkava met izaicinājumu veselam ļaužu pūlim. Viņš apvaino «vidusmēra cilvēku» gļēvulībā. Un Tvens, dziļi satriekts, parāda, ka Šerberna pretinieki tiešām nav nekas vairāk kā gļēvuļi.

Daudz sarežģījumu Haka un Džima dzīvē ienes ceļā sastaptie blēži «karalis» un «hercogs». «Karalī» un «hercogā» pavīd kaut kas no tiem personāžiem, kādi sastopami agrīno amerikāņu humoristu stāstos.

Nevar noliegt, ka viņiem trūktu izveicības. Viņi piesavinās sev slavenu aktieru vārdus — «Deivids Gariks Jaunākais» un «Edmunds Kīns Vecākais». Viņi veikli izvazā aiz deguna provinciāļus. Kā «karalis»

nievājoši izteicies, visi pilsētas muļķi būs viņu pusē.

Rakstnieks liek viņiem notēlot ļoti komisku parodiju par Hamleta slaveno monologu «Būt vai nebūt». Kad

«hercogs» lasīja šo monologu, stāsta Haks, viņš «grieza (zobus un gaudoja, un sita sev pie krūtīm, un deklamēja — ar vārdu sakot, visi citi aktieri, kādus es jebkad biju redzējis, nebija pat viņa mazā pirkstiņa vērti».

Tātad blēži, krāpnieki uzdodas par «karali» un «hercogu». Līdz ar to Tvenam rodas iespēja izšaut vēl dažas bultas pret monarhiju un muižniecibu. Džima piezīme, ka «mūsu karaļi ir gatavie blēži», tūlīt liek Hakam izsaukties: «Nu, un vai es tev neteicu: gandrīz visi karaļi ir blēži, tas ir skaidrs!»

Taču Tvens arvien vairāk atklāj «karalī» un «hercogā» tādas iezīmes, kas padara viņus radniecīgus amerikāņu biznesmeņiem. Galu galā «karalis» un «hercogs» taču ir nekaunīgi ierāvēji.

Nodomājuši pievākt kāda ģērētavas īpašnieka mantojumu, viņi uzdevās par tā radiniekiem un nospēlēja īstu bēdu skatu. Hakam par to smiekli nenāca. Viņam kļuva kauns «par cilvēku dzimumu». Viņš visu laiku ilgojās tikt vaļā no nelūgtajiem ceļa biedriem. Likās, ka viņa vēlēšanās beidzot būs piepildījusies. Bet, kad Haks redzēja, ka «karalis» un «hercogs» laivā dzenas viņam un Džimam pakaļ, viņš «nokrita uz plosta dēļiem un ar pūlēm apvaldīja raudienu».

Tik sīvu nepatiku šie ļaudis tiešām bija pelnījuši. Nauda viņiem pasaulē bija viss, un zelta dēļ viņi spēja ikvienu pazudināt. Atcerēsimies, kā «karalis» un «hercogs» alkaini grābstīja zeltu ar rokām, Jāva zelta gabaliem slīdēt caur pirkstiem, meta pret grīdu, ka noskanēja vien. Tvens lieliski parādījis šo zagļu mantrausību. Viņi ar meliem piesavinājās lielu naudu, kas piederēja ģērē- I tavas īpašniekam, bet ar to vēl viņiem nebija diezgan. «Ko? Un nepārdosim pārējo īpašumu?» «karalis» saka. «Aiziesim kā muļķi un atstāsim astoņu vai deviņu tūkstošu vērtībā īpašumu, kas tikai gaida, lai to pievāktu?» Vēlāk šiem neliešiem «pietika nekaunības», kā Haks nicīgi iesaucās, pārdot Džimu, «atkal pārdot viņu verdzībā uz visu mūžu par kaut kādiem draņķa četrdesmit dolāriem, turklāt svešiem cilvēkiem».

Tātad «karalī» un «hercogā» spilgti ir iemiesots tas buržuāzijas gars, kas Amerikā sasniedzis savu nobriedumu pēckara gados. Tas ir dvīņu tēls, viņi viens otru pastiprina, liekot lasītājam vēl pilnīgāk izjust, ka atsevišķais šajā gadījumā ir veselā kopija.

«Haklberija Finna piedzīvojumi» ir ļoti ietilpīgs sacerējums. Mūsu priekšā vesela Amerikas dzīves panorāma. Tvens romānā stāsta gan par amerikāņu dzīves īstenības buržuāzisko pusi, gan par pagātnē aizejošām plantatoru Dienvidu raksturīgām īpatnībām. Viņš notēlo «baltos trūcīgos ļaudis», amatniekus, panīkušos fermerus un bagātos vergturus.

Šie vecā rūdījuma Dienvidu plantatori, Grendžerfordi un Šeperdseni, pie kuriem Haks iemaldās savu klejojumu laikā, ir lepni un drosmīgi, džentlmeņi «no galvas līdz papēžiem». Bet feodālās un vergturu iekārtas Dienvidiem ir lemts iet bojā. Un «Haklberija Finna piedzīvojumos» pavēstīts, kā Grendžerfordi un Šeperdseni naidojas savā starpā un kā asinsatriebība aizrauj nāvē kā vienas, tā otras dzimtas locekļus.

Zēns Grendžefords pastāsta, kā viņa brālēns Bads kritis no vecā Šeperdsena rokas. Vecais ilgi auļojis Badam pakaļ, un, kad zēns sapratis, ka no nāves neizbēgs, viņš «apturēja zirgu un pagriezās pret veco ar seju, lai saņemtu lodi krūtīs, nevis mugurā, un vecais tad arī piejāja tuvāk un nošāva zēnu. Taču viņš ilgi nedabūja priecāties: pēc kādas nedēļas mūsējie nolaida viņu no kājām.»

Pirmajā brīdī tas izklausās neticami. Taču Dienvidu «aristokrātu» savstarpējā iznīcināšanās bija parasta parādība.

Jo plašāka ar katru jaunu grāmatas lappusi mums paveras Amerikas dzīve, jo lielāku gara cēlumu mēs atklājam Hakā. Lai arī ko Tvens stāstītu «Haklberija Finna piedzīvojumos», mēs taču to visu uztveram Haka skatījumā. Viņš ir romāna galvenais varonis un galvenais stāstītājs.

Ar katru jaunu nodaļu Haks kļūst vīrišķīgāks, top it kā vecāks. Salīdzinājumā ar viņu Toms ir tīrais bērns. Pēc vairākām liecībām varam secināt, ka «Toma Sojera piedzīvojumos» galvenā varoņa tēlam piemīt dažas Sema Klemensa iezīmes, turpretī Haka tēlu daļēji ierosinājusi Hanibalas iedzīvotāja Toma Blankenšipa dzīve un savdabīgais raksturs. Un interesants ir tas fakts, ka šis Blan-kenšips bijis kādus četrus piecus gadus vecāks par Semu.

Hakarn ir ass pieauguša cilvēka skatiens uz dzīvi. Tikai pieaugušais var beigt stāstu par dzēruma trakumu, ar ko sasirdzis Haka tēvs, izsaukdamies: «Cik lēni un

vienmuļi vilkās laiks!» Pastāstījis par Grendžerfordu dzimtas likteni, Haks turpina: «Visu es nemaz nestāstīšu, citādi, kā sākšu, man atkal sametīsies nelabi... Līdz pat šim brīdim man viss stāv acu priekšā...»

Gandrīz kā pieaudzis Haks vēro arī dabu. Viņa atstāstījumā Misisipi upe netiek trafareti izskaistināta, viņa apraksts ir precīzs un tiešs. Bet viņa notēlotajās ainavās jūtama neviltota poēzija.

Par rītausmu uz upes Haks stāsta tā: «Nekur nebija dzirdama ne skaņa, pilnīgs klusums, visa pasaule šķita aizmigusi, tikai pa reizei kaut kur iekurkstējās varde. Skatoties tālumā pāri upei, vispirms varēja samanīt tumšu svītru: mežu otrā krastā, neko vairāk; pēc tam debess malā parādījās gaišums, tad gaišā svītra kļuva arvien platāka, un upes ūdeņi tālumā vairs nebija melni, bet pelēki. Varēja redzēt, kā ļoti tālu pa to aizpeld nelieli tumši plankumi — šalandas un citas

laivas un arīdzan garas, melnas svītras — plosti. Dažbrīd bija dzirdams, kā čīkst airi duļļos vai arī atskanēja neskaidras balsis, — kad visapkārt tik kluss, skaņas dzirdamas tālu. Pamazām varēja saskatīt virpuļus uz ūdens un no tā spriest, ka tajās vietās ātrā straume atsitas pret kādu siekstu un tāpēc ūdens virpuļo. Tad kļūst redzams, kā pār ūdens līmeni veļas miglas mutuļi, kā austrumos sārtojas debess, sārtojas upe, un tālu, tālu, viņā krastā, var saskatīt baļķu mājiņu meža malā — tā, jādomā, sarga būda pie kokmateriālu krāvuma, un mājiņa celta tik pavirši, spraugas tik lielas, ka kaķis tur varētu izlīst cauri. Tad uzpūš liegs vējiņš un sejā iesitas svaiga vēsma un meža puķu smarža, bet reizēm arī kas sliktāks, jo krastmalā pamestas beigtas zivis un tās nejauki smird. Un tad jau ir gaiša diena — un saulē viss it kā smejas, un putni dzied pilnās balsīs!»

Tikai Haks varēja pēc meža un puķu smaržām pieminēt sprāgušu zivju smaku.

«Haklberija Finna piedzīvojumos» Tvena humānisms izpaužas spēcīgāk un spilgtāk nekā jebkurā no viņa iepriekšējiem darbiem. Tvena humānisms ir neatdalāms no tā, ko pauž Haks — visievērojamākais no Tvena radītajiem tēliem. Haks redz, cik grūti klājas cilvēkiem Misisipi ielejā. To dažkārt dēvē par «demokrātijas ieleju», taču zēns apjauš, ka mazajos ciematos pie upes vienkāršie ļaudis ir nabadzīgi un trūcīgi. Viņiem nav arī

dūšas turēties pretī pulkvežiem Serberniem. Kādēļ tas tā, Haks nesaprot, bet viņam nav lāgā ap sirdi. Viņu nomāc doma, ka pat darba cilvēki bieži vien ir mazdūšīgi, izturas nežēlīgi cits pret citu, liekuļo un krāpj.

Zēnam gribas, lai cilvēki nenodarītu cits citam tik daudz ļauna. Un šis mazais humānists ir gatavs ar saviem bērna spēciņiem karot pret netaisnību. Galu galā Haks parāda, ka ir iejūtīgs un vīrišķīgs cilvēks. Ne reizi vien viņš paglābj Dzimu no tā ienaidniekiem.

Hakam jācīnās ne tikai pret tiem, kuri grib atkal iegrūst nēģeri verdzībā, viņam jāuzveic arī paša aizspriedumi. Visā garajā ceļojumā pa Misisipi upi viņš norūpējies prāto — nodot vai nenodot Džimu varas iestādēm.

Saskaņā ar vergturu ētikas likumiem, ar ko Haks saaudzis kopš agras bērnības, vienīgi bezgodīgs, slikts cilvēks palīdzēs nēģerim bēgt no nebrīves. Nav brīnums, ka Toma priekšlikums sniegt palīdzību izbēgušam nēģerim modina grāmatas varonī neizpratni. Viņš nesaprot, kā tad Toms, «zēns no cienījamas ģimenes, labi audzināts ... nevis kāds stulbenis .. . labsirdīgs ... aizmirsis lepnumu un pašcieņu», ir ar mieru atbrīvot nēģeri no verdzības. Vārds «abolicionists» Hakam ir tas pats, kas «nekrietns».

Jo vairāk Džims tuvojas savam mērķim — kļūt par brīvu cilvēku, jo lielākus sirdsapziņas pārmetumus izjūt Haks.

Tvens veidojis psiholoģiski patiesu tēlu. Rādīdams Haka skatījumā īstenības tumšās puses, rakstnieks visu laiku jo krasi izceļ tās, lai viņam naidīgo dzīves parādību bezjēdzība atklātos lasītājam visā pretīgumā. Ironija un sarkasms palīdz Tvenam izteikt savu nostāju pret zemisko un nekrietno reālajā īstenībā ar visu viņam piemītošo pārliecības spēku.

Attēlojot Haka «sirdsapziņas mokas», Tvens, protams, izmantojis satīrisku pārspīlējumu.

Tas jo sevišķi skaidri izpaužas tajā «Haklberija Finna piedzīvojumu» nodaļā, kurā aprakstīts, kā Haks beidz prātot par verdzību, par to, ko darīt ar Džimu.

Bezsirdīgie blēži «karalis» un «hercogs» nupat pārdevuši izbēgušo nēģeri vergu turētājiem. Haks par šādu rīcību ir bezgala sašutis, un tieši tagad, liktos, visnepiemērotākajā brīdī, viņš kārtējo reizi sāk prātot — vai pareizi darījis pats, glābdams Džimu? Vienu brīdi viņam

pat iešaujas prātā doma, ka būtu labi paziņot Džima īpašniecei — mis Votsonai, kur viņas nēģeris atrodas.

Un tālāk seko rindas, kurās autora ironija jūtama gandrīz vai ik vārdā (kaut arī pats stāstītājs nebūt neiro-nizē). «Taču drīz es šo domu atmetu,» Raks saka, «un tieši tālab: ja nu viņa pēkšņi sadusmojas un nepiedod Džimam tādu nepateicību un nekrietnību, ka viņš no tās aizbēdzis, un atkal pārdod viņu?»

Lai cik dziji Hakā iesakņojies Dienvidu vergturu pasaules uzskats, viņš, protams, neņemtos nopietni piedēvēt Džimam «nepateicību un nekrietnību» par to, ka tas mēģinājis izrauties no verdzības. Pārspīlēdams Raka naivumu, autors tikai jo spilgti parāda, cik bezjēdzīga ir pati sistēma, kas balstās uz vergu darbu. Vārdos «... un atkal pārdod viņu» — slēpjas dziļš izsmiekls par vergturu ētikas pašu būtību. Viņi taču tiekšanos pēc brīvības uzskata par amorālu, bet ar cilvēka paverdzināšanu it kā apliecina morālo principu godā celšanu.

Tvens ironizē, viņš it kā sabiezina ironiju. Stāstījums visu laiku risinās divos plānos — mēs redzam savā priekšā gan panaivo puisēnu Raku, gan aiz viņa stāvošo gudro, ar trāpīgu ironiju apveltīto autoru.

Ja arī Džimu nepārdos, «tikpat nekāda labuma nebūs: visi nicinās tik nepateicīgu nēģeri, tā jau tas pieņemts, un katrā ziņā liks Džimam sajust, kāds viņš ir nelietis un nekrietnelis». Rakstnieks arī tagad vēl nav visu pateicis — viņa sarkasms vēl nav sasniedzis kulmināciju. «Un kā būs ar mani!» iesaucas Haks. «Visi uzzinās, ka Haks Finns palīdzējis nēģerim izbēgt; un, tiklīdz es satikšu kādu no mūsu pilsētiņas, aiz kauna droši vien būšu gatavs viņam zābakus bučot. Tā jau mēdz būt,» Tvens turpina, «cilvēks izdara nelietību, bet atbildēt par to negrib, domā, kamēr neviens to nav uzzinājis, tikmēr nav ko kaunēties. (Nav taču jāatgādina, ka īstenībā šeit ir runa nevis par nelietību, bet par cēlu rīcību. — M. *M..)* Tā tas iznācis arī ar mani. Jo vairāk es par to

domāju, jo vairāk mani krimta sirdsapziņa, es sajutos kā īsts draņķis, pēdējais bezgodis un nelietis.»

Uzrakstījis zīmīti mis Votsonai, Haks sajuta atvieglojumu, viņš «juta, ka pirmo reizi mūžā ir šķīstījies no grēka». Bet tīri nevilšus Haks sāk atcerēties, cik labs draugs Džims ir bijis, kā viņš mīlēja Haku, rūpējās par

viņu. Tagad Haka atmiņās vairs nav otrā plāna, nav ironiskas pieskaņas. Grāmatas varonis savu stāstu beidz ar zīmīgiem vārdiem: «Un tad es nejauši atskatījos un ieraudzīju savu vēstuli. Tā atradās man līdzās. Es to paņēmu un paturēju rokā. Man pat karsts pārskrēja pār kauliem, jo tagad nu vajadzēja reizi par visām reizēm izšķirties, izvēlēties vienu ceļu — tā es to sapratu. Kādu mirkli es domāju, pat elpu aizturēju un tad sev teicu: «Lai tad arī notiek, iešu uz elli.» Ņēmu un saplēsu to vēstuli.»

Haka lēmums doties uz elli, uz šo, viņaprāt, pilnīgi reālo vietu, lai ciestu mūžīgas mokas nēģera labad, sava līdzcilvēka labad, tās taisnības labad, ko viņš pats bija atklājis un bija ar mieru aizstāvēt, paceļ šo tēlu neaizsniedzamos augstumos. Haks ir savas tautas dēls.

Grāmatā neatrodam cildinājumus — stāstītājs ir viņš pats, bet ironiski atturīgais Tvens vispār iztiek bez komentāriem. Taču grāmatas pēdējās nodaļās ir minēts lakts, kas parāda Haka rīcību jaunā gaismā.

Izbēgušais nēģeris Dzims ir ieslēgts kāda Felpsa fermā. Izrādās, ka tas ir Toma Sojera radinieks, un nu pēc autora gribas fermā ierodas pats Toms. Haks ar Tomu nolemj palīdzēt Dzimām nozust. Nēģeri varētu palaist brīvībā pavisam vienkārši, bet Toms, salasījies dažādas grāmatas par piedzīvojumiem, visiem līdzekļiem cenšas «romantizēt» Džima bēgšanu un ar to tikai apgrūtina nēģera stāvokli un moka viņu.

Atcerēsimies, ka sākumā Haks nespēja saprast, kā tad pēkšņi viņa draugs piekrīt «izzagt» nēģeri — kaut arī taisnības vārdā. Haks tiešām pareizi spriež par savu draugu, jo beidzot izradās: Toms piedāvājies palīdzēt Džimam tikai pēc tam, kad uzzinājis, ka Džima īpašniece atlaidusi savu nēģeri brīvībā. Tvens šo piezīmi izmet it kā nejauši. Viņš pats it kā nepievērš tai nozīmi. Taču tagad ir skaidrs, ka «bēgšanai» bija jānotiek nevis Džima dēļ, bet Tomam par patikšanu, jo viņš ir kārs uz piedzīvojumiem. Toma izdarībās Tvens ievij parodijas elementu. Un visa šī ieilgusī Džima atbrīvošana jau liekas bezjēdzīga. Nē, Toms vis neietu kopā ar Haku uz elli, lai tikai izglābtu izbēgušu nēģeri.

Haks morālajā ziņā stāv daudz augstāk par Tomu, kaut gan, jāsaka, Toma un Haka tēli «Haklberija Finna

piedzīvojumos» vispār nav salīdzināmi. Toma tēls šoreiz ir savā ziņā nosacīts tēls, turpretī Haka tēls ir reljefs, taustāms.

Tvens karsti mīl Haku Finnu, sava romāna krietno un bezbailīgo varoni. Kopā ar Džimu Haka tēls ir tas pozitīvais faktors, kurš, par

spīti visām skumjajām ainām «Haklberija Finna piedzīvojumos», piešķir grāmatai dzīvi apliecinošu noskaņu.

Valts Vitmens, kas izjuta dzīves pulsu visā Amerikas kontinentā, drīz pēc Ziemeļu un Dienvidu kara tika jautājis: kāpēc amerikāņu literatūrā vēl joprojām nav atspoguļota Misisipi novada, Rietumu un Dienvidu patiesā dzīve? Kā karojošais demokrāts, kurš demokrātijas ideju bija pacēlis «apzeltītajam gadsimtam» nepieņemamos augstumos, Vitmens izvirzīja prasību pēc vienkāršo amerikāņu pozitīvajiem raksturiem.

Ar savu romānu par Haku un Džimu Tvens amerikāņu literatūrā ir uzrakstījis vienu no tām lappusēm, kuru trūkumu Vitmens tik asi izjuta.

«Haklberija Finna piedzīvojumos» Misisipi ielejas iedzīvotāju un arī visas Amerikas iedzīvotāju dzīve attēlota ar visām tās daudzajām šķautnēm un pretrunām.

Dažs labs buržuāziskās literatūras zinātnieks labprāt uzlūkotu Tvena grāmatu tikai par slavas dziesmu skaistajai upei un saskatītu tajā cildinājumu par atraušanos no dzīves īstenības. Tiesa, reizēm Haks ar skumjām salīdzina pašas upes skaistumu un nepievilcīgo dzīvi tās krastos. «Visur šķiet smacīgi un šauri,» viņš saka, «bet uz plosta tā nav. Uz plosta tu jūties brīvi, viegli un ērti.» Tomēr arī plosts ir daļiņa no reālās un nenovīdīgās pasaules. Uz tā taču atrodas ne tikai Haks un Džims vien, tur ir arī «karalis» un «hercogs». Haks nespēj un negrib stāvēt malā no dzīves. Visā romānā viņš drīz šad, drīz tad aiziet no iemīļotās upes apkārtējā pasaulē, ietrunēju-šās morāles un netaisnības pasaulē. Haks nebaidās no patiesības, nebaidās no grūtībām.

«Haklberija Finna piedzīvojumos», šajā skarbajā grāmatā, ir ļoti daudz komisma. Tvena labākajā psiholoģiskajā romānā mēs atrodam ir «mežonīgā humora» elementus, ir sadzīves humoru, ir dzēlīgu satīru.

Krietni daudz jauka humora un satīras, kas sakņojas tautas folklorā, sastopam Haka un Džima sarunās. Neapzinādamies, ka izsmej reliģijas priekšstatus par Visumu,

Ilaks atsaucas, piemēram, uz Džima domu, ka mēness izdej zvaigznes tāpat, kā varde met ikrus ...

Vai arī stāsts par goda mielastu mazā pilsētiņā. Ar labsirdīgu smaidu Tvens raksta, kā namamāte visiem apgalvo, ka «maizītes nav izdevušās, bet marinējumi nekur neder un vistas arī patrāpījušās nelāgas,]oti sīkstas, — ar vārdu sakot, visus tos niekus, ko saimnieces allaž saka, kad sagaida komplimentus, bet viesi labi redzēja, ka viss ir izdevies tā, ka labāk nevar vēlēties, un visu cildināja, — jautāja, piemēram: «Kā jums maizītes izdodas tik skaisti brūnas?» — vai: «Pasakiet, dieva dēļ, — kur jūs ņēmāt tik lieliskus marinētus dārzeņus?» — un tālāk tādā pašā garā; nu, zināt, kā parasti pie

vakariņu galda — pļāpā par nesvarīgām lietām.»

Komiskais palīdz Tvenam radīt raksturus, veidot tēlus. Dažkārt tie ir otrās vai pat trešās šķiras tēli. Bet mēs tos redzam kā dzīvus. Un Tvena radītā spilgto tēlu kuplā galerija lasītājam it kā atklāj amerikāņu iekšējo dzīvi.

Tā, piemēram, smieklīgais un apbrīnojami patiesais tēls — «lēnīgais un izmanīgais» bēru vadītājs. Rakstnieks parāda, kāpēc «neviens cits pilsētā nebija tā ieredzēts» kā bēru vadītājs. Mēs vērojam katru šī tēla kustību, visos sīkumos redzam apstākļus, kādos viņš darbojas. Mums kļūst pilnīgi skaidra sanākušo bērinieku psiholoģija. Kad mācītājs bija uzsācis apstāvēšanas runu, Haks stāsta, «pagrabā atskanēja drausmīgs, neiedomājams kauciens, tur bija tikai viens suns, bet tas nerimdamies kauca un rēja, tā ka mācītājam bija jāapklust un, pie zārka stāvot, jānogaida — nevarēja ne pats savas domas dzirdēt. Stāvoklis bija muļķīgs, un neviens nezināja, ko darīt, kā būt. Bet garstilbis bēru vadītājs attapās pirmais un pamāja mācītājam, it kā teikdams: «Esiet bez rūpēm, es visu nokārtošu.» Viņš pieliecies spraucās gar sienmali uz durvīm, un pāri ļaužu galvām rēgojās tikai viņa pleci. Kamēr viņš tā virzījās, troksnis un rējieni kļuva arvien skaļāki un negantāki; pēdīgi, apstaigājis apkārt visai istabai, viņš nozuda pagrabā. Pēc divām sekundēm mēs izdzirdējām spēcīgu būkšķi, suns vēl reizi vai divas aizraudamies nokaucās un aprima — iestājās dziļš klusums, un mācītājs turpināja savu svinīgo runu no tās vietas, kur to bija pārtraucis. Pēc pāris minūtēm atgriezās bēru vadītājs, un atkal viņa pleci slīdēja gar sienmali; tā viņš apgāja gar visām trim istabas sienām, tad izslējās taisni, piesedza muti ar plaukstu un, kaklu izstiepis, aizsmakušā čukstā mācītājam pavēstīja: «Viņš bija noķēris žurku!» Pēc tam viņš atkal pieliecās un gar sienām aizvirzījās savā vietā. Varēja redzēt, ka visi bija }oti apmierināti — viņiem, protams, arī gribējās uzzināt, kas noticis. Tāds nieks cilvēkam neprasa nekādas pūles, bet tieši ar šādiem sīkumiem,» Tvens nobeigumā ironizē, «viņš izpelnās vispārēju cieņu un mīlestību.»

Labsirdīga pazobošanās un nāvējošs sarkasms romānā stāv blakus, uzšķildami vispārsteidzošākās krāsas. Skumja ironija un dziļa iejūtība cilvēku dvēselēs mijas ar dzēlīgu satīru un parupjiem vienkāršu ļaužu jokiem (Tvens, piemēram, saka: «ārsts vadīja slimnieku uz debesu mājām, bet mācītājs rādīja tam ceļu»).

Smalks psiholoģisms, dedzīgs sociāls atmaskojums, detalizētas amerikāņu sabiedrības dažādo slāņu dzīves ainas, gaišs humors un tautisks komisms, piesātināts ar autora patiesi demokrātiskām simpātijām un viņa mīlestību pret cilvēkiem, — tas viss, tā sakot, noteica šī romāna popularitāti un nozīmi.

Tvena valoda šajā grāmatā ir vienkārša, tautai tuva, saprotama. Gouelss pareizi atzīmējis, ka Tvens prot atrast nenotveramo zelta

kodoliņu — īsto vārdu. «Haklbe-rija Finna piedzīvojumu» autors lepojās ar savu prasmi rūpīgi izvēlēties vārdus, lepojās ar to, ka prot veidot dialogus, pēc kuriem ikviens var uzminēt, no kāda apvidus nāk runātājs. Tāpat kā Vitmens, Tvens sāka lietot vienkāršo ļaužu leksiku ASV daiļliteratūrā, bagātināja to ar tautas valodas enerģiskajiem, precīzajiem un trāpīgajiem izteicieniem.

Grāmata «Haklberija Finna piedzīvojumi» iekarojusi tik lielu slavu un popularitāti visā pasaulē, ka varētu likties — to jau no paša sākuma visi uzņēma nedalīti labvēlīgi. Taču tā tas nebūt nebija. Publicējot žurnālā *«Century Magazine»* atsevišķas nodaļas no «Haklberija Finna piedzīvojumiem» (pirms romāna iznākšanas atsevišķā grāmatā), žurnāla redaktors R. Gilders uzskatīja par nepieciešamu izlaist dažas epizodes. Tika izņemti skati ar Serbernu, Džima stāsts, kā viņš sapļaukājis savu meitiņu, un daudz kas cits. Un tomēr Gilderam nepagāja secen uzbrukumi par «apšaubāmas» grāmatas publicēšanu, un viņš bija spiests iegalvot «cienījamiem» lasītājiem, ka Tvens nebūt nezobojas par reliģiju un morāli.

Romānu ne reizi vien izmeta no bibliotēkām. Tajā saskatīja kaut ko netīru. Tomēr Gouelss un daži citi kritiķi, kā arī simtiem tūkstošu lasītāju Amerikas Savieno-lajās Valstīs un Eiropā augstu novērtēja šo brīnišķīgo grāmatu. Tvens no sirds pateicās tiem, kas ar atzinīgiem vārdiem bija atbalstījuši viņu grūtajos brīžos.

Amerikāņu literatūras zinātnieki aizrāda uz būtisku atšķirību rakstnieka laikabiedru attieksmē pret «Princi un ubaga zēnu» un romānu par Haku. Tā viens pētnieks raksta, ka «izglītotajos slāņos, kuriem bija ļoti iepaticies «Princis un ubaga zēns», «Haklberijs Finns» izraisīja vilšanos.» Hartfordieši salīdzinājumā ar Toma Kenti demokrātismu baskāja amerikāņa Haka Finna demokrātismā nojauta kaut ko jaunu, kaut ko izaicinošu un pat bīstamu.

Neuzticīga nostāja pret «Haklberija Finna piedzīvojumiem» Amerikā nav izzudusi vēl šobaltdien. L. Feihtvan-gers liecina, ka daudzi amerikāņu lasītāji to uzskata vienīgi par romānu bērniem. Viņi «nemana», viņš saka, «to dziļa sarūgtinājuma pilno mīlestību pret dzimteni, kas caurstrāvo visu grāmatu. Vācu vai krievu lasītājs daudz spēcīgāk izjūt Marka Tvena humora dziļumu, tā skumjas un plašo nozīmīgumu.»

Daudzi buržuāziskie literatūras zinātnieki nu jau vairāk nekā trīsceturtdaļgadsimtu iztēlo «Haklberija Finna piedzīvojumu» autoru par tādu rakstnieku, kura mērķis bijis tikai pakavēt laiku saviem lasītājiem un izskaistināt īstenību. Mūsu dienās daži kritiķi Amerikas Savienotajās Valstīs mēģina interpretēt Tvena reālistiskos sacerējumus vēl bezjēdzīgāk. Viņi, piemēram, uzlūko Haku par «upes dieva» padevīgo kalpu. Ir mēģināts mazināt rakstnieka daiļrades nozīmi, balstoties uz visādiem izdomājumiem par psihopatoloģiskiem

cēloņiem. Tomēr plašajam lasītāju lokam dažādās valstīs ar katru gadu arvien vairāk kļūst skaidrs, ka «Haklberija Finna piedzīvojumu» autors bijis dižs reālists.

Kritiskais virziens, ko, pēc Černiševska domām, krievu daiļliteratūrā stingri nodibinājis Gogolis, amerikāņu XIX gadsimta literatūrā pirmām kārtām saistās ar Tvena vārdu.

«Nekas man nedod lielāku lepnuma izjūtu kā manis atzīšana par patiesu rakstnieku,» — tā Tvens rakstīja vēl

savas literārās darbības sākumā. «Es esmu ilgi tiecies uz to un pēdīgi esmu to sasniedzis. Man ir pilnīgi vienalga, vai rakstīšu humoristiskā vai poētiskā garā, vai dzīvā valodā, vai vēl kaut kā citādi, mans ilgotais sapnis un vēlēšanās — būt «patiesam», tikt uzskatītam par «patiesu».»

Autoram, kas sarakstījis romānu par Haku, bija pilnīgs pamats uzskatīt sevi par «patiesu».

Tvens mēdza teikt, ka amerikāņu rakstnieks tikai tad var sākt rakstīt pa īstam, kad vismaz ceturtdaļgadsimtu iejuties apkārtējā īstenībā.

«Haklberija Finna piedzīvojumi» ir daiļdarbs, ko rakstījis vārda mākslinieks ar lielu dzīves pieredzi. Romānā izjūtam nopietnās pārmaiņas, kas risinājušās Tvena dzimtenē un viņā pašā.

«Krusttētiņa Rimuša» pasaku sacerētājs Džoels Heriss kādā Tvenam rakstītā vēstulē, kura datēta ar 1885. gadu, trāpīgi atzīmējis, ka romāns par Haku «ir visoriģinālākais ieguldījums amerikāņu literatūrā, kāds jebkad bijis».

Šo izcilo amerikāņu reālisma sacerējumu augstu novērtēja arī citi ASV ievērojami kultūras darbinieki. Ernests Hemingvejs savā grāmatā «Āfrikas zaļie pakalni» saka: «Visa amerikāņu literatūra cēlusies no vienas Marka Tvena grāmatas, no viņa «Haklberija Finna» ... labākas grāmatas mums nav.»

«EŅĢEĻA VĒSTULE» ENDRJŪ LENGDONAM

Pagāja gandrīz pieci gadi kopš «Haklberija Finna piedzīvojumu» publicēšanas, iekams iznāca Tvena nākamā grāmata — «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā».

Ko tad Tvens darīja visus šos gadus? Varētu rasties iespaids, ka viņš tolaik pilnīgi novērsies no literatūras.

Astoņdesmitajos gados Amerikas Savienotajās Valstīs parādījās jauna izdevniecības firma — «Čārlzs L. Vebsters un kompānija». Tā piederēja Tvenam vienam pašam (Vebsters bija apprecējis rakstnieka brāļameitu). Pirmā grāmata, ko šī izdevniecība laida klajā, bija romāns par Haklberija Finna piedzīvojumiem.

Firmai «Čārlzs L. Vebsters un kompānija» Tvens ziedoja krietni daudz laika un gara spēkus. Viņam radās doma publicēt memuārus, ko bija sarakstījis ģenerālis Jūlisīss Grānts — Ziemeļu armijas virspavēlnieks Pilsoņu

Marks Tvens savā darba istabā

Marks Tvens

Rakstnieka māte

Frederiks Duglass — cīnītājs par nēģeru brīvību

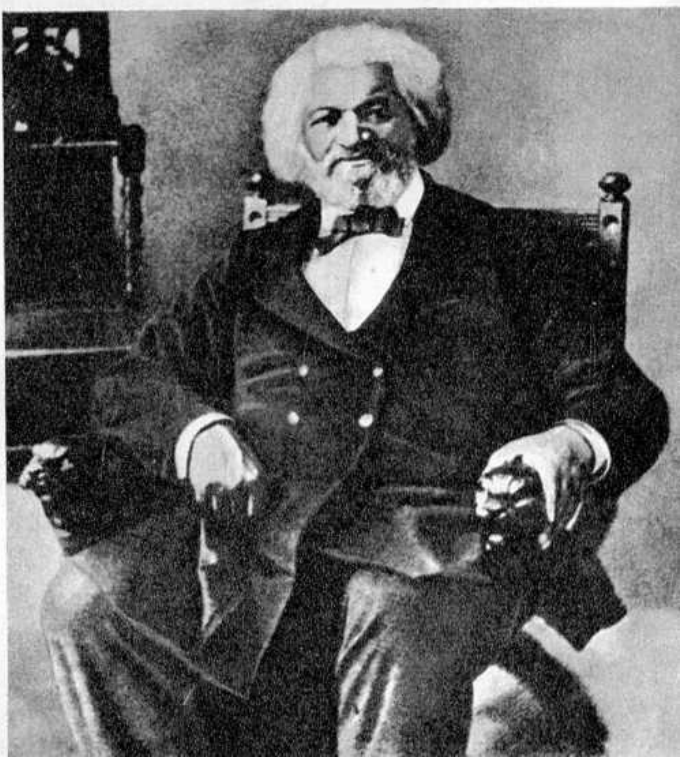

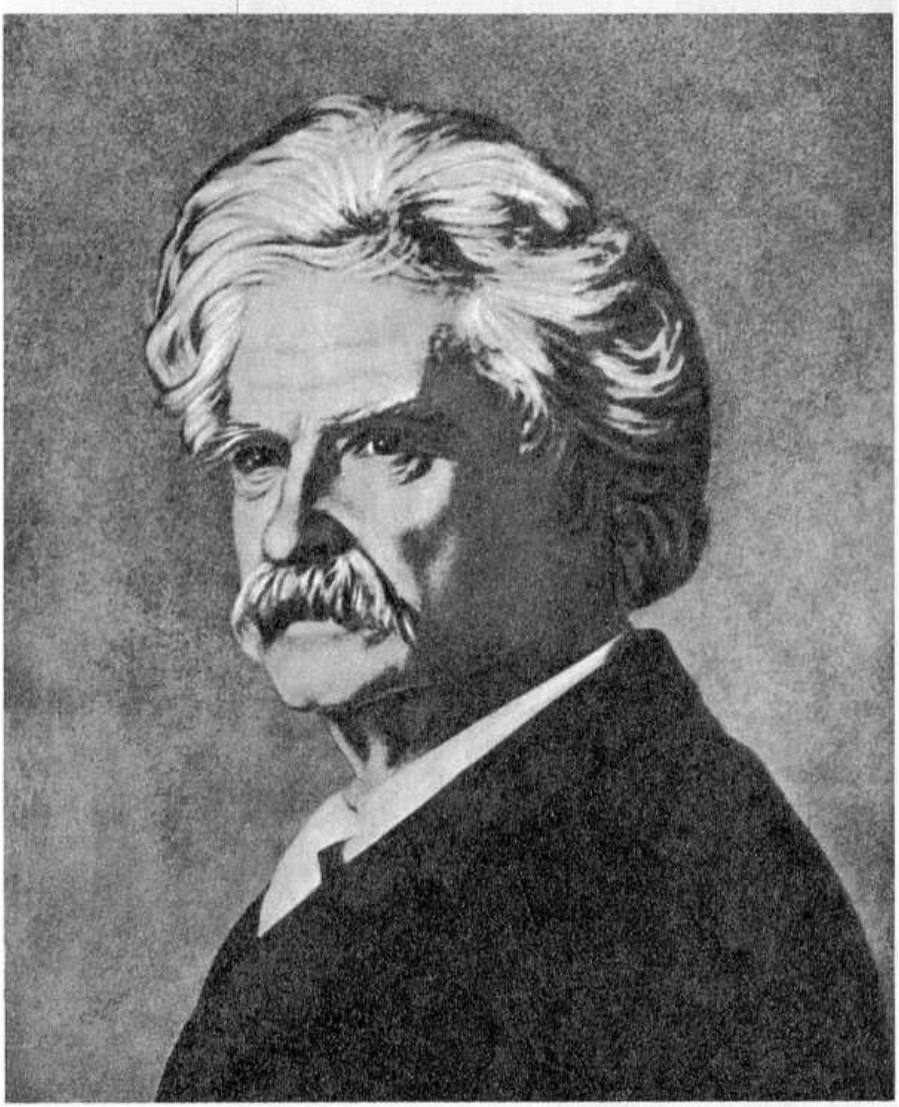

Marks Tvens 1896. gadā

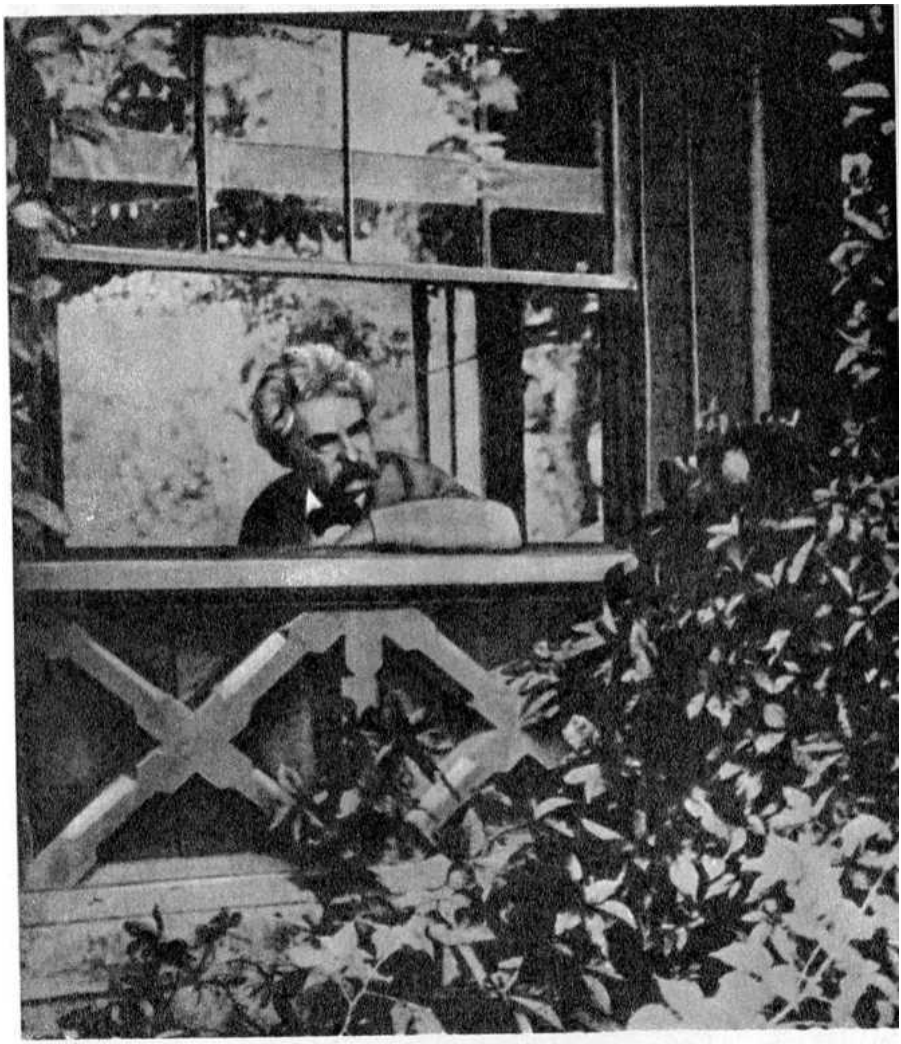

Marks Tvens lapenē

Marks Tvens Hanibalā 1902. gadā

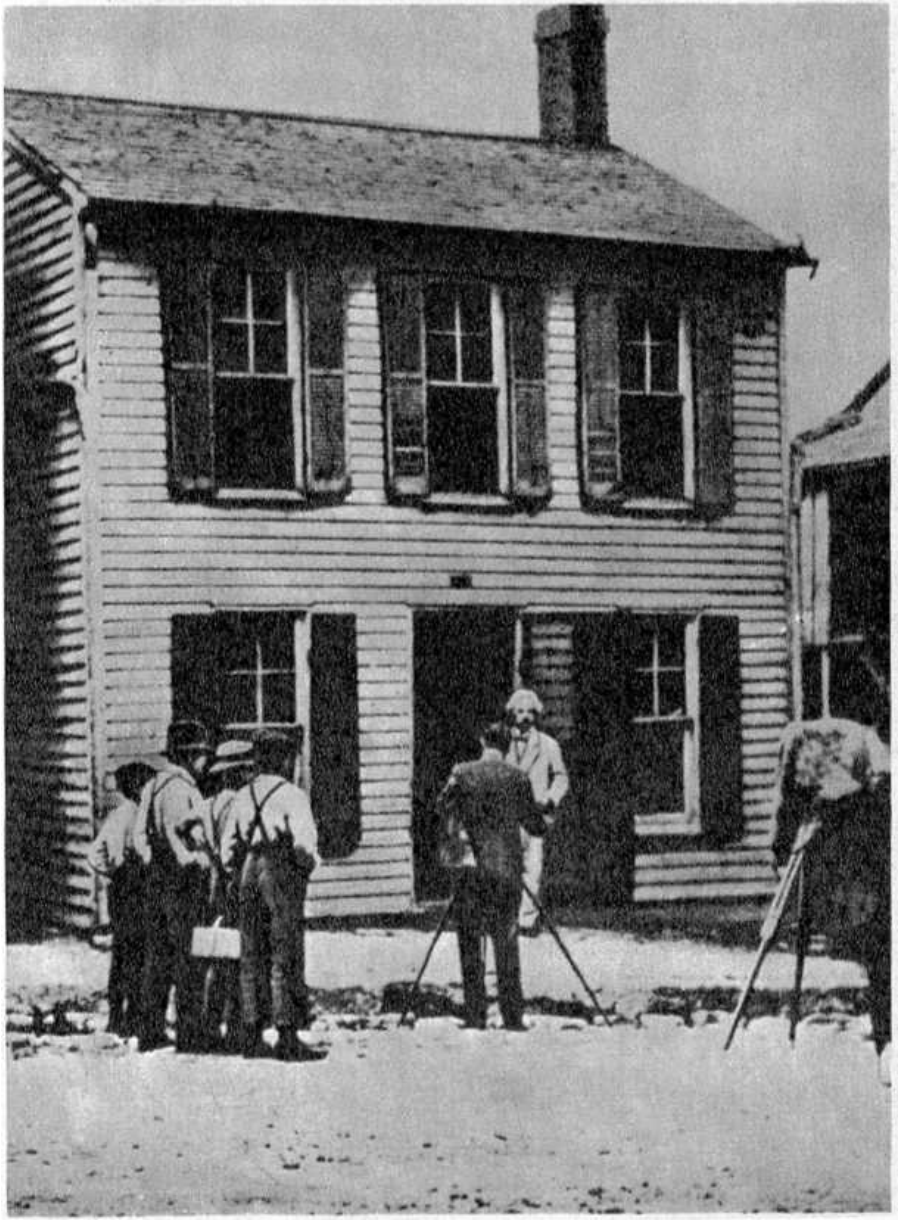

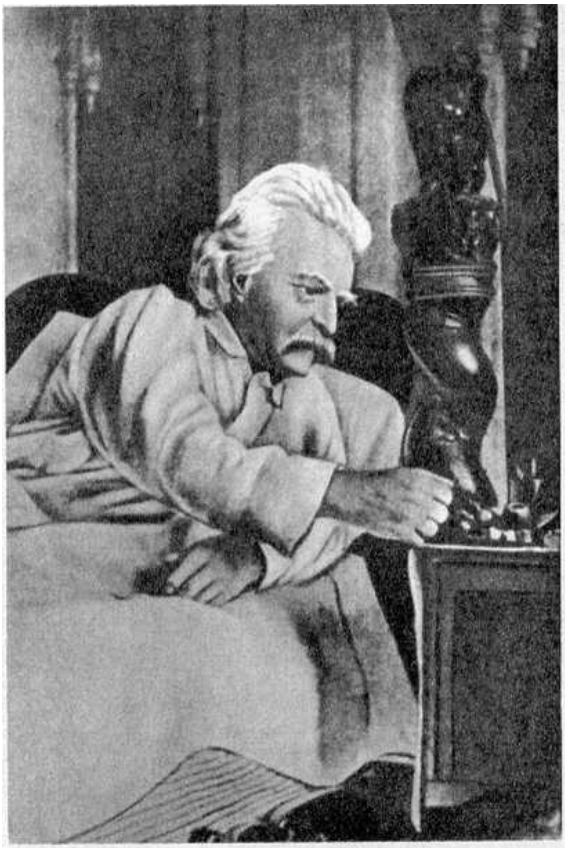

Marks Tvens raksta «Autobiogrāfiju»

Marks Tvens un nēģeris Daniels

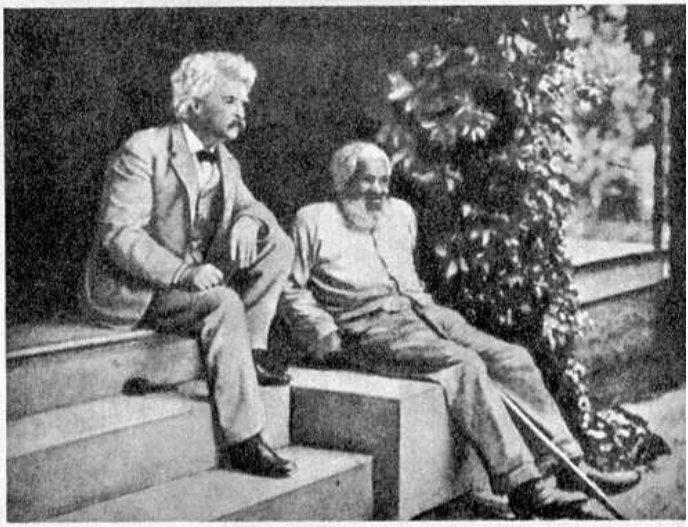

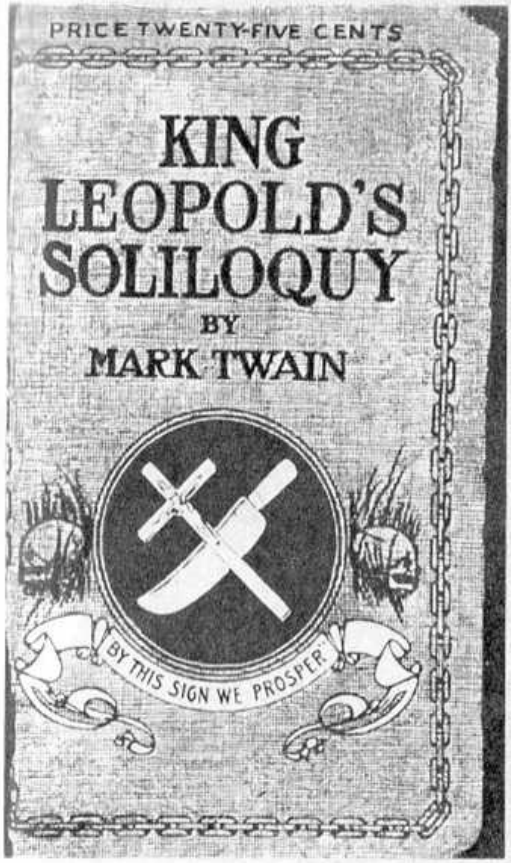

Marka Tvena grāmatas «Karaļa Leopolda monologs» vāks

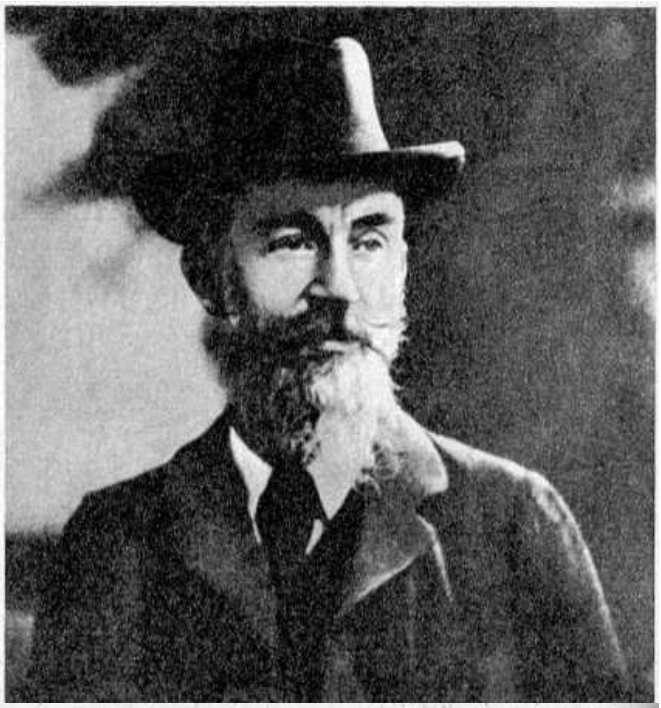

Bernards Šovs
1907. gadā

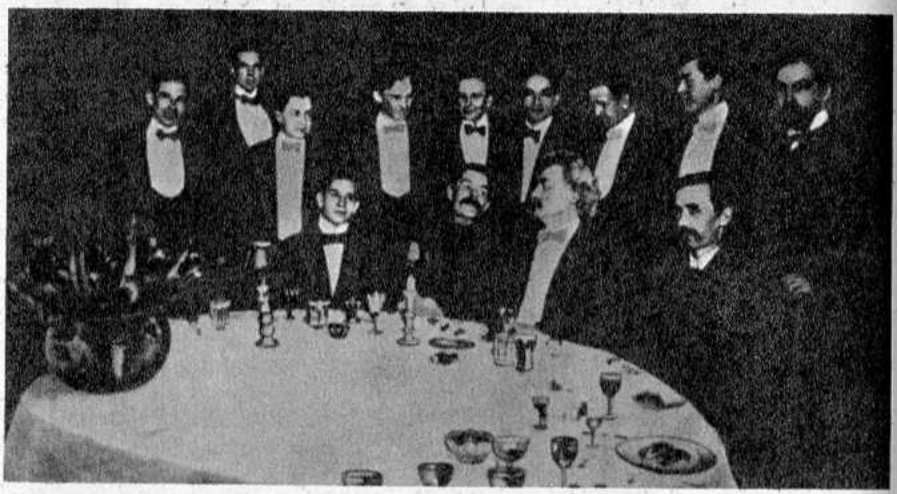

Marks Tvens un Maksims Gorkijs
amerikāņu rakstnieku un žurnālistu vidū Ņujorkā (1906. gadā)

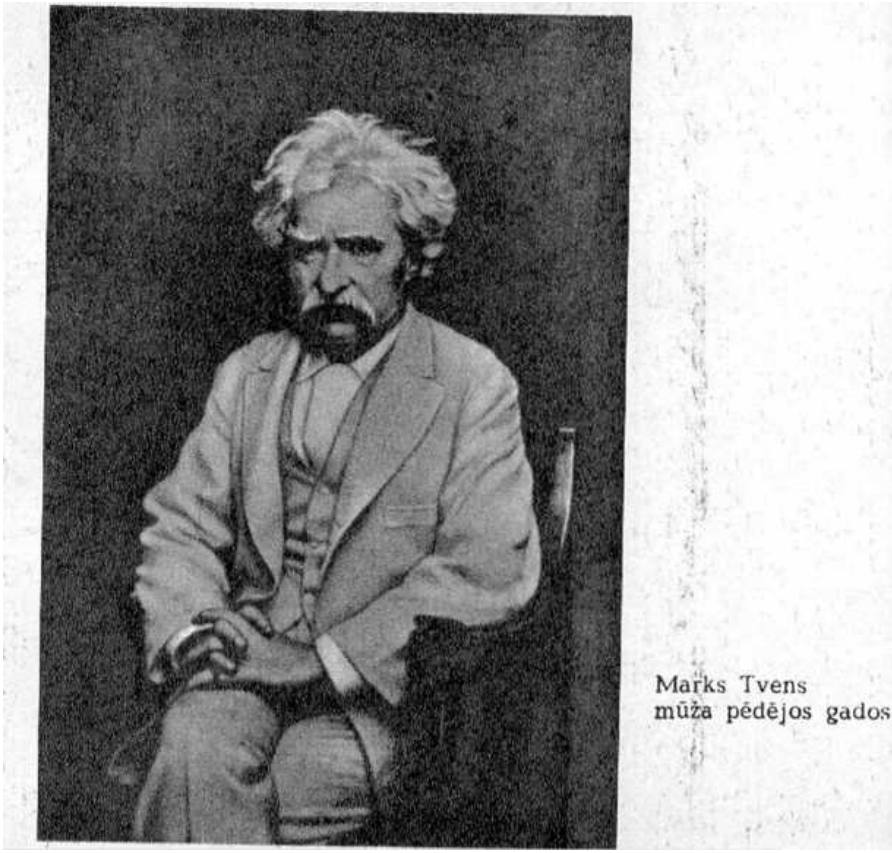

Marks Tvens
mūža pēdējos gados

karā. Tiesa gan, astoņu gadu laikā, kamēr Grānts bija prezidents, pār valsts galvaspilsētu pletās biezs un kodīgs korupcijas tvans. Tvens kādreiz izteicās: «Lai cik augstas morāles cilvēks iegājis Baltajā namā, viņa dvēsele kļuvusi melna kā darva, kad pēc savu pilnvaru notecēšanas viņš atstāj ASV prezidenta posteni.» Un tomēr Grānts rakstniekam pirmām kārtām simbolizēja cīņu pret vergturiem.

Tvens bija pārliecināts, ka izdosies izlaist Grānta memuārus neredzēti lielā tirāžā. Un tiešām — interese par grāmatu bija ārkārtīgi liela. Simtiem tūkstošu lasītāju, tāpat kā Tvens, atkal uzlūkoja Grāntu kā Linkolna cīņas biedru, nacionālu varoni.

Pēdīgi Grānta memuāru tirāža sasniedza trīssimt tūkstošus eksemplāru. Tvens jutās lepns. Redz, kas prot izdot grāmatas, kā nākas, — Vebstera firma! Rakstnieki bērtin apbēra izdevniecību ar saviem pieteikumiem.

Čārlza Vebstera intereses galvenokārt bija klaji komerciālas. Arī Tvenā dažreiz atdzīvojās Vošo laika gars, zelta meklētāja azarts. Dzenoties pēc lielām tirāžām, Vebstera firma nolēma publicēt «Pāvesta Leona XIII dzīvi». Tika izmantoti visi reklāmas triki. Lasītājiem iegalvoja, ka šo «skaisto un bagātīgi ilustrēto» grāmatu, kuras iznākšanai devis svētību pats pāvests, varēs pirkt par smiekla naudu.

Vebsters ar sievu, Tvena brāļameitu, speciāli apmeklēja pāvestu Romā. Izrādījās, ka komerciālās intereses ir spēcīgākas par reliģiskajiem uzskatiem. Protestanti pazemīgi skūpstīja svēto zīmogu uz pāvesta gredzena.

Vēlēdamies izteikt savu atzinību amerikāņu izdevējam, Leons XIII piešķīra Vebsteram bruņinieka titulu. To uzzinājis, rakstnieks dzēlīgi piezīmēja, sak, ja pāvests iecēlis Vebsteru bruņinieku kārtā, tad viņu, Tvenu, vajadzētu paaugstināt par erceņģeli.

Tvens uzmanīgi sekoja izdevniecības panākumiem. Viņš pat neatsacījās piedalīties — kopā ar Grāntu ģimeni — tādā firmas pasākumā kā dzelzceļa būve Tuvajos Austrumos un tai pašā laikā uzņēmās finansēt «gadsimta dižāko izgudrojumu» — Peidža burtu saliekamo mašīnu.

Sai mašīnai, kurai vajadzēja vairākas reizes paātrināt un atvieglot burtliča darbu, bija ārkārtīgi sarežģīta konstrukcija, un tās pirmā modeļa būve prasīja arvien

vairāk naudas. Tvens rauca pieri, pirta un stenēja, lādēja Peidžu, taču pielika visas pūles, lai tam nepietrūktu nepieciešamo līdzekļu.

Tvens cerēja, ka izdevniecība, Peidža mašīna un dažādi citi kapitāla ieguldījumi dos viņam milzīgus ienākumus, varbūt pat veselu miljonu. Tad pilnīgi atkritīs rūpes par to, kā uzturēt ģimeni, kura pieradusi dzīvot greznībā, un viņš varēs vienā mierā nodoties literārajam darbam.

Taču iznāca pavisam citādi. Kā ļauna likteņa ironija apstākļi iegrozījās tā, ka Tvena komerciālās darbības rezultātā materiālās rūpes viņu nomāca vairāk nekā līdz šim. Dzīve nepiedeva rakstniekam pat īslaicīgu novēršanos no daiļrades.

Astoņdesmito gadu vidū Tvenam vajadzēja ik mēnesi maksāt Peidžam trīs tūkstošus dolāru. Saliekamās mašīnas pilnveidošana ievilkās, un šis izgudrojums nekādu peļņu nedeva. Arī izdevniecībā ne vienmēr viss gāja gludi.

It sevišķi mokoša bija apziņa, ka mēnesis pēc mēneša, jā, pat gadi paiet velti. Arī šajā dzīves posmā rakstnieks ne reizi vien iejūdzās «lektora» darbā.

Daudz rūpju Tvenam sagādāja paredzētā lielā «lekciju» turneja, ko viņš uzņēmās kopā ar Džordžu Keiblu, kurš bija sarakstījis vairākus romānus par dzīvi Dienvidu štatos. Keibls bija reliģiozs un daudzējādā ziņā diezgan konservatīvs, taču vienā otrā viņa darbā bija patiesi atainota dienvidnieku ikdiena, parādīts, kā verdzības iekārta noslāpē cilvēkos humanitāti.

Turneja bija ļoti nogurdinoša. Kaitināja tas, ka vajadzēja uzstāties ar rupjiem jokiem un bez gala atkārtoties.

Kad Tvens, noilgojies pēc savējiem, uz dažām dienām pārbrauca mājās, bērni viņu iepriecināja ar «Prinča un ubaga zēna» uzvedumu.

Pēc tam atkal braucieni, viesnīcas, lekcijas. Protams, tādos apstākļos daudz neko neuzrakstīsi ...

Svētdienās dievbijīgais un pedantiskais Keibls Tvenu varēja vai traku padarīt, iegriezdamies visās baznīcās un svētdienas skolās tajās pilsētās, kur viņi tobrīd atradās. Neciešama bija Keibla vēlēšanās lasīt priekšā bībeli. Taču par visu vairāk nomocīja pati «lektora» profesija.

Reiz, kad Tvens un Keibls pēc kārtējās «lekcijas» atgriezās viesnīcā, Tvens savam partnerim sacīja:

— O, Keibl, es pazemojos. Es kļūstu vienkārši par ākstu. Tas ir šausmīgi! Man vairs nav spēka to paciest.

Rakstnieka dzīve tagad bija ievirzījusies tā, ka viņš ne tikai uzturējās vidējo un augstāko slāņu buržuāzijas vidē, bet zināmā mērā it kā pievienojās viņu interesēm. Starp citu, tas tomēr nemazināja viņa nicīgo nostāju pret buržuāzisko attiecību pasauli. Viņš pārāk labi pazina Hart-(ordas, Elmairas, Bufalo, Sanfrancisko un Ņujorkas bagātos ļaudis, lai izturētos pret šo pasauli citādi.

Tikai ļoti nedaudzi Tvena tuvākie draugi nojauta, kāds smagums nospiež viņa sirdi. Cilvēkiem no malas bija jo grūtāk saprast rakstnieku arī tāpēc, ka jau tolaik viņš strādāja pie tādiem darbiem, kurus necerēja publicēt un gandrīz nevienam nerādīja.

Reiz Tvens pastaigājās ar savu meitu Suziju, apdāvinātu un gudru meiteni. Viņa bija ļoti noraizējusies par to, ka tēvs pametis novārtā literāro darbu. Savā bērnišķīgajā Tvena «biogrāfijā» viņa rakstīja: «... kopš tētis

izdevis ģenerāļa Grānta grāmatas, viņš gandrīz pavisam aizmirsis savas paša grāmatas un sacerējumus...» Atbildot uz Suzijas aizrādījumu, rakstnieks teicis (pēc viņas atstāstījuma), ka vispār uzrakstīšot tikai «vienu pašu grāmatu» un tas darbs, kas viņam īpaši tuvs, «ieslēgts seifā, pašā apakšā, un vēl nav nodrukāts».

Runa bija par kapteiņa Veikmana «Ceļojumu uz paradīzi»; šeit viņš pārdēvēts par kapteini Stormfīldu. Sā stāsta sākotnējais variants, iespējams, uzrakstīts drīz pēc Pilsoņu kara beigām. Tvena brāļameita atceras, ka viņš stāstu lasījis ģimenes lokā septiņdesmitajos gados. Bet pat pēc desmit gadiem rakstnieks neticēja, ka to būs iespējams publicēt.

Tai pašā laikā Tvens pamazām strādāja tālāk pie grāmatas par Jenkiju.

Dažbrīd darbs veicās tīri labi, bet reizēm manuskripts uz ilgu laiku bija jānoliek pie malas.

Domājams, astoņdesmito gadu otrajā pusē uzrakstīta arī viena no Tvena spožākajām satīrām, viņa «Sargeņģeļa vēstule». Uzrakstījis šo darbu, rakstnieks to noglabāja turpat seifā — «apakšā».

«Sargeņģeļa vēstuli» pirmoreiz publicēja tikai 1946. gadā, trīsdesmit sešus gadus pēc Tvena nāves un gandrīz sešdesmit gadus

pēc tās uzrakstīšanas.

Šis dusmu pilnais stāsts — pamflets ļauj spriest par to, kas norisinājies Tvena dvēselē tajos gados, kad viņš, kā likās, bija aizrāvies ar komerciālām lietām.

Eņģelis no «sargeņģeļa pārvaldes lūgumu apakšnodaļas» raksta vēstuli Endrū Lengdonam, Ņujorkas štata Bu-falo pilsētas ogļrūpniekam.

Ogļrūpnieks Lengdons ... Bet Olivijas Klemensas mei-tasvārds taču bija — Lengdone, un viņas rados bija daudz ogļrūpnieku.

Stāsta varonis tiešām ir Tvena radinieks no sievas puses. Tas ari ir viens no iemesliem, kāpēc stāsts netika publicēts. Viens no iemesliem — bet ne vienīgais. Tvens taču viegli varēja apmainīt Lengdona uzvārdu pret kādu citu un izdarīt vēl vienu otru labojumu, lai īstajam Endrū Lengdonam nebūtu pamata aizdomām, ka tas rakstīts par viņu.

Tvens nevarēja nodrukāt «Sargeņģeļa vēstuli» galvenokārt tāpēc, ka pārāk skaidra bija šā darba antikapitā-listiskā jēga, pārāk skaidra tā sociālā adrese, kurp bija vērstas Tvena satīras bultas. Lietas būtību nemaina arī tas, ka rakstnieks, jādomā, pat nelika mēģinājis «Sargeņģeļa vēstuli» izvirzīt publicēšanai.

Savā stāstā rakstnieks ar vēl nebijušu uzskatāmību atklāj tipiska amerikāņu uzņēmēja morālo seju. Jāuzsver, ka runa ir nevis par Dienvidu vergturi, nevis par aristokrātu, pat ne par profesionālu Vašingtonas politiķi, bet par parastu kapitālistu, kas pievērsies parastai rūpnieciskai komerciālai darbībai — ogļu ieguvei un tirdzniecībai ar oglēm.

Šie lengdoni ir visai «respektabli», kārtīgi apmeklē baznīcu, pasniedz žēlastības dāvanas nabagajiem un publiski izrāda viscildenākās jūtas.

Bet pēkšņi atklājas, ka visas viņu pretenzijas uz cēl-sirdību, dievbijību, žēlsirdību un rūpēm par savu tuvāko ir melīgas, ka īstenībā tie ir mantrausīgi skopuļi, krāpnieki un liekuļi, kas savā iedzīvošanās kārē gatavi likt ļaudīm ciest badu un aukstumu, iznīcināt visus no vietas.

Šis stāsts — pamflets uzrakstīts Svifta tradīciju garā un caurcaurēm piesātināts ar sarkasmu. Ar savu spēcīgo ironiju un plašajiem vispārinājumiem tas cienīgs stāties līdzās dižā angļu satīriķa labākajiem pamfletiem, kuros atmaskoti ierāvēji un liekuļi.

Gadiem ritot, Tvens arvien vairāk novērtēja un cienīja Svifta satīru. Par to, cik dziji viņš izjuta Svifta ironijas spēku, starp citu, liecina viņa piezīmes Tekereja («Liekulības tirgus» autora) pazīstamajā darbā par Sviftu.

Stāstīdams par savu ciemošanos pie dižciltīgajiem zirgiem guignigniem, «Gulivera ceļojumu» varonis par savu saimnieku saka: «Es jau grasījos krist ceļos, lai skūpstītu viņa pakavu, bet viņš mani

pagodināja, uzmanīgi paceldams to pie manām lūpām. Man ir zināms, ko man pārmet par šīs epizodes pieminēšanu. Maniem apmelotājiem šķita neiespējami, ka tik augstdzimusi būtne varētu visžēlīgi izrādīt šādu labvēlību tik neievērojamam radījumam kā man... Taču, ja šie kritizētāji labāk pazītu guigngnu cildenumu un laipnību, viņi savas domas mainītu.»

«Tikai Svifts varēja tā uzrakstīt...» Tvens atzīmē uz Tekereja grāmatas malām.

Amerikāņu satīriķis ne gluži visu saprata un ne gluži visu atzina Svifta daiļradē, kā arī nekritiski pievienojās tiem, kuri «Gulivera ceļojumu» autoru uzskatīja par cilvēku ar saltu sirdi. Tvens Sviftu dēvē gan par «ledus kalnu», gan par «tīri intelektuāla diženuma» iemiesojumu. Rakstnieks, kurš parādījis cilvēkus ar atsaucīgu sirdi, devis tādus tēlus kā Toms, Džims un Haks, bija apbēdināts, ka Sviftam neatrod kaut ko līdzīgu. Piezīmēs par Sviftu Tvens netieši atklāj paša uzskatus par literatūru. Skaidri redzams, ka viņš vēlas, lai atmaskojošais moments saplūst ar skaidri izteiktu pozitīvu ideālu, satīra — ar labsirdīgu humoru, groteska — ar labu cilvēku iekšējās pasaules atklāsmi. Mākslā Tvens meklē tieši to, kas ir raksturīgs daudziem viņa paša romāniem un stāstiem.

Taču zīmīgi, ka «Sargeņģeļa vēstule» ir ieturēta Sviftam radniecīgos toņos.

Stāstā nav pozitīvu tēlu, nav labsirdīgā humora, kas tieši paustu autora labvēlīgās jūtas. Tā ir nesaudzīga satīra, kur, tāpat kā daudzos citos atmaskojošās literatūras šedevros, vienīgais pozitīvais varonis ir patiesība. Arī šajā stāstā Tvens, protams, vadās no augstiem humānistiskiem ideāliem. «Sargeņģeļa vēstuli» ierosinājusi mīlestība uz vienkāršo cilvēku, sāpes par tiem cilvēkiem, kuri pakļauti Endrū Lengdona un viņam līdzīgo varai. Šī mīlestība un šīs sāpes Tvena darbā nav pieminētas ne ar

pušplēstu vārdu. Taču tās jūtamas ikvienā viņa dzēlīgajā frāzē.

Marks Tvens līdz galam atkailina sava varoņa atbaidošo dvēseli. Visā stāstā pretstatā varoņa «atklātajām lūgšanām», viņa liekulīgi salkanajām lūgšanām oficiālā kristietības garā parādītas viņa īstās vēlmes, viņa sirds «slepenās lūgšanas». Izveidojas it kā amerikāņu Juduš-kas Golovļeva tēls.

Tvens izsmej ierāvēja liekuļa melīgo patētiku. Leng-dons lūdz, lai top dāvāts labāks liktenis un bagātīgs galds «nomocītajam darba cilvēkam, kura nepagurstošie un smagie pūliņi sagādā dzīves ērtības un priekus daudz laimīgākajiem mirstīgajiem, un liek mums nepagurstoši un efektīvi pasargāt viņu no pārestībām un netaisnībām, ko viņam varētu nodarīt mantrausis un skopulis, un apveltīt viņu ar pateicīgu mīlestību». Bet debesis noraida šo liekulīgo «atklāto lūgšanu», jo tā ir pretrunā, kā eņģelis sausi paziņo savā vēstulē, ar

Lengdona sirds «slepeno lūgšanu»: «Par bezdarba pieaugumu līdz ar sekojošu darba algas pazeminājumu par 10%.» Tādā pašā veidā tiek noraidītas arī pārējās «atklātās lūgšanas», ko izteicis «Sargeņģeļa vēstules» varonis.

Birokrātiskais stils, kādā vēstule rakstīta, skaitliskie aprēķini, ar kādiem aizrāvies eņģelis, stāsta prātīgi atturīgais tonis — viss izklausās pēc parodijas. Un aiz visa tā slēpjas sašutums. Tāpat kā pārējās Tvena labākajās satīrās, rakstnieka sarkasms spēji pieaug.

Eņģelis ironiski cildina Lengdona «uzupurēšanos». «Pirms daudziem gadiem,» viņš izsaucas, «kad Jūsu bagātība vēl nebija sasniegusi 100 000 dolāru un Jūs aizsūtījāt 2 dolārus skaidrā naudā Jūsu nabaga radiniecei, atraitnei, kas bija griezusies pie Jums pēc palīdzības, šeit, paradīzē, daudzi gluži vienkārši neticēja šim paziņojumam, citi turpretim sprieda, ka naudas zīmes būs bijušas viltotas. Kad šīs aizdomas atkrita, domas par Jums stipri cēlās. Gadu vai divus vēlāk, kad, atbildot uz otru lūgumu pēc palīdzības, Jūs aizsūtījāt nabaga sievietei 4 dolārus, šā paziņojuma ticamību vairs neviens neapstrīdēja — un vairākas dienas nemitējās valodas par Jūsu cildeno rīcību. Pagāja vēl divi gadi, atraitne atkal griezās pie Jums, paziņodama par sava jaunākā bērna nāvi, un Jūs nosūtījāt viņai 6 dolārus. Tas pilnīgi nostiprināja Jūsu slavu.»

Kad Lengdons pēdīgi aizsūtīja atraitnei piecpadsmit dolārus, visā paradīzē neatradās neviens, kas «nebūtu lējis aizgrābtības asaras». Eņģelis turpina: «Mēs spiedām cits citam rokas un skūpstījāmies, skandinājām slavas dziesmas Jums, un, pērkonīgi atbalsodamās, noskanēja balss no mirdzošā debesu troņa, lai Jūsu rīcība tiek vērtēta augstāk par visiem līdz šim zināmajiem pašuzupurēšanās piemēriem kā mirstīgo, tā debesu iemītnieku vidū un top ierakstīta grāmatā atsevišķā lapā, jebšu Jums izšķirties par šo soli bija smagāk un grūtāk nekā desmitiem tūkstošiem mocekļu šķirties no dzīves un uzkāpt uguns sārtā. Visi to vien skandināja: «Ko gan nozīmē cēlas

dvēseles, desmitiem tūkstošu cēlu dvēseļu gatavība upurēt dzīvību — ja to salīdzina ar 15 dolāru velti, ko devis nekrietnākais un sīkstulīgākais maita, kāds jebkad apgānījis zemi ar savu personu!»»

Tā Tvens nomet pārmērīga slavinātāja masku un droši satriec liekuļa drānās maskojušos ieraušanas kāri.

Tā ir kritika, kuras mērķis — pretinieka pilnīga iznīcināšana, izjusti emocionāla, intensīva, kaismīga kritika.

Nē, Tvens nebija apklusis pēc «Haklberija Finna piedzīvojumu» iznākšanas!

« AIZSARGVARSTULIS… VAIRS NEDARBOJAS»

Ar katru gadu arvien skaidrāk bija redzams, ka Tvena dzimtene kļūst par monopoliju, trestu un sindikātu — kapitālistisko zirnekļu zemi.

Nekad vēl Savienotās Valstis nebija bijušas tik bagātas. Taču gandrīz visa Amerikas kontinenta ziemeļu daļa ar tās milzīgajām dabas bagātībām jau atradās «naudīgo baronu» rokās. Tie nevēlējās domāt ne par pagātni, ne par nākotni, padzina indiāņus no viņu zemēm un nekautrējās ne no kādiem, pat visplēsonīgākajiem, paņēmieniem, lai tikai jo ātrāk izspiestu no zemes dzīlēm tās bagātības.

Rūpniecības uzplaukums, kas bija sācies pēc Pilsoņu kara, septiņdesmito gadu krīzes un depresijas rezultātā uz dažiem gadiem apsīka, bet jau septiņdesmito gadu beigās guva jaunu vērienu. Morgans, Rokfellers, Vanderbilts, Harimans, Kārnegi, kā arī vairums viņu līdzgaitnieku un konkurentu netika piedalījušies kaujās ar vergturu Dienvidu armijām, toties it lieliski mācēja izmantot uzvaru pār plantatoriem, lai dibinātu dzelzceļa, naftas ieguves, tēraudlietuvju un finansu koncernus. Vēl nesen amerikāņu metalurģija nevarēja mēroties ar angļu un franču metalurģiju, taču tagad eiropiešu sabiedrības palika iepakaļ. Drīz vien Amerikas Savienotās Valstis rūpnieciskajā ražošanā izvirzījās pirmajā vietā pasaulē. Lielum lielā daļa amerikāņu industrijas atradās akciju sabiedrību — «korporāciju», milzu koncernu rokās.

Korporāciju vadītāji «atšķaidīja» akcijas, pārdodami tās sīkajiem noguldītājiem daudz dārgāk par to patieso vērtību, piesavinājās miljonus par «organizatorisko darbu» un krietni «nopelnīja» par spekulatīviem darījumiem, kuri dažkārt pat kaitēja pašu firmas interesēm. Uznāca kārtējā krīze — «panika», kā amerikāņu laikraksti dēvēja krīzi, — un jau tūlīt strādniekus atlaiž no rūpniecības uzņēmumiem, tūkstošiem sīko uzņēmēju izput, fermas tiek izūtrupētas, bet dzelzceļu, tērauda, gaļas, naftas un vara «karaļi» kļūst arvien varenāki un bagātāki.

Miljonāri ar savu bagātību izrīkojās brīvi, labprāt-laida miglu acīs. Vanderbiltam bija septiņas rezidences vienā pašā Ņujorkā. Viņa pilī Longailendā bija simt desmit istabu. Rokfellera muižā bija septiņdesmit piecas ēkas. Kārnegi nopirka sev varen lielu muižu Skotijā. Lepni dzīvoja Astori, Gūldi, Vitniji, nemaz nerunājot par Morganu. Avīzēs rakstīja, ka hercogs Marlboro, apprecēdamies ar Vanderbilta meitu Konsuelo, dabūjis pūrā līdzi divarpus miljona

dolāru. Amerikāņu miljonāru meitas noprecēja kņazus, grāfus, hercogus.

Zelta lietus, protams, nolija arī pār tiem cilvēkiem, kas stāvēja pie valdības stūres. Ne velti arvien no jauna tika izvirzītas sūdzības pret ministriem, gubernatoriem, kongresa locekļiem, pat prezidentiem par kukuļņemšanu un visādām tumšām mahinācijām. Kāds avīžu humorists sakarā ar kāda štata likumdošanas palātas locekļu braucienu rakstīja, ka tad, kad vilcienam uzbrukuši bandīti, likumdevēji, «atņēmuši bandītiem pulksteņus un dārglietas, lielā pacilātībā braucienu turpināja».

1827. gadā Amerikas finansu ministrs pareģoja, ka paies piecsimt gadu, iekams varēs apgūt «brīvās» zemes. Gadsimta sākumā šo zemju platība bija ievērojami pieaugusi. Bet nepagāja ne pusgadsimts pēc likuma par

homstediem, kad aiz Misisipi labākie zemes gabali vairs nebija «brīvi», tie bija pārgājuši privātīpašnieku rokās. 1889. gadā atļāva kolonizēt Oklahomu — vienu no pēdējiem lielajiem «baltajiem laukumiem» Amerikas Savienotajās Valstīs. Stunda bija situsi — un tūlīt baltie iedzīvotāji pūļiem traucās ieņemt indiāņu zemes.

Pēc viena gada Oklahomā jau bija izaugušas pilsētas ar bankām un baznīcām, avīzēm un laupītājiem.

Bet pēc dažiem gadu desmitiem daudzi tūkstoši Okla-homas fermeru bija spiesti pamest savas jau vairākkārt ieķīlātās fermas un kļuva par bezpajumtes klaidoņiem.

Strādniekiem vairs nebija cerību, ka grūtā brīdī viegli varēs kļūt par neatkarīgiem fermeriem. Darba roku visur bija diezgan. Krīzes laikā noskaidrojās, ka to ir vairāk nekā diezgan, ka algota darba cilvēkiem nav darba, ka viņiem nav kurp iet un nevienam par viņiem nav daļas.

1886. gada sākumā Engelss rakstīja: ja arī agrāk «iespēja viegli un lēti iegādāties īpašumā zemi un imigrantu pieplūdums»[7] neļāva «kapitālistiskās sistēmas nenovēršamajām sekām izpausties Amerikā visā spožumā»[8], tad tagad šīs valsts attīstības stadija jau bija pieskaitāma pagātnei. «Lielais aizsargvārstulis, kas bija aizkavējis veidoties pastāvīgai proletariāta šķirai, faktiski vairs nedarbojās. Pašlaik Amerikā proletariāta šķiru sastāda tādi, kas visu mūžu un pat vairākas paaudzes bijuši strādnieki .. . Kapitālistiskās sistēmas tendence gaiīgi sašķelt sabiedrību divās šķirās — saujiņā miljonāru, no vienas puses, un milzīgā masā algotu strādnieku, no otras puses, — šī tendence .. . nekur neizpaužas tik spēcīgi kā Amerikā.. .»[9]

Amerika negāja pa kādu īpašu, sevišķu ceļu, kā sapņoja tie, kas sludināja ideju par visu sociālo pretrunu atrisināšanu ar bezmaksas zemes gabalu palīdzību. Tā kļuva par valsti, kurā norisinājās sīva šķiru cīņa starp strādniekiem un kapitālistiem. Bija sagatavota augsne

arodbiedrību kustības aktivizācijai un sociālistisko ideju izplatībai valsts proletāriešu vidū.

Prasība pēc sociālās taisnības bija nobriedusi, no tās izvairīties vairs nebija iespējams.

Tvena dzīve nenoritēja uz Džeksona salas. Viņš vēroja notikumus valstī ne tikai pa sava Hartfordas nama logiem.

Kārtējo reizi pārlasot angļu filozofa un publicista Tomasa Kārlaila grāmatu par franču buržuāzisko revolūciju, Tvens juta, ka viņš kļuvis kreisāks. Septiņdesmito gadu sākumā Tvens sevi uzskatīja par žirondistu, bet «kopš tā laika, pārlasot šo grāmatu», viņš rakstīja Gouelsam, «es katru reizi uztvēru to arvien citādi, jo pamazām mainījos pats dzīves un vides (kā arī Tēna un Sensimona) ietekmē; un tagad es atkal aizveru ciet šo grāmatu un konstatēju — es esmu sankilots! Nevis kaut kāds bezkrāsains, bālasinīgs sankilots, bet pats Marats. Kārlails neko tādu nesludina; tas nozīmē, esmu mainījies es pats — ir mainījies mans faktu iztulkojums.»

NOSLĒPUMS, KAS SAISTĪTS AR KĀDU RUNU

Arvien krasāks, arvien vairāk satriecošs kļuva kontrasts starp Marka Tvena dzīves ārējo izpausmi un tās iekšējo būtību.

Rakstnieks dzīvoja lepnā trīsstāvu savrupmājā vienā no lielākajām bagātās Hartfordas ielām — Farmingtonas avēnijā. Kādreiz, kad Tvena mājas būve vēl nebija pabeigta, laikraksts *«Hartford Daily Times»* jūsmīgi aprakstīja šīs ēkas lielumu un savdabību. Tas «ir viens no neparastākajiem dzīvojamiem namiem visā štatā, varbūt pat visā valstī». Tam ir «astoņstūrains tornis» un «vismaz pieci balkoni», bet dažas istabas apdarinātas ar melno riekstkoku un ozolu. «Ēkas arhitektoniskais vienreizī-gums, iekšējo telpu neparastā apdare un īpašnieka slava — tas viss uz ilgiem laikiem nodrošinās mājai plašu popularitāti,» — tā rakstā bija teikts.

No laikabiedru atmiņām redzams, ka apmēram divdesmit gadu Tvena rezidence bija sabiedriskās dzīves centrs. Pusdienas ar lūgtiem viesiem sekoja cita pēc citas. Viesos nāca gan slavenības, gan tāpat labi kaimiņi. Septiņiem uzticamiem kalpotājiem bija katram savi pienākumi. Kad bērni sarīkoja kārtējo «Prinča un ubaga zēna» izrādi, durvis starp ēdamistabu un bibliotēku atvēra un zālē varēja saiet gandrīz simt skatītāju.

Tomasa Oldriča sieva atceras, cik līksmi jutās Tvena viesi, sapulcējušies reiz ziemā pie kamīna «garā istabā ar sarkaniem aizkariem». Pusnaktī sadomāja izcept ābolus un pārliet tos ar vīnu, bet vīna pietrūka. Tad Tvens devās uz pilsētu savā zvērādas kažokā, kažokādas cepuri galvā, bet balles kurpēm kājās. «Viņš palika kurls, pilnīgi kurls pret misis Klemensas neatlaidīgajiem lūgumiem uzvilkt vismaz galošas tādā puteņa naktī un aizgāja.» Vēlāk, Oldriča sieva turpina, misters Klemenss pārradās bez cepures, sabristām kājām, kalpotāju aizsūtīja meklēt nozaudēto galvassegu, bet pats mājastēvs nodejoja viesiem priekšā kaut ko līdzīgu nēģeru dejai. «Jauneklis, tīrais jauneklis!» Livija norāja savu vīru, mēģinādama cik necik apvaldīt viņa straujumu.

Viss it kā liecināja, ka, neņemot vērā Marka Tvena vienu otru mīļi draiskulīgu joku, Olivija Klemensa varēja būt pilnīgi apmierināta ar sava vira uzvedību.

īsi pirms laulībām viņš rakstīja misis Fērbenksai: «. .. mana nākamā sieva vēlas, lai manā apkārtnē valdītu, veselīga morāla un reliģiska atmosfēra (jo es kļūšu draudzes loceklis, tiklīdz ieradīšos savā pastāvīgajā dzīves vietā), un tāpēc viņai ir iepatikusies doma apmesties uz dzīvi Hartfordā.» Tā arī ir, šīs pilsētas ietekmīgākie

iedzīvotāji bija gatavi uzturēt ap Tvenu «veselīgu» (pēc viņu domām) atmosfēru. Un viņi cerēja, ka Tvens no visas tiesas iecietīgi izturēsies pret baznīcu, turēs godā viņu aprindu paražas un tikumus, bet pastāvošās sabiedriskās attiecības pieņems par kaut ko ideālu un negrozāmu.

Ja spriež pēc tā, kā rakstnieks izturējās augstāko aprindu ļaužu vidū, kā arī pēc tolaik iznākušajiem viņa darbiem, Tvens vismaz netika apšaubījis ASV valdošo sociālo iekārtu. Ap piecdesmitajiem mūža gadiem viņš bija ļoti turīgs cilvēks. Viņa darbus izdeva neparasti lielās tirāžās, un tie ienesa daudz naudas. Viņš joprojām tīkoja pēc vēl kaut kā lielāka — izdevniecībai un dažādiem izgudrojumiem, ko Tvens finansēja, šķiet, vajadzēja beidzot padarīt viņu par miljonāru.

Bet kurš gan pateiks, par ko domāja un ko rakstīja šis misters Klemenss sava kabineta klusumā?

Pie viena pieminēsim, ka Hartfordā Tvens par savu kabinetu bija izraudzījies biljarda istabu. Viņš mēģināja strādāt arī citās sava plašā nama istabās, taču biljarda istaba viņam patika vislabāk. Šeit nekas nenovērsa viņa

uzmanību kā kabinetā, kur pa logu labi varēja redzēt, kas notiek ārā. Šeit gan nebija iespējams tā iekārtoties kā kabinetā, kur uz platā, mīkstā dīvāna tik ērti varēja atlaisties guļus un uzsmēķēt.

Biljarda istaba atradās trešajā stāvā. Tur stāvēja biljarda galds ar melnām, apzeltītām kājām. Protams, arī no biljarda istabas atklājās skaists skats — tuvāko koku galotnes un tālīnie pakalni. Bet rakstāmgalds šeit bija ar nolūku nolikts vienā kaktā, lai, pie tā sēžot, Tvena priekšā būtu tikai siena un grāmatu plaukti. Kalpone Keitija Liri atceras, ka «misters Klemenss vienmēr un visu rakstīja tikai augšā, biljarda istabā».

Jādomā, ka tieši šajā istabā tad arī Marks Tvens 1886. gada sākumā uzrakstījis tekstu runai, ko nosauca ««Darba bruņinieki» — jaunā dinastija» (pēc citām ziņām runa saukusies vienkārši «Jaunā dinastija»).

Līdz ar citām neskaitāmām Tvena daiļrades mīklām noslēpums, kas saistīts ar darbu, kuram dots virsraksts ««Darba bruņinieki» — jaunā dinastija», — ir viens no svarīgākajiem un vismazāk izpētītajiem.

Par to, ka tāda runa tikusi uzrakstīta, vēl nekas nebija zināms līdz pat piecdesmito gadu beigām. Tiesa, Tvena testamenta izpildītājs Alberts Peins savā rakstnieka trīs-sējumu biogrāfijā, kas izdota drīz pēc viņa nāves, ir ievietojis nelielu fragmentu no kāda sacerējuma, kurā strādnieks, kas ir arodbiedrībā, nosaukts par diženākā laikmeta diženāko parādību. Taču pat apstākļi, kādos šis darbs radies, bija un palika noslēpums ar septiņiem zie-ģeļiem.

«Jaunās dinastijas» tekstu publicēja tikai 1957. gadā, turklāt

nepopulārā amerikāņu žurnālā *«New-England quoterly»*. Atgādināsim, ka tas pats notika arī ar piecām «Autobiogrāfijas» nodaļām, kuras publicētas 1963. gadā. Vai nav raksturīgi, vai nav skumji, ka Tvena — tik populāra autora darbi, gan agrāk nezināmie, gan izcili nozīmīgie, mūsdienu Amerikā publicēti tādos izdevumos, kas nav pieejami vienkāršam amerikānim?

Tātad šī runa bija palikusi lasītājiem apslēpta vairāk nekā septiņdesmit gadus. Ko tad Marks Tvens tajā ir pateicis?

Šis neparastais literārais dokuments vērtīgs jau ar to vien, ka ««Darba bruņinieki» — jaunā dinastija» ir pirmais un būtībā vienīgais Tvena darbs, kas speciāli vel-

līts nozīmīgam tematam — strādnieku šķiras dzīvei, ciešanām un likteņiem.

«Jaunās dinastijas» tapšanai par cēloni bija šāds notikums. 1886. gada janvāri Tvenam gadījās piedalīties ASV senāta komisijas sēdē, kur tika izskatītas starptautiskās autora tiesību problēmas. Runāja arī kādas tipogrāfiju arodbiedrības vadītājs no Filadelfijas štata — Džeimss Velšs. Savā runā Velšs, starp citu, ieminējās, ka amerikāņu arodbiedrību apvienībā «Darba bruņinieku ordenis» biedru skaits ir četri līdz pieci miljoni.

Šis skaitlis neatbilda īstenībai — «Darba bruņinieku ordeņa» maksimālais biedru skaits visā šīs organizācijas pastāvēšanas laikā sasniedza trīsceturtdajmiljona. Taču «Ordeņa» nozīmi nenoteica tās skaitliskais sastāvs vien. Pēc Engelsa vārdiem, «Darba bruņinieki» bija pirmā nacionālā organizācija, ko radījusi «amerikāņu strādnieku šķira kā viens vesels».[1] Arodbiedrību apvienība ar tādu poētisku nosaukumu tika nodibināta drīz pēc Pilsoņu kara beigām un sākumā darbojās slepenībā, un tajā bija ļoti neliels biedru skaits. Bet, pieaugot amerikāņu strādniekos kaujinieciskajam noskaņojumam, kas bija sācies septiņdesmito gadu nogalē, dažos gados «Ordeņa» skaitliskais sastāvs palielinājās desmitiem reižu.

Par strādnieku kustības aktivitāti Amerikā Tvens, protams, zināja ne tikai no Velša runas. Ap astoņdesmito gadu vidu streiki un pat strādnieku asiņainas sadursmes ar karaspēku un policiju rakstnieka dzimtenē kļuva par ikdienišķu parādību. Tikai vienā pašā 1885. gadā «Darba bruņinieku ordeņa» vadībā bija notikuši vairāk nekā divsimt streiki.

«Jaunajā dinastijā» Tvens ar līdzjūtību piemin ««Darba bruņinieku» Sūdzību un Prasību Manifestu», kas uzrakstīts jau 1878. gadā. Visai ticams, ka viņš iepazinies ar «Manifestu» jau sen pirms tikšanās ar Velšu.

Bet tas, ka «tipogrāfijas meistars vienkāršā pelēkā uzvalkā», kā rakstnieks raksturojis Džeimsu Velšu, mierīgi, pašapzinīgi, kaut ari «bez jebkādas... vaļības», nostājies valsts likumdošanas orgāna

ievērojamāko locekļu priekšā kā oficiāls strādnieku pārstāvis, šis fakts Tvenu dziļi ietekmēja. Pats būdams demokrāts, nācis no tautas, Tvens kaut kā uztvēra šā notikuma vēsturisko nozīmi —

• *Маркс К., Энгельс Ф.* Сочинения, т. 21. с. 350.

sabiedriskajā arēnā iznāk jauna šķira — algota darba strādnieki.

Šo gadījumu, kad vienā no senāta daudzajām komisijām uzstājies būtībā ne sevišķi ievērojams arodbiedrības darbinieks, Tvens izceļ kā notikumu ar milzīgu nozīmi pasaules mērogā. Lūk, tā «Jaunajā dinastijā» novērtētā grāmatu iespiedēja runa (atgādināsim, ka šī runa bija veltīta tikai jautājumam par autora tiesībām):

«Tas, liekas, bija pirmais gadījums vēsturē, kad sāka runāt nācija — un sāka runāt nevis ar citu starpniecību, bet pati, savā pašas balsī! Liktenim labpatika, lai es to redzētu un dzirdētu. Es jutu, ka šā skata priekšā nobāl viss vēsturisko notikumu ārējais spožums un parādes pagātnē. To apzeltījums un spīdums, un spalvas izskatījās nožēlojami pret šo iemiesoto ķēnišķīgo diženumu. Un toreiz es nodomāju — un domāju tā vēl tagad —, ka mūsu valsts, kam pieder tik neaprēķināmas bagātības, ar kurām tā pelnīti var lepoties, ieguvusi jaunu dārgumu, kas pārspēj visus līdzšinējos. Pati nācija šā cilvēka personā teica runu ...»

Vai Marks Tvens būtu ārkārtīgi pārspīlējis? Skaidri redzami safantazējies? Jā, tā varētu domāt ikviens, kas rakstnieka vārdus.iztulkotu, ņemot vērā tikai konkrētos faktus. Bet senāta komisijas locekļus Tvens uzskatīja par savas dzimtenes pārvaldītājiem. Taču aiz Velša muguras viņš saredzēja ASV strādnieku masas. Un ««Darba bruņiniekos» — jaunajā dinastijā» rakstnieks izteica ne tikai savus iespaidus par strādnieka runu, bet arī vispārinātas domas par darba cilvēkiem, domas, kas pašam radušās lielas dzīves pieredzes rezultātā. Tās bija domas par toreizējo šķiru spēku attiecībām Savienotajās Valstīs un par to, ko viņa zemei un arī visai pasaulei nesīs sociālā nākotne.

Ļoti raksturīgi, ka runa, ko Tvens uzrakstījis 1886. gada sākumā, pat ar savu formu radikāli atšķiras no viņa parastajām runām. Biīdams pieredzējis un iecienīts orators, viņš bieži uzstājās dažādos klubos un oficiālās pusdienās ar joku runām, kurās savdabīgi mijās smieklīgais ar nopietnību, balamutība ar satīrisku izlēcienu, pārsmalcināta vārdu spēle ar morālu pamācību. ««Darba bruņiniekos» — jaunajā dinastijā» neatrodam jautru pietei-cienu vai iespraustu anekdoti. Visa runa ir sašutuma pilns stāsts par darbaļaužu traģisko likteni. Tā ir arī pa-

cilātības apdvesta himna, kas slavina jauno pasaules valdnieku — strādnieku.

Rakstnieks iesāk ar aizrādījumu, ka visur, kur cilvēkam ir dota vara, viņš to izmanto, lai apspiestu savus līdzcilvēkus. Tvens atsaucas uz tālaika despotisma izpausmēm Āfrikā, piemin Krievijas caru, kas ar

vienu rokas mājienu aizraida uz Sibīriju «neskaitāmu daudzumu jaunus vīriešus, mātes ar zīdaiņiem rokās, sirmgalvjus un jaunas meitenes», kā arī nosauc daudzus pagājušo laiku monarhus, kuri pazīstami ar savu cietsirdību.

Tālāk viņš runā par spaidiem, kuru vaininiece ir baznīca. Par baznīcas kalpiem Tvens izsakās sevišķi žultaini. Dodiet baznīcai varu, rakstnieks izsaucas, un «tā bez žēlastības sāks nogalināt, spīdzināt, mocīt, dedzināt uz sārta; pie tam ne pati, ne tās dienderi nešaubīsies, ka pūlas cik spēdami cilvēkam par svētību un dievam tam kungam par slavu».

Pēdīgi orators sāk runāt par apspiešanu, kurai mūsdienās pakļauti algota darba strādnieki. Tvens iesāk ar atsevišķu faktu. Zirgu dzelzceļa īpašnieki liek saviem kalpotājiem strādāt astoņpadsmit stundas diennaktī tveicē un aukstumā, turot viņus pusbadā. Un tūlīt arī rakstnieks ķeras pie vispārinājuma. Tas, ko dara zirgu dzelzceļa īpašnieki, taču ir ārkārtīgi tipiski, jo «tūkstošiem citu korporāciju, sabiedrību un rūpniecības uzņēmumu» apspiež strādniekus tikpat nežēlīgi. Mazajā atainojas lielais, tirānam imperatoram un zirgu dzelzceļa sabiedrībai ir daudz kas kopīgs.

Tvens dod rezumējumu. «Apspiedēju,» viņš saka, «nav daudz: karalis, kapitālists un vēl saujiņa pārējo — uzraugi un pakalpiņi. Kas ir apspiestie? Viņu ir liels daudzums. Tās ir pasaules tautas: cilvēces labākie pārstāvji, darbaļaudis — tie, kas ar savu darbu pelna maizi dīkiem baltročiem.»

Kāpēc tad uz zemes ir iespējama tāda netaisnīga kārtība? Seko ārkārtīgi svarīgs secinājums, ka «politiskā sabiedrībā» spēks ir tas, kas noteic tā saucamo taisnīgumu. Spēks izdod likumus un konstitūcijas. Tā ir bijis pagātnē, gadsimtiem ilgi, kad valdīja karaļi. Tāds pats stāvoklis ir arī pašlaik.

Zīmīgi, ka, runājot par cilvēku apspiešanu, Tvens tagad īstenībā liek vienlīdzības zīmi starp Eiropas monarhijām un buržuāzisko Ameriku. Šis fakts ir ļoti nozīmīgs.

«Jaunās dinastijas» autors vēl nav atteicies no ilūzijām par buržuāzisko demokrātiju, un tomēr tagad viņš Ameriku uzlūko nevis par vienlīdzības un brīvības valsti, bet par zemi, kurā vienkāršajai tautai lemta nabadzība un bada dzīve. Idejas, kas ieguldītas «Apzeltītajā gadsimtā», «Haklberija Finna piedzīvojumos» un citos rakstnieka labākajos darbos, tagad rod tālāku attīstību.

Tomēr ar to vēl nav pateikts viss par šo Marka Tvena apbrīnojamo darbu, kurš tikai nesen kļuvis mums zināms. Orators ne tikai žēlo apspiestos, ne tikai nosoda apspiedējus. Viņš skaidri un nepārprotami runā par nepieciešamību varu nodot darba tautas rokās.

Protams, Tvenam jau agrāk šur tur pavīdēja doma, ka pasaulē valdošā netaisnība ir jānovērš. Tvens, kas radījis veselu galeriju gaišu,

no tautas vidus ņemtu tēlu, ne reizi vien savos sacerējumos izteicis cerību, ka tauta gūs uzvaru pār ļaunajiem spēkiem un ekspluatāciju. Taču «Princī un ubaga zēnā» zemas kārtas cilvēks iegūst varu pasakas rāmjos. Haks turpretī spriež par to, kas ir taisnīgi, no pusaudža redzes viedokļa. Šajā Tvena runā principiāli jauns ir tas, ka tagad viņš izvirza jautājumu par to, ka virskundzība jāiemanto darbaļaudīm, pirmām kārtām visiem strādniekiem.

Līdz šim, rakstnieks saka, «kopš neatminamiem laikiem karalis un niecīgs mazākums apspieda tautas... viņiem piederēja vara lemt, kas ir taisnīgi, kas ne. Kāda bija šī vara, reāla vai šķietama?» Tvens jautā un atbild: «Līdz šim tā bija reāla.»

Taču tagad paveras iespēja pārvērst šo varu par neko, par «putekļiem un pīšļiem», jo sāk celties kājās milzis — darba tauta, kas ir stiprāka par visiem pasaules karaļiem, sāk celties varens spēks. «... Un jūs, kam ir acis, lai redzētu, un ausis, Jai dzirdētu, jau varat tālumā saskatīt tās karogu plīvu un sadzirdēt tās karapulku soļu dimu... ar dieva palīgu tā ieņems savu troni un pacels savu scepteri — un salkušie tiks paēdināti, un kailie apģērbsies, un cerība atspīdēs acīs, kas to nav pazinušas. Un viltus augstmaņi noies pie malas, bet likumīgais īpašnieks sāks valdīt savās mājās.»

Marks Tvens tic, ka varas pārņemšana no mazākuma rokām vairākuma rokās notiks uz buržuāziski demokrātiskiem pamatiem. Pēc viņa pārliecības, amerikāņu

vēlētājiem —darbaļaudīm, tas ir, tautas vairākumam, vajag tikai paziņot mazākumam, ka «pastāvošā tiesību un likumu sistēma» jāapgriež otrādi, un tūlīt šī sistēma «beigs pastāvēt», pie tam viss notiks legālā ceļā. Tomēr zīmīgi, ka uzvarējušo tautu viņš iedomājas pirmām kārtām kā strādnieku šķiru.

Rakstnieks liek Velšam teikt vārdus, kas atgādina Vit-mena dzejoļus ar to lepno apliecinājumu par darba cilvēku diženumu, ar to spēcīgo retoriku un spilgtajiem salīdzinājumiem. Grāmatu iespiedējs saka: «Es šeit piedalos nevis kā strādnieks iespiedējs, arī ne kā mūrnieks vai namdaris, es vispār nepārstāvu vienu profesiju. Es runāju *visu* profesiju strādnieku vārdā, *visu* rūpniecības nozaru, *visu* to manu brāļu vārdā, kuri diendienā paši savām rokām pelna dienišķo maizi milzīgajā teritorijā no Atlantijas okeāna līdz Klusajam okeānam, no Menas salas līdz Meksikas līcim, lai uzturētu pie dzīvības sevi, savas sievas un bērnus. Mana balss ir piecu miljonu cilvēku balss.»

Mēs teicām: rakstnieks licis Velšam teikt vārdus... Tā tas arī ir īstenībā. Ir zināms, ka Velšs nekā tāda nav teicis, ka Tvens no viņa aizguvis tikai «Darba bruņinieku ordeņa» biedru skaitu.

Tvens tic, ka darbaļaudis ir pietiekami vareni, lai ņemtu visu varu savās rokās. Vienkāršajiem darbarūķiem vienmēr ir bijis neizmērojams spēks. Taču viņu nelaime tā, ka viņi to nemaz neapjauš. Par traģisma

pilno pretrunu starp darbaļaužu potenciālo spēku un viņu nožēlojamo nospiesto stāvokli rakstnieks runā ar skaudru ironiju un dziļām sāpēm. Darbaļaudis mēdza apsmiet un ne bez pamata, jo visu vērtību radītāji paši neapjauta, ko viņi spēj. Tauta, orators sarūgtināts turpina, bija zobgalības objekts jau toreiz, kad, cīņai cēlusies, tā pēc neilga laika, naidnieku šausta, atkāpās.

Nelaime tā, ka strādnieku vidū nav vajadzīgās solidaritātes. Lai neizmērojamais spēks, kas slēpjas darbaļaudīs, atraisītos un kļūtu reāls, viņiem jāapvienojas. «. .. Kad *visi* mūrnieki un visi grāmatsējēji, un visi bārddziņi, un visi atslēdznieki, un visi kalnrači, un kalēji, un iespiedēji, un ķieģeļu pienesēji, un ostas krāvēji, un krāsotāji, un pārmijnieki, un mašīnisti, un konduktori, un visi fabrikas strādnieki, un ormaņi, un pārdevējas, un šuvējas, un telegrāfisti — ar vārdu sakot, visi darbaļaužu

miljoni, kuros snauž šis varenais spēks, ko sauc par Varu (patiesa vara, nevis tās noplukusi un mānīga ēna!), — kad viņi sacelsies... tā būs *Nācijas* sacelšanās.»

Markam Tvenam — un par to nemaz nav jābrlnās — nebija nekāda zinātniska priekšstata par proletariāta vēsturisko lomu pasaules pārkārtošanā uz citādiem — cēlākiem pamatiem. Jāatceras, ka tālaika Amerikā strādnieku kustība vēl bija samērā vāji attīstīta. Tieši 1886. gadā, kad radās «Jaunā dinastija», Engelss rakstīja Zorgem, ka «Amerikā kustība pašlaik ir tādā pakāpē, kādā tā bija pie mums līdz 1848. gadam», ka «amerikāņi sakarā ar pilnīgi saprotamiem vēsturiskiem cēloņiem ir briesmīgi atpalikuši visos teorētiskajos jautājumos».[10]

Ne 1886. gada runā, ne kādos citos savos darbos Tvens neizvirza kaut cik apzinātu sociālistisku ideālu.

««Darba bruņiniekos» — jaunajā dinastijā» var atrast autoram labu tiesu tikpat aplamus uzskatus par politiku, kādi piemita miljoniem viņa tautas brāļiem. Rakstniekam, piemēram, liekas, ka nekur pasaulē strādnieku šķira nav tik spēcīga kā Amerikas Savienotajās Valstīs, pēc viņa naivā izteiciena, «pasaulē vienīgajā zemē, kas patiesi lemta brīvībai». Sevišķi uzkrīt tas, ka Tvens ārkārtīgi skeptiski izturējās pret strādnieku dibinātām patstāvīgām politiskām partijām. Viņa programma, ja tā varētu nosaukt, bija demokrāta, nevis sociālista programma. Neizprazdams sociālistiskās teorijas un neuzticēdamies tām, Tvens pat nosauca jauno «karali» — strādnieku par «drošu aizstāvi pret sociālistiem, komunistiem un anarhistiem».

Un tomēr tas lai netraucē mūs pienācīgi novērtēt to apbrīnojamo faktu, ka tālaika Amerikā ««Darba bruņinieku» — jaunās dinastijas» sarakstītājs taisnības nesējus meklējis tieši proletāriešu vidū.

Tvena runas visa noslēguma daļa ir strādnieku šķiras apoteoze. Nomainīt monarhus un kapitālistus nāk «jauna dinastija», strādnieku

dinastija. Un tā nenāk automātiski, ne tā kā ziemu nomainīt nāk pavasaris. Strādniekam ir jāapzinās savas iespējas un jāapliecina tās cīņā. Līdz šim, Tvens saka, darbaļaudis bija tikai jūga zirgi, kas padevīgi pakļāvās saimnieka gribai. Ir pienācis laiks lietot pakavus.

Kā strādnieks izmantos savu jauniegūto varu? Uz šo jautājumu rakstnieks dod it kā negaidītu atbildi: «Sākumā — *apspiešanai.* Jo viņš nav labsirdīgāks par tiem, kas valdījuši pirms viņa, un negrib nevienu lieki maldināt. Starpība tikai tā, ka viņš apspiedīs mazākumu, bet tie apspieda vairākumu; viņš apspiedīs tūkstošus, turpretī tie apspieda miljonus.»

Un tas vēl nav viss: karalis — strādnieks «neliks saviem pavalstniekiem strādāt astoņpadsmit stundas diennaktī un nemērdēs viņu ģimenes badā. Viņš raudzīsies, lai viss notiek pēc taisnības — taisnīga darba diena, taisnīgs atalgojums.» Turklāt savu bardzību pret antagonistiskiem spēkiem strādnieku šķira izrādīs tikai līdz zināmam laikam. «Zināmu laiku, kamēr viņa citadelē nebūs sapulcējies viss garnizons un nebūs nostiprināts viņa tronis, viņš būs prasīgs, stingrs un dažkārt pat cietsirdīgs — pēc apstākļiem. Pa šo laiku mācīsimies būt pacietīgi,» Tvens nobeigumā saka.

Strādnieka uzvara, rakstnieks saviļņots izsaucas, ir tuvu, uz to nebūs ilgi jāgaida. Karapulks «kārtojas, gatavs uzsākt karagājienu».

Tātad strādnieks, kas organizēts arodbiedrībās, — «ir dižākā parādība visdižākajā laikmetā no visiem, kādus cilvēce piedzīvojusi. Nemēģiniet par viņu smieties — tas laiks ir pagājis. Viņu gaida viscildenākais uzdevums kāds cilvēkam jebkad dots, un viņš to izpildīs. Jā, viņš ir atnācis. Un tagad vairs neder jautājums, kas pastāvējis tūkstošiem gadu ilgi: ko tad mēs ar viņu iesāksim? Pirmoreiz cilvēces vēsturē mūs neviens neaicina būt par vadītājiem. Šoreiz mūsu priekšā nav plaisa aizsargdambī — mūsu priekšā ir palu straume!»

Atkārtojam — Tvens tā arī nepievienojās sociālistiskajām idejām, kaut arī tolaik tās sāka interesēt viņa tuvāko draugu Couelsu vai, sacīsim, Valtu Vitmenu. Taču Tvena uzticīgā mīlestība pret sabiedrības zemākajiem slāņiem, pret darba cilvēku un augošais naids pret visiem ekspluatatoriem palīdzēja viņam ar tādu spēku apliecināt savu ticību strādnieku šķiras nākotnei, ka viņa 1886. gada runā daudz kas sasaucas ar visaktuālāko šodienu.

Runa ««Darba bruņinieki — jauna dinastija» — šis drosmīgais pravietojums par varas pāriešanu no karaļu un kapitālistu dinastiju rokām darba tautas rokās — dzimusi šā ievērojamā gada pašā sākumā. Varētu gandrīz

teikt, ka lepnajā savrupmājā Farmingtonas avēnijā tika radīts it kā dinamīta lādiņš, kas nesolīja nekā laba ne Hartfordas, ne visas Amerikas valdošajai virsotnei. Mājas trešajā stāvā biljarda istabas

rimtajā klusumā ieskanējās kapu zvani valsts valdošajai šķirai.

Vanderbilti, guldi, morgani, rokfelleri tolaik bija tik stipri kā vēl nekad. Vēsturiskās attīstības process Amerikas Savienotajās Valstīs solīja kapitālistiem vēl daudzus desmitus gadu viņu varas stiprināšanai. Miljonāri un multimiljonāri vēl šodien valda rakstnieka dzimtenē. Bet Tvens uzminēja, ka galu galā tie nenoturēsies, ka ne vienmēr «niecīgais mazākums» apspiedīs tautu, ka «viltus augstmaņi noies pie malas, bet likumīgais īpašnieks sāks valdīt savās mājās». Un šis «likumīgais īpašnieks» ir «darbaļaužu miljoni».

Kāds tad bija šīs bumbas sprādzienam līdzīgās Marka Tvena runas liktenis?

No ticamiem avotiem zināms, ka viņš to nolasījis 1886. gada 22. martā Hartfordas kluba «Pirmdienas vakarā» sēdē. Un ar to arī mūsu zināšanas par to, kas pēc tam noticis, beidzas. Līdz pat šim laikam nav cik necik ticami noskaidrots, kā kluba locekļi uzņēma šo runu un kādi konkrēti apstākļi bija oar cēloni tam, ka «Jaunā dinastija» uzreiz kļuva par «aizliegtu» sacerējumu.

Ne Tvens, ne «Pirmdienas vakarā» kluba locekļi nav atstājuši rakstiskas liecības par to, kas noticis 1886. gada 22. martā. Starp citu, ir pamats domāt, ka Tvena runa klausītājiem nav patikusi. Hartfordā taču toni noteica cilvēki, kuriem bija kapitāls, konservatīvi noskaņoti ļaudis. Tieši tolaik amerikāņu prese bija uzsākusi niknu kampaņu pret «Darba bruņiniekiem», kuriem piedēvēja visneiespējamākos grēkus un ļaundarības.

Progresīvais amerikāņu vēsturnieks F. Foners izteicis varbūtību, ka Gouelss, kuram Tvena runa ārkārtīgi iepatikusies, būs mēģinājis to iespiest. Lai nu kā tas bijis, runa nav publicēta ne avīzēs, ne žurnālos. Jo, pēc tā paša Gouelsa vārdiem, amerikāņu laikraksti nevēlas «rēķināties ar faktiem... krāpj lasītājus».

Bet Tvena netieši pareģotie uzplūdi strādnieku šķiras cīņā pret apspiedējiem nelika uz sevi gaidīt. Tiesa, sociālas sadursmes nebūt neizvērtās tā, kā rakstnieks bija domājis. Amerikas Savienoto Valstu valdītāji nebūt netaisījās miera ceļā atdot varu «jaunajai dinastijai.»

Pat vispieticīgākās darbaļaužu prasības izraisīja amerikāņu kapitālistos nevaldāmu niknumu — viņi pieprasīja no valdības represijas pret strādniekiem un viegli panāca prasīto. Šķiras apzinīgos proletāriešus šāva, slodzīja cie-lumos, piesprieda viņiem nāves sodu.

Bija pagājis tikai drusku vairāk nekā mēnesis kopš Tvena uzstāšanās, kad Amerikas Savienotajās Valstīs izcēlās pasaules strādnieku kustības vēsturē slavenais Pirmā Maija streiks. Tajā piedalījās daudzi tūkstoši strādnieku, pieprasot astoņu stundu darba dienu. Divas dienas pēc šī streika policija apšaudīja masu mītiņu Čikāgā — tika nogalināti seši strādnieki. Tajā pašā 1886. gadā 4. maija protesta mītiņā provokators nometa bumbu, līdz ar to

reakcionāriem radās iegansts arestēt streika vadoņus. Pagāja vēl kāds laiks, un tiesa, pakļaudamās kapitālistu spiedienam, sankcionēja nevainīgu cilvēku nogalināšanu. Apsūdzētos strādnieku šķiras pārstāvjus notiesāja ar nāvi 1887. gadā, un šis akts sacēla amerikāņu tautā sašutuma vētru.

Līdz ar ««Darba bruņinieku» — jaunās dinastijas« publicēšanu ir noskaidrojies Tvena biogrāfijā tas nezināmais posms, kas ir ļoti svarīgs viņa idejiskās un radošās attīstības gaitā. Par to, ka šāds posms ir bijis, varēja vairāk vai mazāk droši iedomāties, taču pilnīgi skaidru priekšstatu par «Haklberija Finna piedzīvojumu» autora attieksmi pret strādnieku šķiru mēs esam ieguvuši tikai tagad.

Beidzot stāstu par noslēpumu, kas saistīts ar šo runu, ir vēl kaut kas jāpiebilst. Nav šaubu, ka astoņdesmito gadu vidū Tvena sirdī sāka iezagties sarūgtinājums, tāpēc ka viņam bija ļoti grūti noklusēt lasītājiem savas visdziļākās, visasākās domas. Un šķiet, ka tad arī satīriķa dvēselē būs radusies vainas apziņa — par to, ka viņš zināmā mērā samierinājies ar šādu neciešamu stāvokli.

Paies daudz gadu, un Tvens rakstīs draugam: «Vai es esmu godīgs? Dodu savu vārdu, ka neesmu (bet tas — starp mums runājot).» Liekas, tādas domas viņam radušās jau astoņdesmito gadu vidū.

«Haklberija Finna piedzīvojumu» autoram bija tikpat slimīgi jūtīga sirdsapziņa kā viņa cēlsirdīgajam varonim. Un Tvenam kļuva arvien grūtāk dzīvot pasaulē arī tāpēc, ka radās jauni iemesli, kad bija pamats pārmest sev pašam.

JENKIJS NO KONEKTIKUTAS

Tvena dvēselē briestošais nemiers un neapmierinātība ar īstenību visspilgtāk izpaužas viņa romānā «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā», kas publicēts 1889. gadā.

Vienkāršs Hartfordas iedzīvotājs, kas strādā par meistaru vienā no neskaitāmajām Konektikutas štatā izvietotajām rūpnīcām, cilvēks, kas apbruņots ar visiem civilizācijas atribūtiem, kādi pieejami XIX gadsimta beigās, jenkijs no galvas līdz kājām sapnī nokļūst viduslaiku mītiskajā karaļa Artura valstī. Viņš tur atklāj daudz ko nejēdzīgu un cenšas iznīdēt feodālo kārtību, bet piedzīvo neveiksmi. Tāds pamatos ir sižets Tvena fantastiskajam romānam «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā».

Kāpēc gan Tvens sarīkojis jaunu gājienu tālajā pagātnē? Kāpēc rakstnieks, kurš ļoti norūpējies par visu, kas notiek ap viņu, kurš skaidri saredz, cik zemiskas dvēseles ir amerikāņu uzņēmējiem lengdoniem, un iejūtīgi vēro strādnieku centienus apvienoties cīņā par savām tiesībām, kāpēc viņš astoņdesmito gadu otrajā pusē dodas cīņā pret viduslaikiem, karo pret feodālo iekārtu un karaļa varu?

Dažkārt «Jenkiju no Konektikutas karaļa Artura galmā» uzskata par tādu romānu, kurā rakstnieks vienīgi cenšas parādīt sava laika buržuāziskās civilizācijas pārākumu pār viduslaikiem. Tāds uzskats ir aplams.

No otras puses, būtu maldīgi šīs grāmatas autoru uzskatīt arī par konsekventu kapitālisma pretinieku.

Romānā mērojas spēkiem ne tikai kareivīgi bruņinieki, bet arī dažādas idejiskas tendences.

Gan toreiz, gan agrāk, gan līdz pašām pēdējām sava mūža dienām Tvens izjuta neremdināmu naidu un neslēptu nicināšanu pret monarhiju, valsts baznīcu un feodālo iekārtu. Šīs pozīcijas viņš pārņēmis no amerikāņu buržuāziskās demokrātijas progresīvajiem ideologiem, un viņam pievienojās arī miljoni ASV darbaļaužu. Viņa an-tifeodālās noskaņas bija svaigas un skaudras jo vairāk tāpēc, ka pat XIX gadsimta beigās feodāli absolūtiskās iekārtas elementi vienādi_vai otrādi bija saglabājušies lielākajā daļā Eiropas un Āzijas valstīs, kā arī Amerikas kontinentā. Baznīcas tumšās varas un dzimtbūšanas aizstāvji atklāti un jo aktīvi propagandēja savus uzskatus.

Turklāt dažs labs literāts gan Anglijā, gan Savienotajās Valstīs pretstatā buržuāziskajiem ideāliem izcēla izskaistinātas viduslaiku ainas.

Tvens savās piezīmju grāmatiņās ierakstīja arvien jaunus atzinumus par ļaundarībām, ko pastrādājuši patvaldnieki, aristokrātijas pārstāvji un katoļu garīdznieki. «Karaļa tronis nevar

prasīt sev cieņu,» viņš rakstīja. «Jau pašā sākumā tas ticis sagrābts ar varu, kā lielceļa laupītājs nolaupa mantu, un vēl arvien ir noziedzības mājoklis. Nekas cits, izņemot noziedzības simbolu, tas arī nevar būt. Tikpat labi varētu prasīt cieņu pret pirātu karogu... ja sakrustotu karali ar ielasmeitu, viņu izdzimtenis pilnīgi atbilstu angļu priekšstatiem par aristo-krātismu.»

Bet Tvena vēstulē, ko viņš 1889. gadā rakstījis vienam no saviem korespondentiem, lasām: «Ja es varētu vēl

nodzīvot piecdesmit gadu, tad droši vien pieredzētu, ka visus Eiropas monarhu troņus pārdod vairāksolīšanā lūžņos. Es cieši ticu, ka tādā gadījumā noteikti redzētu, kā beidz pastāvēt visnejēdzīgākā no visām cilvēku izgudrotajām blēdībām — monarhija.»

Romānā par Jenkiju rakstnieks kategoriski noliedz feodālisma, viduslaiku bruņniecības un reliģiskās ekstāzes romantiku, par ko jūsmoja gan angļu dzejnieks Teni-sons un rakstnieki, kā arī mākslinieki «prerafaelīti», gan viduslaiku aizstāvis amerikānis Henrijs Edemss un citi viņa laikabiedri.

Tvens ar lepnumu uzsver Amerikas Savienoto Valstu sasniegumus tehnikā, XIX gadsimta civilizācijas pārākumu pār atpalikušajiem viduslaikiem. Iedomājieties tikai, karaļa Artura galmā nepazina tādu ievērojamu izgudrojumu kā telefons! Viduslaikos nepazina ne «gāzi, ne sveces ... ne grāmatas, ne rakstāmspalvas, ne papīru, ne tinti, ne stiklu». Toreiz nebija arī cukura, kafijas, tējas un tabakas.

Zobošanās par materiālās kultūras nabadzību pagātne tomēr ir tikai atspēriens Tvena satīrai.

Rakstnieks visu savu sarkasma spēku vērš pret aristokrātiju, karaļa varu, valsts baznīcu. Feodālos tikumus viņš ienīst kā demokrāts, kā cilvēks, kas jūt līdzi_ cilvēkiem, kurus apspiež un pazemo aristokrātija un mācītājs.

Rakstnieka izsmiekls vērsts pret bruņiniekiem. Viņš nesaudzīgi izzobo šos slaistus dzelzs mučeles «ar

šķirbām». Viņu tērps ir trakoti neērts, neveikls, bezjēdzīgs. Lai uzkāptu zirgā, bruņiniekam vajadzētu ņemt palīgā ceļamkrānus, Jenkijs ņirgādamies nospriež.

Turklāt bruņinieki ir melkuļi, amorāli un rupji cilvēki-, pēdīgie nejēgas. Viņi kaujas ar visiem no vietas, turklāt bez jebkāda iemesla. Kļuvis par ievērojamu personu karaļa Artura galmā, Jenkijs liek bruņiniekiem kļūt par tirdzniecības aģentiem, kas pārdod galantērijas preces. Tvens pasaka tieši, ka viņa varoņa slepenais nolūks bija «vājināt bruņniecību, padarot to smieklīgu un muļķīgu».

Rakstnieka satīriskā iecere arvien attīstās, arvien vairāk iegūst šķirisku raksturu.

Aristokrātijas pārstāvji, iesaucas Jenkijs, ir tikai «cilvēkveida vārnas, kas lepojas ar pāva spalvām — mantošanas ceļā iegūtu

bagātību un nepelnītiem tituliem». Viņi der tikai, «lai par viņiem pasmietos».

Vispār karaļi un muižnieki ir «slinki, nekur nederīgi ļaudis, kas zina tikai postīt, un kam nav nekādas vērtības saprātīgi iekārtotā sabiedrībā». Bet, ja cilvēkiem ir vajadzīgi monarhi, Tvens šķelmīgi saka, tad lai ceļ tronī kaķus — «tie būs tikpat gudri, ar tādiem pašiem tikumiem, tādiem pašiem trūkumiem . . . bet izmaksās pavisam lēti».

Par aristokrātiem nav labāki arī garīdznieki. «. . . Valdošā baznīca — tā ir valdoša noziedzība.» Tvens tēlo katoļu mūkus kā netīrus slaistus, izvirtuļus un pļēgurus. Viņš aprēķina, cik daudz enerģijas iet velti zudumā, kad vientulis, lūgšanas skaitīdams, klanās, un dzēlīgi ieteic, lai liek viņam pie viena «griezt šujmašīnas riteni».

Vērojot drūmo pagātni, kas daudzām tautām bija arī tagadne, romāna autors brīžiem it kā lolo jaunas cerības uz buržuāzisko demokrātiju. Varbūt viss vēl nav zaudēts? ... Varbūt amerikāņu dzīves iekārtas priekšrocības salīdzinājumā ar viduslaikiem dod garantiju, ka šī iekārta ir labojama?

Romānā ir vairākas vietas, kur Tvens raksturo tālaika Ameriku visai pozitīvi. Nosaukdams par baismīgu Romas katoļu baznīcu, Tvens dažviet tai pretstatā rāda protes-tantisko baznīcu, kas sadalīta «četrdesmit neatkarīgās naidīgās sektās kā... Savienotajās Valstīs». Rakstniekam pat rodas doma, ka to «labo», ko baznīca veic, «tā paveiktu vēl labāk, ja būtu sadalīta daudzās sektās», tas ir, ja tā nebūtu valsts baznīca, kāda bijusi viduslaikos.

Tomēr, jo tālāk lasām šo romānu, jo vairāk jūtam, ka

tā autors naidīgi nostājas ne tikai pret «Artura laiku» valsts katoļu baznīcu. Kaut arī grāmatā ir runa par viduslaikiem, īstenībā Tvens nemitīgi uzbrūk baznīcai kā tādai. Parasti «baznīcas varu», viņš saka, «saņem rokās pašlabuma tīkotāji, un tā pamazām nokauj cilvēka brīvību un paralizē cilvēka domu». Rakstnieks nosoda baznīcu par to, ka «tā sludināja (vienkāršajai tautai) pazemību, paklausību priekšniecībai, pašuzupurēšanās cēlumu; tā sludināja», viņš turpina, «(vienkāršajai tautai) nepretošanos ļaunumam; sludināja (vienkāršajai tautai, tikai vienkāršajai tautai vien) pacietību, gara nabadzību, padevību apspiedējiem» . ..

Vai tad tikai viduslaikos katoļu baznīca sludināja (un sludina) tautai pazemību un padevību apspiedējiem?! Dzīves patiesības acīm redzamā loģika lika Tvenam pateikt vairāk, nekā viņš varbūt gribēja.

Tāda pati tendence paplašināt kritizējamo parādību loku un ne vien nosodīt feodālo ļaunumu, bet atmaskot tādu iekārtu, kura raksturīga buržuāziskajai tagadnei, vērojama arī pārējās grāmatas nodaļās. It sevišķi tas izpaužas tur, kur Tvens runā par karaļa Artura valsts zemākajiem ļaužu slāņiem, par tiem, kas ar savu darbu un asins sviedriem radījuši valsts bagātības.

Sākumā mēs redzam specifiski feodālās dzīves iekārtas upurus. «Karaļa Artura laikā,» raksta Tvens, «britu tautas lielākā daļa bija vergi, visīstākie vergi; viņus tā arī sauca par vergiem, un par verdzības zīmi tie ap kaklu nēsāja dzelzs kakla riņķus; pārējie iedzīvotāji īstenībā arī bija vergi, kaut gan nesaucās par vergiem, — viņi iedomājās, ka ir brīvi, un viņus dēvēja par «brīvajiem ļaudīm». Patiesību sakot, visai nācijai vienīgais pienākums bija līst uz vēdera karaļa, baznīcas un aristokrātu priekšā, verdziski viņiem kalpot, liet asinis viņu labā, aiz bada mirstot, viņus barot...»

Lūk, dzen vergu pūli. «. . . visi šie ļaudis . .. gāja, galvas nodūruši, un viņu sejās bezcerība bija uzspiedusi savu zīmogu.» Ar dzēlīgu ironiju Tvens apraksta, kā Jenkijs «dresē» karali, lai padarītu viņu līdzīgu cilvēkam no tautas. Karalim jāpatur prātā, ka «zemas kārtas cilvēks mūždien saliecies zem smagu rūpju nastas», ka viņš ir pazemots, bēdīgs, ka viņam vairs nav cilvēka līdzības, ka viņš ir vergs.

Tvens raksta par feodālisma laikiem, kad vēl pastāv dzimtbūšana. Nav, protams, nekāds brīnums, ka viņš brīžiem pārmet tiltiņu no viduslaikiem uz vergturu Dienvidiem Savienotajās Valstīs XIX gadsimta vidū. Romānā novilkta paralēle starp zemnieku stāvokli Artura valstī un vergu nēģeru dzīvi rakstnieka dzimtenē.

Taču Tvena nemiera pilnā sirds liek viņam iet tālāk. Romānā negaidot parādās atsaukšanās uz to dzīvi, kāda ir algota darba cilvēkiem Savienotajās Valstīs XIX gadsimta beigās, un lasītājam atklājas kaut kas kopīgs karaļa Artura pavalstnieku un toreizējo amerikāņu strādnieku likteņos.

Ainā, kurā Jenkijs māca karalim, lcā var kļūt līdzīgs zemas kārtas cilvēkam, romāna varonis ieteic Arturam padomāt par .. . visādām nelaimēm. «Iedomājieties,» viņš saka, «ka jūs esat līdz ausīm parādos, ka jūs vajā nežēlīgie kreditori; jūs esat bezdarbnieks — nu, sacīsim, jūs esat kalējs un jūs padzina no darba; jūsu sieva ir slima, bērni raud, jo viņiem gribas ēst.. .»

Bezdarbnieki karaļa Artura zemē? Nē, Tvens šeit, protams, atceras strādnieku ciešanas savā paša zemē.

Kādā citā vietā Jenkijs pēkšņi sāk spriedelēt par «darba algas» problēmu. «Nepieredzējis cilvēks, tāds. kam nepatīk daudz domāt,» viņš deklarē, «parasti sliecas apvērtēt vienas vai otras tautas labklājību vai trūcību pēc vidējās darba algas lieluma . . . Bet patiesībā. .. svarīga ir nevis tā summa, kuru jūs saņemat, svarīgs ir tas, ko jūs par to varat iegādāties, un tikai tas noteic, vai jūsu izpeļņa īstenībā ir augsta vai zema.»

Arī šai gadījumā Tvens runā par Ameriku.

Progresīvie cilvēki Savienotajās Valstīs to tūlīt saprata. Mākslinieks Dens Birds, kas simpatizēja sociālistiskajām idejām, grāmatu ilustrējot, lika nojaust, ka satīras objekts šeit ir ne tikai VI

gadsimta aristokrāti, bet arī toreizējie zemes gabalu salaupītāji, ierāvēji un eks-pluatatori. F. Foners noskaidrojis, ka pagājušā gadsimta beigās strādnieku presē ir parādījušies lieli fragmenti no romāna «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā».

It sevišķi populāra amerikāņu proletāriešu vidū bija nodaļa «Politiskā ekonomija sestajā gadsimtā», kuras sakarība ar viņām dienām bija skaidri redzama.

Savu negatīvo attieksmi pret baznīcu un vispār pret reliģiju rakstnieks daudzējādā ziņā mantojis no pagātnes

dižajiem domātājiem, it sevišķi no izcilākajiem Amerikas Apgaismības laikmeta darbiniekiem. Taču, lai saskatītu kādu kopību starp zemāko kārtu stāvokli feodālisma laikā un buržuāziskajā Amerikā, Tvenam bija vēl daudz kas jāmācās no sava laikmeta.

Amerikāņu dzīves elpa gadsimta beigās, tolaik aktivizējusies šķiru cīņa atbalsojas gan atsevišķās romāna epizodēs, gan visā tā idejiskajā virzībā.

Nav šaubu, ka romāna «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» autoram bija tuvas XVIII gadsimta apgaismotāju pozīcijas ne tikai reliģijas jautājumos vien. Tvens līdzīgi apgaismotājiem nelauzīja galvu par to, kādi reāli dzīves apstākli veicināja un pat padarīja nenovēršamu — noteiktā vēsturiskā posmā — feodālisma iestāšanos. Viņam, tāpat kā Renesanses literatūras pārstāvjiem, viduslaiki pirmām kārtām simbolizēja cilvēku nesaprātību, muļķību, tumsonību. Artura karaliste — tā ir pieaugušu bērnu karaliste. Bruņinieki pulcējas ap izdaudzināto Apa]o galdu, un Tvens piebilst, ka «šajā milzīgajā bērnistabā nebija pat tik daudz smadzeņu, ko uzdurt uz makšķeres āķa zivju ēsmai; bet smadzenes šādā sabiedrībā nav arī vajadzīgas — gluži otrādi, tās... varbūt padarītu par neiespējamu šādas sabiedrības pastāvēšanu».

Dažbrīd romānā pavīd doma, ka dzīves iegriešanai jaunās sliedēs galvenokārt nepieciešama izglītība un tehnikas progress. Gādājiet par tīrību, izglītību un «brīvību», domā Jenkijs, un baznīca «sagrūs čupā»; kad turklāt sāks attīstīties modernā tehnika, izzudīs pēdējie šķēršļi, kas tautai liedz sasniegt labu dzīvi.

Bet rakstnieks, kas atzīst par nepieciešamu «Sacelšanos» (ar lielo burtu) pret baznīcu un valsti, nepiekrīt, ka ar tāda veida paņēmieniem var nomainīt veco iekārtu pret jaunu. Daudzās šī romāna lappusēs Tvens pieļauj nepieciešamību ar varu sagraut nederīgo dzīves iekārtu.

Ja pasekojam, kāda bijusi Tvena nostāja pret masu revolucionāro cīņu, tad zināmā mērā pēc tās var spriest par viņa pasaules uzskata attīstību. Jau kopš bērnības nākamais rakstnieks tika mācīts dziļi cienīt Amerikas republikas dibinātāju revolucionāro veikumu. Vēlāk viņš saprata, kaut arī ne tik drīz, cik progresīva loma bijusi Ziemeļiem karā pret vergturu Dienvidiem. Un tomēr, sasniedzis savu radošo

spēku briedumu, kad Amerikas Savienotajās Valstīs jau bija uzvarējis kapitālisms, Tvens,

tāpat kā daudzi viņa buržuāziskie tautieši, ilgu laiku joprojām skeptiski izturējās pret darbaļaužu revolucionāro cīņu.

Parīzes Komūnas notikumi izraisīja Tvena apziņā ilgi negaistošas bailes no tautas revolucionārām akcijām. Sevišķi skaidri tas redzams grāmatā «Kājām pa Eiropu», kurā Tvens ar izsmieklu tēlo frančus, kas sacēlušies pret Ludviķi XVI.

Pagāja seši, astoņi gadi. ««Darba bruņiniekos» — jaunajā dinastijā» rakstnieks vēlreiz atceras franču revolucionārus. Taču viņa runā vairs nav jūtama tik negatīva nostāja pret Francijas revolucionāro tautu kā grāmatā «Kājām pa Eiropu», — Tvens atzīst, ka masas bijušas satracinātas «par neiedomājama despotisma tūkstošgadu patvaļu». Un tomēr viņš piemin franču revolūciju galvenokārt ar tādu nolūku, lai parādītu, ka arī tauta, tikusi pie varas, to izmanto pretojošos spēku apspiešanai.

Paiet vēl divi trīs gadi. Tie bija tieši tie gadi, kad Savienotajās Valstīs norisinājās neredzēta vēriena šķiru cīņa, kad policija apšāva strādniekus un ar nāvi tika sodīti vairāki streiku kustības dalībnieki.

Un tagad grāmatā par Jenkiju Tvens ne tikai neatļaujas izteikt skeptiskas piezīmes par revolucionārajām masām, bet tieši nostājas to pusē, kuri cīnās pret apspiedējiem. Viņš slavina «mūžos neaizmirstamo un svētīto» franču revolūciju, kas ar «vienu asinīm slacītu vilni» aizskaloja tūkstošgadu nekrietnību un «iekasēja senseno parādu — puspiliena asiņu par katru mucu asins, kas lēnās mokās izspiesta no tautas tūkstošgadu laikā, kad valdīja netaisnība, pazemojums un mocības, kādas pat ellē neatrast».

Pēdīgi slavas himna revolucionārajai cīņai kļūst par romāna idejisko kodolu.

Tāpat kā viņa amata brālis amerikāņu literatūrā — Valts Vitmens, Tvens uzsāka atklātu polemiku ar Amerikas Savienoto Valstu buržuāziskajiem ideologiem, kuri, aizmirsuši mācību, kas gūta amerikāņu Neatkarības karā, liekulīgi nosoda Francijas revolucionārus par asinsizliešanu.

«Ir jāpatur prātā un nedrīkst aizmirst,» teikts grāmatā par Jenkiju, «ka bijušas divas «terora valstības»; tai vienā slepkavošana notika cīņas karstumā, otrā — aukstasinīgi un izsvērti; viena pastāvēja dažus mēnešus,

otra — tūkstoš gadu; viena aizrāva nāvē desmittūkstoš < ilvēku, otra — simtiem miljonu. Bet mēs nez kāpēc šausmināmies par pirmo, īsāko, tā sakot, mirklīgo teroru, lai gan — vai var salīdzināt acumirklīgu nāvi zem cirvja asmens ar lēnu miršanu visā dzīves laikā no bada, aukstuma, pāri darījumiem, cietsirdības un sirds mokām? Kas gan ir acumirklīga nāve no zibens spēriena salīdzinājumā ar lēnu nāvi

sārta liesmās? Visus toreizējā sarkanā terora upurus, par kuriem diendienā esam mācīti liet asaras un šausmināties, varētu saguldīt vienā pilsētas kapsētā; turpretī visā Francijā nebūtu vietas tiem upuriem, ko prasījis senais un īstenais terors, kas bijis neiedomājami rūgtāks un drausmīgāks; tomēr neviens nekad nav mums mācījis saprast visas tā šausmas un nodrebēt aiz žēluma par tā upuriem.»

Tvens neatlaidīgi apgalvo, ka «vēl neviena tauta nav nopirkusi sev brīvību ar jaukām runām un morālas dabas argumentiem». Pie tam viņš atsaucas uz «vēstures likumu».

Un atkal jūtams, ka rakstnieks domājis ne tikai to cīņu par brīvību, kāda sākusies karaļa Artura zemē. Ne velti viņš ar prieku uzņēma Gouelsa atzinīgo atsauksmi par viņa pieminēto franču revolūciju. Vēstulē Gouelsam, kas datēta ar 1889. gada 22. septembri, ir tāda daudznozīmīga piebilde:

«Domāju, Jums piekritīs tikai ļoti nedaudzi. Lai cik dīvaini, pat vēl mūsu dienās amerikāņi joprojām uzlūko šo nemirstīgo un svētīgo notikumu (franču revolūciju. — M. *M.)* ar angļu un citu monarhistisku nāciju acīm, un viss, ko viņi par to domā, aizgūts no citiem.

Ja neskaita Ceturto jūliju un to, kas tam sekoja, tas bija visievērojamākais un visdiženākais notikums visā mūsu planētas vēsturē. Un tā svētīgās sekas vēl ne tuvu nav izsmeltas un būs jūtamas vēl ilgi jo ilgi.»

Dažbrīd romāna autors tieši pārceļ savu varoni no VI gadsimta uz XIX gadsimta asās šķiru cīņas apstākļiem. Viņš runā par arodbiedrībām, kas nodibināsies «pēc trīspadsmit gadsimtiem», un, attēlojot strādnieku sadursmes ar bagātniekiem, neliek nemaz šaubīties par to, kam pieder viņa paša simpātijas. Romāna varonis un Tvens kopā ar to nosoda «mazākumu», kas «nestrādā, bet nosaka, cik maksāt vairākumam, kurš strādā par visiem». Jenkijs zobgalīgi izsakās, ka bagātnieki organizējuši tādu kā

«arodbiedrību», lai «piespiestu savus mazos brāļus saņemt. tik, cik viņiem ieskatīs par vajadzīgu dot». Bet tad gan, viņš turpina ar pieaugošu sarkasmu, ja apvienosies paši darba darītāji, «bagātnieki griezīs zobus aiz sašutuma par arodbiedrību tirāniju».

Taču, vai bagātniekiem tas patiks vai nepatiks, šodienas darbarūķis (Tvens runā ar Jenkija muti) «sāks pats noteikt savas izpeļņas lielumu. Jā, tas būs liels rēķins, ko viņš iesniegs par visu to zākāšanos un visiem tiem pazemojumiem, ko viņam nācies izciest.»

Tā arvien biežāk un biežāk — gan apzināti, gan neapzināti — Tvens romānā par viduslaikiem atsaucas uz sava laika amerikāņu dzīvi.

Saviļņojošas ir lappuses, kurās Tvens pārmet darbaļaudīm, ka viņi nav pietiekami apņēmīgi, cīnoties par savām tiesībām, un pat nodod savas šķiras intereses. Un atkal rakstnieks šeit tuvina viduslaiku

Angliju XIX gadsimta Amerikai.

Atcerēsimies, cik liela nozīme bija «Haklberija Finna piedzīvojumos» tēmai par atteikšanos no maldīgiem uzskatiem, ko vienkāršajam cilvēkam iepotējusi valdošā šķira. Tā pati tēma parādās arī jaunajā romānā. Rakstnieku vajāja atmiņas par to, ka ASV dienvidos «baltie nabagļaudis mazdūšīgi atbalstīja vergturus visos politiskajos pavērsienos, kuru mērķis bija saglabāt un paildzināt verdzības stāvokli, un pēdīgi ķērās pat pie šautenēm un lēja savas asinis par to, lai neietu bojā tas pats iestādījums, kas viņus pazemoja». Tomēr grāmatā par Jenkiju tās autors netīksmināš ar atmiņām par pirmskara pagātni vien. Var droši teikt, ka, ar sāpēm tēlojot, kā Artura laikā sabiedrības virsotnes izmanto zemākās kārtas cilvēkus pret viņiem pašiem, Tvens neaizmirsa arī sava laika Ameriku. Tieši astoņdesmito gadu vidū miljonārs Gūlds bija nekaunīgi izteicies: «Es varu nolīgt pusi strādnieku šķiras un likt tai apkaut otru pusi.»

Grāmatā «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» aprakstīts ogļdeģis, kurš «palīdzēja kārt savus kaimiņus un darīja to it centīgi, kaut gan ļoti labi zināja, ka pret šiem ļaudīm nav nekādu pierādījumu, vienīgi neskaidras aizdomas; un ne viņš, ne viņa sieva nedomāja, ka šāda rīcība būtu kas briesmīgs». Tvens izsaka vispārinājumu, ka pēc apspiesto uzskatiem «strīdā, kas izcēlies starp pašu kārtas cilvēku un viņu lordu, pareizāk un iz-

devīgāk nostāties sava kunga pusē un karot viņa labā, pat nepētot, kuram taisnība, kuram ne».

Pasīva apspiesto padevība spēj padarīt Tvenu vai Irāku. Tas, kurš nostājas pret savu šķiru, pret nabagajiem — ir «nelietis». Motīvs par pazemoto vienkāršo cilvēku, kurš neiedrošinās mest izaicinājumu saviem apspiedējiem, romānā par Jenkiju skan skaļāk nekā «Haklberija Finna piedzīvojumos». Šeit ir vēl vairāk sašutuma pilnu smieklu.

Un tomēr rakstnieks nezaudē ticību vienkāršajiem ļaudīm. Palūk, ogļdeģa sejā nozūd «baiļu un nomāktības izteiksme», viņa acīs «paspīd drosme». «Cilvēks vienmēr paliek cilvēks!» izsaucas Tvens. «Spaidu un jūga gadsimti nespēj viņā nokaut cilvēku. Tas, kurš domā, ka tā ir maldīšanās, pats maldās.»

Rakstnieks demokrāts slavina tautu, noliec galvu tās varenības priekšā. Tautas diženumu Tvens parādījis ir «Princī un ubaga zēnā», ir romānā par Haku. Taču nekad vēl viņš nav tik neatlaidīgi uzsvēris, ka tautas masām ir tiesības pašām lemt par savu likteni. Cildenajam patosam par tautas varu, kas izskan romānā «Jenkijs no Konekti-kutas karaļa Artura galmā», īpašu spēku piešķīra, protams, Tvena pēdējo gadu pārdomas.

«Visos laikos visu tautu gudrākie un cildenākie vīri,» rakstnieks svinīgi pavēsta, «ir nākuši no tautas, no pašām tautas dzīlēm, nevis no privileģētajām šķirām; tas nozīmē, ka neatkarīgi no tā, vai kādas

tautas vispārējais līmenis ir augsts vai zems, tās talanti slēpjas nepazīstamu trūcīgu ļaužu vidū un viņu ir tik daudz, ka nevar pienākt tāda diena, kad tautas dzīlēs pietrūktu cilvēku, kas spējīgi palīdzēt tai vadīt sevi pašu.»

Tvens saprot, ka tikai tauta drīkst izlemt, kādai jābūt tās dzīvei. Viņš ilgojas pēc taisnīgākas sociālās iekārtas. Taču, kādai šai iekārtai jābūt, to grāmatas par Jenkiju autors iztēlojas ļoti neskaidri.

Un tagad Tvens ņem palīgā abstraktus spriedelējumus par demokrātiju. Kolektīvisma moments, kas tik spēcīgi uzsvērts daudzos Vitmena darbos un reizēm liek dižajam amerikāņu dzejniekam tieši izteikties par labu sociālismam, romānā «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» ieskanas daudz klusāk. Te acīm redzami izpaužas Tvena zināmā aprobežotība. Tomēr viņš bija neliekuļots

un dedzīgs demokrāts, dziji izjuta vienkāršās tautas dvē- [1] sēli un sirsnīgi juta tai līdzi.

Romānu sacerējis rakstnieks, kurš vēl nebija līdz galam izpratis patiesību par sociālo īstenību. Grāmatā ■ «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» izpau- , žas Tvena tālaika jūtu samulsums. Tomēr rakstnieks tic | tautai.

Grāmatā atspoguļojas sarežģīts, pretrunīgs idejiskas j nobriešanas process, kāds bija vērojams imperiālisma priekšvakarā plašos amerikāņu tautas slāņos.

Šis romāns, kas saturā tik bagāts, romāns, kurā brīžiem ieskanas traģiskas stīgas, ir viens no jautrākajiem Tvena sacerējumiem. Tajā ir vairāk groteskas nekā grāmatās par Tomu un Haku.

Ļoti komiski atveidota feodāļu bruņinieku pretenziju sadursme ar buržuāziskā šaurā prakticisma garu. Uzpūtīgajiem bruņiniekiem plecos uzkārti reklāmu plakāti.

Situācijas, kas izraisa smieklus jau ar savu bezjēdzību, noder kā sociālo bezjēdzību atklājējas. Par muižniecību, bruņiniekiem, baznīcas kalpiem, tumsoņiem Tvens runā bez jebkādas cieņas.

Romāna varonis iemet bumbu bruņinieku varzā un pēc tam vēro «lielisku skatu, lielisku un patīkamu». Veselu stundas ceturksni, saka Jenkijs, «pār mums lija mikroskopiski sīkas bruņinieku, metāla un zirggaļas daļiņas».

Grāmatā «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» atrodam interesantu raksturojumu, kas atklāj Tvena satīrisko metodi. Autors raksta: «Kad es taisos dot sitienu, tad vis nedomāju aprobežoties ar vieglu knipi — nē, tāds es neesmu: ja reiz zveļu, tad pamatīgi. Tāpat es nemetos virsū uzreiz, riskēdams pusceļā paklupt, nē, es atkāpjos nostāk un uzmanīgi sagatavojos, tā ka manam pretiniekam nekad neienāks prātā, ka es grasos viņam sist; pēc tam — viens mirklis, un viņš jau nogāzts augšpēdu, pat nebūdams skaidrībā, kā tas gadījies.»

Tiešām, rakstnieks bieži izmanto slēptu izsmieklu. Lietodams

smalku ironiju, viņš daļēji nomaskē savus īstos nolūkus, uzkrāj spēku, bet tad gan sit pamatīgi.

Grāmatā daudz parodiju. Īstenībā tā no viena gala līdz otram ir parodija. Tāpēc arī romānā tik dabiski saplūst atmaskojums un vistrakākie joki, smieklīgas nejaušības. Tvens, piemēram, stāsta, ka bende bijis ļoti nelietīgs, viņš ne tikai mocījis ieslodzītos, bet arī «bez jebkāda iemesla sitis un visādi aizskāris cietumnieka sievu».. Bende, Jenkijs turpina, «bija pelnījis sodu, un es viņu at« brīvoju no bendes amata un iecēlu par kapelmeistaru nupat noorganizētā orķestrī. Viņš lūdzās pažēlot, iegalvoja, ka neprotot spēlēt, — vispār vērā ņemams iebildums, taču šoreiz tas neko nenozīmēja: visā valstī nebija muzikanta, kurš prastu spēlēt.»

Brīžiem varētu likties, ka dažādi kalambūri un asprātības tautiskā garā (Tvens, piemēram, starp citu, ieminas, ka pārdoti «pīrādziņi un akmeņi, ar ko tos sadauzīt») novirza lasītāju no romāna galvenās domas.

Daudzi mūsdienu buržuāziskie kritiķi izteikušies, ka šis romāns vispār «nav izdevies». Vēl nesen, sešdesmito gadu sākumā, kāds amerikāņu literatūras vēsturnieks rakstīja: «.. .Kritiska analīze liek secināt, ka grāmata visumā, liekas, nav izdevusies.»

Nē, tā tas nav. Romāns par Jenkiju ir viens no rakstnieka spēcīgākajiem, viengabalainākajiem un mākslinieciski nozīmīgākajiem darbiem. Uz pārgalvīga humora fona beztiesīgās dzīves traģisms izceļas jo krasāk. Cik daudz līksmu smieklu būtu pasaulē, ja cilvēkiem ceļā ne stātos ļaundari merlini, — to Tvens parāda ar dažām pārlieku jautrām romāna epizodēm.

Taču pēdējās nodaļās komisma elementi gandrīz pilnīgi izzūd. Iet bojā tūkstošiem dzīvību. Jenkija pretinieks — viltīgais burvis' Merlins — gūst virsroku pār progresa spēkiem. «Autora beigu piezīmē», kurā stāstīts par Jenkija nāvi, kad tas atgriezies mūsdienu pasaulē, ievijas traģisma intonācijas. Jenkijs ir šķirts no savas Sendijas Romāna varoni no mīļotās sievietes šķir — «bezdibenis» Bezdibenis, Jenkijs saka, ir arī «starp mani un manu namu, un maniem draugiem! Starp mani un visu, kas man dārgs, visu, kā dēļ vērts dzīvot! Šausmīgi... Šausmīgāk nekā tu to vari iedomāties, Sendij. Ak, pasēdi pie manis. Sendij, neatstāj mani nevienu mirkli, neļauj man atkal zaudēt prātu! Nāve — tas nav nekas, tīrās muļķības, lai viņa nāk, kaut vien neatgrieztos tie sapņi... tie sapņi man ir īsta mocība... Es vairs nespēju tos paciest... Sendij!» Tā humors un satīra pārvēršas traģiskā patosā.

Bet bezdibenis, par kuru runā Jenkijs, taču ir gluži fantastisks — tas ir bezdibenis starp XIX gadsimtu un

karaļa Artura laikmetu. Atcerēsimies vēl, ka grāmatas varonis itin labi jutās Artura karalistē. Kāpēc tad romāna noslēguma rindās izskan tik dziļas skumjas?

Neviļus jādomā, ka arī Jenkija pirmsnāves vaimanās netieši atspoguļotas paša Tvena izjūtas, drūmās izjūtas, ko radīja tālaika amerikāņu dzīves īstenība. Jenkijs no Konektikutas taču ciemojās ne tikai karaļa Artura galmā vien, viņš dabtija ieskatīties arī vienā otrā Konektikutas nostūrī...

STARP SVESIEM

Grāmata «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» nesajūsmināja buržuāzisko aprindu lasītājus. Viņi jutās nepatīkami pārsteigti. Anglijā redzamākie kritiķi saņēma romānu neslēpti naidīgi. Bet Tvens jau sāka aprast ar domu, ka viņš dzīvo starp svešiem, ne sevišķi labvēlīgi noskaņotiem ļaudīm.

Un viņš arvien biežāk uzsvēra savu nepievienošanos viņiem.

Kad izdevniecība ieteica Tvenam izņemt vienu otru nodaļu no romāna par Jenkiju, kura speciālizlaidums tika gatavots Anglijai, viņš kategoriski iebilda pret to. Viņš negribēja, lai angļu lasītājiem noklusētu jebkādu zobgalīgu izteikumu par karaļiem un augstmaņiem.

Jāsaka gan, ka grāmatas «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» autors ieskatīja par nepieciešamu modināt antimonarhistiskas jūtas ne tikai Anglijā un citās zemēs, kur pastāvēja monarhistiska iekārta, bet arī paša zemē. Tvena piezīmju grāmatiņā lasām: «Nav šaubu, ka vairāk par visiem citiem monarhu un aristokrātu priekšā luncinās un vairāk par citiem no tā gūst tieši amerikāņi. Ne visi amerikāņi, bet, ja amerikānis pie tā ir ķēries, — tad nenāc klāt!»

Sakarā ar negatīvajām recenzijām par «Jenkiju» Tvens vēstulē kādam kritiķim izteicās, ka nemaz nebrīnoties par «izglītotās šķiras» nelabvēlīgo attieksmi pret viņa daiļradi, jo viņš šādiem lasītājiem arī nerakstot. «Es nekad neesmu centies kalpot izglītotās šķiras tālākai izglītošanai,» saka Tvens. «Lai to darītu, man nav ne talanta, ne sagatavotības. Turklāt es nekad neesmu arī pēc tā tiecieS, mani jau no laika gala vilinājis daudz prāvāks medījums — tautas masas.»

Un tomēr Tvens arvien vēl dzīvoja bagātu un dižciltīgu ļaužu vidē. Hartfordas baznīcu, kuras priekšnieks bija viņa draugs Tvičels, viņš dēvēja par «svēto spekulantu baznīcu», taču daudzus gadus skaitījās šī modernā «lūgšanu nama» draudzes loceklis. Kad Gouelss kādreiz apvaicājās Tvenam, vai tas ejot baznīcā, rakstnieks ar nopūtu atbildēja: «Jā, eju. Mani tas nokauj, bet es eju.»

Grūtu sirdi Marks Tvens noņēmās ar Peidža mašīnu un izdevniecību. Saliekamā mašīna arvien vēl īsti nedarbojās. Vajadzēja steidzīgi meklēt kompanjonus: paša

līdzekļu vairs nepietika. Rakstnieks izmisīgi un veltīgi centās pierādīt naudīgiem vīriem, ka šajā izgudrojumā ieguldītie kapitāli dos miljoniem dolāru peļņas.

Pazīstamais marksists vēsturnieks un kritiķis Francis Merings kādreiz izteicās par Dikensu, ka tieši pret viņu personiski «buržuāziskā

sabiedrība nebūt neizturējās kā pamāte. Visu, ko tā varēja viņam dot, tā sniedza jo bagātīgi.» Tvena dzīve šajā ziņā neievirzījās tik labvēlīgi kā Dikensa dzīve. Laiku pa laikam viņš pārdzīvoja materiālas grūtības. Un tomēr četrus gadu desmitus Tvena ienākumi, tāpat kā Dikensam, bija prāvi. Ar viņu nevarēja līdzināties ne tikai trūcīgais dzejnieks Vitmens, bet arī daudz veiksmīgāki amerikāņu rakstnieki.

Merings uzsvēra, ka Dikenss «bija godājams ministru viesis un uzturēja ciešu draudzību ar visām Anglijas slavenībām». Marks Tvens arī kļuva ministru, prezidentu un kronētu personu goda viesis. Buržuāziskā sabiedrība netaupīja pūles, lai padarītu rakstnieku par savu ideālu paudēju.

Un tomēr visu to, ko Merings sacījis par Dikensa simpātijām pret trūcīgajiem un nelaimīgajiem, pret sabiedrības pabērniem, pilnā mērā var attiecināt arī uz Tvenu.

«Neviens cits nespēja tik dziļi kā viņš iejusties dabas pabērnu — aklo, mēmo un kuTlo dzīvē un tikpat dziļi — tas, bez šaubām, daudz svarīgāk — sabiedrības pabērnu dzīvē,» Merings rakstīja par Dikensu. To pašu var teikt arī par Tvenu. Dikenss nekļuva par kapitālisma bļodlaižu, Merings turpina, «viņa krietnā sirds un veselīgais cilvēka prāts parūpējās, lai viņam būtu acis vaļā redzēt šīs sabiedrības vātis» ... To pašu var teikt arī par Marku Tvenu.

1891. gadā rakstnieks saprata, ka uzturēt lielo māju Hartfordā un vispār turpināt to dzīves veidu, kas iesākts gandrīz pirms diviem gadu desmitiem, kad viņš pārcēlās uz šo pilsētu, vairs nav iespējams. Tika nolemts, ka dzīve ārzemēs iznāktu lētāk. Māju Hartfordā aiznagloja, dažus no kalpotājiem atlaida.

Berlīnē Tvens pie pusdienu galda sastapās ar ķeizaru Vilhelmu. Dažus mēnešus vēlāk notika satikšanās ar Velsas princi, nākamo Eduardu VII. Princim amerikāņu humorists bija iepaticies.

Bet tieši tajā laikā, atrazdamies aristokrātu vidū, Tvens pievērsa klātesošo uzmanību zālē pakārtai gleznai, kur bija attēlota Kārļa I tiesāšana. Norādot uz vienu no tiesnešiem, rakstnieks sacīja: «Tas ir mans sencis.»

Apbraukājuši Beirutu, Nirnbergu, Heidelbergu un Sveici, Klemensi uz laiku apmetās Francijā. Tvens devās braucienā ar laivu pa Ronas upi. Viņš jutās lieliski, būdams tālu no Amerikas un ar to saistītām rūpēm. Bet, pat braucot pa rāmo Ronu, rakstnieka demokrāta sirds brīžiem iekvēlojās naidā. Apskatot vecās pilis, ko cēluši kristieši, viņam nāca prātā ar kristīgās reliģijas svētību pastrādātie noziegumi. Tagad, Tvens rakstīja sievai, šie «krasti... liek ienīst cilvēku dzimumu».

Tvena augstdzimušie un turīgie paziņas, protams, uzskatīja sevi par krietniem kristiešiem. Bet rakstnieks ilgojās krasāk parādīt savu patieso nostāju pret kristīgo baznīcu. Reiz viņš uzrakstīja pavisam necienīgu stāstu pret reliģiju — par to, kā kopā ar arhibīskapu un

evaņģēlistu braucis vilcienā uz viņpasauli un, arhibīskapam nemanot, apmainījies ar viņu biļetēm. Olivija Klemensa, protams, kategoriski aizliedza publicēt šo sacerējumu. Tvens pārtulkoja stāstu vācu valodā — viņš to izdos vāciski, un Livija par to nedabūs zināt. Pēdējā brīdī tomēr Tvenam pietrūka drosmes, un viņš atzinās sievai nodomātajā «pārkāpumā», — stāsts tā arī palika nepublicēts.

Klemensi joprojām ilgi nedzīvoja vienā vietā. No Berlīnes viņi atkal devās uz Franciju, no turienes uz Romu uņ Florenci. Pēc tam — Šveice un atkal Vācija. Likās, tas bija bezrūpīgu amerikāņu ceļojums. Taču, kur vien Klemensi ieradās, viņus sasniedza vēstis par to, ka izdevniecības stāvoklis arvien vairāk slīd uz leju.

Dzīve joprojām atriebās rakstniekam par aizraušanos ar viņam svešām lietām.

1892. gadā iznāca Tvena garais stāsts «Amerikas pretendents».

Angļu lorda Treisija dēls atbrauc uz Ameriku. Viņš simpatizē demokrātijai un tic, ka aizokeāna zemē, kur nav monarhijas un dzimts muižniecības ar tās pretenzijām un apsūnojušajiem tikumiem, viņš atradīs cilvēcīgāku iekārtu.

Tvens, kuru tik labprāt mēdza ielūgt pie sevis viesos karaļi, hercogi un firsti, priecājās, ka var izkratīt sirdi — viņš atkal izmeta krietni daudz dzēlību pret visādiem dižmaņiem. Ja grāmatā par Jenkiju bija stāstīts it kā par tālās pagātnes aristokrātiem, tad «Amerikas pretendentā» runa ir par mūsdienu lordiem. Stāstā epizodes no angļu dzīves ir apzināti parodiskas, karikatūriskas.

Treisijam šis tas patīk amerikāņu republikā. Viņš ir pārliecināts, ka Amerikas Savienotajās Valstīs ir veselīgāks gars nekā Eiropas monarhjstiskajās zemēs.

Veco, reakcionāro ideālu apoloģētiem rakstnieks nepiedod. Viņš ir gatavs ar vislielāko enerģiju aizstāvēt buržuāzisko demokrātiju no viņu uzbrukumiem. Bet vai šī demokrātija tiešām ir tik laba? «Amerikas pretendentā» Tvens polemizē pats ar sevi, viņš svaidās, skumst un pēdīgi nonāk pie bēdīga secinājuma.

Treisijs apmetas vienkāršā pansijā, kur viņš var novērot amerikāņu tikumus. Un drīz stāsta varonis atklāj, ka pansijas iemītnieku vidū nav īstas vienlīdzības, pēc kuras viņš tā bija tiecies viņpus okeāna. Rakstnieks liek jaunajam lordam apzināties, ka arī Amerikas republikā pastāv tāda kā augstākā kārta, pie kuras pieder cilvēki, kam pieder vara un kapitāls.

«Amerikas pretendentā» Tvens parodē tālaika mietpilsonisko romānu ar tā samākslotajiem sižeta pavērsieniem un idilliskajām beigām. Reizē ar to viņš parāda — un turklāt visai noteikti — buržuāziskās demokrātijas aprobežotību. Izsvērdams gan amerikāņu demokrātijas labās puses (salīdzinājumā ar feodālo iekārtu), gan tās trūkumus, rakstnieks vietumis nododas buržuāziskajām ilūzijām.

Dažbrīd viņš ar kāda sava varoņa muti cilvēku sabiedrību pielīdzina dzīvnieku pasaulei. Tomēr viņa galvenais secinājums ir tas, ka pat «demokrātiskajā»

Amerikā viena da]a cilvēku uzkundzējušies pār citiem un ka šīs kundzības pamatā ir nauda.

Zīmīgi, ka «Amerikas pretendentā» Tvens pieskaras Amerikas Savienoto Valstu algoto strādnieku dzīvei, — tas reti gadījās viņa agrīnajā beletristikā. Kaut arī pārliecība par sociālo pārkārtojumu nepieciešamību šajā stāstā neizpaužas tik spilgti kā runā par «jauno dinastiju», taču pilnīgi skaidri redzams, ka no Tvena kādreizējās ticības amerikāņu demokrātijas mūžīgajam «svētīgumam» nav daudz kas palicis pāri.

Stāsts pārbagāts ar farsiskām situācijām. Atgriezies pie viena no «Apzeltītā gadsimta» galvenajiem varoņiem — neveiksmīgā uzņēmēja Sellersa, Tvens liek viņam nākt klajā ar pavisam muļķīgiem «utilitāriem» projektiem. Visās šajās izdarībās diezgan stipri jūtama autora zobošanās par spekulācijas garu. Īstenībā Sellersa tēls «Amerikas pretendentā» ir parodija par biznesmeni. Viņa fantastiskās idejas bieži vien pat vistiešākajā veidā noder tālaika amerikāņu īstenības izzobošanai.

Sellerss, piemēram, sadomājis atdzīvināt miroņus, padarīt viņus par polismeņiem un bāzt savā kabatā viņu nopelnīto algu. Uz jautājumu, kāds labums būs no polismeņiem miroņiem, Sellerss atbild, ka līdz šim taču ir bijis. Pastiprinot sarkasmu, Tvens liek Sellersa mutē prātojumus par to, ka no tagadējiem polismeņiem ne tikai mazāk labuma kā no miroņiem, bet viņi vēl turklāt protežē — par kukuļiem — spēju namus un paši žūpo. «Materializētie» miroņi neko tādu nedarīs. Tālāk noskaidrojas, ka arī ASV kongresa locekļi nav atjautīgāki par miroņiem un tos var likt viņu vietā.

SUNS NEKODĪS...

Tvens savā piezīmju grāmatiņā kādreiz ierakstījis šādus vārdus: «Miers, laime, cilvēku brālība — lūk, tas mums vajadzīgs šajā pasaulē!» Taču kontrasts starp rakstnieka ilgu sapni un īstenību kļuva ar katru gadu jūtamāks un arvien mokošāks. «Toma Sojera piedzīvojumu» autors labprāt ķertos pie jaunām grāmatām, kurās sprēgātu sirsnīgs humors, bet bieži iznāca tā, ka temati, kas solīja krietni daudz jautrības, izvērtās par kaut ko pavisam citu ...

1891. gadā Amerikā sensāciju sacēla jauni «Siamas dvīņi» — itālieši Džovanni un Džakomo Toči. Tvens, jā-domā, būs lasījis aprakstu par šiem brīnumainajiem cilvēkiem žurnālā *«Scienlific american».* Raksta autors pavēstīja, ka viens no šiem kopā saaugušajiem dvīiņem dzerot daudz alus, bet otrs dodot priekšroku minerālūdenim; kamēr viens no viņiem ir nomodā, otrs pa to laiku saldi guļ.

Tvens nolēma uzrakstīt stāstu par itāliešu dvīņiem.

Sis temats, pēc viņa domām, slēpa sevī neierobežotas iespējas. Lasītāji aiz smiekliem vai nobeigsies. Pieņemsim, ka viens no dvīņiem nelieto alkoholu, bet otrs ir dzērājs, viens — trakulīgs, otrs — lēnprātis, viens — iemīlējies, otrs...

Grāmata «Šie apbrīnojamie dvīņi» īstenībā bija pabeigta, taču rakstnieks nejutās apmierināts. Viņš arvien vēl strādāja pie manuskripta — un piepeši sāka veidoties pavisam citāds sacerējums.

Jau pašā sākumā rakstnieks saviem dvīņiem par dzīves vietu bija izvēlējies pilsētiņu Dausonportu, vienu no tām Tvenam tik labi pazīstamajām pilsētiņām, kurās aizvadīti viņa jaunības gadi. Un nav brīnums, ka stāstā parādījās Dausonportas vienkāršo iedzīvotāju tipi.

Pamazām vien tie sāka aizēnot eksotiskos dvīņus.

Izveidojās cēlsirdīgā savādnieka Vilsona — neveiksmīga jurista tēls. Vilsons Tvenam iepatikās, un drīz vien tas kļuva par stāsta galveno varoni. Un bufonādi nomainīja reālas un diezgan skumjas dzīves ainas. Tā gluži nemanot «Šo apbrīnojamo dvīņu» vietā radās stāsts «Vientiesis Vilsons».

Vilsons — cilvēks ar prātu, brīvdomātājs. Viņš no visas sirds vēlas būt derīgs saviem līdzpilsoņiem. Taču Dausonportas iedzīvotāji izturas pret viņu ar stulbu neuzticību un pat naidīgumu. Mietpilsoņu dzīves idiotisms, par kuru stāstīts arī «Haklberija Finna piedzīvojumos», tagad akcentēts vēl krasāk.

Vilsons ir viens un nesaprasts. Viņam vajadzētu aizbraukt, bet lepnums to liedz, un viņš paliek dzīvot pilsētā, samierinādamies ar savu likteni. Vilsons redz, cik nožēlojama dzīve ir Dausonportas vulgārajiem]audīm. Viņu māc drūmas domas. XVIII gadsimta vidū

amerikāņu apgaismības darbinieks V. Franklins sacerēja optimistiskus aforismus un izteica tos ar sava «Vientieša

Ričarda» muti. Tvens tam pretstatā liek bezcerīgi drūmas sentences, ko izsaka Vilsons, vientiesis Vilsons, kā viņu saukā lauku zobgaļi.

Vilsona dzīves laikā Dausonportā notiek daudz kas neparasts.

«Baltā nēģeriete» Roksana-Roksija dzemdē baltu bērnu, bet, tāpat kā viņas dēls, joprojām paliek verdzene. Viņa kalpo vienā no pilsētiņas dižciltīgākajām ģimenēm un auklē tās mantinieku, kas dzimis vienā dienā ar viņas dēlu. Vēlēdamās paglābt savu dēlu no verdzības, Roksija apmaina bērnu drēbītes. Tagad nēģeris ir baltā bagātnieka dēis un mantinieks, bet baltais puika — viņa vergs. Roksijas dēlu Tomu lutina un samaitā. Viņš ir gļēvulis, zaglis, bezsirdīgs cilvēks. Tvens uzsver, ka Toms nav piedzimis nelietis; tieši «saimnieka» stāvoklis padara viņu par morālu izdzimteni.

Reiz pilsētiņā nejauši atbrauc itāliešu dvīņi (jaunajā stāsta variantā viņi vairs nav «Siarnas dvīņi»). Stāsta sižets arvien vairāk samezglojas. Ir notikusi slepkavība. Vaina krīt uz dvīņiem, taču īstais noziedznieks ir Toms. Viņa vainu atklāj Vientiesis. Viņš atklāj arī noslēpumu, kas saistās ar «balto nēģeri». Vilsons jau gadiem ilgi klusībā kolekcionē pilsētiņas iedzīvotāju pirkstu nospiedumus. Tieši tas palīdz noskaidrot, kas turējis rokā nazi, ar ko pastrādāta slepkavība. Pirkstu nospiedumi atklāja arī bērnu apmaiņu, ko izdarījusi Roksija.

Grāmatā stāstīts par Dienvidu vergturiem, kas sadzīvo bērnus ar savām verdzenēm nēģerietēm un vēlāk pret tiem izturas kā pret vergiem. Verdzība notēlota ar lielu naidu. Tvens neieredz visu šo sasmakušo garīgo pasauli, kādā iestiguši dienvidu pilsētiņas iedzīvotāji. Šajā muļķības, patmīlības un rasisma vidē slikti klājas ne tikai Vilsonam, bet arī Roksanai.

Tvena attēlotā pilsētiņa, kā lasītājs nojauš, nav izņēmums Amerikā. Kaut kas visai valstij raksturīgs redzams gan tās bagātnieku pretenzijās uzkundzēties vienkārša- , jiem darba cilvēkiem, gan viņu vienaldzībā pret tautas likteņiem, gan šo amorālo ļaužu liekulībā, gan mietpilsoņu domu nabadzībā un naidīgumā pret visu skaidro un labo.

Vilsona aforismi, kas likti dažādām grāmatas nodaļām par epigrāfu, sasaucas ar skumjajiem domu graudiem, kas

izmētāti pa Tvena piezīmju grāmatiņām. «Tas, kurš nodzīvojis pasaulē diezgan ilgi un iepazinis dzīvi, saprot, cik daudz mēs esam parādā Ādamam — pirmajam lielajam cilvēku dzimuma labdarim. Viņš atnesa pasaulē nāvi.»

Rūgtu sarkasmu pauž Vientieša vārdi: «Ja pievāksiet badā nomērdējušu suni un pabarosiet to, viņš jums nekodīs. Tā arī ir galvenā atšķirība starp suni un cilvēku.»

Stāsts «Vientiesis Vilsons» daļēji pamatojas uz sensacionālu materiālu, tajā atrodami arī melodrāmas elementi, bet. ir arī laba tiesa reālistisku, ar pacilātību uzrakstītu lappušu. Kritiski notēlodams Amerikas dzīvi, Tvens savā jaunajā grāmatā attīsta tālāk to tradīciju, kas tik spīdoši parādījās «Haklberija Finna piedzīvojumos». Dausonporta — tā ir, varētu teikt, drūma «Haka Finna pilsētiņa».

PAR CILVĒKIEM, KAS SPEJĮGI UZ CĒLU PAŠUZUPURĒŠANOS

Čikāgas izstādē, kas bija organizēta par godu Amerikas atklāšanas četrsimtajai gadadienai, ASV prezidents svinīgi pavēstīja: «Vecās Pasaules acu priekšā jaunās tautas veic dižus darbus.» Tvens turpretī vairs nespēja tik dedzīgi kā agrāk priecāties par tēvzemes industrijas sasniegumiem. Viņu māca grūtas domas par amerikāņiem un par cilvēku vispār.

Tvena meita Suzija pastāsta par to, cik ļoti viņas tēvu nodarbinājušas visnopietnākās dzīves problēmas, cik neatlaidīgi viņš centies filozofiski izprast īstenību. Savā Tvena «biogrāfijā» Suzija raksta: «Lasītāji viņu pazīst kā humoristu, taču viņam piemīt daudz vairāk nopietnības nekā humora. .. Kad mēš mājās esam vieni, viņš deviņos gadījumos no desmit runā par kaut ko ļoti nopietnu . .. Viņš drīzāk ir filozofs nekā kas cits ...»

Sašutuma pilni spriedumi par cilvēkiem, par cilvēka dabu Tvenam sastopami jau labi sen.

Tā astoņdesmito gadu vidū, sašutis par amerikāņu preses un daudzu viņa Hartfordas paziņu liekulīgo nostāju pret kādu tālaika politisko darbinieku, Tvens nosauc cilvēku par «kaunpilnu radījumu». «Cilvēks,» viņš satracināts rakstīja Gouelsam, «der tikai, lai viņu kā stabu noliktu uz ielas stūra suņu vajadzībām.»

Tad pat Tvens, mezdams izaicinājumu turīgajiem hart-fordiešiem, uzstājās pret republikāņu partijas kandidātu Bleinu, atklātu kapitālistiskās oligarhijas aizstāvi, kurš ierosinājis pret ķīniešu emigrantiem vērstus likumprojektus. Tvena piemēram sekoja viņa draugs Tvičels. Kad tās baznīcas mantīgie draudzes locekļi, kurā dievkalpojumus noturēja Tvičels, sacēla pret mācītāju veselu kampaņu, piedraudot viņu padzīt, Tvens vēl jo asāk uzbruka «cilvēku sugai».

ASV buržuāziskie literatūras vēsturnieki nereti mēģina iegalvot, ka Tvena niknos uzbrukumus cilvēkiem izraisījuši vienīgi traģiski notikumi ģimenē — rakstnieka meitu un sievas nāve un viņa dibinātās izdevniecības bankrots.

Astoņdesmito gadu vidū visi Klemensu ģimenes locekļi bija sveiki un veseli. Viņa izdevniecība plauka. Un tomēr jau tajā laikā Tvens nosodīja «cilvēku sugu». Skaidri redzams, ka uz tādām runām viņu pamudinājušas nevis personiskās likstas, bet sociālās īstenības parādības. Tvens savos buržuāziskajos laikabiedros saskatīja ļaunus, liekulīgus, mantkārīgus cilvēkus. Ar lielu sarūgtinājumu rakstnieks vēroja arī daudzu vienkāršo amerikāņu izturēšanos — viņi

neuzdrošinājās aizstāvēt sevi un pat pārņēma no saviem apspiedējiem dažu labu netikumu.

Deviņdesmitajos gados rakstnieks sāka vēl vairāk nekā agrāk nopelt cilvēku. Ne reizi vien viņš izteicās, ka dzīvnieki ir morāli daudz pārāki par cilvēkiem. Daudz aforismu, kas nedara godu cilvēkam, Tvens uzrakstījis savas dzīves pēdējos desmit gados. «Cilvēks,» viņš rakstīja, «ir vienīgais dzīvnieks, kas spēj nosarkt. Pareizāk — kuram *būtu* jānosarkst.»

Vai tas liecina, ka Tvens kļuvis iesīkstējis hipohondriķis un uzgriezis cilvēcei muguru? Nē, viņš neatlaidīgi meklē cilvēkus, kurus varētu iemīlēt no visas sirds, — drosmīgus, lepnus, ar gaišu skatienu un atvērtu sirdi. Bet imperiālisma priekšvakarā Savienotajās Valstīs rakstnieks redz tikai alkatību, mantraušanas kāri un ļaundarības. Un visa Amerika viņam šķiet iestigusi egoisma un pašlabuma purvā.

Meklējot dzīvē gaišo, Tvens sāk pievērsties citām zemēm — gan tālajai Krievijai, gan viduslaiku Francijai.

Rakstot «Amerikas pretendentu», Tvenam gadījās iepa-

zīties ar krievu revolucionāra S. Slepņaka-Kravčinska darbu «Nelegālā Krievija». Stepņaks-Kravčinskis toreiz bija aizbraucis uz Amerikas Savienotajām Valstīm, lai nodibinātu aizokeāna zemē Krievu brīvības draugu biedrību, un uzdāvāja amerikāņu rakstniekam savu grāmatu. Tvenu ļoti saviļņoja vēstījums par krievu revolucionāro kustību, par dižo varonību, ko parādīja cīnītāji pret patvaldību. Viņš aizrakstīja «Nelegālās Krievijas» autoram vēstuli, kurā teikts: «Es izlasīju «Nelegālo Krieviju» no sākuma līdz beigām ar lielu, dedzīgu interesi. Kāds gara diženums! Manuprāt, tikai nežēlīgais krievu despotisms spēja radīt tādus ļaudis! Aiz laba prāta uzņemties mokpilnu dzīvi un pēdīgi iet nāvē vienīgi *citu* labā — tādu moceklību, šķiet, nepazīst neviena valsts, izņemot Krieviju.» Protams, Tvenam bija zināms, ka «vēsturē mocekļu ir bez sava gala», bet viņš saka: «Visos pārējos gadījumos, kurus vien atceros, var jaust, ka ticis noslēgts darījums.»

Amerikāņu rakstnieka vēstule Stepņakarņ-Kravčinskim netika publicēta vairāk kā sešdesmit gadu. Un tikai tagad, kad tā mums ir zināma, kļuvis skaidrs, kāpēc «Amerikas pretendentā», kas nāca klajā gadu pēc Tvena vēstules krievu revolucionāram, piepeši uzrodas krievu atbrīvošanās cīņas tēma. Par tālās Krievijas revolucionāriem stāstā runā Sellerss.

Tas pirmām kārtām ir komisks varonis. Bet Tvens ne tikai smejas par to. Viņš arī apbrīno tā bagāto fantāziju, neizsīkstošo enerģiju. Ar Sellersa muti rakstnieks negaidot izsaka savu sajūsmu par krievu revolucionāru vīrišķību. Sellerss viņos redz «vīrišķīgus, drosmīgus cilvēkus, kas ir patiesi varonīgi, nesavtīgi, uzticīgi augstiem un cēliem ideāliem, brīvības mīlestībai, izglītoti un gudri». Sibīrijas «raktuvēs un

cietumos sabāzti viscēlākie, vislabākie, visspējīgākie cilvēku dzimuma pārstāvji, kādus jebkad dievs radījis».

Bet atgriezīsimies pie Tvena vēstules Stepņakam-Krav-činskim. Tā ir interesanta un svarīga ne tikai tāpēc vien, ka paskaidro, no kurienes radusies krievu tēma «Amerikas pretendentā». Vēstule liecina par to, cik dziļi Tvens izjuta krievu revolucionārās kustības morālo diženumu, cik diženi ir tie cilvēki, kuri dodas uz savu mērķi, Tvena vārdiem izsakoties, «caur pekles ugunīm — nedrebot, nenobālējot, neparādot mazdūšību».

Vēstulē netieši izpaužas slāpes pēc vistautas cīņas augstas idejas vārdā, tās idejas vārdā, ko rakstnieks glabāja savā sirdī. Visbeidzot — vēstule vēlreiz apliecina to, ar kādām skumjām Tvens noraudzījās uz visu, kas notika viņa dzimtenē.

Protams, arī Amerikā tajā laikā diezgan daudzi piemēri liecināja par cilvēku patiesu cildenumu, pašaizliedzību cīņā par augstiem mērķiem, par uzupurēšanos. Tvena vēstule rakstīta tikai dažus gadus pēc 1886. gada provokācijas upuru nāves. Valstī uzbangoja jauns streiku vilnis. Sociālisma idejas iekaroja arvien vairāk piekritēju proletariāta rindās. Dibinājās partijas, kas pārstāvēja izputināto fermeru intereses.

Pēdējie vārdi, ko pēc nāves sprieduma noklausīšanās teica strādnieku vadonis Pārsons, atklāj cildenas dvēseles cilvēku, patiesu ASV atbrīvošanas cīņas varoni. Pārsons teica: «Es esmu sociālists. Es esmu viens no tiem, kurš, būdams algots vergs, uzskata, ka kļūt pašam par saimnieku un vergu īpašnieku, izvairīties no algota verga likteņa — tas būtu noziegums pret sevi pašu un pret savu kaimiņu un arī netaisnība pret saviem līdzpilsoņiem... es noraidīju šo ceļu kā nepieņemamu un tagad stāvu uz ešafota. Tas ir mans pārkāpums...»

Vērsdamies pie tiesneša, cits amerikāņu revolucionārs, Spaiss, iesaucās: «Ņemiet vērā, ka jūs samīdāt tikai dzirksteli, ka visās malās — aizmugurē un jums priekšā — plešas plašumā liesmas! Šīs liesmas iekvēlojas masu dzīlēs, un jūs esat bezspēcīgi tās nodzēst...»

Pārsonu, Spaisu un viņu biedrus pakāra. Bet deviņdesmitajos gados amerikāņu strādnieki ne reizi vien parādīja apbrīnojamu varonību streiku cīņās. 1894. gadā, piemēram, Debsa vadībā notika ASV strādnieku kustības vēsturē slavenais plašais dzelzceļnieku streiks. Kareivji un policija apšāva desmitiem streikotāju, bet Debsu un citus Amerikas dzelzceļnieku savienības vadītājus saņēma ciet un ieslodzīja cietumā. Tur tad Debss iepazinās ar marksismu. Dažus gadus vēlāk viņš rakstīja: «Es stāvu i par sociālismu, tāpēc ka es stāvu par cilvēci. Pārāk ilgi ; mēs esam dzīvojuši zem nolādētās zelta varas dūres, j Nauda nedrīkst būt civilizācijas pamatā. Ir pienācis laiks (atjaunināt sabiedrību — mūs gaida vispārējas pārmai- S ņas.»

Kaut arī Tvena nostāja pret darba tautu, pret arodbiedrībām bija

ļoti labvēlīga, viņš tomēr nesaskatīja, ka amerikāņu dzīvē ienācis jauns varonis —- proletārietis, cīnītājs par sociālismu. Viņam nebija īsti skaidra strādnieku loma sabiedrības pārveidošanā uz jauniem, taisnīgiem pamatiem. Viņa gara acu priekšā toreiz pirmām kārtām tēlojās Amerika ar divējādām ļaužu kategorijām — laupītājiem un apspiestajiem, kuri, tāpat kā ogļdeģis romānā par Jenkiju, gatavi mocīt tādus kā paši. Lūk, kāpēc Tvens mēģināja saskatīt egoisma un aprēķina iedīgļus pat pašaizliedzīgu varoņu rīcībā. Lūk, kas noteica mizantropisko noskaņu pastiprināšanos rakstniekā. Pilnā mērā šīs noskaņas parādījās vēlāk, imperiālisma apstākļos.

VĒLREIZ TOMS UN HAKS

Klemensi pārgāja dzīvot uz Florenci. Rakstnieks sajūsminājās par veco pilsētu, viņam patika senlaicīgā villa, kurā viņš ar ģimeni apmetās. Tvens ar labpatiku raksta par piļu mūriem un torņiem, par tālumā redzamo Florenci, katedrāli, kas atgādina zemē nosēdušos gaisa balonu, par saulrietiem, kas zeltītām straumēm nolīst pār pilsētu.

Tvens daudz strādāja. Arī šajos gados, kad viņa vēstulēs un piezīmju grāmatiņās tik bieži sastopami niknuma pilni uzbrukumi «cilvēku sugai», viņš alka rakstīt par labiem, pievilcīgiem cilvēkiem, tiecās bez aplinkiem izteikt savu mīlestība pret cilvēku, vienkāršu darbarūķi, parasto amerikāni.

Sis dzēlīgais satīriķis visu mūžu tika meklējis pozitīvu varoni. Viņš ir radījis veselu rindu sirsnīgu un atjautīgu bērnu tēlus. Pirmām kārtām, protams, tie ir Toms Kenti un Toms Sojers.

Tvenam ir arī dažs labs pozitīvais varonis — pieaugušais. Kā tādus var minēt Jenkiju un Vilsonu, Džimu un Roksiju. Arī Haks viņa vārdā nosauktajā grāmatā attēlots kā puisēns, kas uzrāda pavisam nebērnišķīgu dzīves izpratni, viņa uztverē dzīve ir zaudējusi saskaņu un prieku.

Tālaika Amerikā Tvenam bija tik grūti atrast paraugu cildenam dzīves apliecinājumam, morālajai skaidrībai un

cilvēcībai, ka viņš vairākkārt raudzīja atgriezties pie iemīļotajiem Toma un Haka tēliem. Deviņdesmito gadu vidū viņš saraksta garo stāstu «Toms Sojers ārzemēs» un «Toms Sojers — detektīvs». Tomu un Haku kā centrālos tēlus sastopam arī vairākos citos nepublicētos un pa lielākajai daļai nepabeigtos T'vena darbos.

Grāmatā «Toms Sojers ārzemēs» pastāstīts, kā Toms Haks un Džims gaisa balonā dodas ceļojumā uz Sabaras tuksnesi.

Toms Sojers tagad ir tikai piemīlīgs piedzīvojumu meklētājs. Tvens akcentē viņa izdomas spējas, attapību, veselo saprātu. Protams, tā bija Toma doma paņemt līdzi gaisa balona grozā smiltis, lai vēlāk, pārdodot Sahāras smiltis par tik un tik centiem burciņā, kļūtu stāvus bagāts. Haks un nēģeris Džims, Toma ceļojuma biedri, savā runā bieži pauž tautas gudrības. Ar savām vientiesīgajām, nejaušajām replikām viņi sagrauj aizspriedumus, ierastos māņus.

Gribēdams atkārtot pagājušo laiku romantisko varoņu dižos darbus, Toms ieteic sarīkot «krusta gājienu». Haks nezina, ko tas nozīmē. Mūsu pienākums, Toms viņam paskaidro ar grāmatās izlasītiem vārdiem, sagrābt «Svēto Zemi». Tomēr Haks un Džims to nespēj saprast. Kā vienkāršs, nemācīts fermeris Haks viņam saka: «Vai zini, Tom Sojer, to nu es nevaru saprast. Ja man ir ferma un tā pieder man, bet otrs cilvēks man to grib atņemt, vai tad būs taisnīgi, ja viņš

...»

Visas Toma pūles ieskaidrot, ka šajā gadījumā tam nav nekā kopēja ar fermām, ka tas ir reliģijas jautājums, kaut kas pavisam cits, tomēr nespēj satricināt Haka un Džima pārliecību.

Nēģera Džima mutē Tvens ieliek vārdus, ar kuriem tas vēršas pie Toma, vārdus, kas parāda Toma iecerētā «krusta gājiena» patieso — asiņaino būtību. Ar dziļu sarkasmu Džims saka: «Es ... to tā saprotu. Mums tur nekas nesanāks. Mēs nespēsim nogalināt, tos nabaga svešzemniekus, kas mums nekā nav nodarījuši, kamēr nebūsim ievingrinājuši roku... Bet, ja nu mēs paņemam pa cirvim — tu un es, un Haks — un pārceļamies pāri upei šonakt, kad mēness būs paslēpies, un apkaujam to slimīgo ģimeni, kas dzīvo pie Snajas, un pielaižam uguni viņu mājai, un. . .» Protams, Tvena varoņi netaisījās «ievingrināt roku» slepkavošanā ...

Pasaulē, kur bija tik daudz svešas mantas un svešu zemju salaupītāju, Haks un Džims kļuva Tvenam arvien mīļāki.

Stāsts «Toms Sojers — detektīvs» ir viena no neskaitāmajām Tvena parodijām par modē nākušajiem detektīvu romāniem un stāstiem. Jau «Baltā ziloņa nolaupīšanā», kas publicēts astoņdesmito gadu sākumā, rakstnieks izmantojis šo satīras formu, lai izsmietu stulbus detektīvus un idiotiskus polismeņus, kuri, starp citu, nepalaiž garām izdevību izreklamēt sevi vai pat izplēst kādu naudas žūksni. Komisms, ko rada kontrasts starp skaļiem vārdiem un vismuļķīgāko rīcību, starp augstām pretenzijām un zemiskiem darbiem, šajā stāstā izpaužas brīnum jauki un dabiski.

Vietumis arī stāstā «Toms Sojers — detektīvs» samanāms, ka Tvens izsmej amerikāņu «taisnīgo tiesu». 2ēl tikai, ka stāstam nav tā viegluma un spožuma, kas raksturīgs «Baltā ziloņa nolaupīšanai». Turklāt Toma un it sevišķi Haka tēli ir ļoti bāli. Haks tikai pieraksta sava drauga izdarības un ar grūtībām seko viņa spraigajiem domu gājieniem.

SIRDS, KAS NEPAZĪST EGOISMU

Tikai īsu laiku Tvens dabūja izbaudīt mierīgo dzīvi Florencē.

Vispār jāsaka — literārais darbs jo bieži bija jāatliek pie malas. Lielas raizes sagādāja veikalnieciskie jautājumi, saistīti ar izdevniecību un arvien vēl ar to pašu Peidža mašīnu. Tvens ar bažām domāja, ka mašīnai varbūt nav nākotnes un citi uzņēmēji izkonkurēs šo izgudrojumu, uz kuru viņš licis tik lielas cerības.

Lietu kārtošanai bija steidzami jāaizbrauc uz Ameriku.

Tā nu tas bija iznācis, ka viņš, kādreizējais Misisipi locis, zelta meklētājs un žurnālists, amerikānis caur un cauri, laimīgs jutās tikai tad, kad dzīvoja tālu no dzimtenes Florencē.

Amerikā bija sākusies jauna ekonomiska krīze. Fabrikas slēdza, strādniekus izmeta uz ielas. Tvens atgriezās Eiropā nomāktā garastāvoklī. Viņa pasākumi cieta neveiksmi. Banka pieprasīja, lai Vebstera firma nekavējoties nomaksā parādus. Pār Tvenu savilkās bankrota

draudi. Bezmiega naktis. Viņš staigā pa istabu šurpu turpu. Olivija Klemensa vēstulē māsai atzīstas, ka reizēm nezina, kur ņemt naudu dienišķiem izdevumiem.

Krīze padziļinās.

Rakstnieks nespēj dzīvot neziņā — viņš atkal brauc uz Ameriku.

Izmisuma brīdī Tvens meklē palīdzību pie sava jaunā paziņas Rodžersa — viena no Rokiellera monopolijas dūžiem.

Naftas tresta *«Standard Oil»* īpašnieki bija plaši pazīstami ar savām tumšajām mahinācijām. Laikrakstos sāka parādīties raksti, kas atklāja Rokfellera laupīšanas metodes. Rodžersam uzlika par pienākumu nodibināt draudzīgas attiecības ar literātiem un žurnālistiem, lai atmaskošanas kampaņa pret *«Standard Oil»* neietu plašumā. Un Rodžerss bija ar mieru sniegt palīdzīgu roku Tvenam.

Vispār ASV bagātnieki tagad labprāt tēloja mākslas mecenātus. Pat visslavenākie rakstnieki nenoraidīja ielūgumus uz pusdienām pie miljonāriem. H. Harlends, kas cēlies no vidējiem fermeriem, atceroties šādas pusdienas pie rūpnieka Kārnegi, rakstīja: «Mani visvairāk uztrauca apziņa, ka miljonārs var pavēlēt talantam un talants tam pakļaujas.»

Tvenam piedāvāja sarakstīt grāmatu, kurā būtu atmaskotas *«Standard Oil»* neliešu mahinācijas. Tvens tomēr atteicās to darīt. Rakstnieks naivi taisnojās, ka Rodžerss, viens no šī tresta pīlāriem, esot «vienīgais cilvēks, kas, spēkus un pūles nežēlodams, cenšas paglābt mani un manus tuviniekus no nabadzības un negoda». «Ja jūs mani pazīstat,» teikts kādā Tvena vēstulē, «Jūs sapratīsiet, vai man tāda grāmata vajadzīga vai ne.» Lasīt šos vārdus ir skumji un sāpīgi.

Banka arvien kategoriskāk prasīja nokārtot parādu. Summa nebija liela, bet rakstniekam nepavisam nebija naudas. Vēstulē sievai, kas rakstīta 1893. gada rudenī, Tvens atzīstas, ka visā savas dzīves laikā neesot izjutis kaut ko līdzīgu tam, kas bijis jāpārdzīvo pēdējā nedēļā. Seko izklāsts par izmisīgiem mēģinājumiem sadabūt naudu parādu dzēšanai. «Es steidzami devos uz Hart-lordu un atgriezos, naudu nedabūjis,» viņš raksta. Tad Tvens mēģinājis aizņemties naudu no kādas radinieces. «...Es viņai teicu, ka esmu zaudējis kaunu,jo mans kuģis grimst dibenā ...»

«Kad es astoņos vakarā iekritu gultā,» rakstnieks turpina, «bankrots šķita nenovēršams, bet es biju fiziski tā pārguris, ka ... acumirkli aizmigu.»

Pagāja vēl daži mēneši, un Rodžerss deva padomu — izsludināt bankrotu. Jau otrā dienā firmu «Čārlzs Veb-sters un kompānija» slēdza.

Tvenam bija tikai viens iepriecinājums: beidzot nu pārvilkts krusts visām veikala lietām, visam tam, kas viņu mocījis tik ilgus gadus.

Pēc kāda laika Rodžerss paziņoja rakstniekam, ka visas cerības uz Peidža mašīnu jāmet pie malas. Šis paziņojums, Tvens raksta Rodžersam, «satrieca mani kā pērkona spēriens. Tas izsita man visu prātu no galvas, un es sāku skraidīt šurp un turp, neapjēgdams, ko daru.»

Tvens bija izputināts.

Tieši šajos nebeidzamu raižu un uztraukumu pilnajos mēnešos rakstnieks jo cītīgi bija strādājis pie jaunas grāmatas par Žannu d'Arku. Uzrakstīt romānu par franču tautas slaveno varoni viņš bija iecerējis jau sen. Tai vajadzēja būt grāmatai par īstu vīrišķību, par dižu personību.

Strādājot pie grāmatas, rakstnieks aizmirsa visu pasauli. Viņš zināja, ka tā nebūs tāda grāmata, kādu varētu gaidīt no humorista. Tagad tapa romāns par varonīgu ciņu un lielu traģēdiju. Tvens izvēlējās Žannas d'Arkas tēlu tāpēc, ka viņa priekšstatos šī varone bija gluži brīva no egoisma un godkāres.

Žanna d'Arka veica vairākus neiedomājamus varoņdarbus, ko nebija spējis izdarīt neviens viņas zemes karavadonis. Ar ko tad izskaidrojami viņas panākumi? «. . . Viņa bija zemniece,» Tvens raksta. «Ar to viss ir pateikts. Viņa bija cēlusies no tautas un pazina tautu. Tie pārējie, darbodamies augstākos slāņos, tautu pazina loti maz. Mēs neesam raduši rēķināties ar bezpersonisko, noslēpumaino un atpalikušo masu, kuru dēvējam pat «tautu», piešķirot šim vārdam nievīgu pieskaņu. Tas ir dīvaini, jo savā sirdī mēs ļoti labi apzināmies: stipra ir tikai tā vara, kuru atbalsta tauta; tiklīdz šis balsts zūd — vairs nekas pasaulē neglābj troni no krišanas.»

Domu, ka Žannas d'Arkas spēka avots bija pati tauta, Tvens uzsver vairākkārt.

Rakstnieks, kuram pašam tauta ir tuva, radījis cildenas jaunavas tēlu, kas mīlestībā uz savu nopulgoto dzimteni smēlusies spēkus leģendāriem varoņdarbiem.

Tvena iecere bija slavējama. Taču romānā ne gluži viss pārliecina. Dažā labā vietā raksturiem pietrūkst psiholoģiska dziļuma. Zannas d'Arkas bērnība notēlota diezgan idilliskās krāsās. Kā pareizi uztvēris Tvena draugs Gouelss, kauju ainas un veco laiku ieražu apraksts pārāk romantizēts.

Vislabāk rakstniekam izdevušās tās epizodes, kurās parādīta romāna varones cīņa pret nodevīgajiem baznīcas tēviem, kam liekulība jau kļuvusi par smalki izstrādātu mākslu un kas iemācījušies zemiskus darbus veikli nomaskēt ar svētulīgiem vārdiem. Žanna d'Arka, tik aizkustinoši vārga fiziski un nesalaužama garā, modina pret sevi vēl lielāku mīlestību, bet viņas ienaidnieks Ko-šons — kļūst it kā lasītāja personisks ienaidnieks.

Pat šajā romānā par viduslaiku Franciju sastopam tēlus, kuri liek atcerēties, ka tā autors uzaudzis pie Misisipi upes. Kaut kas Tvenam visai raksturīgs, piemēram, pavīd Paladina — šī balamutes tēlā. «Viņš neapjauta, ka melo; viņš ticēja tam, ko stāstīja,» Tvens jokodams izteicies par savu varoni. Tā, piemēram, kad Paladins atstāstīja, kā notikusi pieņemšana pie karaļa, kur pats vispār nav piedalījies, viņa stāstā pilnīgi atbilstoši «rietumu» folklorai «četras sudraba taures pārvērtās par divpadsmit, pēc tam par trīsdesmit sešām un beidzot par deviņdesmit sešām».

Darbs pie grāmatas par Žannu d'Arku Tvenam vairākkārt bija jāpārtrauc — tālaika Amerikas dzīve prasīja savu. Rakstnieks pieņēma piedāvājumu, kas atrisinātu jautājumu par parādu nomaksu pēc bankrota, — viņš nolēma doties «lekciju turnejā» pa pasauli.

Grūti bija Tvenam to uzņemties. Mazliet agrāk viņš rakstīja sievai: «Reizēm man uznāk bailes, ka atkal vajadzēs atgriezties pie tiem šausmīgajiem publiskajiem priekšlasījumiem. Bet ko lai dara, ja vajadzēs — vajadzēs, taču es to darīšu, tikai ārkārtējas nepieciešamības spiests.»

Klemensi Hartfordā vairs neatgriezās, viņu māja joprojām palika neapdzīvota. Rakstnieka veselības stāvoklis sašķobījās. Uz miesas parādījās sāpīgi augoņi. Tvens, pieredzējis estrādes lektors, vairs neticēja sev, viņš baiļojās par izgāšanos.

Jā, cerības nebija sevi attaisnojušas. Mūža nogalē, kadvajadzētu baudīt savas darba dzīves augļus, viņš ir kļuvis nabags, tāds pats neveiksminieks, kāds bija Nevadā.

Sākās nogurdinoši braucieni no pilsētas uz pilsētu. Ziemeļrietumos, kur vēl nesen pletās tukši lauki, Tvens nopriecājās,

redzot «labības jūru». Šis skats lika nojaust «okeāna rāmo mieru un dziļo rimtību, debess plašuma izjūtu, kur nav vietas sīkumainībai, sīkām domām un dusmām». Rakstnieks alkaini vēroja vasaras namiņus Lielo ezeru krastos, meklēja līksmus cilvēkus, laimīgas ģimenes dzīves ainas.

Klemensu ģimenē prieka bija maz. Turnejā devās Tvens, Olivija un viena no meitām — Klāra. Suzija bija savārgusi. Viņai vajadzēja palikt mājās kopā ar jaunāko māsu. Tvens vienmēr bija mīļš un iejūtīgs tēvs, un šķiršanās no bērniem viņu ļoti apbēdināja. No Suzijas rakstnieks cerēja daudz: viņai vienīgajai no pārējām meitām bija patiesa literāra izjūta.

Kanādas rietumu piekrastē izbeidzās turnejas Amerikas posms. Tagad bija paredzams brauciens pāri okeānam. Tvens sniedza interviju laikrakstiem. Viņš paziņoja, ka pilnīgi norēķināsies ar saviem parādniekiem, kaut ari pēc likuma tas viņam nebija jādara.

Tvens jau tuvojās sava mūža sestajam gadu desmitam.

' PA EKVATORU

No Kanādas Klemensi devās uz Austrāliju, no Austrālijas uz Jaunzēlandi, no turienes uz Ceilonas salu, pēc tam — Indija, atkal Ceilona un Dienvidāfrika. Tvens lielākoties jutās nevesels. Viņa veselība uzlabojās tikai garajos jūras braucienos. Okeānā —vaigu vaigā ar vareno, majestātisko dabu viņš jutās gandrīz laimīgs.

Tvenu visur uzņēma labi — zāles bija klausītāju pilnas. Viņš lasīja fragmentus no savām iznākušajām grāmatām, stāstīja anekdotes. Dažreiz programmā ietvēra bērnībā no nēģeriem dzirdēto šaušalīgo nostāstu par pazaudēto «zelta roku». Vajadzēja ar gudru ziņu ieturēt pauzi stāsta beigās un, cieši uzlūkojot kādu biklu jaunavu, pēkšņi izsaukties: «Mana roka pie tevis!» Klausītāji aiz bailēm salēcās. Populārs bija nostāsts par arbūzu, ko Sems bērnībā nočiepa svešā sakņu dārzā. Izrādījās, ka arbūzs vēl nebija nogatavojies, un Sems to atdeva

atpakaļ īpašniekam. Kā atlīdzību par «godīgumu» viņš dabūja citu — gatavu arbūzu.

Kad beidzot pienāca ilgotais bridis un turneja bija galā, Klemensi atgriezās Londonā. Uz šejieni vajadzēja atbraukt arī Amerikā palikušajām meitām. Bet pienāca vairākas telegrammas, kurās bija neskaidri mājieni par Suzijas slimību. Tvena sieva un meita Klāra steidzīgi aizbrauca uz Ameriku. Pēc trim dienām pienāca ziņa par Suzijas nāvi.

Nāves vēsts Tvenam bija tāds trieciens, no kura viņš ilgi nespēja atgūties. Visa ģimene pārdzīvoja dziļas sēras. Šķita, Klemensi paši uzlikuši sev sodu par kādu nezināmu pārkāpumu. Vairākus gadus ģimenē netika svinēti ne Ziemas svētki, ne arī dzimšanas dienas pārējiem bērniem.

Tvena piezīmju grāmatiņās parādās daudz ierakstu par Suziju. Ar sāpēm viņš atceras dažādus notikumus no meitas dzīves, un pat sīki gadījumi tagad šķiet aizkustinoši svarīgi.

«Suzija bija ļoti tuvredzīga. Reiz, kad viņa vēl bija maziņa, es nesu viņu augšā pa kāpnēm un, pusceļā atskatījies, ieraudzīju pa stikla durvīm ēdamistabā raibo kaķi, kas gulēja saritinājies uz koši sarkanā galdauta pašā galda vidū. Lielisks skats! Es teicu Suzijai: «Paskaties!» — un ļoti izbrīnījos, ka viņa to neredz.» Kādu citu reizi Tvens ierakstījis: «Tolaik Parīzē, kad viņa tik

strauji attīstījās, viņas runa bija kā palaista raķete; dažkārt man likās, ka es redzu, kā ugunīga svītra traucas arvien augstāk un augstāk un zenītā sašķīst spožās dzirkstīs. Un man gribējās teikt: «Tu manu brīnišķīgo meitiņ!» Bet es neteicu neko, un tagad ir rūgti to atcerēties . .. Viņa tik ļoti interesējās par manu darbu,» rakstnieks turpina, «un

man tik ļoti pietrūkst viņas un nav patikas neko darīt.»

Kāda avīze palaida baumas, ka vecīgo humoristu ģimene ir pametusi un viņš palicis bez līdzekļiem. Rakstnieka piezīmju grāmatiņā lasām: «Tvičels man atsūtīja lielu avīžu izgriezumu, kurā virsraksts sniedzās pāri piecām slejām: «Spīdošas karjeras gals». Tur teikts, ka es dzīvojot Londonā trūkumā un ka ģimene mani pametusi. Ja to būtu izdomājis suns, govs, zilonis vai cits kāds dzīvnieks, es varētu just sašutumu un riebumu, bet, tā kā te roku pielicis cilvēks, man jābūt iecietīgam.»

Lielais Ņujorkas laikraksts *«Herold»* ierosināja naudas vākšanu rakstnieka labā. Nē, pagaidām vēl viņam žēlastības dāvanas nav vajadzīgas, Tvens paziņoja presē, un arī ģimene viņu nav atstājusi. Taisnība gan, viņš Joti noguris no parādiem ...

Vajadzēja strādāt. Tvens sēdās rakstīt grāmatu par savu pasaules apceļojumu. Atkal bija iecerētas ceļa piezīmes ar humoristisku noslieci. Bet- ap sirdi bija nemierīgi.

Pasaules apceļojuma laikā Tvens apmeklēja daudzas koloniju valstis. Dabiski, ka Indijas un Dienvidāfrikas iezemiešu liktenis saistīja viņa uzmanību. Piezīmju grāmatiņā Tvens nosauc Indiju par skumju zemi, par zemi, kur valda neiedomājama nabadzība un ciešanas.

Nabadzībā dzīvojošie indusi, ar kuriem baltie iedzīvotāji apgājās kā ar nēģeriem, lika rakstniekam atkal atcerēties nēģeru — vergu stāvokli Amerikā. Viņš aprakstīja, kā viņa tēvs piekāvis nēģeri. Olivijai Klemensai tas nebija paticis, un rakstnieks pierakstīja piezīmi: «Izmetu laukā, un mans tēvs nomazgāts balts.»

Par to, ka Tvens labi apzinājās, kā baltie iedzīvotāji izturas pret iezemiešiem Dienvidāf rikā, liecina šāds ieraksts viņa piezīmju grāmatiņā: «Johannesburgā kāds lielu raktuvju pārvaldnieks sacīja: «Mēs savus nēģerus nesaucam par vergiem, bet šis vārds nosaka viņu vietu un, cik tas no mums atkarīgs, noteiks to arī turpmāk.»»

Būdams Dienvidāfrikā, rakstnieks pats varēja pārliecināties, kā pieaug pretišķības starp angļiem un Holandes izceļotājiem — būriem, kas tur nodibinājuši savu valsti. Un Tvens apzinājās, ka taisnība nav angļu pusē, ka viņi izturas kā iekarotāji. Viņš nosodīja Sesilu Roudsu. Tieši tas bija angļu-būru kara galvenais vaininieks (pēc Ļeņina raksturojuma), kurš jau 1895. gadā demagoģiski paziņoja: «.. .lai pasargātu četrdesmit miljonu Savienotās Karalistes iedzīvotāju no postošā pilsoņu kara, mums, koloniālajiem politiķiem, jādabū jaunas zemes, kur novietot iedzīvotāju pārpalikumu, un jāiegūst jauni apgabali, kur pārdot preces, ko ražo fabrikās un raktuvēs. Impērija, to esmu vienmēr teicis, ir vēdera jautājums. Ja jūs negribat pilsoņu karu, jums jākļūst par imperiālistiem.»[1]

Tūlīt redzams, ar kādām grūtībām tapa Tvena ceļojuma piezīmes. Grāmatā «Pa. ekvatoru» dažs labs materiāls lāgā nesaistās ar pārējiem.

Bet, kaut arī darbā ir zināms fragmentārisms un pretrunas, tas ieņems izcilu vietu rakstnieka daiļrades mantojumā.

Vietumis šajā grāmatā skaidri jaušams nemiers, kas arvien vairāk pārņēma Tvenu imperiālisma laikmeta jausmās. Turpretī Tvena nostāju pret imperiālistu Roudsu vispilnīgāk un spilgtāk pauž viņa sarkastiskie vārdi: «Atklāti sakot, es esmu sajūsmā par viņu; un, kad viņa stunda sitīs, es noteikti nopirkšu par piemiņu gabalu tās virves, kurā viņš tiks pakārts.»

JAUNĀKAJĀ, KAPITĀLISTISKAJĀ, ALGOTAJĀ VERDZĪBĀ

...

«Tātad XX gadsimts —• lūk, pagrieziena punkts no vecā uz jauno kapitālismu, no kapitāla kundzības vispār uz finansu kapitāla kundzību,»[1] Ļeņins rakstīja savā grāmatā «Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija».

Ap to laiku Savienotās Valstis iedzīvotāju skaita ziņā jau bija aizsteigušās priekšā visām Eiropas zemēm, izņemot Krieviju. Valsts nacionālais ienākums jau pārsniedza Anglijas nacionālo ienākumu, kaut gan pirms pusgadsimta bija tikai trešā daļa no tā.

Morgans, Rokfellers un citi multimiljonāri kļuva par amerikāņu ekonomikas noteicējiem. Morgans, šis cilvēks, kura rokās, pēc opozīcijas partiju oratoru izteikuma, Savienoto Valstu prezidents bija mālu pika, savu vārdu bija augstu pacēlis pie amerikāņu dzīves horizonta. Rūpnīcas un fabrikas atradās bagātāko korporāciju rokās, un šīs korporācijas kopā ar bankām bija radījušas draudīgu kapitāla koncentrāciju. Amerikas Savienotajās Valstīs jau bija apmēram divi simti trestu.

Kapitālisms arvien dziļāk iespiedās laukos. Gadsimta nogalē lielum liela daļa Amerikas fermeru apstrādāja, rentētu zemi. Graudnieclba izplatījās arvien vairāk. Daudzi no tiem, kuriem vēl piederēja fermas, ieķīlāja un vairākkārt pārķīlāja savu īpašumu. Zemkopības kapitālistiskais raksturs Savienotajās Valstīs izpaudās arī tā, ka

arvien plašāk tika izmantots algotais darbs un mašīnas, sīkās saimniecības aizstāja ar lielsaimniecībām un pieauga ļoti ienesīgo kapitālistisko saimniecību īpatnējais svars. Ļeņins atzīmēja, ka jaunā gadsimta sākumā vairāk nekā puse valsts zemkopības produkcijas bija koncentrēta aptuveni vienā sestdaļā kapitālistisko saimniecību rokās. Fermās lielākoties dzīvoja nevis pārtikušie zemes īpašnieki, bet cilvēki, kas smaka zem augošo parādu nastas, no kuras tie nespēja atbrīvoties. Pār kapitālistiem un viņu sulaiņiem Savienoto Valstu kongresā un Baltaja namā bira lāsti. Visi valsts reakcionārie spēki tika mobilizēti aizstāvēt lielkapitālismu.

Ļeņins norāda, ka finansu kapitālarn atbilstošā starptautiskā politika «izpaužas lielvalstu cīņā par pasaules ekonomisko un politisko sadalīšanu».'

1898. gada aprīlī Amerika ar visu savu resursu spēku uzsāka karu ar Spāniju, vienu no Eiropas vājākajām valstīm. Dzeltenās preses karali savos laikrakstos sacēla vaimanas par nepieciešamību palīdzēt

nelaimīgajiem Kubas iedzīvotājiem, kurus apspiež Spānija. Tvenarn, tāpat kā daudziem miljoniem avīžu lasītāju, likās, ka tiešām sācies karš par apspiestās tautas atbrīvošanu. Viņš rakstīja Tvičelam: «Nekad vēl karš nav sagādājis man tādu gandarījumu ... kā šis, jo šis ir visapsveicamākais karš, kāds jebkad bijis.»

Kamēr daudzi vienkāršie amerikāņi naivi jūsmoja par šā kara «cildenajiem» mērķiem, bet ASV prezidents Ma-kinlijs deklarēja, ka «vardarbīga aneksija... būtu noziedzīga aneksija», tādi valsts darboņi kā Teodors Rūzvelts (toreiz jūras kara lietu ministra vietnieks) un republikāniskās partijas redzamākais vadonis Lodžs privātās vēstulēs norādīja, ka nepieciešams galveno vērību veltīt Spānijai piederošajām Filipīnu salām Klusajā okeānā. Kuba var pagaidīt, galvenie spēki jāsūta tieši uz Filipīnām, viņi teica.

Dažas nedēļas pēc karadarbības sākuma amerikāņu flote sakāva spāniešu eskadru Klusajā okeānā; augustā krita Manila — Filipīnu salu galvaspilsēta. Puertoriko bija ieņemta jau agrāk.

Lodžs vēstulē Rūzveltam izteicās: «Ja vien es rūgti nemaldos, valdība jau pilnā mērā atbalsta lielo politiku, pēc kuras mēs abi tiecamies.» Viņš vēl rakstīja: «Viņi katrā ziņā noturēs savās rokās Manilu, kas ir liels ieguvums, jo sevišķi tāpēc, ka nodos mūsu rokās tirdzniecību aus-trumos.»

Pagāja vairākas nedēļas. Pēc kārtējās lūgšanas Makin-lijs beidzot saņēma norādījumu «no dieva». «Mums nekas cits neatliek,» viņš paziņoja, «kā iekarot tās visas un audzināt filipīniešus, pacelt viņus, civilizēt un padarīt par kristiešiem.. .» Tā sacīdams, protams, viņš ņēma vērā arī «komerciālās iespējas, pret kurām valstiski domājoši amerikāņi nevar palikt vienaldzīgi».

Apmēram ap to pašu laiku Amerikas Savienotajām Valstīm tika pilnīgi pievienotas arī Havaju salas. Jau sen lielum lielo vairumu plantāciju, rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu šajās salās bija sagrābuši amerikāņi.

Drīzumā Filipīnu salās izcēlās bruņota cīņa starp apkrāptajiem salas nemiernieku spēkiem, kas bija cīnījušies pret spāniešiem cerībā izkarot savai zemei neatkarību, un amerikāņu okupācijas karaspēku. Cīņas ievilkās.

«Izrādās, ka amerikāņu tautu,» Ļeņins rakstīja savā «Vēstulē Amerikas strādniekiem», «kas pasaulei devusi revolucionāra, pret feodālo verdzību vērsta kara paraugu, miljardieru saujiņa tur jaunākajā, kapitālistiskajā, algotajā verdzībā, izrādās, ka šī tauta veic algota bendes lomu, kurš, izpatikdams bagātajiem neliešiem, 1898. gadā žņaudza Filipīnas, aizbildinoties ar to «atbrīvošanu» .. .»'

Notikumi, kas risinājās Filipīnās pēc tam, kad bija beidzies karš ar Spāniju, lika Tvenam radikāli mainīt savas domas par 1898. gada karu.

ļaunprātīgie cilvēciņi militārā forma

Sājos gados Tvens vēl joprojām dzīvoja Eiropā. Viņa attiecības ar apkārtējo pasauli arvien vairāk sabojājās. Viņš labprāt būtu vēlējies paslēpties no cilvēkiem, no melīgajām avīzēm. Visu pasauli aplidoja Tvena teiciens sakarā ar izplatītajām baumām, ka viņš miris: «Baumas par manu nāvi ir stipri pārspīlētas.»

Tvena piezīmju grāmatiņā lasām: «Mani apmeklēja misters Vaits, *«New-York Journal»* vietējais korespondents, un parādīja divas telegrammas, ko saņēmis no savas redakcijas.

Pirmā: «Ja Marks Tvens Londonā taisās mirt trūkumā sūtiet 500 vārdu.»

Otrā (daudz vēlāk): «Ja Marks Tvens nomiris trūkumā, sūtiet 1000 vārdu.»

Es viņam paskaidroju, kāds īstenībā ir stāvoklis, un nodiktēju apmēram šādu atbildes telegrammu: «Džeimss Ross Klemenss, mans radinieks, pirms divām nedēļām bija nopietni slims; patlaban viņa veselība uzlabojas. .. baumas par manu nāvi ir stipri pārspīlētas. Es esmu vesels. Marks Tven s.»»

Kad Šveicē, kur rakstnieks kādu laiku uzturējās, ieradās nēģeru koris «Jubilejas dziedoņi», kas izpildīja viņam kopš bērnības pazīstamās tautas dziesmas, viņš bija dziļi saviļņots. «Es uzskatu, ka «Jubilejas dziedoņi» un viņu dziesmas — tas ir Amerikā izplaucis zieds, par kuru skaistāku pasaule nav redzējusi gadsimtiem ilgi; bet man ir žēl, ka tie nav ārzemju mākslinieki: tad Amerika viņus dievinātu, apbērtu ar zeltu, būtu sajūsmināta par viņiem līdz neprātam, un to viņi arī tiešām pelnījuši,» Tvens rakstīja Tvičelam. Atgriezties Amerikā viņam arvien vēl negribējās.

Nomira sapņotājs Orions, tā arī dzīvē nekā nesasniedzis.

Joprojām Tvenu apciemoja ievērojamas personas un apliecināja viņam savu cieņu, joprojām viņu pie sevis uzlūdza karaļi un princi. Rakstnieks bija laipns, asprātīgs, piemīlīgs. Taču vēstulēs Gouelsam viņš reizēm klāja vaļā visu. «Nupat beidzu lasīt rīta avīzi,» Tvens raksta vienā vēstulē. «Es lasu to katru rītu, kaut arī zinu, ka tajā būs atspoguļoti vienīgi netikumi, zemiskums, liekulība un cietsirdība, kas raksturīga mūsu civilizācijai un liek man visu atlikušo dienas daļu piesaukt dievu to kungu, lai tas soda visu cilvēku dzimumu.»

Tvena «attiecības» ar dievu, sabojātas kopš senām dienām, vērtās arvien ļaunākas. Reiz, izlasījis grāmatii par mēģinājumiem, kas izdarīti ar skudrām, Tvens blēdīgā vientiesībā pierakstīja «pats sev zināšanai» rezultātus par «eksperimentiem», kuru mērķis noskaidrot skudru uzskatus par... reliģiju. Ja izgatavotu dievnamu modelīšus miniatūrā, katrai reliģijai pa vienam, un pēc tam vienā

ievietotu mazliet darvas, otrā — terpentīnu, trešajā —• logu ķiti, bet kristīgo dievnamā — cukura graudiņu, tad visas skudras bez vilcināšanās dotos uz kristīgo diev- ; namu. Tas pierāda, Tvens sarkastiski nospriež, ka skudras, «ja tām ļauj brīvu izvēli, dod priekšroku kristīgajai ticībai».

Rakstnieks bieži pauž naidu pret misionāriem, kas sev visapkārt izraisa nepatiesības un liekulības garu. Viņš protestē pret to, ka Amerikā baznīca nav pilnīgi nošķirta no valsts, un ar patiku atkārto antireliģisķas anekdotes: piemēram, par prezbiteriāņu svēto, kurš nolēmis doties ekskursijā no paradīzes uz elli un nopircis palētinātu biļeti turp un atpakaļ, un nu viņam nekādi neizdodas iztirgot atpakaļbrauciena biļeti.

Tvena piezīmju grāmatiņās atrodams šāds uzmetums antireliģiskam stāstam par kapteiņa Stormfīlda ceļojumu uz paradīzi: «Stormfīlds dabū zināt, ka elle ierīkota, izdabājot pirmo kristiešu vēlējumiem. Mūsdienās paradīzes greznās zāles apsilda radiatori, kas savienoti ar elli. Sī ideja .. .» Tvens zobodamies paskaidro, «guvusi dedzīgu atbalstu pie puritānisma dižvīriem, jo grēcinieku ciešanas top vēl lielākas no apziņas, ka uguns, kurā viņi cepinās, tajā pašā laikā sagādā komfortu taisnīgajām dvēselēm.»

Nekad vēl, liekas, Tvens nav tik daudz rakstījis kā šajos gados, nekad vēl nav strādājis tik drudžaini intensīvi, un nekad nav bijusi tik liela disproporcija starp viņa uzrakstīto darbu skaitu un publicēto darbu skaitu. 1898. gada augustā viņš paziņoja Gouelsam: «Pagājušo vasaru es sāku strādāt pie sešpadsmit sacerējumiem — trim grāmatām un trīspadsmit žurnālu rakstiem —, bet veiksmīgi pabeigt izdevās tikai divus pavisam niecīgus gabalus — 1500 vārdu par abiem; tas bija viss no krietni apjomīgu manuskriptu neskaitāmām kaudzēm un ķīpām.»

Tāpat kā agrāk, sieva joprojām mēdza izskatīt un cenzēt sirmā rakstnieka darbus. «Grāmatu es pabeidzu vakar, un kundze šo daļu no tās izņēma...» Tvens rakstīja savam draugam. Kādu citu reizi — tas jau bija XX gadsimta sākumā — vēstulē Tvičelam viņš sarkastiski piemetina: «Uzrakstīju vēl vienu gabalu; pasteidzieties un palīdziet Līvijai, lai no tā tikai slapjums vien paliek.»

Kad sievai nebija pa prātam daži stipri izteicieni Tvena darbā, viņš pārmezdams sacīja: «Tu pamazām noplicini angļu valodu, Livij.»

Un tomēr Tvens nestāvēja klusu.

Spāņu-amerikāņu kara gadā viņš publicēja stāstu «No 1904. gada Londonas «Times»», kurā drosmīgi pievienojās rakstniekam Zolā un pārējiem, kas aizstāvēja franču virsnieku ebreju Dreifusu pret Francijas un pasaules reakcijas uzbrukumiem.

Par to, kā Tvens novērtēja tiesas spriedumu Dreifusa Ijetā un Zolā rīcību, liecina ieraksts viņa piezīmju grāmatiņā: «No glēvuļiem, liekuļiem un karjeristiem var safabricēt garīgos un militāros tiesnešus

pa miljonam gadā, un vēl paliks materiāls pāri. Bet tikai piecos gadsimtos dzimst Zanna d'Arka vai Zolā.»

Stāstā iekļauts zinātniskās fantastikas elements — Tvens paredz televīzijas rašanos. Taču galvenais šajā darbā ir satīra par reakcionāriem. Tvens dzēlīgi apspēlē aplamo pozīciju, kādu ieņēmuši tiesneši, kuri piesprieda pilnīgi nevainīgam Dreifusam katorgu.

Viens no stāsta varoņiem tiek apvainots izgudrotāja Zepanika slepkavībā. Taču izrādās, ka Zepaniks ir sveiks un vesels. Tad augstākās tiesas priekšsēdētājs pasludina: «Ar Francijas tiesas lēmumu Dreifusa lietā stingri pierādīts, ka tiesas spriedumi ir galīgi un otrreiz nav izskatāmi. Mums ar visu cieņu jāizturas pret šo precedentu un jāiet tā pēdās, jo tieši uz precedentiem balstās visa tiesas sistēma. Apsūdzētajam taisnīgi tika piespriests nāves sods par Zepanika noslepkavošanu, un es uzskatu, ka mēs varam pasludināt tikai vienu spriedumu — viņš ir jāpakar.»

Atbildot uz iebildumu, ka apsūdzētais šajā lietā ticis apžēlots, augstākās tiesas priekšsēdētājs pasaka vēl lielāku absurdu: «Apžēlošana nav spēkā, mēs to nevaram atzīt, jo apsūdzētais ticis apžēlots sakarā ar cilvēka noslepkavošanu, kuru nav noslepkavojis. Nevar apžēlot cilvēku, ja viņš nav izdarījis noziegumu: tas būtu absurds.»

Tvens beidz stāstu ar nikniem vārdiem, kas vēršas pret taisnības ienaidniekiem ne tikai Francijā vien: «Visa Amerika atklāti sašutusi pret «tiesu franču izpratnē» un pret ļaunprātīgajiem cilvēciņiem militārā formā, kuri

tādu izdomājuši un uzspieduši pārējām kristīgajām valstīm.»

Rakstnieks it kā paredz, ka viņam drīzumā būs jāsaduras ar amerikāniskas izcelsmes «ļaunprātīgajiem cilvēciņiem militārā formā».

AMERIKA «APTRAIPĪJUSI KAROGU»

1899. gadā Tvens publicēja lielu stāstu «Cilvēks, kas piekukuļoja Hedlibergu». Šajā stāstā īpatnējā veidā dots gadsimta rezumējums. Ko sasniegusi Amerika veselā gadsimtā, ejot pa buržuāziskā progresa ceļu? — rakstnieks sev it kā jautā. Un. atbild: godīgumu nomainījuši meli, cildenumu — neapvaldīta alkatība.

Atkal mūsu priekšā ir maza Amerikas pilsētiņa. Taču tagad Tvens neaizved lasītāju atpakaļ uz verdzības laikiem ASV dienvidos. Viņš pilnīgi apzināti un pat uzsvērti tēlo tālaika Ameriku.

Hedliberga — tā nav tikai viena no valsts tūkstoš pilsētām. Tā ir visas Amerikas kopija. Un tās liktenis ir visas rakstnieka dzimtenes liktenis. Stāsts brīžiem kļūst par līdzību. «Tas notika pirms daudziem gadiem,» Tvens iesāk, «Hedlibergu uzskatīja par visgodīgāko un visnevainojamāko pilsētu visā apkaimē. Jau trīs paaudžu laikā tā bija saglabājusi neaptraipītu vārdu un lepojās ar to kā ar visdārgāko.»

Trīs paaudzes — tas ir aptuveni viens gadsimts. Kas tad pa šiem gadiem notika ar «neuzpērkamo» Hedlibergu?

Ar nepārspējamu atjautību Tvens veido asprātīgu fabulu, kas palīdz apslēpto izcelt gaismā, atklāt dzīves patiesību, noraut maskas krāpniekiem un liekuļiem.

Paraugieties uz viņiem, uz visturīgākajiem un viscienījamākajiem Hedlibergas pilsoņiem. Tiklīdz radās izdevēja ar meliem un mānīšanos pievākt daudz naudas, neviens nesaglabāja savu «neaptraipīto reputāciju». Tāpēc ka īstenībā ikviens no šiem cilvēkiem ir zaglis un blēdis. Fie bagātības viņiem palīdzējis tikt morālais pagrimums.

«Apzeltītajā gadsimtā» negodīgiem uzņēmējiem bija pretstatīti godīgi. Tagad visi bagātnieki līdz pēdējam tēloti vismelnākajās krāsās. Izrādās, ka pati dzīšanās pēc naudas padara cilvēku zemisku un nicināmu.

Tvens liek Hedlibergas visturīgākajiem pilsoņiem cilam pēc cita morāli izpērt sevi. Rakstnieks parāda viņu iekšējo niecību, iznīcina bagātniekus ar smiekliem.

Imperiālisma laikmetam sākoties, rakstnieka daiļrade iegāja savas attīstības ceturtajā periodā. Un raksturīgi, ka tas tūlīt sākas ar sacerējumu, kam piemīt neparasti skaidra un spēcīga doma un ļoti vesela un nobeigta forma.

Tvena radošās darbības pēdējā perioda darbos atspoguļojas daudzas amerikāņu darbaļaužu domas un izjūtas, ko izraisījusi monopolu un imperiālistu kundzība.

Sājos savas dzīves beigu gados rakstnieks ir devis desmitiem stāstu, humoresku, anekdošu, tomēr izcila vieta viņa daiļradē tagad bija ierādīta asi satīriskiem pamfletiem, kas vērsti pret amerikāņu

monopolistiem, linčotā-jiem, koloniālo tautu apspiedējiem.

Stāstā «Cilvēks, kas piekukuļoja Hedlibergu» Tvens nevēršas pret cilvēku vispār. Ar šo stāstu viņš grib pateikt, ka slikts ir nevis cilvēku dzimums, bet augstāko slāņu pārstāvji. Tieši viņu aprindās viss ir tikai acu apmānīšana, viss ir apzeltījums, nevis dārgmetāls.

Tiesa, arī stāstā parādītie vienkāršie ļautiņi, pieticīgie un mīlīgie vecīši Ričardsi, nenoturas pretī kārdinājumam, kas palīdzēja atklāt «neuzpērkamo» bagātnieku patieso būtību, un sniedzas pēc acīm redzami negodīgā ceļā iegūtās naudas. Bet rakstnieks nepielīdzina nabaga Ričardsu bagātajiem hedliberdziešiem. Viņš atkal lieku reizi ar skumjām konstatē, ka Amerikā, kur valda dolāra kults, arī nabadzīgie sasirgst ar iedzīvošanās kāri. Viņš saredz cilvēku degradāciju kapitālisma apstākļos. Taču reizē ar to rakstnieks kvēli izsaka savas simpātijas pret vienkāršo cilvēku un ticību viņam. Ričardsu viņam no sirds žēl.

Kādreiz Tvens rakstīja: «Lietus, kā zināms, nešķiro: tas vienlīdz stipri nolīst pār taisnajiem un pār grēciniekiem. Ja man būtu vaļa izrīkoties ar lietu, tad es taisnīgos apsmidzinātu viegli un maigi, bet, ja trāpītos uz ielas grēcinieks, to samērcētu no galvas līdz kājām.»

Sājos vārdos, šķiet, atspoguļojas daži raksturīgākie vilcieni Tvena — stāsta «Cilvēks, kas piekukuļoja Hedlibergu» sacerētāja — daiļrades metodē. Bagātniekus ķer viņa visdzēlīgākā izsmiekla bultas — tā sakot, «samērcē los no galvas līdz kājām». Bet «taisnīgos» — darba

cilvēkus — viņš tēlo žēlodams, apsmidzina «viegli un maigi».

Stāstam ir raksturīga iezīme — skaidri izteikta vienkāršās tautas pretstatīšana bagātniekiem. Sapulce, kurā notiek turīgāko Hedlibergas iedzīvotāju galīga atmaskošana, iecerēta kā publiska augstāko slāņu zemiskuma izzobošana. Vienkāršie cilvēki (Tvens nosauc, piemēram, zobgalīgo seglinieku) līksmo, noskatoties, kā sabrūk «pilsētas tēvu» neīstā reputācija.

Kad priekšsēdētājs citu pēc citas ņēma laukā atmaskojošās zīmītes, visi, Tvens saka, «izjuta lielu gandarījumu par šādu procedūru».

Markss rakstīja: «Aizraudama kapā novecojušo dzīves formu, vēsture izrīkojas pamatīgi un iziet daudzas fāzes. Pēdējā pasaulvēsturiskās formas fāze ir tās *komēdija.* Grieķijas dieviem, kas jau reiz — traģiskajā formā — bija nāvīgi ievainoti Eshila «Saistītajā Prometejā», nācās vēlreiz — komiskajā formā — mirt Lukiāna «Sarunās». Kāpēc šāds vēstures gājiens? Tas vajadzīgs tādēļ, lai cilvēce jautri šķirtos no savas pagātnes.»[1]

Gadsimtu mijā stāsta «Cilvēks, kas piekukuļoja Hedli-bergu» autora zobgalīgie smiekli pārskanēja visu pasauli. Sājos smieklos atbalsojās vienkāršās tautas pārākums pār morāli svārstīgo un nekrietno melu un varmācības pasauli, kurai neglābjami jāiet bojā, lai

cik varena tā būtu un lai cik lielas iespējas tai būtu darīt ļaunu. Ne velti stāsts par Hedlibergu pieder pie tiem Tvena darbiem, kurus Amerikas buržuāziskās aprindas jo sevišķi neieredz.

Imperiālistiskās lielvalstis izdarīja agresiju pēc agresijas

Vēl pirms atgriešanās Amerikas Savienotajās Valstīs Tvenam arvien neatlaidīgāk uzmācās doma, ka amerikāņu karaspēks Filipīnu salās pastrādā nelikumības un ka pārējās «kristīgās lielvalstis» tikpat bezgodīgi izrīkojas Ķīnā un Dienvidāfrikā.

Sapratis, ka Savienotās Valstis neatdos iezemiešiem viņu īpašumus, rakstnieks iesaucas, ka Amerika «aptraipījusi savu karogu». Bet, kad 1899. gadā sākās angļu karš ar būriem, Tvens no jauna nosodīja Rodsu, pie tam bargāk nekā grāmatā «Pa ekvatoru». «... Tā ir slepka-

! *Маркс К., Энгельс Ф.* Сочинения, т. 1, с. 418,

vība,» viņš teica, «un Anglija to izdarīja ar Čemberlena un Dienvidāfrikas kompānijas kabineta pakalpiņu — Se-sila Rodsa un viņa četrdesmit zag]u rokām.»

Vēstulē Tvičelam, kas rakstīta 1900. gada pašā sākumā, Tvens dusmās saka: «Acīm redzot, mēs netaisāmies atbrīvot filipīniešus un atdot viņiem viņu salu. Un, acīm redzot, mēs netaisāmies kārt augšā svētos tēvus un konfiscēt viņu īpašumu.» Tajā pašā vēstulē rakstnieks deklarē, ka «būru civilizācija» ir augstāka nekā «mūsējā». «Mūsu civilizācija man šķiet kaut kas ļoti nožēlojams, kur valda cietsirdība, nīcība, uzpūtība, nekrietnība un liekulība. Es ienīstu vārdu «civilizācija», tāpēc ka tas ir melīgs.»

Tvens atzinās vēstulē Gouelsam, ka domās viņš sacer asus rakstus pret noziedzīgo, apkaunojošo karu, ko angļi uzsākuši pret būriem. Reiz rakstnieks savus uzskatus pat izklāstīja uz papīra — bija nodomājis piesūtīt anonīmu rakstu Londonas avīzei *«The Times»,* bet pēdējā brīdī tomēr to neizdarīja.

SMIEKLI — SPĒCĪGS IEROCIS

Tvens joprojām palika pretrunu pilns rakstnieks. Nosodīdams Amerikas un Anglijas virsslāņus par negodīgumu un iekarošanas akcijām, viņš arvien vēl kāvās ar domām par cilvēku niecību.-

XIX gadsimta pašās beigās, uzturēdamies Austrijā, rakstnieks rosīgi strādāja pie divām neliela apjoma grāmatām, kurās gribēja izteikt savu dzīves filozofiju. Pirmo no tām Tvens pat mēdza dēvēt par savu «bībeli» — tajā viņš bija nodomājis dot vērtējumu par «mūžveco» cilvēka dabu. Darbs tā arī saucas — «Kas ir cilvēks?».

Rakstnieku vienmēr satracināja svētulīgā pļāpāšana par gribas brīvību un «tīro pašuzupurēšanos». Grāmatā «Kas ir cilvēks?» viņš parāda, kāds tad ir īstais cēlonis «aizkustinošajiem» darbiem, kurus slavināja liekulīgos romānos un salkanos dzejoļos.

Taču būtībā iznāca tā, ka Tvens noliedza cilvēkā arī visu cēlo, cilvēku gatavību patiesi un nesavtīgi rūpēties par citu interesēm, spēju cīnīties par progresīvām idejām.

28?

«Kas ir cilvēks?» Tvens jautā un atbild: cilvēks, tāpat kā, piemēram, žurka, — ir tikai mašīna, daudz smalkāka un sarežģītāka par jebkuru darbgaldu, tomēr pakļauta «visu mašīnu likumam», kas paredz, ka mašīnu var iedarbināt tikai ārējs spēks. Neviens cilvēks neko nespēj radīt. Viņa domas, viņa impulsi — viss nāk no ārienes. Cilvēka smadzenes «strādā automātiski... Tās nevar sevi vadīt, smadzeņu īpašnieks nevar tās vadīt.» No tā izriet, ka cilvēks — vai viņš rīkojas slikti vai labi — nevar par to atbildēt. Ikviens labs darbs taču būtībā ir egoistisks, cilvēks to veic, patmīlības rosināts. Ja cilvēks atstāj ģimeni un iet karot, Tvens spriež, tad tikai tāpēc, ka viņam vairāk patīk kaimiņu atzinība, nevis mierīga dzīve.

Grāmatā «Kas ir cilvēks?» parādās rimta veca cilvēka tēls, tāds cilvēks, kuru pat nesarūgtina pasaulē valdošais vispārējais egoisms. Vienalga taču — kā sliktais, tā labais noskaņojums atkarīgs vienīgi no temperamenta.

Bet pats rakstnieks tomēr nespēja piekrist šādas filozofiskas sistēmas slēdzieniem. Viņš nepavisam nepazina rimtības jūtas. Viņa grāmatā skan sāpju un izmisuma sauciens.

Tvens rakstīja Gouelsam: «Kopš es pagājušajā gadā uzrakstīju savu bībeli — misis Klemensa pret to jūt vislielāko riebumu, drebinās, jau par to dzirdot vien, atsacījās noklausīties tās otro pusi un neļauj man publicēt nevienu nodaļu, — tāpēc no tā laika es Cilvēku vairs neuzskatu par būtni, ko varētu cienīt, es vairs nelepojos ar viņu un nespēju par viņu rakstīt līksmi vai ar uzslavu. Nespēju — un arī netaisos. Literāro darbu es nepametīšu, jo tas ir mans labākais laika

kavēklis, bet vairs nepublicēšos (jo man nav vairāk kā jebkuram citam vēlēšanās ļauties noskalpēties).»

Grāmatu «Kas ir cilvēks?» rakstnieks sadūšojās publicēt vienīgi 1906. gadā. Savu otro filozofisko sacerējumu — «Noslēpumainais svešinieks» — viņš savas dzīves laikā tā arī neredzēja iespiestu.

«Noslēpumainais svešinieks» ir stāsts par Sātanu. Darbības vieta — viduslaiku Austrija. Sātans, ieradies mazā ciematiņā, parāda, cik nežēlīga ir īstenība vispār un cik necilvēcīgi ir cilvēki. Lasītāju priekšā atkal spīdzināšanas, mocības un cietums, netīrība, bads, draugu nodevība, verdziska iztapšana tiem, kam ir vara, — viss, pret ko Tvens cīnījās savās agrāko gadu grāmatās.

Bet tagad mēs skaidri redzam, ka, runādams par viduslaikiem, rakstnieks patiesībā pilnīgi apzināti rāda mūsdienas. Interesants ir vēl kāds fakts. Vienā laikā ar «Noslēpumaino svešinieku» rakstnieks sacerēja stāstu «Noslēpumainais svešinieks Hanibalā», kurā stāstīts par to, kā Sātans ieradies Savienotajās Valstīs. Sis stāsts vēl šodien nav publicēts. Taču var pieņemt, ka Tvens vispār bija nodomājis rakstīt par tālaika Ameriku. Kaut kāda iemesla dēļ (galvenokārt laikam maskēšanās nolūkā) viņš pārcēlis darbību tālā pagātnē un svešā zemē.

Tvenam no laika gala bija piemitusi tendence buržuāziskās Amerikas nelaimes izskaidrot ar feodālo tikumu un paražu ietekmi; visu to slikto, ko rakstnieks redzēja Savienotajās Valstīs, viņš atkal un atkal aiz patiesas maldīšanās dēvēja par «feodālu». «Noslēpumainajā svešiniekā» ar jēdzienu «viduslaiki» apzināti tiek apzīmētas visādas — arī buržuāziskas apspiešanas formas.

Sis stāsts ir vispesimistiskākais no visiem rakstnieka lielākajiem darbiem. Pesimisma pazīmes bija samanāmas vairākos viņa izteicienos jau astoņdesmitajos gados. Taču «Noslēpumainajā svešiniekā» Tvena mizantropija sasniedz kulmināciju.

Lasot «Noslēpumaino svešinieku», neviļus nāk prātā «Toma Sojera piedzīvojumi». Stāstā «Noslēpumainais svešinieks Hanibalā» rakstnieks tieši runā par pilsētu, kurā viņš uzaudzis, par pilsētu, kuras atsevišķas iezīmes, kā zināms, parādītas stāstā par Tomu Sojeru. «Noslēpumainajā svešiniekā» runa ir par Austriju, bet var jaust, ka arī šajā stāstā attēlots Tvena dzimtais novads.

Turklāt ne tikai grāmatā par Tomu Sojeru, bet ari stāstos par Sātanu daudz uzmanības veltīts bērniem, vērīgiem lauku puikām.

Tas jo sevišķi spēcīgi liek sajust, ka stāstā par Sātanu attēlotā dzīve gauži maz līdzinās tai, kas bija atainota «Toma Sojera piedzīvojumos». Vēstījums par mazās pilsētiņas jauno paaudzi tagad iegūst baigu noskaņu.

«Toma Sojera piedzīvojumos» galvenajam varonim piemita daudz komiska, bet caur smiekliem Tvena mīlulī atklājās jaukas cilvēciskas īpašības. Attēlojot Sentpīters-bergu, rakstnieks lielākoties arī ļāva

mums saskatīt tās iedzīvotājos labo, lika mums labsirdīgi smieties.

«Noslēpumainajā svešiniekā» Tvens parāda briesmīgu dzīvi. Sājā stāstā nekas neuzvedina uz smiekliem. Un,

liekas, briesmīgākais ir tas, ka pat bērnu dzīvē nav nekāda gaišuma.

Visvarenais Sātans, šis cilvēku valdnieks, nepazīst humānismu. Viņš netaisās neko dzīvē ne labot, ne pārkārtot. Viņš netic nākotnei.

Stāsta beigās Sātans paziņo: «Viss, ko es tev saku šobrīd, — ir tīra patiesība! Dieva nav, pasaules nav, cilvēku dzimuma nav, dzīves nav, paradīzes nav, elles nav. Viss ir tikai sapnis, juceklīgs, muļķīgs sapnis.»

Imperiālisma apstākļos rakstnieks vēl skaudrāk nekā agrāk sajuta, ka apkārtējā īstenība tiešām ir drausmīga. Buržuāziskā demokrātija galīgi bija pievīlusi viņa cerības. Tvena augstās humānistiskās idejas, kas iemiesotas gan krietnu, labu cilvēku tēlos, gan satīriskos tēlos, palīdzēja viņam to izprast. Taču, nespēdams uztvert sociālisma idejas Tvens nesaredzēja arī pietiekami skaidri tos reālos spēkus, kas varētu iekārtot dzīvi citādu, sniegt cilvēkiem prieku un stiprināt viņos pašcieņas jūtas, citādā veidā izskaidrot pasaules uzbūvi. Rakstnieks nespēja sev iztēloties sociālistisku sabiedrību, kurā nebūtu buržuāziskās sabiedrības netikumu. Un tas padziļināja viņa garīgo krīzi. Vīlies buržuāziskajā sabiedrībā, rakstnieks savu vilšanās sajūtu attiecināja uz visu «cilvēku dzimumu».

Austrijas ciematiņš, kas aprakstīts «Noslēpumainajā svešiniekā», — tā īstenībā pēc Tvena ieceres ir visa cilvēce, visa tās dzīve pagātnē un nākotnē. Izejas nav. Rakstnieks deklarē, ka cilvēkam piemīt dziļi iekšējas dabas trūkumi, viņš ir liekulīgs un morāli netīrs. Tāds viņš ir bijis un tāds paliks mūžu mūžos.

Skaidras izpratnes trūkums par vēsturisko procesu nenovēršami radīja sastingumu Tvena dzīves filozofijā. Zināma ietekme uz rakstnieku bija arī reakcionārajām idejām, kas gadsimta beigās plaši ieviesās daudzās valstīs.

Par laimi, tautas veselīgais kodols mākslinieka pasaules uzskatā arī šajos gados neļāva viņam pāri galvai nogrimt mizanLropijas atvarā.

Arī pašā stāstā «Noslēpumainais svešinieks» viegli pamanāms ne tikai pesimisms vien.

Vispirms aizrādīsim, ka ne visi rakstnieka uzbrukumi cilvēkam jāsaprot burtiski. Daudz ko izskaidro Tvena daiļrades manierei piemītošā tendence plaši izmantot

hiperbolas, ārkārtīgus pārspīlējumus, viņa tieksme savu varoņu runai piešķirt grotesku nokrāsu.

Svarīgāks ir kas cits. Tvens bieži vien savās asajās runās ieliek divējādu nozīmi. Viņš it kā nosoda cilvēci vispār, bet turpat arī liek noprast, ka viņa satīras bultu galvenais mērķis ir tikai buržuāziskās sabiedrības virsotne. Viņa uzbrukumos «cilvēku dzimumam» spīd cauri

patētisks protests pret ekspluatatoriem, pret imperiālismu. Vispārfilozofiskās sentences nepārtraukti pārvēršas par «kristīgo lielvalstu» valdītāju — laupīšanas karu uzsācēju atmaskošanas formu.

Stāstā «Noslēpumainais svešinieks» sastopam pilnīgi konkrētu imperiālisma kritiku. Lūk, kā sākas negodīgie kari (nav šaubu, ka Tvens par pamatu ņēma imperiālistisko karu, ko uzsākusi viņa paša zeme): «Saujiņa klaigātāju pieprasa karu. Baznīca, bailīgi skatīdamās apkārt, sākumā iebilst. Tauta, grūti iekustināms, lēni domājošs koloss, izberzē miegainās acis un noprasa: «Ko tas karš dos?» — bet pēc tam, līdz sirds dziļumiem sašutusi, nosaka: «Nav vajadzīgs šis netaisnais un negodīgais karš.» Saujiņa klaigātāju cenšas divtik enerģiski. Daži solīdi vīri uzkāpj tribīnē un ar spalvu rokā ņemas uzskaitīt pierādījumus pret karu. Sākumā viņus uzklausa, aplaudē viņiem. Taču tas nav ilgi. Pretinieki viņus pārkliedz, viņi zaudē savu popularitāti, viņu piekritēju rindas kļūst retākas. Pēc tam mēs redzam interesantu skatu: pār oratoriem nobirst akmeņu krusa, un viņi noiet no tribīnes, veselas ordas satracinātu ļaužu, kas sirds dziļumos joprojām nosoda karu, taču vairs neuzdrīkstas to skaļi paust, nožņaudz vārda brīvību. Un nu jau visa valsts, baznīcas atbalstīta, izkliedz kaujas saucienu, kliedz līdz aizsmakumam un linčo godīgu cilvēku, kas iedrošinātos pacelt protesta balsi. Tad arī šīs balsis apklust. Tagad negodīgi valsts darboņi sagudro melīgus ieganstus, lai atbildību par sākušos karu uzkrautu tai valstij, kurai ir uzbrukts, un ikviens, sevī nopriecādamies, ka viņam dota iespēja justies kā krietnam pavalstniekam, cītīgi iekaļ šos ieganstus un kļūst nedzirdīgs pret niecīgāko kritiku. Pamazām viņu pārņem pārliecība, ka viņa valsts uzsākusi taisnīgu karu, un, tādējādi piemuļķojis sevi, viņš raida pateicības lūgšanu debesu tēvam un beidzot iemanto mierīgu miēgu.»

Beigās izrādās, ka «Noslēpumainā svešinieka» autors

lieliski atceras: sabiedriskais ļaunums noteikti jāiznīdē. Pasaulē taču ir ierocis cīņai pret netaisnību. «Cilvēkiem, lai cik nabagi viņi būtu, tomēr pieder kāds neapšaubāmi spēcīgs ierocis. Tie ir smiekli. Spēkam, naudai, pierunāšanai, lūgumiem, neatlaidībai — tam visam ir zināma nozīme cīņā pret valdošiem gigantiskiem meliem. Ilgos gadsimtos jums varbūt izdosies mazliet iedragāt, mazliet pavājināt tos. Tomēr sagraut tos līdz pašām saknēm, satriekt tos lupatu lēveros jūs varēsiet tikai ar smiekliem. Smiekliem nekas nespēs turēties pretī. Jūs pastāvīgi mēģināt cīnīties gan vienādi, gan otrādi — kāpēc tad jūs neķeraties pie šī ieroča? Kāpēc ļaujat tam ierūsēt? Vai jūs spējat izmantot šo ieroci, kā nākas, — nevis pa vienam, bet uzreiz, visi kopā? Nē. Lai to izdarītu, jums pietrūkst ir veselā saprāta, ir drosmes.»

Cilvēcei, protams, toreiz bija diezgan saprāta un drosmes, kas nepieciešami cīņā pret ļaunumu sabiedrībā. Imperiālisma apstākļos šī cīņa vērtās arvien plašāka un dziļāka. Par to it sevišķi liecināja

rakstnieka demokrāta paša daiļrade.

«ES ESMU ANTIIMPERIALISTS»

Kā tad šajos gados Tvens izmantoja savu spēcīgo ieroci, smieklu ieroci?

Ne tikai «Noslēpumainais svešinieks», bet arī daži citi Tvena tālaika darbi netika publicēti līdz rakstnieka mūža beigām. Bet tieši deviņpadsmitā un divdesmitā gadsimta mijā Tvens parādījās Amerikas tautai jaunā izskatā — kā tribūns, kā aktīvs imperiālisma pretinieks. Rakstnieks, kurš tik bieži bija ļoti kritiski atsaucies par cilvēka iedzimtajām īpašībām un apgalvojis, ka amerikāņiem ir pilnīgi sveša cīņa par augstiem mērķiem, pats drosmīgi metās cīņā pret tumšajiem spēkiem savā dzimtajā zemē.

Zīmīgi, ka savās antiimperiālistiskajās runās, aforismos un pamfletos Tvens uzbrūk nevis cilvēkam vispār, nevis «cilvēku dzimumam», bet konkrētiem tautas ienaidniekiem. Viņš skaidri saredz ļaundaru vārīgākās vietas un netaupa viņus. Viņa antiimperiālistiskie darbi radušies nevis aiz naida un nicināšanas pret cilvēkiem, bet cilvēku mīlestības vārdā.

Kad pēc ilgstošas uzturēšanās Eiropā Tvens 1900. gada rudenī atgriezās Savienotajās Valstīs, viņš reportieriem izteicās, ka aizbraucis no Amerikas «kā pārliecināts imperiālists», bet pa šo laiku «daudz ko pārdomājis... Un tagad esmu antiimperiālists.» Rakstnieks nevarēja aizmirst imperiālistisko lielvalstu jaunās ļaundarības. Tieši pirms viņa ierašanās Amerikā soda armija, kurā ietilpa vairāku «kristīgo» valstu karaspēks, ieradās Pekinā, lai atmaksātu ķīniešiem par antiimperiālistisko tautas sacelšanos, kas presē parasti tika dēvēta par «bokseru dumpi».

1900. gada novembrī Tvens noturēja publisku runu, kurā deklarēja savu solidaritāti ar «bokseriem» — ķīniešu cīnītājiem pret ārvalstu interventiem. ««Boksers» ir patriots,» Tvens teica, «viņš ir Ķīnā vienīgais patriots, un novēlu viņam labu veiksmi.»

Tā bija runa taisnības vārdā, Tvens aizstāvēja to elementāro taisnību, kuru saprot vienkāršs fermeris, kuru saprot Haklberijs Finns.

Uzstāšanās sekoja cita citai. Tvens šaustīja,amerikāņu iebrucēju rīcību ārpus valstu robežām un reizē ar to uzsāka kampaņu pret pagrimušajiem Ņujorkas politiskajiem varasvīriem. Amerikas avīzes nojauta, ka ar Tvenu «kaut kas noticis», ka viņš ir pārvērties.

Izsakoties kāda provinces laikraksta vārdiem, «labsirdīgais humorists, kāds viņš bija vēl nesenā pagātnē, kļuvis par enerģisku reformu aizstāvi, par ceļojošu bruņinieku».

Tvenam pieder desmitiem un simtiem izteikumu, kuri attiecināmi uz dažādiem viņa radošās darbības periodiem un kuros diezgan skaidri izpaužas rakstnieka kritiskā nostāja pret amerikāņu buržuāziskajiem

politiķiem, pret presi un bagātniekiem. Viņš, piemēram, rakstīja: «... mūsu valstī ir likumdošanas orgāni, kuru uzpirkšanai noteikta pasaulē visaugstākā takse.» Pēc viņa uzskata Amerikas Savienoto Valstu kongress ir «nejēgu un blēžu» kompānija.. «Pirms gada es biju tikumīgs cilvēks,» rakstnieks šķelmīgi piebilst, «bet tagad, kopš esmu saskāries ar Ņujorkā pastāvošajiem tikumiem, sirdsapziņas man nav vairāk kā miljonāram.»

XX gadsimta sākumā Tvens vairs neapmierinās ar ierāvēju un politiķu izsmiešanu vien. Viņš nolād pašu imperiālistisko politiku, tautu apspiešanas politiku,

veselu valstu aplaupīšanas un daudzu cilvēku iznīcināšanas politiku.

Jaunā — 1901. gada priekšvakarā kādā no Ņujorkas laikrakstiem bija nodrukāts Tvena «XIX gadsimta apsveikums XX gadsimtam». «Es tev dāvinu,» rakstnieks saka, vērsdamies, pie jaunā gadsimta, «kristīgo lielvalstu saimi, kas aptraipījusies, nosmērējusies un apkaunota atgriežas no saviem pirātiskajiem iebrukumiem Kjao-Čao, Mandžūrijā, Dienvidāfrikā un Filipīnās. Tās dvēsele pilna nelietības, kabatas pilnas ar saraustu mantu, mute pilna svētulīgu, liekulīgu vārdu. Dod tai ziepes un dvieli, bet noslēp spoguli.»

Šis «apsveikums» bija pārdrukāts uz īpašām pastkartēm, ko izlaida Jaunanglijas Antiimperiālistiskā līga.

Uzzinājis, ka amerikāņu misionāri Ķīnā ir ne mazāk cietsirdīgi un alkatīgi kā militārā formā tērptie iebrucēji, Tvens 1901. gada sākumā uzrakstīja pamfletu «Cilvēkam, Kurš Staigā Tumsībā» — vienu no lieliskākajiem sacerējumiem amerikāņu sociālajā satīrā.

Rakstniekam iesveļ negantas dusmas misionāru deklarācijas, ka viņi atnesot koloniālajām tautām, cilvēkiem, «Kuri Staigā Tumsībā», «Civilizācijas Veltes»: mīlestību, taisnīgumu, kristīgas jūtas, brīvību, žēlsirdību, gara gaismu. Viņš norauj maskas imperiālistiskās politikas ieviesējiem kolonijās un puskolonijās, iezemiešu paver-dzinātājiem, asins darbu vaininiekiem liekuļiem un pretstatā ilūzijām liek «patieso būtību».

Kas tad būtībā ir «Civilizācijas Veltes»? — jautā rakstnieks demokrāts. Viņa atbildi uz šo jautājumu var atrast vārdos, kuru dzēlīgā divdomība rada tiešām spīdošu efektu. «Vai mēs,» saka Tvens, «arī uz priekšu aplaimosim ar savu Civilizāciju tautas, Kas Staigā Tumsībā, vai ļausim šiem nelaimīgajiem uzelpot? Vai mēs arī jaunajā gadsimtā apdullināsim pasauli ar mūsu ierasto svētulīgo balamutību vai atgūsim sajēgu un vispirms visu apdomāsim? Vai nebūtu prātīgāk savākt visus mūsu Civilizācijas līdzekļus un noskaidrot, cik tur palicis tādu preču kā Stikla Krelles un Dievvārdu Zinātne, Ložmetēji un Lūgšanu grāmatas, Viskijs un Progresa un Izglītības Lāpas (patentētas, .automātiskas, savā reizē derīgas arī ciematu aizdedzināšanai), un pēc

tam izdarīt kopsavilkumu un parēķināt, kāda ir peļņa un kādi zaudējumi, lai skaidri zinātu, vai vērts turpināt šo komerciju vai prātīgāk izpārdot īpašumu un par ieņemtajiem līdzekļiem uzsākt jaunu veikalu ar Civilizācijas izkārtni?»

Cenzdamies ar jo lielāku spēku bargi nosodīt imperiālistu zvērības, rakstnieks ar niknuma pilnu sarkasmu ieteic uzcelt piemineklī par godu kristiešu «varoņdarbiem» Ķīnā, kad tika nesaudzīgi iznīcināti šīs zemes pamatiedzīvotāji, — piemineklis būtu jāizrotā ar ornamentu no cilvēku galvām, «kas sakārtotas jaukā, acīm patīkamā kompozīcijā».

Tvens gan parodē «svētulīgo balamutību», gan pilnīgi atklāti atmasko imperiālistiskos slepkavas. Viņš raksta par to, ko angļi pastrādā Dienvidāfrikā, kur būrus iznīcina ar «garās karotes» — durkļa palīdzību. Viņš stāsta par šausmu darbiem, ko Ķīnā pastrādā franči, vācieši un citi.

Kā īstenu patriotu Tvenu visvairāk uztrauc paša zemes imperiālistu rīcība. Viņa satīras bultu galvenais mērķis galu galā izrādās Vašingtonas valdības vīri. Pievēršoties notikumiem Filipīnu salās, rakstnieks liek imperiālistu mutē liekulīgas un pašatmaskojošas tirādes. «Jā, mēs melojām! . . .» viņi izsaucas. «Bet tikai tāpēc, lai šķietams ļaunums pārvērstos par patiesu labdarību! Jā, mēs sagrāvām piekrāpto, paļāvīgo tautu; jā, mēs pievīlām vājos, neaizsargātos cilvēkus, kuri bija meklējuši mūsos atbalstu... mēs iegrūdām dunci savam sabiedrotajam mugurā... mēs ar varu atņēmām zemi un brīvību draugam, kas mums uzticējās... mēs aptraipījām Amerikas godu, un tagad visa pasaule uzlūko mūs ar nicināšanu, — bet tas viss nāca par labu.»

Tvena secinājumi iegūst sevišķi plašu vispārinājumu.

Trests «Civilizācijas Veltes», tas ir, imperiālisms, — tā ir vispasaules mēroga parādība.

Kaut gan rakstnieks brīžiem arī dēvē imperiālisma akcijas par «eiropiešu spēli», «eiropiešu plānu», viņš nebūt nemēģina (kā tas ir raksturīgi mūsdienu amerikāņu imperiālisma apoloģētiem) visu vainu par aneksionistisko politiku uzvelt Eiropas valstīm, lai Ameriku nomazgātu baltu kā «demokrātijas zemi». Gluži otrādi, Tvens uzsver, ka pie tresta «Civilizācijas Veltes» pieder ne tikai visas valsts valdošās aprindas, bet arī ikviena štata likumdevēji. Viņš raksta: «Jo visu kristīgās pasaules valstu vadītāji, tāpat kā deviņdesmit procentu locekļu visās kristīgo valstu likumdošanas iestādēs, ieskaitot ASV

kongresu un likumdošanas sapulces visos mūsu piecdesmit štatos, ir ne tikai dievticīgi kristieši, bet arīdzan tresta «Civilizācijas Veltes» akcionāri.»

Šie «akcionāri» nav nekas cits kā pirāti. Un Tvens nekautrīgi ieteic Amerikai iegādāties piemērotu karogu. Tam jābūt melnam kā visiem

pirātu karogiem, bet zvaigžņu vietā uz tā jāattēlo «galvaskauss un kauli».

Pamflets «Cilvēkam, Kurš Staigā Tumsībā» bija publicēts žurnālā «Ziemeļamerikas apskats» 1901. gada februārī. Tūlīt pēc tam Ņujorkas Antiimperiālistiskā līga to izdeva brošūrā. Misionāri un tie, kas ar viņiem solidarizējās, nekavējoties publicēja veselu sēriju «atspēkojumu». Tvens atbildēja «misionāriem kritiķiem» ar plašu rakstu «Ziemeļamerikas apskatā» tā paša gada aprīlī.

Dažus mēnešus vēlāk Tvens ar savu draugu Gouelsu kopīgi uzrakstīja antiimperiālistisku pamfletu, ko publicēja Visamerikas Antiimperiālistiskā līga.

Tiesa kas tiesa, pasludinājis sevi par antiimperiālistu, Tvens nedomāja sēdēt saliktām rokām. Smieklu ierocim 'nevarēj a ļaut ierūsēt...

DUSMAS PIEAUG...

Ļeņins rakstīja: «Politiskā, reakcija uz *visas* līnijas — imperiālisma īpašība.»[11]

Marks Tvens apbrīnojami viegli un smalki uzsvēra reakcionāro tendenču pastiprināšanos, kas bija raksturīga Amerikai imperiālisma posmā.

XX gadsimta sākumā viņš sarakstīja pamfletu «Savienotās Linča Valstis», kurš bija vērsts pret tām drausmām, kas rakstniekam atklājās ASV iekšējā dzīvē, un pret amerikāņu misionāru darbību, kuri Ķīnā izpildīja imperiālisma līdzvaininieku lomu. Šis pamflets pilnībā publicēts tikai 1923. gadā.

«Savienoto Linča Valstu» autoru šausmināja Amerikas Savienotajās Valstīs uzbangojušais nēģeru linčošanas vilnis. Viņš tūlīt saskatīja, ka tā vis nav nejauša vai pārejoša parādība. «Linča tiesa,» Tvens ar sāpēm atzīst, «jau sasniegusi Kolorādo, Kaliforniju, Indiānu un tagad — Misūri! Pilnīgi iespējams, ka es piedzīvošu to dienu, kad

Ņujorkā pašā Junionskvērā piecdesmittūkstoš cilvēku liela pūļa priekšā sadedzinās nēģeri...»

Rakstnieks nespēj ar to samierināties, tāpat kā nevar samierināties ar to, ka tās zemes civilizāciju, kur valda Linča_gars, imperiālisti taisās ieviest Ķīnā.

«Savienotajās Linča Valstīs» ieskanas motīvi, radniecīgi tiem, kas dzirdēti epizodēs, kur Jenkijs sastopas ar ogļdeģi, kā arī Vientieša Vilsona aforismos. Tvens jautā — varētu pat teikt, izmisīgi kliedz —, kāpēc amerikāņi «stāv un noskatās linčošanā, visādi izrādot, ka šis skats sagādā viņiem varen lielu prieku, kaut arī ap sirdi viņiem ir grūti un smagi. Kāpēc neviens šajā pūlī nepakustina ne pirkstu, nebilst ne vārda, lai izrādītu protestu? Manuprāt,» rakstnieks turpina, «tas ir tikai tāpēc, ka tādi cilvēki būtu mazākumā: ikviens baidās no sava kaimiņa nosodījuma — un vienkāršam cilvēkam tas ir ļaunāk par ievainojumu vai nāvi.» Kādā citā vietā Tvens sarkastiski saka: «Morālais Kritērijs mums pasaka

priekšā, kas ir labi... un kā izvairīties no labiem darbiem, ja tie nav populāri.»

Pamfletā mēs atrodam arī skumjus vārdus: «Nav

mums materiāla, no kura izkaldina drosmīgas sirds cilvēkus, šajā ziņā mēs esam nabagi.»

Tvena rūgtie spriedumi atbalso ASV sabiedriskajā dzīvē novērotos drūmos faktus, kas diendienā saistīja viņa satrauklos prātus.

Buržuāziskā pasaule visādi centās aizmiglot Tvenam acis vai vismaz panākt neoficiālu cenzūru viņa sacerējumiem.

Viņš tomēr neļāva uzlikt sev acīm klapes.

Klāra Klemensa grāmatā par savu tēvu piemin kādu ievērības cienīgu faktu. Izrādās, Tvens ne tikai presē šaustījis municipālo orgānu korupciju, bet arīdzan piedalījies demonstrācijā pret Ņujorkas politiskajiem barvežiem un sacījis uz ielas runu.

Pamfletā «Aizstāvot ģenerāli Fanstonu» rakstnieks iedrošinājās presē pateikt taisnību par nelietīgo rīcību, kuras vaininieks bija viens no redzamākajiem amerikāņu ģenerāļiem. Šis sacerējums parādījās 1902. gadā žurnālā «Ziemeļamerikas apskats» un sacēla sašutuma vētru reakcijas rindās. Kopš tā laika pagājis vairāk nekā pusgadsimts. Vēl šodien Amerikā izdotajos Marka Tvena Kopotos rakstos šis pamflets nav ievietots.

«Aizstāvot ģenerāli Fanstonu» radās sakarā ar notikumu gaitu Filipīnās. Pēc tam kad salas bija sagrābuši amerikāņi, tur plaši izvērsās partizānu karš. ASV karaspēks nesaudzīgi iznīcināja Filipīnu zemniekus, kas, atbrīvojušies no spāņu kundzības, nevēlējās samierināties ar Amerikas koloniālo vergu stāvokli. Savā laikā amerikāņi bija atveduši uz Filipīnām filipīniešu vadoni Agvi-naldo, lai viņš vadītu karu pret spāniešiem, bet tagad viņi redzēja, ka tas ir kļuvis viņu ienaidnieks. Lai sagrautu partizānu kustību, amerikāņu ģenerālis Fanstons ar viltu sagūstīja Agvinaldo.

Viss pamflets piesātināts ar naidu pret Fanstonu. Tas ir sarkasma pilns. Tvens ironiski «aizstāv» Fanstonu, «aizstāv» konsekventi un «loģiski». Rakstnieka argumentācija pamatojas uz izplatītās prātulas, ka cilvēks par saviem darbiem nav atbildīgs, ka pie visa vainīga nemainīgā «iedaba» un tāpēc jebkādai morālai novērtēšanai nav nozīmes. Tvens raksta:

«... Pārejam pie jautājuma — vai Fanstons ir vainīgs? Es uzskatu, ka nav... Fanstons taču pats nav radījis savu iedabu! Viņš ar tādu jau piedzimis! Tā, tas ir, iedaba izvēlējās viņam ideālus, viņam pašam tur nav nekādas daļas. Tā izvēlējās viņam sabiedrību un biedrus pēc savas gaumes un lika viņam saieties tikai ar tiem, bet visus pārējos noraidīt. Fanstons tai pretoties nevarēja... Pie visa vainīga iedaba, nevis Fanstons. Viņa iedaba vienmēr tiekusies pēc morāliem sārņiem, tāpat kā Vašingtona iedaba — pēc morāla zelta, taču arī šeit vainīga iedaba, nevis Fanstons! Ja arī tai piemita modra tikumiska acs, tad šī acs nespēja atšķirt melnu no balta; kāds sakars ar to ir Fanstonam, vai tad viņu var vainot par sekām? Šai iedabai bija iedzimta sliecība uz nelietīgu uzvešanos, bet būtu augstākajā mērā netaisni par to nosodīt Fanstonu, tāpat kā nav pareizi ģenerāli apvainot par to, ka viņa sirdsapziņa izkūpējusi pa viņa ķermeņa porām, vēl viņam mazam esot, — aizturēt to viņš nevarēja, un tikpat sirdsapziņa viņam nebūtu izaugusi!»

Tā Tvens «aizstāv» Fanstonu. Bet tas viss no sākuma līdz beigām ir gandrīz nemaskēta zobošanās. Īstenībā Tvens ir licis Fanstonu

apsmieklā. Zīmīgi, ka šoreiz viņam vairs nav ne kripatas no tām teorijām, kuras viņš pats attīstīja grāmatā «Kas ir cilvēks?». Tvens bija ļoti tuvs tautai un pārāk lielas bija viņa bažas par vienkāršo

ļaužu likteni imperiālisma apstākļos, lai viņš neticētu cilvēkam.

Fanstonam nav sirdsapziņas. Bet viņš jau nav parasts cilvēks, viņš ir monstrs, briesmonis, to pauž Tvena sace-lējums. Un vienkāršos cilvēkus vajag pasargāt no «fan-stonisma». Cilvēces pienākums «apvērst Fanstona noziedzīgās slavas apzeltīto pusi un parādīt tās patieso, melno būtību».

Zīmīgi, ka satīrā par ģenerāli Fanstonu, tāpat arī daudzos savos pamfletos, Tvens iesāk ar atsevišķo, bet nonāk pie veselā kritikas. Pirmais iespaids ir tāds, ka pamflets izsaka vienīgi rakstnieka sašutumu: ģenerālis ar viltu ielavījies dumpinieku nometnē un nekautrējas izlūgties no viņiem pārtiku karavīru vienībai, kurai uzdots sagūstīt Agvinaldo.

Taču Tvens iet daudz tālāk. Viņš sabiezina ironiju, tā kļūst arvien asāka. Tvena smieklu graujošais spēks vērsts ne tikai pret Fanstonu, bet arī pret «fanstonis-ma» — kā viņš šajā gadījumā apzīmē imperiālismu — pretīgo būtību vispār. Komiskajā un reizē arī šausminošajā Fanstona tēlā koncentrēts viss imperiālisma ļaunums.

Ļeņins sniedz spilgtu raksturojumu par uzskatiem, ko pauda amerikāņu «antiimperiālisti», kas nosodīja ASV akcijas Filipīnās. «Sav. Valstīs 1898. gada imperiālistiskais karš pret Spāniju radīja «antiimperiālistu» — buržuāziskās demokrātijas pēdējo mohikāņu opozīciju, kuri nosauca šo karu par «noziedzīgu», uzskatīja svešu zemju aneksiju par konstitūcijas pārkāpšanu, pasludināja par «šovinistu māņiem» izturēšanos pret iezemiešu vadoni Filipīnās Agvinaldo (tam apsolīja viņa zemei brīvību, bet pēc tam izsēdināja amerikāņu karaspēku un Filipīnas anektēja), citēja Linkolna vārdus — «kad baltais cilvēks pats pārvalda sevi, tad tā ir pašvaldība; kad tas pārvalda pats sevi un turklāt vēl pārvalda citus, tad ta vairs nav pašvaldība, tas ir despotisms». Bet, kamēr visa šī kritika baidījās atzīt imperiālisma nesaraujamo sakaru ar trestiem un tātad ar kapitālisma pamatiem, baidījās pievienoties lielkapitālisma un tā attīstības radītiem spēkiem, tā palika «nevainīgs vēlējums».»[12]

Tvenam, protams, nebija skaidra priekšstata par imperiālisma saitēm ar trestiem, viņš, bez šaubām, nesaprata, kādos ceļos var ievirzīties un kā ievirzīsies reālā cīņa pret imperiālistiem. Taču viņa dusmas pret citu tautu paverdzinātājiem — amerikāņiem pieauga, kļuva arvien kaismīgākas. Mākslinieka demokrāta un reālista intuīcija palīdzēja viņam ļoti daudz ko nojaust.

Kapitālisma apoloģēti Āzijas un Āfrikas sagrābāju rīcībā saskatīja buržuāziskās sabiedrības «pilnasinību» un varenību, Tvens turpretī imperiālisma laikmeta iestāšanos izprata nevis kā uzplaukumu, bet

pagrimumu. Tas neapstrīdami liecināja nevis par veselību, bet slimību, nevis par skaistumu, bet kropligumu, nevis par spēku, bet vājumu. Koloniālo tautu apspiedēju uzvaras rakstnieks pavadīja nevis ar sajūsmas saucieniem, bet ar sar-doniskiem smiekliem.

Savos labākajos pamfletos Tvens galīgi noraida imperiālismu, vēlas ar savas satīras uguni sadedzināt to pelnos.

Jau imperiālisma laikmeta ausmā Tvens tik kaismīgi nosodīja amerikāņu un citu imperiālistu alkatību, cietsirdību, liekulību un nodevību, ka darbi, ko viņš uzrakstījis pirms sešdesmit un vairāk gadiem, vēl nav zaudējuši ne savu mākslinieciskо vērtību, ne atmaskojošo nozīmi.

Ar spēcīgo iedarbību uz lasītāju jūtām un domām Tvena antiimperiālistiskie sacerējumi var stāties līdzās dižākajiem Svifta pamfletu mākslas šedevriem.

«GRANDIOZS STARPTAUTISKS PROCESIJA»

Tikai sešdesmito gadu sākumā Tvena dzimtenē nāca klajā krājumi ar viņa antiimperiālistiskajiem darbiem, kuri līdz tam Amerikā bija pieejami vienīgi žurnālu publikācijās.

Beidzot amerikāņi dabūja izlasīt pamfletu «Aizstāvot ģenerāli Fanstonu» un iepazīties ar Tvena radīto zīmīgo tēlu — tipisku amerikāņu militāristu (arī šodien daudzi Pentagona ģenerāļi Fanstonā saskata savu idejisko iedvesmotāju).

Interesanti, ka jaunās «tveniānas» krājumu priekšvārdos tiek aplūkots jautājums par Tvena darbu padomju

izdevumiem. Šo grāmatu sastādītāji nevar noliegt, ka Padomju Savienībā plašas lasītāju aprindas labāk nekā amerikāņi pazīst Tvena darbus, kuros viņš parādās kā pārliecināts un kaismīgs antiimperiālists, bargs ierāvēju atmaskotājs, cīnītājs pret reliģisko tumsonību. Un kā gan to var noliegt, ja tas pats pamflets «Aizstāvot ģenerāli Fanstonu» pie mums krievu valodā izdots vairākas reizes?

Un tomēr daži amerikāņu buržuāziskie kritiķi cenšas apstrīdēt uzskatu, kas plaši izplatīts padomju (un ne tikai padomju vien) literatūras vēsturnieku vidū, ka Amerikas Savienotajās Valstīs pastāvēja īpatnēja slepena, neoficiāla cenzūra, kura liedza Tvena tautas brāļiem gūt pietiekami skaidru priekšstatu par izcilākajiem viņa satīriskajiem darbiem. Tā, piemēram, Džanete Smita, kas sastādījusi grāmatu «Marks Tvens par nolādēto cilvēku sugu» (ar šādu mazliet šifrētu nosaukumu 1962. gadā Amerikā tika izdoti daži satīriķa antiimperiālistiskie sacerējumi), uzsver, ka Tvens esot kritizējis imperiālismu tolaik, kad pilnā spēkā turpinājās ASV iekarošanas akcijas Filipīnu salās, un «nebūtu varējis, protams, to darīt, ja prese būtu cenzūras uzraudzībā».

Dž. Smita aizmirst to, ka Tvena antiimperiālistiskie darbi, kas toreiz uzrakstīti (starp tiem arī pamflets par Fanstonu), daudzus gadu desmitus Savienotajās Valstīs nogulēja laika zoba saēstos, nodzeltējušos vecos žurnālos. Ar tiem varēja iepazīties, vienīgi veicot rūpīgu pētniecības darbu valsts lielākajās bibliotēkās. Fakts ir tas, ka neviena cik necik ievērojamāka Tvena satīra, kas tieši vērsās pret imperiālismu, rakstniekam dzīvam esot, netika ievietota kādā no viņa grāmatām, nemaz nerunājot par Kopotiem rakstiem.

Dž. Smita negrib redzēt arī to, ka nebūt ne visas Tvena satīras ievietotas pat tajos krājumos, kas izdoti ASV pašā pēdējā laikā. Ne «Pārlabotais katķisms», ne ««Darba bruņinieki» — jaunā dinastija» līdz šim amerikāņu «tveniānas» krājumos nav izdoti.

Beidzot vēl jāatgādina, ka viens otrs sacerējums, kurā Tvens ar sašutumu atsaucies uz imperiālistu noziedzībām, līdz pat šim laikam mums nav pilnībā zināms.

Minēsim vienu piemēru. Šķiet, 1901. gadā Tvens sarakstīja antiimperiālistisku pamfletu ar nosaukumu

«Grandiozā starptautiskā procesija» (vai vienkārši «Grandiozā procesija»). Pamfleta apjoms, pēc Peina datiem, ir apmēram viena autorloksne. Pēc Tvena nāves Peins publicēja no «Grandiozās starptautiskās procesijas» fragmentu — apmēram vienu mašīnraksta lappusi. Pusgadsimtu vēlāk Foneram izdevās dabūt atjauju vēl dažu fragmentu publicēšanai no tā paša pamfleta. Tā pārējā daļa vēl šodien tiek glabāta slepenībā.

Mums zināmie šā darba izvilkumi liecina par to, ka «Grandiozā starptautiskā procesija» — tas ir sacerējums ar neparastu mākslinieciskū spēku un lielu sabiedrisku nozīmi.

Tvens izmanto senu, bet joprojām iedarbīgu mākslinieciskū formu. Mūsu priekšā ir alegorisks gājiens —• maskarāde. Tumšie spēki parādās tādā ietērpā, kas skaidri atklāj viņu būtību, viņu jauno dabu.

Satīras objekts ir visu valstu — ASV, Anglijas, Krievijas, Vācijas, Francijas imperiālisti. Šo «kristīgo valstu» starptautisko politiku iemieso «Kristietības» tēls — pompoza būtne «plandošā, asiņu piemirkušā tērpā». «Viņas galvu,» Tvens saka, «rotā zelta kronis ar ērkšķiem, uz kuriem uzspraustas par dzimteni bojā gājušo patriotu galvas — būri, «bokseri», filipīnieši. Vienā rokā viņai linga, otrā — evaņģēlijs, kas atšķirts ar tādu tekstu: «Un, kā jūs gribat, lai cilvēki izturas pret jums, tā arī jūs izturieties pret viņiem.»

Imperiālistu «kristīgās» rīcības būtību parāda arī tas, ka ap kaklu «pompozajai būtnei» ir «krelles no roku važām un kramplaužu mūķīzeriem», bet pie rokas viņai pieķērušās «Asinspirts» un «Liekulība».

Spīdoši Tvens raksturojis imperiālistu zemisko «devīzi»; Mīli sava tuvākā mantu kā pats sevi!» «Kristietības» karogs, protams, ir melns — «melns pirātu karogs».

Un tad mūsu priekšā gājiena dalībnieces — imperiālistiskās valstis. Pirmā soļo Anglija. Un kā tās ļaundarību simbols parādās «divas sakropļotas figūras, ķēdēs iekaltas, ar birkām: «Transvālas republika» un «Brīvā Oranžas valsts».»

Labāk neizskatās arī cariskā Krievija. Procesijā iet «sievietes, bērni, studenti, valsts darbinieki, patrioti», kurus Nikolajs II izsūtījis trimdā. Neslēpts izsmiekls jau-

šams rakstnieka piezīmē, ka uzvijas karogs ar uzrakstu: «Tā kunga vārdā.»

Autors bargi spriež par imperiālistisko Franciju. Procesijā — «sakropļots stāvs ar uzrakstu «Dreifuss»» un «franču kareivju vienība,

kas nes ķīniešu nocirstās galvas un salaupīto mantu. Simbols — melns pirātu karogs. Uz karoga devīze: «Francija — cilvēces gaiša lapa»».

Vāciju reprezentē stāvs «ar dzelzs bruņucepuri» un ar «bruņās iekaltu dūri». Virs galvas tas pacēlis bībeli, bet «goda sardzē iet vācu misionāru kolonna, kas stiepj savāktās nodevas».

Visbargāk Tvens apsūdz ASV imperiālistus. Amerika procesijā parādās šādi.

«Cienījama matrona grieķietes tērpā ar neapsegtu galvu, rokas iekaltas dzelžos. Viņa raud. Viņai pie kājām mētājas frīģiešu mice.

Pavadones: kreisajā pusē — Alkatība, labaja puse — Nodevība.

Tām seko:

Sakropļots stāvs važās — «Neatkarīgā Filipīnu republika» — un alegoriska valdības figūra, kas ar vienu roku viņu glāsta, ar otru grūž viņai dunci mugurā.

Karogs ar devīzi: «Palīdziet mums iekarot Manilu, tad mēs dosim jums brīvību, saliecot jūs āža ragā.»»

Tvens neskopojas ar dzēligiem izteicieniem. Amerikas karogs, viņš raksta, plīvo virs platformas, kas «stāvgrūdām pilna ar salaupītu mantu».

Ar sāpēm rakstnieks tēlo satriekto Filipīnu republiku. Cik daudz dusmu pauž uzraksts uz amerikāņu karoga: «Kādu kaunu es esmu piedzīvojis!» Pirātu karogs uz to atbild ar šādiem vārdiem: «Nekas, brāl, gan pieradīsi! Man arī sākumā bija sentimentāli principi!»

Visiem amerikāņiem pierastās cēlās sentences no «Neatkarības deklarācijas», himnas utt. Tvens-sarkastiski papildina ar vārdu «baltie», lai uzsvērtu, ka ASV imperiālisti uzskata «krāsainās» tautas nevis par līdztiesīgam, bet par varmācības un apspiešanas objektu. Tā, apmainot vārdus «Visi cilvēki dzimuši brīvi un vienlīdzīgi», viņš raksta: Visi *baltie* cilvēki dzimuši brīvi un vienlīdzīgi.»

Rūgti izskan Tvena vārdi par Brīvības statujas lāpu, kas «nodzisusi un pagriezta lejup», un par amerikāņu karogu, kas satīts un pārvilkts ar melnu sēru krepu.

Tā runā Tvens — cīnītājs pret cilvēku apspiešanu mums zināmajos «Grandiozās starptautiskās procesijas» fragmentos.

Labi saprotams, kāpēc šīs spēcīgās satīras pilns teksts vēl arvien noglabāts tālāk no lasītāju acīm.

Vai tad pēc visa tā vēl var apgalvot, ka Tvena daiļrade nav bijusi pakļauta slepenai cenzūrai?

CIETSIRDĪBA UN CINISMS — «MŪSU LAIKA GARS»

Dīvaini veidojās Tvena liktenis XX gadsimta sākumā.

Viņš bija slavens. Universitātes uzskatīja par pagodinājumu piešķirt viņam savus goda diplomus.

Tvens labprāt pieņēma zinātnisko grādu, ko viņam piešķīra Oksfordas universitāte. Rakstniekam ļoti imponēja lepnā mantija, kurā viņš cēli soļoja svinīgās ceremonijas laikā. Taču vēl labāk Tvenam palika prātā aplausi, ar kādiem viņu saņēma ostas krāvēji, kad viņš ieradās Anglijā saņemt šo grādu. Rakstnieks ar lepnumu teica, ka viņu taču apsveic pašu šķiras ļaudis, darba cilvēki.

Iznāca Tvena Kopoti raksti vairākos sējumos. Viņš pilnīgi nokārtoja savus parādus. Materiālās rūpes, kas gadiem viņu bija mocījušas, jau palika aiz muguras.

Kad Marks Tvens atkal apciemoja dzimtās vietas, visur viņam sarīkoja svinīgu sagaidīšanu. Sentluisā Marka Tvena vārdā tika nosaukts liels tvaikonis. Redaktori lūgti n lūdzās no viņa jaunus stāstus. Kā orators oficiālos rautos viņš joprojām Amerikā bija nepārspēts. Pie viņa mājas durvīm Ņujorkā Piektajā Avēnijā gandrīz vai katru dienu gaidīja reportieri. Bet, par spīti tam visam, Tvens turpināja cīņu pret laupīšanas un asiņaino karu pasauli. ASV valdošās aprindas savukārt darīja visu iespējamo, lai vājinātu satīriķa antiimperiālistiskā un an-tiburžuāziskā patosa spēku. Daži viņa sevišķi asie atmaskojošie darbi, tāpat kā līdz šim, tika publicēti tādos izdevumos, pie kuriem vienkāršais lasītājs nevarēja piekļūt. Rakstnieka Kopotos rakstos tie neparādījās.

Liekas, XX gadsimta sākumā Tvens uzrakstījis darbu «Lauku iedzīvotāji 1840—43», kas vēl līdz šim nav publicēts. Spriežot pēc mums zināmajiem fragmentiem, «Lauku iedzīvotājos» rakstnieks gribējis pārvērtēt pa-

gātni no jaunāko laiku pozīcijām un noskaidrot ASV morālā pagrimuma cēloņus.

«Lauku iedzīvotāju» autors mēģina šis pārmaiņas uz slikto pusi saistīt ar kādu notikumu valsts vēsturē. Viņš apgalvo, ka zelta atklāšana Kalifornijā bijusi nacionāla nelaime, ka tieši «dzīšanās pēc bagātības Kalifornijā bija par cēloni tām pārmaiņām, radīja to alkatību, kura šodien jau kļuvusi parastā parādība, izraisīja to cietsirdību, to cinismu, kas iemieso mūsu laika garu».

Tajos gados Tvens daudz raksta par nāvi. Uz šādām domām viņu uzvedināja ne vien vecums un slimības, ne tikai ģimenes locekļu un tuvinieku šķiršanās no dzīves. Bija apraktas arī cerības un gaidas, kas

saistījās ar buržuāzisko iekārtu, kura nodibinājās Savienotajās Valstīs.

Tvena piezīmju grāmatiņās jau 1891. gadā ierakstīti vārdi ar dziļu zemtekstu: «No saviem klejojumiem pa pasauli atgriežas sešdesmit gadus vecais Toms, uzmeklē Baku. Pārrunā vecos laikus. Abi ir sagrauzti, zaudējuši cerības, dzīvē nav veicies. Viss, kas viņiem bija mīļš, ko viņi uzskatīja par skaistu, viss ir zudis. Mirst.»

«PELĒKO ACU GUDRAIS UN VĒRĪGAIS SKATIENS …»

1904. gada vasarā pēc ilgas slimības Eiropā nomira Tvena sieva. Rakstnieks smagi pārdzīvoja šo zaudē-j umu …

Olivijas Klemensas mirstīgās atliekas veda uz dzimteni.

«Izbraucu vakar vakarā desmitos. Nupat nopūta sirēna, aicinot brokastīs. Es to atcerējos un jutos satriekts. Kad es pēdējo reizi dzirdēju šīs skaņas, arī Livija tās dzirdēja. Tagad viņai tās vairs neeksistē,» Tvens rakstīja uz kuģa.

Un tālāk seko satriecošas rindas:

«Es esmu skatījis jūniju sešdesmit astoņas reizes. Cik bezkrāsaini un bāli tie visi bijuši salīdzinājumā ar šī viena žilbinošo tumsu.»

Rakstnieku arvien vairāk pārmāca bēdas. Savās piezīmju grāmatiņās viņš vēršas pie mirušās sievas: «Sājos trīsdesmit četros gados mēs abi daudz tikām braukājuši pa pasauli, mīļā Livij, un nu pienācis mūsu pēdējais

ceļojums. Tu tur, lejā, esi viena, es augšā, starp cilvēkiem, arī viens.»

Tuvojās 1905. gads. Ziemas svētku nedēļā avīzēs parādījās paziņojums par ebreju grautiņu Krievijā. Tvens uzrakstīja pavisam īsu «svētku» rakstiņu, kurā salīdzināja Krievijas imperatoru ar Sātanu.

Rodžersu un lengdonu Amerika netaisījās sanīsties ar krievu caru. Bet bija vēl arī cita Amerika. Par to, ka «pastāv divas Amerikas», Tvens zināja jau sen. Par to viņš rakstīja, piemēram, pamfletā «Cilvēkam, Kurš Staigā Tumsībā».

Pie «otrās Amerikas» ļaudīm, pie darba cilvēkiem, kas dziļi simpatizēja Krievijas revolūcijai, 1906. gadā no Krievijas atbrauca Maksims Gorkijs. Tvens iepazinās ar Gorkiju un stādīja viņu priekšā grupai ASV kultūras darbinieku.

Taču negaidot, pēc cariskās sūtniecības uzmusināša-nas, laikraksti uzsāka pret Gorkiju neķītrus uzbrukumus. Formālais iemesls bija tas, ka Gorkijs Amerikā ieradās ar savu civilsievu, ar kuru nebija laulājies. Tvens, pēc Gouelsa liecības, juties kā uz vulkāna. Tagad viņam, protams, bija radusies lieliska iespēja izsmiet liekuļus un izsmiet dzēlīgi, nikni, tā, kā viņš to prata. Bet «tradīcijas — paliek tradīcijas, tās ir izkaltas no cietas bronzas, no katlu dzelzs, no granīta,» Tvens teica. Viņš nenostājās pret «tradīcijām».

Un tomēr nevar noklusēt tik zīmīgu apstākli, ka pašā kampaņas karstumā, ko Amerikas buržuāziskā prese bija sacēlusi pret Gorkiju, Tvens publicēja avīzēs deklarāciju, kurā sastopami šādi vārdi: «… Es esmu revolucionārs pēc savas izcelšanās, pēc literārās gaumes un pēc

saviem principiem. Es vienmēr stāvu revolucionāru pusē...»

Sājā grāmatā ievietots attēls, kurā Gorkijs un Tvens nofotografēti amerikāņu literātu vidū. Gorkijs labi atcerējās šo tikšanos. Nelielā aprakstā viņš notēlojis amerikāņu rakstnieku un viņa uzstāšanos jauno literātu un žurnālistu pulciņā. «... Viņam ļoti kupli mati — kā baltas, aukstas uguns liesmas,» Gorkijs raksta par Tvenu. «No smago, vienmēr nolaisto plakstiņu apakšas tikai retumis pazib pelēko acu gudrais un vērīgais skatiens, bet, kad tās ielūkojas tieši tev sejā, tu jūti, ka tiek nomērītas visas grumbas tajā un uz laiku laikiem paliks šā cilvēka atmiņā.

— Džentlmeņi! — viņš saka, piecēlies stāvus un satvēris ar abām rokām krēsla atzveltni. — Es esmu pārāk vecs, lai būtu sentimentāls, bet līdz šai dienai, acīm redzot, esmu bijis jauns, lai saprastu brīnumu un noziegumu zemi, mocekļu un benžu zemi, kādu mēs to pazīstam. Tā likusi man un jums brīnīties par savas tautas pacietību — mēs ne reizi vien, cik atceros, pasmējāmies, dzirdot par pacietības vārdā izdarītiem varoņdarbiem, — amerikānis ir stūrgalvīgs, bet viņš tikpat maz pazīst pacietību kā es, Tvens, — pokera spēli uz Marsa.

Viņa runu klausās jauno literātu un žurnālistu pulciņš, viņi mīl veco rakstnieku un zina, kad jāsāk smieties.

— Vēlāk mēs kaut ko jau sākām saprast — barikādes Maskavā, to mēs saprotam, kaut gan tās jau neceļ dolāru dēļ — vai tā ir?

Protams, viņš pateica pareizi, to pierāda kāds desmits atzinīgu izsaucienu un smaidi. Viņš šķiet ļoti vecs, tomēr ir skaidrs, ka viņš tēlo veci, jo nereti viņa kustības un žesti ir tik spēcīgi, veikli un graciozi, ka uz brīdi aizmirstas viņa sirmā galva.»

Šajā īsajā aprakstā ik vārdā jūtamas sirsnīgas simpātijas pret Tvenu. Un šīs simpātijas jūt arī miljoni padomju lasītāju.

AMERIKĀŅU LITERATŪRAS LINKOLNS

«Mēs kaut ko sākām saprast...» sacīja Tvens savā runā, ko citējis Gorkijs. Amerikāņi, pēc viņa domām, sāka saprast revolucionāro Krieviju, kas cēlusies cīņai pret tautas bendēm. Un turpat kā garāmejot Tvens piebilst, ka «barikādes Maskavā... jau neceļ dolāru dēļ».

Pirmajā brīdī šķiet, ka amerikāņu humorists vienkārši pateicis joku. Bet cik pazīstamas un nopietnas intonācijas ieskanas šajā pretnostatījumā — «barikādes» un «dolāri». Nāk prātā deviņdesmitajos gados Stepņakam-Kravčinskim rakstītā Tvena vēstule, kurā revolucionārās cīņas varoņi rādīti pretstatā cilvēkiem, kas visur ienes «andeles» jēdzienu.

Tvena jokā paspīd doma, kas rakstniekam sen jau nedod miera — proti, doma par cilvēku garīgo degradāciju dolāru ietekmē.

Imperiālisma apstākļos Tvens arvien vairāk un noteiktāk runā par buržuāziskā progresa neapmierinošajiem morālajiem rezultātiem. Viņš nosoda visu jaunlaiku civilizāciju, kuras pamatā ir dolāri, nauda, mantrausība.

Tvičels par to bija ļoti nobažījies. Viņš lūgšus lūdza Tvenu izkratīt sirdi tikai viņam, Tvičelam, adresētās vēstulēs un nekādā ziņā neatklāt savus uzskatus Gouelsam vai Rodžersam, un nepavisam jau nenodot šo pārliecību preses rokās.

Savā jaunībā Tvičels bija jautrs zēns, viņš nebija pārāk liekulīgs un pat dažkārt uzrādīja zināmu liberālismu politikā. Ap gadsimta sākumu viņš tomēr jau bija pārņēmis labējos uzskatus un nepieslējās Tvena antiimperiālistiskajam noskaņojumam.

Kādā vēstulē Tvenam Tvičels izsakās, ka draugam vajadzētu «mesties ceļos un lūgt piedošanu par galējo pesimismu, ko parādījis XX gadsimta sākumā». Jāatceras, mācītājs deklarē, ka «dieva valstība» un «taisnība» patur virsroku pār ļaunumu mūsdienu pasaulē. Pēc viņa vārdiem, šajā ziņā skaidri redzams «neatslābstošs progress». «Rāpies ārā no savas bedres, Mark,» Tvičels cenšas pārliecināt Tvenu, «...mitējies nolādēt, sauc labāk «slava!» ... Es tev saku, uzvarētāji tomēr būs mācītāji.»

Bet Tvens negrib «mesties ceļos». Starp viņu un Tvi-čelu atvērās īsts bezdibenis. Rakstnieks atzīst, ka ir vērojams progress, milzīgs progress materiālo vērtību ražošanas jomā. «Bet vai esam sasnieguši lielāku taisnprā-tību? Vai šeit var saskatīt kaut vismazāko progresu? Manuprāt, tas nav iespējams.» Pašlaik «nauda — tas ir augstākais ideāls, viss pārējais lielum lielajam ļaužu vairumam Eiropā un Amerikā ir kaut kur tikai desmitajā vietā. Mantkāre un savtība pastāv jau no laika gala, bet nekad vēl visā cilvēces vēsturē tās nav tik traki plosījušās kā mūsu dienās. Šis trakums samaitā cilvēkus ir Eiropā, ir

Amerikā, pārvērš viņus par nežēlīgiem, nekrietniem, bezsirdīgiem un bezgodīgiem apspiedējiem.»

Kādā vēstulē, kas rakstīta septiņdesmitajos gados, Tvens jokodamies nosauc nākotnes Ameriku, 1935. gada Ameriku, par monarhistisku valsti. Atceroties šo vēstuli pēc trešdaļgadsimta, viņš piezīmē: «Tagad man liekas dīvaini, ka esmu varējis domāt par nākamo monarhiju, nenojaušot, ka monarhija pastāv jau *šodien,* bet republika aizgājusi pagātnē. Taču tā tas tiešām ir bijis.

Republika bijusi tikai vārda pēc, īstenībā republikas sen vairs nav bijis.» Tvenam pat radās nojausma, kur tieši meklējams cēlonis, ka Amerika vairs nav republika, Viņš raksta, ka «milzu vara un bagātība rada korupciju kā veikala dzīvē, tā politikā un iedveš publikas mīluļiem bīstamu godkāri».

Zīmīgi, ka, kritizēdams kapitālistisko progresu tik asi kā vēl nekad, Marks Tvens tomēr nepārgāja reakcionārā utopisma aizstāvju pozīcijās. Tāpat kā Valts Vitmens, viņš netiecās dibināt savu ideālu uz atpalikušām dzīves formām un nepavisam neatteicās no tiem iekarojumiem, kas sasniegti ar cilvēka prātu, zinātni un tehniku.

XX gadsimta sākumā Tvens sarakstīja spīdošu pamfletu «Doktora Leba neticamais atklājums», kurā cildināja zinātnes sasniegumus pasaules izzināšanā un pārveidošanā. Viņš ar lepnumu runā par telegrāfu, telefonu, ģeoloģiju, paleontoloģiju, par Pastēra atklājumiem un izsmej tos, kas mēģina kavēt zinātnes atziņu attīstību.

Zinātnes konservatori, kas uzstājas «ekspertu» lomā, retrogradi, kas sīksti turas pie vecā, ierastā, konservatīvā un traucē jaunu ideju ieviešanu, viņu sadusmo.

Pat vecuma dienās Tvens ar smieklu palīdzību aizstāvēja cilvēces virzīšanos pa zinātnes progresa ceļu.

Savos darbos viņš atkārtoti piemin dažādos tehniskās domas sasniegumus. Līdz sava mūža pēdējām dienām rakstnieks dzīvi interesējās par jaunizgudrojumiem. Viņš gribēja, lai zinātnes un tehnikas attīstība viņa dzimtenē virzītos uz priekšu. Taču Tvenu šausmināja doma, ka Amerika, sekmīgi attīstot materiālo kultūru, līdz ar to kļūst par zemi, kur pārsvarā «trūcīgi ideāli» un «vulgāras tieksmes», ko izraisa naudas kāre.

Ar vārda palīdzību cīnīdamies pret sabiedrības trūdēšanu, pret «finansistu diktatūru», kura, kā viņš juta, sāk nostiprināties Amerikā, Tvens, pats par sevi saprotams, meklēja domu biedrus.

Kādreiz viņš augsti tika novērtējis dažas iezīmes amerikāņu rakstnieku Hārta un Gouelsa daiļradē, priecājies par LIou reālistisko talantu.

Par to, cik kaismi Tvens gaidīja reālistiskās literatūras attīstību Amerikā, tādas literatūras attīstību, kas pateiktu visu patiesību pat par amerikāņu dzīves vistumšākajām pusēm, liecina kāds viņa raksts par

literāru tematu, pirmoreiz iespiests 1962. gadā.

Šis raksts veltīts Emīla Zolā romānam «Zeme». Sākumā liekas, raksta Tvens, ka šī grāmata ir «apstulbinošs neapvaldīts murgojums . .. nepieklājīgi vaļīgas iztēles sagudrojums». Taču vēlāk rodas pārliecība, ka «rakstnieks pateicis taisnību... precīzu līdz sīkumiem». Jo arī Amerikā ir «lauku ciemati, kas ar kaut ko un varbūt pat ar daudz ko atgādina Zolā aprakstīto ciematu». Dzīve taču «var dot rakstniekam materiālu amerikāniskai «Zemei» — mazliet citādai, nekā Zolā parādījis, bet tikpat šausmīgai».

Kā aicinājums rakstniekiem atmest jebkādu manierību un izskaistināšanu, aicinājums bez bailēm attēlot amerikāņu dzīvi tādu, kāda tā ir īstenībā, skan Tvena vārdi: «Mēs sacīsim: jā, visā Zolā grāmatā nav ne sīkākās epizodes, nav neviena paša dialoga, kas neattēlotu arī mūsu — amerikāņu dzīvi. Un tad mēs iesim tālāk un atcerēsimies vēl citus faktus no amerikāņu dzīves, tik riebīgus un nejaukus faktus, ka tiem nevar pielīdzināt nevienu no Zolā šausmām.»

Dižais amerikāņu reālists beidz savu rakstu (kuru viņa manuskriptu īpašnieki tik ilgi neiedrošinājās publicēt) ar šādiem ironiskiem vārdiem: «... Mēs dusmojamies uz Zolā. Vai par to, ka viņš atmaskojis šos šausmīgos fran-čus? Nē, par to, ka viņš mūs atmaskojis mūsu pašu acīs. Mēs bijām saldi gulējuši, mēs daudz ko bijām aizmirsuši, bet viņš mūs pamodināja. Mēs dusmojamies uz Zolā. Un mēs viņam to nepiedosim.»

Tvenam, protams, nevarēja sagādāt prieku romāni, kas XX gadsimtā Amerikā bija ierindoti «bestselleros», tas ir, lika izdoti sevišķi lielā tirāžā. Diemžēl viņš, acīm redzot, vāji pazina tās amerikāņu kritizētāja reālisma spilgtāko pārstāvju grāmatas, kuras bija iznākušas jaunā gadsimta sākumā. Atgādināsim tomēr, ka Teodors Dreizers toreiz bija sarakstījis tikai vienu romānu — «Māsu Keriju»,pie tam pati izdevniecība, kas šo grāmatu bija izlaidusi 1900. gadā, uzskatīja to par «amorālu» un nelaida pārdošanā. Frenks Noriss nomira gluži jauns, sava daudzsološā jaunrades ceļa sākumā. Džeka Londona romāns «Mārtiņš īdens» iznāca tikai gadu pirms Tvena nāves.

Pavērojot to ceļu, ko ASV literatūra nogājusi kopš gadsimta sākuma, šodien mēs redzam, ka Tvena dzimtene devusi veselu rindu rakstnieku, kuriem bija lemts amerikāņu reālistiskā romāna un noveles attīstībā iet tālāk

nekā «Haklberija Finna piedzīvojumu» autoram. Noriss, Dreizers un Sinklers Lūiss, Džeks Londons, Eptons Sin-klers un Servuds Andersons, vēlāk Skots Ficdžeralds, Ernests Hemingvejs, Tomass Vulfs, Viljams Folkners, Leng-stons Hjūzs, Erskins Koldvels, Alberts Malcs, Džeroms Selindžers, Viljams Stairons, Džeimss Džonss ir pavēstījuši skumju patiesību par imperiālisma laikmeta Ameriku.

Un visi viņi par vienu vai otru īpašību savā meistarībā var

pateikties Tvena iedvesmojošam paraugam, visi viņi vienādi vai otrādi turpina kritizētāja reālisma tradīcijas, bet kritizētāja reālisma dižākais pamatlicējs bija Marks Tvens. Ne velti Dreizers nosaucis Tvenu par iedvesmas pilnu ģēniju, par oriģinālu domātāju.

Protams, literārās tradīcijas, uz kurām balstās ievērojamākie XX gadsimta ASV rakstnieki, nenāk tikai no Tvena darbiem vien. Sevišķi liela nozīme ir idejiski mākslinieciskajām tradīcijām, kas saistās ar Valtu Vit-menu — revolucionāro demokrātu, kurš apdziedājis cīņu pret verdzību un nesavtīgas visu darbaļaužu brālīgas sadarbības ideālus. Lielu, ieguldījumu šīs zemes literatūrā devuši arī ievērojamākie XIX gadsimta amerikāņu rakstnieki, tādi kā Kūpers, Bīčere-Stova, Hotorns, Melvils, Toro. Tāpat Amerikas literātiem daudz devusi reālistu pieredze Eiropas zemēs, pirmām kārtām Krievijā, Francijā un Anglijā.

Taču Tvena tradīcija ASV literatūrā ir plaša un bagāta tradīcija. Tā joprojām dzīvo un dod jaunus augļus.

Norisa «Astoņkājī», Dreizera «Amerikāņu traģēdijā», Londona «Mārtiņā īdenā», Lūisa «Babitā» un «Pie mums tas nav iespējams», Hemingveja darbos, Folknera «Savrupmājā», Vulfa «Mājās atgriešanās nav», Malca «Dzel-mainajā avotā» un citos lielākajos mūsu gadsimta amerikāņu literārajos darbos pārliecinoši parādīts, ka tās negatīvās tendences, ko tik vērīgi uztvēra Tvens, XX gadsimta Amerikā jau paguvušas krāšņi saplaukt un ieriest indīgus augļus.

To pašu pauž arī Amerikai veltītā kinomākslas un glezniecības meistaru daiļrade. Atcerēsimies kaut vai Čārlija Čaplina lenti «Jaunie laiki», kurā attēlots, kā kapitālisms laupa cilvēkiem viņu cilvēcisko seju, pārvērš viņus par robotiem. Starp citu, kaut arī Čaplina scenārista

talants ir ļoti īpatnējs un specifisks, arī viņš daudzām saitēm saistīts ar Tvenu — satīriskās groteskas un liriskā humora meistaru. Mūsdienu amerikāņu literatūra un māksla Tvenam daudz parādā arī par spilgtajiem pozitīvajiem tēliem, par vienkāršajiem sirdsskaidrajiem cilvēkiem, kas negrib samierināties ar netaisnību un apspiešanu.

Pazīstamie amerikāņu publicisti Elenaun Skots Niringi savā grāmatā «ASV šodien», kura izdota Savienotajās Valstīs XX gadsimta vidū, mūsdienu Ameriku raksturo šādi:

«Mēs nokļuvām zemē, kura kritusi par upuri laupītājiem, ierāvējiem un savedējiem. Visur valda biznesmeņi, aicinot un pārliecinot cilvēkus arvien vairāk un vairāk pirkt., iegūt kaut ko savā īpašumā, krāt un pēc tam sapelnīt vēl vairāk, lai vēl vairāk pirktu.. . Mēs redzējām zemi, kur cilvēki ir nemiera pilni, vairs nejūt pamatu zem kājām, tiecas palikt nemanīti, slēpjas no kaimiņiem un paši no sevis. Nemiers pārņēmis visus — sākot ar nepilngadīgajiem, kas cenšas taisīt karjeru un nodibināt ģimeni, līdz kvalificētiem un

nekvalificētiem strādniekiem, līdz veiksmīgiem brīvo profesiju pārstāvjiem un komersantiem, līdz valsts ierēdņiem un pensijā aizgājušiem vīriešiem un sievietēm, kuri mūžīgi par kaut ko trīc un dreb. Visus nomoka nedrošības sajūta... Mēs nokļuvām zemē, kurā mudžēt mudž slepeni aģenti, okšķeri, tenku iznēsātāji, ziņu pienesēji, spiegi... Tātad — mūsu skatieniem atklājās dīvaina zeme — XX gadsimta piecdesmito gadu Amerikas Savienotās Valstis. Mēs sajutāmies kā tālīni viesi, kaut gan bijām atbraukuši tepat no Jaunanglijas nomaļas fermas. Jo tālāk braucām, jo svešāks mums viss likās. Patiešām, tādu zemi mēs nekad vēl nebijām pazinuši.»

Tātad Niringi apgalvo, ka mūsdienu Amerika — tā ir zeme, ko viņi «nekad vēl nebija pazinuši».

Ko tur teikt, gadsimta vidū Savienotajās Valstīs redzam daudz ko jaunu un it sevišķi tādu «jaunu», kas nevar nesatraukt. Taču tas, kas uzmanīgi pārlasīs Tvena darbus, varēs saskatīt, kādi ir tie cēloņi daudzajām parādībām, kuras šodien biedē un nomoka godīgos amerikāņus. Jāpiebilst, ka aizokeāna zemē tiešām ir laba daļa godīgu cilvēku, laba tiesa amerikāņu, kuri nevēlas samierināties ar militārisma kundzību, ar rasismu un ir

iesaistījušies cīņā pret kara kurinātājiem, tumsoņiem, pret «ultra».

Un gribētos, kaut šodien Amerikā būtu vairāk vārda mākslinieku, kuriem piemīt talants, prāts un vīrišķība, kas nepieciešami, lai turpinātu, ko Tvens iesācis — reālistiski attēlot Amerikas imperiālismu.

Reakcionārā literatūras zinātne dara visu iespējamo, lai novirzītu rakstniekus no amerikāņu reālista iestaigātām takām. Nevar, protams, noliegt, ka aizokeāna literatūras vēsturnieki neizrādītu interesi par Tvena daiļradi. Savienotajās Valstīs arvien no jauna iznāk rakstnieka dzīves un darba pētījumi ar bagātu materiālu. Taču zīmīgi tas, ka autoritatīvi buržuāziskie literatūras pētnieki vēl šodien noliedz viņa daiļrades idejisko nozīmi (nesen kādā Savienotajās Valstīs publicētā plašā pētījumā rakstīts: «Marks Tvens kā domātājs bija pārāk nekonsekvents un paviršs, lai viņam varētu piedēvēt būtisku nozīmi ...»). Dažkārt kapitālistiskās Amerikas dižo kritiķi dēvē vienkārši par «neirotiķi» vai vēl sliktāk. Tā Henrijs Kenbijs, buržuāziskais pētnieks, Tvena pēdējo divdesmit gadu daiļradē saskata galējas degradācijas izpausmi un izskaidro to... ar psihisku slimību, kas pārņēmusi rakstnieku. Pēc Kenbija vārdiem, «Noslēpumainā svešinieka» autors bijis «slims» un tieši tas apstāklis daudz vairāk ietekmējis viņa daiļrades raksturu «nekā kaut kas cits mūslaiku vēsturē. Viņš (tas ir, Tvens. — M. M.) vispār nekad nav pārāk interesējies par mūslaiku vēsturi,» kritiķis deklarē, pilnīgi ignorēdams vispārzināmus faktus. Tvens, Kenbijs turpina, «jau piedzima kā neirotiķis» un «pēdīgi neiroze sagrāva viņā mākslinieku».

Literatūrzinātnieku cenšanās Tvena pēdējo gadu daiļradi saistīt ar amerikāņu sociālās īstenības parādībām iesveļ ASV buržuāziskajos literatūras vēsturniekos neslēptas dusmas. G. Klarks, kas kritikas un bibliogrāfijas izdevumā «Astoņi amerikāņu rakstnieki» (1956) ievietojis rakstu par Tvenu, pilnīgi noraida padomju literatūras vēsturnieku tiesības uzskatīt, ka «vēlākā Tvena pesimisms» ataino viņa neapmierinātību ar «amerikāņu civilizācijas raksturu».

Ir vēl kāda Marka Tvena daiļrades «kritikas» forma, ko izmanto reakcionāri. Četrdesmit gadus pēc rakstnieka nāves viņa romānu «Jenkijs no Konektikutas karaļa Artura galmā» Ņujorkas izglītības lietu pārvalde svītroja no skolām ieteicamo grāmatu saraksta. Vēlāk tas pats notika ar «Haklberija Finna piedzīvojumiem».

Tvens bez reālisma, Tvens bez uzstāšanās pret vergturiem, Tvens bez protesta par kapitālistisko iekārtu — tikai tādu viņu ir ar mieru pieņemt daudzi amerikāņu buržuāziskie ideologi.

Bet Tvens nav tāds.

Ieklausīsimies, ko par viņu teicis Viljams Gouelss. Gouelss tēlaini un patiesi nosauca savu draugu par tēvzemes literatūras Linkolnu.

Ieklausīsimies arī Bernarda Šova vārdos, kurš Tvenam rakstīja: «Es esmu pārliecināts, ka nākamajam Amerikas vēsturniekam Jūsu darbi būs tikpat nepieciešami kāVol-tēra politiskie traktāti Francijas vēsturniekiem.»

Izteicot padomju cilvēku uzskatus, A. Fadejevs salīdzināja Tvena nozīmi ASV literatūrā ar Balzaka un Di-kensa nozīmi franču un angļu literatūrā.

Ir tādi kritiķi — un visai daudz, kuri «Noslēpumainā svešinieka» pesimistiskajās idejās saredz pilnīgu un paliesu Tvena filozofiskās pozīcijas atspulgu viņa dzīves beigu posmā. Henrijs Smits, kas šobrīd ir rakstnieka rokrakstu glabātājs, savu 1962. gadā ASV izdoto grāmatu beidz ar visdrūmāko citātu no «Noslēpumainā svešinieka» un pēc tam piebilst: «Ar šiem vārdiem noslēdzas viņa (Tvena. — M. M.) rakstnieka darbiba, jo vairāk nekā viņam nebija ko teikt.»

Patiesībā sava mūža pēdējos gados Marks Tvens pateicis vēl ļoti, ļoti daudz jauna, ārkārtīgi svarīga un pilnīgi citādā noskaņā nekā bezgala drūmās sentences «Noslēpumainajā svešiniekā».

Jau XX gadsimta ausmā, kad divu trīs gadu laikā Tvens sarakstīja veselu sēriju lielisku antiimperiālistisku darbu, viņš nostājās pasaules priekšā nevis kā īdzīgs mi-zantrops, bet kā pašaizliedzīgs cīnītājs pret imperiālismu apspiesto cilvēku brīvās dzīves vārdā.

Tvena satīras jauns augsts lidojums sakrita ar mūsu gadsimta pašu sākumu.

1905. un 1906. gads...

Rakstniekam jau septiņdesmit gadu. -

Atbildot uz jubilejas apsveikumiem, Tvens 1905. gada beigās izteicās, ka tagad jau varot skaitīt sevi «rezervē». Tomēr satīriķis nebūt netaisījās aiziet rezervē. Viņa skatiens sniedzās tālāk un dziļāk nekā jebkad agrāk, bet temperaments bija saglabājies tāds pats kā jaunības gados. Kad rakstnieka priekšā pavērās ainas, kas liecināja par netaisnību, apspiešanu, necilvēcību, viņš sašuta un uztraucās līdz sirds dziļumiem.

Jau XIX gadsimta beigās Tvens mēdza uzticēt papīram atmiņas par visu, ko pieredzējis un pārdzīvojis. Bet tikai dažus gadus pirms nāves viņš diendienā sāka strādāt pie savas autobiogrāfijas.

Šīs atmiņas sākumā nebija domātas publicēšanai. Tās ievadīja šādi vārdi: «Rakstot savu «Autobiogrāfiju», es ne mirkli neaizmirsu, ka runāju no kapa. Tā tas arī ir: kad grāmata iznāks, es vairs nebūšu dzīvajo vidū.» Un tālāk: «Es ieskatu par labāku runāt pēc nāves, nevis dzīvam esot, ļoti nopietna iemesla dēļ: runādams no kapa, es varu būt atklāts.»

Atmiņas Tvens parasti diktēja. Doma nodiktēt savu autobiogrāfiju radās oficiālo pusdienu laikā, kas bija sarīkotas rakstniekam par godu Pleiersklubā 1906. gada janvāra sākumā. Bet jau tā paša gada vidū Tvens ar lepnumu pavēstīja Gouelsam, ka «sadiktēju (kopš 9. janvāra) daudz «mantojuma» — divsimt desmit tūkstoši vārdu un nāk klāt vēl piecdesmit tūkstoši. «Mantojums» — tie ir tie darbi,» rakstnieks paskaidro, «kuri kopš seniem laikiem ieguluši manā galdā, tāpēc ka

vai nu es pats, vai izdevēji nevarēja saņemties tos drukāt.»

Vispār jāsaka, satīriķis «mantojumu» ne tikai diktēja no jauna. Viegli var konstatēt, ka jau tajos mēnešos «Autobiogrāfijā» ievietots liels daudzums jauna mate-liāla, kas attēloja Tvena domas un jūtas, ko rosinājusi apkārtējā dzīve un jaunākie notikumi.

Visā visumā 1906. gada pirmajā pusē vien Tvens «sa-diktējis» tik daudz lappušu manuskripta, ka no tām varētu izveidot gandrīz divus sējumus. Taču, kamēr rakstnieks bija dzīvs, «Autobiogrāfija» viņa Kopotos rakstos netika iekļauta. Arī šodien tā nav publicēta visa.

Kādu Tvens iedomājās savu «Autobiogrāfiju»?

Par to liecina kāds pieraksts: «Florencē es 1904. gadā beidzot atklāju īsto metodi, kā jāraksta autobiogrāfija.

Sākumam neizvēlies kādu noteiktu dzīves posmu; klejo pa dzīvi, kā ienāk prātā; stāsti tikai to, kas tev dotajā brīdī šķiet interesants; bez kavēšanās pārtrauc stāstījumu, līdzko interese par to atslābst, un ķeries pie jaunas, interesantākas tēmas, kas nupat ienākusi prātā.

Un vēl: šim stāstam jābūt reizē dienasgrāmatai un autobiogrāfijai. Tad tev izdosies sasaistīt aktuālo šodienu ar atmiņām par kaut ko līdzīgu tālā pagātnē; šādi kontrasti ir vienreizēji burvīgi.»

Tieši šādam novēlējumam Tvens sekoja, rakstot savu «Autobiogrāfiju».

Tā, piemēram, 1906. gada 8. februārī viņš atceras pirmos gadus Hartfordā un savas mijās meitas — toreiz vēl mazas meitenītes. Cik daudz siltuma un maiguma ir viņa stāstījumā par to, ka «meitenes mēdza atnest man bildīti un prasīja, lai es piedomāju tai klāt stāstu». Četras dienas vēlāk Tvens pievēršas vēl daudz tālākiem gadiem, kad viņš ar brāli Henriju bija Toma Sojera un viņa brāļa Sida vecumā.

Paiet vēl četras dienas, un autors iekļauj «Autobiogrāfijā» bargu filipiku pret miljonāru Dzeju Guldu, kas «iemācījis visai valstij dievināt naudu un naudas īpašnieku, neņemot vērā to, kādā ceļā šī nauda iegūta».

Tā paša 1906. gada devītajā martā rakstnieks pastāsta «par to, kas notika pirms sešdesmit gadiem un vēl agrāk». 4

Bet trīs dienas vēlāk viņš pievēršas paša pēdējā laika faktiem, jauniem amerikāņu militāristu noziegumiem smagi piemeklētajās Filipīnās.

Nē, Marks Tvens toreiz nebija tas vīrs, kas slēptos no tālaika traģēdijām gaišajā bērnības un jaunības pasaulītē! «Pagaidām atstāsim manus biedrus,» viņš izsaucas, «ar kuriem kopā tiku mācījies pirms sešdesmit gadiem, pie viņiem mēs atgriezīsimies vēlāk. Viņi mani ļoti interesē, un es nevēlos šķirties no viņiem uz visiem laikiem. Tomēr pat šī interese atkāpjas, lai vietā stātos pēdējo dienu notikumi.»

Tālāk seko plašs un niknuma pilns stāsts par to, kā ASV karaspēks nesaudzīgi iznīcinājis visu moro cilti. Oficiāli šo ļaužu slaktiņu dēvēja

par kauju, bet Tvens norauj maskas tiem, kas piedalījušies šajā drausmajā barbarisma aktā, parāda, ka viņi rīkojušies kā īsti ļaundari.

«Oficiālais ziņojums,» tā teikts «Autobiogrāfija», «pienācīgā veidā cildina un izpušķo mūsu armijas «varonību» un «drošsirdību» ... Bet par kādu drošsirdību valbāt runa, ja amerikāņu zaldāti, apbruņoti ar artilēriju un tiešā tēmējuma šautenēm, iznīcināja gandrīz pilnīgi neapbruņotus cilvēkus. Pretiniekam,» sašutis saka rakstnieks, un vārds «pretinieks» skan sarkastiski, «bija sešsimt cilvēku, starp tiem sievietes un bērni, un mēs viņus iznīcinājām visus līdz pēdējam, neatstājot dzīvu pat ne mazu bērnu, kas apraudātu beigto māti.»

Tvens turpina: «Kailie mežoņi bija tik tālu lejā, krātera dibenā kā slazdā, ka mūsu zaldāti nevarēja atšķirt sievietes no vīriešiem: viņi bija tik tālu, ka zaldāti nespēja atšķirt divgadīgu mazuli, kas tikko kājās turas, no melnādaina spēkavīra. Tā, bez šaubām,» viņš nobeidzot saka, dusmās slāpdams, «bija vismazāk bīstamā kauja, kurā jebkad piedalījušies jebkuras tautības kristīgie zaldāti.»

Tvena «Autobiogrāfijā» ir desmitiem un simtiem poētisku lappušu, kas vēsta par viņa neremdināmajām dzīves alkām, par slāpēm pēc gaismas un labestības, kurās rakstnieks smēlās iedvesmu. Būtu milzīga netaisnība Sātanu no «Noslēpumainā svešinieka» pielīdzināt atmiņu autoram, kurš tik ļoti mīl cilvēkus un dabu. Un Marks Tvens palika uzticīgs saviem humānista ideāliem ne tikai tad, kad gleznaini notēloja Misisipi pirmatnējās dabas plašumus vai silti pastāstīja par Suzijas bērnības gadiem un vēstīja par nēģeru balagānu pagājušajā gadsimtā. Ticība cilvēkam, kaismīga vēlēšanās palīdzēt tautai padarīt dzīvi skaistāku tikpat spēcīgi izpaudās arī tajos redzamāko kapitālistu un politikāņu sardoniskajos portretos, kas arī ietilpst «Autobiogrāfijā».

Tvens gan šausta prezidentu Teodoru Rūzveltu, kas ieguvis «savu prezidenta amatu par naudu» un apsveicis ar «spīdoši veiktu militāro operāciju» slepkavas karavīru mundieros, gan izsmej pazīstamo multimiljonāru Endrū Kārnegi, kas «nopircis sev slavu un samaksājis par to skaidrā naudā». «Autobiogrāfijā» teikts, ka Amerikas Savienotajās Valstīs «cilvēki bez kautrēšanās lien samazgu bedrē un atklāti zemojas dolāru un dolāru īpašnieku priekšā», ka negodīgie senatori ar saviem drauģeļiem demoralizē valsti «no augšas līdz apakšai», ka ASV virsslā-ņos viscaur notiek krāpšana un korupcija. .,

Marks Tvens bija uzbrucis militāristiem arī agrāk. Bet tagad viņš daudz labāk sāka saprast, ka ar imperiālisma saindēto ideoloģiju aplipuši ne tikai atsevišķi amerikāņu ģenerāļi vai Vašingtonas politiķi, bet arī valsts valdošās aprindas.

Tvena «Autobiogrāfijā» ievietots baigs stāsts par to, kas 1906. gadā noticis klubā «Zemes Tālīnās Malas». Kādā banketā, kas bija sarīkots šajā klubā, kā rakstnieks stāsta, «priekšsēdētājs, atvaļināts augsta ranga karavīrs, skaļā balsī ar lielu sajūsmu deklarēja: «Mēs

esam anglosakši, bet, kad anglosaksim kaut ko vajag, viņš *iet* un *ņem.»* Priekšsēdētāja paziņojums,» turpina rakstnieks, «izraisīja vētrainus aplausus.»

Šā atgadījuma jēgu Tvens izskaidro ar tādiem vārdiem:

«Ja šo izcilo deklarāciju (un jūtas, ko tā pauž) pārtulkojam vienkāršā cilvēku valodā, tā skanēs apmēram tā: «Mēs — angļi un ņmerikāņi — esam zagļi, laupītāji un pirāti un ar to lepojamies. . .» Tas bija ievērības cienīgs skats — šī bērnišķi vaļsirdīgā, neviltotā, pašapmierinātā sajūsma par virsnieka mundierī tērptā pravieša smirdošo sentenci. Tas jau oda pēc sevis atmaskošanas. ..» Jo sapulcē, kā vērīgi atzīmē satīriķis, «bija pārstāvēti mūsu sabiedrības ietekmīgākie slāņi... advokāti, baņķieri, tirgotāji, fabrikanti, žurnālisti, politiķi, armijas virsnieki, flotes virsnieki. Tie visi bija klāt. Tās bija Savienotās Valstis, kas sanākušas uz banketu un ar pilnām tiesībām nācijas vārdā deklarēja savu slepeno morāles kodeksu.»

Cilvēkam, kurš to rakstīja, sirds bija rūgtuma un moku pilna. Tomēr Tvens nebija zaudējis cerības labākai nākotnei, nebija zaudējis savu humānismu («Noslēpumainā svešinieka» galvenajam varonim trūkst humānisma). Tieši tāpēc, ka vecā rakstnieka dvēselē, kā vienmēr, gaiši kvēloja mīlestība uz vienkāršo tautu, viņš spēja ar tik pamatotu un lielisku sašutumu apsūdzēt amerikāņu imperiālistus, kuri, atrazdamies starp «savējiem», atļāvās pārkāpt pieklājības robežas un izrādīja klaju piekrišanu «smirdošajai sentencei».

Jau tajā pašā 1906. gadā, kas bija tik bagāts ar radošiem panākumiem (kaut gan Tvena cienītāji toreiz to nenojauta), rakstnieks uzrakstīja arī tās «Autobiogrāfijas» nodaļas, kas lika šausmināties viņa meitai Klārai un kas publicētas tikai 1963. gada nogalē. Šajās nodaļās, kas

nodiktētas 19., 20., 22., 23. un 25. jūlijā, Tvens izsacījis savas domas par kristīgo reliģiju un par dievu, piemēram, tādos vārdos, kuriem nav vajadzīgi komentāri:

«Vai es uzskatu, ka kristīgā reliģija pastāvēs mūžu mūžos? Man nav nekāda pamata tā domāt. Pirms kristīgās reliģijas rašanās pasaulē ir bijis tūkstošiem reliģiju. Tās visas ir mirušas. Iekāms tika izgudrots mūsu dievs, pasaule pazinusi miljoniem dievu. Visi tie ir miruši un sensenis aizmirsti. Mūsu dievs bez jebkādām šaubām ir vissliktākais, kādu varējusi radīt cilvēku slimīgā iztēle: vai tad tiešām Viņš un Viņa kristietība pamanīsies saglabāt nemirstību par spīti varbūtībai, kas balstās uz neskaitāmiem piemēriem, kādi atrodami pagātnes teoloģijas vēsturē? Nē, es uzskatu, ka kristietība un tās dievs nebūs izņēmums kopējā likumā ...»

Nav arī nejaušība, ka Tvens, pirms ķērās pie šīm nodaļām, rakstīja Gouelsam: «Rītdien taisos diktēt nodaļu, par kuru manus pēcniekus un juridiskos mantiniekus dzīvus sadedzinās, ja viņi iedrošināsies to

publicēt ātrāk par 2006. gadu, — bet, manuprāt, viņi to nedarīs. Ja es vēl izvilkšu trīs četrus gadus, tādu nodaļu būs vesela kaudze. Kad nāks klajā 2006. gada izdevums, sacelsies liela brēka. Es ar visiem mirušajiem draugiem būšu kaut kur tuvumā un ar interesi noskatīšos uz visu. Ielūdzu jūs arī.»

LAUPĪŠANAS KĀRE SAVU ĻAUNO DARBU IR VEIKUSI

Ne tikai par antireliģiskajām nodaļām «Autobiogrāfijā» Tvens varētu sacīt, ka viņa mantinieki tik drīz neuzdrošināsies tās publicēt. Fakts ir tāds, ka Tvena stāsts pamflets «Kara lūgšana» nāca klajā tikai 1923. gadā. Turpretī publikācijas pilns teksts ar garu nosaukumu «Divi fragmenti no aizliegtās grāmatas, kas saucas «Ieskats vēsturē» jeb «Vispārējs vēstures apraksts»» kļuvis zināms tikai 1962. gadā. Dažs labs rakstnieka darbs, kā jau zināms, vēl šodien glabājas aiz atslēgas.

Pārdomājis visu, ko viņš gadsimta sākumā uzzinājis par pasaulē izvērstajiem laupīšanas kariem, kuri tautai sveši, bet tiek samaksāti ar tās asinīm, Marks Tvens 1905. gadā radīja sardonisku «himnu» karam. «Kara lūgšanas» pamatā ir viscaur ironija. Tāpat, kā «Haklberija

Finna piedzīvojumos», kur autors ar Haka muti «cildina» viņam nepieņemamo verdzību, lai turpmāk to jo asāk nosodītu, tā arī «Kara lūgšanā» Tvens «apdzied» imperiālistisko karu, lai jo pilnīgāk atklātu tā tautai naidīgo būtību.

«Tas bija vislielāko saviļņojumu un pacilātības laiks,» tā iesākas stāsts pamflets. «Visa zeme traucās iet cīņā — bija karš, visiem un ikvienam krūtīs dega patriotisma svētā liesma... katru dienu jauneklīgi brīvprātīgie, līksmi un skaisti savos jaunajos mundieros, maršēja pa plašo prospektu... katru vakaru nepārskatāmi ļaužu pūļi ar aizturētu elpu klausījās kāda patriota oratora runā... asarām plūstot pār vaigiem; baznīcās mācītāji skubināja tautu ar sirdi un dvēseli kalpot tēvijai un tik dedzīgi un daiļrunīgi lūdza kara dievu nākt mums palīgā aizstāvēt taisno lietu, ka starp klausītājiem nebija neviena, kas nenobirdinātu aizkustinājuma asaras. Tas tiešām bija slavens, brīnumains laiks ...»

Sākumā vēl nav īsti skaidrs, ka rakstnieks ironizē. Taču lasītājam jau uzkrīt daži pārlieku patētiski epiteti. Par oratora patriota runu Tvens saka: tā «aizskāra dvēseles slēptākās stīgas». Tālāk lasām, ka tēvi, mātes, māsas un līgavas sveica zaldātus «aiz laimes lūstošās balsīs». Un tad, pēdīgi, rakstnieks piemin tos, kuri iedrošinājušies «neatzinīgi izteikties par karu un apšaubīt tā taisnīgumu». Šie ļaudis «tūdaļ dabūja tik bargu un niknu pretsparu, ka savas drošības labad ieskatīja par lietderīgu nozust no acīm un palikt klusu». Tagad nu rodas sajūta, ka arī pats autors apšauba, vai ir taisnīga tā lieta, kuras dēļ brīvprātīgie, alkdami «kaujas slavu», dodas nāvē.

Visspilgtāk sacerējuma atmaskojošā jēga atklājas tā beigu daļā. Baznīcā, kur draudze lūdz dievu, lai «visula-bais un žēlīgais tēvs» palīdzētu zaldātiem «satriekt naidnieku, dāvātu viņiem un viņu

ieročiem un zemei mūžīgu godu un slavu», ienāk pusmūža svešinieks. Un viņš parāda, kas īstenībā ir tas, ko lūdzēji gaida no dieva, tas, ko viņi klusībā «sirds dziļumos» lūdz.

Lūk, kāda ir «izjustās» un «skaistās» lūgšanas īstā būtība: «Dievs kungs, palīdzi mums ... nosēt ienaidnieka ziedošos laukus ar viņu patriotu nedzīvajām miesām... palīdzi mums ar uguns viesuli noslaucīt no zemes virsas viņu vienkāršos mājokļus; palīdzi mums saplosīt ar

neremdināmām bēdām viņu nevainīgo atraitņu sirdis; palīdzi mums atņemt viņiem draugus un pajumti, lai viņi ar mazajiem bērniem klimst pa savas nopostītās zemes neauglīgajiem klajumiem, skrandās tērpti, slāpju un bada mocīti... mūsu labā, kas zemojamies tavā priekšā, ak, kungs, satriec pīšļos viņu cerības, izposti viņu dzīvi...»

Nebūtu pareizi Tvenu vērtēt tikai kā pacifistu, kas nostājas pret jebkuru karu, pret jebkādu vardarbību. Viņš tomēr beigās izprata, ka Pilsoņu karā Ziemeli cīnījās par taisnu lietu. Romāns «Jenkijs no Konektikutas karaja Artura galmā» apstiprina tautas tiesības uz revolucionāru cīņu pret apspiedējiem. Turpretī «Kara lūgšanā» pirmām kārtām nosodīti tie kari, kuri, sākot ar_ 1898. gadu, cits pēc cita risinājās rakstnieka acu priekšā: ASV karš pret Spāniju Kubas dēļ, amerikāņu karš pret Filipīnu tautu, anglu-būru karš, imperiālistisko lielvalstu kara darbība Ķīnā un tā tālāk.

Nepagāja ne desmit gadu pēc «Kara lūgšanas» uzrakstīšanas, kad sākās pirmais pasaules karš. Tā bija vēl nepieredzēti plaša imperiālistisko valstu cīņa, un par netaisnu lietu tajā gāja bojā miljoni cilvēku abās karotāju pusēs.

Tvens tolaik jau bija miris, bet viņa «Kara lūgšana» glabājās aiz atslēgas. Taču, cik pamatots bija tas, par ko viņš rakstīja sava mūža septiņdesmitajā gadā, apstiprinājās daudz uzskatāmāk un tiešām šausmīgā veidā.

Vēl šobaltdien mēs nezinām īsti skaidri, kāda tad ir visa «aizliegtā» grāmata «Ieskats vēsturē» jeb «Vispārējs vēstures apraksts». Vai starp Tvena nepublicētajiem rokrakstiem atrodami vēl kādi šā sacerējuma_fragmenti? Vai rakstnieks bija domājis vēl strādāt pie tā? Kāda bija ta kopējā iecere?

Atbilde uz šiem jautājumiem vēl nav saņemta. Viss, kas šodien ir mūsu rīcībā, — trīs četras lappuses. Bet tajās iekļauts dziļš saturs.

Pēc Fonera datiem, mums zināmie divi fragmenti no «aizliegtās» grāmatas sarakstīti 1906. — 1907. gadā. Un tūlīt duras acīs domu līdzība pirmajā fragmentā ar «Kara lūgšanu».

Atkal mūsu priekšā ir cilvēks, kas brīdina savus līdzpilsoņus par to, ka nav pieļaujama līdzdalība laupīšanas karos. «Par spīti visām mūsu tradīcijām,» viņš saka, «mēs tagad uzsākam netaisnu un nelietīgu karu, karu pret

neaizsargātu tautu, karu, kura mērķis — pretīga laupīšana. Sākumā mūsu tautieši, paturot prātā tos principus, kādos uzaudzināti, uzstājās pret to. Bet tagad viņi atkāpušies no šiem principiem un prasa gluži ko citu.»

Un tālāk Tvens kārtējo reizi atmasko demagogus, kuri, slēpdamies aiz patriotisma maskas, prasa no vienkāršajiem pilsoņiem, lai tie atbalstītu jau skaidri zināmu netaisnu pasākumu. Amerikāņu politiķu izvirzītie patriotiskie lozungi pēc rakstnieka vārdiem ir tikai «tukšas frāzes, muļķīgas frāzes». Vēl vairāk, tās «apvaino visu mūsu nāciju». Amerikāņu nācija, Tvens stingri saka, «pārdevusi savu godu par skanīgu frāzi».

Otrs fragments saturā vēl bagātāks. Autors it spēcīgos dusmu izteicienos raksturo, kāda tad ir morālā seja valstij, kas nodevusies laupīšanas kārei. «Diženā republika,» tā viņš nosauc valsti, par kuru ir runa, bez šaubām, domādams ar to Amerikas Savienotās Valstis, «izkurtējusi līdz pašai serdei».

Un pilnīgi skaidrs, ka galvenais iemesls tam ir — imperiālisms.

Nekad vēl, šķiet, Marks Tvens nav izdarījis tik plašus vispārinājumus un nekad nav nonācis pie tāda patiesi satriecoša secinājuma, runājot par amerikāņu kapitālistisko civilizāciju.

«Laupīšanas kāre,» viņš raksta, «sensenis jau veikusi savu ļauno darbu; sabradādama neaizsargātos svešzemniekus, republika, gluži dabiski, mācījusies ar trulu vienaldzību noraudzīties, kā apcērp pašas pilsoņu tiesības; pūļi, kas ar aplausiem apsveica citu tautu brīvības apspiešanu, sagaidīja dienu, kad pašiem nācās maksāt par šo kļūdu. Valdība pilnīgi iet multibagātnieku un viņu roklaižu pavadā; vēlēšanu tiesības pārvērstas par mašīnu, ko var griezt, kā pašiem patīk. Morāles vietā stājies biznesa gars, ikviens kļuvis vienīgi par savas kabatas patriotu.»

Tomēr jāsaka, rakstnieks neaprobežojas ar šādu tālredzīgu konstatējumu vien. «Aizliegtā» grāmata brīdina, ka tad, ja valsts turpinās uzsākto ceļu, ja multibagātnieki, plutokrāti un naudas mijēji kļūs vēl varenāki, šī valsts vairs nebūs republika.

Publicētajos fragmentos iezīmējas valdītāja tēls ar tādām nosliecēm, kuras, šodienas valodā izsakoties, var

raksturot kā fašistiskas. Kāds blēdīgs un viltīgs zemāko slāņu cilvēks, kurpnieks, «likteņa sūtīts vīrs», savāc armiju un pieveic visus, kas stājas viņam cejā uz varu. «Kārtīgi ļaudis», patiesie patrioti ir pilnīgi nevarīgi. Sākumā, jādomā, kurpnieks uzdodas par mijēju pretinieku, bet vēlāk, «izmantodams jucekli», sadziedas ar tiem. Un tad kurpnieks izdāļā mijējiem «lepnus titulus», bet pats uzkāpj «Republikas tronī».

Tieši uz XX gadsimta sākumu attiecināmi arī pārējie visai asie Tvena izteicieni par privātīpašnieciskas sabiedrības vispārējo raksturu.

Tie galvenokārt parādās vēstulēs mācītājam Tvičelam.

Arī šeit Tvens brīžiem visai slikti atsaucas par «cilvēku dzimumu». Tā kādā vēstulē tam pašam Tvičelam — ap 1904. gada beigām — viņš saka: «Man būtu laiks saprast un atcerēties, ka nav godīgi un nav taisnīgi vainot cilvēku dzimumu jebkādās tā rīcībās un darbos. Cilvēks taču nav pats sevi veidojis, viņš nav radījis sevi tādu, kāds viņš ir, viņš ir tikai mehānisms, rīks, ko iedarbina ārējie spēki...» Kas tad tie ir par spēkiem? Attīstot tālāk šādus uzskatus, rakstnieks, piemēram, par nīstamo Teodoru Rūzveltu izsacījies tā: «... nekādas viņa domas, vārdi vai rīcība nepelna ne slavinājumu, ne nopēlumu, jo viņš ir kā nevarīgas un bezatbildīgas kafij-dzirnaviņas, ko griež dieva tā kunga roka.»

Pirmajā brīdī liekas, ka Tvens tiešām būtu rūdīts imperiālists. Tomēr itin skaidri redzams, ka viņš «aizstāv» Rūzveltu gluži tāpat, kā agrāk «aizstāvēja» Fanstonu. Tvena sarkasms izpaužas ļoti skaidri. Uzveldams vainu par visām lietām «dievam tam kungam» (arī tas ir vēstulē mācītājam Tvičelam), bezdievis Tvens īstenībā vienīgi izsaka pārliecību, ka puve pārņēmusi visu sabiedrību, ne tikai tās atsevišķus locekļus.

BIJA VAJADZĪGA ĀRKĀRTĪGI LIELA DROSME..,

Tvena vēstules Tvičelam tika publicētas tikai vairākus gadus pēc viņa nāves. Arī «Kara lūgšana» un «aizliegtā» grāmata autora dzīves laikā neiznāca. Tvens skaidri apzinājās, kāpēc tas tā. Savā piezīmju grāmatiņā viņš ierakstījis baigus vārdus:

«Tikai mirušiem atļauts runāt taisnību.»

«Amerikā, tāpat kā visur, vārda brīvība tikai mirušajiem.»

Un tomēr vainas apziņa, kas jau sen nelika mieru rakstniekam, arvien pieauga. Viens no vistraģiskākajiem ierakstiem viņa piezīmju grāmatiņā skan tā: «Man tiešām jābrīnās, ka visu pasauli nepārplūdina grāmatas, kurās ar nicinājumu izsmieta šī nožēlojamā dzīve, bezjēdzīgā pasaule, cietsirdīgais un zemiskais cilvēku dzimums, visa šī muļķīgā, smieklīgā jezga. Dīvaini, bet ik gadu taču miljoni mirst ar tādu sajūtu. Kāpēc es neuzrakstu par to grāmatu? Tāpēc, ka man jāuztur ģimene. Tas ir vienīgais iemesls. Varbūt tā sprieduši arī citi? ...»

Tas teikts 1895. gadā. Bet divpadsmit gadus vēlāk Tvens, lielā sašutumā nosaucis visus cilvēkus par gļēvuļiem, piebilst, ka pats liekams gļēvuļu procesijas priekšgalā.

Rakstnieks tiešām ne reizi vien pakļāvās piederīgajiem un draugiem, kuri ieteica būt piesardzīgam, kritizējot reliģiju un Amerikas politiskos pamatus, diskutējot ar valdošās šķiras prominentajiem pārstāvjiem.

Pēdējā laikā buržuāzisko literātu vidū izplatījusies vairāk nekā apšaubāma tendence Tvena kritisko attieksmi pret cilvēkiem izskaidrot tikai ar viņa «nicinājumu» pret... sevi. Tā angļu un amerikāņu dzejnieks Tomass Eliots, cilvēks, kura reakcionārie uzskati jau zināmi, ne tikai izceļ Tvena pesimisma subjektīvos cēloņus, bet vispār met ēnu uz rakstnieka morālo seju. Priekšvārdā «Haklberija Finna piedzīvojumiem» Eliots raksta: «Pesimisms, kuram Tvens deva vaļu «Cilvēkā, kas piekukuļoja Hedlibergu» un «Kas ir cilvēks», cēlies ne tik daudz no viņa novērojumiem par sabiedrības dzīvi, kā no viņa naida pašam pret sevi par to, ka ļāvis sabiedrībai sevi pavest un samaitāt...»

Eliotam un viņa domu biedriem nebūt nav taisnība. Nē, Tvens nav ļāvis sabiedrībai sevi samaitāt.

Rakstnieks ne vienmēr samierinājās ar faktisko aizliegumu, ko ASV lielākās grāmatu izdevniecības uzlika viņa visasākajiem antiimperiālistiskajiem un antiburžuā-ziskajiem darbiem. Viņš skaidri apzinājās, ka neatlaidīga cenšanās pateikt visu taisnību par

imperiālismu, par misionāriem utt. apcirps viņa ienākumus. Un tomēr Tvens

alka «izteikties». Tvičela padomi būt piesardzīgam un slēpt savus uzskatus sacēla viņā protestu. Kādā Tvena vēstulē draugam Tvičelam ir tādi sašutuma pilni un cildeni vārdi: «Jūs esat cilvēku audzinātājs un skolotājs, Džo, uz jums gulstas liela atbildība par jauniem un veciem; ja jūs mācāt savu draudzi tāpat kā mani, — aiz bailēm, ka skaļi izpaustas domas var sagādāt ļaunumu tai pašai vai kādam izdevējam, liekat tai klusēt un slēpt savas domas, kad dzimtenes karogu apkrauj ar kaunu un negodu, — kā tad jūs atbildēsiet par to savai sirdsapziņai? jums manis ir žēl; es no savas puses esmu gatavs mazliet pažēlot jūs.»

Rakstniekam bija vajadzīga liela pilsoniska drosme, lai publicētu tādus darbus kā «Cilvēks, kas piekukuļoja Hed-libergu», «Cilvēkam, Kurš Staigā Tumsībā» un «Aizstāvot ģenerāli Fanstonu».

Markam Tvenam bija tāda drosme.

Par to, kāds kareivīgs gars bija pārņēmis viņa sirdi, it īpaši liecina gadījums ar viņa spēcīgāko antiimperiālistisko pamfletu «Karaļa Leopolda monologs, aizstāvot viņa valdīšanu Kongo zemē».

Jau pagājušā gadsimta beigās notikumi Kongo izraisīja šausmas visu valstu godīgajos cilvēkos. Par spīti visādiem kavēkļiem, no turienes atklīda ziņas par kolonizatoru vēl nepieredzēto izturēšanos pret ekspluatējamiem iezemiešiem, par necilvēcīgu izrēķināšanos, ko atļāvās darba uzraugi pret vergiem (par to, ka Kongo nēģeri spiesti vergot, šaubu vairs nebija). Tika nosaukti baigi skaitļi: desmit miljoni nogalinātu un aiz bada nomirušu iezemiešu. Iespējams, ka bojā aizgāja pat piecpadsmit miljoni. Kādā rajonā ar četrdesmit tūkstoš iedzīvotājiem dzīva palika viena piektā daļa. Kolonizatori nogalināja bērnus, sievietes kaučuka plantācijās iekala dzelzs apkaklēs, nocirta rokas, kājas, galvas ...

Kongo valdnieks bija Beļģijas karalis Leopolds, šis, pēc kāda laikabiedra raksturojuma, «briesmīgais karalis, šis nežēlīgais karalis asinssūcējs, nepiepildāms savā trakajā mantkārē... slepkava — mantrausis, kāds nav redzēts pat viņa kārtas pārstāvjos — ne senatnē, ne mūsu dienās». Cits laikabiedrs raksturojis Beļģijas Leopoldu kā «vienu no visviltīgākajiem, nežēlīgākajiem un nekaunīgākajiem valdniekiem, kādi jebkad sēdējuši tronī», kā amorālu cilvēku arī privātajā dzīvē.

Kongo pastrādātajās ļaundarībās ar Beļģijas valdnieku zināmā mērā dalījās arī ASV valdītāji. Bija zināms, ka 1884. gadā ASV valdība oficiāli izteica savas «simpātijas un piekrišanu» Kongo sagrābšanas plāniem, uzskatot to par humānu un svētīgu rīcību.

Kad Kongo reformu piekritēji aicināja Tvenu piedalīties cīņā pret Leopolda un viņa atbalstītāju noziedzībām, satīriķis .labprāt bija ar

mieru. 1905. gada sākumā Tvens jau bija pabeidzis vairākas lappuses garo satīru — Beļģijas karaļa pašatmaskojošo «monologu».

Pamfleta sevišķa īpatnība — tā autora pozīciju plašais vēriens. Viņš šausta ne tikai ļaundari monarhu, ne tikai beļģus, bet arī savus tautas brāļus, kas palīdzējuši Leopolda barbariskās akcijas iztēlot par kaut ko «respektablu».

Jau otrajā «Monologa» rindkopā stāstīts par to, ka Savienoto Valstu prezidents bija pirmais, kurš atzinis un apsveicis būtībā pirātisko karogu, kas pacelts pār Kongo. «Labi, lai jau mani nomelno visvisādi,» saka Tvena Leopolds, «man ir gandarījums kaut vai tas, ka esmu varējis piekrāpt nāciju, kas sevi iedomājās par visviltīgāko. Neko teikt, esmu apvedis šos jenkijus ap stūri! Pirātu karogs? Un kas par to, es nenoliedzu. Lai nu būtu kā būdams, bet *jenkiji taču pirmie to atzina!»*

Tieši tas apstāklis, ka pamfletā nosodīti arī amerikāņi, daudzējādā ziņā izskaidro to, ka visi ASV žurnāli, kuriem Tvens piedāvāja savu «Karaļa Leopolda monologu», kategoriski atteicās drukāt šo izcilo sacerējumu. Daudznozīmīgs fakts: presē tolaik jau sāka reizēm parā

dīties paziņojumi, ka ietekmīgākajiem amerikāņu kapitālistiem nekas nebūtu pretī piedalīties Kongo izlaupīšanā kā atklātiem vai slepeniem Leopolda partneriem.

Likās, ka šai satīrai būs tāds pats liktenis kā daudziem citiem asi atmaskojošiem rakstnieka darbiem. Bet Tvens atteicās noglabāt. «Karaļa Leopolda monologu» savā seifā pie nepublicētajiem rokrakstiem. Viņš spēra drosmīgu soli — publicēja pamfletu atsevišķā brošūrā, atteikdamies no jebkāda honorāra.

Brošūru izdeva vairākas reizes. Taču atkal jāpiebilst, ka Tvena darbu krājumos, nemaz nerunājot par viņa daudzsējumu Kopotiem rakstiem, «Karaļa Leopolda monologs» ne rakstnieka dzīves laikā, ne visos piecdesmit

gados pēc viņa nāves Amerikas Savienotajās Valstīs nav ievietots. Pirmoreiz šis darbs nāca klajā rakstnieka dzimtenē viņa darbu izlasē tikai sešdesmito gadu sākumā. Tas notika jau pēc tam, kad «Karaja Leopolda monologs» bija iekļauts Marka Tvena Kopotu rakstu padomju izdevumā un atsevišķā brošūrā izdots Vācijas Demokrātiskajā Republikā.

Savās taisnīgajās dusmās pret Beļģijas karali Leopoldu rakstnieks humānists ir nesaudzīgs. Slepkava, kas sēž karaļa tronī, attēlots kā indivīds, kas iedveš ne tikai šausmas, bet arī riebumu. Šķendēdamies par «apmelojumu», Leopolds «izkliedz necenzētus vārdus» un «kā grēku nožēlnieks bubina lūgšanas». Atmaskotāji taču pavēstījuši pasaulei dažu labu viņa noziegumu. Viņi «izpļāpājuši», gaužas Leopolds, «kā esmu sagrābis un stingri turu šo valsti (Kongo. — M. M.) kā pats savu īpašumu, bet milzīgos ienākumus, ko tā ienes, bāžu savā kabatā; ka esmu tās daudzmiljonu iedzīvotājus padarījis par saviem

kalpiem un vergiem, piesavinos viņu darba augļus, par pūliņiem bieži vien nesamaksājot, paturu sev — ņemot palīgā pletni un lodes, badu un ugunsgrēkus, sakropļo-šanu un karātavas — kaučuku, ziloņkaulu un pārējās bagātības, ko iegūst iezemiešu vīrieši, sievietes un mazi bērni».

Pamfletā ir milzīgs dokumentāls materiāls, kas parāda nēģeru verdzinātāju zvērības Kongo valstī. Mēs lasām, ka bērnam «uzšķērda... ar nazi vēderu», «pameta noķertos bērnus mežā, lai viņi tur nomirst», sievietes un bērnus nolēma «bada nāvei cietumā», sita krustā sievietes . ..

Rezumējot karaļa noziedzības, Tvens ieteic grotesku un baismīgu projektu Leopolda «piemineklim». Piemineklis mauzolejs būtu jāveido no Leopolda nobendēto piecpadsmit miljonu kongojiešu galvaskausiem un skeletiem, pie tam «no piramīdas starveidīgi aties 40 platas piebraucamas alejas, katra 35 jūdzes gara, apstādītas ar skeletiem bez galvām pusotra jarda cits no cita».

Tiešām ir kaut kas sviftisks šajā varenajā satīriskās fantāzijas uzbangojumā.

Marks Tvens vērš savus triecienus ne tikai pret Beļģijas karali un citiem konkrētiem Kongo pastrādāto noziegumu vaininiekiem. Viņš izmanto gadījumu, lai izsmietu monarhistisko valdīšanas veidu vispār un pie viena arī dievu to kungu.

Viena no spēcīgākajām vietām pamfletā ir slēptas autora ironijas piesātinātais Leopolda izlēciens pret visiem tiem, kas viņu atmasko. «Viņi taču atmasko karali,» saka «Monologa» varonis, «bet karaļa persona ir svēta un neaizskarama, tālab ka to izraudzījis un nosēdinājis tronī pats dievs kungs, — karali kritizēt ir zaimošana: tas kungs taču vērojis manu darbību no paša sākuma un nav izrādījis nelabvēlību, nav brīdinājis mani, nav apturējis mani! Skaidrs, lca es to uzskatīju par viņa piekrišanu, pilnīgu un bezierunu piekrišanu.»

Iznāk,, ka Leopolda līdzdalībnieks bijis pats dievs.

Cik drosmīgam bija jābūt, lai 1905. gadā Amerikā publicētu presē tādus «zaimojošus» vārdus!

«MANAS SIMPĀTIJAS… PIEDER KRIEVIJAS REVOLŪCIJAI»

Ir pamats domāt, ka Marka Tvena turpmāko tālaika sabiedrības kritikas pastiprināšanos mūsu gadsimta sākumā lielā mērā noteica Krievijas pirmās revolūcijas vēsturiskie notikumi, kas tieši tad atbalsojās visā pasaulē. Arī vairākiem citiem amerikāņu rakstniekiem (pirmām kārtām Džekam Londonam) revolucionārā cīņa Krievijā lika ciešāk pavērot, kas tad notiek pašu dzimtenē.

Ar augošu uzmanību Marks Tvens vēroja tautas nemierus pret carismu.

Žurnālā «Ziemeļamerikas Apskats» (tajā pašā žurnālā, kur pirms trim gadiem bija nodrukāts pamflets «Aizstāvot ģenerāli Fanstonu») 1905. gada marta numurā bija publicēta Tvena satīra «Cara monologs».

Rakstnieks nejūt ne mazāko cieņu pret visvareno monarhu. Viņš ir niecība, šis miljonu pavēlnieks. Novelciet caram mundieri — un jūsu priekšā «kārns, bālasinīgs, līkkājains cilvēks, dieva ģīmja un līdzības karikatūra». Tvens parāda caru kailu. Cars nopētī sevi spogulī un saka: «Palūk, galva Jcā vaska lellei, sejas izteiksme gandrīz tāda kā ķirbim, ausis atšāvušās, elkoņi kaulaini, krūtis iekritušas, kājas kā skali, bet pēdas — gatavā rentgena bilde: locītavas un puni, un kaulu stuburi! Nekā karaliska, cēla, iespaidīga, nekā, kas varētu modināt sajūsmu un dievināšanu.»

«Cara monologa» autors spīdoši attīsta domu, ar kādu ne reizi vien sastopamies pasaules literatūrā, — tikai apģērbs un tituli piešķir monarham šķietamu diženumu. «Jā, varens spēks slēpjas ķeizara drānās un titulos!»

Visas Tvena simpātijas pieder krievu tautai, tiem, kurus cari no laika gala turējuši pakļautībā un aplaupījuši, kuriem darījuši pāri. Viņš liek caram atzīt: «Mēs darām, kas mums patīk. Mūždien esam darījuši, ko gribējām. Noziegums ir mums ierasts amats, slepkavība — ierasta nodarbošanās, asinis, tautas asinis — ierasts padzēriens. Miljoni slepkavību ir uz mūsu sirdsapziņas.»

Tvens ar visu sirdi atbalsta cīņu pret carismu, despotu varas iznīdēšanu ar varu. Viņš tāpat kā agrāk palicis uzticīgs idejām, kas izteiktas grāmatā par Jenkiju. «Bez vardarbības nekad nav gāzta neviena tirānija, un visi troņi uzcelti, lietojot varu; ar vardarbību mani senči (atcerēsimies, to runā pats cars. — M. M.) nostiprinājušies uz troņa; ņemot palīgā slepkavošanu, nodevību, zvērestu laušanu, spīdzināšanu, cietumus un katorgas, viņi noturēja šo troni četrus gadsimtus, un ar tiem pašiem līdzekļiem es pats to noturu šodien.»

Atzīdams krievu tautas tiesības uz revolucionāru cīņu, Tvens tomēr nesaprot, kādas reālas formas var pieņemt un kādas ir jāpieņem cīņai pret carismu. Reizēm viņš izsakās par individuālu teroru. Taču galvenais pamfletā nav tas, galvenais ir patiesa patriotisma cēlo principu atzīšana. Vienīgais saprātīgais, laika garam atbilstošais, patiesais patriotisms, izsaucas rakstnieks demokrāts, ir «pastāvīga uzticība tautai un uzticība valdībai, ja», Tvens piebilst, «tā ir to pelnījusi.»

Gadu pēc «Cara monologa» publicēšanas Amerikā ieradās Gorkijs, un, uzstādamies kopā ar viņu kādā sapulcē, Marks Tvens tieši sacīja: «Es ar visu sirdi jūtu līdzi Krievijā dzimstošai kustībai par valsts atbrīvošanu. Es ticu, ka tai būs panākumi, un tā ir to pelnījusi.»

Tajā pašā 1906. gadā Ņujorkā notika plašs mītiņš, solidarizējoties ar krievu revolucionāro kustību. Mītiņā nolasīja Tvena vēstuli, kurā bi ja teikts: «Manas simpātijas, bez šaubām, pieder Krievijas revolūcijai. Tas ir pats par sevi saprotams... Krievija pārāk ilgi pacietusi pārvaldi, kas dibināta uz viltus solījumiem, krāpšanu, nodevību un miesnieka cirvi... Un jācer, ka atmodusies tauta, kas

saslejas visā savā varenumā, drīz izbeigs šo režīmu un tā vietā nodibinās republiku. Varbūt daudzi no mums — pat vecie cilvēki — vēl sagaidīs to svētīto dienu, kad cari un lielkņazi zemes virsū būs tāds pats retums, kā, manuprāt, tie vienmēr bijuši debesu mājokļos.»

Pamflets «Cara monologs» un Tvena runas sapulcēs par godu Krievijas revolūcijai jau tūlīt nokļuva amerikāņu presē (starp citu, nedrīkst noklusēt to diezgan dīvaino apstākli, ka pat «Cara monologs» vairāk nekā pusgadsimtu Amerikā palika vienīgi žurnālu publikācijās un amerikāņu izdotajos rakstnieka Kopotos rakstos vēl šobaltdien nav ievietots). Bet tās domas, kas Tvenam bija radušās 1906. gadā sakarā ar kādu sarunu par Krieviju, viņš uzticējis vienīgi savai «Autobiogrāfijai».

Datēts ar «Piektdien, 1906. gada 30. martā», «Autobiogrāfijā» ievietots ļoti interesants raksts par šo sarunu.

Uzmanību saista ne tik daudz Tvena spriedumi par viņam vāji pazīstamo krievu revolucionāro kustību, cik rakstnieka skumjās pārdomas par Ameriku.

Cilvēkam, kurš atbraucis uz Ameriku, «lai iedegtu cēlas līdzjūtības ugunis» pret Krievijas revolūciju amerikāņos •— šajā «laimīgo brīvības mīļotāju nācijā», Marks Tvens atklājis apbrīnojamas domas. «Es viņam teicu to,» lasām «Autobiogrāfijā», «ko uzskatu par patiesību: ka mūsu kristietība, ar ko mēs mūždien lepojamies — lai neteiktu plātāmies, — sen jau kļuvusi par nedzīvu čaulu, par izlikšanos, par liekulību; ka mēs esam zaudējuši kādreizējo līdzjūtību pret apspiestajām tautām, kas cīnās par savu dzīvību un brīvību; ka mēs pret šādām lietām esam vai nu salti vienaldzīgi, vai nicīgi smejamies par tām un ka šie smiekli ir

vienīgā atbalss, ko tās izraisa mūsu presē un visā nācijā...»

Cik lielām gan bija jābūt skumjām, ja tās lika Tvenam, uzticīgam amerikāņu patriotam, kurš mīlēja savu dzimteni ar neatslābstošu dēla mīlestību, papildus šiern drūmajiem vārdiem pievienot vēl rūgtākus spriedumus par saviem tautiešiem? Uz Krievijas revolūcijas atbalstītāju mītiņiem, rakstnieks teica, «nenāks cilvēki, kuriem būtu tiesības saukties par amerikāņu pārstāvjiem vai vismaz par amerikāņiem ... auditorija sastāvēs no svešzemniekiem, kuri paši cietuši vēl tik nesen, ka nav paguvuši amerikanizēties un viņu sirdis vēl nav sacietējušas kā akmens.»

Tā Tvens izteicās par amerikāņiem vienā no savas dzīves drūmākajām dienām. Un tādu smagu dienu kļuva arvien vairāk, arvien vairāk ...

Un tomēr rakstnieks nepārstāja ticēt Amerikas vienkāršajiem cilvēkiem. Par to liecina vēl viens Tvena radītais gaišais tēls — kapteiņa Stormfīlda tēls.

CEĻOJUMS UZ PARADĪZI

Pirmais uzmetums stāstam «Kapteiņa Stormfīlda ceļojums uz paradīzi», šķiet, radies jau tolaik, kad tapa «Vientieši aizrobežu zemēs». Un visos turpmākajos četrdesmit savas dzīves gados Tvens nešķīrās ne no šī stāsta antireliģiskās idejas, ne arī no tā galvenā varoņa.

Viens otrs no buržuāziskajiem amerikāņiem, kas jaunībā simpatizējis XVIII gadsimta apgaismotāju antikleri-kālajām tradīcijām, juzdams nāves stundas tuvošanos, mēģināja rast mierinājumu reliģijā, «katram gadījumam» sagatavot sev ērtu vietiņu «viņā saulē».

Bet Tvens palika uzticīgs saviem bezdievja uzskatiem.

Kad Bernards Šovs kādā no savām lekcijām ieminējās, ka «neviens cilvēks ar veselu saprātu tagad nebūs ar mieru bez iebildumiem pieņemt kādus ticējumus», Tvens šos vārdus komentēja šādi: «Protams, ne, bet iebildums tikai ir tas, ka viņš būs gatavais idiots, ja vispār pieņems šos ticējumus.»

Rakstnieks bieži sacerēja «sev pašam» dialogus par reliģiskiem tematiem. Tā, piemēram, maza meitenīte Be-sija, vienkāršs bērns ar skaidru saprātu, pierāda savai mātei, ka dievs ir netaisns.

Besija grib zināt: kāpēc dievs licis puisēnam Billam saslimt ar tīfu.

«— Kā — kāpēc? Lai uzvestu viņu uz patiesības ceļa, lai viņš kļūtu labs zēns.

— Bet viņš taču nomira, māmiņ. Viņš nevar kļūt labs zēns!

— Ak jā! Nu, tad dievam bija cits mērķis. Bet katrā ziņā tas bija gudrs mērķis.

— Kas tad tas bija par mērķi, māmiņ?

— Tu pārāk daudz vaicā. Varbūt dievs gribēja pārbaudīt Billa vecākus.

— Bet tas ir negodīgi, māmiņ! Ja dievs gribēja pārbaudīt Billa *vecākus,* kāpēc tad viņš lika nomirt *Billam?»*

Mūža astotajā desmitā Tvens sāka justies arvien sliktāk. Viņam sāpēja krūtis. Viņam teica, ka tā ir sirds, kas sāp, un ārsti brīdināja viņu nepārpūlēties. Taču rakstnieks joprojām nepameta literāro darbu.

1907. gadā Tvens pēdīgi nolēma publicēt savu stāstu «Kapteiņa Stormfīlda ceļojums uz paradīzi». Šis stāsts ir parodija par vispārpieņemtajiem priekšstatiem par debesīm un paradīzi.

Kristieši tic, ka paradīze paredzēta vienīgi Zemes iedzīvotājiem. Taču kapteinis Stormfīlds noskaidro, ka debesīs vairumam iemītnieku nav ne jausmas par tādu Zemi un tās pašpārliecinātajiem iedzīvotājiem. Kad Stormfīlds beidzot nokļūst paradīzes attālajā «Zemes» sektorā, viņu saņem ar komisku saucienu, kas nebūt neizklausās «dievišķīgs»: «Arfu un psalmu grāmatu, pārīti spārnu un

trīsdesmitā numura nimbu kapteinim Elijam Stormfīldam no Sanfrancisko! Izrakstiet viņam caurlaidi, un lai nāk iekšā!»

Debesīs kārtība daudzējādā ziņā tāda pati kā uz Zemes. Noskaidrojas, ka te arfu neviens nespēlē, spārni nevienam nav vajadzīgi, bet nimbs — tikai lieks apgrūtinājums.

Tālāk kapteinis uzzina, ka paradīzē ir privileģētas personas, tur ir pat īpaša — diezgan zema līmeņa aristo-krātij a.

Tāpat kā uz grēcīgās zemes, vispopulārāki ir slepkavas un krogusbrāļi.

Baznīcas sludinātie priekšstati par paradīzi ir tīrās blēņas.

Starp citu, Tvenam debesis ir arī fantastikas pasaule, kur dažkārt piepildās cilvēku ilgotie sapņi. Paradīzē daudz kas ir saprātīgi un taisnīgi iekārtots. Cilvēkiem tur ir jāstrādā, lai izpelnītos tiesības atpūsties, jo bez darba nevar būt laimīgs. Debesis — tā ir tāda vieta, kur cilvēks var strādāt to darbu, kas viņam mīļš. Paradīzē cilvēkus ciena nevis par to, ko viņi paveikuši, bet par viņos apslēptajām potencēm, kas bieži vien no viņiem neatkarīgu apstākļu dēļ palikušas neizmantotas.

Stāstā «Kapteiņa Stormfllda ceļojums uz paradīzi» groteskā rakursā parādītas dažas reālās dzīves puses. Stāstā ir daudz asprātīgu un gudru vietu. Tvena trāpīgā satīra šausta iesīkstējušos aizspriedumus.

Turklāt stāsts ir jautrības piesātināts.

Gorkijs smalki uztvēris sirmā Tvena dvēseles jaunību. Rakstnieks smagi cieta no personiskām un sociālām likstām, bet viņa sirds joprojām palika jauna.

Tvens sablīvē komiskas situācijas citu uz citas.

Nonācis debesīs, kapteinis labu laiku izklaidējās, apdzīdams komētas kā kuģus. Sākumā viņam tas veicās viegli -— jo parasto «komētu», viņš saka, «var salīdzināt ar preču vilcienu, bet mani — ar telegrammu». Bet tad, «nokļūstot aiz mūsu astronomiskās sistēmas robežām», kapteinis stāsta, «man sāka patrāpīties arī citāda veida komētas, zināmā mērā man līdzīgas. Pie mums tādas nav ko meklēt!»

Parastā «jūras vilka» valodā (starp citu, stāsta varonis ar kaut ko atgādina arī loci uz Misisipi upes) Stormfilds pastāsta par savu skriešanos ar komētām. Un komiskais, pasniegts kā ikdienišķais, izraisa sirsnīgus smieklus. Tvena spirgtais, nevīstošais humors izriet no reālās dzīves pazīšanas.

«.. . Vai tad mums uz zemes ir kāda sajēga par komētām?!» kapteinis izsaucas. «Ja gribi redzēt ievērības cienīgu komētu, vajag iziet ārpus mūsu Saules sistēmas robežām, tur, kur tās var izvērsties, skaidrs? Es, mīļais draugs, tur esmu redzējis tādus eksemplārus, kas nevarētu ielīst pat mūsu pazīstamāko komētu orbītās — astes viņām noteikti karātos ārpusē.

Nu, es nojoņoju vēl simt piecdesmit miljonu jūdžu un beidzot atrados ar komētu plecu pie pleca, ja atļauts tā izteikties. Es biju, nudien, ļoti apmierināts ar sevi, kamēr pēkšņi pamanīju, ka pie komētas borta pieiet sardzes virsnieks un pavērš ķīķīzeri uz manu pusi. Un tūlīt atskanēja viņa komanda:

— Ei, jūs tur lejā! Uzdot garu, uzdot garu! Piesviest vēl simt miljonu miljardu tonnu sēra!

— Klausos, ser!

— Sasvilpt sardzi no labā borta. Visus augšā!

— Klausos, ser!

— Uzsūtīt divsimttūkstoš miljonu cilvēku, lai uzvelk reidelburas un skaiburas!

•— Klausos, ser!

— Uzvilkt lēburas! Uzvilkt visas buras līdz pēdējai lupatai! Uzvilkt buras no priekšgala līdz pakaļgalam!

— Klausos, ser!»

Komisms pieaug. «Nepagāja ne desmit sekundes, un komēta pārvērtās par vienu vienīgu ugunssarkanu buru lēveni; tā attālinājās neapjaušamos augstumos, tā it kā piebrieda un aizpildīja visu izplatījumu; sēra tvaiki mutuļiem vēlās no kurtuvēm — šis skats nav aprakstāms, un kur nu vēl dvaka. Un kā šis milzenis drāzās! Kāds jampadracis uz tā sacēlās! Svilpa tūkstoši bocmaņa svilpju, un komanda, ar kuru varētu aizpildīt simttūkstoš tādu pasauļu kā mūsējā, visi kā viens lamājās. Neko tādu savu mūžu nebiju dzirdējis.»

SĀTANA VĒSTULES

Pagāja vairāk nekā četrdesmit gadu, kopš «Kapteiņa Stormfīlda ceļojums uz paradīzi» nāca klajā atsevišķā grāmatā, un tad tikai noskaidrojās, ka arī šo pašam tik dārgo sacerējumu Tvens nebija publicējis visu. Pirmās divas «Ceļojuma» nodaļas lasītāji saņēma tikai XX gadsimta vidū.

No 1907. gadā izdotā stāsta teksta izriet, ka kapteinis kā meteors joņojis pa debesīm viens pats. Nodaļas, kuras pirmoreiz nāca klajā 1952. gadā, rāda, ka Stormfīlds savu ceļojumu uz paradīzi uzsācis kompānijā ar ceļabiedriem. Viņu vidū bija nēģeris Sems — «simpātisks puisis, labsirdīgs un dzīvespriecīgs, lāga cilvēks — nu, tāds kā visi nēģeri». Otrs Stormfīlda ceļabiedrs — ebrejs Solomons Goldstīns. Tvens radījis aizkustinošu tēlu — cilvēku, kas pazaudējis mīļoto bērnu un nespēj ne brīdi aizmirst savas bēdas.

Stormfīlds saka par Goldstīnu: «Viņš zaudējis savu meitiņu —*uz mūžu.* Tagad šim vārdam radās jauna jēga. Es biju pārsteigts, satriekts. Visu dzīvi mēs ticam, ka atkal tiksimies ar saviem mirušajiem draugiem, ne mirkli par to nešaubāmies, mums šķiet, ka mēs to *zinām.* Un tas dod spēku dzīvot... Bet te, lūk, man blakus tēvs, kas šo cerību zaudējis... Asaras arvien vēl plūda viņam pār

vaigiem, no krūtīm lauzās elsas, lūpas drebēja, un viņš čukstēja: «Nabaga maziņā Minnija, un es nabaga nelaimīgais!»

... Es to neesmu aizmirsis, tas kā skabarga duras manā sirdī.»

Agrā jaunībā Tvenam bija aizspriedumi ne tikai pret nēģeriem, bet arī pret ieceļotājiem no Eiropas. Ir saglabājušās astoņpadsmit gadus vecā Sema Klemensa vēstules, kurās pieminēti «derdzīgie ārzemnieki», kas pārplūdinājuši Ņujorku un Filadelfiju.

Pagāja tikai nedaudz gadu, un no Marka Tvena tipiski dienvidnieciskajiem pretnēģeriskajiem aizspriedumiem vairs nepalika ne miņas. Pagātnē aizgāja arī jocīgie, dažkārt pat klaji zobgalīgie izteicieni par Eiropas un Āzijas nacionalitātēm un arīdzan par indiāņiem (kaut gan pēdējie uzskati izvēdinājās daudz lēnāk).

Daudzos Tvena darbos izpaužas kvēlas simpātijas pret dažādo apspiesto nāciju un rasu pārstāvjiem — nēģeriem, ķīniešiem, indusiem, filipīniešiem. «Kapteiņa Stormfīlda ceļojumā uz paradīzi» tajās nodaļās, kuras tik ilgi netika publicētas, Tvens uzstājas par taisnīgu, labvēlīgu attieksmi pret ebrejiem. Kad Stormfīlds pirmoreiz sāk sarunu ar Solomonu Goldstīnu, viņš vēl izjūt «aizspriedumu pret ebrejiem». Taču rakstnieks lieliski parāda, kā izjusta līdzcietība pret nelaimīgā cilvēka ciešanām izdzēš katru aizspriedumu.

Jā, kaujinieciskie antireliģiskie motīvi stāstā par kap-(eini Slormfīldu brieda desmitiem gadu ilgi. Bet XX gadsimta sākumā Tvens

sāka rakstīt jaunu «bezdievīgu» satīru — «Vēstules no Zemes», kurā dažas «Ceļojumā» izteiktās domas attīstītas tālāk. Marks Tvens ne tikai līdz mūža pēdējām dienām palika pie saviem uzskatiem par dievu un baznīcu — viņa karš pret reliģiju ar gadiem izvērsās pat arvien noteiktāks. Arvien asāk satīriķis nosodīja baznīcas apsvētītos priekšstatus par Zemi, par paradīzi un elli, par bībeli, par cilvēku laimi.

Autors runā pilnīgi atklāti un tieši, neslēpdamies, neko nemīkstinādams. Viņš zina, ka noslēpumu, kas saistīts ar «Vēstulēm no Zemes», viņš paņems līdzi kapā.

Gadījās arī tā: lai gan Tvens rakstīja vienu vai otru darbu nevis publicēšanai, bet tikai «pats sev», beigu beigās viņš tomēr to publicēja — visu vai daļēji.

Par to, ka savas dzīves laikā varētu publicēt «Vēstules no Zemes», Tvens pat nedomāja. Kādā vēstulē, ko satīri-ķis sūtījis tikai pusgadu pirms nāves, ir teikts: «... es rakstu «Vēstules no Zemes», un, ja jūs pie mums atbrauksiet, — kā jūs domājat, ko es darīšu? Pasniegšu jums manuskriptu, iepriekš atzīmējis tās vietas, kuras lasot jāizlaiž? Nebūt nē. Man nav pret jums tādas uzticības. Es pats nolasīšu jums savus vēstījumus. Šī grāmata nekad netiks izdota, un tas arī nav iespējams, tas tiešām būtu kriminālnoziegums — ar šādu sūtījumu apgānīt pastu, jo tajā ir daudz citātu no svētajiem rakstiem, turklāt tie ir tādi, kurus nav pieklājīgi lasīt skaji, ja nu vienīgi no baznīcas kanceles vai ģimenes lūgšanā.»

Pēc Tvena nāves «Vēstules no Zemes» slepenībā glabājās ilgāk nekā «Noslēpumainais svešinieks», «Erc-eņģeļa vēstule» un pat ««Darba bruņinieki» — jaunā dinastija».

Pagāja desmiti un desmiti gadu, bet «Vēstules no Zemes» palika autora pēcnāves noslēpums. Pat tie nedaudzie literatūras pētnieki, kuriem bija iespēja iepazīties ar rakstnieka neizdotajiem manuskriptiem, gandrīz nepieminēja «Vēstules». Tikai 1962. gadā vienpadsmit vēstules, ko Sātans raksta pēc tam, kad devies apmeklēt Zemi, lai «paraudzītos, kā veicas eksperiments ar Cilvēci», un ievadvārdi pie tām kjuva pieejamas lasītājam.

Ar saviļņojumu pārlapojam šo mums jauno Tvena darbu. «Vēstulēs no Zemes» rakstnieks ar prāta skalpeli sašķeļ reliģisko leģendu, māņticības un aizspriedumu mūžvecos slāņojumus. Atkal viņš palīdz saules gaismai un spirgta gaisa plūsmai iespiesties pelējumu apņemtajās baznīcas katakombās.

Tvens iesāk ar pasaules radīšanas ainu, kādu to iedomājas ticīgais. Tronī sēž Radītājs, gremdēdamies domās. Ir paredzama pasaules radīšana. Radītāja aizmugurē «pletās bezgalīgais debesu jums, kas zvīļoja gaismas un krāsu spožumā. Viņa priekšā kā siena slējās Izplatījuma melnā nakts.» Bet tad Radītājs «beidza domāt... pacēla

roku, un no tās izšāvās žilbinoša uguns strūkla — miljons kolosālu sauļu, kas pāršķēla tumsu un, traukdamās Izplatījumā, aizjoņoja līdz tā vistālīnākajām malām, kļūdamas arvien mazākas, arvien bālākas, kamēr beidzot

izskatījās ka dimanta naglu galviņas, kas spulgo pie bezgalīgās debess velves».

Liekas, tā ir diženuma apdvesta aina, kas liek zemoties dieva varenības priekšā. Bet Tvens šo debesu, dievišķo skatu pazemina līdz parastam, pat līdz sadzīves līmenim. Erceņģeļi, viņš raksta, «gribēja apspriest šo lielo notikumu, bet nevarēja taču izteikt savas domas, iepriekš neuzzinājuši pārējo viedokli! Un tā sākās bezmērķīga, garlaicīga spriedelēšana par niekiem!»

«Vēstuļu no Zemes» autors noskaņo lasītāju zobgalīgi, iedveš viņam neticību, ka pēc bībeles parauga tēlotās ainas varētu būt patiesas. Un tālāk saskaņā ar dažādu zemju pret dievu vērstas literatūras cildenajām tradīcijām rakstnieks dod vārdu Sātanam kā kritiskās domas, veselīgas skepses un cilvēka skaidra prāta iemiesojumam.

Sātans uzdod Radītājam daudz jautājumu, atsegdams svarīgāko reliģijas postulātu iekšējās pretrunas un acīm redzamo aplamību. «Sātans,» Tvens kādā vietā raksta, «neapvaldīti jūsmoja par vienu otru spīdošu Radītāja izdomu, bet šajos cildinājumos nebija grūti samanīt ironiju.» Tieši tāda ironija, kas sagrauj visu neīsto, piemīt arī Tvena sacerējumam.

Nonācis uz Zemes, Sātans par visu redzēto vēstulēs pastāsta «ercenģeļiem Miķelim un Gabrielam».

Tvena un Sātana — šoreiz viņa «otrā es» — priekšā visa mūsdienu pasaule. Vēstulēs mēs redzam Zemi, tas ir, pirmām kārtām imperiālistisko Ameriku, ciešanu un cietsirdības valsti, zemi, kur ir bīstami noliegt pat visnejēdzīgākās reliģiskās dogmas.

Cilvēki Sātanam šķiet ārprātīgi, jo viņi dzīvo, pārkāpjot humanitātes un saprāta likumus. Un patiesi, uz Zemes «visas nācijas nevar ieredzēt visas pārējās nācijas», baltie nelaiž «melnos savās skolās un baznīcās», baltās nācijas apspiež «visas pārējās nācijas ar jebkādu ādas nokrāsu ... kad vien to var». Šeit valda drausmīga netaisnība. Bagātie ne tikai bauda materiālos labumus, kas nav pieejami nabagajiem, bet ir arī pasargāti no slimībām, kas «sagandē dzīvi» nemantīgajiem. Jo «deviņas desmitdaļas ... slimību domātas trūcīgajiem — un tās visas nonāk pēc piederības. Bagātajiem ļaudīm,» sarkastiski saka Sātans, «atliek vienīgi nožēlojamas druskas.»

Pie visa tā cilvēki no tiesas tic vismuļķīgākajiem priekšstatiem par dievu un paradīzi. Uz Zemes «algoti skolotāji», tas ir, mācītāji, pēc savas saprašanas nosaka cilvēku uzvedības normas, izlemjot, kas ir labs un kas ir ļauns. Vai tad nav muļķīgi, ka cilvēks, šis «patiesākais

saprāta dievinātājs», izdomājis «reliģiju un paradīzi, kuras neatzīst saprātu .. . netur to nekādā vērtē»?!

Atkal un atkal pretstatā naivajiem, bībelē atrodamajiem priekšstatiem par pasaules radīšanu Tvens parāda jaunākos atklājumus astronomijā un neatstāj ne akmeni uz akmens no reliģiskajiem uzskatiem. Vecajā derībā teikts, ka visas zvaigznes dievs radījis dažās dienās. «Nu jau kopš trīssimt gadiem,» rakstnieks turpina, «astronomi kristieši zina, ka viņu dievība"nav radījusi zvaigznes viņās ievērojamās sešās dienās, taču astronoms kristietis ieskata labāk par to klusēt. Tāpat kā to dara kristīgie mācītāji.»

Sevišķi neatlaidīgi Sātans uzsver, cik aplami ir domāt, ka dievs savu nopelnu dēļ «tiek dēvēts par Visutaisnīgo, Visugodīgo, Visutikumīgo, Visužēlsirdīgo, Visupiedo-došo, Visulīdzcietīgo, Visumīlošo, Visu tikumības likumu paudēju». Sie «komplimenti» ir divdomīgi. Patiesībā dievs ir — «sīka dvēselīte», viņš ir ļaunprātīgs, viņš cilvēkus soda «ar zvērisku cietsirdību» par nodarījumiem, kuros viņi nav vainojami, dievam ir visas tās īpašības, «no kurām taisīts Velns».

Kāds šis Debesu Tēvs ir īstenībā, Tvens parāda asā tēlainā formā un ar neslēptu ļaunumu. «Es jums pastāstīšu,» viņš sarkastiski saka, «ļoti jauku un pat aizgrābjošu gadījumu. Pār kādu cilvēku bija nākusi dieva žēlastība, un viņš vaicāja savam mācītājam, kā vajadzētu dzīvot, lai nedarītu kaunu savai ticībai. Mācītājs atbildēja: «Dari visu kā mūsu Debesu Tēvs, mācies būt tāds kā viņš.» Šis cilvēks smalki izstudēja bībeli un pēc tam, pielūdzis dievu, lai tas viņu vada, sāka iet tā pēdās. Viņš izkārtoja tā, lai viņa sieva nokrīt no kāpnēm, salauž muguru un līdz sava mūža pēdējām dienām nespēj pakustināt ne roku, ne kāju; viņš iegrūda savu brāli afērista rokās, un tas viņu aplaupīja un noveda līdz nabagmājai; vienu savu dēlu viņš aplaida ar ankilostomām, otru — ar miega slimību, trešo — ar gonoreju; vienu meitu aplaimoja ar šarlaku, un viņa no mazotnes kļuva kurlmēma; pēc tam viņš kādam krāpniekam ļāva pavest savu otru

meitu un padzina viņu no mājām, tā ka viņa nomira prieka namā, nolādot savu tēvu. Pēc tam viņš par visu pastāstīja mācītājam, bet tas teica, ka *tāda* nav staigāšana Debesu Tēva pēdās. Bet, kad dievbijīgais vīrs vaicāja, kāda tad ir viņa vaina, mācītājs novirzīja sarunu uz ko citu un paintеresējās, kāds ārā ir laiks.»

Tvens apkrauj dievu ar lāstiem jau tāpēc vien, ka Radītāja vārdā baznīca gadsimtiem ilgi pastrādājusi milzum daudz ļaundarību. Baznīca taču «kčpš savas kundzības laikiem izlējusi vairāk nevainīgu asiņu, nekā izliets visos politiskajos karos, kopā ņemot». Mācītāji taču liekuļo un pastrādā vardarbības, dievam taču, kā to liecina kaut vai tā pati bībele, «pilnīgi trūkst žēlsirdības... Viņš slepkavo, slepkavo, slepkavo! Visus vīriešus, visus mājlopus, visus puisēnus, visus

zīdaiņus, arīdzan visas sievas un jaunavas...» Jēzus Kristus taču «izgudrojis elli un pasludinājis par to pasaulei», viņam taču piemita «patiesi dievišķa nežēlība un cietsirdība».

Bet visa vaina nav tikai lajā ļaunumā, ko baznīca nodara dieva un Kristus vārdā. Tvenam dievs ir arī kā tā-laika sabiedriskās iekārtas iemiesojums un simbols. Un šo sociālo iekārtu viņš nespēj atzīt — tā nav ne saprātīga, ne taisnīga, ne humāna.

Nosodīdams dievu, rakstnieks atmasko gan to, ka viena nācija pakļauj verdzībā citu, gan imperiālistiskās laupīšanas, gan sociālo nevienlīdzību, gan masu nabadzību, gan miljonu ļaužu garīgo atpalicību, gan melus, ko izplata laikraksti, gan militārismu, gan viltus priekšstatus par patriotismu un daudz, daudz ko citu savu tautiešu dzīvē.

Šādā nozīmē «Vēstules no Zemes» it kā rezumē visu to šķīstīšanas darbu, ko satīriķis veicis savā pusgadsimta ilgajā literārās darbības laikā.

PIECPADSMIT TŪKSTOSI LAPPUŠU...

Diezin vai pasaulē būs vēl kāds ražīgs un pret sevi prasīgs rakstnieks, kurš, dzīves ceļu nobeidzot, nebūtu atstājis zināmu daļu nepabeigtu darbu vai tādus sacerējumus, kuri, kaut arī pabeigti, autoru pašu neapmierināja

un tādēļ viņa dzīves laikā netika izdoti. Nepublicētus darbus atrodam visu (vai gandrīz visu) lielu vārda mākslinieku arhīvos. Tas nav nekas neparasts vai dīvains.

Taču Marka Tvena literārā mantojuma liela daļa piedzīvojusi neparastu un ārkārtēju likteni.

Kad vairāk nekā pirms pusgadsimta — 1910. gadā — Tvens nomira, viņš atstāja *daudzus tūkstošus lappušu* neizdotu manuskriptu.

Tas nav pārspīlēts. 1940. gadā Tvena arhīvu glabātājs B. deVoto rakstīja: «Daudzus gadus viņš (Marks Tvens.— M. M.) strādāja kā apsēsts — un piedzīvoja neveiksmes citu pēc citas... Tā bija ilgstoša agonija. Viņš sarakstīja manuskriptu pēc manuskripta, un viss beidzās ar neko. Viņš vēl atgriezās pie daudziem no tiem, pie dažiem pat vairākkārt... Viņa pamestie sacerējumi kopumā sastāda satriecošu apjomu — šķiet, piecpadsmit tūkstoši lappušu.»

Bet bez «pamestajiem» darbiem Tvenam taču bija arī tādi, kurus viņš diezgan ātri noveda līdz «laimīgam» nobeigumam un tomēr neiespieda. Kā piemēru var minēt ««Darba bruņinieki» — jaunā dinastija» un «Erceņģeļa vēstule».

Skaitlis piecpadsmit tūkstoši lappušu dod zināmu priekšstatu vienīgi par tās Tvena literārā mantojuma daļas *apjomu,* kura netika publicēta viņa dzīves laikā. Tas ir apmēram divsimt autorlokšņu. Un tas būtu divpadsmit, četrpadsmit tik lielu grāmatu kā tās, kuras ietilpa gadsimta sākumā Amerikā izdotajos Tvena Kopotos rakstos divdesmit piecos sējumos.

Dažus no saviem «pamestajiem» sacerējumiem Tvens, kā mēs zinām, tomēr izdeva mūža beigās. Daļa viņa neizdotā literārā mantojuma nāca klajā pirmā pasaules kara laikā un pirmajos desmit gados pēc kara. Vēl vienu daļu lasītāji saņēma 1940. gadā. Daži Tvena darbi pirmoreiz tika iespiesti piecdesmito gadu beigās un sešdesmito gadu sākumā. Un tomēr simti un simti Tvena manuskriptu lappušu vēl nav bijuši tipogrāfijā.

Par dažiem no šiem darbiem gandrīz nekas nav zināms. Par pārējiem aptuvenu priekšstatu dod publicētie fragmenti.

Par sacerējuma «Lauku iedzīvotāji 1840—43» saturu

mēs zinām galvenokārt no D. Vektera grāmatas — viņš pēc de Voto kļuva par Tvena rokrakstu glabātāju. De Voto šo darbu bija nosaucis par Hanibalas iedzīvotāju «četrdesmit lappušu katalogu». Bet

Vekters sniedz no «Lauku iedzīvotājiem» fragmentus, kas rāda, ka šis «katalogs» ir vērtīgs daiļdarbs.

«Lauku iedzīvotāji» interesanti pirmkārt ar smalki veidotiem Tvenam tuvu cilvēku psiholoģiskiem portretiem. Rakstnieka tēvs, kas šeit parādās kā tiesnesis Kārpenters, tagad nav notēlots ar to nesamierināmo naidu, ar kādu Tvens izturējās pret viņu pagātnē. Šajā darbā ir arī spilgti Hanibalas iedzīvotāju skicējumi — tie ir uzņēmēji, galvenokārt vergu tirgotāji. «Lauku iedzīvotāji» saista mūsu uzmanību arīdzan ar trāpīgiem autora spriedumiem — gan tiešiem, gan netiešiem — par XX gadsimta beigu Ameriku.

Par «Saimonu Vileru» zināms no Tvena vēstules Gou-elsam, kas rakstīta pagājušā gadsimta beigās. «1876. gadā, bet varbūt 1875. gadā,» ir teikts šajā vēstulē, «es uzrakstīju 40 000 vārdu garu stāstu, ko nosaucu par «Saimonu Vileru», tā atrisinājums balstījās uz to, ka nāves sodu atcēla sakarā ar liecībām, kas saņemtas no otras puslodes ar telepātijas palīdzību.»

Šis stāsts joprojām nav publicēts. Tomēr līdzīgs motīvs ieskanas Tvena stāstā «No 1904. gada Londonas *«Times»*».

Ir zināms, ka Tvena stāsta «Haklberijs Finns un Toms Sojers pie indiāņiem» divdesmit sešas slejas astoņdesmito gadu beigās saliktas ar Peidža saliekamo mašīnu. Grāmata palika nepabeigta un nenāca klajā.

Mēs jau zinām, ka nepublicētais pamflets «Grandiozā procesija» satur diezgan pilnīgu imperiālistu noziedzību sakopojumu. Tas ir asprātīgs, dzēlīgs, tēlains daiļdarbs.

Tikai daļēji iznākusi arī Tvena «Autobiogrāfija». De Voto raksta, ka viņa priekšgājējs A. Peins, sastādot Tvena «Autobiogrāfiju» divos sējumos, izmantojis «nedaudz mazāk par pusi ar rakstāmmašīnu nodrukātā teksta, kurā iekļauts viss, ko Marks Tvens gribējis savos memuāros teikt». Vienā sējumā, ko 1940. gadā sastādījis pats de Voto, ievietota, pēc viņa vārdiem, «apmēram puse no atlikuma».

Pēc 1940. gada pirmoreiz lieli jauni fragmenti no Tvena «Autobiogrāfijas» nāca klajā 1959. gadā, kad šī grāmata tika no jauna izdota. Šim «Autobiogrāfijas» tekstam pievienotas apmēram četras piecas autorloksnes jauna materiāla.

Vairākas autorloksnes publicētas 1962.—1963. gadā. Aprēķini rāda, ka vēl kāda daļa «Autobiogrāfijas» nav izdota arī šodien.

Starp Tvena darbiem, kuri vēl tagad ir pazīstami tikai daļēji, jāmin apraksti «Helfairs Hočkiss», Tvena raksti par karu Dienvidāfrikā, stāsts «Starptautiskais negaisu trests», «Noslēpumainā svešinieka» patstāvīgs variants ar virsrakstu «Noslēpumainais svešinieks Hanibalā» un parodija par «Seherezadu».

VECAIS, SKAISTAIS VĪRS

Arī pēdējos dzīves gados Tvena palete neapsūbēja. Viņš joprojām lietoja visdažādākās krāsas. Šodien viņš uzstājas ar žultainu satīru, bet rīt ar sacerējumu, kas piesātināts ar sirsnīgu humoru, lirismu, dvēseles siltumu.

Kā allaž,. Tvens mīlēja kustību, piparotus vārdus, varēja strīdēties pilnā balsī. Avīzēs rakstīja, ka viņš cauru gadu valkājot baltus uzvalkus. Ļaužu uzmanība nemulsināja rakstnieku. Viņš tīši pastaigājās pa visdzīvākajām ielām.

Progresīvais amerikāņu literāts Maikls Golds atceras, ka bērnībā reiz redzējis Tvenu, kad rakstnieks «atbraucis uz «Prinča un ubaga zēna» izrādi, kas notika labdarības biedrībā. Mēs, nabadzīgie bērneļi,» turpina Golds, «bariem lauzāmies bezmaksas teātra durvīs. Tobrīd piebrauca ekipāža, no tās izkāpa vecs, skaists vīrs sniegbaltiem matiem, ar pirāta ūsām. Viņš bija ģērbies baltā uzvalkā un kūpināja lielu cigāru. Mēs viņu trokšņaini apsveicām, viņš mums atsmaidīja pretī un, garām iedams, noglāstīja mūsu galvas.»

No visa, ko Tvens darīja vai rakstīja, joprojām dvesa pretī jaunības spirgtums un dvēseles skaistums. Cik silti izskan viņa humora pilnā piezīme: «Cilvēki būtu daudz laimīgāki, ja piedzimtu astoņdesmit gadu vecumā un, pamazām kļūstot jaunāki, sasniegtu astoņpadsmit gadus.»

Tikpat cilvēciski skan arī rakstnieka sašutuma pilnie vārdi, ko viņš teicis pašās mūža beigās. «Tagad vairs nav miermīlīgu nāciju... Dažās zemēs nabagļaudis ir tā apkrauti ar nodokļiem, ka viņiem draud bads, un tas viss milzīgās bruņošanās dēļ, ko piekopj kristīgās valstis, lai aizsargātos no pārējās kristīgo brālības un pie viena paķertu kādu nekustamu īpašuma gabalu, ko vājākais īpašnieks atstājis nepieskatītu.»

Bet pusgadu pirms nāves Tvens izteica bažas: «Var gadīties, ka Amerika ies Romas pēdās.» Tomēr viņš vēl nezaudēja cerības, ka amerikāņu tauta, piedalīdamās vēlēšanās, ļaunāko atvirzīs «uz ilgu laiku».

1909. gada nogalē epilepsijas lēkmes laikā pēkšņi nomira vēl viena Tvena meita — Džīna. Tovakar Tvens rakstīja: «Vakar man bija septiņdesmit četri gadi. Kurš pateiks, cik vecs es esmu šodien?»

Rakstnieka dzīve tuvojās norietam. Sāpes sirdī kļuva arvien stiprākas. Tvenu aizveda uz Bermudu. Tur bija silti un mierīgi. Tvens sadraudzējās ar saimnieces mazo meitiņu, lutināja viņu, jokojās. Viņa jokiem arvien vēl bija «rietumu» humora piegarša. Viņš tēloja, ka ir greizsirdīgs uz savas mazās draudzenītes tikpat mazo biedru, «asiņaino bandītu» Arturu. Viņš nosūtīja meitenei grāmatu, ar pavadzīmīti: «Lai

Arturs izlasa šo grāmatu. Tajā ir saindēta lapa.»

Tvens jutās arvien ļaunāk. Atceļā no Bermudas sirds lēkmes uznāca cita pēc citas.

Tvens uzmeta jocīgas pamācības, kā izturēties pie debesu vārtiem. «Atstājiet savu suni aiz vārtiem. Debesīs vajadzīga protekcija. Ja tur vērtētu pēc nopelniem, tad ielaistu nevis jūs, bet suni.» Debesīs, tāpat kā zemes virsū, valda stingra, cienījama kārtība. Neiedomājieties grēciniekiem pasniegt ūdeni, «to ieraudzīs — un pēc tam debesīs neviens jūs vairs necienīs».

Viņš, protams, jau sen apzinājās, ka nāve ir tuvu. «Es mirstu, es tūlīt miršu,» Tvens ar pūlēm izteica kādas lēkmes laikā. Kādu citu reizi viņš teica savam draugam: «Man jūsu žēl. .. bet es neko nevaru līdzēt, es nekā nespēju veicināt šo miršanas lietu.»

Viņš spēja jokot līdz pēdējam brīdim. Nāvi viņš sagaidīja bez bailēm.

Tvens nomira 1910. gada 21. aprīlī.

DUSMU SPĒKS...

Visa Tvena daiļrades bagātība — gan viņa saulainais, apbrīnojami cilvēciskais humors, gan bargā, iznīcinošā satīra — ietilpst pasaules literatūras krāšņākā mantojuma pūrā.

Dzirkstošās, dzīvīgās jautrības plūdi, ar kādiem mūs priecina amerikāņu humorists, aizsākušies tautas dvēselē. Tvena aizraujošos smieklos dzīvo nesagraujama ticība darba cilvēkam. Un tomēr daudzos rakstnieka darbos viņa dzimtene tēlota ar tik skaudru atmaskojuma spēku, ar tādu nesaudzību, kādu ne vienmēr uzrāda pat tā laika labākie Anglijas vai Francijas satīriķi.

Bangodams sašutumā par ekspluatatoru sabiedrības nekrietnībām, Marks Tvens nebaidījās izrādīties «vienpusīgs un aizspriedumains. Reiz viņš izteicās: «Var nodomāt, ka es esmu aizspriedumu pilns. Neapstrīdu. Es kaunētos par sevi, ja tāds nebūtu.» Šie vārdi pauž to pastāvīgo, rakstniekam zīmīgo gatavību nostāties sabiedrības zemāko slāņu pusē viņu strīdos ar virsslāņiem. Viņš ir devis satīru — pātagu, satīru, kas spēj satriekt uz vietas.

Padomju ļaudis godā Tvenu kā vienu no spožākajiem komiskā tēlojuma meistariem, kāds jebkad dzīvojis, kā dižu reālistu, kurš neganti ienīdis melus, pozu, nepatiesas pretenzijas, cilvēka apspiešanu. Autors, kurš sarakstījis grāmatas par Tomu, Haku vai Jenkiju un darbus, kuros tiek satriekts imperiālisms, nav aizgājis no mums panteonu saltajā krēslainībā. Miljoni un miljoni viņa grāmatu ir mūsu plauktos, mūsu acu priekšā.

Progresīvais amerikāņu publicists Džozefs Norts nesen rakstīja avīzē *«Workeī»,* ka Padomju Savienībā «ik gadu izdod vairāk Marka Tvena grāmatu nekā Semjuela Leng-horna Klemensa dzimtenē». Bet Dž. Smita ar izbrīnu atzīmē Marka Tvena plašo popularitāti «komunistiskajās zemēs».

Ļeņins kādreiz izteicies, ka bez niknuma rakstīt par kaitīgo nozīmē rakstīt garlaicīgi.

Nē, Marks Tvens nerakstīja garlaicīgi!

Atkarībā no tā, ka kļūst zināmi arvien jauni rakstnieka darbi, mēs arvien labāk saprotam viņa varenās dusmas pret mietpilsonību un ieraušanas garu, pret militārismu, pret visu, kas traucē cilvēkus laimīgi dzīvot.

Šo dusmu dziļums, to spēks vēl nav līdz galam izzināts.

ZĪMĪGĀKIE NOTIKUMI MARKA TVENA (SEMJUELA KLEMENSA)

dzīve un daiļrade

1835 (30. novembri) — Floridas miestiņā, Misūri štatā, piedzimst Sem-juels Klemenss.

1839 — Klemensu ģimene pārce)as uz dzīvi ITanibalas pilsētiņā tajā pašā štatā.

1847 — Nomirst Tvena tēvs — Džons Maršals Klemenss. Nedaudz vē lāk Sems Klemenss iestājas par mācekli tipogrāfijā.

1850 — 1856 — Dažādos izdevumos parādās burtliča Semjuela Klemensa pirmie rakstiņi.

1857 — 1861 — Semjuels Klemenss strādā par loci uz Misisipi.

1861 — Sākas Pilsoņu karš. Semjuels Klemenss — dienvidnieku armijas

leitnants. Pārcelšanās uz Novadu.

1862 — Semjuels Klemenss — zelta meklētājs Nevadā.

Sāk Strādāt avīzē *«Terrilorial Enterprise»* (Virdzinijas Siti jas pilsētā).

1863 — Pirmoreiz periodikā parādās pseidonīms «Marks Tvens».

1864 — Pārcelšanās uz Sanfrancisko.

1865 — «Slavenā lēkājošā varde no Kalaverasas».

1866 — Brauciens uz Havaju salām.

1867 — Pārcelšanās uz Ņujorku. Ceļojums ar kuģi «Kvēkersitija».

1869 — Iznāk grāmata «Vientieši aizrobežu zemēs». «Žurnālistika Te-

nesi štatā».

1870 — Tvena precības ar Oliviju Lengdoni.

— «Kā es rediģēju lauksaimniecības avīzi».

— «Kā mani ievēlēja par gubernatoru».

— «Goldsmita draugs atkal svešā zemē».

1871 — Pārcelšanās uz Hartfordas pilsētu Konektikutas štatā.

1872 — Iznāk grāmata «Bez ceļasomām».

1874 ~~ Tvena pirmais romāns «Apzeltītais gadsimts» (kopā ar C. Vor-

neru).

1875 — Aprakstu krājums «Vecie laiki pie Misisipi»

(«Dzīves pie Misisipi» pirmā daļa).

«Apbrīnojamā Honduras republika».

1876 — «Toma Sojera piedzīvojumi».

1879 — «Lielā revolūcija Pitkernā».

1880 — «Kājām pa Eiropu».

1881 — «Plimutas akmens un tēvi svētceļnieki».
1882 — «Princis un ubaga zēns».
1883 — «Dzīve pie Misisipi».
1884 — *1885* — «Ilaklberija Finna piedzīvojumi».
1886 — Runa par «jauno dinastiju».
1889 — «Jenkijs no Konektikutas karaja Artura galmā».
1892 — «Amerikas pretendents».
1894 — «Toms Sojers ārzemēs».
«Vientiesis Vilsons». Tvena bankrots.
1895 — «Lekciju» turneja pa pasauli.
1896 — «Žanna d'Arka».
— «Toms Sojers — slepenpolicists».
Meitas Suzijas nāve.
1897 — «Pa ekvatoru».
1898 — Darbs pie garā stāsta «Noslēpumainais svešinieks».
1899 — «Cilvēks, kas piekukuļoja Hedlibergu».
1900 — Tvens sāk publiski uzstāties ar antiimperiālistiskām runām.
1901 — «Cilvēkam, Kurš Staigā Tumsībā».
1902 — «Aizstāvot ģenerāli Fanstonu».
1904 — Olivijas Klemensas nāve.
1905 — «Cara monologs». «Karaļa Leopolda monologs».
1906 — Tvens satiekas ar M. Gorkiju. Darbs pie «Autobiogrāfijas».
1907 — «Kapteiņa Stormfīlda ceļojums uz paradīzi».
1909 — Meitas Džīnas nāve.
1910 *(21. aprīlī)* — Marka Tvena nāve.

SATURS

Tvena bērnība un «Toma Sojera piedzīvojumi» .
Džons Klemenss un viņa sieva.....
Miljonu miljoni akru.....
No Kentuki līdz Misūri.....
Sems Klemenss no Misūri štata.....
Uzturs, drēbes, bet ne graša naudā ....
«Puszirgs, pusaligators».....
Marka Tvena «universitātes».....
Kā suņus pasargāt no trakumsērgas augustā? .
Augstais loča tiltiņš.....
«Literatūra nekad nav mani saistījusi...» .
Tālajos Rietumos.....
Nevadas «mežonīgais humorists» ....
2
«Lēkājošās vardes» dzimšana.....
Uzvara!.....
Brauciens ar «Kvēkersitiju».....
«Šausmīgs krāpniecisks uzņēmums» ....
Jāšus uz vardes .....
Livija un Elmaira.....
«Tstā» dzīve.....
«Nauda — tas ir dievs».....
3 •
«Zaudēts tikai gods, nekas cits» .... *
Divi aizmirsti sacerējumi.....
«Apzeltītais gadsimts».....
«Kāpēc jūs mani neapsveicat?».....
«Bezdarbnieki prasa darbu, nevis žēlastības
dāvanas» .....
Locis verdzību nepazina.....
«Toma Sojera piedzīvojumi».....
«Bet es neatzīstu, ka esmu izdarījis kļūdu!» .
Kājām pa Eiropu.....
«Pagājuši tikai divpadsmit gadi, kopš atcelta verdzība...» . . ..
«Princis un ubaga zēns».....
Ceļā uz «Haklberija Finna piedzīvojumiem» , Izlaistās nodaļas , , ...
4
Lēna brieduma gadi . *i* ..... .
«Haklberija Finna piedzīvojumi» .
«Eņģeļa vēstule» Endrū Lengdonam . .

«Aizsargvārstulis ... vairs nedarbojas» . Noslēpums, kas saistīts ar kādu runu
Jenkijs no Konektikutas.....
Starp svešiem.....
Angļu lords Amerikā.....
Suns nekodīs.....
Par cilvēkiem, kas spējīgi uz. cēlu pašuzupurēšanos .....
Vēlreiz Toms un Haks.....
Sirds, kas nepazist egoismu.....
Pa ekvatoru.....
5
Jaunākajā, kapitālistiskajā, algotajā verdzībā Ļaunprātīgie cilvēciņi militārā formā
Amerika «aptraipījusi karogu».....
Smiekli — spēcīgs ierocis.....
«Es esmu antiimperiālists».....
Dusmas pieaug.....
«Grandiozā starptautiskā procesija» .
Cietsirdība un cinisms — «mūsu laika gars» «Pelēko acu gudrais un vērīgais skatiens» .
Amerikāņu literatūras Linkolns.....
Kā rakstīt autobiogrāfiju.....
Laupīšanas kāre savu ļauno darbu ir veikusi
Bija vajadzīga ārkārtīgi liela drosme.....
«Manas simpātijas... pieder Krievijas revolūcijai» .....
Ceļojums uz paradīzi.....
Sātana vēstules.....
Piecpadsmit tūkstoši lappušu.....
Vecais, skaistais vīrs.....
Dusmu spēks .,, ...
Zīmīgākie notikumi Marka Tvena (Semjuela Klemensa) dzīvē un daiļradē.....

Moriss Osipa d. Mendelsons MARKS TVENS.

Redaktore *0. Līvensone.* Māksi, redaktors *A. l.ipins.* Teliņ, redaktore *L. Vasiļevska.* Korektore *B. Vārpa.* _

Nodota salikšanai 1974. g. 30. septembri. Parakstīta Iespiešanai 1974. g. 11. decembri. Papīra/formāts 84X108/32. Tip. papīrs Nr 2. 11,7 vrfz. iespiedi.; 19,64 uzsk. iespiedi.; Izdevn. I. Metiens 45 000 eks. Maksā kap. _

'Izdevniecība «Liesma» Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 129/27004-J-2505. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīna» Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Pasūt. Nr. '3157.

notes

1

Jards — $^{9}/_{w}$ metra.

2

Akrs — ^{2}/ā ha.

3

Ļeņins V. *I.* Raksti. Tulk. no 4. izd., 28., sēj., 165. lpp.

4

Turpat.

Маркс К-, Энгельс Ф. Сочинения, т. 24, с. 487.

Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения, т. 27, с. 140.

Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения, т. 21, с. 263.

8

Turpat.

9

Turpat, (c. 264.)

Маркс К., Энгельс Ф. Избранные письма, 1947, с. 397,

11

Ļeņins V. I. Raksti. Tulk, no 4. izd., 23. sēj., 93. lpp.

Ļeņins V. *1.* Raksti. Tulk. no 4. izd., 22. sēj., 265. lpp.
29-3